

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ
ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Ліфантій Оксана Валентинівна

УДК 903.25/671.11(36)"638"

ДИСЕРТАЦІЯ

КОШТОВНІ МЕТАЛЕВІ АПЛІКАЦІЇ КОСТЮМА НАСЕЛЕННЯ
СТЕПОВОЇ СКИФІЇ VII-III ст. до н. е.

Історичні науки – 07.00.04 – археологія

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук.
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник Болтрик Юрій Вікторович,
кандидат історичних наук, старший науковий співробітник

Київ – 2018

АНОТАЦІЯ

Ліфантій О.В. Коштовні металеві аплікації костюма населення Степової Скіфії VII-III ст. до н. е. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 07.00.04 «Археологія» – Національний університет «Києво-Могилянська академія», Інститут археології НАН України, Київ, 2018.

У роботі досліджено коштовні аплікативні прикраси костюма представників скіфської еліти, похованих у курганах Східноєвропейського Степу. Дослідження базується на писемних та археологічних джерелах. Так, вивчено свідчення писемних джерел про використання скіфами коштовних аплікацій у оздобленні одягу. Також проаналізовано наукові напрацювання у галузі вивчення греко-скіфської торетики та костюмології іранських народів.

Археологічну джерельну базу дослідження складають аплікації одягу зі 131 кургану Східноєвропейського Степу. Вони датуються часом існування скіфської культури на вказаній території – другою половиною VII – початком III ст. до н.е. Загальна кількість розглянутих виробів складає 43 071 екземпляри, лише 116 з яких віднесено до довгих пластин головних уборів. Понад 99% вивчених зразків належать до дрібних аплікацій одягу, які слугували декором всіх частин костюма: від головних уборів до взуття. У результаті створення авторської типології платівок одягу скіфів було виділено 32 типи довгих та 92 типи із 160 варіантами дрібних пластин. Такий розподіл дозволив простежити соціально-гендерні, хронологічні, територіальні та релігійно-культурні особливості їх застосування.

Простежено, що абсолютна більшість довгих пластин прикрашала головні убори жінок. Виключення становлять дві пластини з Куль-Оби, які оздоблювали чоловічий башлик. Унікальним за сюжетом та статтю носія також є фрагмент пластини з Литого (Мельгуновського) кургану, який, вірогідно,

оздоблював налобну пов'язку чи башлик чоловіка.

При цьому найпопулярнішим сюжетом на довгих пластинах жіночих головних уборів були сцени протистояння, які нараховують більше 65 виробів (тобто більше половини від всіх довгих пластин) та 16 оригінальних зображень (близько 40% від всіх оригінальних зображень категорії). Наступними по поширеності були рослинний сюжет (25 екз. та 13 оригінальних зображень) та символіка світового дерева (22 екз. та 10 оригінальних зображень). На останньому місці – метопіди з геометричним орнаментом 4 екз. та 4 оригінальних зображень від чотирьох головних уборів.

Перше місце за кількістю виробів займають дрібні пластини із геометричним орнаментом – вони нараховують 32 523 екз. (76,65% від загального числа дрібних платівок) та 139 оригінальних зображень (20,72%). Перше місце за числом оригінальних зображень займають пластини з антропоморфними зображеннями – 197 оригінальних зображень (29,36%), хоча число таких виробів дорівнює всього 4 143 екз. (9,76%). Наступними за популярністю є дрібні платівки із рослинними зображеннями – 2229 екз. (5,25%) та 120 оригінальне зображення (17,88%). Ще менш поширеними були аплікативні прикраси із зооморфними зображеннями – 2057 екз. (4,85%) та 129 оригінальних зображень (19,22%). Найменш популярними були пластинки із поліморфними образами – 1478 екз. (3,48%) та 86 оригінальних зображень (12,81%).

Стан частини виробів, а саме наявність додаткових отворів поряд із поламаними, додавання нових виробів на місце втрачених (Литий курган, Товста Могила) та пристосування готових пластин під форму калафів (Товста Могила) вказує на те, що одяг, оздоблений золотом використовувався за життя людей, вірогідно, у якості церемоніального.

Розподіл вивчених комплексів по дев'яти умовним хронологічним групам та їх картографування, показали періоди розширення та звуження зони впливу кочової еліти протягом VII – початку III ст. до н.е. Якщо до часу перших п'яти груп (друга половина VII ст. до н.е. – остання чверть V ст. до н.е.) відноситься

відносно невелика кількість елітарних курганів із незначним числом пластинок, то починаючи з шостої (перша чверть IV ст. до н.е.) їх число значно зростає. Найбільше ж використання коштовних пластин одягу припадає на третю чверть IV ст. до н.е. – хронологічні межі восьмої групи. У наступний період – дев'ята група (четверта чверть IV– початок III ст. до н.е.) – спостерігається згасання цієї традиції. Отже, на прикладі поховань скіфської еліти Степу можна бачити певні пульсації у розвитку скіфської культури у регіоні протягом часу. Ймовірно, на основі аналізу ширшого масиву матеріалу можна було б говорити про розташування певних родових угруповань у ті чи інші проміжки часу на вказаній території.

Різниця між аплікаціями одягу у похованнях еліти Степу та Лісостепу полягає у наявності певних, вірогідно, локальних сюжетів в обох регіонах, примітивізмі багатьох образів у оздобах одягу лісостепової знаті.

Безсумнівним видається не випадковий характер образів, присутніх на цих прикрасах. У більшості вони пов'язані із загальними уявленнями іранців про смерть, життя та переродження через смерть. Також вони відображають солярну та хтонічну символіку та розуміння світобудови скіфами через бінарні опозиції.

Особливо яскраво символіка зображень проявляється на довгих пластинах головних уборів, де можна бачити певні цілісні "ряди" та "послідовності" коду, що на прикладі дрібних пластинок побачити важче. Яскравим прикладом цілісності переказу є реконструйований завдяки й візуальним репрезентаціям у тому числі Г.В. Вертієнко скіфський танатологічний міф. Отже, зображення на пластинках одягу як джерело з реконструкції релігійних уявлень скіфів ще не вичерпане.

На основі зроблених дослідниками інтерпретацій різних іконографічних сюжетів яскраво простежуються певні закономірності у їх розподілі.

По-перше, часто важко виділити символіку певного персонажа та його роль у скіфських релігійних уявленнях. Адже, часто один і той самий образ може нести одночасно різне змістовне навантаження. І це, скоріше за все, пов'язано

не з помилками у наукових інтерпретаціях, а радше з універсальністю образу.

По-друге, відстежується тяжіння окремих типів пластин до певних частин одягу інколи тільки певної статі.

По-третє, на масовому матеріалі підтверджено появу майже всіх сюжетів практично одночасно, з невеликим винятками. На прикладі розвитку та побутування певних типів простежено своєрідні "пульсації" зародження, розвитку та згасання окремих сюжетів у гармонічному поєднанні із загальним соціально-економічним розвитком скіфського суспільства.

Вивчення контексту знахідок дозволило простежити закономірності у розташуванні пластин окремих типів у певних зонах костюма: на головних уборах різних видів, на наплічному одязі (сукнях, каптанах), на поясах, штанях та взутті. На основі аналізу 167 комплексів (окремих камер/могил) із 131 кургану Східноєвропейського Степу, авторкою виділено достовірні залишки від 81 головного убору еліти. З них дев'ять співвідносяться із чоловічими башликами та начільними стрічками, 70 – із жіночими калафами, конусоподібними уборами, покривалами, шапками, начільними стрічками та тіарами. Залишки лише двох головних уборів були знайдені у дитячих похованнях: у вигляді конічної шапки із бічними привісками дівчинки 6–7 років (Носаки к.4 гр.3) та налобної стрічки дівчинки 10–12 років (Зелене к.5 п.3). Крім того, відомо вісім випадків прикрашання коштовними аплікаціями чоловічого та, вірогідно, жіночого одягу (каптанів), сімнадцяти жіночих суконь та одного дитячого (Товста Могила) плечового одягу. Наведено аргументи, що спростовують ідею Л.С. Клочко про не властивість традиції носіння поясів скіфськими жінками, оскільки з дев'яти знайдених у похованнях аплікативних прикрас поясів, у одному пасок належав до костюма озброєної жінки, так званої амазонки.

Оздоблення церемоніального взуття коштовними платівками зафіксовано лише на прикладі жіночих поховань. Відомо сім випадків таких знахідок.

Таким чином, аплікативні прикраси є високоінформативним джерелом для отримання відомостей про історію скіфів, хронологію скіфської культури, а

також є маркером соціального становища та гендерних ролей, міграцій та культово-релігійних практик.

Ключові слова: Степ Східної Європи, скіфська доба, елітарні поховання, типологія, хронологія, коштовні металеві аплікації одягу.

ABSTRACT

Lifantii O. Jewellery Metal Appliqués of Costume of Inhabitants of Scythian Steppe in 7th – 3rd century B.C.

Thesis for the degree of Candidate of Historical Sciences (PhD) in specialty 07.00.04 "Archaeology" – National University of "Kyiv-Mohyla Academy", Institute of Archaeology of NAS of Ukraine, Kyiv 2018.

The thesis examines jewel metal costume appliqués of Scythian elite representatives that were buried in barrows of Eastern European Steppe. The research is based on the narrative and archaeological sources. The author has analyzed the evidences of written sources on the use of jewel decoration as clothing applications by Scythians as well as the researches of Graeco-Scythian toreutics and costume of Iranian peoples.

The archaeological base of the study contains the appliqués of clothes from 131 barrows in Eastern European Steppe. They are dated by existence of the Scythian culture at the territory under study – the second half of the 7th – beginning of the 3rd century BC. The total number of examined items is 43 071 samples, only 116 of which are attributed as long plates of headdress. Over 99% of items under analysis belong to the small applications of garments that were used as décor of all parts of the costume, from headdress to shoes. According to the author's typology of plates of Scythians clothes, 32 types of long, 92 types with 160 variants of small appliqués were classified. Such division enabled to trace the social, gender, chronological, territorial, and sacred features of their use.

The vast majority of long appliqués decorated women's headdress. The exceptions are two plates from Kul-Oba that adorned the male "başlık" (hood). In addition,

exclusive on plot of image and gender of carrier is a piece of plate from Lytyi (Melhunovskyi) barrow, which according to the excavation report, adorned forehead band, or “başlık” of man.

Thus the most popular subject of images on long appliqués on women's headdresses were scenes of confrontation, which comprise more than 65 items (more than half of all long plates) and 16 original images (40% of total category original images). Next in prevalence were images of plants (25 items and 13 original images) and representation of the world tree (22 items and 10 original images). The last place occupies “metopids” (short diadems) with geometric patterns – 4 items and 4 original images from four headdresses.

First place by the number of artifacts small plaques with geometric patterns occupies – they numbers 32 523 items (76.65% of total amount of small plates) with 139 original images (20.72%). First place by the number of original images occupies appliqués with anthropomorphic images – 197 original images (29.36%), although the number of such products is just 4 143 items (9.76%). Next in popularity are small plates with plant patterns – 2229 items (5.25%) with 120 original images (17.88%). Even less common were appliqués with zoomorphic images – 2057 items (4.85%) and 129 original images (19.22%). The plates with polymorphic images were least popular – 1 478 items (3.48%) and 86 original images (12.81%).

The condition of some artifacts (the presence of additional holes near the broken ones), the evidence of replacing of lost items by adding the new ones (Lytyi barrow, Tovsta Mohyla), and fitting the shape of already made plaques due to the form of “calafs” (special form of Greek and Scythian headdresses) points at facts that clothes, decorated with gold, were used as ceremonial.

In consequence of distribution of studied complexes in nine chronological groups and applying them on the map, the certain periods of expansion and constriction of influence zone for nomadic elite in the 7th – the beginning of the 3rd century BC was marked. If the time of the first five groups (second half of the 7th – last quarter of the 5th centuries BC) includes relatively few elite barrows with small number of plaques. Beginning from the sixth group (first quarter of the 4th century BC) their number

increases significantly. The most using period of jewel appliqués of the garments traced on the third quarter of 4th century BC – chronological limits of eighth group. In the next period, the ninth group (fourth quarter of the 4th – the beginning of the 3rd centuries BC), this tradition gradually extinct. Thus, the example of graves of Scythian Steppe elite can show some ripple in the evolution of Scythian culture in the region. Perhaps, by analyzing a broader set of materials it could be possible to talk about the location of certain tribal groups in certain intervals in the considered territory.

In addition, the difference between plaques of costume from the elite graves of Steppe and Forest-Steppe was observed. It takes place in presence of some, possibly, local images in both regions, in primitive manner of depiction of many types of decoration of Forest-Steppe elite clothes, and in chronological diversity. Thus, many Forest-Steppe elite graves are dating back to the 7th – 5th centuries B.C., when in Steppe the amount of the complexes of 4th century B.C. prevail.

Certainly, the character of images presented on these jewelries does not seem random. They are related mostly with the basic concepts of Iranians on death, life, and rebirth through death. They also reflect the solar and chthonic symbolism and understanding of the universe through the Scythians binary oppositions.

The symbolism of the images brightly appears on long plaques of headdresses, where some integral “rows” and “order of code” could be seen, what is harder with small plates. A striking example of the integrity of story is Scythian Thanatological Myth that was reconstructed by H.V. Vertiienko through the visual representation. Therefore, the images on the appliqués of clothes as source for reconstruction of religious beliefs of the Scythians have not expired.

Based on the interpretations of different iconographic scenes, made by researchers, certain patterns in the distribution of plots are clearly observed.

Firstly, it is often difficult to distinguish certain symbolic character and its role in Scythian religious beliefs. Indeed, often the same image can contain simultaneously different meaningful values. Moreover, this, according to the author, connected not with errors in scientific interpretations, but rather with the versatility of the image.

Secondly, the gravity of certain types of plates to certain parts of clothes, sometimes to particular sex, is monitored.

Thirdly, the appearance of nearly all images almost simultaneously was confirmed on numeral material, with little exceptions. On the example of the development and existence of certain types were traced unique "pulsation" in origin, evolution, and extinction of some scenes in harmonious combination with the overall social and economic development of the Scythian society.

In addition, in thesis the patterns in the arrangement of certain types of plates on specific areas of suit were traced: on the different types of headdresses, on shoulder dress (dresses, and coats) on belts, pants, and shoes. Based on analysis of 167 complexes (separate cameras / graves) from 131 mounds of Eastern European Steppe, the author allocated credible remains of 81 elite headdresses. Among them, nine are related to male "başlık" (hood) and forehead bands; 70 – with female "calafs", conic hats, blankets, hats, forehead bands and tiaras (type of Scythian hat). The remains of only two headdresses were found in children's graves, in the form of a conic cap with side beads owned by girl 6-7 years old (Nosaky kurhan No.4) and forehead band wear by girl 10-12 years old (Zelene mound No.5). Furthermore, eight cases of decoration by jewel applications of men's and probably women's clothing (coats), seventeen women's dresses and one child (Tovsta Mohyla) shoulder clothes were traced. The arguments that reject the idea of L.S. Klochko, that Scythian women have tradition of not wearing belts, were presented. Thus, from nine remains of belts with appliqués found in graves, in one case belt was belonged to the armed women, so-called Amazon.

The decorations of the ceremonial shoes by jewel appliqués were recorded only in women's graves. The author knows only seven cases of such findings.

Therefore, the appliques of Scythian costume are the highly informative source for the studying of the history of the Scythian people, chronology of the Scythian culture, and marked the social position and gender roles, migrations and cult practice.

Keywords: Eastern European Steppe, the Scythian period, elite burial, typology, chronology, jewel metal appliqués of clothes.

Список публікацій здобувача

1. Лифантій О.В. Золотые украшения одежды из Мельгуновского кургана / О.В. Лифантій // Наукові записки. Серія: Історичні науки. – Вип. 21: Актуальні проблеми археології та історії раннього залізного віку. – Кіровоград, 2014. – С.52–60.
2. Лифантій О.В. Золоті прикраси одягу із ранніх скіфських комплексів / О.В. Лифантій // Боспорские исследования. – Вып. XXX. – Симферополь–Керчь, 2014. – С.39–53.
3. Лифантій О.В. Орнитоморфные изображения на золотых аппликативных украшениях одежды скифов / О.В. Лифантій // Stratum plus. Археология и культурная антропология. – №3. – 2015. – С.167–182.
4. Лифантій О.В. Два типи довгих пластин головних уборів скіфів із зображеннями комах/ О.В. Лифантій // Магістеріум. – Вип. 60. – 2015. – Археологічні студії. – С.71–75.
5. Лифантій О.В. Зображення птахів на довгих пластинах головних уборів / О.В. Лифантій // Археологія і давня історія України. – Вип. 2 (15). – К., 2015. – С.96–102.
6. Лифантій О.В. Дрібні пластинки одягу скіфів із зображеннями членистоногих/ О.В. Лифантій // Музейні читання. Матеріали наукової конференції “Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки” 10–12 листопада 2014р. – К., 2015. – С.100–106.
7. Лифантій О.В. Золоті платівки скіфського одягу з зображенням птахів / О.В. Лифантій // Проблемы истории и археологии Украины: Материалы IX Международной научной конференции (Харьков, 30–31 октября 2014г.). – Харьков: ООО «НТМТ», 2014. – С.26.
8. Болтрик Ю.В., Лифантій О.В. Виготовлення золотих аплікацій костюма в Скіфії (пуансон з Кам’янського городища)/ Ю.В. Болтрик, О.В. Лифантій// Археологія та етнологія півдня Східної Європи / [відп. ред. З.І. Маріна]. – Дніпро: «Ліра», 2016. – С.217–227.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	14
ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА ЗАСАДИ ТИПОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ	21
1.1. Писемні та іконографічні джерела	21
1.2 Історіографія вивчення археологічних джерел	22
1.3. Історіографія коштовних металевих аплікацій з території Степової Скіфії	25
1.3.1. Зображення на коштовних аплікативних прикрасах.	26
1.3.2. Особливості виготовлення платівок.	28
1.3.3. Центри виготовлення коштовних металевих аплікацій костюма.	33
1.4. Історіографія платівок як складової скіфського костюма	35
1.4.1. Реконструкція головних уборів скіфської знаті, оздоблених золотими аплікаціями.	36
1.4.2. Розташування аплікативних прикрас на скіфських поясах.	40
1.4.3. Вигляд плечового одягу скіфів за даними аплікативних прикрас.	41
1.4.3.1. Сукні.	42
1.4.3.2. Каптани.	42
1.4.4. Поясний одяг скіфів за даними аплікативних прикрас.	42
1.4.5. Розташування аплікативних прикрас на скіфському взутті.	43
1.4.6. Питання витоків традиції прикрашання одягу золотом.	43
1.5. Основні засади типології коштовних металевих аплікацій	44
РОЗДІЛ 2. ТИПОЛОГІЯ ТА ХРОНОЛОГІЯ КОШТОВНИХ МЕТАЛЕВИХ АПЛІКАЦІЙ ОДЯГУ	50
2.1. Довгі пластини головних уборів	50
2.1.1. Група I Світове дерево.	51
2.1.2. Група II Протистояння.	54
2.1.3. Група III Рослинні мотиви.	60
2.1.4. Група IV Геометричні мотиви.	62
2.1.5. Довгі пластини головних уборів як історичне джерело.	63
2.2. Дрібні платівки одягу	64
2.2.1. Група I Антропоморфні.	65
2.2.1.1. Підгрупа I 1 Голова у фас.	66
2.2.1.2. Підгрупа I 2 Голова у профіль.	77
2.2.1.3. Підгрупа I 3 Однофігурні.	81
2.2.1.4. Підгрупа I 4 Сюжетні.	84
2.2.2. Група II Поліморфні.	92
2.2.2.1. Підгрупа II 1 Грифони.	93

2.2.2.2. Підгрупа II2 Сцени з грифонами.	100
2.2.2.3. Підгрупа II 3 Грифоно-гіпокамп.	102
2.2.2.4. Підгрупа II4 Антропололіморфи.	103
2.2.2.5. Підгрупа II5 Кабано-птаха.	105
2.2.3. Група III Зооморфні.	105
2.2.3.1. Підгрупа III1 Котячий хижак.	106
2.2.3.2. Підгрупа III2 Орнітоморфні.	112
2.2.3.3. Підгрупа III3 Копитне.	119
2.2.3.4. Підгрупа III4 Заєць.	123
2.2.3.5. Підгрупа III5 Членистоногі	125
2.2.3.6. Підгрупа III6 Мушля.	127
2.2.4. Група IV Рослинні.	128
2.2.4.1. Підгрупа IV1 Акант.	128
2.2.4.2. Підгрупа IV2 Пальмета.	129
2.2.4.3. Підгрупа IV3 Розетка.	129
2.2.4.4. Підгрупа IV4 Лотос.	133
2.2.5. V Геометричні.	135
2.2.5.1. Підгрупа V1 Трикутники.	135
2.2.5.2. Підгрупа V2 Хрестоподібні.	137
2.2.5.3. Підгрупа V3 Солярний меандр.	138
2.2.5.4. Підгрупа V4 Вісімкоподібні.	138
2.2.5.5. Підгрупа V5 Гудзики.	140
2.2.5.6. Підгрупа V6 Бусини.	140
2.2.5.7. Підгрупа V7 Підвіски.	142
2.3. Загальна динаміка морфологічних змін коштовних аплікацій одягу	144
2.3.1. Перша – третя хронологічні групи.	145
2.3.2. Четверта хронологічна група.	146
2.3.3. П'ята хронологічна група.	146
2.3.4. Шоста хронологічна група.	147
2.3.5. Сьома хронологічна група.	149
2.3.6. Восьма хронологічна група.	152
2.3.7. Дев'ята хронологічна група.	157
2.4. Аплікації костюма в системі хронології скіфської культури	158
РОЗДІЛ 3. АПЛІКАЦІЇ СКІФСЬКОГО ЦЕРЕМОНІАЛЬНОГО КОСТЮМА ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО	161
3.1. Локальні особливості побутування аплікацій за скіфської доби	161
3.1.1. Особливості існування певних типів на території Степу.	161
3.1.2. Загальні хронологічно-територіальні закономірності.	164
3.2. Семантичне навантаження орнаментальних мотивів на платівках	167

3.2.1. Світове дерево та його супутники.	169
3.2.2. Рослинний та геометричний орнаменти як символ дерева життя.	171
3.2.3. Змієдіва – Апі – прародителька скіфів.	172
3.2.4. Індра – Веретрагна – Таргітай – Геракл та тварини-втілення героя.	173
3.2.5. Іконографічне втілення союзу Таргітая та змієдіви.	174
3.2.6. Фарн у скіфській іконографії.	175
3.2.7. Інвеститура – зображення Великої богині і царя.	175
3.2.8. Можливий прояв культу відрубаної голови та зображення горгони Медузи.	176
3.2.9. Можливий прояв культу Діоніса у скіфів.	177
3.2.10. Грифон та сцени шматування.	178
3.2.11. Грифоно-гіпокамп та крилатий кінь як прояв культу Тагімасада-Посейдона.	179
3.2.12. Хижий птах як втілення чоловічого начала.	180
3.2.13. Качка як втілення жіночого начала.	182
3.2.14. Лебідь та голуб як відображення культу Афродіти – Аргімпаси.	183
3.2.15. Заєць. Сцени полювання на зайця.	183
3.2.16. Комахи та павуки.	186
3.3. Коштовні металеві платівки в системі скіфського костюма	187
3.3.1. Спосіб кріплення пластинок на одязі.	187
3.3.2. Декор головних уборів.	188
3.3.3. Декор плечового одягу.	189
3.3.4. Декор поясів.	190
3.3.5. Декор штанів.	191
3.3.6. Декор взуття.	191
3.4. Зміни у вигляді коштовних металевих платівок як відображення інокультурних впливів	192
ВИСНОВКИ	194
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	200
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	231
ДОДАТКИ	232
ДОДАТОК А. КАТАЛОГ	233
ДОДАТОК Б. ТАБЛИЦІ	290
ДОДАТОК В. ІЛЮСТРАЦІЇ	319

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

БМ – бокова могила

БП – бокове поховання

ВП – впускне поховання

ПдГ – південна гробниця

ПнГ – північна гробниця

ПнП – північне поховання

ПМ – північна могила

О.З. – оригінальне зображення

ЦМ – центральна могила

ЦПС – центральна поховальна споруда

ВСТУП

Скіфська доба – одна з яскравих сторінок в історії Східноєвропейського Степу. Показовим вважаємо продовження використання етноніму "скіфи" по відношенню до населення означеного регіону навіть після того, як його носії перестали існувати як етнос. Визначна їх роль в історії раннього залізного віку пояснюється не тільки значними змінами в житті місцевого населення, а й винятковістю та надзвичайною яскравістю їх культури. Своєрідною візитною карткою скіфської доби є "царські" поховання з їх коштовним супровідним інвентарем та грандіозними курганными насипами. Саме золото та сюжетні зображення на ньому, що містили такі поховання, дало поштовх для розвитку скіфології.

Актуальність теми. У історизації та розкритті різних аспектів устрою давніх суспільств не останнє місце займає вивчення костюма. Коштовні металеві платівки – одна з його невід’ємних рис. До того ж, в більшості випадків ці прикраси виступають єдиним надійним джерелом для реконструкції одягу похованого. Адже тканина у степових скіфських похованнях майже не зберігається до наших днів.

Крім уявлень про костюм та побут скіфів, зображення на коштовних платівках одягу є дещо недооціненим джерелом інформації про релігію та світогляд їх власника. Аналіз сюжетів та сцен, якими прикрашені аплікації церемоніального вбрання, проливає світло на питання соціального статусу їх носія. Дослідження технології виробництва платівок та матеріалів, з яких вони зроблені, показує рівень розвитку торевтики та ювелірної справи у виробничих осередках. Окрім цього, систематизація аплікацій дає змогу використовувати їх у якості точного хронологічного індикатора. Це важливо для встановлення дат поховальних споруд та окремих пластин поза комплексами.

Не дивлячись на очевидну інформативність, комплексне дослідження платівок костюма має суттєвий мінус – надзвичайна масовість матеріалу у поєднанні з незадовільним станом джерел. Саме через ці перепони вивчення

нашивних аплікацій скіфського одягу Скіфії було несистемним. Більшість робіт має характер публікацій матеріалів розкопок [Мозолевский, 1979, 1980, 1987; Тереножкин, Мозолевский, 1988; Манцевич, 1987; Болтрик, Фиалко, 2007; Журавлев, Новикова, Шемаханская, 2014 та ін.]. Хоча, відомі спроби узагальнення матеріалів з курганів Лісостепу [Грібкова, 2011, 2012]. Докладно були проаналізовані платівки з окремих степових курганів [Копейкина 1986; Алексеев, 1986; Фиалко, 2003, 2014а; Фиалко, 2001]. Крім того, нашивні аплікації розглядалися як складова античного імпорту на скіфських теренах [Онайко, 1966, 1970]. Системно вивчалися нашивні платівки з головних уборів жінок, що пов'язано з їх меншою кількістю, кращою фіксацією у похованні, а також виразністю та яскравістю реконструкцій [Мирошина, 1977, 1980; Клочко, 1982а, б, 1986, 1992с].

Отже, досі не було запропоновано комплексного аналізу нашивних аплікацій скіфського одягу як окремої категорії матеріальної культури. Ці обставини та міркування визначають актуальність розглянутої теми.

Для аналізу обрано Східноєвропейський Степ, як регіон проживання та безперечного домінування історичних скіфів. Крім того, ці терени вважаються проміжною ланкою у контакті грецької цивілізації із автохтонним населенням Лісостепу. Не дивлячись на практично повну відсутність у степу поховань із коштовними аплікаціями у VII-VI ст. до н.е., маємо надзвичайну чисельність їх у V-IV ст. до н.е.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дисертація підготовлена на кафедрі археології Національного Університету «Києво-Могилянська академія» у рамках планової теми «Стародавнє населення України за даними археології». Реєстраційний номер в УкрІНТЕІ: 0108U009372.

Метою роботи є всебічний огляд та аналіз нашивних аплікацій скіфського вбрання (різноманітних зображальних традицій, набору зображень та їх семантики, матеріалів та технології виробництва) як джерела для соціальних, культово-релігійних та економічних реконструкцій.

Задля досягнення мети були поставлені такі **завдання**:

- аналіз писемних джерел;
- критичний огляд історії дослідження золотих нашивних платівок скіфського часу як джерела для вивчення костюма, а також рівень розробки питання технології та центрів виготовлення аплікаційних прикрас висвітлених у науковій літературі;
- укладення каталогу металевих оздоб одягу з поховальних пам'яток Східноєвропейського Степу;
- уточнення засад археологічної та утилітарної типології платівок;
- виявлення основних тенденцій виникнення, поширення та мінливості в часі й просторі нашивних платівок;
- дослідження локальних відмінностей костюмологічної складової у різних регіонах Східноєвропейського Степу на прикладі мінливості сюжетів на аплікаціях одягу;
- висвітлення соціального і культового призначення коштовних оздоб одягу;
- кореляція розглянутих платівок з характером комплексів, що їх містили – дослідження співвідношення платівок з елементами поховального обряду, їх розташування на костюмі.

Об'єктом дослідження є усі коштовні (золоті, електрові та срібні) платівки, знайдені на території Східноєвропейського Степу; **предметом** – соціальна та культова роль коштовних аплікацій одягу скіфів.

Методи дослідження. Робота ґрунтується на традиційних для вітчизняної науки методах дослідження. Це порівняльно-типологічний, застосований для опису платівок та поділу їх на різноміснєві класифікаційні групи; формально-статистичний – для отримання картини поділу за хронологічним та територіальним показниками; кореляційний – для з'ясування співвідношення певних речей із іншими предметами, їх групами, територіями та хронологічними періодами; а також порівняльно-історичний, із незначним застосуванням етнографічних аналогій. Широко використовується побудова кореляційних таблиць. Для наочності наведено узагальнені карти та малюнки.

Наукова новизна роботи:

- Проведено комплексний аналіз еволюції зображень на платівках, а також форми виробів впродовж скіфського часу, як відображення певних змін у житті населення скіфського часу.
- Впорядковано розрізнену джерельну базу та уточнено особливості класифікаційного, хронологічного та географічного розподілу матеріалу.
- Частково висвітлено особливості культово-релігійних та соціальних процесів на території Степу Східної Європи та виділено 16 умовних семантичних груп зображень.
- Простежено як час побутування певних груп пластинок так і конкретних типів.
- Проведено порівняння популярності, а також простежено відмінності та спільні риси у сюжетах на дрібних аплікаціях одягу Східноєвропейського Степу та Лісостепу.
- Проаналізовано випадки фіксації платівок у могилах в межах зазначених географічних рамок, що дає змогу відносити їх до певних частин одягу (головних уборів, наплічного та поясного одягу, а також взуття) та певної статі похованого.
- Частина матеріалів, використана у роботі, не була опублікована раніше і інформація про них була отримана із наукових звітів про археологічні розкопки та персонального ознайомлення із виробами.

Географічні межі окреслені кордонами поширення скіфської матеріальної культури у степовій природній зоні України, від Азово-Причорноморського узбережжя та Кримських гір на півдні до лісостепової зони на півночі. Із заходу географічні рамки обмежені нижньою течією Дунаю. Варто зауважити, що до розгляду не потрапили синхронні пам'ятки Кубані та Північного Кавказу, оскільки на цих теренах, як прийнято вважати, проживало населення інших суміжних племен: сіндів, меотів та носіїв кобанської культури.

Хронологічні рамки визначаються часом побутування скіфської

матеріальної культури на заявленій території – VII – початком III ст. до н. е.

Джерельну базу роботи складають 43 071 золотих, електрових та срібних аплікацій одягу із 167 поховальних комплексів, які були зафіксовані під насипами 131 кургану. До них віднесено довгі пластини та вінчики з підвісками головних уборів, дрібні пластини одягу, в тому числі так звані "гудзики", нечисельні пронизки-оздоби та пластинки захисного обладунку.

В ході роботи опрацьовано колекції I Розділу Наукових фондів Інституту археології НАН України, вивчено матеріали із фондів Музею історичних коштовностей України та із зібрання Державного Ермітажу (Росія). Як допоміжне джерело використано свідчення античних авторів про традиції прикрашання одягу скіфів.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання результатів дослідження для написання наукових праць, узагальнюючих робіт з археології та давньої історії України й суміжних територій, при підготовці лекційних курсів зі скіфської історії на історичних факультетах вищих навчальних закладів; для формування музейних експозицій, зводів пам'яток; каталогів музейних колекцій, а також для складання докладних типологічних схем подібного матеріалу. **Теоретична цінність** дослідження полягає у всебічному аналізі коштовних аплікацій найбільш інформативних частин церемоніального вбрання. Розвиток цих прикрас показано на основі їх хронологічного розподілу в похованнях скіфської еліти. Це дозволило простежити певні риси соціальної та етнічної структури давнього суспільства, а також особливості релігійних обрядів кочовиків.

Особистий внесок. У співавторстві з Ю.В. Болтриком написано статтю «Виготовлення золотих аплікацій костюма в Скіфії (пуансон з Кам'янського городища)». Авторці належить підбір аналогій та складання каталогу відомих за публікаціями пуансонів.

Апробація результатів дослідження відбувалась у формі доповідей на засіданнях Відділу археології раннього залізного віку Інституту археології НАН України та кафедри археології Національного Університету «Києво-

Могилянська академія». Основні висновки дисертаційного дослідження були представлені на наукових конференціях: «Дні Науки НаУКМА» (Київ, 2013–2017), «Музейні читання «Ювелірне мистецтво – погляд крізь століття» (Київ, 2013-2015, 2017), «IX міжнародна наукова конференція ХІАО» (Харків, 2014), «Датування – Хронологія – Періодизація. Різні аспекти часу в археології» (Львів-Винники, 2015).

Публікації. Основні результати опубліковані у 8 статтях у періодичних виданнях, наукових збірках та матеріалах конференцій. З них 6 у наукових фахових виданнях, у тому числі 1 у закордонному; 2 – у матеріалах конференцій.

Структура та обсяг роботи. Рукопис дисертації складається із анотації, списку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, висновків (198 сторінок); списку використаної літератури (367 позицій) і архівних матеріалів (36 позицій) та трьох додатків (каталогу платівок, таблиць та ілюстрацій). Загальний обсяг роботи складає 415 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДжЕРЕЛЬНА БАЗА ТА ЗАСАДИ ТИПОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Писемні та іконографічні джерела

Традиційно при розгляді зовнішнього вигляду та костюма скіфів Причорномор'я дослідники звертаються, до аналізу відомих зображень на предметах греко-скіфської торевтики [Ростовцев, Степанов, 1917; Боровка, 1921; Мирошина, 1981; Ключко, 1992с; Яценко, 2002, 2006 та ін.]. Такий підхід є виправданим для аналізу особливостей крою, форми одягу та естетичного ідеалу етносу. Проте, для вивчення аплікативних прикрас, як складової костюма, цей вид джерел є малоінформативним, адже, часто те, що дослідники сприймали як платівки, виявлялось візерунком на тканині [Яценко, 2002, с. 83]. У більшій мірі це стосується скіфських кам'яних стел та могильних плит, оскільки, на них взагалі не відомі достовірні зображення аплікацій костюма [Ольховский, Евдокимов, 1994; Яценко, 2002].

Щодо писемних джерел ситуація трохи краща. Окрім згадок про звичаї, зачіски та одяг, зустрічаємо і згадки про любов скіфів до прикрашання себе золотом. Так, Геродот зауважує: «...а головні убори, пояси та ремені прикрашають золотом» (Herod, I, 215).

Подібні дані наводить у «Географії» Страбон щодо масагетів: «...у битвах носять золоті пояси та такі ж пов'язки... Срібла у них взагалі немає... а мідь та золото в достатку» (Strabo, XI, 7, 6).

Згадка II ст. н.е. про прикрашений золотом пасок міститься у промові Гімерія до комета Урсікія: «Абаріс прибув до Афін озброєний луком, з висячим на плечі сагайдаком, вдягнений у хламиду; на череслах був золотий пояс, штани були натягнуті від стоп до сідниць» (Himerii, 25, 4).

З джерела V ст. н.е. – «Готської історії» Приска Панійського походять такі дані щодо вигляду Атілли: «Одяг його був також скромний та нічим не відрізнявся від інших, окрім чистоти; ані висівший у нього з боку меч, ані

перев'язки варварського взуття; ані вузда його коня не були прикрашені, як у інших скіфів, золотом, камінням чи чимось іншим цінним [Латышев, 1948, с.259].

Як бачимо, писемні джерела у більшості констатують наявність коштовних прикрас на головних уборах, пов'язках та поясах, не конкретизуючи, якій саме вигляд вони мали та чи містили зображення. Тому найбільш інформативним та достовірним джерелом для вивчення аплікативних прикрас одягу скіфів є археологічні джерела. З цієї причини дослідники найбільше уваги приділяли саме їх аналізу.

1.2 Історіографія вивчення археологічних джерел

У вивченні платівок скіфського одягу можна виділити два періоди. Умовно можна лише вказати на загальну тенденцію у розвитку знань про це джерело без претензій на остаточність такого поділу. Спочатку коротко розглянемо основні роботи, які вийшли у вказані періоди.

До **першого періоду** (від перших задокументованих розкопок степового кургану у 1763 р. до середини 60–х років ХХ ст.) відносяться польові дослідження та публікації із спробами інтерпретації найбільш презентабельних речей. Впродовж означеного часу спостерігається розвиток археологічної науки від "аматорських" розкопок (кургану Пантініотті, Сороки та ін., свідоцтв про які майже не лишилося), до ретельної наукової фіксації археологічних досліджень (розкопки Першого Мордвинівського кургану).

Вирізняються такі видання, як Звіти Імператорської Археологічної комісії (ОАК) – з 1859 по 1915 рр. та Старожитності Геродотової Скіфії (ДГС) – два випуски за 1866 та 1872 рр., які з 1888 року переросли у серію Матеріалів з археології Росії (МАР) та випускалися по 1918 рік.

Першим масштабним виданням, у якому містився опис з ілюстраціями та спробами аналізу матеріалів, є публікація знахідок з кургану Куль-Оба та з території Кримського півострова у трьох томах у 1854 [ДБК, т. 1-3;].

Найбільш вивчали окреслену тему у цей період М.І. Веселовський,

Г.І. Боровка, М.І. Ростовцев, П.К. Степанов та Б.В. Фармаковський. Вони досліджували різні аспекти питання. П.К. Степанов зосередив увагу на одязі і головних уборах та особливостях їх крою, які він реконструював на основі іконографічних зображень [Степанов, 1915; Ростовцев, Степанов, 1917]. М.І. Ростовцев та Г.І. Боровка присвятили багато, як для свого часу, праць головним убором скіфських жінок [Ростовцев, Степанов, 1917; Боровка, 1921]. На відміну від перелічених дослідників, М.І. Веселовський зосередив увагу на особливостях виготовлення платівок та на сюжетах зображень [Веселовский, 1891, 1913].

Слід згадати також внесок Г. Блюмнера, котрий є одним з першопрохідників у галузі виготовлення античної тореветики, у тому числі і аплікацій одягу [Blumner, 1886].

Через буремні події першої чверті ХХ ст. розвиток наукової думки не отримав логічного продовження. Лише у 50 – 60-ті роки виходять роботи, що носять підсумковий характер дореволюційних археологічних досліджень [Онайко, 1966; Артамонов, 1966]. Виходить друком публікація Німфейських курганів [Силантьева, 1959], що містять і скіфські матеріали. Слід зазначити, що публікація колекцій окремих курганів триває [Дюбрюкс, 2010 Т.І, II; Журавлев, Новикова, Шемаханская, 2014].

Початок **другого періоду** (від середини 60-х років ХХ ст. по сьогодні) позначається появою нових даних в результаті проведення археологічних розкопок, зокрема масштабних новобудовних досліджень.

У цей період створюються реконструкції костюмів скіфської знаті як на основі археологічних спостережень, так і на основі іконографічних та етнографічних даних [Лесков, 1972; Мозолевський, 1979; Тереножкин, Мозолевский, 1988; Мирошина 1977, 1980; Клочко, 1982 а,b, 1986, 1992а-с; Яценко, 2002, 2006].

Друкуються праці за результатами робіт "новобудовних" експедицій Інституту археології АН УРСР. Видаються підсумкові роботи О.М. Лескова. [1972, 1974, 1981], а також чисельні каталоги виставок та музейних колекцій

[див. напр. Gold der Steppe..., 1991; Schiltz, 1994; Scythian Gold..., 1999; The Golden Deer..., 2000]. Друкуються збірники, присвячені окремим регіонам [Курганы Южной ..., 1977; Курганы степной Скифии, 1991], курганним групам [Курганные могильники Рясные..., 1977; Полин, Кубышев, 1997], та окремим курганам [Чередниченко, Фиалко, 1988].

Також триває робота з обробки здобутого матеріалу. Платівки розглядаються у монографіях, присвячених поховальним пам'яткам, що частково розкопано у дореволюційний час, частково у другій половині ХХ ст. – Солохи [Манцевич, 1987], Чортomla [Алексеев и др, 1991, 2003]. Починається публікація матеріалів новобудовних експедицій: Товстої Могили [Мозолевський, 1979], Мелітопольського кургану [Тереножкин, Мозолевский, 1988], Бабиної, Водяної та Соболевої Могили [Мозолевский, Полин, 2005], Гайманової Могили [Бидзиля, Полин, 2012] та Золотобалківських курганів [Полин, 2014].

Логічним завершенням другого періоду можна вважати подальший розвиток археології по напрямку створення "дрібних" хронологій кожного з предметів матеріальної культури. Не оминула ця тенденція і платівки одягу, які тепер виступають не тільки в ролі "частини костюма", але й як самостійне джерело інформації. Можна назвати роботи, у яких відбувались перші спроби поділу матеріалу на групи та виділення окремих типів на основі зображень на бляшках [Копейкина, 1986; Алексеев, 1984, 1986, 1987; Фиалко, 2003, 2014а; Грiбкова, 2012; Ліфантiй, 2014а, б, 2015б; Лифантий, 2014, 2015]. У випадку з довгими пластинами одягу тема краще розроблена – вже покладено початок типологічного розподілу [Мирошина, 1981; Ліфантiй, 2015].

В кожному з описаних періодів процес вивчення платівок як самостійного джерела та як частини костюма відбувався паралельно. Тому для всебічного розгляду проаналізовано як роботи, присвячені суто металевими аплікаціям, так і розробки з питань скіфського костюма. Не можна ігнорувати той факт, що існували ці аплікації, перш за все, як прикраси одягу, а це задає тло для інтерпретацій. Беззаперечною видається думка, що костюм був передусім маркером соціального статусу та магічного захисту людини [Яценко, 2006, с.6],

і тільки тільки в останню чергу засобом захисту від природних умов. Тим більш актуальне таке зауваження для костюма, в якому небіжчика проводжали в останню путь.

Задля полегшення сприйняття та викладення теми подальший розгляд історії вивчення наводиться за тематичним принципом.

1.3. Історіографія коштовних металевих аплікацій з території Степової Скіфії

Дрібні платівки часто не отримували належної уваги. Показово, що в монографічній праці В.О. Киселя, присвяченій коштовностям зі скіфських курганів, автором не бралися до уваги бляшки, як «масовий тиражований матеріал» [Кисель, 2003 с. 8]. Таке ставлення до них спостерігалось тривалий час. Утім, саме масовий матеріал надає можливості для більш надійних хронологічних побудов. Все більше дослідників скіфської культури намагаються звужувати хронологію окремих категорій речей, що веде до більш точного датування комплексів.

Видається недоцільним широке застосування етноніму скіфи. Отже, у роботі матеріали з інших синхронних культур іраномовних кочовиків використовуються тільки в якості аналогій.

Термінологія по відношенню до аплікативних прикрас одягу скіфів формувалась протягом тривалого часу. Особливо багато варіантів запропоновано для позначення різних за формою пластин головних уборів. П.К. Степановим застосовано термін "вінчик" по відношенню до золотої начільної стрічки з Чортомлику [Степанов, 1915, с. 24]. М.І. Ростовцевим використані позначення "стленгіда", "стефана" та "ампик" як назви до вигнутих довгих пластин, які він позичив із визначень до складових частин грецьких головних уборів [Ростовцев, Степанов, 1917, с. 73]. Г.І. Боровка використовував запропоновані М.І. Ростовцевим терміни з обмовкою, що їх правомірно застосовувати лише до грецьких, а не скіфських прикрас голови [Боровка, 1921, с. 179]. З часом, більшість цих термінів стали традиційними у літературі та

широко використовуються сучасними дослідниками.

1.3.1. Зображення на коштовних аплікативних прикрасах.

Первинно дослідники обмежувалися аналізом окремих зображень на аплікаціях одягу. Така ситуація присутня при описі речей у Звітах археологічної комісії [див. напр.: ОАК за 1877, с. 234-236; ДГС, 1866, с. 12]. Сторіччя потому така практика існувала при публікації матеріалів певного комплексу. Так, Б.М. Мозолевський при публікації матеріалів з Товстої Могили та Мелітопольського кургану не розділяв усі платівки на якісь групи, проте виділяв типи на основі подібності зображення. Такий шлях обирає більшість дослідників, які виділяють окремі типи, розглядаючи певний комплекс.

Зародком типологічних побудов можна вважати перші спроби систематизації металевих платівок. Так, у монографічній роботі по Німфейському могильнику, Л.Ф. Силантьєва розділила бляшки з курганів №№17 та 24 могильника на три художньо-стилістичні групи: грецького стилю (сфінкси, маски Горгони, голівки мавп та розетки), місцевого "скіфського" (голови баранів, птахи, олені, лосі) та бляшки зі змішаними рисами (із зображеннями орла, що летить та сфінкса) [Силантьєва, 1959, с. 69-75].

Л.В. Копейкіна поділила весь масив платівок з Куль-Оби за тематикою сюжетів на грецькі, скіфські та "чисто орнаментальні" [Копейкіна, 1986, с. 29]. До перших дослідниця віднесла зображення персонажів грецької міфології. До других – міфічних та звичайних тварин, а також власне скіфів у різних сценах. До третіх – трикутники з псевдозерню, розетки та геометричний орнамент. Типи дослідниця виділила на основі подібності зображень, які могли бути виконані різними штампами.

А.Ю. Алексєєв розділив платівки на чотири категорії: 1) розетки, 2) рослинні мотиви, 3) антропо- та зооморфні зображення, 4) трикутники з псевдозерню та напівсферичні петельчасті бляшки. Типи він виділяв на основі подібності зображень [Алексєєв, 1986, с. 65].

Л.С. Клочко виокремила три основні теми у оформленні аплікативних прикрас одягу: зооморфні, антропоморфні та рослинні мотиви [Клочко, 1992с,

с. 14]. Дослідниця відмічала, що у IV ст. до н.е. послаблюються етнодиференційні функції костюма, але своєрідність орнаменталізації аплікацій здебільшого зберігається. Так, образи грифона та сфінкса поширені у цей час у Лісостепу і Степу, але «адорація» (інвеститура) притаманна лише для степового костюма. Помічено слабше розповсюдження антропоморфних образів на лісостепових теренах [Клочко, 1992с, с. 156].

О.Є. Фіалко ділить масив платівок Огуза на три групи за сюжетом: 1) антропоморфні, 2) зооморфні (віднесено реальних і фантастичних істот) та 3) рослинні мотиви [Фіалко, 2003]. Пластинки з Бердянського кургану розподілені дослідницею теж по трьох, але дещо відмінних групах: 1) геометричні, 2) зооморфні та 3) антропоморфні [Фіалко, 2014а, с.55]. Типи виділяються за принципом схожості зображень. Усього у двох могилах Огуза вченою окреслено 43 типи, а у двох могилах Бердянського кургану – 19 типів. Крім того, О.Є. Фіалко співвіднесла різні типи з певними деталями костюма. Такий самий поділ (на три групи аналогічні огузьким) застосовує і її учениця Г.О. Грібкова [Грібкова, 2010, с.48], ґрунтуючись на дослідженні колекцій Музею історичних коштовностей України [Грібкова, 2008; 2009; 2010; 2011; 2012].

Цікавим є спостереження С.О. Яценко щодо несамотійності міфо-епічних сюжетів на греко-скіфській торевтиці Лісостепу. На його думку, зразки з лісостепових комплексів лише повторювали степові [Яценко, 2002, с. 65].

Західноєвропейські дослідники також розглядали окремі питання, пов'язані із аплікаціями одягу. Проте, суттєвим мінусом таких робіт є погане знайомство з джерелами, що часто призводило та продовжує призводити до суттєвих помилок та огріхів у висновках, на що вже звертали увагу [Яценко, 2002, с. 60].

Не є виключенням, на жаль, і нещодавня робота А. Хельмут-Крамбергер, де розглянутий широкий ареал побутування ранніх аплікативних прикрас. Так, дослідниця чомусь віднесла відомі келермеські діадеми до жіночих аксесуарів, які пов'язала з присутністю тут жінок високого рангу, можливо, навіть асирійських принцес, котрі були відправлені до регіону для посилення

політичних союзів [Хельмут-Крамбергер, 2015, с. 161].

До цього ж можна додати дивну реконструкцію Е. Рідер [Scythian Gold...1999, N16] головного убору з Тетяниної Могили, яка не співставна з умовами знахідки [Науковий архів..., 1985].

Ледь не єдиною, хто звернулась до теми класифікації зображень на довгих пластинах головних уборів була Т.В. Мірошина [1981]. Дослідниця розбила весь масив сюжетів на п'ять груп: рослинні (Р), зооморфні (З), антропоморфні (А), змішані (С) та орнаментальні (О). Вони в свою чергу ділилися на типи (I – VI), підтипи (1 – 4) та варіанти (а – б). Типи вирізнялися схожим або ідентичним сюжетом, а варіанти вказували на різне виконання того ж самого сюжету. Причому, дослідницею враховані також бляшки у вигляді менад, якими прикрашали головні убори з Діївого та Рижанівського курганів.

1.3.2. Особливості виготовлення платівок.

Дослідження античної ювелірної справи сформувалося ще наприкінці XIX ст. Так Г. Блюмнер виділив два способи виготовлення листових пластин: ручне штампування (Treibens aus freier Hand) та кування по моделі [Blumner, 1886, p. 237]. Ним були виділені "негативні" (Negativbild) та рельєфні (Stanzen) моделі. На його думку, найбільш уживаним був метод ручного штампування.

Одним з перших зібрав, хоча й не зробивши їх детального аналізу, наявні на той час знаряддя для виготовлення ювелірних виробів Т. Шрейбер [Schreiber, 1894, p. 277].

Перші роботи присвячено виготовленню здебільшого великих окуть горитів, сокир, піхов мечів, пластин ритонів та дерев'яних чаш. Особливо дослідників цікавило яким саме способом виготовлено вироби з листового золота. Б.В. Фармаковський припускав, що оббивка гориту з Чортомлика була отримана відтисканням з такого самого золотого окуття з Іллінців і не допускав існування третього оригіналу [Фармаковский, 1911, с. 80]. Але знахідки аналогічних окуть в Мелітопольському та Єлізаветівському курганах спростували цю гіпотезу. Крім того, по відношенню до окуття руків'я Келермеської сокири дослідник не заперечував можливість відтискання золотих

оббивок по дерев'яному рельєфу руків'я [Фармаковский, 1911, с. 80].

М.І. Веселовський вказував на можливість виготовлення великих золотих аплікацій горитів, кінських нащічників та наносників за допомогою дерев'яної моделі, яку, на його думку залишали, як жорстку основу при коштовній прикраси [Веселовский, 1913, с. 98]. Водночас, на основі знахідки залишків різьбленої дерев'яної основи лише у одній дрібній бляшці із серії з кургану Солоха, він припускав можливість повторного використання такої форми тільки у виготовленні дрібних аплікацій одягу [Веселовский, 1913, с. 99]. На такі висновки його спрямувала, перш за все, величезна кількість подібних матеріалів. Дослідник зауважував, що дерев'яну форму залишали у бляшці тоді, коли рельєф на ній збивався [Веселовский, 1913, с. 99].

Така думка відносно основної маси платівок була спростована подальшими дослідженнями, які довели, що у більшості випадків для виготовлення аплікацій одягу використовувалися металеві (здебільшого бронзові) пуансони або матриці. Проте, використання дерев'яної матриці могло мати місце у випадку окремих серій.

У подальшому спостерігається певна негативна тенденція. В той час як європейські дослідники активно аналізували різноманітні аспекти виробництва, на території Радянського Союзу ця галузь знань майже не розвивалась. На сьогодні, за зауваженням В.І. Мордвинцевої та Н.В. Хабарової, практично всі значні колекції давніх ювелірних прикрас країн Заходу були опубліковані, чого не можна сказати про країни пострадянського простору [Мордвинцева, Хабарова, 2006, с. 6]. Цілком можливо, що відсутність повних публікацій матеріалів Музею Історичних Коштовностей України, Харківського історичного музею, а також старожитностей, вивезених з України в Державний Ермітаж та Державний історичний Музей також негативно вплинуло на розробку питання. Проте, останнім часом спостерігається підвищення інтересу до античних прикрас [Мордвинцева, Хабарова, 2006, с. 6].

Докладно історію формування термінології у Західній Європі розглянуто у роботі М.Ю. Трейстера [Treister, 2001]. У цій роботі зазначимо лише основні

моменти.

Питання термінології у середині ХХ ст. розглядалися декількома вченими Європи. За спостереженням М.Ю. Трейстера, у цей період намітились такі основні термінологічні засади: ручне штампування та другий метод, який різні вчені визначали трохи по-різному: 1) штампування (hammering) по металевій позитивній матриці [Richter, 1950, p. 357-359]; 2) штампування (hammering) в негативну матрицю [Kent Hill, 1943, p. 97]; 3) штампування з використанням пуансонів чи матриць з негативним зображенням (hollow designs) [Maryon, 1949, p. 120 – 124]. Причому, Г. Маріон називав штампування по негативній матриці куванням (swaging).

Перша загальна праця, присвячена технології штампування, належить Е. Веделю [Wedel, 1960, s. 1 – 70]. В ній подано короткий нарис штампувальної технології Греції (наведено декілька знахідок матриць та штампів).

Пізніше Р. Хіггінс запропонував детальніший опис технологічних операцій по листовому металу [Higgins, 1961, p. 8; 1965, p. 11-12; 1976, p. 54–55]. За ним, цей процес полягав у розміщенні листа (ingot) на ковадлі (anvil) та куванні його у різний спосіб. Дослідником виділено п'ять маніпуляцій та додаткові операції (subsequent operations). До основних способів віднесено: набивання/відбивання (repousse), штампування (stamping), тиснення (striking), биття/кування по моделі (beating over a core) та биття/кування у матрицю (beating into a mould).

Ще Б.В. Фармаковський, розглядаючи коштовні оббивки горитів, зауважував, що на відштамповані вироби могли наносити гравіювання, щоб зробити рельєф більш ефектним [Фармаковский, 1911, с. 45]. Дещо пізніше Н.О. Онайко додасть, що подібна доробка мала на меті й внесення різноманітності у однотипні зображення та підправлення найбільш важливих деталей [Онайко, 1970, с. 78].

У той же час Н.О. Онайко, на прикладі великих і дрібних виробів помітила, що змін міг зазнавати і штамп, який використовувався тривалий час [Онайко, 1970, с. 82-84]. Дослідниця зауважила, що пуансони дуже подібні до монетних штампів, які неодноразово підрізалися та підчищалися [Онайко, 1970, с. 84].

Така гіпотеза дозволила їй відстежити послідовність виготовлення платівок одним і тим самим пуансоном. У контексті цього Н.О. Онайко наголошувала на важливості відстеження таких змін у штампі для унеможливлення помилкової інтерпретації деградованих копій, як погіршення художньо-стилістичних прийомів у часі. Крім того, дослідниця закликала не відносити недосконалі вироби до варварських копій, адже це могло бути просто наслідком спрацьованості пуансону [Онайко, 1970, с. 86]. Натомість вирізняється штамп з Кам'янського городища зроблений з твердої олов'янистої бронзи, що виключало можливість його доробки [Онайко, 1970, с. 84].

У той же час виходить друком замітка Б.А. Шрамко, в якій аналізуються відомі пуансони та публікуються новознайдені інструменти. Зокрема, він підтвердив використання свинцю у процесі штампування [Шрамко, 1970, с. 220]. Втім, дослідник зосередився не стільки на технології, скільки на ймовірності виготовлення аплікацій на певній території.

Наприкінці 70-х виходить стаття дослідниці С. Кольковни, у якій аналізуються всі відомі на той час знаряддя виготовлення виробів з коштовних та кольорових металів з території Радянського Союзу, Румунії та Болгарії. Більшу частину роботи складає великий каталог виробів [Kolkowna, 1978, s. 60-95]

Значно пожвавлюється цікавість до античної ювелірної справи у 80-ті та 90-ті роки ХХ ст. У цей час дослідники здебільшого критикують, або доповнюють раніше запропоновані терміни [Ogden, 1982, 1991, 1992; Destree, 1983; Eluere, 1990; Laffineur, 1996, 1998, Уильямс, Огден, 1995; Pfrommer, 1993; Kull, 1997; Минасян, 1991; Мінжулін 1998 та ін.]. Так Р. Лафінер, наприклад, зауважив, що для золотарства терміни "форма" (die) чи "матриця" (matrix) більш доречно ніж ливарна форма (mould) [Laffineur, 1996. p. 93].

Дослідники зауважували, що не завжди за готовим виробом можна визначити спосіб, яким він був виготовлений [Уильямс, Огден, 1995, с.30]. Це однак не завадило виділити певні ознаки, що вказували на виготовлення коштовності ручним штампуванням чи за допомогою матриці. Так, ще у середині ХХ ст.

Д. Кент Хіл помітила, що рельєф на аплікації, зробленій за допомогою матриці, дуже подібний як з зовнішньої так і зі зворотної сторони. А у випадку з ручним штампуванням, малюнок на внутрішній стороні більш чіткий [Kent Hill, 1943, p. 97]. А. Гейгер виділив п'ять відмінностей, які можна простежити на виробках, відтиснутих цими способами: близькість мотивів, іррегулярність чи регулярність у виконанні мотивів, помилки в орнаментативній пуансоні, нерегулярність у позиції відбитку пуансоні [Geiger, 1994, p. 23-24].

М.Ю. Трейстер додав, що у випадку з виготовленими на матрицях виробами, на них присутній повторюваний ідентичний візерунок [Treister, 2001, p. XVIII]. Р.С. Мінасяном, однак, була розкритикована вказана робота [Минасян, 2010, с.181]. На його думку: «... не дивлячись на заявлену тему, автор так і не пояснив, що таке "торевтика" і яким чином виготовлялись у давнину рельєфні зображення на листовому металі» [Минасян, 2014, с. 307].

Варто відмітити працю 2014 р., у якій проведено першу спробу моделювання процесу виготовлення аплікацій. Автори наголосили на озвученій раніше думці [Минасян, Шаблавина, 2009, с. 238], що знахідки інструментів є недостатніми доказами прийомів виготовлення предметів. На їх думку, необхідно "прочитання" техніки виготовлення за слідами, які залишали інструменти на предметах [Шемаханская, с.176]. Власне, у роботі і проведений аналіз таких слідів на пластинах з кургану Куль-Оба. На думку дослідників, такі пошуки є надзвичайно перспективними, найбільш доступними та результативними. Адже, достатньо провести декілька експериментальних досліджень різних способів моделювання для подальшого використання їх результатів для аналізу мікрошкоджень на всьому торевтичному матеріалі [Шемаханская, Яковлев, 2014, с. 183–185].

Одночасно виходить ще одна робота, де зібрано багато технічних моментів та зауважень щодо роботи з листовим золотом та сріблом [Минасян, 2014]. Наприклад, дослідник наголошує, що далеко не всі негативні матриці слугували для виготовлення металевих бляшок, а й для тиражування воскових моделей, для лиття та для виготовлення фаянсових прикрас. З їх допомогою

могли виготовляти інструменти з позитивними зображеннями, для тиснення декору на шкірі та глині, для лиття в металеві кокілі тощо [Минасян, 2014, с. 355].

1.3.3. Центри виготовлення коштовних металевих аплікацій костюма.

Віддавна дослідники сходилися на думці, що варварське населення не мало достатнього підґрунтя для існування у них ювелірного ремесла. Тому для більшості виробів припускалося близькосхідне [Кисель, 2003; Виногородська, 200, с.23] або ж грецьке походження [Гайдукевич, 1940b; Харко, 1966; Погребова, 1953; Марченко, 1957, с.166-167; Никулин, 1957; Блаватский, 1959; Граков, 1971; Копейкина, 1986; Polin, 2011, p.275, note 9].

Першим довів наявність золотообробки на території Лісостепу у скіфський час Б.А. Шрамко, зібравши знахідки злитків міді, олова та золота, а також штампів для виробництва бляшок. Він доповнив список відомих пуансонів новими знахідками зі Східного Більського та Кам'янського городищ. Причому, підкреслювалось, що тут виготовлялися не лише речі у звіриному стилі, а й із антропоморфними зображеннями [Шрамко, 1970, с. 217-220].

Можна згадати роговий виріб із образом котячого хижака з Хотівського городища. Дослідники не виключають можливості його застосування у якості матриці для виготовлення металевих аплікацій дерев'яного посуду [Хотівське городище, 2017, с.95, рис.92]. З огляду на раннє датування виробу (друга половина VII ст. до н.е.), ця знахідка є важливою для розуміння коріння традиції виготовлення металевих аплікацій у скіфів.

З Кам'янського городища походить ще одна знахідка пуансону із зображенням людини у фас, яка в точності співпадає з відомими платівками-прикрасами одягу. Її знайдено у 1984 році, проте опубліковано нещодавно [Болтрик, Ліфантій, 2016].

Н.О. Онайко була переконана, що коштовні аплікації костюма виготовлялися здебільшого у майстернях Боспору, втім слід за Б.А. Шрамко не виключала можливості такого виробництва й у Лісостепу [Онайко, 1970, с. 32]. Також дослідниця пристала до думки про можливу участь у роботі Боспорських

майстерень варварського елемента [Онайко, 1974, с. 86]. Цим вона пояснювала невдалі вироби, які на її думку, все одно були продуктом саме Боспорського ювелірного ремесла.

Л.В. Копейкіна була прибічницею думки, що ювелірні прикраси з курганів скіфської та боспорської знаті виготовлені виключно греками. Вона розділяла вироби на зроблені в материковій Греції та в колоніях Північного Причорномор'я (здебільшого Боспорського царства) [Копейкіна, 1986].

О.А. Савостіна висунула гіпотезу, згідно якої греко-скіфська торевтика була імпортом з Греції. Причому, найбільш яскраві речі міг виготовити лише один "майстер солоського гребеню" [Савостіна, 1999, с.202]. Така думка видається помилковою, що показано С.О. Яценко [Яценко, 2002, с. 82].

Знаний спеціаліст з ювелірної справи скіфського часу М.Ю. Трейстер у своїх роботах більшість коштовних виробів відносить до продукції античних майстерень Боспору [див. напр. Treister, 2001; Трейстер, 2005].

Складається враження, що більшість дослідників досі вважають, що золотарство не притаманне варварському населенню Скіфії, а було прерогативою лише держав-полісів Греції. Така позиція властива не лише спеціалістам з античної археології, але й скіфологам.

Хоча С.А. Скорий припускає можливість виготовлення окремих типів платівок із кургану Переп'ятиха [Скорий, 1990, с.41]. Л.С. Клочко – для пластин, характерних лише для лісостепових поховань, що складені із трьох кіл, або із зображенням гірського козла, що було відмічено також Я.О. Виногородською [Виногородська, 2000, с.23; Клочко, 2016, с.105, 111]. Л.І. Бабенко запропонував можливі варіанти потрапляння різноманітних платівок на один головний убір з п.8 к.1 Пісочинського могильника: відбраковані екземпляри були збуті невибагливому замовнику або були зібрані шляхом пограбування декількох інших поховань. Можливість місцевого виготовлення припускається лише для стленгїди, де у примітивістський манері вигравійована сцена полювання. Тобто роботою місцевого майстра вважаються лише екземпляри, виготовлені не методом тиснення. Інші вироби, навіть

низької якості, віднесені до боспорських майстерень [Бабенко, 2002, с. 66].

1.4. Історіографія платівок як складової скіфського костюма

Костюмологія – це окрема галузь знань, яка має свої методи дослідження. Принципи крою, силует та тканини, що їх використовували для виготовлення скіфського одягу докладно розглянуті в кандидатській дисертації Л.С. Ключко «Скіфський жіночий костюм» [1992с] та серії статей дослідниці [Ключко, 1980, 1982 а,б, 1986, 1992 а, б, 1993 а, б, 1996 а, б, 2002, 2006 а, б, 2008, 2009, 2011, 2017], а також у докторській дисертації С.О. Яценко «Костюм ираноязычных народов древности и методы его историко-культурной реконструкции» [2002], де скіфському вбранню присвячено окремий розділ та його ж монографії [2006]. Можна також згадати альбом, у якому присутні реконструкції вбрання скіфів [Васіна, 2003].

Необхідність інтерпретації коштовностей у контексті системи матеріальної культури була зрозуміла дослідникам ще на початку ХХ ст. [Ростовцев, Степанов, 1917, с.69]. Тоді ж були виголошені сумніви щодо використання золотих аплікацій у повсякденному житті [Ростовцев, Степанов, 1917, с.71]. Це твердження розділяла велика кількість дослідників. Їх точки зору розходилися лише в тому, за яких умов носився такий "золотий" костюм і чи не був він лише поховальним [Черников, 1965. с.43, 123; Онайко, 1970, с. 45; Ельницький, 1977, с.218]. Логічним продовженням такої думки стала гіпотеза про існування спеціальної групи майстрів, які обслуговували лише заупокійний культ та мали змогу за короткий термін виготовити необхідний набір аплікацій одягу [Гуляев, 1999, с. 154].

Утім, з огляду на стан платівок, який свідчить про тривале використання, більшість дослідників пристає до думки про їх тривалий вжиток перед покладанням до могили [Копейкина, 1986, с. 29; Алексеев, 1986, с.73; Алексеев и др. 1991, с. 116; Damerji, 1999, р.7; Журавлев, Фирсов, 2003, с.59; Грибкова, 2012, с.135; Журавлев, 2014, с. 42].

Взявши за основу спостереження Г.А. Федорова-Давидова про зміни у греко-

скіфському мистецтві [Федоров-Давыдов, 1976], Л.С. Ключко екстраполювала їх на скіфське жіноче вбрання [Ключко, 1992с, с. 131]. Також вона виділяє окремі риси за територіальним принципом. На її думку, є типові лише для лісостепового регіону ознаки: браслети на ногах, носіння булавок у певний спосіб [Ключко, 1992с, с. 12, 16; 2017, с.45–49].

Логічного завершення ці спостереження набули у роботі С.О. Яценко. Він відстежив розподіл на "архаїчний" та "класичний" одяг [Яценко, 2002, с. 65 – 103], які певним чином підтверджують зміни у культурі, на які вказував А.Ю. Алексєєв [Алексєєв, 2003].

Окремо розглядався і костюм амазонок. О.Є. Фіалко зауважила, що золоті аплікативні прикраси не часто декорували одяг воїтельок [Фіалко, 2013, с. 237].

С.О. Яценко влучно зазначає, що найбільш вивченими через більш "легку" та ефектну реконструкцію були розкішні жіночі головні убори, обшиті коштовними бляшками [Яценко, 2002, с. 63]. Через велику кількість робіт, присвячених саме цій темі, у першу чергу розглянуто саме її.

1.4.1. Реконструкція головних уборів скіфської знаті, оздоблених золотими аплікаціями.

Спроби порівняння та аналізу одягу на основі іконографічних даних та писемних джерел були започатковані ще у XIX ст. І.Є. Забелін порівнював скіфське вбрання з середньовічним руським одягом [Забелін, 1876, с.647]. О.С. Лаппо-Данилевський зіставляв одяг скіфів з їх сучасниками на основі даних античних авторів та археологічних матеріалів [Лаппо-Данилевський, 1887, с. 51-61]. І.І. Толстим та Н.П. Кондаковим була зроблена перша спроба назвати деталі скіфського костюма не властивими їх часу руськими термінами (кокошники), хоча автори зазначали подібність скіфського одягу до перського [Толстой, Кондаков, 1889, с. 2-71].

Загальною роботою є праця В.А. Прохорова, у якій розглянуто головні убори із Чортотлика та Великої Близниці [Прохоров, 1881]. Описи вигляду скіфського одягу майже одночасно були опубліковані за матеріалами знахідок

із поховань курганів: Куль-Оби [ДБК, т. 1-3], Чортомлика [ДГС, II], Великої Близниці [Стефани, 1866] та кургану Карагодеуашх [Лаппо-Данилевский, Мальмберг, 1894, с. 24 – 39].

У цей час ще не сформовано термінологію, тож дослідниками використано доволі незвичні терміни. Наприклад, конусоподібний жіночий головний убір названо клобуком [Лаппо-Данилевский, Мальмберг, 1894, с. 32]. П.К. Степановим застосовано термін "кірбасія", позичений у Геродота, що позначає гостроконечний клобук з твердої повсті або шкіри [Степанов, 1915, с. 8, 17]. Інше визначення застосовано ним для чоловічого головного убору типу башлика з двома нащічними та однією потиличною лопаттю – "мітра" [Степанов, 1915, с. 17].

У вказаних роботах вигляд одягу передавався за допомогою вже відомих зображень з рельєфів чи торевтики. Своєрідним виключенням стали ілюстрації знахідок із Великої Близниці та Чортомлика. У першому випадку зображено взаєморозташування речей в районі голови [Прохоров, 1881]. У випадку із жіночим та чоловічим (охоронець) головним убором з Чортомлика дещо інша картина. Тут зображено скелети з ймовірним розташуванням певних частин костюма із нашитими на ньому золотими прикрасами [Прохоров, 1881; Степанов, 1915, табл. IX].

Проте, на думку М.І. Ростовцева, у роботі по Карагодеуашху О.С. Лаппо-Данилевським враховано випадковий та недостатній порівняльний матеріал, тому його реконструкції головних уборів видавалися досліднику не переконливими [Ростовцев, Степанов 1917, с. 72].

Більш спеціалізованою та ґрунтовною можна вважати монографію П.К. Степанова, яка за виразом С.О. Яценко "зберігає певну цінність і сьогодні" [Яценко, 2002 с. 60]. Проте, терміни, вжиті дослідником по відношенню до головних уборів, а також налобних пластин, не прижились.

Як зазначалося вище, найбільш популярною стала тема реконструкції саме жіночих головних уборів. Перша графічна реконструкція була зроблена для головного убору з Дійвого кургану [Ростовцев, Степанов, 1917, табл. IX, 2].

Дослідники дійшли висновку, що у скіфів існував лише один тип жіночого головного убору (елліно-скіфський), який з бічної сторони виглядав як калаф, а спереду, як конусоподібний. Таким чином, вони пояснили розбіжності у зображеннях цих частин одягу на різноманітних пам'ятках давнього мистецтва. Такі сміливі висновки були одразу розкритиковані Г.І. Боровкою. Дослідник переконливо довів, що у представниць еліти існувало як мінімум два типи головних уборів – калаф та конусоподібний [Боровка, 1921, с. 184].

Через буремні історичні події, в наступні півстоліття спостерігається відсутність цікавості до означеної теми, або ж можливість займатися нею. Роботи, присвячені головним уборам скіфського часу почали з'являтися тільки у 70-х роках ХХ ст. До сьогодні всі варіанти не є остаточними, та можуть бути переглянутими на основі нових даних.

Доволі дискусійні реконструкції головного убору зробив О.М. Лєсков на підставі знахідок у п.2 к.22 Вільної України (радгосп Червоний Перекоп – 4) у Херсонській області [Лєсков, 1974 рис. 67], за що був підданий критиці Т.В. Мірошиною [1981, с. 46 -53]. Дослідниця зауважила, що таке розташування метопіди та стленгід, які запропонував О.М. Лєсков, є безпідставними. Не уникла критичних зауважень Т.В. Мірошиної [Мірошина, 1980, с. 33] і запропонована М.В. Гореліком графічна реконструкція головного убору з Товстої Могили [Історія Української РСР, 1977, рис. на с. 143].

Серія блискучих аналітичних статей Т.В. Мірошиної [1977; 1980; 1981] містить графічні реконструкції, побудовані за рахунок ретельного вивчення розмірів та форм аплікацій на різних типах головних уборів. Вона також систематизувала термінологію, вказала на можливі помилки у інтерпретації взаємного розташування аплікацій головних уборів, які часто безсистемно падали під час розкладання органічної основи [Мірошина, 1981, с. 48]. Нею був обґрунтований вигляд нового, не відомого до розкопок п.2 к.22 Вільної України, тип головних уборів у скіфів – тіари [Мірошина, 1981, с. 48]. Хоча використання такого терміну (без заперечень до реконструкції головного убору) піддано критиці з боку С.О. Яценка [Яценко, 2002, с.90].

У царині відтворення вигляду жіночих головних уборів підциліндричної форми залишив свій слід Б.М. Мозолевський. У його монографіях бачимо реконструкції калафів із Мелітопольського кургану [Тереножкин, Мозолевский, 1988, рис. 103] та Товстої Могили [Мозолевський 1979, рис. 133, 134], які стали візитівками скіфської культури.

О.Є. Фіалко запропоновано поділ так званих "грецьких калафів" із поховань варварських еліт на два типи [Фіалко, 2002, с.84–85]. До першого типу дослідниця віднесла головні убори, декоровані суцільними пластинами (Велика Близниця, Сахнівка), до другого – прикрашені різноманітними ажурними та суцільним стрічками і пластинами (к.21 Кам'янка, п.2 Тетяниної Могили та ЦПС Рижанівського кургану).

Особливо плідно у цій царині пацює Л.С. Клочко. Нею зроблені реконструкції головних уборів з к.4 поблизу с. Новосілки (Черкаська область), з к.3 біля с. Богданівка (Херсонська область), з Бердянського кургану (Запорізька область), к.4 поблизу с. Ізобільне (Дніпропетровської області), Тетяниної Могили та ін.

Л.С. Клочко запропоувала поділ головних уборів жінок на три великі групи: платові (покривала), стрічкові, шапки [Клочко, 1992с, с. 18-19]. Втім С.О. Яценко висловився про невдалість такого поділу, оскільки покривала, на його думку, не виступали у скіфів у якості самостійного головного убору, а були лише його частиною [Яценко, 2002, с. 90].

С.О. Яценко простежив зміни у часі і морфології цієї частини одягу як у чоловіків, так і у жінок [Яценко, 2002; 2006]. Дослідником залучено зображення на вазовому живописі, кам'яних поховальних стелах, торевтиці, згадки у писемних джерелах і численний археологічний матеріал. Безсумнівними перевагами є широта охоплення, що дає змогу відтворювати певні історичні процеси. Червоною лінією крізь весь розділ, присвячений одягу скіфів, проходить думка про наявність суттєвих відмінностей у костюмі архаїчного та класичного часу. Для ранньої доби С.О. Яценком виділено 4 типи головних уборів. Дослідник також відмічає відмінність начільних архаїчних прикрас в

залежності від статі [Яценко, 2002, с. 68]. Головні убори класичної доби вчений розділив на 13 типів, що об'єднуються у дві групи за формою: циліндричні та конусоподібні. Певні типи асоційовано зі статтю та соціальним положенням похованих [Яценко, 2002, с. 90-94].

Отже, за роки вивчення головних уборів з поховань скіфської знаті дослідники досі не прийшли до консенсусу щодо можливої кількості їх видів. Крім того, через недосконалість джерел, частина головних уборів не підлягає беззаперечній та обґрунтованій реконструкції.

1.4.2. Розташування аплікативних прикрас на скіфських поясах.

Найархаїчніші бляшки-прикраси поясу з Литого кургану привернули увагу дослідників ще у 1911 році. Автор публікації схилився до того, що пластини були оздобленням верхнього одягу, можливо, паску [Придик, 1911, с. 17]. Згодом ця думка була розвинута іншими дослідниками [Черненко, 1968, с. 65-66; Мурзин, 1984, с. 19; Бессонова, 1990, с.34; Яценко, 2006, с.54]. Також, до стилістично схожих образів можна віднести бронзові бляхи у вигляді хижих птахів з кургану Г біля с. Журавка [Бобринский, 1905, с. 27, рис.65] та Золотого кургану поблизу Сімферополя [Ростовцев, 1925, с.399; ОАК за1890, с.5].

Крім того, Є.В. Черненко зібрав інші відомі приклади прикрашання парадних портупейних поясів пластинами, знайденими *in situ* (к.1 біля с. Аксютинці, к.4/2 Страшної Могили, з к.3 групи Частих) [Черненко, 1968, с. 64]. За його спостереженням, археологічні знахідки засвідчують і довжину поясу: так з к.32 біля с. Бобриця вона дорівнює 80см, а з Мелітопольського кургану – 90см [Черненко, 1968, с. 62].

Долучилась до розгляду питання прикрашання поясів декоративними елементами на прикладі знахідок з Литого кургану і авторка цього дослідження. Проведено розрахунки можливого розміру поясу. Крім того, розглянуто причини відсутності частин крил на двох екземплярах, а також можливих причин наявності одного екземпляру не стандартних пропорцій [Ліфантій, 2014b, с. 42–43; Лифантий, 2014, с.54–56].

Слід також згадати роботу А.П. Манцевич, де було зазначено, що існували

бойові пояси вкриті золотими, позолоченими чи посрібленими лусочками Крім того, дослідниця провела аналіз писемних джерел на наявність згадок в них скіфських поясів [Манцевич, 1941, с. 25–27].

С.О. Яценко припустив, що скіфи, а згодом і сармати, могли носити одночасно бойовий та церемоніальний пасок [Яценко, 2002, с. 96]. Про це, на його думку, свідчить знахідка портупейного поясу зі схованки у Мелітопольському кургані, які Л.С. Клочко вважає аплікаціями чоловічого начілля [Клочко, 2009, рис.4,3].

Щодо практики оздоблення жіночих поясів золотими аплікаціями, існують певні розбіжності. Так, Б.М. Мозолевський вважав, що жіночі сукні скіфів обов'язково підв'язувалися паском [Мозолевський, 1979, с. 207]. Натомість, Л.С. Клочко висловлювала думку про те, що жінки Степу не носили пасків, на відміну від Лісостепоного Правобережжя [Клочко, 1992с, с. 11, 77; 2016, с. 112]. Єдиним виключенням, на її думку, є поховання дівчинки з Вишневої Могили, де завдяки збереженості органічних залишків, дослідникам вдалося реконструювати деталі одягу, в тому числі шнура, що підперезував спідницю [Прилипко, Болтрик, 1991].

С.О. Яценко більш обережно підходить до цього питання і наголошує, що пояси присутні на зображеннях, а також зафіксовані на жіночому скелеті в п.2 к.2 біля с. Нікольського у Молдові [Яценко, 2002, с. 96].

Можна лише додати доволі опосередковане свідцтво Фемістагора у «Золотій книзі»: «...ті, що живуть у Алопі, що нині називається Лікією, що біля Ефесу, жінки, відмовившись одностайно від звичних жіночих справ та надягнув пояси, виконували всі чоловічі справи, ба більше ἵμων з цими поясами, тобто жали: тому і названі були амазонками, котрі жниували у поясах» [Латышев, 1948, с.265].

1.4.3. Вигляд плечового одягу скіфів за даними аплікативних прикрас.

Декоративні елементи одягу, до яких відносяться і аплікації, найважливіші при відтворенні форми плечової одежі. Вони дають змогу реконструювати не лише силует, а й крій [Клочко, 1992с, с. 70]. Серед предметів плечового одягу, у

скіфів зафіксовано випадки прикрашання золотими платівками суконь та каптанів.

1.4.3.1. Сукні.

Сукні архаїчної доби простежуються за матеріалами з Лісостепу [Клочко, 1992а, 1992с]. Сукні класичного часу (Товста Могила, к.17 Золотої Балки, Казенної Могили) проаналізовано у дисертаційному дослідженні та у окремих публікаціях Л.С. Клочко та С.О. Яценко. Останнім зазначено розташування платівок на рукавах, по плечовому шву та поперек грудей (к.4 Страшної, Товста Могила) [Яценко, 2002, с. 88–89]. Цікавим спостереженням є несиметричне розміщення аплікативних прикрас на рукавах жіночих суконь (Товста, Казенна, к.4 Страшної Могили). Л.С. Клочко бачить пояснення цьому у апотропейній функції декору за ознакою лівої та правої руки [Клочко, 1992с, с. 73–74].

1.4.3.2. Каптани.

Каптани зафіксовано як у чоловічих, так і у жіночих похованнях. Вони мали вигляд розпашної куртки. Л.С. Клочко розглянула декор цього предмету одягу золотими аплікаціями на прикладі поховань з Бердянського кургану та к.2 Корніївки [Клочко, 1992с, с. 79–80].

За спостереженнями С.О. Яценко, каптани класичного часу декорувалися пластинками досить нерівномірно. Так, у Дорт-Обі близько 300 трикутних платівок оздоблювали плечовий шов та пройми і лише 35 ромбічних прикрашали верхній борт запнутого каптану, у к.9 біля с. Піски декорованими були рукави та вертикальна полоса шва на спині. При цьому у більш заможному похованні чоловіка з Солохи плечовий одяг майже не прикрашений пластинками (за виключенням коміру) [Яценко, 2002, с. 86].

1.4.4. Поясний одяг скіфів за даними аплікативних прикрас.

Серед предметів поясного одягу, у скіфів зафіксовано прикрашання лише штанів. Отже, у цьому параграфі обмежимося розглядом цієї частини костюма. Археологічні свідчення відомі на прикладі кургану Солоха, де *in situ* були зафіксовані бляшки підтрикутної та підпрямокутної форми [Манцевич, 1987, с. 102].

За спостереженням С.О. Яценко, на підставі іконографічних даних, чоловічі штани архаїчної доби у більшості випадків мали вертикальні лампаси, які могли бути обшитими рядом "крапок", "спіралі, що біжить", а також суцільним декором з вертикальних рядів точок, трикутників, хрестиків, видовжених овалів та трилисників [Яценко, 2002, с. 79]. Проте, дослідник особливо акцентує увагу на тому, що такий візерунок говорив скоріше про орнаментику тканини, а не аплікаційний декор [Яценко, 2002, с. 83]. Штани ж класичного періоду прикрашали двадцятьма різними способами [Яценко, 2002, с. 102]. І лише для одного із них дослідник припускає наявність у якості оздоб золотих платівок. Він зауважує, що кріпилися вони вертикальною смугою із зовнішнього боку виробу.

1.4.5. Розташування аплікативних прикрас на скіфському взутті.

Наскільки можна судити за наявними матеріалами, скіфське взуття вкрай рідко прикрашалось золотими платівками.

Л.С. Клочко розділяє скіфське м'яке взуття на два види: детальнокроєні чобітки – скіфіки та черевички цілого крою. Вона простежила, що прикрашалися коштовними аплікаціями жіночі невисокі черевички, і тільки у передній їх частині [Клочко, 1992b, с. 31].

Як зауважив С.О. Яценко, жіноче взуття оздоблювалося щоразу пластинками особливої форми [Яценко, 2002, с. 101; 2006]. Проте, за спостереженнями авторки, деякі закономірності все ж простежуються. Більш докладний розгляд цього питання наведений у третьому розділі дисертації.

1.4.6. Питання витоків традиції прикрашання одягу золотом.

Від початку вивчення коштовних прикрас одягу скіфів, учені висували гіпотези щодо походження такого звичаю. Ряд дослідників бачить зародження моди на прикрашання костюма золотими аплікаціями у Месопотамії у II тис. до н.е. [Ghirshman, 1964, p.263; Литвинский, 1982, с.39; Яценко, 2002, с.135]. Зі свідомств у писемних джерелах відомо, що золоті розетки, зірки, кільця, рослинні та зооморфні орнаменти, вірогідно, прикріплені до одягу, оздоблювали рельєфи із зображеннями та статуї богів в Межиріччі [Oppenheim,

1949, p.173–175]. На думку Л. Опенгайма, ця традиція зародившись у Еламі, де він знайшов найдавніші згадки про "золотий одяг богів", потрапила до Месопотамії, а потім почалося її розширення на Середземномор'я та Європу [Oppenheim, 1949, p.191].

При цьому, Л.А. Литвинський пояснював появу золотих костюмів у іранців не повторенням месопотамських традицій, а подібністю традицій, що пов'язані із царською владою у цих народів [Литвинский, 1982, с.39]. На думку М.І. Артамонова, тільки засвоївши під час перебування у Передній Азії любов до розкошів, скіфські вожді вводять у свій побут ювелірні прикраси та художньо оформлені коштовні речі [Артамонов, 1968, с.30].

Г. Кох зауважував, що в грецьких текстах згадуються перські плащі, оздоблені золотими пластинками, до того ж золоті аплікації знаходили у гробницях Сард [Koch, 1992, p.215]. При цьому А. Хельмут-Крамбергер відносить появу золотих аплікацій одягу до VIII–VII ст. до н.е., що відображає складний зв'язок між Центральною Європою, Північним Причорномор'ям, Кавказьким регіоном та Близьким Сходом [Хельмут-Крамбергер, 2015, с. 167].

Говорячи про скіфський матеріал, С.О. Яценко вважає, що костюм архаїчної доби мав лише один близькосхідний елемент – золоті чоловічі діадеми [Яценко, 2002, с.68]. Найбільше подібностей саме у сюжетах на аплікаційних прикрасах та їх розташування на головних уборах дослідник вбачає між скіфами-сколотами та пазирикцями Алтаю. До них С.О. Яценко відносить: розміщення на нижньому фризі конусоподібного головного убору сцен шматування оленя двома хижакми, загальний склад образотворчих мотивів на головних уборах (пари коней, птах, фантастичних тварин, ряду розеток), а також розміщення на уборі фантастичної тварини з подвійним тулубом [Яценко, 2002, с.357–358].

Отже, питання появи традиції прикрашання одягу золотими аплікаціями у скіфів залишається дискусійним.

1.5. Основні засади типології коштовних металевих аплікацій

Упорядкування масового матеріалу – одна зі стандартних процедур на

початковому етапі дослідження. Кінцевим очікуваним результатом є розподіл розглянутої кількості предметів по типах, які можуть виявити хронологічний, географічний, а тим самим і культурний розподіл. Тобто, створити аргументовану основу для історичних побудов.

Типологічний процес можна коротко описати так. Кожен виріб аналізується за виділеними ознаками, а потім за допомогою кореляції об'єктів формуються сукупності найбільш схожих, тоді як між сукупностями пролягають межі розходжень. Цей метод дозволяє виділити тип.

Одразу ж потрібно зазначити, що у дисертації не була в повній мірі використана ієрархія та терміни, запропоновані ще В.О. Городцовим, і котрі встигли за майже сотню років стати аксіомою. Термінологія та деякі принципи формування кластерів, запропоновані дослідником при створенні "типологічної класифікації" [Городцов, 1995, с.27] вплинули на розроблену тут типологію. Крім того, був доданий найнижчий щабель, який широко застосували при побудові археологічних типологій – варіант. Оскільки в основу описаного дослідження лягли не артефакти, а зображення на них, то враховано в першу чергу зображення, а у другу - морфологія.

Раніше дослідники розподіляли аплікативні прикраси в основному по тому, які зображення на них були відтиснуті. А такі вироби, як орнаментовані, ажурні пластини, а також прості тонкі стрічки та вінчики з підвісками, що прикрашали тверді убори часто залишались поза увагою. Зазвичай їх описували та розглядали окремо від "бляшок", що прикрашали одяг. Хоча їх поєднує із коштовними пластинками не лише спосіб кріплення на костюмі, а й спосіб виготовлення методом відтискання пуансона на коштовному листовому металі.

Одночасно, разом із платівками одягу могли розглядатись обклашки дерев'яних чаш. Таке зустрічаємо у статі Л.В. Копейкіної, де крім опису платівок одягу з куль-обських поховань також подається в загальному з ними каталозі платівка із зображенням пегаса [Копейкіна, 1986, с.37], яка явно була окуттям посуду. Хоча, таке сусідство можна пояснити лише подібністю способу виготовлення, в той час як сюжети і, ймовірно, семантичне

навантаження цих речей різняться. Про належність її до посуду говорить велика кількість отворів по периметру, загнутий верхній край пластини. Крім того, видно, що загин був не рівним, а підовальним. Тобто, пластини були загнуті на чомусь округлому – дерев'яній чаші/блюді. На користь цього свідчить доволі великі розміри пластин, а також їх парність.

У дослідженні А.Р. Канторовича простежується певна кореляція між предметом та зображенням, що його прикрашало [Канторович 1997, 2014а, б, 2015]. Церемоніальний одяг також відігравав роль певного символу [Клочко, 1992с, с.3; Яценко, 2006, с. 6], як і урочиста зброя [Бессонова, 1984, с.9], а отже і прикрашатися він міг лише конкретними чітко визначеними сюжетами [Копейкіна, 1986, с. 32; Фиалко, 2003, с. 129]. Тобто, можна з певною долею ймовірності говорити, що саме сюжет, а не форма платівки мала значення для скіфів, як це буде показано нижче.

Попри другорядність форми, однак, у роботі використано вже усталені терміни по відношенню до довгих пластин головних уборів: метопіда (начілля, налобна стрічка), стленгіда (вигнутої форми), проста пластини (видовжена підпрямокутна). Крім того, у якості синонімів вживаються терміни платівка, пластини, пластини та бляшка, оскільки всі вони мають близьке значення [Словник української мови... Т.1, 1970, с.205; Т.6, 1975, с.565, 569].

У представленій роботі використано принцип побудови типології "від приватного до загального" (індуктивний метод). На основі обробленого матеріалу були виділені окремі типи зображень, що є дуже подібними одне до одного за сюжетом. Потім ці типи об'єдналися в підгрупи та групи за доволі розбіжними по відношенню до різних груп та підгруп принципами. Універсальних критеріїв поділу на певні кластери підібрати не вдалося. Крім того, через велику різницю у розмірах, а значить і у поверхні для нанесення зображення, простежено розбіжність між сюжетами на довгих пластинках головних уборів та дрібних платівках одягу. Існують універсальні образи, що присутні на обох видах прикрас. Проте в цілому, сюжетні композиції довгих пластин головних уборів значно складніші.

Отже, весь масив металевих аплікацій аналізується за двома основними критеріями. По-перше, сюжет, який зображено на платівках. Причому, інколи відсутність зображення (гудзики, бусини, рурочки) також грала свою роль. По-друге, виявилось, що ця ознака розділила матеріал на два великих масиви, які, крім різниці у зображенні мають різні розмірні показники. Так для дрібних пластин одягу характерним є простий сюжет (зображення одного, інколи двох та у поодиноких випадках – трьох персонажів), у той час як для довгих – притаманна ціла сюжетна схема або ряд.

Отже, прийнявши за основу доробки колег, створено каталог великої кількості аплікативних прикрас одягу, що походять з Східноєвропейського Степу (додаток А). Для розподілу по категоріях (як найвищим кластерам) враховано зображення разом із морфологію предметів. Таким чином, найвищими шаблями типології стали **дві категорії**: дрібні та довгі аплікативні прикраси одягу (додаток В., рис. 4.1, 4.2).

Наступною сходинкою поділу були **групи**, на які матеріал поділявся за принципом – що зображено. У випадку із довгими пластинами цей кластер виділявся на основі подібності сюжету. Наприклад, наявності певних персонажів, які розташовувалися у сталій взаємодії між собою, або ж певної композиції всього зображення. У випадку ж з дрібними аплікаціями, у групу входили платівки із зображенням створіння, яке або є людиною (належить до царства тварин, але винесено окремо, оскільки тогочасне суспільство не могло цього знати і виділяло людей серед інших істот), або ж відноситься до певного біологічного царства (у випадку тварин та рослин), чи до міфічних істот (поліморфи). Сценічні зображення розподілялися за "домінуючим" персонажем. Ієрархія домінантності представлена таким чином (згори до низу): людина, поліморфна істота, тварина. Також окремо виділена група, в яку увійшли найбільш не схожі між собою вироби, яких об'єднує або повна відсутність зображення, або його простота, представлена геометричними візерунками (перехрещені та паралельні лінії, випуклі напівсфери). Такий розподіл є певним синтезом напрацювань попередників, які виділяли подібні групи/ категорії

матеріалу [Копейкіна, 1986; Алексеев, 1986; Фиалко, 2003; Грибкова, 2011], та практичної систематизації матеріалу. Зазвичай, на цьому шаблі дослідники переходили одразу до окремих типів, тим самим створюючи лакуну у логіці побудови типології.

У наступний кластер, названий "**підгрупи**" (у випадку із довгими пластинами цей шабель пропущено), включено також не стільки схожі за виглядом, скільки за змістом зображення. Причому, вони не завжди виділялися за однаковими критеріями, оскільки ми виходили не з класифікаційних засад, а з реального стану матеріалу. Підгрупа формувалася за принципом схожості зображених сюжетів. Так, у випадку з групою "антропоморфні", до неї увійшли як платівки у вигляді людської голови, так і сцени, що зображують взаємодію людей (сцени боротьби, братання, інвеститури, танцю та ін.), людей з тваринами (боротьба) та поліморфними істотами (боротьба). Таким чином, кожен групу поділено на окремі підгрупи за різними критеріями. Така різниця у підході пояснюється необхідністю створити не "мертву" класифікацію, яка має чіткі критерії, проте погано відображає реальний стан матеріалу. А "живу" типологію, яка б показувала особливості смаку та вірувань скіфів. Отже, така типологія просто не може мати чітких критеріїв.

У підгрупі об'єднувалися схожі або ідентичні за зображеннями вироби, які віднесено до певних **типів**. Інколи, якщо у цьому була потреба, тип розпадався на **варіанти**. Вони сформувалися на основі зображень, зроблених одним чи дуже близькими штампами.

Таким чином, основною типологічною ланкою запропонованої схеми для довгих пластин є тип, а для дрібних – варіант. Всього окреслено 32 типи довгих пластин, що об'єднані у чотири групи. Дрібні аплікації розділилися на 92 типи та 160 варіантів, що утворили п'ять груп

Отже, суворих критеріїв відбору матеріалу у певні групи та підгрупи не окреслено. Зроблений розподіл має свої недоліки, адже не завжди можна чітко визначити, яку істоту зображено. Проте, видається, що докладний поділ дає більше можливостей для аналізу та допомагає уникнути спрощення. Виділенню

поліморфних (міфічних) істот в окрему групу спонукало їх проміжне положення між різними видами тварин, а також антропоморфізація окремих персонажів (сфінкси).

Для зручності у відсилці до певних типів розробленої типології, довелось окрім назв (які полегшують сприйняття матеріалу) ввести циферно-літерний код. Тож, схема нумерації типології дрібних аплікацій виглядає подібним чином "згори до низу": група – велика римська цифра, підгрупа – арабська цифра, тип – велика латинська літера, варіант – маленька латинська літера. Для найвищого кластеру не введено певного коду. Тобто категорія позначена лише назвою: дрібні або довгі пластини головних уборів. Це зумовлено необхідністю уникнути зайвої громіздкості побудови коду з одного боку. З іншого – циферно-літерний код дрібних та довгих пластин відрізняється й візуально. Оскільки у випадку з довгими пластинами відсутні кластери підгруп та варіантів, це робить їх код значно коротшим та відмінним від коду дрібних пластин.

Загальна схема типології представлена у відповідних додатках (додаток В, рис.4.1 – 4.4).

РОЗДІЛ 2

ТИПОЛОГІЯ ТА ХРОНОЛОГІЯ КОШТОВНИХ МЕТАЛЕВИХ АПЛІКАЦІЙ ОДЯГУ

Каталог золотих аплікацій одягу зі Східноєвропейського Степу, представлено у вигляді таблиць (додаток А). Усього враховано 43 071 екземпляр, що походять зі 167 комплексів у 131 кургані. З них наймасовішим матеріалом є аплікації у вигляді гудзиків (22 104+? екз.), а також трикутники (5968+? екз.).

У більшості випадків кожен тип представлено однією чи декількома ілюстраціями (додаток В), в залежності від числа варіантів у кожному типі. Щодо підрахунку дрібних пластин треба зробити одне зауваження. Для кількох курганів через відсутність інформації у публікаціях, невідомими залишилась кількість платівок певних типів та варіантів, хоча загальна кількість екземплярів у комплексі може бути вказана (наприклад, к.17 8/1876 Німфейського, БМ Тащенака та ЦП Шульгівки). Складнощі виникли і при підрахунку амфороподібних підвісок, що йшли комплектом на стрічках чи вінчиках головних уборів. У всіх випадках, коли підрахунки містять знахідки з невідомою точною кількістю, до загальних чисел зроблена приписка +?. Проте, такі неточності у підрахунках не сильно впливають на загальну статистику завдяки великій кількості напевно відомих даних. Опис типів та варіантів подано із одночасним вказанням часових меж їх існування, що полегшує сприйняття матеріалу та допомагає уникнути повторів.

2.1. Довгі пластини головних уборів

Класифікаційний розподіл довгих пластин головних уборів має певні особливості. У зв'язку з тим, що не простежено залежності типу зображення від форми пластини, вирішено ігнорувати морфологію виробу. Також є застереження щодо термінології. Оскільки, на відміну від дрібних пластин одягу, довгі містять складніші зображення, довелося назви типів звести не до опису зображеного, а до назв комплексів, з яких вони походять. Слід зауважити, що загальна кількість цих виробів невелика у порівнянні з основною

масою матеріалу.

Показові складнощі у підрахунку загального числа аплікацій на прикладі пластин типу **ПН** з Чортomla ЦПС кам.1 (ПдСх), де за Книгою опису Держаного Ермітажу до них відноситься 14 частин стрічки та 2 малих фрагменти. Отже, як у цьому випадку коректно вести підрахунок: враховувати 14 пластин, чи вважати її як одну стрічку з 14 частин?

Як видно з таблиць **IA–IVB** у додатку А, фрагменти у більшості випадків представляють не самостійні вироби. Тому їх враховано переважно як складові довгих виробів. Таким чином, до категорії довгих пластин головних уборів відносяться 116 екз. з 43 оригінальними зображеннями (О.З). Це складає лише 0,24% від загальної кількості аплікативних прикрас. При цьому відсоток оригінальних зображень на довгих пластинах складає 6,02% від загального числа О.З. Як видно, це дуже незначний за кількістю масив матеріалу.

Загалом ця категорія прикрас одягу розділилася на чотири групи згідно сюжетів. Розподіл типів за комплексами показано в таблиці (додаток Б, табл.2, 4) та на схемі (додаток В, рис.4.1). Нижче подано докладний опис за цими групами.

2.1.1. Група I Світове дерево.

Назва цієї групи вказує на таку основну рису, як наявність композиційного центру, в якому розташовано персонажа чи рослину, до якої розвернуті у більшості симетричні зображення тварин, рослин та/або поліморфних істот. До неї також віднесено пластини, на яких представлено зображення рослинних пагонів із птахами, які є супутниками світового дерева. Ця група включає вісім типів. Вона нараховує **22 екз.** та **10 О.З.**, що становить **18,96%** та **23,25%** відповідно. Надалі при вказанні статистичних даних при описі довгих пластин будуть вказуватися такі показники: кількість екз. даної групи/типа, кількість О.З., потім% від загальної кількості екз. довгих пластин, і % від загального числа О.З. довгих пластин.

До типу **IA Куль-Оби 1** відноситься одна пластина (додаток В, рис. 1.1). На ній зображено чергування пальмет, антропоморфної "проростаючої" істоти у

калафі, гіпокампа та дрібних пташок (горлиць), які сидять на рослинних пагонах. Ймовірним композиційним центром є одна з пальмет, чи божество. На єдиному детальному малюнку виробу показано не всю розгортку сюжету, аналогічна ситуація і з відомими фотографіями артефакту [Атлас ДБК, 1854, табл. II; Дюбрюкс, 2010, Т.ІІ, рис. 251]. Ця пластина слугувала оздобою жіночого головного убору. Близьке зображення міститься на платівках з к.8 Пісочинського могильника, які, вірогідно, є копіями цього виробу [Бабенко, 2002, с.60, рис.1,2]. Хронологія комплексу – друга половина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I А). Слід зазначити, що при розгляді дрібних аплікацій одягу з Куль-Оби, дослідниками вказувалось можливість більш низької дати для окремих прикрас цього комплексу [Копейкина, 1986, с. 32-33].

Тип **ІВ Товтстої Могили** представлено більшою кількістю екземплярів (одна метопіда, чотири пластини та чотири фрагменти пластин). На них присутній схожий сюжет з пальмет, пташок та комах, який також прийнято інтерпретувати як зображення світового дерева (додаток В, рис. 1.2, 1–3). Датування цього типу обмежено серединою другої – початком четвертої чверті IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I В.). У двох випадках відносяться до головних уборів жінок (Гайманова Могила та Товста Могила).

До типу **ІС Вільної України 1** відноситься метопіда з к.2 БП Вільної України та фрагмент пластини з к.11 п.3 Новомиколаївки (додаток В, рис. 1.2, 4–5). Цей фрагмент можна віднести до означеного типу за особливостями контурного візерунку, який присутній на метопіді з Вільної України. Звичайно, така інтерпретація доволі умовна. Проте, на основі доволі сильної уніфікації у оформленні навіть таких дрібних деталей, як край виробу, можна з великою вірогідністю інтерпретувати належність фрагменту з Ново-Кам'янки саме до цього типу. Датування – друга чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I С). Вказані пластини оздоблювали головні убори жінок. Хоча, у випадку із Новомиколаївкою, парне поховання чоловіка та жінки пограбоване, тому не можна з повною впевненістю відносити ці фрагменти пластини до жіночого поховання.

Найбільша кількість головних уборів, що походить з одного комплексу, представлена в ЦПС кургану Чортотлик. Цим обумовлена певна неповторність окремих пластин, які присутні лише в цьому кургані. Звідси і повторюваність назв типів, що будуть описані нижче.

До типу **ID Чортотлика 1** відносяться дві пластини та два фрагменти пластин з ЦПС кам.2 (ПнСх) кат.122 та одна метопіда з ЦПС кам.1 (ПдСх) кат.128 (додаток В, рис. 1.3, 1–2). Вони були зроблені на одній і тій самій або дуже близькій матриці. На жаль, авторка не має можливості ознайомитися з матеріалами *de visu*. Принаймні на прикладі метопіди, де присутній повний сюжет, видно, що композиційним центром є пальмета, від якої у дві сторони відходять рослинні пагони, які прикрашені квітками та дрібнішими пальметами. Серед рослин видно комах (бджолу та коника) та пташок [Ліфантій, 2015а]. Датування кургану – третя чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I D).

Складніший сюжет, що нагадує куль-обський тип представлено на метопіді з ЦПС кам.1 (ПдСх) кат.136. Його віднесено до типу **IE Чортотлика 2**. Тут центром композиції виступає поліморфна істота, дуже віддалено подібна до гіпокампів з куль-обської діадери. Від неї у два боки відходять рослинні пагони із бутонами та дещо стилізованими пальметами (додаток В, рис. 1.3, 3). Датування – третя чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I E).

До наступного типу **IF Чортотлика 3** відноситься серія з чотирьох простих пластин з ЦПС кам.1 (ПдСх) кат.128 (додаток В, рис. 1.4, 1). Складається враження, що тут представлено варіація на тему світового дерева – зображено пагони рослин із бутонами та квітками серед яких розміщено птахів. Композиційний центр відсутній. Значну увагу зосереджено на рослинних бутонах, які тут показані реалістично, на відміну від вище описаних типів. Датування – третя чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I F).

До типу **IG Вільної України 2** належать чотири ажурні пластини з к.22 п.1 кургану Вільна Україна (Червоний Перекоп 4), які містять унікальне зображення. Дві з них мають повне зображення вже звичного світового дерева,

на якому сидять два птахи (круки?) [Ліфантій, 2015с], від композиційного центру у два боки відходять рослинні пагони із бутонами та розквітлими розетками (додаток В, рис. 1.4, 2). На двох менших пластинах міститься лише прикінцевий фрагмент зображення рослинних пагонів. Хронологія існування типу – середина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I G). Пластини цього типу слугували прикрасами жіночого головного убору.

До типу **ІН Куль-Оби 2** належить пластина незвичних параметрів та нетипової композиції (додаток В, рис. 1.5). На ній присутні зображення грецького жіночого божества серед рослинних пагонів, яке повторюється чотири рази. По сторонам виробу розміщено по чотири голови котячого хижака у фас. Нижній і верхній фризи пластини прикрашено рослинними пагонами із бутонами внизу та розквітлими квітами вгорі. Датування – друга половина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I Н). За описом Поля Дюбрюкса, пластинка прикрашала верхню частину чоловічого повстяного башлику [Дюбрюкс, 2010, Т.І, с. 183] у комплекті до метопіди, яка описана нижче.

2.1.2. Група II Протистояння.

Друга група є найчисельнішою, як по кількості типів, так і по кількості виробів. До неї відносяться сцени протистояння поліморфних істот чи звірів, а також сцени шматування, що розташовані одним ярусом. Зазвичай, вони містять окантовку із рослинних чи геометричних сюжетів. Отже, до групи відносяться 14 типів. Вона нараховує **65+? екз.** та **16 О.З.**, що становить **56,01%** та **37,21%** відповідно.

До типу **ІА Вільної України** відносяться вироби, на яких показано протистояння поліморфних істот, які розвернуті один до одного (додаток В, рис. 1.6, 1–6). У кожній парі створіння торкаються одне одного передньою лапою. У обох істот тіло котячого хижака та крила. У лівого персонажа голова людська у високому головному уборі (калафі ?), у правого – голова орлина з додатковим елементом, який через недосконалість опублікованих зображень важко ідентифікувати (рогом/виступом/вухом чи головним убором (?)). До цього типу належать дві простих пластини та стленгіда з чотирьох пластин з

к.22 п.1 кургану Вільна Україна, сім (?) пластин з БПС Товстої Могили, одна метопіда з Чортomla ЦПС кам.2 (ПнСх) кат.122, одна – з Куль-Оби. А також, з певною долею припущення до нього відносимо дрібний фрагмент пластини з к.1 п.4 Ольгине (групи Братолюбівського курагну). Такий принцип розташування протистояння міфічних істот чи тварин із розміщеним між ними стилізованим деревом або пальметою є характерним і для грецького мистецтва. Подібні мотиви бачимо наприклад, на мозаїчній підлозі ольвійських андронів елліністичного часу [Скржинская, 2001, рис.77]. Широке датування перелічених степових комплексів – друга чверть – кінець IV ст. до н.е. (додаток А, табл. II А). У трьох похованнях з п'яти довгі пластини цього типу прикрашали головні убори жінок. Тоді як, метопіда з Куль-Оби, за П. Дюбрюксом, прикрашала башлик чоловіка [Дюбрюкс, 2010, Т.І, с. 183]. У випадку з метопідою з Чортomla, важко віднести її до головного убору певної статі. У подальшому при описі пластин з Чортomla питання віднесення головного обору до певної статі буде за замовчанням опущено задля уникнення повторів.

До типу **ІВ Водославки** відносяться вироби з трьох комплексів: дві пластини з Водославки к.6 п.2, чотири пластини з Вільної України к.22 п.2 та один великий фрагмент пластини з к.2 п.3 Великої Білозерки (додаток В, рис. 1.7, 1–3). Цілком можливо, що всі перелічені вироби виготовлені по одній матриці. На всіх пластинах присутнє протистояння двох поліморфів із тілом котячого хижака та крилами птаха. Варіативність зображення голів у цьому типі дещо більша. Тут присутні людська голова в калафі, голова котячого та пташиного хижаків із редукованим рогом (?), а також доволі незвична у такому контексті голова бика. Поліморфи стоять парами із з'єднаними передніми лапами. Над кожною парою істот показана восьмипроменева зірка. Серед котячих лап істот розміщено зліва направо: їжака, коника та двох жуків [Ліфантій 2015б]. Датування можливе за Вільною Україною к.22 п.2 – друга – третя чверті IV ст. до н.е. (додаток А, табл. II В). Ймовірно, два інших комплекси належать до другої половини IV ст. до н.е. У двох випадках

пластини типу відносяться до головних уборів жінок.

До типу **ПС Товстої Могили** належать прості пластини від головних уборів: чотири з БПС Товстої Могили та 14 фрагментів пластин з кам.2 (ПнСх) кат. 113 ЦПС кургану Чортомлик. Вони нараховують **22 екз.** та **1 О.З.**, що складає **18,96%** та **2,33%** відповідно. На екземплярах цього типу міститься зображення двох сцен (додаток В, рис. 1.8, 1–2). Зліва направо: два грифони шматують оленя, протистояння котячого хижака (лева?) з шипами (?) на спині та поліморфа, який має задню частину тіла котячого, передні кінцівки представлено копитами, крила від птаха, голова нагадує кабанячу морду з підкресленими кликами, на спині наявні шипи чи рогоподібні відростки. Ці дві сцени окантовані зверху та знизу геометричним візерунком. Слід зазначити, що пластини з Чортомлика ажурні (мають прорізані сектори замість тла), а з Товстої Могили суцільні. Існує велика вірогідність того, що пластини зроблено на одній і тій самій матриці. Хронологічні межі – середина другої – початок четвертої чверті IV ст. до н.е. (додаток А, табл. II С). Пластина з Товстої Могили була прикрасою жіночого головного убору.

До типу **ПД Львового** віднесено начільну стрічку з к.18 п.1 Львове та фрагмент від подібного виробу з к.4 гр.2 Носаки (додаток В, рис. 1.9, 1–2). Особливістю цього типу є натяк на сюжет зі світовим деревом, оскільки у композиційному центрі розміщено пальмету, а по краях виробу розташовано розетки. Також виразною рисою є ускладнення традиційного грецького декоративного елемента – ов – обличчями людини, які вписані в центрі кожного з півкіл. За зображеннями виробу з кургану біля с. Львове, можна у загальних рисах описати сюжет. Від центральної пальмети відносно симетрично розташовані різноманітні поліморфні істоти, що взаємодіють між собою. Тут присутні гіпокампи чи морські дракони, лані та грифони. Датування комплексів – перша чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. II D). У обох випадках метопіди прикрашали чоло жінок, а у випадку з похованням біля с. Львове, належала жінці дуже літного для того часу віку – 60-70 років.

Наступні чотири типи презентують виключно пластини з головних уборів

Чортомлика. Відповідно, датуються вони в рамках третьої чверті IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I Е–Н).

До типу **II Е Чортомлика 1** віднесено 10 фрагментів пластин з ЦПС кам.1 (ПдСх) кат.128. (додаток В, рис. 1.9, 3). На них показано протистояння двох поліморфів. Істоти розміщені по парно зі з'єднаними передніми лапами. У лівого поліморфа тіло котячого хижака, крила птаха, хвіст із закінченням у вигляді голови птаха, головою людини, проте із невеликими загнутими рогами. У правого поліморфа тіло подібне до лівого, проте голова містить риси декількох істот: пташиний дзьоб, вуха та роги на маківці, гребінь по гриві та елементи у вигляді луски(?) на шії.

Наступний тип **II Ф Чортомлика 2** представлено однією начільною стрічкою з ЦПС кам.2 (ПнСх) кат.113. (додаток В, рис. 1.10, 1). На пластині також є певний відгук світового дерева, яке представлено складною пальметою у центрі. Від неї симетрично розташовані істоти, що знаходяться у взаємодії з іншими. Тут представлено орлиноголового грифона, котячого хижака та оленя.

Всі пластини (чотири пластини та 14 фрагментів ажурних пластин) типу **II Г Чортомлика 3** походять з одного головного убору кат.122 кам.2 (ПнСх) ЦПС кургану Чортомлик (додаток В, рис. 1.10, 2–3). На них представлено повторюваний елемент – так званого "двотілого сфінкса". Зображення істоти розміщено в ряд, згори та знизу охоплено в рамкою з геометричних елементів. Тип представлено ажурними та простими пластинами.

Доволі малочисельним є тип **II Н Чортомлика 4**. Його презентують 14 великих та два дрібних фрагменти пластин головного убору кат.136 кам.1 (ПдСх) ЦПС Чортомлика (додаток В, рис. 1.11, 1). На них зображено протистояння козлів, які багаторазово розміщені в ряд, що вписаний у геометричні рамки. Звертає увагу з'єднання хвостів між тваринами, що розвернуті спиною один до одного. Такого художнього рішення по відношенню до інших тварин у сценах протистояння застосовано не було.

До типу **II І Старшого Брата** відноситься єдиний виріб – діадема від головного убору жінки з гр.1 кургану Старший Брат (додаток В, рис. 1.11, 2).

Через велике тло для зображення, на виробі присутні такі ряди: згори ови, під ними у ряд розміщено чергування аканфу та квітки лотосу. На нижньому ярусі розміщено протистояння двох котячих: пантери (без гриви) та лева (з гривою). Тварини тягнуть одна до одної лапи. Датування кургану – друга половина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. II I).

До типу **II J Кам'янки-Дніпровської** відноситься також єдина на території степу метопіда з к.1 п.9 біля с. Кам'янка-Дніпровська, на якій розміщено повторювані у ряд пари поліморфів, що тягнуть один до одного лапи. Ліва істота має хвіст морської тварини (дракона?), крила птаха, передні лапи котячого, морду з пташиним дзьобом та рогом (?) на маківці. Їй протистоїть левоголовий грифон, а також аналогічна істота з головою людини у головному уборі (додаток В, рис. 1.12, 1). Датування зумовлено датою кургану – друга чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. II J). Належить метопіда до головного убору жінки.

До типу **II K Діва кургану** відноситься метопіда з бокової жіночої могили (додаток В, рис. 1.12, 2). Її прикрашено симетричною композицією, в центрі якої рослина, що складається з двох великих листів аканфу, до неї симетрично розвернуті зображення поліморфних істот, що чергуються із такими ж рослинами, як в центрі, а також розквітлим квітками лотосу. Фантастичне створіння презентують такі елементи: хвіст морської істоти (дракона?), крила птаха, передні лапи котячого, голову морського коника (?) із завитком (можливо, рогом?) на маківці. У композиції скоріш за все присутній натяк на світове дерево. За манерою зображення поліморфних істот та нижнього ряду напівов ця метопіда наближена скоріше до групи II Протистояння. Датування зумовлено датою кургану – перша декада третьої чверті IV ст. до н.е. (додаток А, табл. II K).

До типу **II L Великої Білозірки** відноситься фрагмент довгої ажурної пластини з к.2 п.3. Цей виріб є унікальним для Степового Причорномор'я та демонструє не повні фігури синтетичних істот, або ж божеств, а лише їх голови, що протиставлені. Створіння мають людське бородате обличчя, баранячі роги

та по два гострих прямих виступи (можливо, також рогові) на чолі та на маківці (додаток В, рис. 1.13, 1). Датування комплексу у літературі відсутнє.

До типу **ПМ Кам'янки** віднесено нестандартні для цієї категорії матеріалу пластини (додаток В, рис. 1.13, 2). Адже за морфологією їх треба віднести до дрібних пластин. Проте, ряд обставин не дозволив так вчинити. Не існує аналогічного оформлення дрібних пластин людських прикрас, як по сюжету так і по загальній формі. Що, однак не викреслює автоматично їх з цієї категорії. Проте, ряд інших факторів вказує на те, що їх логічно було б віднести до довгої пластини, яка була складена з окремих частин. Так, умови знахідки вказують на те, що пластини були розташовані на головному уборі, оперезуючи голову одним рядом. Отже, їх складено у певну композицію, яка знаходить нехай і не абсолютні, проте аналогії у довгих пластинах. По-перше, зображення поліморфних істот, подібних до кам'янських, бачимо на пластинах типів **II A, II B, II E, II J II L**. У цих типах присутні як грифони з лев'ячими головами, так і синкретичні істоти з людськими головами. По-друге, композиція на кам'янському виробі, яка була зафіксована *in situ*, повністю співпадає із сюжетами на пластинах типів **II D, II F, II K**. Тобто, цілком ймовірно, що майстер намагався відтворити сюжет характерний для пластинок-прикрас головного убору. Водночас, подібне оформлення зображення із перетинками присутнє на пластинах з к.4 біля с.Новосілки у Лісостепу. Вірогідно, що таке незвичне для степу оформлення композиції пояснюється впливом греко-перських художніми традиціями. Хронологічні межі комплексу – перша половина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. II I).

До типу **ПН Литого кургану** (Мельгуновського) віднесено фрагмент пластини, що походить з однойменного комплексу (додаток В, рис. 1.14). Серед 116 екземплярів довгих пластин від головних уборів цей виріб відстоїть дещо окремо. До начільної стрічки вона була віднесена авторкою [Лифантий, 2014]. Виріб не можна віднести до продуктів так званого "греко-скіфського мистецтва", проте, не можна й виключати із загального масиву аплікативних прикрас скіфського вбрання. Тому його поміщено у групу пластин із сценами

протистояння, оскільки за іконографією, вона найбільше відповідає саме їй. Тут зображено зліва направо: мавпу без хвоста та трьох птахів. Двох птахів із довгими ногами та шиєю, які щось клюють у себе під ногами, розміщено ніби протиставлено одне до одного. С.А. Кисіль відніс їх до страусів [Кисель, 2003, с. 59], проводячи паралелі із зображеннями птахів, що біжать, на келермесській чаші. Проте, загальні пропорції тіла, форма хвоста, крил, видовженість дзьоба та відносно тендітні лапи не дозволяють віднести їх до страусів. Вони з більшою вірогідністю належать до журавлів, які мають дуже широкий ареал існування. За усним зауваженням орнітолога к.б.н. Л.В. Горобця на пластині зображено праворуч молодого птаха, ліворуч – дорослого. З певною долею ймовірності можна віднести їх до сірого або степового видів. Проте, слід зауважити, що це лише припущення, адже у зображеннях бачимо велику долю стилізації. Через сильну умовність, важко визначити видову належність зображеної далі направо тварини, яка скоріш за все є гускою. За припущенням Л.В. Горобця, видовжений і загнутий дзьоб, не характерний для гусок, в даному випадку вказує на неточність, допущену майстром. Цей комплекс архаїчний і датується – другою половиною VII ст. до н. е. (додаток А, табл. II N).

2.1.3. Група III Рослинні мотиви.

Третя група представлена сімома типами. На всіх пластинах містяться різноманітні рослинні зображення, без тварин чи поліморфних істот. Лише у поодиноких ситуаціях сильного розграбування не можливо точно визначити приналежність похованого до певної статі. Проте на основі переконливої більшості могил з такими виробами можна стверджувати, що ці пластини слугували прикрасами лише жіночого церемоніального головного убору. Група нараховує **25 екз.** та **13 О.З.**, що становить **21,54%** та **30,23%** відповідно.

До типу **III А Тетяниної Могили** відносимо метопіди з трьох поховальних комплексів: Тетяниної Могили, Золотої Балки к.15 п.3 та Вільної України к.22 п.2. На них зображено розетки та дуже стилізовані квітки лотосу (?), що чергуються, розміщені у один ряд. Під ними – ряд з напівов (додаток В, рис. 1.15, 1–3). Зауважимо, що вироби з Золотої Балки та Тетяниної Могили могли

бути виготовленими за допомогою однієї матриці. Хронологічні межі комплексів – друга чверть – кінець IV ст. до н.е. (додаток А, табл. III А).

До типу **III В Золотої Балки** віднесено подібне до попереднього зображення на метопіді з Золотої Балки к.17 п.2 (додаток В, рис. 1.15, 4). Тут також почергово розміщено дві рослини – можливо, квітки лотоса на двох стадіях – бутону та квіту (?). Датування описаного комплексу обмежено рамками – друга чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. III В).

До типу **III С Чортомлика** віднесено також метопіду з ЦПС кам.4 (ПнЗх), яка належала до конусоподібного жіночого головного убору (додаток В, рис. 1.16, 1). Тут змальовані два яруси: рослин та напівов. Рослини (квітки лотосу та пальметки?) з'єднані між собою пагонами та розташовані почергово вершинами догори та донизу. Хронологічні межі комплексу – третя чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. III С).

Тип **III D Вільної України** присутній у к.22 п.1 напівов (додаток В, рис. 1.16, 2). Він представлений також метопідою, що прикрашена рядом напівов та рослин. Зображення квітки лотоса чергується тут із зображенням пальмети (?).

Хронологічні межі комплексу – середина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. II D).

До типу **III Е Водославки** належать переважно ажурні пластини та стленгїди, що є складовими (своєрідними наборами) шести (?) головних уборів. Вони нараховують **16 екз.** та **4 О.З.**, що складає **13,79%** та **9,03%** відповідно. Ажурні представлені стленгїдою з трьох фрагментів з к.6 п.2 Водославки, пластинами та стленгїдою з к.22 п.2 Вільної України та Тетяниної Могили, а також невеликими фрагментами з ЦПС Лугової Могили та Мелітопольського кургану (додаток В, рис. 1.17). Виключення становлять сильно фрагментована стленгїда та пластини з бокового поховання Діїва кургану – їх майстер зробив на суцільних золотих листах. Хронологічні межі комплексів – друга чверть IV – перша декада III до н.е. (додаток А, табл. III Е).

До типу **III F Рахманівки** відноситься довга ажурна пластина з к.1 Рахманівки (додаток В, рис. 1.18). Вона нагадує метопіду типу III С з тією

відмінністю, що ряд напівов відсутній, а рослинний ряд має певні відмінності. Так тут чергуються аканф та спрощений лотос (?), що з'єднані пагонами, які мають волютоподібні завитки. Не виключено, що першочергово цей виріб слугував прикрасою не людського костюма. Проте, ті скудні відомості, що маємо стосовно умов знахідки цього виробу, а також незвичність його морфології не дають підстав для ґрунтовних інтерпретацій. Не можемо також говорити і про датування вказаного комплексу.

Останній тип **III G Касперівки** представлено фрагментом метопіди з к біля с. Касперівка та цілим виробом з к.21 п.2 Кам'янки (додаток В, рис. 1.19, 1–2). Спільними рисами цих пластин є наявність ряду півов, що розташовані внапуск, а також ряду рослинних пагонів, які розміщено за подібною схемою. Проте, на метопіді з Кам'янки зображено пагони, що оточують розквітлі квітки. На фрагменті з Касперівки відсутній цей елемент. До того ж, на ньому рослинний ряд зображено у не властивій для золотих пластин одягу, проте у характерній для скіфського звіриного стилю манері перетворень. Так пагони рослин розміщені таким чином, що у них вгадується натяк на зображення лося, із тупою мордою та гострим вухом. Ймовірно, виріб демонструє вплив скіфського звіриного стилю. Хронологічні межі комплексів – перша половина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. III G).

2.1.4. Група IV Геометричні мотиви.

Найбільш спрощені як для довгих пластин головних уборів сюжети представлені на виробах останньої групи – **IV Геометричні мотиви**. Привертає увагу, загальна простота і слабка популярність таких пластин – вони представлені лише на метопідах з чотирьох поховальних комплексів скіфського Степу. На них присутні зображення напівов у різних комбінаціях. Група нараховує **4 екз.** та **4 О.З.**, що становить **3,44%** та **9,3%** відповідно.

Для пластин типу **IV А Мелітопольського кургану** з двох комплексів – Мелітопольський Г1 та Златопіль к.5 п.5 – є характерним розділення на два ряди (додаток В, рис. 1.20). Верхній ряд представлено вертикальними валиками, що чергуються з "перлинами", нижній – напівовами. Хронологічні

межі – друга – початок четвертої чверті IV ст. до н.е. (додаток А, табл. IV А).

До типу **IV В Казенної Могили** належить одна метопіда від головного убору з п.3 кургану Казенна Могила (додаток В, рис. 1.21, 1). Зображення на начільній стрічці з Казенної Могили складається з двох рядів, нижній ряд при цьому суттєво відрізняються від наведених вище. Тут верхній ряд аналогічний (черування валиків та "перлин"). На нижньому – в кожному з напівов вписана перевернута пальмета. Ця пластина демонструє умовність виділення групи геометричних зображень, що виникли як спрощений варіант рослинних. Хронологічні межі – перша чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. IV В).

До типу **IV С Кута** відносимо метопіду з п.9 к.7 Куту (додаток В, рис. 1.21, 2). На цьому виробі міститься також два ряди зображень, проте вони складені з напівов різних розмірів (окрім двох центральних). Також по середині пластини є вигин, що формується опущенням верхнього ряду ов кутом донизу. Хронологічні межі – перша чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. IV С).

2.1.5. Довгі пластини головних уборів як історичне джерело.

На основі типологічних та хронологічних побудов щодо цього виду оздоб одягу можна зробити наступні висновки. По-перше, абсолютна більшість довгих пластин прикрашала головні убори жінок. Виключення становлять дві пластини з Куль-Оби, які за твердженням першовідкривача оздоблювали повстяний башлик похованого. Виключним за сюжетом та статтю носія також є фрагмент пластини з Литого кургану, який, як видається, оздоблював налобну пов'язку чи башлик чоловіка. Всі інші вироби прикрашали головні убори жінок, як це зафіксовано *in situ*, або доведено на основі аналогічних пластин у жіночих похованнях, чи на основі поховального інвентарю.

По-друге, найпопулярнішим сюжетом на довгих пластинках жіночих головних уборів були сцени протистояння, які нараховують більше 65 виробів (тобто більше половини від всіх довгих пластин) та 16 оригінальних зображень (близько 40% від всіх О.3. категорії). Наступними сюжетами за поширеністю були рослинний (25 екз. та 13 О.3.) та символіка світового дерева (22 екз. та 10 О.3.). На останньому місці – метопіди з геометричним орнаментом 4 екз. та 4

О.3.

По-третє, стан частини виробів (із додатковими отворами поряд із поламаними) та пристосування готових пластин під форму калафів вказує на те, що головні убори оздоблені золотом носилися за життя людей, а також могли зазнавати модифікацій впродовж їх використання.

По-четверте, хронологічно найдавнішим є виріб з Литого кургану із зображенням мавпи та птахів, який маркує першу хвилю скіфських завоювань на території Північного Причорномор'я. У IV ст. до н.е. від самого його початку спостерігається співіснування всіх наведених сюжетів у прикрашанні довгих пластин одягу. Найбільша кількість поховань із головними username, оздобленими довгими пластинами, припадає на середину – третю чверть IV ст. до н.е. Геометричні ж сюжети існують до початку першої чверті вказаного століття. Символіка світового дерева і сцени протистояння не виходять за рамки IV ст. до н.е., в той час як рослинні сюжети вірогідно продовжують існування у першій декаді III ст. до н.е. і маркують закінчення періоду розквіту скіфської культури та її занепад.

2.2. Дрібні платівки одягу

Ця категорія розглянутого матеріалу складає абсолютну більшість – **42 955 екз.**, тобто, більше 99% від загальної кількості коштовних аплікацій одягу. Крім високої чисельності для неї є характерними незначні розміри виробів – від 2 до 35 мм в діаметрі чи з розмірами сторін від 10 до 40 мм. У поодиноких випадках розміри можуть бути більшими. До таких великоформатних відносяться, наприклад, пластина варіанту **I3Bb** з Бабиної Могили (47-62×76 мм) чи вироби варіанту **I3Cc** з Куль-Оби (58-63×31-32 мм). Проте, платівки таких великих розмірів складають не більше однієї десятої відсотка від загальної кількості аплікацій.

Щодо підрахунку дрібних пластин треба зробити декілька зауважень. По-перше, через велику кількість матеріалу і часто неточні відомості у публікаціях, у більшості випадків фрагменти не враховувалися у підрахунках. Окрім тих випадків, коли окремо зауважено, що певні фрагменти були від достовірно

окремих виробів. По-друге, при згадуванні статистичних даних в роботі вказано загальну кількість екземплярів типу або варіанту (екз.), потім кількість оригінальних зображень (О.З.) і відповідно через «/» відсоткові показники: **% від кількості виробів у групі/% від О.З. в групі**. Вказувати відсоткову долю зображень від загального числа не доцільно, через занадто дрібні показники, оскільки найбільше число виробів відноситься до п'ятої групи (геометричні зображення) – **32 523 екз.**

Слід зауважити, що у випадку з такими варіантами: V5Aa, V6Aa, V6Ba, V7Aa, V7Ca; важко визначити точну кількість оригінальних зображень через відсутність можливості порівняти орнаментацию, наприклад, підвісок. Крім того, такі пластинки, як гудзики, складають велику вибірку, проте, у більшості випадків представлені простою полусферою з припаяним на звороті вушком, тому вироби варіанту V5Aa, які нараховують більше 22321 екземплярів, представлені фактично одним оригінальним зображенням.

Таким чином, загальна кількість виробів, що могла бути розподілена по типам/варіантам нараховує **42 430 екземплярів** з приблизно **671 О.З.**

Отже, платівки категорії «Дрібні» розділено на п'ять груп: **I Антропоморфні, II Поліморфні, III Зооморфні, IV Рослинні та V Геометричні** (додаток В, рис.4.2). У кожній групі визначено підгрупи, а в них – типи, які в свою чергу містять варіанти. Перейдемо до докладного розгляду типологічного розподілу дрібних аплікацій одягу.

2.2.1. Група I Антропоморфні.

Антропоморфні зображення мають найбільшу серед інших груп дрібних пластин кількість варіантів – 58. Загальна кількість типів у групі – 18. За чисельністю антропоморфні зображення займають лише **9,76% (4 143+? екз.)** від загального числа дрібних пластинок. Проте, за кількістю оригінальних зображень – **29,36% (197)** – група посідає перше місце.

Більшість дослідників погоджуються, що поява людських персонажів у скіфському мистецтві є інокультурним компонентом. Популярним було твердження, що це грецький вплив [Артамонов, 1961, с.82–83; Блаватский,

1964, с.17]. Проте, антропоморфізація візуального мистецтва не є ознакою антропоморфізації релігійно-міфологічного світосприйняття. Переконливо доведено, що антропоморфність іранських богів була складена ще на рівні Ригведи [Бессонова, 1983, с.80; Раевский, 2006, с.28–29]. Вплив античної культури був лише на шаблі мистецького оформлення скіфської релігії [Раевский, 1980, с.69]. Масив дрібних платівок із антропоморфними зображеннями розділяються на чотири підгрупи.

2.2.1.1. Підгрупа I 1 Голова у фас.

Найбільш варіабельною підгрупою є **I 1А Голова у фас**. Вона містить **25** із **58** варіантів групи. За кількістю виробів вона складає переконливу більшість у цій групі – **2261 екз., 124 О.З.**, тобто **54,57% / 62,94%** відповідно. Вироби підгрупи розподіляються на п'ять типів за персонажем.

Тип **I 1А Голова Діоніса** слабо поширений серед бляшок одягу. Він складає лише **152 екз.** або **4 О.З.**, тобто **3,67%/ 2,03%** відповідно та представлений двома варіантами (додаток В, рис.2.1). Завдяки ґрунтовному аналізу зображень М.В. Русяєвою була доведена приналежність їх до зображень грецького бога виноробства Діоніса [Русяева, 1995, с. 23–25]. За спостереженням О.Є.Фіалко, такі зображення зустрічаються лише у найвищій знаті [Фіалко, 2003, с.129], а за схемою Ю.В. Болтрика – це могили рівню царів та їх родини [Болтрик, 2001b, с. 80, 2004, с.89]. Всі відомі пластинки цього типу походять з п'яти курганів. Слід зауважити, що у жодному випадку пластинки цього типу не були зафіксовані як достовірно прикраси одягу людини. Ще більше сумнівів додає той факт, що три пластинки з Лугової Могили були знайдені серед поховання коней [ДГС, 1866, с. 16] і, ймовірно, прикрашали вузду. Проте, тут мала місце слабка наукова фіксація, яка не може бути підставою для беззаперечних тверджень. З огляду на умови знахідки описаних пластинок – в основному у заповненні людських поховань, було залучено їх як прикраси одягу людини.

До варіанту **IIАа** відносяться пластинки із Лугової Могили (одна з грабіжницького лазу, три – у похованнях коней? (кам7), ПМ Огуза, ЦПС кам.5 Чортотлика, Куль-Оби та Геремесового кургану. Зображення Діоніса має

правильні риси, прямий ніс, припухлі губи. Хвилясте волосся перетягнуте стрічкою чи вінком. На виробах із Куль-Оби та Лугової Могили у зачісці персонажа присутні грона винограду. Вірогідно, всі відомі зображення зроблені одним або дуже подібними пуансонами. Хронологічні межі – середина IV – перша декада III ст. до н.е. (додаток А, табл. I 1 А а). На думку Л.В. Копейкіної, пластинки з Куль-Оби датуються першою половиною IV ст. до н.е. [Копейкіна, 1986, с.44]. Пластинки з Огузу, імовірно, від жіночого вбрання, з Чортомлика – чоловічого.

Платівки варіанту **IIAb** походять з двох гробниць Гайманової Могили. Ці аплікації значно відрізняються від екземплярів першого варіанту. Проте, суттєва схожість між ними все ж таки присутня. Так на пластинках з п.3 ПдГ№4 зображення голови людини має дуже схожі риси з “класичним Діонісом”, проте волосся показано менш хвилястим. Зачіска перетягнута стрічкою (?). На пластинках з п.3 ПнГ№1 зображення ще більш змінене: риси обличчя менш чіткі та гармонійні, а волосся довше – спускається нижче підборіддя. Дуже близькими до останніх є дві платівки з п.3 к.2 Великої Білозерки. Вірогідно, у цьому випадку маємо варварізовану версію Діоніса, проте стиль виконання сильно відмінний від того, який бачимо на пластинках першого варіанту. Привертає увагу і та обставина, що у випадку з платівками другого варіанту цього типу обсяг насипів курганів значно менший, що вказує на нижчий соціальний статус похованих там людей. Особливо це стосується к.2 Великої Білозерки, висота якого лише 1,7м а діаметр – 25м. Хронологічні межі – середина другої – третя чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 1 А b). На підставі цих дат можна обережно говорити про те, що “варварізована” версія зображень Діоніса з’явилась у якості прикрас одягу трохи раніше за грецьку.

До типу **IIВ Голова жіночого божества** відносяться зображення жінки у шоломі чи зі специфічною зачіскою та прикрасами (додаток В, рис.2.2; 2.3). Пластинки цього типу нараховують **374 екз.** та **15 О.З.**, тобто **9,03% / 7,61%** відповідно. Ряд дослідників інтерпретує частину пластинок, яку віднесено до перших трьох варіантів, як зображення Афіни. На це вказує шолом.

Погоджуючись з такою інтерпретацією, тим не менш, доцільним видається віднесення їх до загального типу жіночого божества, а не виділення в окремий. Адже, не викликає сумніву, що ці пластинки тісно пов'язані із виробами, віднесеними до інших варіантів, які зазвичай пов'язували з образом Медузи горгони. Цей зв'язок показано при описі варіантів. На користь такого складу типу **ІІВ** можна додати, що доволі нечисельна група жіночих зображень у фас має всі підстави бути віднесена до збірного типу жіночого божества.

Отже, до першого варіанту **ІІВа** відноситься серія пластинок одягу з Лугової Могили з розкопок 2006-2008 рр. під керівництвом С.В. Поліна [2006-2009, 2010]. Вони містять унікальне для аплікацій одягу скіфів, проте доволі розповсюджене у грецькому мистецтві (додаток В, рис.2.2,1), зображення голови грецької богині Афіни у шоломі у розвороті "три чверті". Вироби мають овальний контур, що теж сильно вирізняє їх із загального масиву подібних виробів. Датування комплексу – від середини третьої чверті IV по першу декаду III ст. до н.е. (додаток А, табл. I 1 В а) За припущенням першовідкривача, ці пластинки прикрашали покривало чи накидку [Polin, Daragan, 2011, s. 197], яка була залишена біля проходу західної частини рову, ймовірно, під час віправлення тризни.

Варіант **ІІВb** представлений лише одним виробом з пограбованого жіночого комплексу – ПМ Огузу. На ньому представлено зображення жінки з овальним обличчям та довгою шиєю. На голові у неї аттичний шолом з трьома гребенями та відігнутими нащічниками. Дуже близьке зображення присутнє на круглих платівках з Великої Близниці [Атлас ОАК за 1866, табл. II, 29]. Проте, тут у Афіни на шоломі гребінь розташовано радіально. Датування комплексу за різними дослідниками коливаються з середини IV по передостанню декаду IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 1 В b).

До варіанту **ІІВс** відноситься серія зображень жіночого божества, яке асоціюється з Великою Богинею. Пластинки цього варіанту походять із п'яти комплексів. Можна з обережністю говорити про виготовлення платівок Акимівки та Водославки одним пуансоном. На них показано жіночу голову у

ошатному головному уборі, який за багатьма ознаками подібний до аттичного шолому Афіни, наприклад того, що присутній на пластинці з ПМ Огузу. Обличчя персонажа овальне з правильними рисами. На шиї жінки триниткове намисто. Зображення по колу оточено рядом псевдозерні. Дуже близьким до цього зображення, хоча з певною стилізацією є зображення на платівках з к.б Башмачки. Більші відмінності від описаних вище мають зображення на пластинках з Золотої Балки та Вишневої Могили. Тут так само присутня жіноча голова у головному уборі, що зберіг загальні обриси шолому, проте зазнав певних змін – центральний гребінь став ширше і нагадує високий головний убір, а середня низка намиста набула форми простого валика. Бокові гребені перетворились на поривало головного убору. Платівки цього варіанту давніші за два вищеописаних. Датування комплексів вміщується в першу половину IV ст. до н.е. Причому є вірогідність спорудження чотирьох з п'яти курганів впродовж другої чверті IV ст. до н.е. Отже, широке датування виробів у межах першої половини – третьої чверті IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 1 В с).

До варіанту **I1Bd** відносяться пластики з ЦП Першого Мордвинівського та Геремесового кургану. На них той самий образ жінки у ошатному намисті, яке “втратило” одну низку. Крім того, зміни зазнав і головний убір персонажа. Замість складного “шолому” бачимо три підтрикутні виступи згори та по одному подібному виступу на місці вух. Ймовірно, що таким чином у дуже спрощеному вигляді позначено той самий шолом/головний убір, що представлено на пластинках варіанту **I1Bc**. У виробах цього типу показано своєрідну перехідну фазу від пластинок варіанту **I1Bc** до варіанту **I1Be**. Це позначилось на перетворенні головного убору на зачіску, яку показано підтрикутниками. А потрійне намисто стало двома низки бус. Аналогічні зображення, які трактуються досліниками, як образ Афіни у шоломі, присутні на вкритих позолотою керамічних медальйонах із прикубанських пам'яток другої половини IV – початку III ст. до н.е.: к.15 біля ст. Воронежська, к.1 некрополя II Тенгинського городища, могильник 2 Старокорсунського городища [Эрлих, 2012, с.483–484, рис.10, 11, 1–6]. Ці вироби, за

спостереженнями В.Р. Ерліха, могли потрапити на Кубань з Північній Греції через Боспор [Эрлих, 2012, с.483–484, 488–489]. Хронологія комплексу – друга половина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 1 В d). Пластинки з Мордвинівського кургану слугували прикрасами одягу молодої жінки 15-17 років.

На платівках варіанту **I1Be** зображено голову жіночого божества із правильними рисами обличчя, її пухлі губи стулені, волосся симетричними загостреними пелюстками піднято догори, посередині видно пробор. Шию прикрашено намистом та валиком позначено комір сукні. Цей образ часто інтерпретують як зображення медузи [ОАК за 1897, с.32]. Всі 127 виробів з чотирох різних курганів дуже схожі, можливо, відтиснуті одним пуансоном. По контуру платівки прикрашено рядом псевдозерні. Дуже близька іконографія грецького жіночого божества на монетах з Ольвії [Русяєва, 1997, рис. 3]. Їх прийнято асоціювати із зображеннями Деметри. Проте, слід зауважити, що на ольвійських "асах" жінка має дещо відмінну від описаних образів з пластинок зовнішність. Вузькі хронологічні рамки визначені лише для ВП Дієвого кургану – перша декада другої половини IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 1 В e).

До варіанту **I1Bf** відносяться вісім пластинок з двох курганів, що містять зображення жіночого обличчя з прямим носом та стуленими пухкими губами. У обох випадках зачіска персонажа передана ніби трикутниками із псевдозерні що розміщені вершинами догори. Таке зображення волосся зближує його з варіантом **I1Be**, де волосся передане підтрикутними пелюстками. На платівках з Акимівки голову оточено валиком з псевдозерні та двома гладкими валиками. На пластинці з Петрівки зображення вирізане за контуром. До того ж на ній присутній валик, яким позначено намисто. Зображення на платівці з Петрівки було інтерпретовано як Медуза Горгона [Бокий, 1977, с. 203]. Хронологічні рамки – перша половина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 1 В f). Акимівські пластинки прикрашали одяг жінки 20–25 років, петрівська – костюм чоловіка.

Варіант **I1Bg** представлено у двох могилах, центральній та східній, Бердянського кургану. Імовірно, що пластинки виконані одним пуансоном. На них зображено жінку з довгим прямим волоссям, яке зачесане назад та

закріплене у районі скронь якимись прикрасами. Шия оперезана масивною за площею нашійною прикрасою. Точні аналогії таким зображенням авторці не відомі. На думку О.Є. Фіалко, близьке по змісту зображення присутня на пластинках з к.2 Великої Білозерки та північної гробниці Гайманової Могили (відносимо їх до зображень Діоніса), а також на виробах із к.1 біля Вовківців та к.2 біля Будків на Посуллі [Фіалко, 2014а, с.63–64]. Не виключаючи можливості близької символіки зображень, іконографічно такі аналогії все ж видаються досить далекими. Отже, можна констатувати унікальність цих бердянських пластинок. Хронологічні рамки комплексів – початок другої чверті IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 1 В g). За реконструкцією Л.С. Ключко пластинки з ЦМ належали до жіночого головного убору [Ключко, 1992с, табл. 21, I], хоч і знайденого у чоловічому похованні [Ключко, 1995, с.21].

До варіанту **IIВh** відноситься серія із 18 пластинок з п.2 к.1 Володимирівки. Зображення представлені у високому рельєфі. На них показано голову жінки із з правильними рисами та овальним обличчям. Волосся зібране у зачіску – грецький вузол. Близькими до них вироби, які вважаються деталями від намиста з кургану поблизу Новосілки. Проте, на цих виробах жіноче божество представлено у головному уборі [Scythian Gold, 1992, р. 82]. М.В. Русяєва пов'язує такі зображення із образом Гери [Русяєва, 1994, с. 106–107]. Можливо, що платівки з Володимирівки є доволі грубими копіями новоселівських. Принаймні, риси обличчя та виконання деталей на володимирівських виробах значно поступаються лісостеповим. Датування комплексу – перша половина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 1 В h). Ці пластинки були прикрасами жіночого одягу (головного убору чи коміру сукні), хоча дослідники не виключали їх належності до намиста [Полин, Кубышев, 1997, с. 26].

На аплікаціях варіанту **IIВi** з Куль-Оби присутнє зображення жіночої голови розташованої у фас, волосся розділене прямим проборою та укладені у зачіску, котра рівним валиком прядок обрамляє обличчя. У вухах сережки з продовговуватими підвісками, на шиї гладкий обруч. По контуру бляшки – ободок псевдозерні. Л.В. Копейкіна вважала, що у даному випадку зображено

грецьку богиню Деметру [Копейкіна, 1986, с. 46]. І, судячи з іконографії цієї богині на ольвійських асах [Русяєва, 1997, рис. 3], у неї були всі підстави так вважати. Дещо спрощене, проте дуже подібне до кульобських, як за розмірами так і за окремими деталями, зображення містять пластинки з к.1 Водославки. На них також показано жіноче божество з правильними рисами обличчя, обрамлене локонами волосся. У вухах присутні масивні сережки. Ці платівки представлені у двох підварінатах. Грубіший містить зображення обличчя з меншими пропорціями та пишнішою зачіскою. На другому підваріанті обличчя значно кругліше, волосся менш густе, а все зображення оточене колом з псевдозерні, а не простим гладким валиком (додаток В, рис.2.3,10–11). Хронологічні межі Куль-Оби – друга половина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 1 В і), проте Л.В. Копейкіна наголошувала на можливості датування цих пластинок більш раннім часом, а саме – першою половиною IV ст. до н.е. [Копейкіна, 1986, с. 47].

До типу **IIС Голова горгони Медузи** відносяться зображення жіночої голови з висолопленим язиком та/або зі зміями у зачісці. Інколи на змії натякають просто густі кучері. Такі платівки мають округлу форму та декілька отворів для нашивання. Ці пластинки складають **303+? екз.** або **41 О.З.**, тобто – **7,31% / 20,81%** відповідно.

Масив зображень типу **IIС** поділено на дев'ять варіантів. Адже, не залежно від зміни у деталях зображення персонажу, символіка його залишався той самий. Тому, вдається не доцільним виділення більше одного типу.

Слід зауважити, що Н.О. Онайко виділяла три типи зображень голови горгони: 1) з волоссям у вигляді закручених зміями кілець; 2) з волоссям у вигляді змії; 3) із закритим ротом та вінком селери в довгому волоссі [Онайко, 1970, с.33,48]. Проте, пізніше доведено, що останній тип є головою Діоніса у вінку з плюща [Русяєва, 1995а, с. 23-26]. На основі вивчення різноманітних художніх виробів з бронзи та золота М.В. Русяєвою виділено одинадцять [Русяєва, 1995б, с. 18] чи дванадцять [Русяєва, 2002, с. 217] типів зображень Медузи горгони. Найбільш поширеним, за її спостереженням, виявився сьомий

тип, що був представлений зображеннями на золотих платівках. М.В. Русяєва простежила, що образ Медузи поступово перетворився з вишкіреної потвори-демона зі зміями замість волосся або у ньому, на реалістичне жіноче обличчя з привабливими рисами. В цьому вона вбачає вплив Фідія [Русяєва 1995б, с. 18]. Аналогічна еволюція спостерігається і на прикладі горгонейонів на платівках одягу.

До варіанту **IIcа** віднесено пластинки з к.17 8/1876 групи Німфеських. Це зображення найбільш наближене до образу монстра. Волосся на голові передано у вигляді змії, над висолопленим язиком показано ікла. Аналогічне зображення присутнє на аплікаціях із Семибратніх курганів, які М.В. Русяєва відносила до I іконографічного типу [Русяєва, 2002, с.213]. Хронологічні межі – друга та третя чверть V ст. до н.е. (додаток А, табл. I 1 С а).

До варіанту **IIcб** віднесено бляшки з к.17 8/1876 р. та к.24 19/1876 р. групи Німфейських. На них змії замінені грецькою зачіскою з головним убором – стефаною (додаток В, рис.2.4, 2–3) або чимось на кшталт сітки у волосі. У випадку з одиничним зображенням з кургану 24 – у Медузи значно більші ікла та збільшено висолоплений язик. Пластинка оточена по колу псевдозерню. Датування комплексів – друга та третя чверть V ст. до н.е. (додаток А, табл. I 1 С б). Пластинки з к.24 зафіксовані як прикраси чоловічого головного убору.

До варіанту **IIcс** відносяться пластинки з п'яти комплексів: ЦПС Кара-Тюбе, Лугової Могили, Огузу та Чортотлика, а також Малого Огуза. На них Медуза має округле обличчя з надутими щоками та закритими пухкими губами. Волосся ніби зачесане назад. У більшості випадків, пластинки обрізані по формі голови горгони. У випадку з трьома пластинками з Кара-Тюбе зображення оточене псевдозерню (додаток В, рис.2.4,4–8). Хронологічні рамки комплексів – друга чверть IV – перша декада III ст. до н.е. (додаток А, табл. I 1 С с). Майже у всіх випадках (ЦПС Кара-Тюбе не надає інформацію через сильне пограбування) прикрашали ці пластинки чоловічий одяг.

До варіанту **IIcd** відноситься аплікації з п'яти курганів. Особливістю цих горгонейонів є манера оформлення зачіски – від центру голови на обидві

сторони від обличчя розміщено неохайні кучері. Для всіх зображень Медузи цього варіанту також притаманні великі надуті щоки, губи складені ніби вона збирається видувати повітря. Язик не показаний. Хронологічні межі – друга половина IV – перша декада III ст. до н.е. (додаток А, табл. I 1 C d).

Варіант **IISe** представлено у п'яти курганах. На цих пластинах представлено найменш чітке зображення Медузи, яке настільки спрощене, що горгона вгадується лише у специфічно надутих щоках та трохи вибалушених очах. Волосся не відображене. На усіх аплікаціях, окрім ЦПС Огуза, присутній елемент у вигляді низки намиста, розташований прямо під обличчям. Всі пластинки мають контур з псевдозерні. Схожість пластинок з Огузу, Малеого Огузу та Рахманівки може говорити про виготовлення їх одним пуансоном. Хронологічні межі – друга половина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 1 C e).

До варіанту **IIIf** відносимо 99 аплікацій із 11 курагнів, зображення на яких об'єднують такі риси. По-перше, кругле обличчя з великим прямим носом, часто з роздутими ніздрями, пухкими губами. Язик може бути висолопленим, чи прихованим. По-друге, на всіх зображеннях варіанту у горгони яскраво підкреслене пишне хвилясте волосся. На декотрих підваріантах над чолом два локони закручені літерою «V» (Бабина Могила, Тетянина Могила, к.11 Верхнього Рогачика) і дуже нагадують змії у позі нападу. Дуже близькі до пластинок з Чортомлика та Куль-оби зображення на терракотових горгонейонах з Прикубання [Эрлих, 2012, рис.2]. Хронологічні рамки комплексів – друга чверть IV – перша чверть III ст. до н.е. (додаток А, табл. I 1 C f).

Варіант **IIIfg** представлено 56 пластинами у чотирьох курганах (к.1 Водославки, Денисовій Могили, Куль-Обі, Чортомлику). На них зображено голову Медузи з висолопленим язиком, пухлими губами, надутими щоками. Волосся ніби зачесане назад, локони не сильно закручені. Хронологічні межі – друга половина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 1 C g).

До варіанту **IIIfh** віднесено платівки з Куль-Оби, БМ Ташенка, кам.2 та 3 ЦПС Чортомлика, на яких зображено Медузу. Образ окрім висолопленого язика

та надутих щік, не має ознак горгони. Зачіска персонажа нагадує жіночу грецьку із акуратно зібраним від обличчя волоссям. На пластинка з кам.2 ЦПС Чортомлика, у волоссі горгони вплетена стрічка(?). На інших пластинках присутня окантовка з псевдозерні. Хронологічні межі – друга половина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 1 C h). У двох комплексах прикрашали одяг чоловіків, в тому числі головний убір (кам.3 ЦПС Чортомлика).

До варіанту ПСі віднесено шість екземплярів з Куль-Оби. На них зображено жінку з довгим хвилястим волоссям та миловидним обличчям, яке розвернуто у $\frac{3}{4}$. Серія є унікальною для прикрас одягу. Подібний розворот голови притаманний для грецьких рельєфів та теракотових горгонеїонів класичної доби, на підставі чого Л.В. Копейкіна відносила до рубежу V–IV ст. до н.е. [Копейкіна, 1986, с.43–44]. Датування комплексу – друга половина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 1 C i).

Тип ПД Голова "сатира" не розпадається на варіанти. Він представлений лише 13 пластинками з ПМ Огуза або 1 О.З., тобто 0,31%/ 0,51%. На них зображено чоловічу голову з довгою бородою та довгим волоссям, яке зачесане назад від чола та обрамляє обличчя, вуха загострені. Чоло нахмурене, ніс прямий трохи розширений на кінчику. Губи пухкі розтулені, обрамлені довгими підкрученими на кінцях вусами. Подібне значно менше за розмірами та значно менш реалістичне зображення присутнє у якості елемента на пластинках іншого типу з Куль-Оби (додаток В, рис.2.6, 1). На ньому голову сатира тримає у руці богиня. Все вказує на грецьке походження цього сюжету. Датування комплексу – середина – передостання декада IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 1 D). Вірогідно, ці аплікації слугували прикрасами жіночого вбрання.

Абсолютну більшість (1419 екз., 63 О.З., тобто 34,85%/ 31,98%) від пластинок типу «Голова у фас», а також велику долю всієї групи I Антропоморфні складає тип, зображення на якому відрізняються максимальною схематичністю. Такі спрощені личини зібрані окремо під загальною назвою ПЕ Голова-маска. Цей тип розділяється на п'ять варіантів. Перейдемо до їх докладного опису.

Варіант **IIЕa** представлено 460 аплікаціями у 11 курганах. На цих виробках присутнє зображення людського обличчя овальної чи підокруглої форми, оточене колом з псевдозерні. Чоло не високе, над ним вертикальними валиками позначено волосся, ніби зачесане назад. Рот показано у вигляді «О», або у вигляді дуже широкої посмішки. У другому випадку губи позначено двома непропорційно великими валиками, на зразок комедійних масок. До двох пластинок з Денисової могили та на трьох з Лугової Могили прикріплені краплевидні підвіски. Хронологічні межі комплексів – середина V – перша декада III ст. до н.е. (додаток А, табл. I 1 Е а). Це вказує на популярність сюжету у якості прикрас одягу еліти протягом тривалого часу. *In situ* зафіксовані у двох випадках: дві на черепі та 39 на грудині та обшлагах рукавів жіночого скелету (п.2 к.4 Страшної Могили) та 95 на грудній клітині жіночого скелету – п.2 к.6 Водославки.

Варіант **IIЕb** є другим по чисельності у підгрупі. Його представлено щонайменше 437 виробами з 14 курганів. Аплікації цього варіанту відрізняються від попереднього сильнішою схематичністю. Повністю зникає волосся, рот гротескніший. Маска передає контури у більшості випадків обличчя сильно округлих форм. Підвісок на пластинках цього типу не зустрінуто. Хронологічні межі комплексів – друга чверть IV – кінець IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 1 Е b). Що також вказує на високу популярність прикрас протягом тривалого часу. *In situ* зафіксовані на грудній клітині чоловічого скелету у п.1 к.2 Петрівки.

До варіанту **IIЕc** відноситься більше 239 екземплярів, що ставить його на третє місце за чисельністю у підгрупі. Вони були знайдені у 14 комплексах 14 курганів. На пластинках варіанту також присутнє спрощене людське обличчя. У більшості випадків овальної форми. На виробках відсутні контурні елементи. Зачіска показана вертикальними валиками, що інколи ніби перетягнуті стрічками (ПМ Огуза). На пластинках з Башмачки зачіска нагадує грецький вузол чи якійсь головний убір. Губи невеликі, або стиснуті, або розтулені у вигляді букви «О». Хронологічні межі – друга чверть – кінець IV ст. до н.е.

(додаток А, табл. I 1 E c).

До наступного варіанту **IIEd** належать 111 пластинок, що походять з десяти поховань дев'яти курганів. Зображення мають у вигляд голови людини, часто з виділеною шиєю. Обличчя підовальних та підрикутних форм, волосся зачесане назад, губи стулені. Інколи передано вуха (п.3 Казенної Могили, ЦП Солохи). До пластинок із п.2 Казенної Могили, Великої Знам'янки та к.10 Верхнього Рогачика прикріплено різноманітні підвіски. Хронологічні межі комплексів – остання чверть V – кінець IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 1 E d). Хоча основна маса датується кінцем V – першою чвертю IV ст. до н.е. *In situ* зафіксоване V-образне розташування на грудній клітині жіночого скелету у п.3 Казенної Могили.

172 пластинки варіанту **IIЕе** знайдені у Куль-Обі, Огузі та Чортотлику. Вони виготовлені у вигляді головок негроїдів. На це вказують специфічні риси зовнішності: широкий та довгий ніс, випнуті очі, пухлі губи та специфічне волосся, що росте пучками. Особливістю цих аплікацій є відсутність проколів. Для кріплення на одязі ззаду виробу припаювали вушка із золотого дроту. Інколи на пластинках цього варіанту прикріплені підвіски (ПМ Огуза). Л.В. Копейкина Зауважувала, що пластинки з Куль-Оби ідентичні до чортотликських [Копейкина, 1986, с.62]. Хронологічні межі – друга половина IV ст. о н.е. (додаток А, табл. I 1 E e). Пластинки варіанту були показником певного статусу носія, оскільки присутні лише у похованнях найвищої знаті.

2.2.1.2. Підгрупа I 2 Голова у профіль.

Підгрупа I2 Голова у профіль (такі зображення ще називають монетними) містить значно менше типів – три. Хоча, за кількістю виробів вона посідає друге місце у групі – **1147 екз., 38 О.З.,** тобто **27,69% / 19,29%** відповідно.

Аплікації типу **I2A Голова "Афіни"** представлено двома варіантами. На них зображено голову людини у шоломі, який нагадує голову лева (додаток В, рис.2.9). Дослідники погоджуються, що це варваризована інтерпретація Афіни [Силантьєва, 1959, с. 75; Фиалко, 2003, с. 127]. Хоча, існує думка, що це образ Таргітая [Раевский, 2006, с.536]. Через неоднозначне трактування, а також

через яскраву специфіку цього зображення, його виділено в окремішній тип.

Отже, до нього відносяться варіант **I2Aa**, 139 екземплярів якого оформлені у класичному стилі та мають підокруглу форму. Обличчя Афіни направлене вліво, на її шоломі присутній елемент, що нагадує роги барана, за яким розташована морда лева, розвернута в протилежну від голови богині сторону. Варіант представлено 4 О.З. з семи курганів. Хронологічні межі – друга чверть – кінець IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 2 А а).

До варіанту **I2Ab** відноситься більш давнє зображення аналогічного персонажа. Єдиний екземпляр походить з Німфейського к.17 8/1876. На ньому морда лева показана у спрощенішій манері, і під нею розташовано додатковий елемент, що нагадує рибу (?), який порушує загальну округлість аплікації. Крім того, платівку декоровано рядами псевдозерні (на шоломі, на морді лева та на додатковому елементі). На думку Л.Ф. Силантьєвої, на німфейській пластинці показано місцеве божество, яке пізніше трансформувалося у більш звичне для майстрів-греків зображення Афіни [Силантьєва, 1959, с. 75]. Датування комплексу – друга – третя чверть V ст. до н.е. (додаток А, табл. I 2 А б).

Платівки типу **I2B Чоловіча голова** розподілилися по семи варіантах і налічує **947 екз.** із **27 О.З.**, тобто – **22,86% / 13,71%** відповідно. У більшості вони містять зображення бородатої чоловічої голови у профіль (додаток В., рис.2.10–11). Проте образи на кожному з варіантів мають і суттєві відмінності. Найбільш схожі між собою екземпляри варіантів **a** та **b**. Вони відрізняються манерою виконання скоріш за все одного й того ж самого персонажу.

На аплікаціях варіанту **I2Ba** чоловічу голову вінчає розтріпане волосся, позначене прямими (ЦП Першого Мордвинівського кургану, Чортотлик ЦПС кам.2 (ПнСх), або хвилястими валиками (Малий Огуз, Золота Балка к.22 п.1, Виводове к.92 п.2, Носаки к.2 п.2, к.4 групи Першого Мордвинівського кургану). Для всіх 88 виробів варіанту властиве чітке виділення великого ока, роту та вуха персонажа; кирпатий або картоплею ніс, а також чітке позначення об'ємною напівдугою обрізаного плеча (можливо, комір одягу). Зображення включене у коло, що оточене об'ємним валиком з псевдозерні. Хронологічні

межі – друга чверть – кінець IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 2 В а).

Зображення на 461 виробі варіанту **I2Bb** мають більш "класичний" вигляд. Проте вони так само розміщені у колі, що оточене валиком з псевдозерні. Чоловіча голова тут має більш правильні риси – прямий інколи трохи видовжений (ПМ Огуза) ніс, реалістичніше око, часто з художньо виділеними надбрівними дугами (Мелітополький Г1, Тащенак БМ, к.1 Водославки, Чортомлик ЦПС кам.2 (ПнСх), високе чоло та акуратно позначені вуса. Кудрі зачіски та бороди створюють враження акуратної причесаності, доглянутості. У випадку з екземплярами з ПМ Огуза стиль зображення збережено, проте волосся та борода не мають чітких ліній, що позначали б пасма. Хронологічні межі комплексів – друга чверть – кінець IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 2 В б).

До варіанту **I2Bc** підгрупи відносяться сім платівок із зображенням голови бородатого чоловіка, розвернуті вліво, яке розміщене у колі, що оточене валиком із псевдозерні. Вони мають стилізованіший вигляд, ніж зразки варіантів **I2Ba** та **I2Bb**, проте мають багато спільного з першим варіантом **I2Ba**. Для зображень на екземплярах **I2Bc** характерно розтріпане волосся на голові та бороді, проте, лінії, що позначають бороду розташовані трохи вперед за підборіддя. Зображення представлені лише на семи аплікаціях з Г1 Мелітопольського кургану. Волосся позначене трикутниками, що нагадують корону (не виключено, що зображено людину у головному уборі). Датування – середина – початок останньої чверті IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 2 В с).

До варіанту **I2Bd** належить 31 пластина із Верхнього Рогачика, Лугової Могили та к.11 Новомиколаївки. Схожість цих зображень із попередніми зразками полягає у тому, що тут змальовано профіль бородатого чоловіка, розвернутого вправо вписана в коло з псевдозерні. Стиль зображення суттєво відрізняється. Воно спрощене, абрис голови наближений до кола, борода вгадується тільки завдяки вертикальним лініям, що позначають пасма. Зачіска сформована за контуром голови так, що нагадує головний убір. Хронологічні межі – друга чверть IV – кінець III ст. до н.е. (додаток А, табл. I 2 В d).

Складається враження, що наступний варіант **I2Be** є логічним продовженням

еволюції зображень екземплярів попереднього. Тут також зображено голову чоловіка, розвернуто вправо, вписану в коло. Борода майже зникає, натяк на неї можна побачити лише у зразків з ЦП Шульгівки, і, можливо, у платівок з Малого Огузу. Персонажа зображено у головному уборі (можливо, шоломі?). Причому, головний убір з Шульгівки та Малого Огузу має бокові лямки (нащічники?), а з Г1 Мелітопольського це менш очевидно, натомість, тут присутня лінія (відсутня на зразках з інших курганів), яка позначає чи то особливості головного убору, чи то начільну стрічку. Загальна кількість виробів варіанту – 358 екз. із лише 7 О.З., що походять із шести курганів. Хронологічні межі – друга чверть – кінець IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 2 В е).

До варіанту **I2Bf** відносяться одна пластинка, яка, вірогідно, походить з Куль-Оби [Журавлев, 2014, с. 166]. На ній зображено голову безбородого чоловіка розвернуту вліво. Волосся коротке та хвилясте, а риси обличчя правильні. Зображення оточене по колу псевдозерню. Датування – друга половина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 2 В f).

До варіанту **I2Bg** відноситься єдиний екземпляр з Первомаївки II к.1 п.2. Тут спрощено змальовано чоловіка, розвернутого вправо. Зображення його вирізане за контуром. Платівка деформована, проте видно загальну близькість з іншими зразками підгрупи. У персонажа видовжений ніс, прямий з горбинкою, чітко позначене око та рот. Волосся на голові та бороді показано лініями. Виріб сильно деформований, тому важко говорити про його оригінальний вигляд. Датування комплексу – друга чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 2 В g).

Тип **I2C Жіноча голова** представлений трьома варіантами. До нього відносяться **60 екз.** або **6 О.З.**, тобто – **1,45% / 3,05%** відповідно. На них зображено голову жінки (ймовірно, якоїсь богині). У всіх варіантах обличчя персонажу розвернуто вліво (додаток В, рис. 2.12). Найбільш схожі між собою зразки перших двох варіантів, зображення яких обрізані за контуром і мають менш реалістичний вигляд.

Варіант **I2Ca** представлено дуже примітивним зображенням жінки, що походить з к.2 п.3 біля с. Каїри. Рис персонажу трохи нагадують негроїдні –

великі пухкі губи, округле око, низьке чоло. Зачіска показана хвилястими лініями та псевдозозерню. На шиї зображено намисто з двох рядів псевдозозерні. На жаль, комплекс не було аргументовано датовано у публікаціях. Проте точно відомо, що ці 24 пластинки із одним О.З. були прикрасами костюма жінки віком 40-45 років.

Близьке до попереднього зображення варіанту **I2Cb** походить з ЦМ Бердянського кургану. Тут змальовано жінку з довгим прямим (показано паралельними лініями) волоссям, горбатим носом, великим оком. На відміну від попереднього варіанту у цього зображення виділене вухо, а на шиї замість намиста присутній комір одягу (?). На голові валиком показано начільну стрічку. О.Є. Фіалко схиляється до інтерпретації цього персонажу як Володарки звірів [Фіалко, 2014а, с.64]. Датування комплексу – початок другої чверті IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 2 C b).

Дуже відрізняється від перших двох варіантів, зображення варіанту **I2Cc**, яке більше схоже на копіювання типово грецького персонажу (додаток В, рис.2.12, 3–6). Зображення вписане в коло, оточено валиком з псевдозозерні. Зачіска жінки складна з підібраним по грецькій моді волоссям. На шиї валиком позначено намисто. Вироби цього варіанту походять з Куль-Оби, Мелітопольського кургану та Тащенака. Хронологічні межі комплексів – від початку до кінця IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 2 C c). Ймовірно, були прикрасами жіночого одягу (у двох з трьох випадків належать до жіночих поховань та в одному – до парного).

2.2.1.3. Підгрупа I 3 Однофігурні.

До підгрупи **I 3 Однофігурні** відносяться три типи платівок. Вони складають відносно невеликий масив прикрас. Абсолютна більшість типів представлена унікальними зразками, а отже, не розпадається на варіанти. Статистика по підгрупі виглядає так – **128 екз., 7 О.З.,** тобто **3,09% / 3,55%** відповідно.

Тип **I3A "Геракл"** представлений **84 екз.** із **1 О.З.,** тобто – **2,03% / 0,51%** відповідно. На аплікаціях показано чоловіка у профіль вліво, із розпущеним волоссям середньої довжини, із опущеним одним коліном та з якимись

підовальними (грушоподібними?) предметами у руках (додаток В, рис. 2.13, 1–2). Зображення цього типу представлені у двох комплексах – у Куль-Обі та Архангельській слободі к.5 п.1. Ще два екземпляри з Британського музею [Marshall, 1969, pl. XL, 2106], ймовірно, походять з Куль-Оби. Пластинка аналогічного вигляду походить із аматорських розкопок курганів біля Нікополя [Древности Приднепровья, 1907, табл.V, кат. 531; Онайко, 1970, табл.41,499-a]. Близькі за виглядом, проте архаїчніші вироби присутні також у Прикубанні – у похованні другого Семибратнього кургану [Артамонов, 1966, табл.110]. Л.В. Копейкіна зауважувала можливе наслідування цими аплікаціями монет чи різного каміння кінця VI – початку V ст. до н.е. [Копейкіна, 1986, с. 53]. Водночас, не заперечуючи висловлену раніше думку М.І. Ростовцева про прототип у монетах, на яких зображено Геракла зі зміями [Rostowzew, 1931, s. 397]. Можна лише додати, що дуже подібна іконографія колінопреклоненого оголеного чоловіка присутня на статерах Кізіка. Вона є притаманною для декількох видів статерів, що відрізняються в основному тим, що чоловік тримає в руках: риб чи зброю [Абрамзон, Иванина, 2010, кат. 10, 11, кат. 46-49]. Здебільшого ці монети датуються 500-460 рр. до н.е. Причому точної аналогії (з такими ж предметами в руках персонажа, які змальовані на аплікаціях) на монетах відсутні. Хронологічні межі комплексів – початок V – кінець IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 3 А). Проте, Л.В. Копейкіна пропонувала датувати ці пластинки з Куль-Оби першою половиною сторіччя [Копейкіна, 1986, с. 53], отже, межі виготовлення аплікацій можна умовно посунути у початок V – першу половину IV ст. до н.е. Ймовірно, пластики цього типу прикрашали чоловічий одяг. Про це свідчить знахідка *in situ* на грудній клітині чоловічого скелету з Архангельської слободи. Не заперечує такого твердження і парне поховання з Куль-Оби.

Доволі нечисельною групою знахідок представлений тип **ІЗВ Богиня** (додаток В, рис. 2.13, 3–5) **13 екз.** із **3 О.З**, тобто – **0,31% / 1,52%** відповідно. Він розпадається на три варіанти, кожен з яких представлений унікальними зображеннями. На платівках перших двох варіантів цього типу зображено так

звану змієдіву, легендарну пращурку скіфів. На аплікаціях третього варіанту – давньогрецьку богиню Ніке. Обидва жіночі образи мають грецький вигляд – вони вдягнуті у довгі хітони, волосся зібране у зачіску за грецькою модою.

До варіанту **ІЗВа** належить зображення з Куль-Оби. Тут міфічного персонажа представлено в оточенні змієподібних істот, які розташовані над головою, та виходять з тулуба богині. У лівіці вона тримає бородату голову. Зображення обрізане за контуром. Дуже близьке зображення присутнє на пластинці зі стан. Лабинської на Кубані, у публікації персонажа названо "медузою" [ОАК, 1909–1910, с. 214, рис. 245]. Хронологічні межі комплексу – друга половина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 3 В а). Л.В. Копейкіна датувала ці платівки першою половиною сторіччя [Копейкіна, 1986, с. 55].

До варіанту **ІЗВб** відноситься одна ажурна пластина з Г2 Бабиної Могили. На ній присутнє зображення жінки хітоні, тіло передано у фас, голова у $\frac{3}{4}$. На відміну від більшості зображень "проростаючої" богині, у цього персонажа чітко позначені ступні ніг. Крім того, жінку зображено без головного убору, простоволосою. До того ж, відсутні чіткі зображення звірів-супутників, чи звірів, які були б продовженням ніг богині. Натомість, обабіч голови персонажа розташовані рослинні пагони, які віддалено нагадують якихось тварин. Очевидно, маємо справу із трансформацією іконографії відомого персонажа. На думку С.В. Поліна, тут зображено «німфу, що страхітливо визирає з гущавини» [Мозолевский, Полин, 2005, с. 330]. Досліднику ця пластина здалася більше подібною до зображень танцюючих менад з Діївого кургану, Гайманової, Денисової Могили та ін., хоча за змістом, на його думку, ці вироби зовсім інші. Датування комплексу – кінець третьої чверті IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 3 В б). С.В. Поліним цю пластинку інтерпретовано, як прикрасу головного убору [Мозолевский, Полин, 2005, с. 330, табл.6,3].

Також унікальним для аплікацій одягу є зображення варіанту **ІЗВс** з Старшого Трьохбратнього кургану. Тут у трапецію вписано божество жіночої статі з крилами за спиною. У правиці богиня тримає якийсь видовжений предмет. Широке датування комплексу – друга половина IV ст. до н.е. (додаток

А, табл. І 3 В с). Відомо, що ці платівки слугували прикрасами головного убору небіжчиці.

До типу **ІЗ Скіф** відносяться **31 екз.** або **3 О.З.**, тобто – **0,75% / 1,52%** відповідно. Він роздівся на три варіанти, що представлені унікальними зображеннями скіфів (?) (додаток В, рис. 2.13, 6–8). Причому, два перших варіанти (**ІЗСа та ІЗСб**) представлені лише у п.3 кургану Казенна Могила. На першому зображено людину у каптані, штанях та м'якому взутті (?), яка тримає щось у руках. На платівках варіанту **ІЗСб** показано персонажа, одяг якого менш виразно, читається. Він сидить розвернутий вправо та тримає щось у руках. За специфікою пози та нахилом голови можна припустити, що це музикант, що схилився над музичним інструментом. Датування комплексу – перша чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. І 3 С а та І 3 С б). Судячи з розташування у похованні – за головою небіжчиці – ці платівки слугували прикрасами жіночого головного убору. Реконструкцію цього убору зроблено Л.С. Клочко [Клочко, 1992с, табл.16, І].

До варіанту **ІЗСс** відноситься також унікальне зображення скіфа, що стоїть у аналогічному вбранні з розтріпаним волоссям із сагайдаком чи горитом у лівиці. Серія таких пластинок-пронизок походить з кургану Куль-Оба [Журавлев, 2013]. Датування комплексу – друга половина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. І 3 С с). Вірогідно, вони слугували прикрасами на повстяному головному уборі небіжчика.

2.2.1.4. Підгрупа І 4 Сюжетні.

Підгрупа І 4 Сюжетні складається з семи типів. Не дивлячись на велике типологічне розмаїття, платівки цієї підгрупи нараховують – **607 екз., 28 О.З.**, тобто **14,65%/ 14,21%**.

Тип **І 4А Інвеститура** широко вивчався дослідниками. Проте, вони досі не прийшли до одностайного рішення стосовно значення та, навіть, назви цього сюжету. Він був доволі популярним у середовищі скіфської знаті. Сюжет виконаний із зовсім невеликими відмінностями, що говорить про жорстку регламентацію у зображенні. Цей тип представлений двома варіантами: із

профільним та фасовим зображенням персонажів (додаток В, рис. 2.14, 1–9). На платівках варіанту **I4Aa** завжди Велика Богиня (?) з дзеркалом розвернута направо сидить на троні, перед нею стоїть скіф із кубком розвернутий наліво. Відрізняються вони здебільшого виконанням рамки прямокутних платівок, а не центральною композицією. Він представлений 107 виробами із восьми кураганів. Хронологічні рамки комплексів з пластинками варіанту **I4Aa** – друга половина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 4 А а). Аплікації з Мелітопольського кургану прикрашали головний убір чоловіка [Клочко, 2009, с.177–178, рис.4, 3], чи, що вірогідніше, пасок. Пластинки з БП Першого Мордвинівського кургану прикрашали рукави жіночого вбрання біля кистей рук. Вірогідно, до жіночого одягу відносяться платівки з ПМ Огузу та «ЦП» Верхнього Рогачика.

Другий варіант **I4Ab** представлено лише 56 платівками з ЦПС Чортomla. Зображення на них значно більш спрощене: менш реалістичне, на ньому відсутній трон. Чоловічого персонажа, розвернутого профільно, показано зліва від жіночого, який показаний у фас. Складається враження, що жінка сидить "по-турецьки", оскільки великі підтрикутні складки її одягу ніби позначають підібгані коліна. На думку Н.О. Онайко, таким художнім прийомом позначено стопи богині [Онайко, 1976, с.170], що, як зауважила С.С. Бессонова, виглядає сильно диспропорційно. Натомість, Світлана Сергіївна переконана, що тут показано лише протому богині [Бессонова, 1983, с.99], за прикладом античних теракот V– III ст. до н.е. [Гайдукевич, 1940а, рис.14; Скуднова, 1970, табл. 31, 2]. Не залежно від пози головного персонажу, зрозуміло, що сцена, показана на пластинах, несе аналогічний до виробів попереднього варіанту зміст. На зображенні присутній додатковий елемент над лівим плечем жіночого персонажу – жертovníк [Алексеев, 1986, с.68], або факел (вівтарик) [Бессонова, 1983, с.99–100]. Датування комплексу – третя чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 4 А b). Пластинки цього типу декорували покривало головного убору жінки.

До другого типу **I4B Велика Богиня з тваринами** відноситься унікальне зображення з БП Чмиревої Могили (додаток В, рис. 2.14, 10) на **12 екз.** із **1 О.З.**,

тобто **0,29%/ 0,51%** відповідно. На ньому в овальній рамці з псевдозерні показано жінку, що сидить розвернуто вправо. Перед нею сидить пес (?), над яким завислий у повітрі птах (качка?). Очевидно, маємо справу із зображенням Великої Богині, покровительки звірів, що була досить популярною у скіфському середовищі. Датування комплексу – друга – третя чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 4 В). Ці пластинки, вірогідно, прикрашали одяг жінки і, судячи з парної їх кількості (12 екз.) декор був симетричним.

До типу **I4С Людина верхи на тварині** відносимо зображення людських істот (богів?), що сидять на тваринах (додаток В, рис. 2.14, 11–12). Платівки типу нараховують – **10 екз. із 2 О.З.**, тобто **0,24%/ 1,02%** відповідно Вони розділяються на два варіанти, які містять зовсім різноманітні сюжети. Слід зауважити, що скіфів верхи на коні виділяємо в окремий тип.

До варіанту **I4Са** відноситься унікальне зображення жінки (?), **що сидить на птасі**. Спірною є інтерпретація цього сюжету, що присутній на дев'яти прямокутних бляшках з жіночого поховання з БПС Товстої Могили. Б.М. Мозолевський трактував це зображення, як стилізований сюжет "Афродіти на лебеді" [Мозолевський, 1979, с. 209]. Інші дослідники бачили в цьому птахові дрофу [Гаврилук и др., 1999, с.60]. Проте, те що вченими сприймалося як нога тварини [Гаврилук и др., 1999, рис.2, 11], вірогідно, є ногами людини, що сидить верхи. Поза людини та птаха, хоча й спрощена, проте схожа з грецьким сюжетом, втіленим, наприклад, у грецькому вазовому живописі. Так Афродіта, що летить верхи на лебеді, зображена на червонофігурному кратері з Художнього музею Відня [Beazley, 1963, 1439.2], лекіфі з Оксфордського музею [Carpenter, 1991, fig.67]. Найбільш переконливим свідченням на користь трактування персонажу як Афродіти свідчить зображення на золотому медальйоні кінця IV – початку III ст. до н.е. з Єлізаветівського городища, на якому чіткіше показано як вигляд птаха, так і явно жіночі груди людини [Трейстер, 2015, рис. 3, 1–2]. Слід також згадати і інший можливий варіант інтерпретації сюжету. Так, дуже схожими до зображень на платівках з Товстої Могили є образ Зефіра/Гіацинта верхи на лебеді на скіфосі з Художнього музею

Відня [Beazley, 1963, 967.2] та Аполлона на червонофігурному кратері з Британського музею [Beazley, 1963, 1410.6]. Отже, говорити про точну інтерпретацію персонажу, вірогідно, зарано. Можна лише зауважити, що ці платівки виготовленні під впливом античної культури. Датування комплексу – середина другої чверті – середина третьої чверті IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 4 С b). Ці дев'ять пластинок були прикрасами рукавів одягу жінки, де були знайдені *in situ*.

До варіанту **I4Cb** відноситься одна унікальна пластинка, яка, ймовірно, походить з Куль-Оби [Журавлев, 2014, с. 167, кат. 104]. На ній зображено божество у вигляді оголеного чоловіка у гіматії, що сидить верхи на дельфіні. У правиці він тримає тризуб, лівицею тримає повід, що йде від пащі дельфіну. Зображення напрочуд реалістичне та динамічне. По контуру виріб оточено рядом псевдозерні. Подібні, проте виготовлені іншим пуансоном зображення містяться на аплікаціях з колекції П.О. Бурчакова, що зберігається в Державному Історичному Музеї у Москві. На думку Д. Журавльова, прототипом цього зображення стали кізікіни 500–460 рр. до н.е., а також монети Великої Греції 500р. до н.е. [Журавлев, 2014, с. 167]. Датування комплексу – друга половина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 4 С b).

Популярний у античному середовищі сюжет одного з подвигів Геракла, вірогідно, став підосною створення платівок типу **I4D Боротьба Геракла з левом**. Вони представлені у п'яти курганах. Платівки типу нараховують – **54 екз.** із **4 О.З.**, тобто **1,3%/ 2,03%** відповідно. Зображення досить уніфіковане, проте відрізняється майстерністю виконання та увагою до деталей (додаток В, рис. 2.15, 1–5). Так, зображення з Куль-Оби настільки спрощене, що без аналогій не можлива його інтерпретація. В той час, як на сюжеті з Жовтокам'янки навіть чітко позначено гриву тварини, що опущено на багатьох інших зразках. Сцена вписана в коло: зліва показано Геракла без одягу (БП Шульгівки), або в штанях (БП та ЦП Чмиревої Могили) який зігнувся, затискаючи руками голову лева, який всіма силами чинить опір. Вироби цього типу, а також подібні зображення на фаларах кінської вузди віднесено

М.В. Русяєвою до п'ятого іконографічного типу. На думку М.І. Ростовцева, підтриману дослідниками, вони походідні зображень на монетах Кізіка та Сіракуз кінця V ст. до н.е. [Ростовцев, 1925, с.447; Копейкина, 1986, с.55; Трейстер, 2005, с. 504; Русяєва, 2007, с.302]. Хронологічні межі комплексів – друга чверть – кінець IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 4 D).

Рідкісною для прикрас одягу є сцена, представлена на пластинах типу **I4E** **Боротьба скіфа з грифоном** (додаток В, рис. 2.15, 6–7). Він розділений на два варіанти і нараховує **144 екз.** із **2 О.З.**, тобто **3,48%/ 1,02%**.

Варіант **I4Ea** представлено на 10 пластинках з кам.2 ЦПС Чортomla. Тут показано сцену боротьби у чотирикутній рамці з псевдозерні. Поза персонажів подібна до типу **I4D**, вірогідно, сцена боротьби Геракла з левом була взята майстром за основу. Проте, у зображення цього типу є й суттєві відмінності – замість лева зображено грифона з крилами, а майже роздягнутого Геракла замінив одягнений чоловік з довгим волоссям у високому гострому головному уборі (башлику?). Датування комплексу – третя чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 4 E b).

На аплікаціях варіанту **I4Eb** з ЦМ Бердянського кургану зображено той самий сюжет, проте у спрощеній манері. Нарочитий примітивізм взагалі є яскравою рисою пластинок цього кургану. Чоловік на зображенні має відносно коротке волосся (приблизно до плечей) та чубчика. У грифона (?), що протистоїть божеству риси морди сильно антропоморфізовані, проте на голові присутній гребінь (?). Слід додати що дослідники по різному інтерпретують тварину: як лева [Фиалко, 2014а, с.65], чи як сфінкса [Мурзин, Белан, Подвысоцкая, 2017, с.112]. Не дивлячись на схематичність зображення на платівках цього варіанту, загальна постановка персонажів та динамізм сцени не залишає сумнівів, що на аплікаціях обох варіантів представлено одну й ту ж саму сцену боротьби, а отже, і персонаж що протистоїть людині, вірогідно, теж має бути однаковим. А існуючи зображення Геракла, що бореться із левом типу **I4D** сильно відрізняються іконографією і стилем виконання від бердянських. Не виключено, що спочатку у скіфському середовищі з'явилися пластинки одягу із

досить схематичним зображенням героя, що бореться із хтонічним грифоном, а пізніше перетворено у більш зрозумілий для греків сюжет із левом (тип **I4D**). Датування комплексу – початкодругої чверті IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 4 E b). Очевидно, що більш архаїчний другий варіант вказує на скіфське походження сюжету (на пластинках варіанту **I4Ea**).

До наступного типу **I4F Ритуали (сцени з життя скіфів)** віднесено п'ять варіантів, зображення на яких суттєво відрізняються. До нього віднесено **180 екз.** із **7 О.З.**, тобто **4,34%/ 3,55%** відповідно. Спільним у них є постаті людей у скіфському одязі, які показані у взаємодії з людьми чи тваринами (у випадку із полюванням) (додаток В, рис. 2.16). Абсолютна більшість платівок цього типу походить з Куль-Оби.

Варіант **I4Fa** є найбільш розповсюдженим (169 екз.) порівняно із іншими варіантами цього типу. Тут зображено так звану "сцену братання" коли два скіфи п'ють з одного ритона, близько нахилившись одне до одного. Вони сидять з підібганими ногами, у подібному одязі та із специфічними зачісками. Пасма з чуба підняті нагору та закріплені на маківці, основна маса волосся вільно спадає. Пластинки цього варіанту знайдені у ЦМ Бердянського кургану, Куль-Обі та БП Солохи. Платівки з перших двох курганів дуже схожі між собою. Аплікації з Куль-Оби мають той же сюжет, проте виконані в об'ємі, і, очевидно, більш досвідченим (увага до деталей, чіткість зображення) ювеліром. Хронологічні межі комплексів – IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 4 F a). Судячи зі знахідок цих артефактів *in situ* на скелетах чоловіків в Куль-Обі (за головою) та БМ Солохи (вздовж ніг), ці платівки мали б прикрашати одяг чоловіка з ЦМ Бердянського кургану. За реконструкцією ж Л.С. Клочко, вони оздоблюють покривало жіночого головного убору [Клочко, 1992с, табл.21,1].

До варіанту **I4Fb** відноситься унікальна сцена боротьби скіфів з БП Чмиревої Могили. Два бородаті чоловіки із зачесаним назад волоссям протистоять один одному у позиції борців. Датування – друга – третя чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 4 F b).

Варіант **I4Fc** представлений трьома модифікаціями одного й того ж самого

зображення, що походять з Куль-Оби. На них кінний скіф із списом женеться за зайцем. У першому випадку одна бляшка прямокутної форми, із псевдозерню по периметру, на якій зображено вершника із хвилястим волоссям середньої довжини. Він сидить на коні і тримає лівою рукою повід, а правою списа, який частково закритий від глядача головою чоловіка. Кінь вздирився, а під його передніми ногами згорнувся заєць. Крім того, до цієї ж підгрупи доцільно віднести і зображення скіфа, на якому відсутній заєць. Оскільки вся поза вершника вказує на полювання, отже, навіть не зображена здобич має у такому випадку "матися на увазі". Тож, друга модифікація того ж варіанту представлена кінним вершником у подібному одязі, проте розвернутим направо, він тримає дротика у правиці, проте, у даному випадку дротика чітко видно, оскільки його зображено не за людською фігурою, а перед нею. Натомість, лівиця скіфа, що натягує повід, частково прихована за гривною коня. Тут наявне більш детальне зображення кінського спорядження, яке, можливо, нанесено після відтискання бляшки. Пластинки цього ж варіанту походять ще з Лугової Могили, де зафіксовано прикрашення ними кінського убору, а не одягу [ДГС, 1866, с. 16]. Остання пластинка цього варіанту з Куль-Оби, вірогідно, була зроблена тим самим пуансоном, проте, її зображення не підправлялося додатково різцем – на ній відсутні лінії, що позначають кульбаку та кінські нагрудні ремені. Крім того, ця платівка обрізана за контуром вершника. Датування комплексу – друга половина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 4 F с). Проте, Л.В. Копейкіна вважала більш точним датування цих виробів кінцем V ст. до н.е. [Копейкіна, 1986, с.38–40].

Варіант **I4Fd** представлено на трьох платівках з п.2 к.3. Великої Білозерки. На них у спрощеній манері зображено людину, що їде верхи на крилатому коні. Очевидно, тут представлено якогось міфічного персонажа. На жаль, комплекс не продатовано.

Унікальним є зображення, що відноситься до варіанту **I4Fe** на трьох пластинках з Куль-Оби. Дві – зберігаються в Ермітажі, третя – у Британському музеї [Копейкіна, 1986, с.50]. На них показано два бородаті скіфи, що стоять

спина до спини з натягнутими луками та стрілами, готові до оборони чи до бою. Їх одяг традиційний, а от зачіски доволі незвичні – волосся зібране у кінські хвости. Датування комплексу – друга половина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 4 F e). Л.В. Копейкіна датувала ці вироби рубежем V–IV ст. до н.е. [Копейкіна, 1986, с.38–40].

Тип **I4G Танок** поєднав різні, проте пов'язані виключно з грецькою релігією сцени (додаток В, рис. 2.17). Такий союз можливий через їх семантичну близькість та мале число. За морфологією ці прикраси можна віднести до підгрупи однофігурних, оскільки у більшості випадків фігури менад вирізані окремо. Проте, обов'язковість парної присутності двох менад на одному головному уборі вказує на сталий сюжет. Тому віднесено цю композицію до підгрупи "сюжетні". Загалом на всіх аплікаціях типу присутні зображення жінок у грецьких хітонах, у двох випадках доповнені гіматіями (Куль-Оба та ПМ Огузу). Тип нараховує **44 екз.** із **5 О.З.**, тобто **1,06%/ 2,54%**.

Варіант **I4Ga** представлено парою інколи роз'єднаних, інколи зображених на одній пластині жіночих фігур. Вакханок зображено у ритуальному танці. Ліва фігура представлена дівчиною у тозі розвернутою направо, у правій руці тримає великий ніж, у лівій – ногу козла, голова відхилена назад, волосся хвилями лежить на лівому плечі. Права дівчина із заплетеним у високу зачіску волоссям. Вона розвернута наліво, у правиці тримає посох, у лівиці голову козла (?). За нею тягнуться хвилі її гіматія, що розвивається на вітру. Ці платівки присутні парами у курганах: ВП Діївого, к.6 п.2 Водославки, ПдГ№4 Гайманової Могили. Одиначне зображення вакханки походить з Денисової Могили, ЦМ к.14 Верхнього Рогачика та один фрагмент з п.1 к.12 Верхнього Рогачика. Такий же сюжет на цільній пластині, де відтиснуті парами описані вище жіночі постаті, зустрінутий у Лісостепу: Великому Рижанівському кургані [Ростовцев, Степанов, 1917, табл. VI] та п.1 к.8 Пісочинського могильника [Бабенко, 2002]. Датування степових комплексів – друга чверть IV – перша декада III ст. до н.е. (додаток А, табл. I 4 G a). Віогідно, пластинками цього варіанту прикрашалися виключно головні убори жінок, що підтверджується на

лісостепових матеріалах.

До варіанту **I4Gb** відносяться бляшки з кургану Куль-Оба (5 екз.), на яких зображено двох менад у танці. Дівочі фігури з покритим головами розвернуті в русі одна до одної. Одна з них розвернута до глядача, інша – спиною. Обличчя дівчат показані в профіль. Ця сцена зроблена у реалістичній манері. М.В. Скржинська вважала, що в руках у жінки показані кротали, і відносила бляшки до IV ст. до н.е. [Скржинская, 2001, рис.105]. Л.В. Копейкіна зауважувала, що по трактуванню фігур та складок одягу ці зображення наближені до рельєфів кінця V ст. до н.е. та творчості майстра червонофігурного живопису Каллімаха. Власне цим часом дослідниця пропонувала датувати й куль-обських менад, хоча й час закладання цієї поховальної споруди – друга половина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 4 G b).

До варіанту **I4Gc** відноситься зображення менади що, ймовірно, належало до композиції з двома іншими менадами (?). Представлено однією цілою та фрагментом від другої (головою) з ПМ Огузу. Зображено на платівці статну жінку з грецькою зачіскою та одягом (хітон та гіматій). Вона стоїть у півоберті. Голова розвернута на 3/4 вліво. Права рука вперта у бік, ліва відведена назад. Ноги губляться у складках одягу. Вірогідно, жінку показано у позі танцю.

До варіанту **I4Gd** відносяться дві пластинки з ПМ Огузу. На них зображено двох жінок у хітонах. Їх показано у русі, ймовірно, у танку. Одна з них загнула назад у ліву ногу та підтримує її лівицею, а правицею притримує поділ хітону. Друга жінка притисла до грудей правицею якісь музичний інструмент (?), лівиця закрита гіматієм. Широке датування – середина – передостання декада IV ст. до н.е. (додаток А, табл. I 4 G c – d).

2.2.2. Група II Поліморфні.

До цієї групи відносимо зображення синкретичних істот, які утворювалися через поєднання елементів від різних тварин чи/та людей. До них традиційно відносяться грифони, а також так звані гіпокампи. Віднесено до синкретичних істот і зображення сфінксів. Ця група має 28 варіантів зображень та нараховує 16 типів. За чисельністю поліморфні пластини займають лише **3,48% (1478+?)**

екз.) від загального числа дрібних пластинок. За числом оригінальних зображень – **12,82% (86)** – група також є нечисельною.

2.2.2.1. Підгрупа II 1 Грифони.

Підгрупа посідає перше місце у групі зображень і по загальній кількості виробів і по числу О.З. – **958екз. із 50 О.З.**, тобто **64,82%/ 58,14%** відповідно. Зображення левиголових та орлиноголових грифонів були популярними в мистецтві Північного Причорномор'я особливо у IV ст. до н.е. Ними прикрашали різноманітні предмети ужитку, культу та війни, не оминула ця доля і одяг.

Етимологія слова "грифон" детально рзглянута А.Р. Канторовичем [2015, с. 722–723]. На його думку, для цього образу характерне поєднання анатомічних елементів птаха (голова, крила, інколи ноги) та хижого звіра, найчастіше сімейства котячих (тулуб, ноги, вуха, хвіст). Для певного періоду притаманними стають елементи рептилії (луска, перетинчастий гребінь) [Канторович, 2015, с. 722]. Дослідниками на основі зображень на різноманітних предметах були виділені п'ять типів: ранньогрецький, орієнталізуючий чи передньоазійський та скіфський [Погребова, 1948, с. 62]; ахеменидський та пізньогрецький [Канторович, 2015, с. 723]. Крім того, на думку А.Р. Канторовича, виправданим є прирівнювання до образу грифона крилатого котячого хижака, який виходить за рамки загальноприйнятої іконографії [Канторович, 2015, с. 725], тому що містить елементи хижого звіра та птаха, що відповідає визначенню терміну "грифон" у гуманітарних науках.

На коштовних аплікаціях одягу присутні не всі перелічені іконографічні типи.

У підгрупі **II 1 Грифон** виділено сім типів, до яких відносяться платівки із зображеннями окремо розташованих поліморфних істот, яких можна віднести до грифонів. Типи отримали умовні назви на основі того, у якій позі показано істоту певного іконографічного типу.

До типу **II 1А Рогатий грифон** підгрупи відносяться пластинки з чотирьох курганів, на яких зображено істот, що мають тіло котячого, крила птаха голову

людини чи бика та роги бика. Він нараховує **49 екз.** із **5 О.З.**, тобто **3,32%/ 5,81%**.

До варіанту **II 1Aa** відносяться аплікації одягу з БПС Товстої Могили та СМ Бердянського кургану. Поліморф йде вліво, на пластинках з Товстої Могили він підняв одну передню лапу, а на пластинках з Бердянського кургану – всі лапи на умовній землі. Подібна іконографія присутня на пантикапейських статерах 310–304 [Анохин, 1986] та 309–303 [Анохин, 2011]. Проте на монетах у поліморфа присутні додаткові елементи: спис у пащі та колосся під ногами. Датування – друга – третя чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. II 1 А а). У обох випадках пластинки прикрашали одяг жінок

Поза істоти, та наявність колосся у неї під ногами наближає зображення на вищеописаних статерах до платівок другого варіанту **II 1Ab**. Вони походять з Малого Огузу, к.6 п.2 біля с. Водославка та Тетяниної Могили. Можна додати, що зображення поліморфа оточене колом з псевдозерні, що також наближає загальну морфологію цих пластинок до монет. Датування комплексів – друга половина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. II 1 А b). У одному випадку зафіксовано шість платівок на жіночому скелеті – у п.2 к.6 Водославки.

До наступного типу **II 1B Грифон стоїть** належать пластинки із зображенням грифона, що повернутий вліво. Він йде/стоїть піднявши праву передню лапу. У істоти тіло котячого хижака, крила птаха. На сильно стилізованій голові присутній роговий виступ та гребінець на шиї. Тип нараховує **70+? екз.** із **10 О.З.**, тобто **4,74%/ 11,63%** відповідно.

До варіанту **II 1Ba** відносяться зображення грифона без додаткових елементів. Пластинки мають підквадратну форму, яка орнаментована за контуром псевдозерню (Жовтокам'янка, Чортомлик, Мар'янське), гладеньким валиком (Лугова Могила, Тащенак) чи плетеним візерунком (Тащенак). За А.Р. Канторовичем, така поза і зовнішні риси притаманні зображенням поліморфів на бронзових навершях. Дослідник відносить їх до типу II-I-2 Краснокутсько-олександропольського, що датується IV ст. до н.е. При цьому до нього платівки з Жовтокам'янки та Братолюбівського кургану [Канторович,

2015, с.1625]. На нашу думку, пластинки з Братолюбівського мають дещо інакшу іконографію, тому відносяться до іншого типу зображень. Датування комплексів – друга чверть V – перша декада IV ст. до н.е. (додаток А, табл. II 1 В а). Пластинки цього варіанту прикрашали жіночий одяг: знайдені в *in situ* на жіночому черепі у к.31 Чортотлика, у підвішеному стані на місці можливого розташування голови жінки у Малому Чортотлику, а також зафіксовані як прикраси жіночого покривала голови у к.11 Акимівки та у якості жертвовного приношення у західній частині рову під насипом Лугової Могили.

До варіанту **II 1Вb** відносимо платівки з БМ Тащенака, на яких окрім поліморфа присутній додатковий елемент, розташований перед грудьми істоти. Датування комплексу спірне: за С.В. Поліним – перша чверть IV ст. до н.е., а за Ю.В. Болтриком – остання декада IV ст. до н.е. (додаток А, табл. II 1 В b).

До варіанту **II 1Вc** відносимо 178+? пластинки із доволі різними зображеннями, які однак мають багато спільних рис. Поліморфа на них зображено розвернутим у профіль із дещо піднятими обома передніми лапами і широко розставленими задніми. На всіх пластинках у грифона однаково показані великі крила. Простежується застосування двох штампів для виготовлення описаних пластинок. Для першого (Кут, Вільна Україна) характерно зображення хвоста далеко відставленим у вигляді сильно розтягнутої літери «S». Також у цьому пуансоні мало уваги приділено голові істоти – вона вийшла маленькою і недеталізованою. На другому штампі голові приділено максимум уваги – чітко показано деталі морди, окреслено вухо, роговий виступ та гребінь на шиї. Датування комплексів – друга чверть – передостання декада IV ст. до н.е. (додаток А, табл. II 1 В c). У всіх випадках платівки знайдені у другорядних (бокових чи впускних) похованнях. Крім того, спільним є приналежність до прикрас одягу жінок

До наступного типу **IIIС Грифон лежить** відносяться **668+? екз. зі 24 О.З.**, тобто **45,2%/ 27,91%** відповідно. На них грифони зображені у позі сидячи/лежачі, тобто з підібганими ногами. До цього типу належать п'ять варіантів.

До першого варіанту **П1Са** відносимо вироби з шести комплексів. Вони мають підквадратну форму. У більшості випадків зображення оточене валиком з псевдозерні (Вільна Україна, Братолюбівський, Лугова Могила). На всіх пластівках грифон має підкреслено велике округле око, а морда його плавно переходить у пташиний дзьоб. На голові показані вуха, рогоподібний виступ та гребінь, що спускається на шию. Піднятий хвіст тварини трохи звивається. Сильно відрізняються зображення крила на практично всіх пластинках цього варіанту. Воно може бути ледь показаним (Вільна Україна, Лугова Могила), може вигинатися літерою «Г» (к.75 Солохи, Товста Могила), а може бути показано два крила (Бердянський курган). Датування комплексів – початок IV – перша декада III ст. до н.е. (додаток А, табл. II 1 С а). Пластинки цього варіанту *in situ* зафіксовані як оздоби жіночого головного убору (к.75 Солохи) та на рукавах жіночої сукні (Товста Могила). Слід додати, що зображення грифону на платівці з п.2 к.22 Вільної України разом із виробами з Солохи (варіант **П1Db**) та Малого Чортомлк (варіант **П1Cd**) відноситься до модифікації пізньогрецького типу – Тип I-1-I-3 Малочортомлицько-солоського за А.Р. Канторовичем [2015, с. 734–735, 1617].

До варіанту **П1Сб** відносяться 311+? виробів з 10 курганів. На більшості з них зображення дуже близькі. Відрізняються вони здебільшого більшою чи меншою схематизованістю та стилем виконання. На них показано грифона з тілом лева, головою та крилами хижого птаха. На голові показані вуха та/чи роговий виступ. Істота лежить підібгавши під себе ноги. Сильно відрізняються лише пластинки з Бердянського кургану, на яких показано тільки протому грифона. Не дивлячись на велику відмінність – відсутність зображення всього тіла істоти, вважаємо можливим долучення цих виробів до вказаного варіанту. Датування – друга чверть – передостання декада IV ст. до н.е. (додаток А, табл. II 1 С б).

До варіанту **П1Сс** віднесено 27 пластинок з трьох курганів. Це стилізовані зображення істоти, що лежить підігнувши під себе ноги (додаток В, рис. 2.18, 20–22). На двох зображеннях голова поліморфа опущена до лап (Бердянський,

Богданівка), на одному – розвернута назад (Казенна Могила). Створіння має підкреслено велике округле око, а також гриву або гребінь, що йде від голови і вздовж спини до хвоста. Хвіст притиснутий до лап. На виробах з Казенної Могили чітко видно, що вигнуті валики на спині істоти – спрощено передані крила. Популярним цей варіант зображення є для пластинок з поховань Лісостепу Східної Європи: к.2 Пісочина, к.5 Осняги, к.15 Олефірщини, к.1(23) 2001р. Перещепине. Думки дослідників розходяться у інтерпретації персонажа, зображеного на цих пластинках. Здебільшого вчені бачать у ньому зайця [Городцов, 1911, с. 131 табл. III, 10; Ковпаненко, 1967, с. 159; Бандуровский, Буйнов, 2000, с. 99; Вольная, 1996, с. 14–16; Полидович, Вольная, 2005, с. 418, 434]. Крім того, пропонувалися – грифон [Бабенко, 2006, с. 79; Бабенко 2012, с.107–108], котячий хижак [Клочко, 1986 с. 17; Клочко 2006а, с. 65, рис.1], хижак [Битковский, Полин, 1987, с. 80, рис. 8, 4] та копитне [Кулатова та ін., 1993, с. 37, рис.14,14]. Найбільш оригінальною є інтерпретація персонажа, як бабака [Кулатова, Супруненко, 2010, с. 76]. Переконливою видається думка Л.І. Бабенко, що зображено на пластинках саме грифона. Датування комплексів – остання декада V – перша чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. II 1 С с). , Можна констатувати що у степових комплексах платівки цього варіанту прикрашали одяг жінок, у Богданівці зафіксовані на черепі жіночого скелету.

Слід додати, що лісостепові поховання вцілому вписуються у означені хронологічні рамки. Висувалася гіпотеза про ймовірне виготовлення таких пластинок на Більському городищі, як найбільшому і найближчому до означених лісостепових поховань центрі золотарства [Бабенко 2012, с.112–113].

До варіанту **IIICd** належать платівки з чотирьох курганів. На них зображено грифона із крилами та піднятим, загнутим на спину хвостом (додаток В, рис. 2.18, 23–27). На більшості виробів показано істоту з головою лева (Малий Чортотлик, Казенна Могила, Корнійівка), на деяких – голова показана менш деталізовано, що унеможлиблює її інтерпретацію (к.13 Великої Знам'янки). Датування – друга половина V – перша чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. II 1 С d). Ці пластинки у більшості зафіксовані на жіночих скелетах: на плечових

кістках (Казенна Могила) та від підборіддя до тазу (Корніївка), тобто, прикрашали сукні або каптани померлих.

Зображення грифона на платівках з Малого Чортomla відноситься до модифікації пізньогрецького – Типу I-1-I-3 Малочортomlaцько-солоського за А.Р. Канторовичем [2015, с. 734–735, 1617].

До типу **П1D Грифон-химера** відносяться **22+? екз.** із **4 О.З.**, тобто **1,49%/4,65%**. Поліморфних істот тут зображено такими, що стоять на прямих ногах (додаток В, рис. 2.19, 1–4). Виділяється три варіанти.

До варіанту **П1Da** належать дві платівки з Малої Лепетихи, на яких показано левиголового грифона із крилами птаха та розвернутою назад головою із висолопленим язиком. На них хвіст показаний напівовоми, що рядом опускаються донизу. Датування – перша половина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. П 1 D а). Вірогідно, прикрашали жіночий церемоніальний пасок.

До варіанту **П1Db** відносимо істот, у яких, крім пози та загальної іконографії, присутній спільний елемент – крила постають у вигляді змієподібних (Солоха) та птахоподібних (к.2 Дорт-Оби) створінь. Аналогію виробам з Солохи О.П. Манцевич вбачала у пластинках з території лісостепового Подінпров'я [Манцевич, 1987, с. 65], підтримує таку позицію, об'єднуючи їх в один тип I-1-I-3 Малочортomlaцько-солоський (модифікацію пізньогрецького) А.Р. Канторович. [2015, с. 734–735, 1617]. Пластинки ж Дорт-Оби ним віднесено до типу II-I-6 Майкопсько-дортобинський, який він датує IV ст. до н.е. [Канторович, 2015, с.763, 1629]. Датування – перша чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. П 1 D а). Пластинки з Солохи зафіксовані у якості прикрас чоловічих штанів, у Дорт-Обі, скоріш за все, була похована жінка.

До третього варіанту **П1Dc** віднесено пластинки із Німфеського к.17. На них істота має додатковий елемент – голову хижого птаха на кінчику піднятого догори хвоста. Датування комплексів – друга – третя чверті V ст. до н.е. (додаток А, табл. П 1 D с). Пластинки з Німфею А.Р. Канторович відносить до типу II-II-1 Німфейсько-майкопського і датує його другою чвертю V – початком IV ст. до н.е. [Канторович, 2015, с.771, 1632].

Характерною особливістю зображень типу **П1Е Грифон сидить** є випрямлена сидяча поза поліморфів (додаток В, рис. 2.20, 5–8). Тип нараховує **122 екз. із 4 О.З.**, тобто **8,25%/ 4,65%**. На них зображено істоту, що сидить розвернутий вправо. Вона відноситься до "класичного грифона" [Королькова, 2015, с. 160] і має голову з крилами хижого птаха та тіло лева. Бляшки вирізані за контуром зображення. За деталізацією виділено два варіанти.

До варіанту **П1Еа** віднесено пластинки з Куль-Оби, на яких поліморфа показано у профіль вправо. Його образ дуже деталізований із видовженою мордою та серповидними крилами. За зауваженням Л.В. Копейкіної, прототипом такого зображення могла слугувати монета чи різний камінь архаїчного чи класичного часу малоазійського походження [Копейкіна, 1986, с.51]. Датування комплексу – друга половина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. П 1 Е а), проте не виключним є більш ранній час виготовлення цих пластин, а саме перша половина вказаного сторіччя. Хоча, Л.В.Копейкіна не виключала й можливого датування V ст. до н.е. [Копейкіна, 1986, с.51].

До варіанту **П1Еб** відноситься більш спрощене зображення поліморфа у аналогічній позі із серповидними крилами та закрученим хвостом. Він нараховує 94 платівки із Куль-Оби, к.13 Носаків та БП Солохи. Проте на всіх пластинках цього варіанту істоту розвернуто вліво. Л.В. Копейкіною зауважено, що не дивлячись на зведення Куль-Оби у другій половині IV ст. до н.е. (додаток А, табл. П 1 Е б), всі інші аналогії вказують на датування цього варіанту першою половиною IV ст. до н.е. [Копейкіна, 1986, с.61].

Тип **П1F Грифон у позі нападу** представлено зображеннями поліморфної істоти, яка має більшість рис лева (тіло та голова), проте на її хвості присутній додатковий елемент – голова хижого птаха, а також грива дещо нагадує стилізовані крила (додаток В, рис. 2.20, 9–10). Спільним є також, вірогідно, "втрачений" образ жертви. Адже, на пластинках з Солохи хижа істота показана у позі поїдання, проте відсутнє зображення її жертви. На пластинках з Плавнів істота показана у позі нападу, але відсутній той, на кого вона готується напасти. Зображення цього типу поділені на два варіанти.

До варіанту **П1Fа** відносимо зображення з 19 пластинок із Солохи. На них у істоти дещо нахилена голова і розкрита паща. Пластинок одягу з аналогічним зображенням не відомо, проте дуже близькі істоти показані на піхвах мечів та на металевих пластинах від дерев'яного посуду [Канторович, 2015, с.1364]. Дослідники трактували цю істоту як рогатого лева [Манцевич, 1987, с. 66; Алексеев, 2012, с.163; Канторович, 2015, с.151]. Проте, це не завадило А.Р. Канторовчу віднести його до типу П-А-І-6 Солосько-ушаковського, на образах якого здебільшого показано простого лева. Датування комплексу – перша чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. П 1 F а).

До варіанту **П1Fб** відносяться зображення на двох пластинках з к.11 Плавнів (Нагірного). На них істота трохи підняла голову із розкритою пащею та напівприсіла. Близьки, але далеко не аналогічні пластинки, ймовірно, походять з Німфейських курганів [Leskov, 2008, cat.153]. Дослідники відносили ці та плавненське зображення до звичайних котячих хижаків, А.Р.Канторович об'єднав їх у один Тип П-А-І -9 Німфейско-плавненський [Канторович, 2015, с.159], хоча за його ж зауваженням «хвіст лева може бути перетвореним на голову хижого птаха, протиставлену фігурі самого лева» [Канторович, 2015, с.160]. Ним запропоноване датування плавненських пластинок часом не пізніше початку IV ст. до н.е. (додаток А, табл. П 1 F б).

До типу **П1G Стилізований грифон** відносимо єдине зображення на пластинках з к.5 Зеленого (додаток В, рис. 2.20, 11). На ньому показане стилізоване зображення грифона (?) із мордою розвернутою у фас. Аналогічних зображень не відомо.

2.2.2.2. Підгрупа П2 Сцени з грифонами.

До підгрупи віднесено зображення сюжетів, у яких домінуюча роль відведена грифону. Кількість пластин тут нараховує – **102 екз. із 5 О.З., тобто 6,9%/ 5,81%** відповідно.

Тип **П2А Шматування копитного** представлений пластинками зі сценою шматування грифоном травоядних істот (додаток В, рис. 2.21, 1–3). Він нараховує **96 екз. із 2 О.З., тобто 6,5%/ 2,33%** відповідно.

Вироби першого варіанту **П2Аа** з «ЦП» Верхнього Рогачика та БПС Товстої Могили вірогідно виконані одним штампом. На них деталізовано показано грифона та доволі розмито – його жертву, якусь копитну тварину. Зображення вписане у квадрат, оточений рифленою рамкою. Датування – друга – третя чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. П 2 А а). В обох випадках пластини слугували прикрасами жіночого костюма (головного убору?).

До варіанту **П2Аб** відносимо зображення на фрагменті виробу, який, ймовірно, зазнав переробки. Вона представлена всього одним екземпляром з пограбованого поховання к.16 Златополя. Проте, невелики розміри та характерні дрібнодіаметрові отвори свідчать на користь використання цього фрагменту у якості аплікації одягу. Можливо, ним була замінена втрачена пластинка, для збереження цілісності та змісту "коду" вбрання.

До наступного типу **П2В Протистояння грифонів** відносимо два варіанти зображень із протистоянням цих поліморфів (додаток В, рис. 2.21, 4–7). Істот показано стоячими на задніх лапах, передніми вони спираються одне на одне. Тип нараховує **6 екз.** із **3 О.З.**, тобто **0,41%/ 3,49%** відповідно.

Варіант **П2Ва** представлено п'ятьма аплікаціями з двох курганів: Гайманової та Чмиревої Могили. Аналогічний сюжет показаний на золотих пластинках одягу з Масюгино та Воронежських курганів на Середньому Дону [Гуляев, 2010, Рис.29]. Датування комплексів – друга – третя чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. П 2 В а). Відносяться до типу П-І-3 Гаймановсько-чмиревського за А.Р.Канторовичем, який датується 360–315 рр. до н.е. [Канторович, 2015, с.754, 1626]. Ймовірно, всі пластинки цього варіанту походять від жіночого костюма.

До варіанту **П2Вб** відносяться дві пластинки з кургану Куль-Оба. У цих створіннь на голові присутній додатковий елемент цапині роги та борода. Крила підняті догори, хвости загнуті. Схоже зображення грифона, що йде вправо, містить бляшка з Єлізаветинських курганів [Галанина, Алексеев, 2010, рис. 44]. Близьким за композицією та обрізаністю за контуром зображення є пластинки з «Майкопського скарбу» [Leskov, 2008, Cat. № 60]. Широке датування комплексу – друга половина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. П 2 В б).

2.2.2.3. Підгрупа ПЗ Грифоно-гіпокамп.

Підгрупа ПЗ Грифоно-гіпокамп складається з двох типів. До цього кластеру відносяться зображення так званого “дракону” [Polin, Daragan, 2011b, с.275]. “морського дракону”, “морського коника” чи “гіпокампу” – фантастичних тварин, яких не існувало у природі (додаток В, рис.2.21). Статистика підгрупи виглядає так: **287 екз. із 13 О.З.**, тобто **19,42%/ 15,12%** відповідно.

Перший тип ПЗА Гіпокамп нараховує Тип нараховує **279 екз. із 8 О.З.**, тобто **18,88%/ 9,3%** відповідно. До нього відносяться чотири варіанти зображень. На них показано схожого персонажа зі зміїним тілом, пташиними крилами, видовженою драконовою мордою, інколи наявним плавником чи передніми лапами. Варіанти зображень відрізняються, передусім, формою виробів, а також рівнем деталізації. Образи, на яких у істоти присутні передні кінцівки, більше схожі на створінь, зображених на бронзових навершях, і які вважаються грифоно-гіпокампами [Мелюкова, 1981, с. 41; Канторович, 2015, с.814].

До варіанту ПЗАа відносимо серію пластинок з п.2 Соболевої Могили. У істоти на цих виробках передня частина тіла нагадує грифона а задня переходить у завитий кільцями довгий хвіст, схожий на рибний чи зміїний. Датування комплексу – початок другої половини IV ст. до н. е. (додаток А, табл. ПЗ А а). Вірогідно, були прикрасами чоловічого одягу.

До наступного варіанту ПЗАб належать 62 вироби з ПнСх кам.2 Чортomlaка. На них міститься найбільш грубе та спрощене зображення істоти з усіх наявних. Схоже, що це єдине зображення “дракона” з відсутніми (можливо, погано читаються) крилами та великими завитками хвоста із гребенем. У істоти присутні передні кінцівки у вигляді лап. Датування комплексу – третя чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. ПЗ А b).

До варіанту ПЗАс відносяться дві великі бляшки із кримського кургану Куль-Оба. Міфічну істоту розвернуто вліво. У нього видовжена морда, яку увінчує ріг. Він має довгу шию із гривною та довгий хвіст. Все тіло вкрито лускою, на спині, лапах та крилах перетинки. Обидві бляшки вирізані за

контуром зображення. Такий тип зустрінуто лише у куль-обському склепі. За зауваженням Л.В. Копейкіної, подібні зображення присутні на мозаїках Олінфу та дещо подібні до морських істот, втілених у вазовому краснофігурному живописі кола майстра Мідія [Копейкіна, 1986, с. 48]. На її думку, ці платівки були виготовлені у Греції. Широкі хронологічні рамки – друга половина IV до н.е. (додаток А, табл. II 3 А с).

Пластинки варіанту **П3Ad** походять з Верхнього Рогачика, Лугової Могили, к.9 Пісків та к.40 Пришиба. На них вписане у прямокутник, окантований фігурною рамкою, профільне зображення поліморфа. На одних платівках показано луску на тілі істоти (Верхній Рогачик), на інших крила і хвіст набувають декоративно-рослинних рис (Піски), проте на всіх образи тотожні. Датування комплексів – друга чверть IV – перша декада III ст. до н.е. (додаток А, табл. II 3 А d). Зафіксовані на чоловічому скелеті як прикраси одягу (каптану?) лише у одному похованні – п.1 к.9 Пісків.

До типу **П3В Протистояння гіпокампів** відноситься **8 екз. із 5 О.З., тобто 0,54%/ 5,81%** відповідно. Вони були знайдені у Бабиній Могили, к.11 групи Верхнього Рогачика, к.15 Золотої Балки, Луговій Могили та Орлі. На них показані ті ж самі створіння дзеркально одне до одного – у протистоянні природі (додаток В, рис.2.21, 8–12). Не дивлячись на те, що вироби з кожного кургану виготовлені різними пуансонами (через різницю у деталях), на всіх присутній абсолютно ідентичний сюжет. Датування комплексів – друга чверть IV – перша декада III ст. до н.е. (додаток А, табл. II 3 В).

2.2.2.4. Підгрупа П4 Антропололіморфи.

До пластинок підгрупи відносяться вироби із зображенням сфінкса у різноманітних позах, а також у взаємодії з іншими персонажами (додаток В, рис.2.23). Підгрупа нараховує **129 екз. із 17 О.З., тобто 8,73%/ 19,77%** відповідно.

Тип **П4А Двотілий сфінкс** нараховує **54 екз. із 7 О.З., тобто 3,65%/ 8,14%** відповідно із зображеннями так званого двотілого сфінкса. Істоти показані із людською головою у головному уборі, тілом лева та пташиними крилами. За

ступенем стилізації образу вони представлені двома варіантами. На думку Л.В. Копейкіної, сюжет має східне походження, проте до скіфів потрапив опосередковано через греків. Адже мотив двотілого сфінкса був популярним у грецькому мистецтві [Копейкіна, 1986, с.56–57].

До варіанту **П4Аа** відносимо стилізовані зображення двотілого сфінкса із серповидними крилами із к.8 Вовчанського, Куль-Оби, к.9 Малої Лепетихи, Солохи та к.2 Червоного Подолу I (Мирного). Датування комплексів – остання декада V – IV ст. до н.е. (додаток А, табл. П 4 А а).

До варіанту **П4Аб** відносяться більш деталізовані, у класичному виконанні, аналогічного попередньому зразка. Вони походять лише з двох курагнів: к.8 Вовчанського та Куль-Оби. Широкі хронологічні межі комплексів – IV ст. до н.е. (додаток А, табл. П 4 А б).

Вироби типу **П4В Сфінкс іде/стоїть** представлені профільним зображенням істоти, що йде вліво на випрямлених лапах (додаток В, рис.2.23, 8–10). Одна з передніх кінцівок піднята догори. Зображення з різних комплексів відрізняються за стилем виконання, проте, місять один і той самий сюжет. Подібні до малолепетиських за іконографією зображення істот присутні на статерах з Кізіка, що датуються 500–460 рр. до н.е. Проте, у цих поліморфів відрізняються головний убори. А також під його ногами присутня риба [Абрамзон, Іванина, 2010, кат. 55, 56]. Тип нараховує **51+? екз.** із **3 О.З.**, тобто **3,45%/ 3,49%** відповідно. Вони знайдені у к.17 Німфею, К.9 Малої Лепетихи та к.1 Первомаївки. Датування комплексів – друга чверть V – перша половина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. П 4 В).

До типу **П4С Сфінкс, що сидить** відноситься група зображень із Бердянського кургану, к.2 Дорт-Оби, к.17 і 24 Німфею та Твстої Могили. На них показано сфінкса, що сидить. Для всіх зображень характерним є розташування крил трохи припіднятими при загальній спокійній сидячій позі. На бердянській платівці голова істоти повернута назад, на інших – дивиться суворо уперед. Пластинки із Бердянського кургану та Товстої Могили прямокутної форми, з інших курганів – вирізані по контуру. Тип нараховує **22**

екз. із 5 О.З., тобто 1,49%/ 5,81% відповідно. Датування – друга чверть V – третя чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. II 4 С).

До останнього типу **II4D Сцени зі сфінксами** відносимо два варіанти зображень сфінкса у поєднанні з левами. Нараховує 2 екз. із 2 О.З., або 0,14%/ 2,33%.

До виробів варіанту **II4Da** віднесено пластинку із к.17 Німфею, зображення на якій поділяється на два фризи. На верхньому показано протистоянням двох сфінксів, на нижньому – профільне зображення лева що лежить. Датування – друга – третя чверть V до н.е. (додаток А, табл. II 4 D а).

До варіанту **II4Db** відносяться пластинки зі сценою протиборства сфінкса та кошачого хижака із ЦПС Чортомлика. Широке датування – третя чверть IV до н.е. (додаток А, табл. II 4 D b).

2.2.2.5. Підгрупа II5 Кабано-птаха.

Підгрупа представлена одним типом **II5A** зображень на двох виробих із одного комплексу – Куль-Оби, що складає лише 0,14% від загального числа виробів у групі. На пластинці показано поєднання щонайменше двох істот – кабана та птаха. Від першої тварини у нього взяті голова та передні ноги – ратиці. Від другої – крила, що підняті вгору та хвіст, що розташований паралельно тілу. Таке поєднання образів не є властивим для коштовних оздоб одягу скіфів. Проте, подібні зображення присутні на пластинках з к.2 групи Семибратніх [Артамонов, 1966, рис.49]. На думку Л.В. Копекиної, цей тип зображень походить від монет архаїчного часу з Кізіка та Самоса, де присутня протома крилатого кабана [Копейкина, 1986, с.58]. Датою виробу Л.В. Копейкина пропонувала першу половину IV до н.е.

2.2.3. Група III Зооморфні.

Група містить дрібні аплікативні прикраси одягу із зображеннями реалістичних тварин. Такі образи є основною та невід’ємною рисою скіфського звіриного стилю. За чисельністю зооморфні пластини займають лише 4,85% (2057+? екз.) від загального числа дрібних пластинок, за числом оригінальних зображень – 19,23% (129).

Типи у цій групі зображень в основному представлені зображеннями поодиноких тварин чи їх частин тіла, переважно протом. Проте, присутні і парні образи, що розташовані у протистоянні чи у позі шматування. Домінантною ознакою при формуванні типів у даному випадку виступала в першу чергу можливість віднесення зображеної тварини до певного виду. У випадку зі сценами шматування – вони віднесені до підгруп за принципом основного персонажа. Так, зображення зі шматуванням котячим копитного віднесено до підгрупи виробів із образами котячого. Шматування риби птахом віднесено до підгрупи орнітоморфних зображень. Це пояснюється, по-перше, відносною нечисельністю із одночасною строкатістю персонажів на сценах шматування, що унеможливило створення для таких виробів окремої підгрупи у типології.

По-друге, не завжди можливим є відокремлення зображень із поодинокими тваринами від сцен шматування. Наприклад, на пластинках із БП Солохи зображення не достатньо чітке. Тут можна побачити лева, що припав до землі, а можна лева, що шматує голову оленя (?). На пластинках із п.1 к.8 Вовчанське та к.13 Великої Знам'янки нечітке зображення, яке може містити як образ згорнутого хижака, так і сцену протиборства чи шматування.

2.2.3.1. Підгрупа III1 Котячий хижак.

До підгрупи III1 віднесено зображення хижаків родини котячих (Felidae). У так званому скіфо-сибірському звіриному стилі присутній значно ширший спектр родин ряду хижих (Carnivora). Так, А.Р. Канторович виділяє ще дві: псові (Canidae) та ведмежі (Ursidae) [Канторович, 2015, с. 63]. Слід згадати також певну схематичність притаманну деяким зображенням хижаків, яка властива в тому числі і зображенням на коштовних аплікаціях одягу. Дослідники пояснюють таку спрощеність та відсутність реалістичності бажанням майстра передати "хижака вцілому", тим більше, що хижаки суттєво відрізнялися від інших тварин, що не дало б переплутати його з нехижою твариною [Переводчикова, 1986, с. 8-11]. Образи котячих на платівках одягу представлені як повнофігурними так і редукованими зображеннями голови.

У підгрупі на основі форми та певного вигляду зображення сформовано три типи платівок. Статистика підгрупи виглядає так: **1208 екз. із 50 О.З.**, тобто **58,73%/ 38,76%** відповідно.

До типу **IIIА Голова котячого** віднесено зображення морди котячого, що розвернута у фас. Вони предствалені **175 екз. із 8 О.З.** або **8,51%/ 6,2%**. Такі пластинки розподілено на п'ять варіантів.

До варіанту **IIIАа** віднесено 17 пластинок з п.1 та п.3 Казенної Могили. Вони містять унікальне для оздоб одягу зображення сильно схематизованої котячої морди. З підтрикутними вухами, чітко позначеними мигдалевидними очима та яскраво підкресленими вібрисами. Таке зображення є унікальним для пластинок одягу, проте є подібним до прикрас на інших речах, переважно озброєнні (горитах, піхвах мечів, портупях) та кінській вузді [Канторович, 2015, с.1399]. Датування комплексів – перша чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. III 1 А а). Привертає увагу наявність пластинок цього варіанту як в жіночому так і в чоловічому похованнях, що говорить про універсальність саме цього образу. За реконструкцією Л.С. Клочко, ці бляшки займали центральне положення на головному уборі жінки з п.3 Казенної Могили [Клочко, 1992а, рис.6]. А.Р. Канторович відносить це зображення до типу1 Берестняги-Солоха, який дослідник датує рубежем VI – IV ст. до н.е. [Канторович, 2015, с.212].

До варіанту **IIIАб** відносяться вироби з двох Німфейських курганів. На них передано реалістичне зображення морди лева. Дуже вирізняється ракурс подачі – вид на голову згори. Судячи з численних зморшок на носі, тварину показано вишкіреною. Слід зазначити, що існує дискусія у трактовці цих пластинок. Л.Ф. Сілантьєва [Сілантьєва, 1959, с.67, 74] та С.С. Бессонова (за усним зауваженням) вбачають у них зображення голів мавп. М.І. Артамонов називає таке зображення на бляшках з к.24 головою лева, а аналогічні пластинки з к.17 головою мавпи [Артамонов, 1966, с.35]. На основі дуже подібних зображень голів левів на сицилійських тетрадрамах з Селінунта, що датуються 467–445 рр. до н.е., гемідрамах (415–387 рр. до н.е.) та онкіях (425–415 рр. до н.е.) на драмах (494–480 до н.е.) з Rhégiom [Sear, 1978, p.35], доцільнішим видається

відношення образу на описаних пластинках до котячих. При цьому на аверсах срібних тетрадрахм з Rhegium, що датуються 390 р. до н.е. схожим є не лише ракурс та загальні риси голови тварини (зображення надбрівних дуг, гриви та розташування і форми вух), а й наявність зморшок на носі, які видно на платівках з німфейських курганів. Додають впевненості тетрадрахми серії «Warrenmünzen» із горгонейоном (сильно подібних до зображень на німфейських пластинках) на аверсі та голови лева у аналогічному до німфейських пластин ракурсі на реверсі, що датуються 525–515 рр. до н.е. Також привертають увагу зображення голови лева на срібних діболах Пантикапея [Абрамзон, Фролова, 2010, табл.1,1-9, 15], які датуються в межах Vст. до н.е., тобто цілком могли слугувати прототипами для створення німфейських аплікацій. Датування Німфейських курганів – друга – третя чверть V ст. до н.е. (додаток А, табл. III 1 А b). У к.24 бляшку зафіксовано на черепі похованого, що говорить про використання її у якості прикраси голови.

До варіанту **III1Ac** відноситься серія з 17 пластинок з ПМ Огуза. На них показано морду лева у фас із ошатною гривовою. Зображення доволі реалістичне. У тварини чітко показані вуха, скульптура морди передана у високому рельєфі, паща трохи відкрита. Варто згадати, що у першопублікації це зображення названо "маскою лева" [Фиалко, 2003, с.130]. Аналогічних пластинок не відомо. Широкі рамки датування комплексу – середина – середина передостання декада IV ст. до н.е. (додаток А, табл. III 1 А c). Ці пластинки, вірогідно, прикрашали одяг жінки, хоча і знайдені у сильно пошкодженому грабіжниками поховані у перевідкладеному стані.

До варіанту **III1Ad** відноситься ще менша серія – всього три екземпляри – з ЦПС Лугової Могили. На них показано морду лева в фас із розкритою пащею та висолопленим язиком. У цьому випадку акцент майстра був зроблений на гротескних рисах морди тварини, при цьому гриву показано менш ошатною, ніж на пластинках з Огуза. Аналогічних пластинок не відомо. Широкі рамки датування комплексу – середина другої чверті IV – початок III ст. до н.е. (додаток А, табл. III 1 А d).

Варіант **III Ae** представлений значно ширшим спектром зображень з к.15 Золотої Балки, Бабиної, Лугової та Тетяниної Могил. Тут морду лева показано у низькому рельєфі. Зображення менш деталізоване. Проте, чітко позначено гриву, виділені вуха, очі, ніс та трохи відриту пащу. Датування комплексів – друга половина IV – перша декада III ст. до н.е. (додаток А, табл. III 1 А е). У Тетяниній Могилі пластинки цього варіанту зафіксовано *in situ* у якості прикрас жіночого головного убору.

До наступного типу **III B Котячий хижак** відносимо вироби із повнофігурними зображеннями тварин. Вони представлені **635+? екз. із 30 О.З. або 30,87%/ 23,25%**. У цьому типі виділено п'ять варіантів на основі відмінностей у позі котячих.

Варіант **III Ba** містить велику добірку (312+?екз.) з 13 курганів. Зображення на них мають відмінності в деталях, проте мають багато схожих основних рис. Більшість платівок містить образ котячого, розвернутого вліво, виключення становлять лише частина виробів з к.13 Великої Знам'янки та к.31 групи Чортomla, де тварини розвернуті вправо. Переважаюча більшість зображень передає фігуру лева із виділеною гривовою та підгорнутими до тіла лапами та піднятим догори хвостом. Паща тварини роззявлена, іноді вишкірена (Любимівка, Бердянський курган). Датування комплексів – друга чверть V – кінець IV ст. до н.е. (додаток А, табл. III 1 B а). Імовірно, були прикрасами жіночого одягу. У випадках, де знайдені не порушеними, прикрашали жіночі головні убори (к.31 Чортomla, Малий Чортomla, п.3 к.11 Акимівки). Ці зображення відносяться до типу I-1-A-a-I-6 Німфейсько-любимівського за А.Р. Канторовичем, який датується другою чвертю V – IV ст. до н.е. [Канторович, 2015, с.77, 1087].

Варіант **III Bb** містить меншу кількість виробів (98 екз.) з Куль-Оби, Лугової Могили та Першого Мордвинівського. На них представлені у низькому рельєфі образи левів та, можливо, левиць (?). У трьох випадках у тварин чітко позначена грива, у двох – вона відсутня, проте у районі плечового суглоба показаний дивний візерунок, який може натякати на гриву. Найреалістичніші

зображення представлені на виробах з Лугової Могили та Куль-Оби. На всіх платівках показано котячого, що припав на передні лапи, ніби готуючись до стрибка. Хвіст тварини при цьому опущений і притиснений до задній лап. Датування комплексів – друга половина IV – перша декада III ст. до н.е. (додаток А, табл. III 1 В b).

До варіанту **III1Bc** відносяться 178+? пластинок з Куль-Оби, Шульгівки, Бердянського та Мелітопольського курганів. На них зображено лева у відпочиваючий позі. Тварина підігнула лапи під тулуба, піджала хвоста та поклала голову на передні лапи. Імовірно, котячого показано сплячим. На виробах з Мелітопольського кургану та Шульгівки зображення лева вписано в овал, який оточено рядом псевдозерні. На платівках з Бердянського кургану та Куль-Оби така окантовка відсутня, при цьому на них показано рядом псевдозерні "підстилку" на який відпочиває тварина. Датування комплексів – друга чверть – кінець IV ст. до н.е. (додаток А, табл. III 1 В c). Пластинки з Бердянського кургану та, ймовірно, з Мелітопольського кургану прикрашали жіночий головний убір.

До варіанту **III1Bd** належать шість платівок з ЦПС Лугової Могили. На них показано котячого у спокійній позі. На відміну від попереднього, на пластинках цього варіанта хижака зображено із піднятими головами, на яких розташовані підкреслено великі вуха. Морди показано у фас. Датування комплексу – друга половина IV – перша декада III ст. до н.е. (додаток А, табл. III 1 В d).

Останній варіант **III1Be** містить пластинки з к.4 Володимирівки, к.4 Петрівки, к.1 Рахманівки та Мелітопольського кургану, на яких зображено протистояння двох котячих. Тварини розвернуті мордами одне до одного. Вони припали на передні лапи, ніби підготувалися до стрибка чи атаки. Хвости показано трохи закрученими та піднятими. Згори та знизу розташовані два паралельні ряди псевдозерні. Платівки з Мелітопольського кургану, Рахманівки та Володимирівки виконані в ажурній техніці – тло за зображеннями вирізано. На виробі з Петрівки зображення неповне – присутній лише один котячий, а також залишено суцільне тло. Датування можливе лише по Мелітопольському

кургану – третя чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. III 1 В е).

До типу **IIIС Образ хижака** відноситься **94 екз. із 5 О.З. або 4,57%/ 3,88%**. На них присутнє зображення зібраного образу абстрактного хижака. У них неможливо побачити конкретну тварину, при цьому не видно яскравих рис міфічних персонажів. Тому, таку незначну добірку зображень віднесено до образу абстрактного хижака. У цьому типі виділилося два варіанти.

До варіанту **IIIСа** віднесено зображення істоти із гротескно великим круглим оком, що займає більшу частину голови, виражену пащу, відносно невелике тіло, видовжені тонкі лапи та такий самий хвіст. Створіння показано у профіль вліво. Поза нагадує напівприсід котячих перед стрибком. Зустрінуті такі пластинки у Гаймановій та Товстий Могилах. Датування – друга – третя чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. III 1 С а). У одному випадку аплікації прикрашали одяг жінки, у другому – чоловіка. Слід додати, що виділений тип повністю збігається з типом II-A-I -10 «Товста Могила – Гайманова Могила» за А.Р. Канторовичем [2015, с.161, 1368].

До варіанту **IIIСб** відносяться пластинки з к.13 Великої Знам'янки та п.1 к.8 Вовчанське. На них показано згорнутого кільцем хижака. Зображення настільки схематичне, що важко побачити голову створіння. Чітко виділені підігнуті лапи. Широкі межі комплексів – V ст. до н.е. (додаток А, табл. III 1 С б).

До типу **IIIД Шматування** відносяться зображення сцен взаємодії котячих хижаків із іншими тваринами (додаток В., рис. 2.28). Вони представлені **304 екз. із 7 О.З. або 14,78%/ 5,43%**. У більшості випадків це сцени шматування (перші чотири варіанти типу), у одному – сцена боротьби двох котячих.

До першого варіанту **IIIДа** належать три пластинки із БП Чмиревої Могили, на яких у високому рельєфі показано левицю (?), що лежить на копитному та вгризається у його шию. Ці вироби містять типову сцену нападу котячих у реальному житті (полюванням у лев'ячих зграях займаються самки). Датування – друга – третя чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. III 1 D а).

До варіанту **IIIДб** відносяться 105 виробів з к.5 Архангельської Слободи на яких у високому рельєфі показане шматування левом (?) здобичі. Деталі

зображення розгледіти вкрай важко через сильну схематичність виконання. Ці пластинки прикрашали обшлагги каптану чоловіка. Датування – остання декада V ст. до н.е. (додаток А, табл. III 1 D b).

Значною серією представлено варіант **III1Dc**, вірогідно, всі ці вироби виконані не більше ніж двома близькими пуансонами. На першому зображено шматування левом безрогого копитного, на другому – рогатого оленя. Вони походять з семи курганів, час спорудження яких лежить у межах початку – третьої чверті IV ст. до н.е. (додаток А, табл. III 1 D c). Всі, вірогідно, прикрашали платову деталь головних уборів похованих жінок

До варіанту **III1Dd** відносяться 17 виробів з БП Солохи, на яких показано шматування левом голови оленя. Так, на виробих цього типу дещо модифікований сюжет, який проте, не набув широкого розповсюдження у прикрасах одягу. Датування комплексу – перша чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. III 1 D d). Унікальними ці пластинки є ще й тому, що зафіксовані у якості прикрас лампас на чоловічих штаних.

Пластинки варіанту **III1De** містять зображення протиборства лева та левиці. Малоймовірним видається трактування сцени як вигодовування левицею її дитини [ДГС, II, с.31], оскільки левиці у природі не мають гриви. Вони походять з Геремесова кургану, к.21 Кам'янки та ПдГ Гайманової Могили, час спорудження яких припадає на першу половину IV ст. до н.е. (додаток А, табл. III 1 D e). У к.22 Кам'янки зафіксовані як прикраси жіночого головного убору.

2.2.3.2. Підгрупа III2 Орнітоморфні.

Зображення птахів є однією з характерних рис скіфського звіриного стилю починаючи від архаїки. Підгрупа нараховує **158 екз. із 25 О.З., тобто 7,68%/19,38%** відповідно.

Найбільшу увагу орнітоморфним зображенням приділено В.А. Іллінською [1965], М.М. Погребовою [1992], О.В. Переводчиковою [1994], О.Ф. Корольковою [1998], А.Р. Канторовичем [1997, 2014а, 2015], Л.С. Клочко [2010] та Ю.Б. Полідовичем [2013, 2014]. Натуралістичний аналіз авіфауни на скіфській торевтиці зроблено групою дослідників [Гаврилюк та ін., 1999], які

дійшли висновку, що найперше місце посідають голуби, на другому місці водоплавні, після яких йдуть хижі птахи. Слід зауважити, що цей аналіз не охопив всього масиву виробів давніх торевтів, тому висновки, зроблені у роботі, не остаточні. Варто наголосити, що усталена археологічна традиція поділу орнітоморфних зображень, яка склалася в археологічній літературі, використовувала дещо різнорівневі поняття у визначенні птахів. У роботі вжито орнітологічний поділ – так званий порядок Клементса [Clements, 2007]. Отже, на коштовних платівках присутні лише зображення птахів рядів: соколоподібні/денні хижаки (Falconiformes), гусеподібні (Anseriformes), куроподібні (Galliformes) та голубоподібні (Columbiformes).

До типу **III2A Голова хижого птаха** відносяться зображення голови тварини у профіль. Тип нараховує **40+? екз.** із **4 О.З.**, тобто **1,94%/ 3,1%** відповідно. Подібні образи «безпрецедентно популярні у східноєвропейському звіриному стилі» [Канторович, 2015, с.955, 1583]. Вони присутні на різноманітних виробках, хоча є більш характерними для прикрас кінської вузди [Могилов, 2008, с.48, рис.98, 1-23] та дерев'яного посуду [Канторович, 2015, с. 1217-1224]. Для оздоблення церемоніального одягу такі зображення використовували не часто. Вони присутні у чотирьох поховальних комплексах Східноєвропейського Степу: гр№1 Малого Чортomla, п.1 к.5 Архангельської Слободи, к.12 Ізобільного та к.13 Великої Знам'янки. У Лісостепу близькі зображення присутні на платівках, що походять з к.4 поблизу с. Бобриця Канівського району Черкаської області. На всіх платівках з описаних поховань зображення голів хижого птаха дуже подібні: мають велике вибалушене округле око, велику восковицю, дзьоб великий і займає приблизно половину зображення. На платівках із Архангельської Слободи дзьоб має додатковий орнаментальний елемент – рифлену стрічку, що оперізує нижню його край. На пластинках із Малого Чортomla та Великої Знама'янки під оком птаха присутній додатковий елемент – волота, що може виступати як орнамент, а може бути натяком на друге зображення дзьоба птаха, що вписаний у більше зображення. Більшість комплексів відноситься до середини – другої половини V ст. до н.е., і

лише один може датуватися третьою чвертю IV ст. до н.е. (додаток А, табл. III 2 А). Це може свідчити про незначну популярність цього образу та відносно неширокий його ужиток у якості прикраси одягу скіфської верхівки. Лише в одному випадку бляшки знайдені в непорушеному стані на грудях чоловічого скелету з Архангельської слободи. Ймовірно, платівки цього типу прикрашали головні убори та комірці одягу чоловіків та жінок. Аналогічні зображення відносяться до типу 3 Ольвійсько-завадського за типологією А.Р. Канторовича, що датується другою чвертю VI – кінцем IV ст. до н.е. [2015, с. 648, 1583].

Тип **III2В Хижий птах** нараховує **69 екз. із 13 О.З.,** тобто **3,35%/ 10,08%**. Він включає чотири варіанти зображень, що відрізняються положенням крил птаха, а також особливостями змалювання оперення. Для всіх зображень цього типу характерним є розташування тварини з розвернутою у профіль головою, опущеними крилами та хвостом на одній лінії з тілом. Ноги або прижаті до тулуба, або відсутні на зображенні. Цікаве зауваження з приводу такої пози, проте по відношенню до інших орнітоморфних виробів, висловлено Ю.П. Чемякіним та С.В. Кузьмініх. Дослідники вважають, що так могли зображувати птаха у позі, яку інколи приймають хижі птахи зранку, щоб зігрітися на сонці або просушити крила після дощу. При цьому, голова їх може бути розвернута у профіль, що є неможливим на льоту [Чемякин, Кузьминых, 2009, с. 221].

До варіанту **III2Ва** відносяться найдавніші зображення хижих птахів, які присутні на платівках з Литого кургану (17 екз.). За визначенням Ю.Б. Полідовича це зображення не певного виду, а збірний стилізований образ роду орлів (Aquila) [Полидович, 2013, с. 89], за Н.О. Гаврилюк – сокіл [1999, с. 61]. До цього ж варіанту відносяться пластинки з ЦПС Жовтокам'янки ЦПС Огузу, кургану Орел та ЦПС Лугової Могили. Ці вироби містять зображення, що відрізняються виглядом пір'я та наявністю лап (у випадку з виробами з Лугової Могили). Дещо відмінний образ хижого птаха на платівках з гр. №2 Бабиної Могили. Тут зображено птаха у ракурсі знизу, голова повернута наліво, крила розправлені з трохи виділеним плечем, лапи вертикально притиснуті до

грудей. Схоже за розворотом голови проте, відмінне за розташуванням лап (нагадує античні) зображення на платівці з ЦПС Жовтокам'янки. Найархаїчніші пластинки відносяться до – другої половини VII ст. до н.е. Інші вироби датуються значно пізніше – з середини IV по першу декаду III ст. до н.е. (додаток А, табл. III 2 В а). Вірогідно, пластинки з Литого кургану прикрашали пасок [Черненко, 1968, с. 65-66; Яценко, 2006, с. 54; Алексеев, 2012, с. 120; Ліфантій, 2014b, с. 42-43, рис.3,1]. Ці, а також близькі до них зображення на виробах іншого призначення були віднесені до типу I-II-1 Мельгуновсько-солоського та I-II-2 Огузько-жовтокам'янського за типологією А.Р. Канторовича [2015, с. 648, 1566–1567], що датуються другою половиною VII – першою половиною IV ст. до н.е. та відповідно [Канторович, 2015, с. 618].

До варіанту **III2Bb** пластинки якого мають вигляд хижих птахів у польоті. Майже ідентичні походять з двох Німфейських курганів гр.19/1876р. к.24 та гр8/1876р. к.17. Манера виконання голови, дзьоба, та, головне, лап (зігнуті та розвернуті наліво) нагадує жаботинські бронзові бляхи поясу та золоті платівки одягу із Солохи. В той же час, крила німфейських пташок розташовані перпендикулярно до тіла (позначають політ), що є не характерним для більшості зображень хижих птахів з платівок одягу, у яких крила тяжіють до тіла. Подібне за силуетом зображення птаха у польоті знаходимо у кургані №126 біля села Туран [Маннай-Олл, 1970, рис.22], проте, манера виконання тут вже сильно відрізняється від німфейських платівок. До того ж, на окремих пластинках з Німфейських курганів у лапах птаха ніби зображено невеликий вінок [Силантьєва, 1959, рис.24,9, 38,18], проте на інших він перетворюється на загнуті когтисті лапи (додаток В, рис.2.29, 14,16).

До цього ж варіанту **III2Bb** відносяться три пластинки з ЦПС та грабіжницького ходу Лугової Могили. У цьому випадку птаха передано більш реалістично і розвернуто направо. Датування комплексів – друга та третя чверть V ст. до н.е. та друга половина IV – перша декада III ст. до н.е. (додаток А, табл. III 2 В b). У двох випадках пластинки зафіксовані у якості прикрас головного убору. Ймовірно, у всіх випадках вони належали до прикрас

чоловічого одягу.

Серія платівок варіанту **III2Bc** із зображенням хижих птахів з головою розвернутою наліво походить з ЦП Солохи 1912 р. (13 екз.). Характерною рисою є паралельне тілу розташування крил, а також чітке виділення папуристих лап, що розташовані зліва від тулуба. Така поза дуже нагадує хижака, що шматує здобич, хоча, у цьому випадку жертва відсутня на зображенні. Схожий образ бачимо на бронзових бляхах у вигляді хижих птахів з кургану Г біля с. Журівка та Золотого кургану, поблизу Сімферополя [Черненко, 1968, рис.35]. Композиційно близьким до солоських є зображення на коштовних пластинках з п.11 могильника Вані, що датується серединою V ст. до н.е. [Bill, 2003, Taf.174, 7, 8]. Датування комплексу – останні дві декади V ст. до н.е. (додаток А, табл. III 2 В с). Платівки з ЦП Солохи відносилися до одягу чоловіка. На думку А.Р. Канторовича, ці зображення більш близькі до пластинок із Литого кургану, оскільки він відносить їх до одного з ними типу – I-II-1 Мельгуновсько-солоського, що датується другою половиною VII – першою половиною IV ст. до н.е. [Канторович, 2015, с. 618, 1566].

Варіант **III2Bd** із зображенням шматування птахом риби. Щодо походження та еволюції цього сюжету існують три основні точки зору. Перша, яка видається більш переконливою, бачить грецьке коріння сцени від зображень на монетах або тореветиці [Карышковский, 1982, с. 91-92; Островерхов, 1984, с. 70; Островерхов, Охотников, 1989, с. 57-58. рис. 3, 5; Канторович, 2015, с. 630], друга – внутрішньоскіфське походження [Шкурко, 1975, с. 119; Копейкина, 1986, с. 58-59]. Третя точка зору належить Е.Ф. Корольковій, яка вбачає формування сцени шматування птахом риби у східних районах скіфо-сибірського світу під впливом китайського мистецтва [Королькова, 1998, с. 166-174].

Одразу помічається майже повна відсутність на аплікативних прикрасах сцен шматування хижим птахом риби. Виключення становлять лише серія бляшок з Куль-Обі та одна бляшка з Британського музею, можливо, також походить з Куль-Оби [Копейкина, 1986, с. 58]. Птаха тут показано у профіль зі складеними

крилами та чітко позначеними пазурами, що впилися у рибу, змальовану горизонтально під хижакком. Датування комплексу – друга половина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. III 2 В d). Це зображення разом з аналогічними віднесено до типу II-I-2 Завадсько-елізаветівського, що датується в межах V – IV ст. до н.е. [Канторович, 2015, с. 627, 1571].

Слід зауважити, що з території Лісостепу з другого кургану Галущинського могильника, розташованого біля с. Пастирське на Черкащині, також походить платівка із подібною сценою [Ханенко, Ханенко, 1900, с.9].

Сцени шматування птахом дельфіна та копитних тварин на нашивних платівках не відомі. Проте, вони дуже поширені у декоруванні золотими платівками дерев'яного посуду (Завадська Могила, к.5 групи Семибратніх). Цікаво, що сцени шматування, героями яких є інші персонажі (котячі хижакки та грифони з копитними тваринами), були популярними у оздобленні одягу скіфів (БМ Товстої Могили, гр.1 к.4 в ур. Носаки, Мала Лепетиха).

До типу **III2С Гусеподібне** відносять зображення птахів однойменного біологічного ряду. Він нараховує **43 екз.** із **6 О.З.**, тобто **2,09%/ 4,65%**. Вони представлені варіантами із образами водоплавних птахів у спокійній позі.

До варіанту **III2Са** віднесено 29 пластинок з Малого Чортомлика та п.1 к.20 Великої Білозерки. На них практично ідентичні зображення, що могли бути виготовлені одним пуансоном. Качку тут зображено дуже схематично. Крила тварини складено, а ноги притиснуті до тіла. Ймовірно, тварину зображено у позі плавання. Датування комплексів – друга половина V ст. до н.е. (додаток А, табл. III 2 С а). Оскільки А.Р. Канторовичу не були відомі пластинки із Великої Білозерки, ці зображення він відніс до типу II-I-6 Малочортомлицького та датував лише на основі однойменного кургану другою половиною V ст. до н.е. [Канторович, 2015, с. 637, 1574]. Вірогідно, права Л.С. Клочко, яка відносить їх до прикрас жіночого головного убору [Клочко, 2010, с. 57].

До варіанту **III2Сб** віднесено пластинки із ЦПС Лугової Могили. За усним зауваженням орнітолога Л.В. Горобця, ці тварини більш схожі з круками, у тому числі й позою. Проте, через чисельність подібних зображень саме качок

(прикраси з Водославки, Вільної України, намиста з Дівого кургану, "навершя" головного убору з Першого Мордвинівського кургану), відносимо ці два зображення з Лугової Могили також до качок. Тут тварину показано таким, що сидить на квітці чи пагонах рослини. Його показано у профіль зі складеними крилами. Голова птаха дещо нахилена вперед. Зображення на двох розглянутих пластинках дзеркальні. вірогідно, платівки відтиснуті різними пуансонами з однаковим сюжетом. Датування – друга половина IV – перша декада III ст. до н.е. (додаток А, табл. III 2 С b).

До варіанту **III2Cc** віднесено вироби, що мають об'ємну форму. На них показано того ж персонажа – птаха ряду гусеподібних у позі зі складеними крилами. На виробі з Першого Мордвинівського кургану тварина сидить, вірогідно, на рослині, або ж на яйці, оточеному пагонами рослини. Ця прикраса увінчувала вершину головного убору жінки з бокового поховання кургану. Аналогічних прикрас головного убору не знайдено на території Степового Надчорномор'я. Схожу традицію бачимо на прикладі шапок та високих зачісок, що досліджені у похованнях пазирикської культури Алтаю. Мотиви фігурок тварин (у тому числі птахів), що вінчають головний убір бачимо у Другому Пазирикський кургані, к.7 Юстид XII, к.1 Ак-Алаха 1 [Яценко 2006, рис.46, 8-10]. Найбільш близькі до мордвинівської прикраси у плані розташування на костюмі пташки зі складної зачіски жінки з поховання Ак-Алаха 3 кургану 1 [Яценко 2006, рис.46, 12; рис.57,1], Другого Пазирикського кургану [Полосьмак, Баркова, 2005, рис.2,15], а також кургану Алушайтень [Яценко 2006, рис.58, 2]. На них пташки показані в схожій позі з напіврозкритими крилами. Проте, за манерою виконання виробу, ця прикраса є типовою саме для території скіфського Степу. Подібні полі качки присутні і на численних скроневиx підвісках, сережках та булавка з курганів території Північного Причорномор'я [Клочко, 2010]. До цього ж варіанту відносимо вироби із подібною за композицією із п.1 к.6 Водославки та п.3 ПнГ№1 Гайманової Могили. Тут птахи також показані у об'ємі. Вони розміщені на прямокутних пластинах, ніби на поверхні води. До цих пласинок прикріплені так звані

амфороподібні підвіски. Віднесення подібних виробів до аплікативних прикрас одягу є спірним. Адже, у певних випадках такі прикраси були частинами намиста (Діїв курган). Проте, стосовно виробів з Водославки та Гайманової Могили можна говорити про їх нашивання на комір жіночої сукні. Про це говорять умови знахідки та відносна невелике число виробів, яких не вистачило б для повноцінної низки намиста. Датування комплексів – середина другої чверті – кінець IV ст. до н.е. (додаток А, табл. III 2 С с).

До типу **III2D Голубоподібне** відноситься **1 екз. із 1 О.З. (0,05%/ 0,78%)** з гр.2 к.4 ур. Носаків. На ньому зображено голуба. У птаха обламано одне крило. Як зауважили автори, воно втрачено ще у скіфський час – через що було зроблено додатковий отвір для нашивання [Бидзиля, 1977, с.103]. Птаха показано у польоті, про що свідчить перпендикулярність крил по відношенню до тіла. Датування – перша декада IV ст. до н.е. (додаток А, табл. III 2 С а).

До типу **III2E Куроподібне** відносяться пластинки з к.17 гр. 8/1876 р. Німфейського могильника. Тип нараховує **5 екз. із 1 О.З.**, тобто **0,24%/ 0,78%** відповідно. Зображення птахів цього ряду не є рідкістю для греко-скіфських торевтичних виробів, проте на платівках одягу у похованнях степу воно одиничне. Платівка має вигляд півня (додаток В, рис.). Фігура його розвернута наліво, голова трохи нахилена, ніби він вишукує щось під лапами. Пір'я змальоване за допомогою прокреслених ліній. Обидві лапи показані. Подібна за сюжетом, проте інакша за виконанням бляшка походить другого Семибратнього кургану [Артамонов 1966, рис.50]. Датування комплексу – друга – третя чверть V ст. до н.е. (додаток А, табл. III 2 Е).

2.2.3.3. Підгрупа III3 Копитне.

До підгрупи відносимо велику кількість тварин з різних родин. Таке розмаїття пояснюється відносно невеликим числом виробів та варіативністю зображень. Це підштовхнуло до виділення підгрупи, куди б увійшли "нехижі тварини". Об'єднуючим фактором став основна ознака цих тварин – наявність копит на ногах. Підгрупа нараховує **306 екз. із 24 О.З.**, тобто **14,88%/ 18,6%** відповідно. До перших чотирьох типів віднесено зображення голови копитних.

Вони сильно відрізняються одне від одного та репрезентують різних тварин: барана, бика, кабана та оленя.

До типу **ШЗА Голова барана** віднесено пластинки у вигляді голови барана у вигляді згори (додаток В, рис.2.30, 1). Тип нараховує **2 екз., або 1 О.З. – 0,1%/ 0,78%** з к.24 Німфейського могильника. Датування комплексу – друга – третя чверть V ст. до н.е. (додаток А, табл. Ш 3 А). Ці вироби були зафіксовані на черепі чоловіка, тобто прикрашали головний убір.

До наступного типу **ШЗВ Голова бика** відносяться також лише **2 екз.** з ПМ Огуза (додаток В, рис.2.30, 2). із **1 О.З.**, тобто **0,1%/ 0,78%**. На них показано стилізовану голову бика, яку оздоблено якимись, вірогідно, ритуальним прикрасами. Ці оздоби розміщені на маківці та оплівши роги спускаються обабіч морди вниз. Закінчення вони мають у вигляді китичок Схожі зображення голів жертвних биків присутні у грецькому мистецтві, наприклад, на барельєфі [Ханенко, Ханенко, 1907, с. 14, №419], у вигляді свинцевих букраніїв з Ольвії [Скржинская, 2001, рис.9]. Широке датування Огузу – середина – передостання декада IV ст. до н.е. (додаток А, табл. Ш 3 В).

До наступного типу **ШЗС Голова кабана** відносяться **66 екз.** із **4 О.З. – 3,21%/ 3,1%**. Він містить зображення голови кабана різного ступеня стилізації (додаток В, рис.2.30, 3–6). Вони походять з Лугової Могили, Дієвого та Мелітопольського курганів. Їх можна умовно розділити за ступенем стилізації. Найбільш реалістичними є пластинки з Г1 Мелітопольського кургану, а найбільш спрощеними – з ЦПС Лугової Могили. Проте, одноманітність ракурсу та відносна унікальність кожного образу не дала приводу для виділення окремих варіантів у цьому типі. Так всі зображення показують голову кабана у вигляді згори. Вони мають форму сильно витягнутого овалу. Датування комплексів – середина IV – перша декада III ст. до н.е. (додаток А, табл. Ш 3 С).

До типу **ШЗД Голова оленя** відносяться **2 екз.** із **2 О.З. – 0,1%/ 1,55%**. Ці вироби, що відрізняються від інших не лише зображуваним персонажем, а й об'ємною формою (додаток В, рис.2.30, 7, 8). Вони походять з ЦПС Огуза та Лугової Могили. Ще один виріб є випадковою знахідкою 1840

року, а скоріше за все походить з пограбованого поховання поблизу Аджи-Мушкая [ДБК, табл. XXXII, 11]. Аналогічні голівки слугували оздобами наверх булавок [Уильямс, Огден, 1995, кат.111]. На цих виробках показано протому оленя, зображеного у реалістичній манері. У одному випадку до рота тварини прикріплена підвіска у вигляді плаского диска (Лугова Могила). Датування комплексів – середина IV– перша декада III ст. до н.е. (додаток А, табл. III 3 D). Оскільки ці прикраси походять із центральних поховань царських курганів, вони, вірогідно, прикрашали голвоні убори чоловіків, які мали найвищий статус у тогочасному скіфському суспільстві.

До наступних типів відносяться зображення копитних тварин у характерній "жертвоній" позі. Із підібганими до середини тулуба чотирма кінцівками.

Отже, до типу **IIIЕ Бик** лежить відносно пластинки із повнофігурним зображенням бика (додаток В, рис.2.32, 1-4). Кількість виробів типу – **27 екз. із 1 О.З., або 1,31%/ 0,78%**. Вони походять з трьох курганів Степу. Не виключеним є виготовлення пластинок із Чортомлика та Товстої Могили одним пуансоном. Згідно опублікованого малюнку, платівки з Вишневої Могили виконані у спрощеній, значного стилізованішій манері. Проте, на них, безперечно, показано аналогічного персонажа у аналогічній позі. Датування комплексів – друга чверть – передостання декада IV ст. до н.е. (додаток А, табл. III 3 E).

До типу **IIIФ Олень** віднесено однофігурні зображення оленів, що зображені у профіль з високо піднятою головою (додаток В, рис.2.32, 5–15). У типі виділено два варіанти за положенням ніг тварини. Він нараховує **136+? екз. із 10 О.З., тобто 6,61%/ 7,75%**.

Так, до варіанту **IIIФа** належать пластини, на яких показано оленя, що йде на прямих ногах. При цьому показано всі чотири кінцівки. Платівки цього варіанту представлені двома видами зображень з одного комплексу – п.2 к.2 Акимівки. Датування комплексу – перша половина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. III 3 F а). Вірогідно прикрашали покривало жіночого головного убору.

До наступного варіанту **IIIФб** відноситься більший масив виробів, що

походять з дев'яти курганів. Загальний масив цих виробів має зображення оленя з ошатними рогами. Виключення становлять пластинки з п.3 к.2 Каїрів, де показано безрогу особину, вірогідно самку чи дитинча. Також незвичними є платівки з к.4 Шолохового, де у явно копитної тварини замість рогів показані великі, схожі на заячі вуха. Ймовірно, у даному випадку з якоїсь причини відбулась часткова підміна образу. Відрізняються пластинки з Каїрів та Шолохового ще й трохи піднятою задньою частиною тулуба та хвостиком, що стирчить догори. Проте, загальний вигляд тварини та композиція виробів говорять на користь віднесення їх саме до цього варіанту. Ноги тварини на всіх виробках цього варіанту підібгані до середини тулуба у жертвній позі. Окрім того, у варіанті вирізняються ранні та пізні пластинки. До перших відносяться вироби, на яких зображення вирізане за контуром тварини, до других – вписане у прямокутну рамку з псевдозерні. Хронологічні межі варіанту – друга чверть V – перша декада III ст. до н.е. (додаток А, табл. III 3 F b). Пластинки варіанту зафіксовані у якості прикрас жіночого головного убору (Кам'янка-Дніпровська). Крім того, могли бути прикрасами жіночого поясу (?) – з ніші у Малій Лепетисі та з Каїрів. В одному випадку знайдені біля ніг чоловічого скелету, і, ймовірно, слугували оздобою штанів – БП Солохи. Зображення на найдавніших пластинках з Німфейського кургану відносяться до 1 варіанту I-1-I-1 Келермесько-кульобського типу за А.Р. Канторовичем, що датується VII – початком IV ст. до н.е. [Канторович, 2015, с.308–313, с.1433].

До наступного типу **III3G Лосекозел** відносяться **43 екз. із 3 О.З., тобто 2,09%/ 2,33%**, із зображеннями так званих "лосекозлів". Цей іконографічний тип поєднує риси двох тварин – козла та лося. Від першого він має характерні роги, від другого – специфічну морду. Копитне зображене у вже описаній жертвній позі з підібганими до середини тулуба ногами (додаток В, рис.2.33, 1–4). А.Р. Канторович переконливо довів провідну роль у формуванні цього образу Прикубанського регіону, у тому числі на створення німфейських платівок із цим персонажем [Канторович, 2016, с.97].

Особливістю зображень першого варіанту **III3Ga** є обрізка виробу за

контуром фігури тварини та відносно великі роги лосекозла. Датування комплексів – друга чверть V – перша чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. III 3 G a). Пластинки з Корніївни зафіксовані як прикраси жіночого головного убору, а з Солохи, вірогідно, прикрашали одяг чоловіка.

До варіанту **III3Gb** відносяться пластинки з ЦМ Бердянського кургану. На них тварина має значно менші роги. Окрім того, все зображення розміщується у під прямокутному просторі, оточеному рамкою з псевдозерні. Датування комплексу – кінець першої – початок другої чверті IV ст. до н.е. (додаток А, табл. III 3 G b).

До наступного і останнього типу **III3H Козеня** відносяться пластинки із дзеркальними зображеннями козенят. Він нараховує **28+? екз. із 2 О.З.**, тобто **1,36%/ 1,55%**. Вірогідно, на одязі ці вироби розміщувалися парами (про що свідчить і їх парна кількість) – показуючи протистояння/протиборство тварин. Близькі зображення проте дорослих особин показані на довгих пластинах головного убору з Чортотлика, які віднесено до типу **II H** (додаток В, рис.1.11,1). Л.С. Клочко помилково називає ці смуги ажурними [Клочко, 2012, с.73], проте вони мають зображення на суцільному тлі [Алексеев и др., 1991, кат.136, с.210, 211, 213]. Датування комплексу – перша половина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. III 3 H). Ці пластинки прикрашали одяг жінки. За Л.С. Клочко, вони слугували прикрасами полюсу [Клочко, 2000, с.23–29].

2.2.3.4. Підгрупа III4 Заєць.

Фахівцями зі звіриного стилю виділено дві групи одиночних зображеннях тварини: заєць, що лежить та заєць, що біжить. Враховані дослідниками і парні зображення, а також сюжетні, у яких заєць відіграє другорядну роль [Полидович, Вольная, 2005, с.415 – 421]. Такий розподіл тотожній авторському. Підгрупа нараховує **265 екз. із 19 О.З.**, тобто **12,88%/ 14,73%** відповідно. Так масив одиночних та парних зображень зайця розділився на три типи.

До типу **III4A** віднесено зображення **зайця, що біжить** (додаток В, рис.2.33, 1–3) на **44 екз. із 3 О.З.**, тобто **2,14%/ 2,33%** відповідно. Платівки із таким образом зустрінуті у трьох курганах Степу Східної Європи. Слід згадати, що

близьке за іконографією зображення присутнє на платівках 8 Уляпського кургану [Масленицына, 1992, рис.4, 13], що датуються в межах IV ст. до н.е. Л.В. Копейкіна вбачала схожість цього типу зображень із малюнками на грецьких вазах та монетах рубежу V–IV ст. до н.е. та вважала найбільш ймовірним місцем їх виготовлення Боспорські майстерні [Копейкіна, 1986, с. 42–43]. Датування комплексів із вказаними платівками демонструє цікаву картину. Так, Казенна Могила та гр.1 к.4 Носаків відносяться до першої чверті IV ст. до н.е., в той час, як закладання Куль-Оби – до середини – другої половини IV ст. до н.е. (додаток А, табл. III 4 А). Вірогідно, справедливим є віднесення цього варіанту зображень Л.В. Копейкіною до першої половини IV ст. до н.е. [Копейкіна, 1986, с. 43].

До типу **III4B** відносимо платівки на яких показано **зайця, що лежить**, міцно притиснувши лапи до тіла (додаток В, рис.2.33, 4–17). Він нараховує **219 екз. із 14 О.З.**, тобто **10,65%/ 10,85%** відповідно.

До варіанту **III4Ba** належать пластинки, на який зображення зайця вирізане за контуром. Вони мають вцілому спрощений вигляд. Голова тварин у більшості випадків приопущена вуха притиснуті до згорбленої спини, за рахунок чого вони розташовані під невеликим кутом до умовної горизонталі. Характерним також є вписування фігури тварини у овал (окрім, к.13 Великої Знам'янки). Дуже близькі зображення містяться на пластинках з Лісостепу, знайдені біля с. Головкивка [Ханенко, Ханенко, 1899, табл.VIII, 447], к.А Басівки [Галанина, 1977, табл. 21,16], к.5 Іванівки [Ковпаненко, 1996, рис.3, 25], к.1 Мгара [Кулатова, Супруненко, 1996, рис.14, 4]. Слід зауважити, що пластинки з к.8 п.2 Вовчанського, на яких зображено котячого хижака, А.Р. Канторович помилково відніс до зображень зайця [Канторович, 2015, с. 1661, рис.9], що не відповідає дійсності [Полин, Кубышев, 1997, с.9]. Платівки із образом зайця подібного вигляду відносяться до типу I-1-I-1 Більського за А.Р. Канторовичем, який датується початком V – другою чвертю IV ст. до н.е. [Канторович, 2015, с. 840, 1661]. Датування степових комплексів з платівками варіанту **III4Ba** трохи вужче за датування аналогічних виробів із

ширшої території – друга чверть V – перша чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. III 4 В а). Також пластинки зафіксовані як прикраси одягу у Казній Могилі та к.12 Орджонікідзе, та у якості оздоб голови у п.1 к.4 Дідової Могили.

Платівки варіанту **III4Bb** мають у більшості випадків форму прямокутника. Виключення становить вирізана за контуром зображення пластинка з Новомиколаївки. Відрізняються образи зайців цього варіанту більшою реалістичністю, пропорційністю та увагою до деталей. Особливістю є також розташування голови – піднято на одній лінії з умовною горизонталлю, а також притиснутих до спини вух паралельно цієї ж горизонталі. Особливістю пластинок із БП Шульгівки та к.5 Зеленого є значна стилізація, яка не притаманна іншим виробам варіанту. Датування комплексів – остання чверть V – передостання декада IV ст. до н.е. (додаток А, табл. III 4 В b). Пластинки цього варіанту зафіксовані як прикраси жіночих головних уборів п.3 к.5 Зеленого та п.3 к.17 Нововасилівки.

До останнього типу **III4C** підгрупи відноситься нечисельні вироби, на яких показано **протистояння зайців** (додаток В, рис.2.33, 18–19). Через невелике число виробів тип не має варіантів. Тип нараховує **2 екз.** із **2 О.З.**, тобто **0,1%/1,55%**. Тварин показано у позі повністю тотожній позі на пластинках варіанту **III4Bb**, проте тут зображення вирізане за контуром фігур. Крім того, протиставлені персонажі оточені двома паралельними лініями псевдозерні. Аналогічні пластинки походять з ЦП Великої Рижанівки, де вони прикрашали жіночий головний убір. Датування комплексів – остання чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. III 4 С).

2.2.3.5. Підгрупа III5 Членистоногі

До підгрупи віднесено три типи зображень із комахами та павуками. Ці тварини відносяться до біологічного типу членистоногих (Arthropoda). Вони представлені як окремими зображеннями (типи **III5A** та **III5B**), так і сценами протистояння (тип **III5C**) (додаток В, рис.2.34, 1–7). Підгрупа нараховує **43 екз.** із **5 О.З.**, тобто **2,09%/ 3,88%** відповідно.

Детальний аналіз зображень павуків проведено Л.І. Бабенком [Бабенко,

2015]. Дослідник приходять до висновку, що на бляшках зображували павука родини Atypidae чи один з видів павуків з роду чорних вдів – каракурта чи вдову степову (*Latrodectus tredecimguttatus*). С.Т. Триколено та О.В Триколенко вважають, що зображуваний персонаж містив риси самки виду (*Hogna radiata*), або більш крупних видів – (*Golycosa vultuosa*) чи південноруського тарантула (*Allohogna singoriensis*) [2012, с.142]. Висловлюємо щирю вдячність за консультації та визначення ентомологу С.В. Корнеєву, аспіранту Інституту зоології. На його думку, це зображення тарантула (*Lycosa singoriensis*), найбільшого павука розповсюдженого у степах України. Не залежно від розбіжностей стосовно виду змальованої істоти, всі дослідники сходяться на думці, що це саме павук.

В інтерпретації комахи, яку зображено протиставленою павуку, домінують дві точки зору. Згідно першої, якої дотримуються Н.О.Онайко [1970, с.106], Б.М. Мозолевський [Тереножкин, Мозолевский, 1988, с.93], С.В. Полін [Полин, Кубышев, 1997, с.31; Бидзиля, Полин, 2012, с.395], О.Є. Фиалко з Ю.В. Болтриком [2007, с.53] та Л.І.Бабенко [2015] цю істоту трактовано як муху. Згідно другої, яку висловили дослідниці С.Т. Триколенко та О.В. Триколенко – як осу [2012, с.137-145]. Крім того, не виключали трактовки цієї комахи як бджоли Б.М. Мозолевський [Тереножкин, Мозолевский, 1988, с.93], а також С.Т. Триколенко та О.В. Триколенко у першій роботі з цього приводу [2001, с.65-66]. Більш переконливою видається перша точка зору [Ліфантій, 2015b, с.100-106].

На користь того, що на ажурних пластинках зображено саме протистояння павука та мухи свідчать бляшки з Огузу та Гайманової Могили, на яких присутні більш реалістичні зображення. Комах, змальованих на пластинах з Гайманової Могили, можна з великою долею ймовірності відносити до мух з родини гедзів (*Tabanidae*), з роду *Naematopota* або *Tabanus*. Вони живляться кров'ю і в великій кількості присутні біля будь-якого стада худоби. На пластинці з ЦПС Огузу може бути муха з родин справжніх мух (*Muscidae*), синіх та зелених мух (*Calliphoridae*), м'ясних мух (*Sarcophagidae*).

Пластинки типу **III5A Павук** із зображенням павуків були знайдені у похованнях двох курганів приблизно рівних за статусом, судячи з масштабів їх насипів: Огузі та Луговій Могили. Тип нараховує **10 екз. із 1 О.З., тобто 0,49%/ 0,78%**. Датування комплексів – середина IV – перша декада III ст. до н.е. (додаток А, табл. III 5 А).

Вироби типу **III5B Муха** представлені у жіночих похованнях двох курганів: Огузу та Гайманової Могили. Тип нараховує **7 екз. із 2 О.З., тобто 0,34%/ 1,55%**. Комплекси датуються останньою декадою першої половини – передостанньою декадою IV ст. до н.е. (додаток А, табл. III 5 В).

Платівки ажурні типу **III5С Протистояння мухи та павука** походять з жіночих поховань значно нижчого соціального щабля: Вишневої Могили, к.4 Володимирівки та Мелітопольського кургану. Їх датування – друга половина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. III 5 С). Тип нараховує **26 екз. із 2 О.З., тобто 1,26%/ 1,55%**.

2.2.3.6. Підгрупа III6 Мушля.

Підгрупа містить всього два типи, що не розподіляються на варіанти та нараховує **77 екз. із 6 О.З., тобто 3,74%/ 4,65%** відповідно. Вироби мають вигляд двох черепашок водних тварин – молюсків чи м'якунів (Mollusca).

До типу **III6А «Морський гребінець»**, вірогідно, відноситься зображення мушель біологічного ряду Морські гребінці (Pectinoidea) родини Propeamussiidae або гребінцевих (Pectinidae) [Raines, Poppe, 2006]. Єдиним видом вказаного ряду, що до недавнього часу зустрічався у Чорному морі, є Гребінець Чорноморський (*Flexorecten glaber ponticus*). Його черепашка дуже подібна до зображень на платівках з ПМ Огуза (додаток В., рис.2.35, 12), на яких представлено найбільш реалістичне та найменш стилізоване зображення. Тип нараховує **43 екз. із 5 О.З., тобто 2,09%/ 3,88%**. Датування комплексів – друга чверть – передостання декада IV ст. до н.е. (додаток А, табл. III 6 А). Судячи із зафіксованих *in situ* в похованнях у Кам'янці-Дніпровській, к.29 Пришибу та к.29 Чортомлика, вироби цього типу прикрашали коміри суконь небіжчиць.

Тип **III6В Видовжена мушля** представлено схематичними зображеннями

мушлі видовженої підовальної форми із ялинковим орнаментом. Такі вироби представлені лише у к.35 Чортomla. Тип нараховує **34 екз. із 1 О.З., тобто 1,65%/ 0,78%**. Датування – кінець першої – середина другої чверті IV ст. до н.е. (додаток А, табл. III 6 В). Ці пластинки також походять з жіночого поховання.

2.2.4. Група IV Рослинні.

Серед коштовних аплікацій одягу скіфської знаті широке розповсюдження мали рослинні мотиви. Здебільшого вони присутні на довгих пластинах головних уборів, проте, не оминув цей декор і дрібні прикраси. Так на бляшках одягу присутні орнаменти у вигляді розеток (зображень квітів), пальметок (пальмова гілка) та аканту (рослина з аналогічною назвою). Різницю між зображенням розетки та пальметки у грецькому мистецтві наведено М.В. Русяєвою [Русяева, 2000]. Найчисельнішою є підгрупа із зображеннями розеток. При цьому, вони можуть бути показані як досить схожими на квітку, такі і зовсім спрощено, ближче до геометричних форм. За чисельністю рослинні пластини займають лише **5,25% (2229+? екз.)** від загального числа дрібних пластинок, за числом оригінальних зображень – **17,88% (120)**.

2.2.4.1. Підгрупа IV1 Акант.

У зображальному мистецтві акант з'явився у давньогрецькій архітектурі, введений відомим афінським скульптором Каллімахом у другій половині V ст. до н.е. За визначенням М.В. Русяєвої, особливістю зображення аканту є зігнутість кінців радіально розташованих листів до середини, а також наявність приквітників [Русяева, 2000, с.44]. Саме приквітники зберігають реалістичний вигляд рослини, в той час як центральний листок показаний дуже стилізовано. Підгрупа містить два типи та нараховує **86 екз. із 12 О.З., тобто 3,86%/ 10%** відповідно.

До типу **IV1А Класичний акант** віднесено пластини з семи курганів, оскільки містить близькі за виглядом зображення рослини подібної до листків аканту. Всі листки розташовано під кутом до середини рослини, а їх кінці загнуті догори та трохи концентрично. Тип нараховує **63+? екз. із 7 О.З., тобто 2,83%/ 5,83%**. Датування комплексів – початок IV – початок III ст. до н.е.

(додаток А, табл. IV 1 А).

До типу **IV1B Підтрикутний акант** відносяться чисельніші зображення пальмет із волютами у їх основі (додаток В, рис.2.36, 7-11). Вони здебільшого вписані в фігуру, що нагадує трикутник із заокругленою вершиною. Тип нараховує **23 екз. із 5 О.З., тобто 1,03%/ 4,17%**. Датування комплексів – IV ст. до н.е. (додаток А, табл. IV 2 А).

2.2.4.2. Підгрупа IV2 Пальмета.

Пальмета є зображенням стилізованого пальмового листа. Особливістю її є загин розташованих радіально листів вниз від вершини. Пальмету могли зображувати з приквітниками аканфу. За зауваженням М.В. Русяєвої, орнаментация у вигляді пальмети виникає на Сході у VII ст. до н.е. До давніх греків вона потрапила через архітектуру та вазовий живопис [Русяєва, 2000, с.41]. На дрібних аплікаціях одягу пальмета присутня як самостійний елемент, так і в оточенні волют. Ця підгрупа представлена всього одним типом зображень та нараховує лише **2 екз. із 2 О.З., тобто 0,09%/ 1,67%** відповідно.

До типу **IV2А Пальмета** відносимо стилізовані зображенні пальметки із трьома-п'ятьма листками, що мають рифлений поперечний орнамент. Датування всього двох комплексів із виробами типу сильно розбіжні у часі. Так Гостра Томаківська Могила датується кінцем VI – початком V ст. до н.е., а Страшна Могила другою чвертю – третьою чвертю IV ст. до н.е. (додаток А, табл. IV 2 В).

2.2.4.3. Підгрупа IV3 Розетка.

Підгрупа IV3 – один із найпопулярніших грецьких сюжетів, що присутній на одязі похованих номадів. Крім того, вони, на відміну від інших орнаментальних мотивів, присутні і у прикрасах грецького одягу [Онайко, 1970, табл. 41,42]. Ще Л.В. Копейкіною помічено, що існують декілька різновидів цих бляшок, які відрізняються за формою та кількістю пелюсток [Копейкіна, 1986, с. 47]. Підгрупа нараховує **1716 екз. із 84 О.З., тобто 76,99%/ 70%** відповідно.

До типу **IV3А Одношарова** відносимо зображення розеток, що складені з одного ряду пелюсток (додаток В, рис.2.37, 2.38, 7-10). Він нараховує **1239 екз.**

із **49 О.З.**, тобто **55,59%/ 40,83%**.

Вироби варіанту **IV3Aa** мають видовжені пелюстки, оточені гладким або рифленим колом. Серцевина розеток випукла. Вироби походять з , що походять з 11 курганів. Датування комплексів – друга та третя чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. IV 3 А а).

Варіант **IV3Ab** містить вироби аналогічного вигляду з більш округлими і значно менш витягнутими пелюстками, що походять з 14 курганів. Датування комплексів – друга та третя чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. IV 3 А б).

До варіанту **IV3Ac** відноситься невелика кількість зображень дванадцятипелюсткових розеток. Вони мають опуклу серцевину невеликого діаметру та видовжені правильної форми пелюстки. Датування комплексів із цими виробами сильно розбігається у часі. Так, к.24 Німфейського могильника датується другою – третьою чвертю V ст. до н.е., Лугова Могила має широке датування від середини другої чверті IV до початку III ст. до н.е. (додаток А, табл. IV 3 А с).

Пластинки варіанту **IV3Ad** мають серцевину відносно великого діаметру, яка оточена гладким чи рифленим валиком. Пелюстки на виробих з різних курганів дещо відрізняються. Вони мають правильну реалістичну форму (Огуз), або сильно стилізовану (Денисова Могила, Куль-Оба). Крім того, платівки з к.40 Пришибу мають високий рельєф. Датування комплексів – IV – перша декада III ст. до н.е. (додаток А, табл. IV 3 А d).

До варіанту **IV3Ae** відносимо вироби у вигляді дев'ятипелюсткових розеток класичного вигляду, що походять з дев'яти курганів. Вони до того ж мають досить великі розміри – діаметр пластинок 25–30мм. Вони вирізані за контуром пелюсток, що розширюються та закругляються на зовнішньому краю. Аналогічні зображення присутні на платівках у Великій Близниці у Прикубанні [Артамонов, 1966, с. 78, рис. 149]. Датування комплексів – друга чверть – кінець IV ст. до н.е. (додаток А, табл. IV 3 А е).

До варіанту **IV3Af** відносяться пластинки із дещо ускладненим зображенням розетки, що знайдені у Огузі, Гаймановій та Луговій Могилах. На них пелюстки

звужуються на кінцях, а не навпаки, як на пластинках попередніх варіантів. Крім того, серед пелюсток присутні додаткові елементи – крапки псевдозерні в основі пелюсток, на між їхніми кінцями. Зображення не вирізане за контуром, а включене в коло із обідком чи без. Датування комплексів – друга половина IV–перша декада III ст. до н.е. (додаток А, табл. IV 3 А f).

До типу **IV3B Двошарова** відносяться зображення розеток, утворені двома шарами пелюсток. Тип нараховує **136+? екз.** із **5 О.З.**, тобто **6,1%/ 4,17%**. Так верхній шар має менший діаметр, а нижній – більш видовжені пелюстки та більший діаметр. Дрібна опукла серцевина квітки оновлена невеликим гладким валиком. Дуже близькі зображення двошарових розеток присутні у грецькій монументальній скульптурі, наприклад, на мармуровому вівтарика елліністичного часу з Олівії [Скржинская, 2001, рис.6]. Датування комплексів – третя – четверта чверті IV ст. до н.е. (додаток А, табл. IV 3 B).

До типу **IV3C Розетка у високому рельєфі** належать зображенням складних триярусних розеток, що виконані у високому рельєфі. Вони походять лише з трьох курганів: ЦПС Огуза, Г2 Бабиної Могили та Тетяниної Могили. Тип нараховує **55 екз.** із **2 О.З.**, тобто **2,47%/ 1,67%**. Датування комплексів – третя четверть, чи ширше – друга половина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. IV 3 C).

Тип **IV3D Складна** містить пластинки із зображеннями розеток, пелюстки яких мають чітку краплеподібну форму. Він нараховує **14 екз.** із **1 О.З.**, тобто **0,63%/ 0,83%**. Проте, вони розташовані своїми гострими кінцями почергово то до середини, то на зовнішній бік. Широке датування комплексів (ЦПС Лугової та Г2 Бабиної Могили) – друга половина IV – перша декада III ст. до н.е. (додаток А, табл. IV 3 D).

До наступного типу **IV3E Квітка арацеї** належать зображення квіток арацеї з Пм Огуза та Г1 Мелітопольського кургану. Тип нараховує **72 екз.** із **1 О.З.**, тобто **3,23%/ 0,83%**. Датування комплексів – третя – початок другої чверті IV ст. до н.е. (додаток А, табл. IV 3 E).

До типу **IV3F Стилізована розетка** відносимо зображення сильно спрощених розеток, які мають більш геометричні, ніж реалістичні зображення.

У цьому типі виділено п'ять варіантів зображень (додаток В, рис.2.39). Він нараховує **132 екз.** із **16 О.З.**, тобто **5,92%/ 13,33%**.

До варіанту **IV3Fa** належить зображення пластинок з Огузу та Чортомлика – із чоловічих поховань цих курганів. Розетки мають широку серцевину оточену заглибленим колом. Навколо неї розташовані численні кола, що формують умовні пелюстки. Датування – третя чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. IV 3 F a). Вірогідно, належали до прикрас одягу основних похованих чоловіків.

Варіант **IV3Fb** містить платівки, зображення на яких дуже віддалено нагадують розетки, що походять з дев'яти курганів. Опукла серцевина виробів займає більшу частину площі. Пелюстки перетворилися у колото з псевдозерні, або у кантовий розчленований валик. Датування комплексів – друга чверть – кінець IV ст. до н.е. (додаток А, табл. IV 3 F b). Зустрінуті як у жіночих так і у чоловічих похованнях.

До варіанту **IV3Fc** відносимо так зване зображенням "спіральної розетки" із п'яти курганів. Вони мають невелику опуклу серцевину, від якої спірально відходять лінії-пелюстки. Датування – початок – передостання декада IV ст. до н.е. (додаток А, табл. IV 3 F c).

Вироби варіанту **IV3Fd** мають вигляд радше колеса, ніж розетки, оскільки від центрального кола радіально відходять чотири пучки борозенок, які більше нагадують шпиці, ніж пелюстки. Вони були знайдені у к.22 Золотої Балки та Чортомлику. Датування – третя чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. IV 3 F d).

До варіанту **IV3Fe** відносяться пластинки із стилізованим зображенням з Куль-Оби, Бабиної та Лугової Могил. Навколо серцевини виробу проходить широке коло, що оздоблене паском оригінального орнаменту. Датування – друга половина IV – початок III ст. до н.е. (додаток А, табл. IV 3 F e).

До типу **IV3G** **Складена з лотосів** відносяться зображення розеток, що утворені поєднанням із чотирьох квіток лотосу. Вони основами своїх чашечок утворюють серцевину умовної розетки. Вони розділені на три варіанти. Тип нараховує **68 екз.** із **10 О.З.**, тобто **3,05%/ 8,33%**.

Зображення першого варіанту **IV3Ga** мають округлу форму. Зображення

відрізняються як сильною реалістичністю (ПМ Огуза), так і спрощеністю (к.11 Верхнього Рогачика). Окрім цього, зображення здебільшого ажурні, проте є і суцільні (к.3 Давидівки). Датування комплексів – дуга чверть – передостання декада IV ст. до н.е. (додаток А, табл. IV 3 G a).

Пластинки варіанту **IV3Gb** мають підквадратну форму. У них випасні розетки із чотирьох квіток лотосу, що оточені фігурної рамкою. Датування комплексів – початок – третя чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. IV 3 G b). В одному випадку іони зафіксовані як прикраси чоловічого портупейного паска (к.9 Пісків). Простежується кореляція у розмірах насипу всіх трьох курганів: висота до 4 метрів, діаметр – 30-50м.

До варіанту **IV3Gc** відносимо лише дві пластинки з ЦП Шульгівки. На них переставлено дрібні зображення квіток лотосу, що чергуються з великим листям, вірогідно, аканту. Датування комплексу – остання чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. IV 3 G c).

2.2.4.4. Підгрупа IV4 Лотос.

Пластинки наступної підгрупи об'єднані тим, що мають зображення лотоса. Точніше, вони представляють собою профільні зображенням віток цієї рослини. Підгрупа нараховує **425 екз. із 22 О.З.**, тобто **19,07%/ 18,33%** відповідно.

До першого типу **IV4A Два лотоси** відносяться пластинки із двома паралельно розміщеними квітками лотоса, що вписані у під квадратні рамки (додаток В, рис.2.41, 1–6). Він нараховує **87 екз. із 1 О.З.**, тобто **3,9%/ 0,83%**. Вірогідно всі наявні вироби з шести курганів (Гайманова Могила ПдГ№4, Огуз ЦПС, Вишнева Могила ЦП, Товста Могила БПС, Чортомлик ЦПС кам.1 (ПдСх) та Мелітопольський Г1) виконані одним пуансоном. Проте, час їх потрапляння у поховання дещо розтягнутий у часі. Датування комплексів – друга – третя чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. IV 4 А).

До наступного типу **IV4B Лотос** відносимо зображення квіток лотосу, що вирізані за контуром (додаток В, рис.2.41, 7–20). Він нараховує **211 екз. із 12 О.З.**, тобто **9,47%/ 10%**.

До варіанту **IV4Ba** відносяться пластинки із шести курганів, на яких

показано квітки лотоса, що утворені трьома пелюстками та двома листами приквітника. Датування комплексів – IV – початок III ст. до н.е. (додаток А, табл. IV 4 В а).

Варіант **IV4Bb** містить вироби із семи курганів, утворені п'ятьма пелюстками та двома листами приквітника. Датування комплексів, вірогідно, друга половина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. IV 4 В b).

До типу **IV4C Лотос з пальметою** відноситься зображення пластинок з БП Солохи, на якому поєднані показано квітку лотоса, розташовану вертикально, та перевернуту пальмету чи розквітлу квітку, обабіч квітів розміщено додаткові рослинні елементи. Він нараховує **10 екз. із 1 О.З.**, тобто **0,45%/ 0,83%**. Датування комплексів – перша чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. IV 4 С).

До типу **IV4D Квітне** віднесено профільне зображення розквітлого лотоса (?) (додаток В, рис. 2.42, 2–8). Він нараховує **111 екз. із 7 О.З.**, тобто **4,98%/ 5,83%**. Вони представлені двома варіантами.

На варіанті **IV4Da** зображень пелюстки квіток йдуть радіально від середини тільки вгору. Вони представлені у п'яти курганах (Лугова Могила ЦПС, Огуз ПМ, Гайманова Могила, Водославка к.1, Тетяниана Могиа), час спорудження яких – друга чверть – кінець IV ст. до н.е. (додаток А, табл. IV 4 D а).

До варіанту **IV4Db** показано квітку із приквітником у вигляді листків аканту. Крім того, розетка має пелюстки, що радіально розходяться по всьому периметру серцевини. Відомо лише два оригінальних але дуже схожих зображення з Лугової Могили та к.11 Верхнього Рогачика. Датування комплексів – друга чверть IV – перша декада III ст. до н.е. (додаток А, табл. IV 4 D).

Останній тип **IV4E Приквітник** підгрупи представлений доволі незвичними образами. Він нараховує **6 екз. із 1 О.З.**, тобто **0,27%/ 0,83%**. Дослідники по різному інтерпретували ці зображення. Відносимо до групи рослинних через специфічний візерунок, що заповнює всю поверхню виробів (додаток В, рис. 2.42, 9–10). Вони дещо нагадують пагони рослин (точніше приквітник), проте із сильною долею стилізації. Знайдені такі пластинки у Малому Огузі та ЦПС

Огуза, що датуються – серединою – передостанньою декадою IV ст. до н.е. (додаток А, табл. IV 4 Е).

2.2.5. V Геометричні.

Платівки групи представлені відносно невеликою кількістю типів при значній їх кількісній репрезентації. Адже саме ця група складає левову частку від загальної кількості аплікативних прикрас – **32 523+? екз.** та **139 О.З.**, тобто **76,65%/ 20,72%** відповідно. Група поділяється на сім підгруп, містить 18 типів та 26 варіантів. Найчисельнішими є гудзики, трикутники та рурочки. Вироби геометричних форм архаїчного часу типу строєних волют, трикутників з напівфер (ранній варіант трикутників з псевдозерні) та хрестоподібних раніше було розділено на чотири типи словенськими дослідницями Б. Тержан та А.Хельмут [Teržan, Hellmuth, 2008-2010, р. 175, abb. 3]. При цьому вироби четвертого типу представлені виключно знахідками з поховань на території Нижньої Крайни у Словенії і не відомі на території степової України. Цікаво також, що геометричні платівки, як найбільш прості присутні як в найскромніших похованнях, так і в самих багатих, так званих "царських".

2.2.5.1. Підгрупа V1 Трикутники.

Пластинки у формі трикутників використовувалися у якості прикрас одягу у скіфів протягом тривалого часу. Масив цих прикрас розділяється на три основні типи. Найширшого розповсюдження набули так звані "трикутники з псевдозерні", або "грона винограда", що здебільшого характерні для Скіфії класичного часу. Проте, найдавнішими у підгрупі є трикутники, що утворені поєднанням трьох розеток, або кіл, оточених псевдозерню. Підгрупа нараховує **5968 екз. із 66 О.З.**, тобто **15,55%/ 47,48%** відповідно.

До першого типу **V1А Трикутник з волют** відносимо лише один виріб з ЦП Дієвого кургану, що має вигляд трикутника, утвореного поєднанням трьох напівфер, оточених гладеньким валиком. Близькі за виглядом вироби походять з ряду курганів Лісостепу (к.13 Попівка, к.407 Журавки, к.2 Оснягів), що датуються другою половиною VII – першою половиною VI ст. до н.е., розглядалися дослідниками [Фиалко, 2008; 2014b; Дараган, 2010]. За

спостереженням О.Є. Фіалко, пластинки такого типу еволюціонують від виробів у формі трикутника з колами по кутах (к.1 в ур. Марченки, Глевахи, к.100 Синявки), до більш округленого контуру (Попівка, Іванковичі), а потім через бляшки із трикутником у центрі (Володимирська економія), кути якого випинаються між колами до з'єднаних обрізаних за контуром кіл (к.407 Журавка, к.13 Пруси, к.2 Осняги) [Фіалко, 2014b, с.162]. Пластинка з Дієвого кургану найближча до останньої описаної дослідницею хронологічної групи. Датування комплексу – третя чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. V 1 А). Вироби подібного вигляду віднесені до типу I варіанту d за Б.Тержан та А.Хельмут [Teržan, Hellmuth, 2008-2010, abb. 3].

До типу **V1B Трикутник з розеток** відносимо значно чисельнішу групу виробів (**69 екз. із 4 О.З., тобто 0,21%/ 2,88%**), що походить з шести курганів Степу: Мар'янське к.5 п.1, Архангельська слобода к.5 п.1, Бердянський СМ, Богданівка к.3 п.2, Казенна Могила п.3 (додаток В, рис.2.43, 2–6). Аналогічні або дуже близькі за виглядом вироби походять також з лісостепових (к.1 (1995 р.) та к.2 (2001р.) в ур. Марченки, к.402 Журавки, Будки) та донських пам'яток (к.3, к.11 Частих курганів, к.5 Тернового, к.1 та к.5 Колбіно). За влучним зауваженням О.Є. Фіалко, пластинки цього типу практично одночасно існують у скіфському Придніпровському Лісостепу і Степу у другій половині V – першій половині IV ст. до н.е. При цьому, у другій половині IV ст. до н.е. вони практично зникають з вказаних районів і з'являються у похованнях Подоння, що говорить про розповсюдження моди на ці прикраси у східному напрямку [Фіалко, 2014b, с.163]. Датування комплексів – кінець V – початок другої половини IV ст. до н.е. (додаток А, табл. V 1 В).

Останній тип **V1C Трикутник з псевдозерні** є найчисельнішим і нараховує **5898+? екз. із 51 О.З., тобто 18,13%/ 36,69%**. Пластинки цього типу походять з 45 курганів Степу. Вони присутні у оформленні костюма чоловіків та жінок еліти різних рівнів. Датування комплексів – кінець V – перша декада III ст. до н.е. (додаток А, табл. V 1 С).

2.2.5.2. Підгрупа V2 Хрестоподібні.

Назва "хрестоподібні" закріпилася за цими пластинками із самого початку. Вони мають підквадратну форму та вирізані за контуром. Дещо архаїчніший варіант таких виробів не представлений у розглянутих степових похованнях, має ободок з псевдозерні навколо кожного кола отримав назву "конюшиноподібний" у західній літературі [Хельмут-Крамбергер, 2015, рис.6]. Підгрупа нараховує **938 екз. із 13 О.З.**, тобто **2,88%/ 9,35%** відповідно.

До типу **V2A Хрестоподібна** відносимо найбільшу кількість виробів, що утворені п'ятьма фігурами: колами чи квадратами (додаток В, рис.2.44, 1–12). Тип нараховує **909 екз. із 12 О.З.**, тобто **2,79%/ 8,63%** відповідно.

До першого варіанту **V2Aa** належать вироби округлих форм. Одне коло – посередині, чотири – розміщені по чотирьом кутам, утворюючи щось на кшталт розетки з чотирма пелюстками, або ж хреста. Вони походять з 16 курганів Степу. Датування комплексів – середина V – перша декада III ст. до н.е. (додаток А, табл. V 2 A a). Подібні вироби віднесено до типу III варіанту с за Б. Тержан та А.Хельмут [Teržan, Hellmuth, 2008-2010, abb. 3].

Варіант **V2Ab** містить вироби, що утворені поєднанням п'ятьох підквадратів. Вони мають правильніші геометричні форми, та гострі кути (додаток В, рис.2.44, 9–12). Вироби із акцентованими гострими кутами (Архангельська Слобода, ЦП Солохи) відносяться до останньої чверті/кінця V ст. до н.е., а пластинки з більш плавними, дещо округлішими кутами – до середини IV–першої декади III ст. до н.е. (додаток А, табл. V 2 A b). Цікаво, що хронологічно давніша група відноситься до прикрас одягу чоловіка, а друга, принаймні з Гайманової Могили, до жіночих аплікацій одягу.

До типу **V2B** відносимо **29 екз. із 1 О.З. (0,09%/0,72%)** – прикрас жіночого головного убору зі Старшого Брата, які утворені поєднанням чотирьох волют (додаток В, рис.2.44, 13). До них додатково були прикріплені по дві підвіски з нижнього краю. Широке датування комплексу – друга половина IV ст. до н.е., проте вірогідна дата для ювелірних виробів з поховання за М.Ю. Трейстером – середина початок другої половини IV ст. до н.е. (додаток А, табл. V 2 B).

2.2.5.3. Підгрупа V3 Солярний меандр.

До виробів підгрупи відноситься лише одна платівка з Куль-Оби, у вигляді свастичного меандру, яку відносимо до єдиного типу **V3A** (додаток В, рис.2.44, 14). Це складає всього 0,003% від числа виробів у групі. Широке датування комплексу – друга половина IV ст. до н.е. (додаток А, табл. V 3 А).

2.2.5.4. Підгрупа V4 Вісімкоподібні.

У підгрупі виділено три типи, що відрізняються особливостями морфології. Всі вони характеризуються видовженими підовальними формами. Більша частина типів має розширення на кінцях та звуження посередині. Звідси назва – "вісімкоподібні". Підгрупа нараховує **632 екз. із 20 О.З.**, тобто **1,94%/ 14,39%** відповідно.

До першого типу **V4A Зооморфна** відносимо 47+? виробів із сильними зооморфними рисами, які переходять у геометричні (додаток В, рис.2.45, 1–4). Вироби першого варіанту **V4Aa** походять із двох чоловіччих поховань: Хомина Могила п.2 та Нововасилівка к.10 п.1. На них повторюється елемент, що, вірогідно презентує морду або очі котячого хижака. У всіх двох випадках пластинки цього варіанту прикрашали портупейні паски. Крім того, спільною рисою є виготовлення цих аплікацій зі срібла. Датування комплексів – середина IV – перша декада III ст. до н.е. (додаток А, табл. V 4 А а).

До варіанту **V4Ab** відносяться вироби з двох курганів, причому виготовлені зі срібла тільки п'ять екземплярів із ЦПС Лугової Могили. На пластинках варіанту показано сильно спрощену фігуру котячого хижака лежачим (?) у ракурсі згори. Датування комплексів – початок другої половини IV – перша декада III ст. до н.е. (додаток А, табл. V 4 А b).

Наступний тип **V4B Складна** має три варіанти зображень на **280 екз. із 10 О.З.**, тобто **0,86 %/ 7,19%** (додаток В, рис.2.45, 5–14). Їм притаманні видовжені пропорції та значне розширення на кінцях та звуження посередині.

До варіанту **V4Ba** відносяться пластинки із гладкою валикоподібною перетинкою посередині та розширеннями на кінцях. Вони передані у вигляді стилізованій морд тварин (?) (Вільна Україна к.22 п.1 та Гайманова Могила

ПнГ№1п.3) або розеток (Чортомлик ЦПС кам.1, 2). Датування комплексів – середина другої чверті – третя чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. V 4 B a).

Платівки наступного варіанту **V4Bb** містять також стилізовані зображення морд тварин чи розетки на кінцях, що з'єднані товстою перетинкою із гладкого валика посередині та розчленованих двох валиків обабіч. Датування комплексів – друга чверть – кінець IV ст. до н.е. (додаток А, табл. V 4 B b).

До варіанту **V4Bc** відносимо вироби, що своєю формою найменш нагадують вісімкоподібну. Дослідники вдало описали середню частину виробів цього варіанту як "барилоподібну" [Болтрик, Фиалко, 2007, с.56]. Кінці у вигляді розетки та пальметки (Вишнева Могила, Кара-Тюбе) чи стилізованої лапи тварини (Старшна Могила) відділені від середньої частини суцільним чи розчленованими валиками. Датування комплексів – друга – третя чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. V 4 B c). Платівки зі Страшної Могили зафіксовані у якості прикрас чоловічого паску та коміру жіночої сукні.

До типу **V4C Бантоподібна** відносяться два варіанти зображень вісімкоподібної форми на **305+? екз.** із **6 О.З.**, тобто **0,94%/ 4,32%** відповідно (додаток В, рис.2.45, 15–20). Вони мають найбільш спрощену форму та найкоротшу довжину серед виробів підгрупи.

До першого варіанту **V4Ca** відноситься великий масив пластинок із п'яти курганів. На них зображені так звані "бантики". Стилiзовані зображення лап (?) тварин на кінцях і майже повністю втрачена перемичка між ними – найбільш точна характеристика виробів цього варіанту. Датування комплексів – від середини третьої чверті IV до початку III ст. до н.е. (додаток А, табл. V 4 C a). Вироби з тризни Лугової Могили, вірогідно, прикрашали платовий жіночий головний убір.

До варіанту **V4Cb** належать велика серія виробів зі Страшної Могили, що прикрашали рукави жіночої сукні. Вони являють собою найбільш спрощену форму вісімкоподібних – вони мають вид двох спаяних об'ємних гладких сфер, що розчленовані з одного боку для зручності кріплення їх на одязі. Датування комплексу – друга – третя чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. V 4 C b).

2.2.5.5. Підгрупа V5 Гудзики.

Платівки підгрупи є найчисельнішими виробами серед всіх аплікативних прикрас одягу. Підгрупа нараховує **22105+? екз.** та всього **4 О.З.**, тобто **67,97%/ 2,88%** відповідно. Невеликим є число типів у підгрупі – всього два.

До першого типу **V5A Круглий** відносимо пластинки у формі напівфсери із петлею для кріплення на внутрішньому боці (додаток В, рис.2.46, 1–5). Він нараховує **22104 екз.** із **3 О.З.**, тобто **67,96%/ 2,16%** відповідно.

Пластинки першого варіанту **V5Aa** мають гладку поверхню без додаткових декоративних елементів. Цей варіант є найчисельнішим – представлений **22100+? екз.**, що походять з 59 курганів Степу. Датування комплексів – середина V – остання декада III ст. до н.е. (додаток А, табл. V 5 А а).

До другого варіанту **V5Ab** відносимо вироби лише з №83 Темир-Гори та Золотого кургану. На цих пластинках присутній орнамент у вигляді зерні та скані. Датування комплексів – друга чверть – кінець V ст. до н.е. (додаток А, табл. V 5 А а), що вказує на архаїчніший характер цих виробів. Крім того, відомо, що гудзики з Золотого кургану прикрашали пасок похованого тут воїна.

До типу **V5B Видовжений** відноситься лише один виріб з ЦПС Жовтокам'янки видовженої підпрямокутно-овальної форми (додаток В, рис.2.46, б). Датування комплексу – третя чверть IV ст. до н.е. (додаток А, табл. V 5 В).

2.2.5.6. Підгрупа V6 Бусини.

Здебільшого бусини у населення Скіфії використовувалися у якості деталей намист. Проте, інколи їх могли нашивати на одяг та головні убори та одяг. Подібні вироби, що використовувалися для оздоблення костюма були розділені на три типи, які відповідно розпадалися на варіанти. Число екземплярів у підгрупі нараховує **2386** та лише **23 О.З.**, що складає **7,34%/ 16,55%** відповідно.

До першого типу **V6A Сферична** відносимо бусини, що утворені у більшості випадків спаюванням двох на півсфер з отворами (додаток В., рис.2.47, 1–6). На основі форми та орнаментатії виробів у цьому типі виділено три варіанти. Тип

нараховує **1798 екз. із 7 О.З.**, тобто **5,55%/ 5,04%** відповідно.

До першого варіанту **V6Aa** належать прості неорнаментовані бусини у формі сфери. Вони походять з 21 кургану Степу, що мають хронологічні рамки – кінець першої половини V – перша декада III ст. до н.е. (додаток А, табл. V 6 А а). У більшості відносяться до прикрас одягу жінок

До варіанту **V6Ab** відносимо всього два вироби з Кара-Тюбе та Малого Огузу, що мають таку саму сферичну форму, проте мають і додатковий елемент – орнаmentaцію із зерні та скані. Хронологічні межі спорудження цих курганів – друга чверть – початок другої половини IV ст. до н.е. (додаток А, табл. V 6 А b).

До останнього варіанту **V6Ac** відносимо бусини овальних форм із повздожніми валиками, які походять з трьох курганів, час спорудження яких лежить у межах третьої чверті V до н.е. (к.4 групи Дідової Могили) та середини IV – першої декади III ст. до н.е. (ЦПС Чортотлика та Лугової Могили) (додаток А, табл. V 6 А с). Навколо голови небіжчиці вони зафіксовані у найбільш архаїчному похованні з вищеописаних.

Платівки наступного типу **V6B Рурочка** мають підциліндричні форми (додаток В., рис.2.47, 7–22). Вони здебільшого виготовлені з золотого листа скатаного у трубку, на яку нанесено поперечні або перехрещені борозенки, нараховує **460 екз. із 10 О.З.**, тобто **1,46%/ 7,19%** відповідно.

Вироби першого варіанту **V6Ba** представляють найчисельнішу вибірку у підгрупі. Ці пронизки представлені скрученим золотим чи срібним листом із поперечними паралельними лініями. Вони походять з 17 курганів Степу, спорудження яких припадає на початок IV – першу декаду III ст. до н.е. (додаток А, табл. V 6 В а). У більшості випадків вироби варіанту знайдені у жіночих похованнях.

До наступного варіанту **V6Bb** належить рурочки, що відрізняються більшими розмірами (довжина 37-96 мм) та великою варіативністю у орнаmentaції. Вони походять із чоловічих поховань п'яти курганів степу, що були споруджені у час з середини IV – першу декаду III ст. до н.е. (додаток А, табл. V 6 В b). У ЦПС

Товстої Могили вони зафіксовані приржавілими до захисного панцира основного похованого, що вказує на вірогідність використання таких бусин у якості прикрас захисного обладунку найбільш шанованих воїнів.

Вироби наступного типу **V6C Укорочена рурочка** відносимо пронизки, що мають значно коротшу циліндричну форму, інколи з додаванням додаткової орнаменталії. Тип нараховує **122 екз. із 6 О.З.**, тобто **0,38%/ 4,32%** відповідно.

Так вироби варіанту **V6Ca** представлені відносно невеликим числом відносно невеликих за розмірами виробів (довжина 4–11мм) із виконаними у високому рельєфі поперечними валиками. Вони знайдені, вірогідно тільки у трьох чоловічих похованнях з Кара-Тюбе та Лугової Могили, що були споруджені у період початку третьої чверті IV – першої декади III ст. до н.е. (додаток А, табл. V 6 C a).

До варіанту **V6Cb** відносимо всього один виріб з пограбованого поховання к.8 Вовчанського, де всю на поверхню рурочки нанесено ряди крупної зерні. Час спорудження поховання – V ст. до н.е. (додаток А, табл. V 6 C b).

Вироби наступних двох варіантів **V6Cc** та **V6Cd** представлені лише у дитячому похованні к.4 Носаків, у якості прикрас головного убору дівчинки 6–7 років. Ці пронизки є унікальними, і вірогідно, були перероблені з інших прикрас, або зроблені у неповторному вигляді під окремий випадок. Так, на про низках варіанту V6Cc присутній рослинний орнамент, викладений сканню та розетка на одному кінці, а на виробих варіанту V6Cd на кінцях припаяно по кільцю (?). Слід додати, що унікальність цих виробів може пояснюватися нечастою фіксацією поховань дітей у такому віці із статусними речами у головних уборах прикрашених у тому числі золотими виробами. Час спорудження поховання – друга декада IV ст. до н.е. (додаток А, табл. V 6 C c, d).

2.2.5.7. Підгрупа V7 Підвіски.

У підгрупу ввійшли вироби, що у археологічній літературі називаються амфороподібними та краплеподібними підвісками, підвісками у формі жолудів чи інших горішків. У випадку, якщо у похованні фіксувалося використання цих

виробів у якості елементів знімних прикрас – вони не враховувалися у нашій роботі. Серед оздоб одягу такі підвіски прикрашали головні убори та могли слугувати додатковим елементом до інших пластин. У підгрупу V7 увійшло чотири типи підвісок, що здебільшого відрізняються морфологією. Підрахувати точне число екземплярів та оригінальних зображень було складно через інколи неточні данні щодо кількості та вигляду окремих виробів у публікаціях. Тому, слід з пересторогою ставитися до статистичних розрахунків щодо цієї підгрупи. Всього вдалося врахувати **493+?** екз. та **22 О.З.**, тобто **1,52%/ 15,83%** відповідно.

Вироби типу **V7A Амфороподібна** представлені двома варіантами із неповним профілем амфори із петлею на місці умовного горла сосуду (додаток В., рис.2.48, 1–12). Тип нараховує **220 екз.** із **10 О.З.**, тобто **0,68%/ 7,19%** відповідно.

Вироби варіанту **V7Aa** мають здебільшого карбовану орнаментацию та розетки чи зернь на нижньому кінці – "ніжці амфори". Вони походять з 11 курганів, час спорудження яких вкладається у IV ст. до н.е. (додаток А, табл. V 7 A a).

До варіанту **V7Ab** відносяться вироби аналогічної форми, орнаментовані зерню та сканню. Вони походять к.2 Великої Білозерки та Лугової Могили., тобто датуються – від середини третьої чверті IV до початку III ст. до н.е. (додаток А, табл. V 7 A b).

Вироби типу **V7B Горішок** мають реалістичний вигляд горішків (додаток В., рис.2.48, 13–15). Тип нараховує **54 екз.** із **4 О.З.**, тобто **0,17%/ 2,88%** відповідно. Вони не поділяються на варіанти та були знайдені у чотирьох курагнах (Башмачка к.6, Верхній Рогачик к.14, Мелітопольський та Чртомлик), що споруджені протягом другої – третьої чвертей IV ст. до н.е. (додаток А, табл. V 7 B).

До типу **V7C Неорнаментована** відносяться прикраси у вигляді афмороподібних підвісок із гладкою неорнаментованою поверхнею (додаток В., рис.2.48, 16–23). Тип нараховує **137 екз.** із **2 О.З.**, тобто **0,42%/ 1,44%**

відповідно.

Вироби першого варіанту **V7Ca** представлені найбільшим числом серед зразків цього типу –136 екз. Підвіски мають форму неповного профілю амфори із петлею на місці умовного горла сосуду та зерню на місці умовної ніжки. Поверхня їх неорнаментована. Вони походять з 16 курганів Степу, що споруджені протягом другої чверті V – кінця IV ст. до н.е. (додаток А, табл. V 7 С а).

До варіанту **V7Cb** відносимо один виріб з ПМ Огуза, що на відміну від всіх попередніх виробів має не полу форму. Він зроблений поєднанням чотирьох плоских лопатей, що у абрисі формують туж амфоро подібну форму. Широке датування комплексу – середина – передостання декада IV ст. до н.е. (додаток А, табл. V 7 С b).

До наступного типу **V7D Краплеподібна** відносяться два варіанти краплеподібних підвісок (додаток В., рис.2.48, 24–27). Він нараховує **82 екз.** із **6 О.З.**, тобто **0,25%/ 4,32%** відповідно.

Підвіски першого варіанту **V7Da** мають об'ємну краплеподібну форму із петлею нагорі. Вони знайдені у трьох курганах, що були споруджені протягом середини IV – першої декади III ст. до н.е. (додаток А, табл. V 7 D а).

Вироби варіанту **V7Db** мають плоску краплеподібну форму із складною орнаментациєю на лицьовій стороні у вигляді рослинних мотивів. виконаних у техніці скані. Вони походять з ЦПС Лугової Могили, вірогідні широкі часові рамки спорудження якої припадають на середину третьої чверті IV до початку III ст до н.е. (додаток А, табл. V 7 D b).

2.3. Загальна динаміка морфологічних змін коштовних аплікацій одягу

Було взято за основу наявні у публікаціях матеріалів, звітах про археологічні розкопки та аналітичних статтях з хронології скіфських старожитностей датування часу спорудження розглянутих курганів. Через брак місця не розглядаються дискусійні питання щодо часу спорудження скіфських курганів та свіжа дискусія, започаткована С.В. Поліним щодо передатування пам'яток фінального періоду скіфської історії [див. наприклад: Мозолевский, Полин,

2005; Полин 2014; Кац, 2016]. Тому, у випадку розбіжностей у датуванні, у таблицях подано всі відомі точки зору дослідників.

Завдяки впорядкуванню 94 курганів із 125 комплексами із відносно вузькими датами, вдалося виділити дев'ять умовних хронологічних груп пластинок одягу на території Степу (додаток Б, табл.3). Якщо до часу перших п'яти груп відноситься порівняно невелика кількість елітарних курганів із незначним числом пластинок, то починаючи з шостої їх число значно зростає. Справжній бум у використанні коштовних пластин одягу припадає на третю чверть IV ст. до н.е. – хронологічні межі восьмої групи. У наступний період – дев'ята група – спостерігається згасання цієї традиції. Отже, нижче докладно розглядається існування типів та варіантів зображень у часі (додаток В., рис.4.3, 4.4).

2.3.1. Перша – третя хронологічні групи.

Найбільш архаїчна **перша хронологічна група (друга половина VII ст. до н.е.)** представлена такими виробами:

одним типом довгих пластин – **II N** та зображенням хижого птаха на дрібних пластинах варіанту **III2Ba** з Литого (Мельгуновського) кургану, що розташований на фактичному прикордонні Степу та Лісостепу Європейської Скіфії.

До **другої хронологічної групи (кінець VI – перша чверть V ст. до н.е.)** відносимо появу дрібних пластинок одягу:

рослинних із зображенням пальмети типу **IV2A** (Гостра Томаківська Могила) геометричних – гудзики варіантів **V5Aa–b** (Золотий курган).

Третя хронологічна група (друга чверть V ст. до н.е.) містить такі типи та варіанти пластинок:

поліморфні – з'являються образи грифонів варіанту **III1Cd** (Великої Знам'янки к.13 ЦПС);

зооморфні – виникають зображення котячих варіанту **III1Ba** (Чортомлика к.31, Великої Знам'янки к.13 ЦПС та Баби) та **III1Cb** (Великої Знам'янки к.13 ЦПС); хижих птахів типу **III2A** (к.13 Великої Знам'янки) та зайця варіанту **III4Ba** (Великої Знам'янки к.13 ЦПС та Баби)

геометричні – представлені гудзиками варіанту **V5Aa** та бусинами варіанту **V6Aa** (Великої Знам'янки к.13 ЦПС).

2.3.2. Четверта хронологічна група.

Наступна **четверта хронологічна група (середина – початок четвертої чверті V ст. до н.е.)** представлена пластинками таких груп:

антропоморфних – з'являються перші зображення голови Медузи горгони варіантів **IICa–b** (Німфейські к.17 та к.24) та профільні зображення голови якогось місцевого божества варіанту **I2Ab** (Німфейський к.17 8/1876)

поліморфних – продовжують існування зображення грифонів варіанту **II1Cd** (Малий Чортомлик) та з'являється новий варіант **II1Da** (Німфейський к.17 8/1876), окрім цього з'являються образи сфінкса, що йде типу **II4B** та що сидить типу **II4C** (Німфейські к.17 та к.24), а також унікальне сцена протистояння двох сфінксів та розташованого під ними лева на пластинці варіанту **II4Da** (Німфейський к.17 8/1876);

зооморфних – продовжують існувати зображення котячого варіанту **III1Ba** (Чортомлика к.40, Малий Чортомлик, Німфейський к.17 8/1876), хижого птаха типу **III2A** (Малий Чортомлик) та зайця варіанту **III4Ba** (Дідової Могили к.4 п.1), з'являються нові варіанти: голова лева – **III1Ab**, хижий птах у польоті – **III2Bb** з к.17 та к.24 групи Німфейських, голова барана типу **III3A** (Німфейський к.24 19/1876), півень типу **III2E**, олень варіанту **III3Fb** та лосекозел варіанту **III3Ga** з к.17 8/1876 Німфейський, а також образ качки – **III2Ca** з Малеого Чортомлика;

рослинні – з'являється нові для Степу зображення розеток варіанту **IV3Ac** (Німфейський к.24 19/1876);

геометричні – продовжують існування гудзика варіанту **V5Aa** (Малий Чортомлик) та бусини варіанту **V6Aa** (Дідової Могили к.4 п.1).

2.3.3. П'ята хронологічна група.

До **п'ятої хронологічної групи (остання чверть V – початок IV ст. до н.е.)** відносимо вироби наступних типів/варіантів:

антропоморфні – продовжують існування зображення голови Медузи

горгони типу **II C¹** (Темир-Гора №83), з'являються вироби варіанту **II Ed** (Солоха ЦП, Богданівка к.3 п.2), а також зображення фігури людини у профіль типу **II A** (Архангельська слобода к.5 п.1);

поліморфні – продовжують існування зображення грифонів варіанту **II Cd** (Корніївка к.2 п.3), виникають зображення так званого двотілого сфінкса варіанту **II Aa** (Солоха ЦП);

зооморфні – продовжує існування образ зайця варіанту **II Va** (Орджоникідзе к.11 (група Шахти 22), образ голови хижого птаха типу **II 2A** (Архангельська слобода к.5 п.1), та з'являється новий варіант зображень зайця – **II Vb** (Нововасилівка к.17 п.3), хижого птаха у варіанті **II 2Bc** (Солоха ЦП), крім того, виникають сцени шматування кошачим копитного варіанту **II Db** (Архангельська слобода к.5 п.1), а також збірний образ хижака варіанту **II Sc** (Богданівка к.3 п.2). У цей же час виникає новий варіант зображень лосекозла **II 3Ga** (Корніївка к.2 п.3);

рослинні – відсутні;

геометричні – доживають гудзики варіанту **V 5Ab** (Темир-Гора №83), продовжують існування підвіски варіанту **V 7Ca** (Темир-Гора №83), з'являються хрестоподібні пластинки варіанту **V 2Aa** (Архангельська слобода к.5 п.1) і варіанту **V 2Ab** (Солоха ЦП, Архангельська слобода к.5 п.1), а також трикутні типу **V 1B** (Богданівка к.3 п.2, Архангельська слобода к.5 п.1) та **V 1C** (Архангельська слобода к.5 п.1).

2.3.4. Шоста хронологічна група.

У наступній **шостій хронологічній групі (перша – початок другої чверті IV ст. до н.е.)** виникає велике число нових варіантів дрібних пластин та починають впроваджуватися довгі пластини головних уборів:

довгі пластини – з'являються пластини типу **II D** (Носаки к.4 гр2 ПнП, Львове к.18 п.1) та **IV B** (Казенна Могила п.3);

антропоморфні – продовжують існування вироби варіанту **II Eb** (Гайманова

¹ На жаль, не можливо віднести до певного варіанту зображень через відсутність у публікаціях зображень цих пластинок

Могила ПдГ№4 п.2 та п.3), **IIEd** (Казенна Могила п.3, Верхній Рогачик к.19 п.4, Мар'янське к.5 п.1). Також виникають пластинки із новим варіантами масок-личин **IIЕa,c** (Гайманова Могила ПдГ№4 п.2 та п.3). З'являється раніше не відомі зображення голови Діоніса варіанту **IIAb** (Гайманова Могила ПдГ№4 п.2 та п.3), зображеннями жіночих божеств варіантів **IIВg** (Бердянський СМ, ЦМ), **I2Cb** (Бердянський ЦМ), новий варіант зображень горгонейонів **IIСf** (Гайманова Могила ПдГ№4 п.3) та пластинки зі сценами за участю міфічних персонажів варіантів **I4Aa** (Носаки к.4 гр.1 ЦП), **I3Ca–b** (Казенна Могила п.3), варіанту **I4Eb** (Бердянський ЦМ), а також варіанту **I4Fa** (Солоха БП, Бердянський ЦМ). Яскравою новацією у цей час є пластинки із зображеннями менад варіанту **I4Ga** (Гайманова Могила ПдГ№4 п.3);

поліморфні – продовжують існування зображення двотілого сфінкса варіанту **II4Aa** (Мала Лепетиха к.9 п.4, Червоний Поділ I к.2 п.1, Вовчанське к.8п.2); виникають зображення грифона варіантів **II1Aa** (Бердянський СМ), **II1Bc** (Гайманова Могила ПдГ№4 п.3), **II1Ba** (Мар'янське к.5 п.1), **II1Ca** (Солохи к.75 п.3, Братолюбівський к.4 п.5, Бердянський ЦМ), **II1Cb** (Бердянський ЦМ), **II1Cc** (Казенна Могила п.3, Бердянський ЦМ), **II1Cd** (Казенна Могила п.3), а також варіантів **II1Da** (Мала Лепетиха к.9 п.4), **II1Db** (Солоха БП), **II1Eb** (Солоха БП, Носаки к.13 п.3) та **II1Fa** (Солоха БП) та зображення сфінкса типів **II4Ab** (Вовчанське к.8п.2), **II4B** (Мала Лепетиха к.9 п.4) та, що сидить типу **II4C** (Бердянський СМ);

зооморфні – продовжує існування зображення зайця варіанту **III4Vb** (Носаки к.4 гр.1 ЦП), котячого хижака варіанту **III1Ba** (Бердянський СМ, ЦМ, Вовчанське к.8п.2) та лосекозла варіанту **III3Ga** (Солоха БП). Виникають нові образи котячого типу **III1A** (Казенна Могила п.1, п.3), варіанту **III1Bc** (Бердянський ЦМ), зображень лосекозла **III3Gb** (Бердянський ЦМ) та образу зайця **III4A** (Носаки к.4 гр.1 ЦП, Казенна Могила п.3), **III4Ba** (Верхній Рогачик к.19 п.4, Казенна Могила п.3, Новокам'янка к.4 п.2). З'являються нові варіанти сцени шматування котячим копитного: **III1Dc** (Носаки к.4 гр.1 ЦП, Златопіль к.16 гр4 ПС2 п.3, Мала Лепетиха к.9 п.4), **III1Dd** (Солоха БП) та протиборства

котячих варіанту **III1De** (Гайманова Могила ПдГ№4 п.3). Крім того, з'являється новий тип **III2D** зображень голуба (Носаки к.4 гр2 ПнП), а також новий варіант **III3Fb** зображень оленя (Солоха БП, Мала Лепетиха к.9 п.4). Виникають також пластинки у вигляді черепашки молюска типів **III6A** (Гайманова Могила ПдГ№4 п.3) та **III6B** (Чортomlaка к.35).

рослинні – з'являються зображення аканту типів **IV1A** (Гайманова Могила ПдГ№4 п.3), **IV1B** (Носаки к.4 гр.1 ЦП, Казенна Могила п.3), розеток варіантів **IV3Aa,e** (Гайманова Могила ПдГ№4 п.3), **IV3Fc** (Носаки к.4 гр.1 ЦП), **IV3Ga** (Гайманова Могила ПдГ№4 п.3), **IV3Gb** (Носаки к.13 п.3), а також зображення лотосів типу **IV4A** і варіантів **IV4Ba**, **IV4Da** (Гайманова Могила ПдГ№4 п.3) та унікальні вироби типу **IV4C** (Солоха БП);

геометричні – продовжують існування трикутники типу **V1B** (Казенна Могила п.3, Бердянський СМ, ЦМ, Мар'янське к.5 п.1) та **V1C** (Верхній Рогачик к.19 п.4, Носаки к.4 гр.1 ЦП, Золота Балка к.17 п.3, Солоха БП, Мала Лепетиха к.9 п.4, Бердянський СМ, ЦМ, Гайманова Могила ПдГ№4 п.3, Мар'янське к.5 п.1), хрестоподібні варіантів **V2Aa** (Бердянський СМ, Гайманова Могила ПдГ№4 п.3) та **V2Ab** (Вовчанське к.8п.2), гудзики варіанту **V5Aa** (Носаки к.4 гр.1 ЦП, Казенна Могила п.3, Львове к.18 п.1, Бердянський ЦМ, Гайманова Могила ПдГ№4 п.2та п.3), бусини варіанту **V6Aa** (Носаки к.4 гр.1 ЦП, гр3 ПнЗх, Мала Лепетиха к.9 п.4, Чортomlaка к.35, Гайманова Могила ПдГ№4 п.3) та підвіски варіанту **V7Aa** (Носаки к.4 гр2 ПнП, Верхній Рогачик к.19 п.4), а також з'являються раніше не відомі рурочки варіанту **V6Ba** (Носаки к.4 гр.1 ЦП та к.13 п.3, Бердянський СМ, Гайманова Могила ПдГ№4 п.3), унікальні пронизки варіантів **V6Cc–d**, що знайдені лише у одному комплексі – Носаки к.4 гр3 ПнЗх, а також підвіски варіанту **V7Ca** (Носаки к.13 п.3, Гайманова Могила ПдГ№4 п.3).

2.3.5. Сьома хронологічна група.

Наступна сьома хронологічна група (друга чверть – середина IV ст. до н.е.) представлена ще ширшим числом типів і варіантів дрібних пластин. Крім того, в цей час значно зростає асортимент довгих платівок головних уборів:

довгі пластини – з’являються вироби нових типів: **I C** (Вільна Україна к.2 п.2, Новомиколаївка к.11 п.3), **II B** (Водославка к.6п.2, Велика Білозерка к.2 п.3, Вільна Україна к.22 п.2), **II J** (Кам’янка-Дніпровська к.1 п.9), **II L** (Велика Білозерка к.2 п.3), **II M**, **III G** (Кам’янка к.21 п.2), **III A** (Вільна Україна к.22 п.2), **III B** (Золота Балка к.17 п.2), **III E** (Водославка к.6п.2, Вільна Україна к.22 п.2);

антропоморфні – продовжують побутування вироби із зображенням голови Діоніса варіанту **IIAb** (Гайманова Могила ПнГ№1п.3, Велика Білозерка к.2 п.3) та зображень людського обличчя варіантів **IIЕa** (Водославка к.6п.2, Страшної Могили к.4 п.2), **IIЕb** (Кара-Тюбе ЦПС, Первомаївка II к.1 п.2, Новомиколаївка к.11 п.3, Вільна Україна к.22 п.2), **IIЕc** (Башмачка к.6, Верхній Рогачик кХVI п.2), **IIEd** (Володимирівка к.1 п.2). Продовжують існування пластинки із сценою інвеститури варіанту **I4Aa** (Верхній Рогачик «ЦП») та зображенням менад варіанту **I4Ga** (Водославка к.6 п.2). Виникають пластинки із зображенням Великої Богині варіанту **IIВc** (Акимівка к.2 п.2, Башмачка к.6, Золота Балка к.15 п.2), **IIВe** (Водославка к.6п.2), **IIВf** (Акимівка к.2 п.2), **IIВh** (Володимирівка к.1 п.2), новим варіантом горгонейону – **IIСc** (Кара-Тюбе ЦПС), профільні зображення людини варіантів **I2Ba** (Виводове к.92 п.2), **I2Bd** (Верхній Рогачик «ЦП», Новомиколаївка к.11 п.3), **I2Be** (Башмачка к.6), **I2Bg** (Первомаївка II к.1 п.2);

поліморфні – продовжують побутувати вироби типу **II4B** (Первомаївка II к.1 п.2) та варіанту **IIIСа** (Вільна Україна к.22 п.2), з’являються пластинки із новим варіантом зображення грифона **IIIAb** (Водославка к.6п.2), **IIIВc** (Вільна Україна к.2 п.2), із раніше не відомою сценою шматування грифоном копитного варіанту **II2Aa** (Верхній Рогачик «ЦП») та протистояння грифонів **II2Ba** (Гайманова Могила ПнГ№1п.2,3, 4), а також раніше не використовуваний образ гіпокампа у варіанті **II3Ad** (Верхній Рогачик «ЦП»);

зооморфні – продовжують побутувати сцени шматування котячим копитного варіанту **III1Dc** (Ольгине к.1 п.4, Велика Білозерка к.2 п.3), протиборства котячих варіанту **III1De** (Кам’янка к.21 п.2), зображення оленя варіанту **III3Fb**

(Кам'янка-Дніпровська к.1 п.9, Шолохове к.4), зайця – **III4Bb** (Башмачка к.6), та мушлі типу **III6A** (Кам'янка-Дніпровська к.1 п.9, Пришиб к.29 п.1, Чортomla к.29). Виникають нові варіанти збірного образу хижака **III1Ca** (Гайманова Могила ПнГ№1п.3), качки **III2Cc** (Гайманова Могила ПнГ№1п.3, Водославка к.6п.2), оленя **III3Fa** (Акимівка к.2 п.2), козеня типу **III3H** (Володимирівка к.1 п.2) та мухи **III5B** (Гайманова Могила ПнГ№1п.3);

рослинні – продовжують побутування пластинки у формі аканту типу **IV1A** (Золота Балка к.15 п.1), розетки варіантів **IV3Aa** (Кара-Тюбе ЦПС), **IV3Ae** (Верхній Рогачик «ЦП»), **IV3Fc** (Кара-Тюбе ЦПС, Золота Балка к.13 п.1), а також з'являються нові типи – **IV2B** (Страшна Могила ЦП) та варіанти пластинок: **IV3Ab** (Золота Балка к.15 п.2, Кара-Тюбе ЦПС), **IV3Ad** (Акимівка к.2 п.2), **IV3Af** (Гайманова Могила ПнГ№1п.3), **IV3Fb** (Башмачка к.6, Вільна Україна к.22 п.2);

геометричні – ширшого розповсюдження набувають трикутники типу **V1B** (Золота Балка к.13 п.1) та **V1C** (Башмачка к.6, Золота Балка к.15 п.1, п.2 та к.13 п.1, Кам'янка-Дніпровська к.1 п.9, Кара-Тюбе ЦПС, Страшна Могила ЦП, Верхній Рогачик к.XVI п.2, Гайманова Могила ПнГ№1п.3, Шолохове к.4), хрестоподібні варіанту **V2Aa** (Башмачка к.6, Золота Балка к.15 п.2, Первомаївка II к.1 п.2, Гайманова Могила ПнГ№1п.3, Вільна Україна к.22 п.2), **V2Ab** (Гайманова Могила ПнГ№1п.3), гудзики варіанту **V5Aa** (Акимівка к.2 п.2, Башмачка к.6, Верхній Рогачик «ЦП», Вільна Україна к.14 п.2 та к.2 п.2, Золота Балка к.13 п.1, к.15 п.1, к.17 п.2, Кара-Тюбе ЦПС, Первомаївка II к.1 п.2, Гайманова Могила ПнГ№1п.3, Шолохове к.4, Страшної Могили к.4 п.2), бусини варіантів **V6Aa** (Башмачка к.6, Кам'янка-Дніпровська к.1 п.9, Кара-Тюбе ЦПС, Пришиб к.29 п.1, Чортomla к.29, Гайманова Могила ПнГ№1п.3, Шолохове к.4) та **V6Ba** (Башмачка к.6, Верхній Рогачик «ЦП», Гайманова Могила ПнГ№1п.3, Шолохове к.4, Володимирівка к.1 п.2, Страшної Могили к.4 п.2), а також підвіски варіанту **V7Aa** (Башмачка к.6, Володимирівка к.1 п.2) та **V7Ca** (Гайманова Могила ПнГ№1п.3, Велика Білозерка к.2 п.3, Новомиколаївка к.11 п.3). З'являються і нові варіанти пластинок: вісімкоподібні – **V4Ba**

(Гайманова Могила ПнГ№1п.3), **V4Bb** (Золота Балка к.17 п.2), **V4Bc** (Кара-Тюбе ЦПС, Страшної Могили к.4 п.2), вісімкоподібні унікального варіанту **V4Cb** (Страшної Могили к.4 п.2) та нові варіанти бусин **V6Ab** та пронизок **V6Ca** (Кара-Тюбе ЦПС), **V7Ab** (Велика Білозерка к.2 п.3), а також новий тип підвісок – **V7B** (Башмачка к.6).

2.3.6. Восьма хронологічна група.

До **восьмої хронологічної групи (середина – початок четвертої чверті IV ст. до н.е.)** відноситься ще більший масив дрібних аплікацій і відбувається складання зображального коду, що використовувався у оздобі одягу. У цей час спостерігається спорудження щонайменше трьох курганів рівню царських: Чортomla, Куль-Оби, а також, ймовірно наприкінці третьої – на початку четвертої чверті сторіччя зводиться курган Огуз. У розглянутий період значно розширюється асортимент як довгих так і дрібних платівок:

довгі пластини – з'являються велике число нових типів пластини: **IA** (Куль-Оба), **IB** (Чортomla ЦПС кам.2 (ПнСх) кат. 113, Товста Могила БПС), **ID** (Чортomla ЦПС кам.1 (ПдСх) кат. 128, кам.2 (ПнСх) кат. 122), **IE** (Чортomla ЦПС кам.1 (ПдСх) кат. 136), **IF** (Чортomla ЦПС кам.1 (ПдСх) кат. 128), **IN** (Куль-Оба), **IG** та **III D** (Вільна Україна к.22 п.1), **II A** (Чортomla ЦПС кам.2 (ПнСх) кат. 122, Товста Могила БПС, Вільна Україна к.22 п.1, Куль-Оба), **II C** (Чортomla ЦПС кам.2 (ПнСх) кат. 113, Товста Могила БПС), **II E** (Чортomla ЦПС кам.1 (ПдСх) кат. 128), **II F** (Чортomla ЦПС кам.2 (ПнСх) кат. 113), **II G** (Чортomla ЦПС кам.2 (ПнСх) кат. 122), **II H** (Чортomla ЦПС кам.1 (ПдСх) кат. 136), **II K** (Діїв ВП), **III A** (Золота Балка к.15 п.3, Тетянина Могила), **III C** (Чортomla ЦПС кам.4 (ПнЗх), **III E** (Діїв ВП, Мелітопольський Г1, Тетянина Могила), **IV A** (Мелітопольський Г1, Златопіль к.5 п.5);

антропоморфні – продовжує побутувати зображення богині у варіанті **II Bc** (Вишнева Могила ЦП), популярними стають горгонейони варіантів **II Cc** (Чортomla ЦПС кам.2 (ПнСх), Малий Огуз, Огуз ЦПС), **II Cf** (Огуз ПМББабина Могила Г1, Чортomla ЦПС кам.2 (ПнСх), Товста Могила ЦПС, Чмирева Могила БП, Тетянина Могила, Куль-Оба, Мелітопольський Г1), а

також зображення голови людини варіантів **11Ea** (Мелітопольський Г1, Тетянина Могила, Денисова Могила), **11Eb** (Бабина Могила Г2, Шульгівка ЦП, Піски к.9 п.2, Перший Мордвинівський БП, Мелітопольський Г1), **11Ec** (Огуз ЦПС, ПМ, Бабина Могила Г1, Мелітопольський Г1, Товста Могила БПС, Чмирева Могила БП, Малий Огуз, Тетянина Могила), **11Ed** (Вишнева Могила ЦП п.4, Велика Знам'янка к.2 п.1), "Геракла" **13A** (Куль-Оба), міфічних сцен – **14Aa** (Огуз ПМ, Мелітопольський Г2, Чортомлик ЦПС кам.5, Перший Мордвинівський БП, Куль-Оба), сцени братання – **14Fa** (Куль-Оба) та образи менад варіанту **14Ga** (Діїв ВП, Денисова Могила, Верхній Рогачик к.12 п.1). Набувають широкого розповсюдження профільне зображення чоловіка варіанту **12Ba** (Огуз ЦПС, Золота Балка к.22 п.1, Чортомлик ЦПС кам.2 (ПнСх), Перший Мордвинівський ЦП, Малий Огуз) та виникають нові варіанти цього типу: **12Bb** (Огуз ПМ, Діїв ВП, Перший Мордвинівський ЦП, Тетянина Могила, Денисова Могила, Мелітопольський Г1, Чортомлик ЦПС кам.2 (ПнСх), **12Bc** (Мелітопольський Г1), **12Be** (Мелітопольський Г1, Шульгівка ЦП, Малий Огуз, Куль-Оба) та новий варіант жіночих профільних зображень – **12Cc** (Мелітопольський Г1, Куль-Оба). Виникає новий варіант зображень голови Діоніса – **11Aa** (Чортомлик ЦПС кам.5, Куль-Оба, Огуз ЦПС), "Афіни" – **11Bb** (Огуз ПМ), Великої Богині – **11Bd** (Перший Мордвинівський БП), **11Be** (Діїв ВП, Гайманове Поле к.11), **11Bi** (Куль-Оба), горгонейонів – **11Cd** (Шульгівка ЦП, Малий Огуз, Денисова Могила, Куль-Оба), **11Ce** (Огуз ЦПС, ПМ, Малий Огуз, Тетянина Могила, Гайманове Поле к.11), **11Cg** (Чортомлик ЦПС кам.2 (ПнСх), кам.3 (ПдЗх), кам.5, Денисова Могила, Куль-Оба) та **11Ch** (Чортомлик ЦПС кам.2 (ПнСх), кам.3 (ПдЗх), Куль-Оба), **11Ci** (Куль-Оба), та Силена – **11D** (Огуз ПМ). Окрім цього, з'являються нові образи: голови негроїда – **11Ee** (Огуз ПМ, Чортомлик ЦПС кам.2 (ПнСх) кам.5, Куль-Оба), новий варіант профільного зображення голови Афіни – **12Aa** (Мелітопольський Г1, Чортомлик ЦПС кам.2 (ПнСх), Огуз ЦПС, Чмирева Могила БП, Вільна Україна к.29 п.1, Куль-Оба, Козел), голови у профіль – **12Bf** (Куль-Оба), **12Cc** (Куль-Оба, Мелітопольський Г1), богині варіантів **13Ba** (Куль-Оба), **13Bb** (Бабина

Могила Г2), **I3Cc** (Куль-Оба), новий варіант сцени інвеститури – **I4Ab** (Чортомлик ЦПС кам.4 (ПнЗх), унікальні вироби із богинею зі звірами – **I4B** (Чмирева Могила БП) та із людиною, що сидить на птасі варіанту – **I4Ca** (Товста Могила БПС), та посейдону на дельфіні – **I4Cb** (Куль-Оба). Виникає новий тип зі сценою протиборства Геракла з левом – **I4D** (Шульгівка БП, Чортомлик ЦПС кам.2 (ПнСх), Чмирева Могила БП, ЦП, Куль-Оба, Жовтокам'янка ЦПС), героя з грифоном – **I4Ea** (Чортомлик ЦПС кам.2 (ПнСх), скіфів між собою – **I4Fb** (Чмирева Могила БП), сцени полювання – **I4Fc** (Куль-Оба) та бою – **I4Fe** (Куль-Оба), менад у танці варіантів **I4Gb** (Куль-Оба) та **I4Gc-d** (Огуз ПМ);

поліморфні – з'являються пластинки, що побутували у шостій хронологічній групі і відсутні у сьомій – із зображенням рогатого грифона варіанту **П1Aa** (Товста Могила БПС) та варіанту **П1Ba** (Чортомлик ЦПС кам.3 (ПдЗх, Жовтокам'янка ЦПС). Продовжують існування пластинки із шматуванням грифоном копитного варіанту **П2Aa** (Товста Могила БПС) та із протистоянням грифонів варіанту **П2Ba** (Чмирева Могила БП). Ширшого розповсюдження набувають образи грифона у варіантах **П1Bc** (Огуз ПМ), **П1Ca** (Товста Могила БПС), **П1Cb** (Огуз ЦПС, ПМ, Чортомлик ЦПС кам.2 (ПнСх), Жовтокам'янка ЦПС), Товста Могила БПС, Малий Огуз, Вільна Україна к.22 п.1, Велика Знам'янка к.2 п.1), **П1Eb** (Куль-Оба), гіпокампа варіанту **П3Ad** (Піски к.9 п.1) та зображень сфінкса варіанту **П4Aa-b** (Куль-Оба), типу **П4C** (Товста Могила БПС). Одночасно виникають нові варіанти зображень вже відомих істот: рогатого грифона – **П1Ab** (Малий Огуз, Тетянина Могила), грифона що сидить – **П1Ea** (Куль-Оба), протистояння цих істот – **П2Bb** (Куль-Оба). Виникає нові зображення гіпокампа – варіант **П3Aa** (Соболева Могила п.2), **П3Ab** (Чортомлик ЦПС кам.2 (ПнСх), **П3Ac** (Куль-Оба) та тип – протистояння **П3B** (Бабина Могила Г2, Золота Балка к.15 п.3). Виникає унікальний варіант протиборства сфінкса з котячим хижакком – **П4Db** (Чортомлик ЦПС кам.2 (ПнСх) та оригінальний тип кабано-птаха – **П5A** (Куль-Оба);

зооморфні – продовжують експлуатуватися зображення котячого хижака –

III1Ba (Чортотлик ЦПС кам.1 (ПдСх), **III1Bc** (Мелітопольський Г1, Шульгівка ЦП, Куль-Оба), абстрактного хижака варіанту **III1Ca** (Товста Могила ЦПС), шматування копитного котячим – **III1Dc** (Чортотлик ЦПС кам.2 (ПнСх), Товста Могила БПС), хижого птаха типу **III2A** (Ізобільне к.12), варіанту **III2Ba** (Бабина Могила Г2, Огуз ЦПС, Жовтокам'янка ЦПС), птаха варіанту **III2Cc** (Перший Мордвинівський БП), оленя варіанту **III3Fb** (Володимирівка к.12 п.1, Діїв ЦП) та зайця – **III4A** (Куль-Оба), **III4Bb** (Огуз ПМ, Шульгівка БП, Чортотлик ЦПС кам.2 (ПнСх), Вишнева Могила ЦП) та черепашок моллюсків – тип **III6A** (Огуз ПМ). Збільшується число пластинок із зображенням лева, що лежить варіанту **III1Bc** (Мелітопольський Г1, Шульгівка ЦП, Куль-Оба) та виникає новий варіант – **III1Be** (Мелітопольський Г1, Володимирівка к.4 п.1). З'являються нові типи зображень тварин: голови лева – **III1Ac** (Огуз ПМ), **III1Ae** (Бабина Могила Г2, Золота Балка к.15 п.3, Тетянина Могила), лев що лежить варіанту **III1Bb** (Перший Мордвинівський БП, Куль-Оба), шматування копитного **III1Da** (Чмирева Могила БП), **III2Bd** (Куль-Оба), букранія – **III3B** (Огуз ПМ) та голови кабана – **III3C** (Діїв ВП, Мелітопольський Г1), оленя – **III3D** (Огуз ЦПС), бика типу **III3E** (Чортотлик ЦПС кам.2 (ПнСх), Товста Могила БПС, ЦПС, Вишнева Могила ЦП), протистояння зайців – **III4C** (Шульгівка ЦП, Вишнева Могила п.4). Виникають вироби із зображеннями павуків та комах: павука – **III5A** (Огуз ПМ), мухи – **III5B** (Огуз ЦПС), та їх протистояння – типу **III5C** (Мелітопольський Г1, Вишнева Могила п.4 та Володимирівка к.4 п.1).

рослинні – набувають розповсюдження зображення аканту типу **IV1A** (Бабина Могила Г2, Мелітопольський Г1, Шульгівка ЦП), продовжує існування варіант зображень розетки – **IV3Aa** (Огуз ЦПС, Ольгине к.3 п.4, Чортотлик ЦПС кам.1 (ПдСх), кам.2 (ПнСх), кам.5, Малий Огуз, Златопіль к.5 п.5, Верхній Рогачик к.12 п.1, Жовтокам'янка ЦПС), **IV3Ab** (Огуз ЦПС, Золота Балка к.22 п.1, Вільна Україна к.4 п.4, Чортотлик ЦПС кам.2 (ПнСх), кам.4 (ПнЗх), кам.5, Товста Могила БПС), Жовтокам'янка ЦПС), **IV3Ad** (Огуз ПМ, Мелітопольський Г1, Чортотлик ЦПС кам.2 (ПнСх), кам.5, Вишнева Могила

ЦП, Денисова Могила Куль-Оба), **IV3Ae** (Огуз ПМ, Чортотлик ЦПС кам.5, Чмирева Могила БП, Тетянина Могила, Соболева Могила п.2, Куль-Оба), **IV3Fb** (Бабина Могила Г2, Чортотлик ЦПС кам.1 (ПдСх), кам.2 (ПнСх), **IV3Fc** (Огуз ПМ, Перший Мордвинівський БП), **IV3Fe** (Бабина Могила Г2, Куль-Оба), **IV3Ga** (Огуз ПМ), **IV3Gb** (Піски к.9 п.1) та лотосу – **IV4A** (Огуз ЦПС, Мелітопольський Г1, Чортотлик ЦПС кам.1 (ПдСх), кам.2 (ПнСх), кам.3 (ПдЗх), Вишнева Могила ЦП), Товста Могила БПС), **IV4Ba** (Бабина Могила Г2, Тетянина Могила), **IV4Da** (Тетянина Могила). Виникають новий тип зображення аканту – **IV1B** (Мелітопольський Г1, Велика Знам'янка к.2 п.1); нові варіанти розеток: **IV3Af** (Огуз ПМ), **IV3B** (Огуз ПМ, Мелітопольський Г1, Чортотлик ЦПС кам.2 (ПнСх), Перший Мордвинівський БП), **IV3C** (Огуз ЦПС, Бабина Могила Г2, Тетянина Могила), **IV3D** (Бабина Могила Г2), **IV3E** (Мелітопольський Г1, Огуз ПМ), **IV3Fa** (Чортотлик ЦПС кам.5, Огуз ЦПС), **IV3Fd** (Золота Балка к.22п.1, Чортотлик ЦПС кам.5), **IV3Gc** (Шульгівка ЦП) та зображень лотосу – **IV4Bb** (Огуз ЦПС, ПМ, Шульгівка ЦП, Чортотлик ЦПС кам.4 (ПнЗх), **IV4E** (Огуз ЦПС, Малий Огуз);

геометричні – в ужитку продовжують побутувати підтрикутні вироби типу **V1C** (Огуз ЦПС, ПМ, Володимирівка к.12 п.1, Золота Балка к.22 п.1, Бабина Могила Г1, Г2, Мелітопольський Г1, Шульгівка БП, ЦП, Чортотлик ЦПС кам.1 (ПдСх), кам.2 (ПнСх), кам.5, Товста Могила ЦПС, Чмирева Могила БП, Вишнева Могила ЦП, Перший Мордвинівський ЦП, Малий Огуз, Гайманове Поле к.11, Верхній Рогачик к.12 п.1, Жовтокам'янка ЦПС), хрестоподібні пластинки варіанту **V2Aa** (Огуз ЦПС, Бабина Могила Г1, Г2, Чортотлик ЦПС кам.5, Товста Могила БПС, Вишнева Могила ЦП, Малий Огуз, Тетянина Могила, Денисова Могила, Перший Мордвинівський БП, Куль-Оба, Жовтокам'янка ЦПС), вісімкоподібні варіанту **V4Ba** (Чортотлик ЦПС кам.1 (ПдСх), кам.2 (ПнСх), Вільна Україна к.22 п.1), **V4Bb** (Лисячої Могили к.1 п.2, Малий Огуз, Куль-Оба), **V4Bc** (Вишнева Могила п.4), гудзики варіанту **V5Aa** (Огуз ЦПС, ПМ, Володимирівка к.12 п.1, Діїв ВП, Золота Балка к.22п.1, Бабина Могила Г2, Мелітопольський Г1, Г2, Шульгівка БП, ЦП, Чортотлик ЦПС кам.1

(ПдСх), кам.2 (ПнСх), кам.4 (ПнЗх), Товста Могила БПС, ЦПС, Чмирева Могила БП, Вишнева Могила ЦП, п.4, Малий Огуз, Тетянина Могила, Денисова Могила, Златопіль к.5 п.5, Гайманове Поле к.11, Верхній Рогачик к.12 п.1, Козел, Жовтокам'янка ЦПС), бусини варіантів **V6Aa** (Огуз ПМ, Золота Балка к.15 п.3, Мелітопольський Г1, Малий Огуз), **V6Ba** (Огуз ПМ, Діїв ВП, Бабина Могила Г2, Г3, Мелітопольський Г1, Чортомлик ЦПС кам.1 (ПдСх), кам.2 (ПнСх), Вишнева Могила ЦП, Малий Огуз, Перший Мордвинівський БП) та підвіски варіантів **V7Aa** (Бабина Могила Г2, Золота Балка к.15 п.3, Мелітопольський Г1, Чортомлик ЦПС кам.1 (ПдСх) кат. 128, кам.2 (ПнСх), кам.2 (ПнСх) кат. 113, кат. 122), **V7B** (Мелітопольський Г1, Чортомлик ЦПС кам.2 (ПнСх) кат. 113), **V7Ca** (Огуз ПМ, Діїв ВП, Бабина Могила Г2, Чортомлик ЦПС кам.1 (ПдСх) кат. 128, 136, Вишнева Могила ЦП, п.4, Перший Мордвинівський БП). З'являється новий тип трикутників **V1A** (Діїв ЦП), який так і не набуває популярності у населення Степу. Крім того, виникає новий тип гудзиків – **V5B** (Жовтокам'янка ЦПС) та новий варіант зображень вісімкоподібних – **V4Ca** (Бабина Могила Г2), бусини варіанту **V6Ac** (Чортомлик ЦПС кам.2 (ПнСх), пронизки – **V6Bb** (Чортомлик ЦПС кам.3 (ПдЗх), Товста Могила ЦПС), раніше не вживані підвіски варіанту **V7Cb** (Огуз ПМ), **V7Da** (Мелітопольський Г1, Вишнева Могила п.4) та оригінальне зображення меандру типу **V3A** (Куль-Оба).

2.3.7. Дев'ята хронологічна група.

На дев'яту хронологічну групу (четверта чверть IV– початок III ст. до н.е.). У цей період скоротилося як число елітарних курганів, так і зменшилося розмаїття типів дрібних пластинок, а також практично зникають довгі пластини головних уборів. До царських поховань в цей час можна віднести лише Лугову Могилу.

Довгі – продовжує існувати тип ажурних пластин – III Е (Лугова Могила ЦПС) та з'являється унікальний тип – II І (Старший Брат гр.1);

антропоморфні – доживають пластинки варіантів: II Aa (Лугова Могила граб. хід), II Ba (Лугова Могила тризна), II Cc (Лугова Могила ЦПС), II Cf (Хомина

Могила п.3), **I1Ch** (Ташенак БМ), **I1Ea** (Лугова Могила ЦПС, тризна, Верхній Рогачик к.11 п.2), **I1Ec** та **I2Bb** (Ташенак БМ), **I2Bd** (Лугова Могила ЦПС), **I2Cc** та **I4Aa** (Ташенак БМ), а також виникають унікальні зображення – **I3Bc** (Старший Брат гр.1);

поліморфні – доживають вироби варіантів: **II1Ba** (Лугова Могила ЦПС, Ташенак БМ), **II1Bb** (Ташенак БМ), **II1Ca**, **II3Ad** (Лугова Могила ЦПС), та типу – **II3B** (Лугова Могила ЦПС, Верхній Рогачик к.11 п.2);

зооморфні – продовжують вживатися вироби таких варіантів: **III1Ad**, **III1Ae**, **III1Bd**, **III2Ba–b**, **III2Cb**, **III3C**, **D**, **III3Fb**, **III5A** (Лугова Могила ЦПС), **III1Bb** (Лугова Могила тризна);

рослинні – **IV1B** (Старший Брат гр.1), **IV1A** (Лугова Могила ЦПС, Ташенак БМ), **IV3Ab**, **IV4Bb** (Ташенак БМ), **IV3Aa**, **IV3Ac**, **IV3Ae–f**, **IV3D**, **IV3Fb**, **IV3Fe**, **IV4Ba**, **IV4Da** (Лугова Могила ЦПС), **IV3B** (Верхній Рогачик к.11 п.2), **IV3Ga**, **IV4Db** (Лугова Могила ЦПС, Верхній Рогачик к.11 п.2);

геометричні – існують раніше вживані типи та варіанти пластинок: **V1C** (Лугова Могила ЦПС, Ташенак БМ), **V2Ab**, **V6Ac**, **V6Bb**, **V7Ab**, **V7Ca** (Лугова Могила ЦПС), **V2Aa**, **V6Ca**, **V7Da** (Лугова Могила ЦПС, кам.11), **V4Ca** (Лугова Могила ЦПС, тризна), **V5Aa** (Хомина Могила п.3, Ташенак БМ, Лугова Могила ЦПС, кам.11, Верхній Рогачик к.11 п.2) та **V6Aa** (Хомина Могила п.3, Лугова Могила ЦПС, кам.11, Верхній Рогачик к.11 п.2), **V6Ba** (Лугова Могила ЦПС, Верхній Рогачик к.11 п.2). Також виникають нові типи – **V2B** (Старший Брат гр.1) та варіанти виробів: **V4Aa** (Хомина Могила п.2, Нововасилівка к.10 п.1), **V4Ab** (Лугова Могила ЦПС, кам.11), **V7Db** (Лугова Могила ЦПС).

2.4. Аплікації костюма в системі хронології скіфської культури

Виявилося, що матеріали заможних скіфських поховань степу підтверджують теорію А.Ю. Алексеєва щодо хвиль міграції кочовиків на територію Степового Причорномор'я та змін у матеріальній культурі. Так, поява оздоб одягу припадає на першу хвилю міграції, що позначилась зведенням у другій половині VII ст. до н.е. на прикордонні Степу та Лісостепу Литого кургану. Платівки з нього відрізняються від оздоб одягу з пізніших курганів стилем та

вірогідними центрами виготовлення.

Наприкінці VI – у першій чверті V ст. до н.е. у оздобах одягу з'являється нові типи зображень (рослинні та геометричні), що представлені у Гострій Томаківській Могилі та Золотому кургані. До другої чверті V ст. до н.е. відноситься к.13 Великої Знам'янки із надзвичайним числом аплікацій одягу, які, були знайдені у грабіжницькому лазі. Число гудзиків, що тут були знайдені, нараховує 8261 екз. Одночасно, цей курган маркує початок вжитку інших сюжетів на коштовних аплікаціях. Також тут знайдені перші поліморфні зображення грифонів на пластинках одягу скіфів (III Cd) та зооморфні: котячих хижаків (III Va, III Cb), хижих птахів (III 2A), зайця (III 4Va), а також геометричні – бусини (V 6Aa). Вірогідно, до третьої чверті V ст. до н.е. відносяться два варварських поховання з к.17 та к.24 Німфейського могильника, де вони оздоблювали чоловічі башлики. Тут використано подібні до знайдених у Литому кургані зображення хижих птахів (III 2Vb), додаються також антропоморфні – горгонейони (II Ca,b), образ якогось місцевого жіночого божества (I 2Ab); поліморфні зображення грифонів (III Da) та сфінксів (II 4B, II 4C, II 4Da); зооморфні образи левів (III 1Ab, III 1Va), півнів (III 2E), баранів (III 3A), відомих раніше лише у Лісостепу оленів (III 3Fb) та лосекозлів (III 3Ga); рослинні зображення розеток (IV 3Ac). До цього ж часу відноситься жіноче поховання з к.31 Чортотлика, де були знайдені пластинки у зооморфному стилі – зображення котячих (III 1Va). Символічно, що велике число архаїчних комплексів містять чоловічі поховання із оздобами одягу. Натомість, у Лісостепу у VII – VI ст. до н.е. золотом оздоблювалися здебільшого головні убори заможних жінок. З середини ж V ст. до н.е. у Степу поширюються самостійні жіночі поховання, як основні так і супровідні чи впускні із одягом, оздобленим коштовними платівками (п.1 к.4 Дідової Могили, гр.1 Малого Чортотлика, п.3 к.17 Нововасилівки, п.3 к.2 Корніївки, к.11 Орджонікідзе та ін.). Вплив грецької цивілізації на вигляд оздоб костюма у варварів, вірогідно, маркується появою пластин одягу на початку та у третій чверті V ст. до н.е. (Золотий курган, Німфейські) у похованнях, розташованих якнайближче до

грецьких колоній. Для останньої чверті V – першої чверті IV ст. до н.е. відомі декілька заможних чоловічих поховань із оздобами на одязі: ЦП Солохи, п.1 к.5 Архангельської Слободи та п.3 к.17 Золотої Балки.

Найбільше використання платівок у прикрашанні церемоніального вбрання кочовиків приходиться на період розквіту скіфської суспільства – на IV ст. до н.е. Причому найзаможніші скіфські "царські" поховання приходяться на третю чверть IV – першу декаду III ст. до н.е. (Чортомлик, Куль-Оба, Огуз та Лугова Могила).

Для останньої чверті IV – першої декади III ст. до н.е. характерним є зменшення кількості елітарних поховань у Степу та зменшення асортименту зображень на аплікаціях одягу. Ці процеси відбуваються на тлі згасання звіриного стилю як художнього напрямку через виродження під впливом грецького мистецтва, а також одночасної еволюції у напрямку художньої манери сарматського звіриного стилю [Канторович, 2015, с. 998].

РОЗДІЛ 3

АПЛІКАЦІЇ СКІФСЬКОГО ЦЕРЕМОНІАЛЬНОГО КОСТЮМА ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

3.1. Локальні особливості побутування аплікацій за скіфської доби

Результати напрацювань у попередніх розділах, доповнені географічною варіабельністю, вказують на певну соціальну та, можливо, родову диференціацію скіфського суспільства в окремих районах Східноєвропейського Степу. Крім того, не виключним є позначення курганами маршрутів сезонних міграцій кочовиків. Отже, завдяки картографуванню більшості поховальних пам'яток вказаного регіону, що місять коштовні аплікації одягу, помічено закономірності у їх хронологічному та територіальному розподілі (див. додаток В, рис.3,1–21).

3.1.1. Особливості існування певних типів на території Степу.

Розглянемо основні закономірності часового та просторового розподілу певних груп чи типів аплікацій одягу.

Аплікації костюма із антропоморфними зображеннями існують в межах четвертої – дев'ятої хронологічних груп, тобто з третьої чверті V по початок III ст. до н. е. та займають такі зони: Керченський півострів, Приазов'я, лівобережжя Дніпра та правобережжя Дніпра, де могили концентруються у місці вигину річки і лише к.6 Башмачки тяжіє до басейну Бугу (додаток В, рис.3,1).

Група поліморфних зображень на аплікаціях одягу має приблизно таку саму територію розповсюдження (землі між Дніпром та Азовським морем, Правобережжя Дніпра та Керченський півострів) та час існування, проте перші знахідки відносяться до дещо давнішого часу – другої чверті V ст. до н. е. (додаток В, рис.3,7).

Рослинні зображення займали приблизно однакову територію із антропоморфними та поліморфними виробами, можливо, менше були представлені у Приазов'ї (відсутні у Бердянському кургані) та більше у басейні Дунаю (Городне к.3) (додаток В, рис.3,9). Час їх існування припадав на другу –

дев'яту хронологічні групи, тобто кінець VI – початок III ст. до н.е.

Пластинки із зображеннями групи зооморфних використовуються протягом всіх хронологічних періодів і маркують найширшу територію розповсюдження елітарних поховань із аплікативними прикрасами одягу – до басейну Дунаю на заході (Новокам'янка к.4), межі Степу та Лісостепу на півночі (Литий курган, Петрівка к.4), Керченського півострова на півдні (Німфейські к.17,24, Темир-Гора №83, Куль-Оба) та Бердянського кургану на сході (додаток В, рис.3,11).

Геометричні також розповсюджені на широкій території як зооморфні, за виключенням західного напрямку – найзахідніші знахідки розташовані на лівобережжі Бугу (додаток В, рис.3,14). Також геометричні вироби знайдені у центральному Криму.

Щодо особливостей локалізації окремих типів також простежені певні закономірності. Так вироби типу **IIA Голова Діоніса** знайдені у курганах відносно високого статусу (додаток В, рис.3,2). Причому якщо у першій (Гайманова Могила ПдГ4) та другій чверті IV ст. до н.е (Велика Білозерка к.2 п.3 та Гайманова Могила ПнГ1) вони мають грубі риси, а кургани розташовані відносно компактно у басейні р. Велика Білозерка, то у третій та четвертій чвертях IV ст. до н.е. зображення подібні до античних канонів і зустрічаються лише у похованнях найвищої знаті на ширшій території меридіонально: від правобережжя Дніпра на півночі до Керченського півострова на півдні.

Відносно вузькою меридіональною смугою (із Рахманівкою к.1 та Луговою Могилою на півночі та керченськими курганами на півдні) розташовані кургани з аплікаціями типу **IIC** із горгонейонами (додаток В, рис.3,3). Їх час існування – четверта – дев'ята хронологічні групи (третья чверть V – початок III ст. до н.е.).

Пластинки типу **I2C Жіноча голова** концентруються у Приазов'ї, на Керченському півострові та один курган розміщений на лівобережжі Дніпра (додаток В, рис.3,4). Час існування типу: шоста – дев'ята хронологічні групи (перша чверть IV – початок III ст. до н.е.).

Меридіонально розташовано комплекси із пластинками типу **I4D Боротьба Геракла з левом** – від Жовтокам'янки на півночі до Куль-Оби на півдні

(додаток В, рис.3,5). надзвичайно цікавим є вузьке датування курганів із платівками типу – восьма хронологічна група (третя – початок четвертої чверті IV ст. до н.е.).

Також меридіонально розподілилися пластинки типу **I4G** із зображенням вакханок-менад (додаток В, рис.3,6). У першій чверті IV ст. до н.е. вони слугували прикрасами головного убору похованої у ПдГ4 Гайманової Могили, у другій чверті – у південнішому к.6 Водославки. У третій чверті IV ст. до н.е. вони розташовані по лінії північний-захід – південний-схід від Денисової Могили на півночі до Куль-Оби на півдні.

Пластинки типу **II1B** із профільним зображенням грифона зустрінуті лише у похованнях у басейні нижньої течії Дніпра та в у верхній течії Молочної і тільки у IV – на початку III ст. до н.е. (додаток В, рис.3,8).

Скоріше широтно розміщені кургани із платівками типу **III1D** із сценами шматування тварин котячим – практично всі вони розташовані недалеко від лівого берега Дніпра і лише незначна частка на правобережжі Дніпра та у верхів'ях Бугу. Цікаво що найдавніший курган із такими пластинками розміщений найпівденніше – Архангельська Слобода к.5 (додаток В, рис.3,12).

Дуже компактно розміщені кургани із ажурними пластинками головних уборів типу **III5C Протистояння мухи та павука**: у середній течії Молочної (Мелітопольський), межиріччі Великого та Малого Утлюків (Володимирівка к.4) та південніше р. Велика Білозерка (Вишнева Могила) (додаток В, рис.3,13). Всі три поховання відносяться до восьмої хронологічної групи. Отже, явно позначають нетривалу традицію в межах якогось племінного чи родового об'єднання. Так само компактно у просторі та часі (восьма хронологічна група) розміщено пластинки типу **IV3C Розетка у високому рельєфі**: у Бабиній, Тетяниній Могили та Огузі (додаток В, рис.3,10).

Лише на правобережжі Дніпра представлені вироби типу **V4A Зооморфна вісімкоподіна**: в Геремесовому кургані, Луговій Могили, Нововасилівці к.10 та Хоминій Могили (додаток В, рис.3,15).

3.1.2. Загальні хронологічно-територіальні закономірності.

Унаслідок розподілення вивчених комплексів по дев'яти хронологічним групам при нанесенні їх на карту, помічено певні періоди розширення та звуження зони впливу кочової знаті протягом VII – початку III ст. до н.е.

Так, у другій половині VII ст. до н.е. – фіксується хвиля кочовиків, яка позначена спорудженням Литого кургану на межі Лісостепу та Степу. Через приблизно сто років (на рубежі VI – V та у першій чверті V ст. до н.е.) простежується наявність поховань скіфської еліти із аплікаціями одягу на Кримському півострові (Золотий курган) та поява їх на дніпровському степовому Правобережжі (Гостра Томаківка) (додаток В, рис.3,16).

У наступний період – у другій чверті V ст. до н.е. зведено три великі кургани (Баби, к.13 Великої Знам'янки та к.31 Чортомлика), що символізує укріплення номадів у нижній течії Дніпра (додаток В, рис.3,16).

У третій чверті V ст. до н.е. заможні поховання із прикрасами одягу фіксуються лише на правобережжі Великого Лугу, що позначають, вірогідно, існування певного роду, поховання якого закладалися у межах Чортомлицького могильника (Малий Чортомлик, к.40 Чортомлика та п.1 к.4 Дідової Могили), а також укріплення частини скіфської еліти у периферії Німфею: гробниці 8 к.17 та 19 к.24) (додаток В, рис.3,17).

Остання чверть V ст. до н.е. позначилася збільшенням заможних поховань у західному напрямку у межах Великого Лугу (Нововасилівка к.17 п.3, Богданівка к.3 п.2 та Архангельська Слобода к.5 п.1), продовження перебування скіфської або варваризованої знаті на Керченському півострові (Темир-Гора №83). А також вже традиційне меридіональне розташування курганів на лівому березі Дніпра в районі Великого Лугу: Орджонікідзе к.11, Солоха ЦП та Корніївка к.2 п.3 (додаток В, рис.3,17).

Різде збільшення числа заможних поховань спостерігається у першій чверті IV ст. до н.е. (додаток В, рис.3,18). В цей час золоті прикраси одягу з'являються на лівобережжі нижньої течії Дунаю (Новокам'янка к.4 п.2) та у Приазов'ї (Вовчанське к.8 п.2, Бердянський курган), продовжується зведення курганів

еліти між Дніпром та Молочною, де спостерігається виділення певних поховальних груп. Зокрема продовжує функціонувати Солоський могильник, фіксується утворення Братолюбівського, Гайманового, Златопільського, Верхньорогачицького та Білозерського некрополів. У цей період більшість заможних поховань із аплікаціями одягу закладено на лівому березі Дніпра. На правому їх вкрай мало – к.35 Чортомлицького могильника. Також простежується розширення ареалу поховань знаті на захід (Мар'янське к.5 п.1). Найзахідніше у цей час елітарне поховання із аплікаціями одягу на Правобережжі – п.1 к.18 Львове.

У другій чверті IV ст. до н.е. спостерігається збільшення кількості заможних поховань у межах певних осередків (додаток В, рис.3,19). У Подніпров'ї продовжують існувати засновані у попередній час могильники, а також позначаються нові елітарні угруповання через зведення окремих заможних поховань на правобережжі Дніпра (Пришиб к.29, Виводове к.92, Башмачка к.6) та у Приазов'ї (Водославка к.6). Проте, вже не відомі поховання із коштовними прикрасами одягу у Придунав'ї.

Нове розширення ареалу і одночасне зростання числа елітарних поховань відбувається у третій – на початку четвертої чверті IV ст. до н.е., на яку припадає спорудження найграндіозніших поховальних споруд Скіфії (додаток В, рис.3,20). В цей час скіфські або варваризовані еллінські поховання знову фіксуються на кримському півострові (Дорт-Оба к.1 та Куль-Оба).

Одночасно з'являються заможні поховання на лівому березі Бугу, що вірогідно, позначають контакти скіфів з Ольвією (Кам'янка к.21, Піски к.9). В цей же період функціонують чотири великих могильники на правобережжі Дніпра: Золотобалківський, Жовтокам'янсько-Бабинський, Володимировський та Чортомлицький. Вірогідно, представники найпотужнішого кочового угруповання були поховані на Чортомлицькому курганному полі.

На Лівобережжі налічується вісім груп могил (Вільної України, Ольгиного, Огузу, Верхньорогачицький, Чмиревої Могили, Великої Знам'янки, Гайманово-Златопільського та Мелітопольського).

У останній період існування скіфської культури наприкінці IV – на початку III ст. до н.е. відбувається значне скорочення числа заможних поховань із прикрасами одягу (додаток В, рис.3,21). На території кримського півострову зафіксовано тільки одне таке поховання із варварськими рисами у костюмі похованої – гр.1 Старшого Брату. На Приазов'ї до цієї групи можна віднести лише курган Тащенак.

На правобережжі Дніпра два кургани позначають фінальну фазу існування елітарних курганів. В межах Чортомлицького курганного могильника до них відноситься курган Хомина Могила, а в Пониззі Дніпра останнім елітарним курганом може вважатись Нововасилівка к.10. Певним апофеозом та надзусиллям явно ослаблених скіфів є спорудження Лугової Могили.

Отже, на прикладі поховань скіфської еліти Степу можна бачити певні пульсації у розвитку скіфської культури у регіоні протягом часу. Ймовірно, на основі аналізу ширшого масиву матеріалу можна було б говорити про розташування певних родових угруповань у ті чи інші проміжки часу на вказаній території. Але на прикладі такого яскравого матеріалу, який складає один зі стовпів елітарної субкультури, можна говорити про певні тенденції у житті верхівки скіфського суспільства. А історична доля кочової еліти без сумніву позначає загальний вектор розвитку варварських племен вцілому.

На основі існуючих статистичних розробок щодо пластин-аплікацій Лісостепу, можна зробити певні висновки про закономірності у розповсюдженні сюжетів. У лісостеповому регіоні, як і у степовому, кількісно переважають геометричні сюжети – 86%. Друге місце за зооморфними, до яких Г.О. Грїбкова відносить і зображення міфічних істот (поліморфів) – 8%, третє – за антропоморфними (3%), а четверте за рослинними (2%) [Грїбкова, 2012, табл.1].

Тож у Степу спостерігається, у порівнянні з Лісостепом, перевага антропоморфних над зооморфними та поліморфними (додаток Б, табл. 5–7), а також відносна популярність рослинних сюжетів, які кількісно переважають над зображеннями тварин (додаток Б, табл. 8–9) та синкретичних істот.

Вірогідно, такий перекося пояснюється хронологічним фактором. Адже, велика частина врахованих Г.О. Грібковою пластин відносяться до часу, коли зображення людей і рослин ще не набули поширення у варварському середовищі. І відповідно, кількісне домінування матеріалів другої половини IV ст. до н.е. у степових похованнях, коли грецький вплив набув значних, практично руйнівних для звіриного стилю масштабів. Також для Лісостепу характерна певна самотності окремих образів та примітивістський стиль на прикладі аплікації у вигляді хижого птаха з к. 4 біля с. Новосілки, грифона з кургану біля с. Бубнова Слобода, або жіночої голови з к. 1 біля Вовківців та Будків [Грібкова, 2012, рис. 1, 9, 14; рис. 2, 1–3]. Крім того, присутні окремі персонажі (гірський цап), не відомих у похованнях степової еліти. Також помічається повна відсутність інших сюжетів, наявних у Степу (більшість антропоморфних персонажів, кабан, качки, арецея, пальмета та ін.).

Отже, порівняння аплікаційних прикрас із різних регіонів побутування скіфської культури видається дуже перспективним.

3.2. Семантичне навантаження орнаментальних мотивів на платівках

Коштовні прикраси є у більшості античних суспільств символом соціального статусу. Б.А. Литвинський на прикладі поховань з Центральної Азії, зауважував, що в Еламі, Месопотамії та Ірані золото наділялось магичною силою [Литвинский, 1982, с. 39]. У скіфів воно було символом легітимної влади. Так один із основних міфів про походження скіфів містить легенду про золоті предмети, що впали на землю з неба (Herod, IV, 5). Дослідники припускали, що золото у похованнях представників іраномовних племен символізувало ідеї надприродної сили, та головне, безсмертя, а "золотий цар", як втілення сонячного божества, не просто вмирав, а відроджувався та перевтілювався [Лелеков, 1987, с. 25–26; Литвинский, 1982, с. 35; Гуляев, 1999, с. 156–157]. Близька ідея була висловлена Л.А. Єльніцьким – у скіфів за допомогою дорогоцінних нашивок на костюм досягалася «необхідна парадність та божественність подоби померлого» [Єльніцкий, 1977, с. 218]. Слід додати,

що деякі дослідники припускають, що давні народи у коштовних виробках, а надто у оздобленому золотом одязі бачили втілення фарну [Лелеков, 1987, с.26; Шауб, 2004, с.155; 2010, с.9].

Вірогідно, саме через солярну божественну символіку золота, заможні прошарки намагалися оточити себе або коштовними предметами. Докладно питання глибинного танаталогічного змісту культових речей та сюжетів, пов'язаних зі скіфськими святами розібрано у окремій праці [Вертієнко, 2015]. Авторське дослідження основну увагу зосереджує на аплікативних прикрасах, а вони, на думку вчених [Раевский, 2006, с.9, 290, 355], несли у своїх зображеннях сакральний код та міфоепічну історію свого народу.

Говорячи про семантику зображень на золотих пластинах-аплікаціях одягу, С.О. Яценко зазначає, що це складна та спірна тема, що знаходиться майже виключно в області здогадок [Яценко, 2002, с. 66]. А.Р. Канторович застерігає від асоціювання тварин звіриноного стилю скіфів з певними божествами [Канторович, 2015 с.1016]. Хоча в цілому дослідники дійшли згоди, що церемоніальне вбрання скіфів прикрашалось не випадковими персонажами [Клочко, 2012, с.69-87; Раевский, 2006, с.373-375; Лифантий 2015]. Слід додати, що скіфський пантеон був докладно вивчений рядом дослідників [Абаев, 1962; Бессонова, 1983; Раевский, 2006], які справедливо проводили аналогії між скіфськими та грецькими божествами. Першим же вченим, що провів таке порівняння, можна вважати Геродота (Herod, IV, 59). Згадувалась в літературі можливість використання звіриних образів для позначення певних божеств [Бессонова, 1983; Вертієнко, 2013].

Л.С. Клочко зауважувала, що всі зображення, окрім декоративної функції, мали і змістовне навантаження (були символами плодючості, магічними знаками захисту від злих сил) [Клочко, 1992с, с. 155]. Крім того, мотиви всіх золотих аплікацій убрання були знаком особливого статусу в своїй соціальній чи віковій групі, а також «індивідуальних сімейних ситуацій» [Клочко, 2012, с.74].

На думку дослідників, антропоморфізм увійшов до міфологічного мислення

населення Скіфії у V ст. до н.е. через зооантропоморфні мотиви (горгон, сфінксів тощо) [Граков, 1950, с.12; Иванова, 1954, с.227; Бессонова, 1983, с.81; Клочко, 2012, с.75]. Це цілком підтверджується аплікативними прикрасами, антропоморфні зображення на яких фіксуються лише з третьої чверті V ст. до н.е. (четверта хронологічна група). На чужорідність для скіфського суспільства останньої чверті VII – першої половини VI ст. до н.е. використання антропоморфних зображень вказує сюжет про вбивство Анахарсіса через справляння ним грецьких ритуалів (Herod, VI, 76). Так мудрець, за переказом Геродота, надягнув на себе «зображення богині» або «священні зображення» (за різними перекладами) і справляв ритуал на честь Матері богів, як він його бачив у Кізіку, за що і був вбитий царем Савлієм. Хоча, мова тут скоріше йде про якість знімні особисті прикраси, а не аплікації костюма.

Отже, безсумнівним є факт глибокої змістовності зображених на аплікаціях сюжетів, справа лише у недостатності наявних свідочств про релігійні уявлення скіфів для інтерпретації окремих зображальних кодів.

3.2.1. Світове дерево та його супутники.

Широко розповсюдженим у іконографічній традиції індоєвропейців є мотив світового дерева. Воно було центром сакралізованого чотирикутного всесвіту, втіленням середньої зони – сполучною ланкою між небом і землею [Бессонова, 1983, с.41–42, 45]. Найбільш яскраво цей сюжет показано на довгих пластинах головних уборів. Не випадково перша група довгих пластин у типології була названа "світове дерево". Отже, розглянутий сюжет представлено на всіх довгих платівках першої групи типів I A – I H. Проте, певні натяки на світове дерево видно і на виробах інших груп. Так, на деяких пластинах типу II A між зображеними у протистоянні тварин присутній додатковий елемент, що нагадує кущ або дерево. На виробах типів II D, II F, II K, II M вся композиція підпорядкована єдиному центру – зображенню рослини типу пальмети, яка також могла слугувати натяком на світове дерево. Асоціації з цим сюжетом доволі прозорі на виробах типів III A – III G третьої групи із рослинним сюжетом. На дрібних пластинах одягу натяки на світове дерево можна

побачити хіба що на зображеннях групи IV Рослинні.

Отже, найбільш яскраво символіка світового дерева передана на довгих аплікаціях жіночих головних уборів. Воно було символом богині-матері та втілювало в собі сили землі, в першу чергу її плодючість [Мозолевський, 1979, с.219; Кузьміна, 1976б, с.71]. Також у Рігведі світове дерево зіставляється з породіллю (Рв. V, 78). Тобто, присутність його на довгих пластинах головних уборів було натяком на богиню-матір, супутниками якої були в тому числі і птахи [Бессонова, 1983, с.89]. Це дерево чітко видно лише на виробах з к.22 Вільної України. В інших випадках воно замінене пальметками чи поліморфними істотами.

Птахи ряду горобцеподібних, родини воронових, здебільшого круків, представлено дещо ширшим колом зображень. Вони відсутні на дрібних пластинах одягу, натомість є на довгих: типи ID, IE, IF та IG. На думку Л.В. Горобця, тварини зображені на дрібних пластинах з Лугової могили більше схожі на круків, особливо позою, проте, через чисельні подібні образи саме качок, що сидять у тому числі на рослинах, авторка віднесла їх до зображень водоплавних птахів.

Розташування орнітоморфних зображень у загальній композиції пластин досить типове: вони або сидять на рослинних пагонах, або п'ють нектар чи клюють квіти. Можливо це вказує на зв'язок з іранською міфологією, де змальовано двох птахів, які їдять плоди зі світового дерева (Рв., I, 164, 20). У більшості випадків птахів розташовано симетрично по відношенню до композиційного центру виробу (по одному чи по два птахи з кожної сторони). На нашу думку, у випадку з довгими пластинами одягу, першочерговим є символіка загальної композиції, а не окремих її персонажів. В такому випадку, більшість птахів виступають як супутники світового дерева.

Видається цілком справедливою думка про те, що у сприйнятті скіфів зв'язок **оленя** зі світовим деревом та птахами мав першочергове значення протягом всього скіфського часу [Раевский, 2013, с.96]. На противагу спостереженням щодо популярності образу оленя у мистецтві звіриного стилю [Полидович,

2014, с.73], такої закономірності не можна простежити на прикладі аплікативних прикрас одягу.

Серед повнофігурних зображень тварини Ю.Б. Полідовичем виділено три типи за позою, у якій показано звіра: з прямими ногами та піднятою головою, з підібганими ногами та піднятою головою, а також з підібганими ногами та розвернутою назад головою [Полидович, 2014, с.73]. Два перші типи, присутні на платівках одягу степових скіфів. Вони співставні із III3Fa та III3Fb варіантам відповідно. Окрім того, серед прикрас одягу присутні і зображення протом оленів – тип III3D.

На думку А.Р. Канторовича, образ оленя у жертвої позі домінує серед зображень копитних за доби архаїки, а його зображення у V – на початку IV ст. до н.е. дослідник вважає інерційними [Канторович, 2015, с.993]. Можливо, це твердження справедливо для звіриного стилю в цілому, проте важко назвати інерцією існування цього образу протягом другої чверті V – початку III ст. до н.е. нехай і на відносно не чисельній групі пластин від одягу – 123 екз./ 8 О.З. із дев'яти курганів. На важливість образу оленя у культово-релігійній обрядовості вказує його присутність у найпізнішому кургані рівню царських – ЦПС Лугової Могили.

3.2.2. Рослинний та геометричний орнаменти як символ дерева життя.

Рослинні мотиви присутні і на довгих, і на дрібних скіфських аплікаціях одягу. Причому, окремі вироби містять явно запозичені з грецького мистецтва сюжети, в той час як геометричні візерунки часто знаходять паралелі у місцевому доскіфському середовищі або у сусідніх західних народів. Не дивлячись на різне коріння у традиції рослинного та геометричного орнаменту на аплікативних прикрасах, у них, без сумніву, є багато спільного. Так, іноді важко провести межу між тим, де закінчуються одні і починаються інші. Це стосується виробів, які віднесено до рослинних орнаментів, що сформовані геометричними складовими (типи IV3D, IV3F, IV4E), чи навпаки (типи V1B, V1C, V4B, V7B).

Не дивно, що й символіка у них може бути однаковою або дуже близькою.

Так всі розетки на думку Л.В. Копейкіної мали символічний поховальний сенс. Вона вважала, що цей символ був перейнятий номадами степу від грецького заупокійного обряду [Копейкіна, 1986, с. 47], через присутність цього образу у декорі саркофагів та стел [Сокольський, 1969 с. 22, рис. 12, табл. 12, 21]. Хоча, М.В. Скржинська зауважила, що античні прикраси та орнаменти частіше бувають листяними ніж квітковими. Так у греків найбільш розповсюдженими були зображення лавру, оливи, винограду, плюща, аканту та пальми. Причому, на думку дослідниці, пальметки вже за архаїчної доби набули такого специфічного орнаментального характеру, що навряд викликали асоціації з пальмовим деревом навіть у греків [Скржинская, 2010, с.258].

Л.С. Клочко зауважувала, що композиція у формі трикутника слугувала символом дерева життя, а трикутники, утворені поєднанням трьох багатопелюсткових розеток, відбивали певний аспект культу божества плодючості [Клочко, 2012, с.73]. До того ж трикутник відбивав уявлення про поєднання трьох стихій, чоловічого та жіночого начал, а також вказував на безперервність життєвого циклу: життя – смерть – нове життя [Клочко, 2012, с.80].

3.2.3. Змієдвіа – Апі – прародителька скіфів.

Зображення змієдвіи були популярними у скіфській іконографічній традиції. На платівках одягу, однак, вона представлена лише двома варіантами ІЗВа та ІЗВв одного типу.

У трактуванні змієдвіи водночас як породження землі [Бессонова, 1983, с.37] криється певне вирішення питання, чому часто на грецьких зображеннях замість змій, що мають складати нижню частину змієдвіи зображують пагони рослин. Хоча слід згадати, що на думку ряду дослідників, це зображення іншого персонажу [Савостина, 1996, с.77; Вахтина, 2005, с.361; Buiskikh, 2007, р.174], а така іконографія може пояснюватися адаптацією греками близькосхідної міфічної істоти, яка не мала відношення до змієдвіи [Buiskikh, 2007, р.172-174].

3.2.4. Индра – Веретрагна – Таргітай – Геракл та тварини-втілення героя.

Ймовірно, саме зображення Геракла присутні на пластинках варіантів I2Be–g та I3A та типів I4D та I4Ea–b, де передано протиборство героя із левом та із грифоном. М.І. Ростовцев вперше зауважив, що сюжет на платівках із зображенням "коліноприклонного бігу" може бути переробленою копією монети, на якій показано Геракла зі зміями [Rostowzew, 1931, s. 397]. З цим дещо пізніше погодилась Л.В. Копейкіна, зазначивши, що популярність такого образу цілком природна для варварського середовища, у якому образ Геракла ототожнювався із Таргітаєм [Копейкіна, 1986, с. 53]. М.В. Русяєва припускала, що це той самий персонаж, проте із яблуками Гесперид [Русяєва, 2001, с.61].

Щодо зображення типу I4D дослідники висловлюються однотайно – тут передано дванадцятий подвиг Геракла – двобій з немейським левом [Трейстер, 2005, с.504; Русяєва, 2007, с.302]. Вірогідно, сцени боротьби героя із грифоном представлені на платівках типу I4E також є відлунням міфічного бою Индри – Веретрагни із змієм [Бессонова, 1983, с.74].

Чоловічі профільні зображення на пластинках костюма також могли асоціюватися із Таргітаєм. Так, за зауваженням С.С. Бессонової, на пластинках з п.2 к.2 Носаків присутнє зображення молодого Геракла у шоломі [Бессонова, 1975, с.28]. За такою логікою можна говорити про ймовірну передачу образу Таргітая у двох іпостасях: дорослого бородатого чоловіка (варіанти I2Ba–c) та молодого безбородого юного персонажу (варіанти I2Bd–g).

Кабан на аплікативних прикрасах одягу представлений у більшості випадків лише зображенням голови (тип III3C). Повнофігурно він показаний лише на виробах з Куль-Оби, де тварину передано з крилами – тип II5A. Така тенденція із зображенням лише голови тварини за класичної скіфської доби є характерною для звіриного стилю вцілому [Канторович, 2015, с.996]. Кабан у іранській міфології є одним із втілень бога війни Веретрагни [Вертієнко, 2013, с.36–37]. На думку Ю.В. Болтрика, кабана також можна вважати відображенням скіфського бога війни Ареса [Болтрик, 1998, с.80–82].

Не популярним був образ козла чи **цапа** у прикрашанні одягу скіфської еліти.

Він представлений всього двома типами: IIIH (дрібні пластини) та IIH (довгі). На думку дослідниць, у середовищі скіфської еліти цап міг сприйматися як символ Діоніса [Бессонова, 1983, с.76; Клочко, 2012, с.73]. Таке твердження видається сумнівним, адже в Авесті у особі цапа виступає Веретрагна [Вертієнко, 2013, с.38], якого зазвичай асоціюють із грецьким Гераклом.

3.2.5. Іконографічне втілення союзу Таргітая та змієдів.

Зображення Афіни є нехарактерними для скіфського мистецтва, де переважали анімалістичні персонажі. Проте, у середовищі знаті образ жінки у шоломі набув відносної популярності і присутній у багатих поховальних комплексах на різноманітних статусних речах. На пластинках одягу він представлений лише зображеннями голови у фас та профіль, що розділені на такі типи та варіанти: I12Ba–d та I2Aa–b.

Дуже вірогідним є асоціювання образу Афіни з якимось скіфським божеством [Фиалко, 2003, с.128], завдяки чому, цей образ набуває популярності у варварів. С.С. Бессонова зауважувала поєднання у пластинках іконографії Афіни та Геракла, які, на її думку, ототожені з Таргітаєм та змієною богинею могли мати міцну місцеву міфологічну підоснову [Бессонова, 1975, с.27]. Її думку дещо розвинула Г.О. Грібкова, яка вважає, що на ці зображення не просто втілювали Геракла та Афіну, а й були символом царя Скіла [Грібкова, 2008, с.57]. Водночас, на думку Д.С. Раєвського, на описаних платівках показано виключно Таргітая [Раевский, 2006, с.536–537].

Найбільш вивченим є питання профільних зображень Афіни на аплікаціях одягу. Л. Стефанті та М.І. Ростовцев сходилися на думці, що зображення на платівці з Німфейського кургану представлено Афіною [ОАК за 1876, с.143, Ростовцев, 1925, с. 447]. Л.Ф. Сілантьєва додавала, що від зображення на блясі з кургану №17 групи Німфейських, де передано якийсь "місцевий невідомий сюжет" еволюціонують бляшки представлені у Чортомлику, Куль-Обі та другому Семибратньому кургані [Силантьева, 1959, с. 75]. В Ольвії та на Березані Афіна шанувалася на рівні головних божеств вже у VI–V ст. до н.е. У V ст. до н.е. з'являються перші місцеві зображення – ольвійські монети, на яких

міститься профільне зображення богині архаїчного типу із дельфіном перед її обличчям. С.С. Бессонова вважає, що найяскравішою аналогією німфейським бляшкам є синкретичні істоти, що зображені на мельгуновських та келермеських піхвах мечів урарто-скіфського стилю [Бессонова, 1975, с.25]. Дослідниця також зауважила присутність натяку на сцену шматування птахом риби на цих пластинках через поєднання зображення риби та орлиного дзьоба, що формується завитком головного убору [Бессонова, 1975, с.26].

Пластинки варіанту ІІВс–d із зображенням Афіни у фас, на думку С.С. Бессонової, повторюють зображення з теракотових бляшок у вигляді монет з курганів Прикубання [Бессонова, 1975, с.29–30].

3.2.6. Фарн у скіфській іконографії.

У іранській міфології баран пов'язаний з царським фарном, а також із богом війни та перемоги Веретрагнуою, якого ототожнюють з Гераклом [Шауб, 2010, с.9; Вертієнко, 2013, с.40]. На думку Б.А. Литвинського, у народних уявленнях іранців баран міг бути втіленням фарну вже в добу складання «Авести», проте у текстах це закріпилося пізніше [Литвинский, 1968, с.57]. Відомо, що у сасанідський час фарн (Хварно) частіше відображався у вигляді голови гірського барана. Пізніше у Карнамаці (VI ст. н.е.) барана показано як велетенського гірського барана [Литвинский, 1968, с. 55–56; Луконин, 1969, с. 7].

3.2.7. Інвеститура – зображення Великої богині і царя.

На пластинках типу І4А зображено сцену, вивчення якої має надзвичайно велику історіографію. Докладно подібна, тільки більш розгорнута сцена з сахнівської пластини розглянута Г.В. Вертієнко у спеціальній роботі, четвертий розділ якої присвячено вивченню цього питання [Вертієнко, 2015]. Зазначимо лише, що більшість дослідників погоджуються з тим, що у подібних зображеннях показано обряд інвеститури [Ростовцев, 1913, с.7 Артамонов, 1961, с.61; Ельницький, 1977, с.219; Бессонова, 1983, с.100; Копейкина, 1986, с. 1-42; Шауб, 1999, с.209, 2004, с.153; Раевский, 2006, с.223]. Д.С. Раєвський через наявність дзеркала у руках божества ритону у руках юнака припустив, що

ця сцена є символічним весіллям першого скіфського царя із богинею [Раевский, 1977, с. 98]. Оригінальну трактовку сюжету, як частини танатологічного міфу – прилучення душі Колакся до потойбічного світу, запропонувала Г.В. Вертієнко [2015, Додаток 3].

Щодо ідентифікації богині думки дослідників також розходяться. Так частина дослідників вважає її зображенням Табіті [Граков, 1971, с. 83; Раевский 1977, с.109]. Інша частина вчених вважає що богиня, показана на пластинках – Агрімпаса (Анахіти) [Ростовцев, 1913, с.16; Артамонов, 1961, с.65; Бессонова, 1983, с.35, 106].

Отже, трактування богині як Агрімпаси–Анахіти, перед якою у загробному світі душа померлого постає у вигляді юнака [Рапопорт, 1971, с.82] цілком вписується у концепцію, запропоновану Г.В. Вертієнко, яка видається найбільш переконливою.

3.2.8. Можливий прояв культу відрубаної голови та зображення горгони Медузи.

Дослідниками була висловлена думка щодо можливого зв'язку популярного у прикрашанні одягу зображення голови із культом відрізаної голови [Шауб, 2010, с.10], описаним Геродотом. Це зауваження є напрочуд цікавим у контексті популярності у оздобленні костюма образу саме голови горгони Медузи – він присутній на значній кількості виробів, що розподілені на вісім варіантів типу ПС. Так само у грецькому мистецтві цього міфічного персонажа показували лише через зображення її відрубаної голови.

На думку Д.С. Раєвського, популярність у скіфському середовищі горгонеїони набули через асоціювання Медузи зі змієдівою [Раевский, 2006, с.464]. На думку М.В. Русяєвої, образ горгони був поширеним у варварів як через її трагічну долю, яскраво виражений апотропеїзм, так і через тісний міфологічний зв'язок із Афіною та Посейдоном [Русяева, 2002, с. 216]. Існують дві основні міфологічні версії про горгону Медузу. Перша, передана Аполлодором, розповідає про те, що на далекому Заході жили три сестри горгони – Стено, Евриала та Медуза. Останній Персей відрізав голову та

подарував Афіні для егіди, як апотропей, що мав велику магічну силу. Адже, кожен, хто подивиться на неї перетворювався на камінь (Apollod. II, IV, 2). За другою версією, що викладена Павсанієм, Медуза була дочкою Форка та царювала над народом, що жив навколо озера Тритоніди. Коли ж вона зі своїм військом виступила проти сил Персея, її вбито зрадником. Герой, побачивши її мертву, був вражений красою, через що відрубав її голову, аби показати еллінам (Paus. II, XXI, 6).

Висловлене припущення, що образ Медузи трансформувалася від чудовиська до красуні-цариці [Русяєва, 2002, с. 216-217]. За зробленими спостереженнями, не можна на прикладі саме прикрас одягу говорити про подібну трансформацію образу Медузи. Скоріше можна говорити про мінливість притаманних цьому персонажу характеристик. Так, якщо горгонейони з Німфейських курганів представлені монстроподібними істотами із іклами та зміями, то для образу Медузи у IV ст. до н.е. характерна наявність надутих щік та розпатланого волосся, та у більшості випадків, хоча й не обов'язкова наявність висолопленого язика. І тільки для виробів одного варіанту ПСІ з Куль-Оби притаманне класичне обличчя без надутих щік. Всім іншим варіантам горгонейонів другої половини IV ст. до н.е. притаманні округлість обличчя та висолоплений язик.

3.2.9. Можливий прояв культу Діоніса у скіфів.

На думку частини дослідників, показником поширення культу Діоніса серед скіфської еліти у IV ст. до н.е. є зображення менад на аплікаціях скіфського одягу, а власниць такого одягу асоціюють із жрицями цього культу [Клочко, 2012, с. 76; Бессонова, 1991, с.92, 1983, с.76; Бабенко, Чижова, 2001].

Проте, існує інша популярна думка про те, що поширення таких зображень є показником використання їх скіфами для втілення виключно своїх ритуалів [Раевский, 2006, с.456, 467; Бабенко, Чижова, 2001]. Дослідники навіть припустили зв'язок цього сюжету із ритуалом жертвоприношень та підготовки заупокійної їжі [Бабенко, Чижова, 2001].

Напрочуд актуальною у пошуках проявів культу Діоніса у скіфів є думка про

те, що прадіонісійські культури поєднували олімпійську релігію та давнішу хтонічну [Иванов, 1994, с.274; Шауб, 2010, с.14]. Тобто не виключним є симпатія номадів до цього божества через його індоіранське коріння та можливий зв'язок з Великою богинею. Це гармонічно поєднується як із гіпотезою про прояви діонісійських культур у скіфській воїнській культурі та у новелі Геродота про Скіла [Шауб, 2006], так і з припущенням про пристосування цього зображення номадами для власних ритуалів.

3.2.10. Грифон та сцени шматування.

Поєднання цих двох сюжетів видається логічним через їх спільне походження – запозичені іранцями у передній Азії та переробленими під свої смаки [Бессонова, 1983, с.79] та хтонічну символіку [Раевский, 2006, с.392–393]. Зображення грифонів на аплікаціях одягу представлені в основному профільними: типи ПА, ПВ, ПЕ, ПМ (на довгих) П1С–G, П2В (на дрібних); та сценами шматування: П2А (дрібних), ПС, П D, ПF (довгих).

Н.М. Погребовою виділено три типи зображень грифона: орієнтальний, (або передньоазіатський), грецький та скіфський. Орлиноголовий грифон був супутником Аполлона у грецькій міфології [Погрєбова, 1948, с.62]. На думку Л.В. Копейкіної, аналогічні функції він мав і у скіфів [Копейкіна, 1986, с. 51]. Точніше він міг бути втіленням богу сонця та коней Гойтосиру, який ототожнюється з грецьким Аполоном [Бессонова, 1983, с.43]. На користь цього опосередковано свідчить прикрашання зображеннями грифонів кінської зброї.

На думку Д.С. Раєвського, саме в орлиноголовому грифоні логічно завершено тенденцію до опису засобами зоологічного коду світобудови як бінарної структури – через зооморфні втілення обох потойбічних світів – верхнього та нижнього [Раевский, 2006, с.437].

Сцени нападу та шматування хижими тваринами або міфічними істотами копитних були одним з характерних елементів скіфського звірино-стилю. Тому їх вивченню присвячено чимало наукових робіт [Кузьміна, 1976; Полидович, 2006]. У залежності від регіону різнилися лише персонажі, яких об'єднували ці сцени. Узагальнене ж трактування цих сцен полягає у розумінні

неперервності життєвого циклу, а також відродження через смерть [Бессонова, 1983, с.79]. Дослідниками неодноразово підкреслювалося домінування теми смерті у сценах шматування і через це міцний зв'язок цих зображень із воїнською субкультурою та прикрашанням зброї [Раевский, 2006, с.440–441; Полидович, 2006, с.361]. Була також висловлена гіпотеза щодо статевого символіки у сценах шматування. Так Ю.Б. Полідовичем помічено, що хижаків зображали як створінь жіночої статі, а їх жертва завжди була чоловічої статі [Полидович, 2006, с.366–368]. Вчений робить висновок про можливість символічного зображення у сценах шматування не лише мотиву смерті, а й статевого акту, як початку нового життя [Полидович, 2006, с.370].

Отже, не виключеним є збереження вищеописаних сенсів для зображень, що прикрашали церемоніальне вбрання, яке його власники забирали із собою в потойбічне життя. У такому разі значення смерті, як нового початку, зародження життя, пасувало як найкраще і для поховальних церемоній.

3.2.11. Грифоно-гіпокамп та крилатий кінь як прояв культу Тагімасада-Посейдона.

За свідченням Геродота, скіфи царські шанували Посейдона – Тагімасада (Herod., IV, 59, 100). Свідoctва культу цього божества у варварському середовищі дослідники вбачають у зображеннях морських коників, крилатих коней із риб'ячим хвостом на предметах торетики, а також у прикрасах кінської вузди із образами змієногої діви, крил та дельфінів [Бессонова, 2004, с.25].

Серед прикрас одягу із культом Тагімасада можна співвідносити зображення так званих "грифоно-гіпокампів" чи "морських драконів" (типи ІЕ, ІІД, ІІІ, ІІК, ІІЗА–В), морських коників (тип ІА), а також крилатих коней (варіант І4Fd).

Не виключеним видається співведенення із Посейдоном через морських коників та виразний натяк на сирен в образі антропоморфного центрального персонажу з діадеми типу ІА з Куль-Оби. Хоча дослідниками пропонувалися різні трактування цієї істоти: як божества плодючості [Иванова, 1951, с. 197], як андрогенної Афродіти [Ustinova, 2005, р. 78], як двійника змієдіви і навіть

вбачали в ньому "Володаря звірів", який виступає у ролі підпорядкованого Володарці звірів [Шауб, 2007, с.27] та ін.

Також одиначне зображення морського божества (бородатого чоловіка в плащі і з тризубом) верхи на дельфіні представлено на пластині варіанту I4Cб. Отже, культ Тагімасада більшою мірою проявився у різноманітних пластинах головних уборів, де присутні образи морських поліморфів у різноманітних комбінаціях та позах. В той час, як на дрібних пластинах переважають профільні одиночні зображення грифоно-гіпокампів.

Пластинки типу I4Fd з Великої Білозерки С.С. Бессонова вважала копією античних зображень Беллерофонта, сина Посейдона та Медузи горгони, верхи на Пегасі. Дослідниця зауважувала, що подібний персонаж скоріше за все, був близьким до скіфського середовища [Бессонова, 2004, с.26].

Цікаво, що на відміну від Пегаса, у грецькій міфології гіпокамп не був персоніфікованим. Його, як і дельфіна, використовував Посейдон для їзди верхи. Проте гіпокампи були безперечними символами цього морського божества. На думку С.С. Бессонової, зображення морських коників на предметах з варварського середовища часто поєднуються з військовою тематикою [Бессонова, 2004, с.27].

На прикладі пластин одягу такої закономірності не виявлено – єдині достовірні зображення морських коників присутні на жіночій діадемі з Куль-Оби, на якій вони представлені у якості ніг-пагонів богині, що радше пов'язує їх із культом змієдів.

3.2.12. Хижий птах як втілення чоловічого начала.

Образи птахів займають далеко не перше місце у загальному скіфському бестіарії. Хижі птахи присутні лише на дрібних пластинках одягу з курганів Степу таких типів: III2A, III2Ba–d. Слід додати, що сцена шматування хижим птахом зайця зображена на довгій пластині головного убору к.8 Пісочинського могильника [Бабенко, 2005, рис. 16, 1-2], проте, це скоріше виключний для таких виробів сюжет. Нами також помічено відсутність на довгих пластинах головних уборів зображень хижих птахів. В той час, як дрібні платівки одягу в

більшості своїй містять саме такий сюжет [Лифантий, 2015]. Це особливо привертає увагу, адже на діадемі з Келермесського кургану присутні саме зображення хижих денних птахів [Алексеев, 2012, с. 93; Галанина, 2006, рис. 20-21]. Одночасно, на прикладі Німфейського кургану бачимо, що бляшками у вигляді тварин ряду соколоподібних прикрашали головний убір похованого чоловіка. Можливо такий збіг не випадковий. Тобто, хижі птахи мали "чоловічу символіку", тому цілком логічним є їх відсутність на головних уборах жінок. Це підтверджують дані, отримані на основі аналізу іранської міфології.

Як відомо, образ птаха пов'язують, перш за все, з небесною сферою [Раевский, 2006, с. 390], проте у такому трактуванні є певне спрощення. Е.Шредер, аналізуючи давню міфологію Ірану та Індії, дійшов висновку, що образ орла/сокола символізував вищий, потойбічний світ [Schroeder, 1938, p.17]. Хижі птахи розташовувалися на вершині дерева життя та співвідносилися із Індрою [Мифы..., с.346]. Також вони символізували бога сонця Сурью – його рух по небу порівнювався з польотом орла (Рв, VII, 63, 5). Також одним з втілень бога грому та перемоги Веретрагни був хижий птах (орел, сокіл) [Кузьмина, 1976, с.55]. До того ж саме у образі сокола Варгана, котрий був однією з уособлень цього бога, зображувався фарн у Авесті [Фиалко, 1998, с.83]. Саме фарн приносив перемогу, могутність та багатство, а також міг слугувати оберегом [Литвинский, 1968, с.54].

У грецькій міфології образ хижого птаха (орла) грав роль провідника душі на небо [Клингер, 1911, с.47–52, 70]. Окрім цього, він міг виконувати роль захисника від злих духів [Клингер, 1911, с.54]. Грецьке верховне божество – Зевс часто перевтілювався у орла, до того ж з цим птахом пов'язаний і Діоніс [Мифы..., с.347], зображення якого присутні на золотих прикрасах одягу.

За дослідженням А.Р. Канторовича, у оздобленні зброї хижі птахи посіли перше місце – понад 40% з усього масиву декорованих предметів озброєння [Канторович, 2014b, с.51]. Ці вироби, як відомо, здебільшого пов'язані з чоловічою воїнською культурою. Це цілком вписується у авторське припущення

щодо співвіднесення хижих птахів саме з чоловічим началом [Лифантій, 2015].

3.2.13. Качка як втілення жіночого начала.

Водоплавні птахи, здебільшого качки, представлені на зображеннях як довгих (ІІN), так і дрібних (ІІ2Ca–с) пластин одягу. Розглянуті пластини прикрашали здебільшого жіночий одяг. Єдиним виключенням за цим і за іншими показниками є фрагмент пластини з Литого кургану. Цей виріб є унікальним і скоріш за все є військовим трофеєм з Близького Сходу, якій не міг у повній мірі відповідати уподобанням скіфів [Лифантій, 2014, с.347]. Тобто, робити висновки про культово-релігійну залежність образів певних птахів від статі похованого на основі лише цієї пластини досить важко, та, ймовірно, помилково.

Качки у скіфській традиції виступають як медіант між небесною та водною стихіями. Для іранської міфології властивий зв'язок водоплавного птаха з міфом про створення Всесвіту, в якому земля була піднята з глибин початкової води [Мифы..., с.347]. Д.С. Раєвський, на основі присутності цього персонажу на ритуальних предметах та у сценах інвеститури, вбачав у ньому втілення земного тілесного світу та божественної влади над ним, а також божественної природи царської влади [Раевский, 2006, с.81–82]. Крім того, від видової належності птаха залежала і його роль у скіфській міфології. За Е.Шредером образ качки символізував земний смертний світ у іранській міфології [Schroeder, 1938, p.17]. На основі чого Д.С. Раєвський пов'язав водоплавного птаха з «володарем світу – першою людиною Таргітаєм» [Раевский, 1972, с.66–68; 2006, с.154]. Проте, окремі аргументи дослідника здаються непереконаливими. Наприклад, він не прийняв до уваги жіночу частину пантеону лише на основі того, що «навіть, у патріархальному скіфському суспільстві ідея влади над земним світом могла персоніфікуватися у жіночому божестві» [Раевский, 1972, с.65]. Крім того, він проігнорував змієдіву – персонажа, пов'язаного з Таргітаєм та такого, що має риси двоїстості. Пізніше таке порівняння зроблено іншими дослідниками. Образ качки вони пов'язують з богинею – Великою покровителькою звірів, аналогом малоазійської Кібели чи

Артеміди Ефеської з рисами змієдів [Nillson, 1976, p.227; Русяєва, 1999, с.53-54]. Окрім того, цього водоплавного птаха пов'язували із культом Афродіти Уранії [Ростовцев, 1913, с.44].

3.2.14. Лебідь та голуб як відображення культу Афродіти – Аргімпаси.

Зображення лебедя присутні на одному варіанті пластинок одягу – П4Са. Образ цього птаха пов'язаний із культом Аполлону – саме ці птахи впряжені у його колісницю. окрім того, у лебедя перетворювався Зевс [Мифы..., с.346–347]. До того ж, у польоті на ньому зображувалася Афродіта [Carpenter, 1991, fig. 67; Мифы..., с. 348].

Образ голуба представлений дещо ширше. Горлиці показані на діадемі з Куль-Оби (IA). Крім того, єдиним виробом представлене зображення голуба на пластині типу П2D.

У Рігведі голуб виступав як передвісник смерті [Мифы..., с.347]. Цікаво, що хтонічні риси має цей птах і у греків. Крім того, він був твариною-супутником Афродіти [Островерхов, 1991, с.175]. Як відомо, у скіфському пантеоні відповідником Афродіти є Аргімпаса [Бессонова, 1983, с.37–43]. Тобто, цілком можливо, що горлиці з Куль-Оби символізують саме Аргімпасу. Окрім того, цей птах асоціювався з праведними душами [Клинггер, 1911, с.7].

3.2.15. Заєць. Сцени полювання на зайця.

Зображення зайця на коштовних аплікаціях одягу фігурують у зв'язку з чотирма типами платівок. По-перше, його показано на одному виробі з Куль-Оби у сцені полювання, де виконує роль жертви – варіант I4Fc. По-друге, цю тварину зображено у бігу (тип П4А), лежачою, чи підготовлену до стрибка (тип П4В). По-третє, двох зайців показано у протистоянні – тип П4С.

Йохан Форнасьє зауважує, що існує зв'язок між ієрогліфом "заєць" та символікою влади. Як атрибут персонажу шумеро-акадської, згодом лідійської міфології богині Кубаби (володарки життя, покровительки плодючості та матері звірів), ця тварина гарантує процвітання та згуртованість суспільства. Долучення ж мотиву зайця до титулатури царських імен, на його думку, доводить, що такі якості мали важливе значення для легітимності влади. Окрім

того, група "орел – заєць" була частиною хетського імперського гербу, що на думку Й.Форнасьє, могло бути притаманним і скіфській семантиці [Форнасьє, 2003, с.29].

Дослідники помітили існування зв'язку образу зайця з жіночою сферою культури. Так, його зображення присутні на типово "жіночій" категорії матеріальної культури - дзеркалах [Полидович, Вольная, 2005, с.424]. Також цей образ тісно пов'язувався у індоєвропейській традиції з плодючістю, що знаходило відображення у міфах та мистецтві [Гура, 1995; Раевский 1985, с.62; Полидович, 1998; Клочко, 2012, с.71]. Ці два факти (зв'язок із дзеркалами та символіка плодючості) пов'язують зайця із Афродітою, яка є грецьким аналогом скіфської Аргімпаси (Herod, IV, 59). Аргімпасу асоціюють з іранською Ардвісурою Анахітою, яка тяжіє до водної стихії [Бессонова, 1983, с.39]. Цікаво, що у Авесті Арві називаються води, що дають початок всім водам та ріками на землі [Брагинский, 1991, с.100]. А також із хтонічним образом Богині Землі, на що вказує поєднання образів зайця і Великої Богині на дзеркалі з Херсонського кургану [Полидович, Вольная, 2005, с.425].

В такому контексті цілком логічним є зв'язок зображень зайця із оздобленням жіночих головних уборів аристократичних родів [Кулатова, Супруненко, 1996, с.325]. Крім того, дослідники відзначали існування подібного зв'язку у пізній слов'янській традиції: зв'язування жіночої хустинки у "зайця" на північноруському весіллі [Гура, 1978, с.170], спосіб зав'язування хустки над чолом у українок Полтавщини називався "заячі вушка" [Полидович, Вольная, 2005, с.424].

Щодо трактування сцени полювання на зайця, думки дослідників розділилися. Одні вважають її відображенням відомого сюжету із скіфо-перської війни [Граков, 1971]. Інші – вважають цю сцену віддзеркаленням уявлень, що значно архаїчніші за події того часу. Так сцену полювання співвідносять з духовним вираженням природних явищ, перенесеним кочовим середовищем у вигляді метафори на суспільні норми [Форнасьє, 2003, с.30]. Крім того, дослідники співставили сюжет полювання на зайця із сюжетом з

осетинської версії Нартського епосу [Кузьмина, 1977, с.20-21; Раевский, 1985, с.62]. За легендою Хамиц тричі наздоганяв та вбивав гарного білого зайця, який тричі оживав та втікав від нього поки не досяг краю землі, де кинувся у море та зник. Тварина виявилася дочкою Донбеттира, володаря водного царства. Через якийсь час вона одружилася з Хамицем і народила йому Батраза [Нарты, 1989, с.302–306]. Найцікавіше в цій історії співставлення дослідниками образу Батраза зі скіфським Аресом, богом війни [Дюмезиль, 1990, с.22-23; Бессонова, 1983, с.47].

На думку Л.С. Клочко, з цим же міфом пов'язані пластинки з головного убору Казенної Могили, де на трьох типах показано: зайця (III4Vb), скіфа, що натягує лук (I3Cb) та скіфа, що йде (I3Ca). Дослідниця вважає, що тут шляхом поєднання різних пластинок закодовано текст про легендарне полювання на зайця [Клочко, 2012, с.82].

Ю.Б. Полідович дійшов висновку, що сцена гонитви у грецькій та скіфській традиції має спільну міфологему, що, на його думку, викорінилася з загальноіндоевропейської спільності. Причому, сюжет полювання можна вважати суто варварським (скіфо-сарматським) і найбільш популярним він був у середовищі варварських племен, що були у орбіті впливу Боспору, хоча був відомий всім іранським народам [Полидович, 2007, 97; Молев, 2015 с.63]. Отже, у скіфську добу сюжет полювання на зайця мав сакральний зміст через зв'язок із царським генеалогічним міфом. Ймовірно, ця сакральність законсервувалась у варварському компоненті населення Боспору у пізніший час, що проявилось у теракотових статуетках зі сценою полювання на зайця з поховань II ст до н.е. – I ст. н.е. [Полидович, 2007, 93, 97].

Слід додати, що для скіфо-грецького мистецтва характерні ще два сюжети за участю зайця: полювання на нього собаки та шматування його рибою. У обох випадках він показаний у якості жертви чи здобичі [Полидович, Вольная, 2005, с.426–429]. Проте, ці сюжети не застосовувалися у прикрашанні одягу. Єдиним виключенням є сцена шматування птахом зайця на довгих пластинах з жіночого головного убору з к.8 Пісочина з території Лісостепу [Бабенко, 2005, рис. 16, 1-

2]. Про можливі причини додавання цього сюжету на пластину авторкою також висловлене припущення в окремій статті [Лифантий, 2015].

3.2.16. Комахи та павуки.

Практично повна відсутність цих персонажів у давньоіранській міфології та їх унікальність на предметах греко-скіфської торевтики наводить на думку про нескіфське походження самих виробів, ідеї, яка в них була втілена, або зображуваних персонажів. Павуки не фігурують в іранських письмових джерелах. Нам відомо лише поодинокі згадки у давньогрецькій та індуїстській міфології. На павука перетворено ткачиху Арахну, що посміла сперечатися з богинею Афіною (Ovid. *Metamor.*, VI 1-145). У давньоіндійській традиції Брахма, як павук виє із самого себе павутину світових законів та явищ [Мифы народов мира, Т.2, 1982. с.295].

Натомість згадки мух відомі в міфології іранців. Демон смерті Насу ("труп") представлений у вигляді огидної трупної мухи, яка прилітає після смерті людини, щоб завладати його душею та осквернити тіло [Мифы народов мира, Т.2, 1982. с. 188]. Тобто, цей персонаж асоціювався зі злом. Проте, відомо, що зображення шкідливих комах, або навіть засушені їх тіла використовувалися в якості оберегів [Мифы народов мира, Т.2, 1982, с. 202]. Цілком можливо, що і у випадку із образами мухи на золотих аплікаціях, вони відігравала роль своєрідного апотропея, який захищав душу і тіло людини від злих демонів. Думка Бабенко Л.І. про те, що у сцені протистояння роль оберегу-захисника виконував саме павук, який оберігав людину від злого духа, представленого мухою, оригінальна і заслуговує на увагу [Бабенко, 2015, с74]. Проте нам видається, що це питання залишається дискусійним. Адже маємо два поховання (Огуз та Гайманова Могила), де присутні лише мухи, вписані у прямокутник Тобто, гіпотетичний захисник-павук відсутній. А значить за такою логікою людина, що їх носила була не просто не захищена перед демоном-мухою, а й була у найбільшій небезпеці. У грецької міфології мухи були також не дуже популярні. До нашого часу дійшов міф про те, як Геракл прогнав їх з Еліди тому, що вони заважали йому приносити жертву в Олімпії, тоді герой приніс

жертву Зевсу Апомнію ("тому що відганяє мух") і тим самим прогнав їх за Алфей (Paus., V 14, 1).

Також переконливою є думка О.Є.Фіалко, що на ажурних платівках типу ПІ5С зображено традиційне для скіфського звіриного стилю протиборство [Фіалко, 2003, с.126], лише персонажі цієї боротьби мають грецьке коріння. Особливо підкріплює цю думку, на наш погляд, наявність у більшості поховань (два з трьох) таких самих ажурних пластин (ймовірно, від тих самих головних уборів) із зображенням протистояння двох котячих хижаків. Така сцена є класичною для скіфського звіриного стилю. Вірогідно, у випадку із мухою та павуком спостерігається підлаштування традиційних грецьких сюжетів під смаки варварів-замовників.

3.3. Коштовні металеві платівки в системі скіфського костюма

У вивчених поховальних комплексах дослідники мали змогу фіксувати певні аплікативні прикраси у непорушеному стані. Інколи, по таким залишкам вдавалося повністю реконструювати вигляд головних уборів. Окрім пластинок зафіксованих *in situ* є певний відсоток аплікацій, які автоматично, на основі вже наявних даних, можна зараховувати до прикрас певної частини костюма. Такими є, наприклад, вироби у вигляді менад (тип І4G), об'ємних завершень головних уборів (варіант ПІ2Сс, тип ПІ3D), а також фрагментованих вінчиків і стрічок з підвісками (підгрупа V7), якими оздоблювали виключно головні убори. Тому, у випадку наявності таких аплікацій у похованні можна говорити про присутність тут цієї частини костюма.

Отже, на основі наявних даних проаналізовано які частини одягу прикрашали певними типами/варіантами пластин (додаток Б, табл.10–15).

3.3.1. Спосіб кріплення пластинок на одязі.

Перш за все розглянемо можливі способи кріплення коштовних оздоб на костюмі. На більшості виробів, розглянутих у дослідженні, є прямі свідчення, що вказують на них. Це здебільшого наскрізні отвори чи петлі на зворотній стороні виробу. Стосовно таких аплікацій можна говорити про їх нашивання на

тканинну чи шкіряну основу. Проте у одиничних випадках зі степових, а особливо з лісостепових поховань, походять вироби без отворів чи петель. Стосовно способу їх кріплення були висунуті такі припущення. Пропонувалося, що вони кріпилися за допомогою обшивання тканинними смугами [Іллінська, 1971, с.75], а також за допомогою ниток, чи кінського волосся V-подібним стібком поверх виробу [Фиалко, 2014b, с.160]. Крім того, висувалося припущення, що такі пластини наклеювалися на основу [Бобринский, 1901, с.140; Іллінська, 1971, с.75]. Так, О.Є. Фіалко додавала, що оскільки слідів такого клею не зафіксовано на виробках, то він, скоріш за все, мав органічну основу, що не збереглася до наших днів [Фиалко, 2014b, с.160].

3.3.2. Декор головних уборів.

Виділено достовірні залишки від 81 головного убору знаті. Лише один з них належав дівчинці шести-семи років (Носаки к.4 гр3 ПнЗх) і реконструюється дослідниками як конічна або ж підокругла шапочка із бічними привісками. Саме вони були оздоблені платівками (варіантів V5Aa, V6Cc–d) та різнокольоровим бісером.

Чоловічі головні убори із коштовними прикрасами зафіксовані у семи достовірних випадках та ще двох вірогідних. Перший випадок – фрагмент пластини з Литого кургану авторка дослідження також відносить до оздоб чоловічих начільних пов'язок [Ліфантій, 2014b; Лифантий, 2014], хоча умови знахідки не дозволяють однозначно інтерпретувати цей виріб [Придик, 1911]. Інші вісім головних уборів у більшості можна пов'язати із шапками типу башликів. Хоча, Л.С. Клочко вважає вдалішим термін "кібрасія" [Клочко, 2009, с.168]. В одному випадку така повстяна шапка була оздоблена довгими та дрібними пластинами (чоловіче поховання Куль-Оби). Переважно, чоловічі головні убори прикрашали лише дрібними аплікаціями – Дорт-Оба к.1, Лугова Могила кам.11, Німфейські к.17 8/1876 та к.24 19/1876, БП Солохи, Чортмлик ЦПС кам.3 (ПдЗх) та ЦПС Огуза. При цьому, важко говорити про прикраси головного убору з ЦПС Огуза через нищівне пограбування поховання. Проте, об'ємне навершя у вигляді голови оленя могло прикрашати лише цю частину

одягу.

Жіночі головні убори представлені декількома формами та прикрашалися найрізноманітнішими типами пластин. З розглянутих 131 кургану походить 70 достовірно зафіксованих жіночих головних уборів (додаток Б, табл.10). Найбільша кількість цього виду одягу походить з ЦПС Чортомлика. Тут знайдено п'ять жіночих головних уборів: чотири калафи [Алексеев и др., 1991] та один конусоподібний із покривалом [Степанов 1915, табл. IX]. Щонайменше шість випадків знахідок оздоб головних уборів відносяться дослідниками до поховань жінок зі зброєю (амазонок). Це стосується таких поховань: Любимівки к.45 п.1, Зелене к.5 п.3, БОФ к.13 п.2, Вовчанське к.8п.2, Мала Лепетиха к.9 п.4, Львове к.18 п.1.

3.3.3. Декор плечового одягу.

Каптани прикрашалися коштовними аплікаціями у дев'яти випадках. Шість відносяться до чоловічих – Архангельська слобода к.5 п.1, Вільна Україна к.5 п.1, Дорт-Оба к.1, Петрівка к.2 п.1, Піски к.9 п.1 та Соболева Могила П.2 (додаток Б, табл.11). Інші два, на думку Л.С. Ключко, до жіночих: Бердянський ЦМ, Корніївка к.2 п.3 [Ключко, 1992а, с.104]. Лише в одному випадку золотими платівками був прикрашений плечовий одяг дитини, вірогідно, хлопчика – БПС Товстої Могили. Як бачимо із даних таблиці, оздоблювали цю частину вбрання дрібними пластинами переважно геометричними сюжетами: трикутниками (V1B–C), хрестоподібними (V2Aa–b), гудзиками (V5Aa). Окрім того, поодинокі використані антропоморфні (фігура людини (I3A), горгонейони (I1Bf) та личини (I1Eb, I1Ec), поліморфні (грифони (II1Cd), гіпокампи (II3Aa, II3Ad), зооморфні (бика (III3E), сцени шматування (III1Db), голови хижого птаха (III2A) та рослинні зображення (розетки варіанту IV3Ad).

Найчисельніша група наплічного одягу зафіксована у похованнях Степу завдяки коштовним аплікаціям – сукні. Їх представлено 17 знахідками у жіночих похованнях. Спектр використання типів широкий. Найчастіше для оздоб цієї частини одягу використовували пластинки групи геометричні (V1B, V1C, V4Bb–c, V4Cb, V5Aa, V6Aa та V7), на другому місці антропоморфні

(I1Bh, I1Ea–d, I2Bd, I2Ca, I3Ca, I4Aa, I4Ca), у більшості представлені зображеннями людських голів, рідше використовувалися зооморфні образи (III1Bc, III1Dc, III2Cc, III3Fb, III4Ba, III6A). Ще менш популярними були зображення поліморфних істот (III1Aa, III1Ca–с, III4C) та рослинні (IV1A, IV1B, IV3Aa, IV4Ba, IV4Da).

3.3.4. Декор поясів.

Авторці відомо дев'ять випадків фіксації коштовних аплікацій одягу на пасках похованих. Вісім з них належали до вбрання чоловіків. Лише один випадок можна віднести до жіночого поясу – знахідки пластин у схованці з Малої Лепетихи к.9 п.4. Цей останній випадок заперечує твердження Л.С. Клочко про невластивість такої деталі як пояс для степових поховань скіфських жінок [Клочко, 2016, с.112]. Можливо, тому дослідниця наполягає на реконструкції цієї знахідки як начільної стрічки, не дивлячись на очевидно завеликі розміри пластин (47–48×44 мм та 51–53×60 мм) яким явно не вистачить місця на налобній стрічці, тому дослідниця змушена розміщувати на гіпотетичних продовженнях гротескно великої стрічки [Клочко, 2002, рис.1].

До такого ж типу знахідок, скоріш за все, відноситься 51 пластинка зі схованки Г2 Мелітопольського кургану. Проте, така інтерпретація не однозначна. Так на користь віднесення цих оздоб до жіночого вбрання свідчить знахідка пластинок цього ж типу у якості прикрас жіночого одягу (Мордвинівський, ПМ Огуза), а також оздоб покривала (56 екз.) з кам.4 Чортomlaка. Гіпотетична ж реконструкція їх як прикрас налобної стрічки дала б надзвичайну довжину для такого убору – більше 178 см. А спроба відтворення вигляду цього убору як чоловічої «циліндричної шапки (чи широкої пов'язки), особливістю якої були дві стрічки, прикріплені ззаду» [Клочко, 2009, с.177–178, рис.4, 3], видається слабо підтвердженою джерелами. З іншого боку, вироби цього типу також присутні у пограбованих центральних могилах із домінуючими чоловічими похованнями (Носаки к.4 гр.1 ЦП, Куль-Оба). Отже, у випадку зі знахідкою зі схованки Мелітопольського кургану більш переконливим видається віднесення цих оздоб до церемоніального поясу,

довжина якого складала більше 60 см за умови компактного розміщення платівок, що є цілком прийнятним. Цей пасок був прикрашений доволі крупними за розмірами пластинками із сильно стилізованими зображеннями грифона (III1Da) та оленя (III3Fb).

Простежуються закономірності у типах пластинок, що оздоблювали чоловічі паски. Найдавніший пояс з Литого кургану був прикрашений фігурами хижого птаха (III2Ba). У Золотому кургані, що датується межею V–IV ст. до н.е., так само присутні зображення птахів, проте виконані у бронзі, а також використані золоті гудзики (V5Aa–b). У курганах другої половини IV ст. до н.е. зафіксовані прикраси пасків у вигляді розеток варіанту IV3Gb, вісімкоподібних платівок варіанту V4Aa, V4Bc та гудзиків варіанту V5Aa. У єдиному випадку до вірогідних прикрас поясу відносяться пластини із сценою інвеститури типу I4Aa з Мелітопольського кургану.

3.3.5. Декор штанів.

Достовірно зафіксоване прикрашання штанів відомо лише на прикладі чоловічого поховання з БП Солохи. За відомими даними, у боковій могилі зафіксовано ряд під прямокутних аплікацій, що утворювали "лампаси" на штаних похованого. Певні сумніви є щодо вірогідності використанні пластинок варіанту I4Fa у оздобі нижньої частини одягу, оскільки, всі інші випадки знахідок аплікацій цього варіанту зафіксовані *in situ* – на головних уборах, як жіночих (ЦМ Бердянського кургану), так і чоловічих (Куль-Оба). Причому у ЦМ Бердянського кургану жіночий головний убір було покладено до чоловічої могили.

3.3.6. Декор взуття.

Зі степової Скіфії відомо шість зафіксованих випадків декору взуття. Крім того, є підстави відносити до прикрас жіночих черевичків пластинки з жіночої ПМ Огузу. Отже, оздобленими золотими аплікаціями були виключно жіночі черевички.

У чотирьох випадках застосовано геометричний орнамент, у двох – рослинний і у одному – поліморфний (Старший Брат гр.1). Геометричний

орнамент набув найбільшої популярності у оздобленні взуття представниць еліти. Так пластинки типу V1C зафіксовано на взутті жінки з ПнГ№1 п.3 Гайманової Могили [Бидзиля, Полин, 2012, кат. 175] та к.2 п.3 Каїрів [Науковий архів...ф.е. №1988/20]. Хрестоподібні пластинки варіанту V2Aa прикрашали взуття жінки з Тетяниної Могили [Клочко, 1992b, рис. 4] та БПС Товстої Могили [Мозолевський, 1979, рис. 87]. Рослинний орнамент достовірно зафіксовано лише на жіночих чобітках з Мелітопольського кургану – тип IV3E [Тереножкин, Мозолевский, 1988, рис. 32, 33; Клочко, 1992b, рис. 3]. Вірогідно, до прикрас взуття відносяться пластинки цього ж варіанту з ПМ Огузу. Унікальними є пластинки, які оздоблювали взуття жінки з поховання у Старшому Браті. Тут було зображення сирени, що сидить. Цілком вірогідно, що автори звіту помилково назвали поліморфа на пластинках сиреною. Тому відносимо до підгрупи П 4 – зображень сфінкса, оскільки нам не відомо образів сирени на пластинках одягу з поховань Степової Скіфії, в той час, як сидячий сфінкс доволі популярне зображення на аплікаціях одягу. На жаль, ані самі пластинки, ані їх зображення не збереглися до наших днів [Трехбратние курганы, 2008, с. 24]. Свідомо прикрашання чоловічих черевичків золотом не відомо. Це може бути пояснено або відсутністю такої традиції, або великим відсотком пограбування центральних могил найбільших курганів, які здебільшого належали чоловікам.

3.4. Зміни у вигляді коштовних металевих платівок як відображення інокультурних впливів

Стисло розглянувши семантичне навантаження різноманітних образів на аплікаціях одягу скіфів, можна зробити наступні висновки. Безсумнівим видається не випадковий характер образів, присутніх на цих прикрасах. У більшості вони пов'язані із загальними уявленнями іранців про смерть, життя та переродження через смерть. Особливо яскраво символіка зображень проявляється на довгих пластинах, де можна бачити певні цілісні "ряди" та "послідовності" коду, що на прикладі дрібних пластинок побачити важче. Крім загальних космогонічних уявлень, завдяки впливу грецького мистецтва і

прогресу антропоморфної лінії розвитку, маємо змогу реконструювати й вужчі поняття, та інколи персонажів – божеств та їх інкарнацій, відомі за гімнами, записаним у Рігведі та Авесті.

Про інокультурні впливи свідчить і поява іконографічних образів, що не властиві для східних регіонів скіфо-сибірського світу (грифон, сфінкс, качка, заєць), де цей вплив був або відсутнім, або зовсім незначним.

На основі інтерпретацій різних іконографічних сюжетів яскраво простежуються закономірності у розподілі сюжетів. По-перше, часто важко виділити символіку певного персонажу та його роль у скіфських релігійних уявленнях. Нерідко один образ може одночасно мати різне змістовне навантаження. Вірогідно, це пов'язано не з помилками у наукових інтерпретаціях, а з універсальністю образу. Наприклад, у зображеннях голови горгони Медузи дослідники вбачають і зв'язок зі змієдівою-прародительською скіфів, і з культом відрубаної голови, а через нього, і культом Ареса. Ймовірно, раціональне зерно є в обох точках зору. Така ж ситуація з багатьма сюжетами. Наприклад, солярну і одночасно хтонічну та відроджувальну функції мають зображення оленя у магічно-релігійних уявленнях номадів. Або відтворення світового дерева часто присутнє на пластинах із домінуючим іншим сюжетом, наприклад, зі сценами протистояння поліморфів. Напевно, додавання цього медіанта між небом і землею, так званого центру всесвіту, підсилювало загальну символіку зображеного. Тому, розбиття типів зображень на певні групи за семантикою, є досить умовним.

По-друге, відстежується тяжіння типів пластин до певних частин одягу, інколи тільки певної статі. Таку закономірність простежено на прикладі зображень птахів, у кожного з яких виявилось своє місце у жіночому та чоловічому костюмі [Лифантий, 2015].

По-третє, на масовому матеріалі підтверджено появу майже всіх сюжетів практично одночасно. На прикладі розвитку та побутування певних типів простежено зародження, розвиток та згасання окремих сюжетів у гармонічному поєднанні із соціально-економічним розвитком скіфського суспільства.

ВИСНОВКИ

Основним результатом дослідження є всебічний огляд, систематизація та аналіз коштовних аплікацій скіфського вбрання (різноманітних зображальних традицій, набору зображень та їх семантики, матеріалів та технології виробництва) як джерела для соціальних та культурно-релігійних реконструкцій.

Писемні джерела свідчать про використання скіфами коштовних металевих, зокрема золотих аплікацій у оздобленні одягу (Геродот, Страбон, Гимерій, Приск Панійський). При розгляді напрацювань вчених у галузі вивчення греко-скіфської тореветики та костюмології іранських народів, виділено два періоди: перший – від 1763 року до середини 60-х років ХХ ст.), другий – від середини 60-х років ХХ ст. по сьогодні. На першому етапі відбувалося накопичення археологічних даних та пропонуються реконструкції церемоніального одягу та методи виготовлення коштовних оздоб. У другий період відроджуються спроби відтворення вигляду костюма, вивчається технологія виготовлення платівок, а також закладаються основи для типології аплікацій одягу. Логічним продовженням є створення "дрібною" хронології платівок одягу. Саме така робота проведена у поданій дисертації.

Систематизація 43 071 коштовних аплікацій одягу зі 131 кургану скіфської еліти Східноєвропейського Степу дала змогу укласти каталог (Додаток А) та створити їх типологію, в основу якої частково лягли групи та окремі типи, виділені дослідниками раніше. Вперше довгі пластини головних уборів та дрібні пластини одягу розглянуто в одній системі. При розподілі довгих пластин, виділено чотири групи, засновані на змісті зображальних сюжетів. Такий підхід є новим. Дрібні пластини одягу розподілено на п'ять іконографічних груп, чотири з яких вже пропонувалися, а одна (поліморфні) виділена вперше. Таким чином, новостворена типологія нараховує чотири групи із 32 типами довгих, а також п'ять груп із 26 підгрупами, 92 типами та 160 варіантами дрібних пластин.

Аналіз археологічних джерел виявив основні тенденції виникнення, поширення та розвитку в часі та просторі аплікативних прикрас одягу. На основі хронологічного та географічного розподілу типів, підтверджено концепцію про щонайменше дві хвилі міграції номадів на територію Східноєвропейського Степу. Розподілення вивчених комплексів по дев'яти умовним хронологічним групам, показало періоди розширення та звуження зони присутності кочової еліти протягом VII – початку III ст. до н.е. Якщо до часу перших п'яти груп (друга половина VII – початок IV ст. до н.е.) відноситься невелика кількість заможних курганів, то починаючи з шостої групи (перша – початок другої чверті IV ст. до н.е.) їх число значно зростає. Найбільше використання коштовних пластин одягу припадає на середину – початок четвертої чверті IV ст. до н.е. – хронологічні межі восьмої групи. У наступний період – дев'ята група (четверта чверть IV – початок III ст. до н.е.) – спостерігається згасання традиції.

Аналіз масового матеріалу дозволив простежити появу, розвиток та зникнення певних зображень у якості елементів декору коштовних металевих оздоб костюма. У другій половині VII ст. до н.е. у Східноєвропейському Степу спочатку з'являються зооморфні сюжети. Через майже сто років наприкінці VI – у першій чверті V ст. до н.е. фіксується незначне число поховань із рослинними та геометричними пластинками одягу. З другої чверті V ст. до н.е. з'являються перші поліморфні стилізовані зображення грифонів та невідомі раніше у степу зображення котячих, голів хижих птахів та зайців. З середини V ст. до н.е. з'являються антропоморфні образи, які представлені горогнейонами, а також профільним зображенням голови "Афіни". У цей час група поліморфних істот розширюється за рахунок впровадження образів сфінксів, зооморфні мотиви доповнюються головами котячих та баранів, повнофігурними зображеннями птахів та оленів і сценою шматування котячим здобичі. Одночасно з'являються перші пластинки у вигляді розеток. Повнофігурні зображення людини, а також трикутників та хрестоподібні орнаменти фіксуються на платівках у останній чверті V ст. до н.е. На наступне

сторіччя припадає існування більшості типів та варіантів дрібних та довгих пластин одягу. У першій чверті IV ст. до н.е. з'являються образи Діоніса та жіночого божества, зображення сцен братання, інвеститури, ритуальних танців та протиборства людини та міфічної істоти. Серед зооморфних сюжетів виникають протиборство котячих та зображення мушель. Спектр рослинних доповнюється акантом, численними розетками та лотосом. У цей час з'являються підвіски та метопіди головних уборів із сценами протистояння та геометричним орнаментом. У другій чверті IV ст. до н.е. розширюється варіативність зображень людських голів, проте скорочується спектр образів грифона. З'являється не відомий раніше гіпокамп. Зооморфні зображення в цей період повнофігурні, до того ж з'являється образ мухи. Майже зникають зображення аканту, проте розширюється спектр розеток. Геометричні платівки доповнюються вісімкоподібними, ручками та великим числом нових варіантів підвісок. Значно зростає число пластин головних уборів (з'являються зображення світового дерева та рослинних мотивів). У третій чверті IV ст. до н.е. впроваджуються зображення голови Афіни у фас, повнофігурні образи Великої Богині, антропоморфні персонажі у взаємодії із тваринами та поліморфами, а також різноманітні ритуальні сцени. Одночасно розширюється спектр зображень грифонів, гіпокампів та з'являються зображення кабаноптаха. Образи тварин доповнюються головами кабана оленя, та бика. Останній представлений і повнофігурно. Виникають зображення павука (поодинокого та у протиборстві з мухою). Рослинні сюжети доповнюються ажурними та стилізованими розетками та квітучим лотосом. Значно зростає число довгих пластин всіх груп. У останній чверті IV – на початку III ст. до н.е. число всіх типів пластинок значно скорочується. Водночас на дрібних платівках з'являються не відомі раніше зображення голови Афіни, розвернутої у три чверті, образ Ніке (?), а на довгих пластинах впроваджується тип протистояння, також не відомий раніше.

Статистичний аналіз основних груп зображень на довгих пластинах показав, що найбільш поширеним сюжетом тут були сцени протистояння (65 екз. та 16

оригінальних зображень (близько 40% від всіх оригінальних зображень категорії). Менш популярними були рослинний сюжет (25 екз. та 13 оригінальних зображень) та символіка світового дерева (22 екз. та 10 оригінальних зображень). На останньому місці – пластини з геометричним орнаментом (4 екз. та 4 оригінальних зображень).

Дрібні пластини костюма переважають над довгими, як за кількістю виробів, так і за варіативністю сюжетів. При цьому, платівки із геометричним орнаментом є найчисельнішими – 32 523 екз. (76,65% від загального числа дрібних платівок), проте за числом оригінальних зображень 139 (20,72%) вони посідають друге місце. Водночас, перше місце за числом оригінальних зображень займають пластини з антропоморфними зображеннями – 197 оригінальних зображень (29,36%), хоча число таких виробів дорівнює всього 4 143 екз. (9,76%).

Аналіз матеріалу показав нерівномірність у поширенні зооморфних образів на коштовних пластинках одягу. Вони відносно превалюють у V ст. до н.е., тоді як під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників, у IV – на початку III ст. до н.е. їх число і варіативність скорочується.

Різниця між аплікаціями одягу у похованнях еліти Степу та Лісостепу полягає у наявності локальних сюжетів та примітивізмі багатьох образів у оздобах костюма лісостепової знаті, а також хронологічними відмінностями. Адже багато поховань еліти Лісостепу приходиться на VII – V ст. до н.е., в той час як у Степу кількісно переважають комплекси IV ст. до н.е.

Аналіз семантичного навантаження зображень на пластинках одягу показав їх не випадковий характер та релігійну змістовність. У більшості вони пов'язані із уявленнями іранців про смерть, життя та переродження через смерть. Також розглянуті сюжети відображають солярну і хтонічну символіку та розуміння світобудови скіфами через бінарні опозиції.

Окремі типи пластин фіксуються як декор зон одягу певної статі. Наприклад, досліджено факти прикрашання образами хижих птахів головним чином чоловічих пасків та головних уборів, а нехижих – переважно жіночого одягу.

Також показано, що платівки у вигляді морських гребінців в основному прикрашали коміри жіночих суконь, а вісімкоподібними пластинками переважно оздоблювали чоловічі паски. Крім того, виділено достовірні залишки від 81 головного убору представників еліти. З них дев'ять співвідносяться із чоловічими башликами та начільними стрічками, 70 – із жіночими калафами, конусоподібними уборами, покривалами, шапками, начільними стрічками та тіарами. Залишки двох головних уборів були знайдені у дитячих похованнях: у вигляді конічної шапки із бічними привісками дівчинки 6–7 років (Носаки к.4 гр.3) та налобної стрічки дівчинки 10–12 років (Зелене к.5 п.3).

Також простежено вісім випадків прикрашання коштовними аплікаціями чоловічого та, вірогідно, жіночого одягу (каптанів), сімнадцяти жіночих суконь та одного дитячого (Товста Могила) плечового одягу.

У одному випадку з дев'яти відомих, пасок, оздоблений коштовними пластинками, належав до костюма воїтельки. Декорування церемоніального взуття платівками відомо лише у жінок.

Стан частини виробів (із додатковими отворами поряд із поламаними), додавання нових виробів на місце втрачених (Литий курган, Товста Могила) та пристосування готових пластин під форму калафів (Товста Могила, Пісочин к.8) вказує на те, що вбрання, оздоблене золотом, носилось за життя людей, вірогідно, під час урочистих подій. Це спростовує популярну останнім часом думку про виготовлення всіх коштовних аплікацій безпосередньо перед захороненням і використання їх лише для поховального одягу.

Отже, аплікативні прикраси показали себе як високоінформативне джерело з історії скіфів, хронології скіфської культури, а також, як маркер соціального становища та гендерних ролей, міграцій та культово-релігійних практик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Абаев В.И. Культ семи богов у скифов/ В.И. Абаев // Древний мир. – М.: Изд-во вост. лит., 1962. – С.445–450.
2. Абрамзон М.Г. Античные монеты: из собр. Керчен. Ист.-культур. Заповедника / М.Г. Абрамзон, О.А. Иванина. – К.: Мистецтво, 2010 – 320с.
3. Абрамзон М.Г. Торговля / М.Г. Абрамзон, Н.А. Фролова// Античное наследие Кубани: В 3т. / Отделение истор.–филол. наук РАН: ИА РАН; Ин–т всеобщ. истории РАН; ред., сост. акад. РАН Г.М. Бонград-Левин, д.и.н. В.Д. Кузнецов. – Т.2. – М.: Наука, 2010. – С.290–351.
4. Алексеев А.Ю. О месте Чертомлыкского кургана в хронологической системе погребений скифской знати IV – III вв. до н.э. (по бляшкам-апликациям и наконечникам стрел) / А.Ю. Алексеев // АСГЭ. – 1984. – Вып. 25. – С.65 – 75.
5. Алексеев А.Ю. Нашивные бляшки из Чертомлыкского кургана / А.Ю. Алексеев // Античная торевтика / [отв. ред. Н.Л. Грач].– Л., 1986. – С.64 – 74.
6. Алексеев А.Ю. Заметки по хронологии скифских древностей IV в. до н.э. / А.Ю. Алексеев // СА. – 1987. – №3. – С.28 – 39.
7. Алексеев А.Ю. Чертомлык (скифский царский курган IV в. до н.э.) / А.Ю. Алексеев, В.Ю. Мурзин, Р. Ролле; [отв. ред. П.П. Толочко]. – К.: Наукова думка, 1991. – 416с.
8. Алексеев А.Ю. Хронография Европейской Скифии VII – IV веков до н. э. / А.Ю. Алексеев – СПб.: Издательство Государственного Эрмитажа, 2003. – 410с.
9. Алексеев А.Ю. Золото скифских царей в собрании Эрмитажа – СПб: Изд-во Гос.Эрмитажа, 2012. – 272с.
10. Анохин В.А. Монетное дело Боспора / В.А. Анохин. – К.: Наукова думка, 1986. – 223с.
11. Анохин В.А. Античные монеты Северного Причерноморья / В.А. Анохин. – 2011. – 328с.
12. Артамонов М.И. Антропоморфные божества в религии скифов / М.И. Артамонов // АСГЭ. – Вып. 2. –Л., 1961. – С.57–87.
13. Артамонов М.И. Сокровища скифских курганов в собрании Государственного Эрмитажа / М.И. Артамонов – Прага–Л.: «Артия», «Советский художник», 1966. – 120с.
14. Артамонов М.И. Происхождение скифского искусства. / М.И. Артамонов // СА. – 1968. – №4. – С.27–49.
15. Атлас ОАК за 1866г. – СПб.: Типографія императорской академии наукъ, 1867. – 174с.

16. Бабенко Л.И. К вопросу о семантике сюжета «танцующие менады»/ Л.И. Бабенко, Ю.А. Чижова // 175 лет Керченскому Музею Древностей (27-29 июля 2001 г.). – Керчь, 2001. – С.87–89.
17. Бабенко Л.І. Жіночий головний убір IV ст. до н.е. з кургану 8 біля с Пісочин Харківської області / Л.І. Бабенко // Археологія. – 2002. – № 4. – С.59 – 69.
18. Бабенко Л.И. Песочинский курганный могильник скифского времени: [монография] / Л.И. Бабенко. – Харьков: ИД Райдер, 2005. – 284с.
19. Бабенко Л.І. Образи фантастичних істот у декорі одягу сіверськодонецького населення V–IV ст. до н. е. // Музейні читання. Матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво –погляд крізь віки» 5–6 грудня 2005 р. – К., 2006. – С.76–81.
20. Бабенко Л.И. Об одном иконографическом варианте образа грифона в греко–скифской торевтике/ Л.И. Бабенко // Древности. – 2012.– С.105–116.
21. Бабенко Л.И. Золотая бляшка с изображением паука из собрания Харьковского исторического музея / Л.И. Бабенко// Труды Государственного Эрмитажа. Археология без границ: коллекции, проблемы, исследования, гипотезы. – Т.77. – СПб.: Изд-во Гос. Эрмитажа, 2015. – С.66–75.
22. Бандуровский А.В. Курганы скифского времени Харьковской области (северскодонецкий вариант) / А.В. Бандуровский, Ю.В. Буйнов– К.: ИА НАНУ, 2000. – 244с.
23. Березовец Д.Т. Розкопки курганного могильника епохи бронзи а скіфського часу в с Кут Д.Т. Березовец // Археологічні пам'ятки УРСР. – Т. IX. – 1960. – С.39-87.
24. Безсонова С.С. Зображення Афіни за матеріалами Північного Причорномор'я / С.С. Безсонова // Археологія. – Вип. 17. – 1975. – С.23 – 38.
25. Бессонова С.С. Религиозные представления скифов / С.С. Бессонова. – К., 1983. – 138 с.
26. Бессонова С.С. О культе оружия у скифов / С.С. Бессонова // Вооружение скифов и сарматов. – К., 1984. – С.3 – 21.
27. Бессонова С.С. Скифские погребальные комплексы как источник для реконструкции идеологических представлений / С.С.Безсонова// Обряды и верования древнего населения Украины. – К.: Нукова думка, 1990. – С.17–39.
28. Бессонова С.С. «Мужское» и «женское» в сакральной сфере у скифов / С.С. Бессонова; [отв. ред. Генинг В.Ф.] // Духовная культура древних обществ на территории Украины. К.: Наукова думка, 1991. – С. 86 – 96.
29. Бессонова С.С. Крылатый конь – гиппокамп – морской конек и скифский Посейдон / С.С. Бессонова; [гол. ред. Толочко П.П.] // Старожитності степового Причорномор'я і Криму. Збірник наукових праць. Матеріали конференції «Проблеми скіфо-сарматської

- археології Північного Причорномор'я» (до 105-річчя з дня народження Б.М. Гракова) – Том. XI. – Запоріжжя, 2004. – С.25 – 30.
30. Бессонова С.С. Кургани біля с.Ольгине (скифські поховання) / С.С. Бессонова, М.В. Ковальов, А.І. Кубишев // Археологія. – 2005. – №3. – С.38 – 51.
 31. Бидзиля В.И. Курганний могильник в урочище Носаки / В.И. Бидзиля, Ю.В. Болтрик, Б.Н. Мозолевский, И.П. Савовский // Курганні могильники Рясніе Молгили и Носаки. – К., 1977. – С.61 – 159.
 32. Бидзиля В.И. Скифський царський курган Гайманова Могила / В.И. Бидзиля, С.В. Полин. – К.: "Издательский дом "Скиф", 2012. – 752с.
 33. Битковский О.В. Скифський курган у с. Богдановка на Херсонщині / О.В. Битковский, С.В. Полин // Скифы Северного Причерноморья. – К., 1987. –С.74-84.
 34. Блаватский В.Д. О боспорском ремесле IV – I вв. до н.э./ В.Д. Блаватский // СА. – 1959. – XXIX – XXX. – С.42 – 57.
 35. Блаватский В.Д. Воздействие античной культуры на страны Северного Причерноморья (VII–V вв. до н.э.) / В.Д. Блаватский // СА. – 1964. – №2. – С.13–26
 36. Бобринский А.А. Курганы и случайные археологические находки близ местечка Смелы / А.А. Бобринский. – Т.3. – СПб.: Типография Главного Управления Уделов, 1901. – 174с.
 37. Бобринский А.А. Отчет о раскопках, произведенных в 1903 году в Чигиринском уезде киевской губ. / А.А. Бобринский// ИАК. – Вып. 14. – 1905. – С. 1–43.
 38. Бокий Н.М. Скифские курганы в бассейне р. Большая Высь на Кировоградщине / Н.М. Бокий // Скифы и сарматы / [отв.ред. В.А. Ильинская]. – К., 1977. – С.200 –207.
 39. Болтрик Ю.В. Курган Кара-Тюбе в Северном Приазовье / Ю.В. Болтрик // Проблемы скифо-сарматской археологии Северного Причерноморья. Тез. докл. конф. – Запорожье, 1989. – С.19 – 21.
 40. Болтрик Ю.В. Курган Кара–Тюбе / Ю.В. Болтрик // Древности степного Причерноморья и Крыма. – Запорожье, 1993. – Вып. IV. – С.183 –196.
 41. Болтрик Ю.В. Вепрь один из символов скифского Ареса / Ю.В. Болтрик // Скифы. Хазары. Славяне. Древняя Русь. Международная конференция памяти М.И. Артамонова. – СПб., 1998. – С.80–82.
 42. Болтрик Ю.В. Огуз – гробница властителя кочевой империи (история исследования крупнейшего кургана Скифии) / Ю.В. Болтрик // Древний мир. – Вып. 2. – 2001а. – С.4 – 9.
 43. Болтрик Ю.В. Соціальна стратифікація Скіфії періоду "Золотої осені" / Ю.В. Болтрик // Магістеріум. Археологічні студії. – Вип.6. – К., 2001b. – С.76 – 80.

44. Болтрик Ю.В. Социальная структура Скифии IV в. до Р.Х., отраженная в погребальных памятниках / Ю.В. Болтрик // *Kimmerowie, Scytowie, Sarmacy*. – Krakow, 2004. – S. 85 – 99.
45. Болтрик Ю.В. Украшения из скифских погребальных комплексов Рогачикского курганного поля / Ю.В. Болтрик, Е.Е. Фиалко // *Старожитності степового Причорномор'я і Криму*. – Т. XIV. – Запоріжжя, 2007. – С. 51–93.
46. Болтрик Ю.В. Посуда из скифских погребальных комплексов Рогачикского курганного поля / Ю.В. Болтрик, Е.Е. Фиалко // *Stratum plus*. – №3. – 2010. – С. 289 – 323.
47. Болтрик Ю.В. Виготовлення золотих аплікацій костюма в Скіфії (пуансон з Кам'янського городища) / Ю.В. Болтрик, О.В. Ліфантій // *Археологія та етнологія півдня Східної Європи* / відп. ред. З.І. Маріна. – Дніпро: «Ліра», 2016. – С. 217–227.
48. Болтрик Ю.В. Місце Бердянського кургану в системі поховальних пам'яток Скіфії / Ю.В. Болтрик // *Археологія і давня історія України. Старожитності раннього залізного віку*. – Вип. 2 (19). – 2016. – С. 27–32.
49. Боровка Г.И. Женские головные уборы Чертомлыцкого кургана / Г.И. Боровка // *ИРАИМК*. – 1921. – Т. 1. – С. 169–193.
50. Брагинский И.С. Ардвисура Анахита / И.С. Брагинский // *Мифы народов мира*. – Т. 1. – М., 1991. – С. 100–101.
51. Васіна З.О. Український літопис вбрання: [Науково-художні реконструкції. Книга-альбом] / З.О. Васіна. – Т. 1: 11000 років до н. е. – XIII ст. н.е.: Наук.-худож. реконструкції. – К.: Мистецтво, 2003. – 446с.
52. Вахтина М.Ю. IV в. до н.э. – эпоха рассвета греко-скифской торевтики / М.Ю. Вахтина // *Греки и варвары Северного Причерноморья в скифскую эпоху* / [ред. К.К. Марченко]. – СПб., 2005. – С. 297–399.
53. Вертієнко Г.В. Священні втілення Веретрагни в Яшті 14 / Г.В. Вертієнко // *Polyphonia Orientis. До ювілею В.С.Рибалкіна*. – К., 2013. – С. 33–51.
54. Вертієнко Г.В. Іконографія скіфської есхатології / Г.В. Вертієнко. – К.: Інститут сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України, Видавець Олег Філюк, 2015. – 224с.
55. Веселовский Н.И. Скифский всадник. Поясная пряжка / Н.И. Веселовский // *ИТУАК*. – Вып. 14. – 1891. – С. 81 – 83.
56. Веселовский Н.И. К вопросу о технике золотых рельефных украшений в греческом искусстве / Н.И. Веселовский // *ИАК*. – Вып. 47. – 1913. – С. 96 – 103.
57. Виноградська Я.О. До інтерпретації зображень на бляшках скіфського архаїчного головного убору // *Музейні читання. Матеріали наукової конференції 24 грудня 1999 р.* – К.: ТОВ, «Ш, Лтд». – 2000. – С. 17 – 23.

58. Вольная Г.Н. Об одном античном образе в скифских памятниках // Античная цивилизация и варварский мир. Материалы V-го археологического семинара. – Новочеркасск, 1996. – С.14–17.
59. Гаврилюк Н.А. Авифауна скифской торевтики / Н.А. Гаврилюк, В.Н. Грищенко, Е.Д. Яблоновская-Грищенко // Музейні читання. Матеріали наукової конференції, присвяченої 30-річчю з дня відкриття Музею історичних коштовностей України. 16 лютого 1999 р. – К.: ТОВ «ІІІ, Лтд». – С.56 – 65.
60. Гайдукевич В.Ф. Раскопки Мирмекия и Тиритаки, археологические разведки на Керченском полуострове в 1937-1939 гг./ В.Ф. Гайдукевич // ВДИ. – №3-4. – 1940а.– с.300–317.
61. Гайдукевич В.Ф. Находка античного бронзового штампа в Тиритаке / В.Ф. Гайдукевич // СА. – Т.VI. – 1940b. – С.298 – 301.
62. Галанина Л.К. Скифские древности Поднепроя (Эрмитажная коллекция Бранденбурга) / Л.К. Галанина // САИ. – Д-33. – М.: «Наука», 1977. – 68с.
63. Галанина Л.К. Скифские древности Северного Кавказа в собрании Эрмитажа. Келермесские курганы / Л.К. Галанина. – СПб.: Издательство Государственного Эрмитажа, 2006. – 80с.
64. Галанина Л.К. Древности скифской эпохи из Прикубанья / Л.К. Галанина, А.Ю. Алексеев// Античное наследие Кубани: В 3т. / Отделение истор.-филол. наук РАН: ИА РАН; Ин-т всеобщ. истории РАН; ред., сост. акад. РАН Г.М. Бонград-Левин, д.и.н. В.Д. Кузнецов. – Т.3. – М.: Наука, 2010. – С.170–197.
65. Городцов В.А. Дневник археологических исследований в Зеньковском уезде Полтавской губ. в 1906 г. // Труды XIV Археологического съезда. – 1911. – Т. 3. – С.1–69.
66. Городцов В.А. Типологический метод в археологии / В.А. Городцов // Антология советской археологии (1917–1933). – Том. 1. – М, 1995. – С. 27 – 30.
67. Граков Б.Н. Скифский Геракл / Б.Н. Граков // КСИИМК. – XXXIV. – 1950.– Вып. 34 – С.7–18.
68. Граков Б.Н. Скифы / Б.Н. Граков. – М.: Московский Государственный Университет, 1971. – 168с.
69. Гребенников Ю.С. Курганы скифской знати в Поингулье/ Ю.С. Гребенников // Древнейшие скотоводы юга Украины / [отв. ред. О.Г. Шапошников]. – К.: «Наукова думка», 1987. – С.107-125.
70. Гречко Д.С.О возможных «просветах» в «темное» время (VI в. до н.э.) скифской истории // Stratum plus. – 2012. – № 3 – С.75 – 106.

71. Грибкова А.А. Типология аппликаций из курганов днепровской Лесостепи из коллекции Музея исторических драгоценностей Украины / А.А. Грибкова // Восточноевропейские древности скифской эпохи: сборник научных трудов. – Воронеж: ИПЦ «Научная книга», 2011. – С.64 – 74.
72. Грибкова А.А. Ювелирные украшения из кургана у села Будки / А.А. Грибкова // Донецький археологічний збірник. – 2012. – № 16. – С. 128 – 136.
73. Грїбкова Г.О. Образ Афіни в ювелірному мистецтві Північного Причорномор'я / Г.О. Грїбкова // Музейні читання. Матеріали наукової конференції "Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки" 12–14 листопада 2007 р. – К., 2008. – С.53 – 61.
74. Грїбкова Г.О. Пластини–аплікації з кургану №5 поблизу с. Архангельська Слобода / Г.О. Грїбкова // Музейні читання. Матеріали наукової конференції "Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки" 10–12 листопада 2008 р. – К., 2009а. – С.32 – 37.
75. Грїбкова Г.О. Ювелірні вироби з кургану № 5 біля с.Архангельська Слобода / Г.О. Грїбкова // Епоха раннього заліза. Сборник научных трудов к 60–летию С.А. Скорого / [отв. ред. С.С. Бессонова] . – Киев–Полтава: ИА НАНУ, 2009б. – С.103 – 110.
76. Грїбкова Г.О. Ювелірні вироби з кургану поблизу села Будки на Посуллі/ Г.О. Грїбкова// Музейні читання. Матеріали наукової конференції "Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки". 9-11 листопада 2009 р. – К., 2010 – С.44-54.
77. Грїбкова Г.О. Зооморфні сюжети на палстина-аплікаціях з курганів Дніпровського Лісостепу на основі колекції Музею історичних коштовностей України / Г.О. Грїбкова // Музейні читання. Матеріали наукової конференції "Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки" 14–16 листопада 2011 р. – К., 2012. – С.60 – 68.
78. Гуляев В.И. К вопросу о роли золота в погребальном ритуале скифов / В.И. Гуляев, Е.И. Савченко // Евразийские древности. 100 лет Б.Н. Гракову: архивные материалы, публикации, статьи / [отв. ред. А.И. Мелюкова] . – М.: Институт археологии РАН. – 1999. – С. 151 – 160.
79. Гуляев В.И. На восточных рубежах Скифии (древности донских скифов) / В.И. Гуляев. – М.: ИА РАН, 2010. – 344с.
80. Гура А.В. Заяц / А.В. Гура // Славянская мифология. Энциклопедический словарь. М., 1995. – С.136–137.
81. Гура А.В. Символика зайца в славянском обрядовом и песенном фольклоре/ А.В. Гура // Славянский и балканский фольклор. Генезис. Архаика. Традиции / [отв. ред. И.М. Шептунов]. – М.: «Наука», 1978 – С. 129–149.

82. Дараган М.Н. Памятники раннескифского времени Среднего Поднепровья и гальштатт: поиск хронологических реперов/ М.Н. Дараган// *Revista Arheologica*. – 2010. – Vol. 4. – P.85–113.
83. ДБК. – Т. 1. – Спб.: Типография Императорской академии наук, 1854 – 279с.
84. ДБК. – Т. 2. – Спб.: Типография Императорской академии наук, 1854 – 339с.
85. ДБК. – Т. 3. – Атлас. – Спб.: Типография Императорской академии наук, 1854 – LXXXVI таблиц; 5 с. чертежей и планов; 2 л. карт.
86. ДГС. Сборник описаний архелогических раскопок и находок в Черноморских степях – Вып I. – Спб., 1866. – 28с.+XVIс.+табл.
87. ДГС. Сборник описаний архелогических раскопок и находок в Черноморских степях – Вып II. – Спб., 1872. – 118с.+XVII–CXXVIс.+табл.
88. Дюбрюкс П. Собрание сочинений: в 2т. / П.Дюбрюкс; [сост. и отв. ред. И.В. Тункина]. – Т. I. – Спб: Коло, 2010. – 728с.
89. Дюбрюкс П. Собрание сочинений: в 2т. / П.Дюбрюкс; [сост. и отв. ред. И.В. Тункина]. – Т. II. – Спб: Коло, 2010. – 312с.
90. Дюмезиль Ж. Скифы и нарты / Ж. Дюмезиль. – М.:1990. – 232с.
91. Евдокимов Г.Л. Скифские курганы у с.Первамаевка на Херсонщине / Г.Л. Евдокимов, М.И. Фридман // Скифы Северного Причерноморья. – К.: «Наукова думка», 1987 – С.85–115.
92. Ельницкий Л.А. Скифия евразийских степей. Историко-археологический очерк/ Л.А. Ельницкий. – Новосибирск: Издательство «Наука», 1977. – 254с.
93. Журавлев Д.В. Олени и скифское золото / Д.В. Журавлев, К.Б. Фирсов // Золотые олени Евразии. Выставка в Государственном историческом музее. 1 октября – 30 ноября 2003г. / [отв. ред.: Д.В. Журавлев, К.Б. Фирсов]. – М., 2003. – С. 58-59.
94. Журавлев Д.В. Пронизи в виде фигуры стоящего скифа из кургана Куль-Оба (по материалам собрания Государственного Исторического музея / Д.В. Журавлев // Проблемы истории, филологии, культуры. В честь 60–летия В.Д. Кузнецова. – 2(40). – Москва – Магнитогорск – Новосибирск, 2013. – С.157 –167.
95. Журавлев Д.В. Ювелирные изделия из кургана Куль-Оба в собрании Исторического музея. Историко-технологическое исследование/ Д.В. Журавлев, Е.Ю. Новикова, М.С.Шемаханская. – М.: Исторический музей, 2014. – 352с.
96. Журавлев Д.В. Ювелирные украшения из кургана Куль-Оба и других памятников: историко-культурная атрибуция / Д.В. Журавлев // Ювелирные изделия из кургана Куль-Оба в собрании Исторического музея. Историко-технологическое исследование. – М.: Исторический музей, 2014. – С.28-169.

97. Забелин И.Е. История русской жизни с древнейших времен. Часть 1/ И.Е. Забелин – М.: Типография Грачева, 1876. – 654с.
98. Иванов В.И. Дионис и прадионисийство/ В.И. Иванов. – СПб.: Алетейя, 1994. – 350с.
99. Иванова А.П. Местные мотивы в декоративной скульптуре Боспора/ А.П. Иванова// СА – 1951. – Вып. 15. – С.188–203.
100. Иванова А.П. Образы местной мифологии в искусстве Боспора / А.П. Иванова// Ученые записки Ленинградского университета. – 1954. – №160. Серия исторических наук, вып. 20. – С.224–262.
101. Ильинская В.А. Некоторые мотивы раннескифского звериного стиля / В.А. Ильинская // СА. – 1965. – № 1. – С.86 – 107.
102. Іллінська В.А. Золоті прикраси скифського архаїчного убору / В.А. Ильинская // Археологія. – 1971. – №4. – С.73–79.
103. Історія Української РСР. – Т. 1: Первіснообщинний лад. Виникнення і розвиток феодалізму (з найдавніших часів до середини XVII ст.). – Кн. 1: Первіснообщинний лад і зародження класового суспільства. Київська Русь (до другої половини XIII ст.) / І.І. Артеменко (відп. ред.). – К.: "Наукова думка", 1977. – 463с.
104. Канторович А.Р. К вопросу о скифо-греческом синтезе в рамках звериного стиля степной Скифии / А.Р. Канторович // Памятники предскифского и скифского времени на юге Восточной Европы. МИАР. – № 1. – М., 1997. – С.97–113.
105. Канторович А.Р. Истоки и вариации образов грифона и грифоподобных существ в раннескифском зверином стиле VII–VI вв. до н.э. / А.Р. Канторович // Археологический альманах. – № 21. – Донецк, 2010. – С.189–224.
106. Канторович А.Р. Проблема классификации изображений скифо-сибирского звериного стиля (историографический очерк) // РА. – 2014а. – №3. – С.156 – 164.
107. Канторович А.Р. Скифский звериный стиль Восточной Европы и категории украшаемых вещей/ А.Р. Канторович // Феномен Більського городища 2014. До 70-річчя відділу археології раннього залізного віку Інституту археології НАН України та 80-річчя від дня народження видатного українського археолога професора Є.В. Черненка (1934–2007). Збірник матеріалів наукової конференції. – Київ–Полтава, 2014b. – С.49 – 55.
108. Канторович А.Р. Скифский звериный стиль Восточной Европы: классификация, типология, хронология, эволюция: дис.на получения науч. степени. док. ист. наук: спец. 07.00.06. «Археология» / А.Р. Канторович. – М., 2015. – 1724с.

109. Канторович А.Р. Образ «лосекозла» в скифском зверином стиле в свете новых находок на территории Ставрополя и Прикубанья / А.Р. Канторович // Археологія і давня історія України. Старожитності раннього залізного віку. – Вип.2 (19). – 2016. – С.89–99.
110. Карышковский П.О. Об изображении орла и дельфина на монетах Синопы, Истрии и Ольвии // Нумизматика античного Причерноморья. – К., 1982. – С.80–97.
111. Кац В.И. Изыскания С.В. Полина в области керамической эпиграфики Гераклеи Понтийской/ В.И. Кац// Stratum plus. 2016. – №3. – 2016. – С.241-258.
112. Кисель В.А. Шедевры ювелиров Древнего Востока из скифских курганов / В.А. Кисель. – СПб.: Петербургское востоковедение, 2003. – 192с.
113. Клиндер И. Животные в античном и современном суеверии / И. Клиндер. – К.: Типография Императорского Университета Св. Владимира, 1911. – 354с.
114. Ключко Л.С. Реконструкция элементов скифского костюма из Бердянского кургана / Л.С. Ключко // Археологические исследования на Украине в 1978–1979 гг. Тез. докл. науч. конф. – Днепропетровск, 1980. – С.95.
115. Ключко Л.С. Новые материалы к реконструкции головного убора сикфянок/ Л.С. Ключко // Древности Степной Скифии. - К.: Науковва думка, 1982а. - с.118-129.
116. Ключко Л.С. Скифские налобные украшения VI – III вв. до н.э. / Л.С. Ключко / Новые памятники древней и средневековой художественной культуры. Сборник научных трудов. – К.: Наукова думка, 1982b – С.37–53.
117. Ключко Л.С. Реконструкція конусоподібних головних уборів скіфянок / Л.С. Ключко // Археологія. –1986. – №56. – С.14–23.
118. Ключко Л.С. Плечовий одяг скіф'янок / Л.С. Ключко // Археологія. – 1992а. – №3. – С.95–106.
119. Ключко Л.С. Скифская обувь / Л.С. Ключко // СА. – 1992b. – №1. – С.26–33.
120. Ключко Л.С. Скіфський жіночий костюм: дис. на здобут. наук. ступ. канд. іст наук.: спец. 07.00.06. «Археологія» / Л.С. Ключко. – К.,1992с. – 209с.
121. Ключко Л.С. Скіфський дитячий костюм / Л.С. Ключко // Пам'ятки декоративно–ужиткового мистецтва із колекцій Музею історичних коштовностей України – філіалу Національного музею історії України. – К.,1993а. – С.28–51.
122. Ключко Л.С. Скіфський жіночий одяг / Л.С. Ключко // Дослідження старожитностей України. Тези доповідей наукової конференції Музею історичних коштовностей України – філіалу Національного музею історії України. Січень 1993р. – К., 1993b. – С.2–4.

123. Ключко Л.С. Про один скіфський звичай / Л.С. Ключко // Музейні читання. Тези доповідей наукової конференції Музею історичних коштовностей України – філіалу Національного музею історії України. Грудень 1993 р. – К., 1995. – С.21–23.
124. Ключко Л.С. Етнолокальні особливості скіфського жіночого костюму/ Л.С. Ключко // Музейні читання. Тези доповідей наукової конференції Музею історичних коштовностей України – філіалу Національного музею історії України. Грудень 1994 р. – К., 1996а. – С.4–6.
125. Ключко Л.С. Костюмні комплекси "скіфських амазонок" / Л.С. Ключко // Музейні читання. Матеріали наукової конференції, присвяченої пам'яті видатного українського археолога і поета Б. М. Мозолвеського (1936–1993рр.). Лютий 1996р. – К., 1996б. – С.19–21.
126. Ключко Л.С. Прикраси костюма з поховання жінки поблизу С.Огоньки (Крим) / Л.С.Ключко, С.А. Березова // Музейні читання: Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 90–літтю з дня народження видатного українського археолога О. І. Тереножкіна. 3 лютого 1998 р. – К., 1998. – С.151–158.
127. Ключко Л.С. Вбрання кіммерійців (за зображеннями та археологічними джерелами) / Л.С.Ключко, З. О. Васіна // Музейні читання: Матеріали наукової конференції, 24 грудня 1999 р. – К.: ТОВ "Ш, Лтд", 2000. – С.29–40.
128. Ключко Л.С. Зооморфні образи в декорі скіфських головних уборів V–IV ст. до н.е./ Л.С. Ключко // Музейні читання. Матеріали наукової конференції 24 грудня 1999 р. – К.: ТОВ, «Ш, Лтд». – 2000. – С.23–29.
129. Ключко Л.С. Реконструкція жіночого вбрання за знахідками у "Великому кургані" М. І. Веселовського / Л.С.Ключко, З. О. Васіна // Музейні читання: Матеріали наукової конференції, грудень 2001 р. – К., 2002. – С.150–168.
130. Ключко Л.С. Антропоморфні образи в оздобах скіфських головних уборів / Л.С. Ключко // Музейні читання. Матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки» 5–6 грудня 2005 р. – К., 2006а. – С.64–75.
131. Ключко Л.С. Поясная одежда у населения Скифии / Л.С. Ключко // Древности скифской эпохи. – М., 2006б. – С.100–120.
132. Ключко Л.С. Золоті аплікації з поховання скіфського воїна / Л.С.Ключко, Т. П. Шаміна // Музейні читання: Матеріали наукових конференцій за 2002–2003 рр. – К., 2006. – С.26–31.
133. Ключко Л.С. Жіночі головні убори племен Скіфії за часів архаїки / Л.С. Ключко // Музейні читання: Матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки», 12–14 листопада 2007 р. – К., 2008. – С.23–41.

134. Ключко Л.С. Чоловічі головні убори на землях Скіфії / Л.С.Ключко // Эпоха раннего железа. Сборник научных трудов к 60–летию С.А. Скорого [отв. ред. С.С. Бессонова] . – Киев–Полтава, 2009. – С.167–183.
135. Ключко Л.С. Образ водоплавающего птаха на декоративных элементах скифского костюма / Л.С. Ключко // Музейні читання. Матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки» 9–11 листопада 2009 р. – К., 2010. – С.55–73.
136. Ключко Л.С. Костюмы скифских амазонок / Л.С.Ключко // Восточноевропейские древности скифской эпохи: сборник научных трудов. – Воронеж: ИПЦ «Научная книга», 2011. – С.53–63.
137. Ключко Л.С. Кореляція сюжетів у декорі вбрання скіф'янок / Л.С. Ключко // Музейні читання. Матеріали наукової конференції "Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки" 14–16 листопада 2011 року. – Київ, 2012. – С.69–87.
138. Ключко Л.С. Декоративні елементи жіночого вбрання на землях Правобережної Скіфії / Л.С. Ключко // Археологія і давня історія України. Старожитності раннього залізного віку. – Вип.2 (19). – 2016. – С.103–113.
139. Ключко Л.С. Особливості костюмів скіф'янок на землях Посулля / Л.С. Ключко // Археологія. – 2017. – №3. – С.38–55.
140. Ковпаненко Г.Т. Племена скіфського часу на Ворсклі / Г.Т. Ковпаненко. – К.: «Наукова думка», 1967 – 188с.
141. Ковпаненко Г.Т. Кургани скіфського часу поблизу с. Іванівка на Київщині / Г.Т. Ковпаненко, С.А. Скорий, Є.Ю. Батуревич // Археологія. – 1996. – №4. – С.101–114.
142. Копейкина Л.В. Золотые бляшки из кургана Куль–Оба / Л.В. Копейкина // Античная торевтика / [отв. ред. Н.Л. Грач].– Л., 1986. – С.28–63.
143. Королькова Е.Ф. Иконография образа хищной птицы в скифском зверином стиле VI–IV вв. до н.э. / Е.Ф. Королькова // История и культура древних и средневековых обществ. Сб. статей, посв. 100–летию со дня рожд. М.И. Артамонова. Проблемы археологии. – Вып.4. – СПб., 1998. – С.166–178.
144. Королькова Е.Ф. Следы невиданных зверей (к проблеме трактовки фантастических образов) / Е.Ф. Королькова // АСГЭ. – Вып. 40. – СПб: Изд–во Гос. Эрмитажа, 2015. – С.157–188.
145. Кубышев А.И. Скифские курганы у с.Львово на Херсонщине / А.И.Кубышев, А.В.Николова, С.В. Полин // Древности Степной Скифии – К.: «Наукова думка», 1982. – С.130–148.

146. Кубышев А.И. Братолюбровский курган / А.И. Кубышев, С.С. Бессонова, Н.В. Ковалев; [отв. ред. С.А. Скорый] – К.: ИА НАН Украины, 2009. – 192с.
147. Кузьмина Е.Е. О семантике изображений на Чертомлыкской вазе / Е.Е. Кузьмина // СА. – №3. – 1976а. – С.68–75.
148. Кузьмина Е.Е. Скифское искусство как отражение мировоззрения одной из групп индоранцев / Е.Е. Кузьмина // Скифо-Сибирский звериный стиль в искусстве народов Евразии. – М., 1976b. – С.52–65.
149. Кузьмина Е.Е. Семантика изображения на серебряном диске и некоторые вопросы интерпретации Амударьинского клада/ Е.Е. Кузьмина// Искусство Востока и античности. –М., 1977. – С.16-25.
150. Кулатова И.Н. Курганы скифского времени междуречья Ворсклы и Псла/ И.Н. Кулатова, Л.Н. Луговая, А.Б. Супруненко. – М., Полтава, 1993. – 108с.
151. Кулатова И.Н. Первый Мгарский курган / И.Н. Кулатова, А.Б. Супруненко // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. – Полтава: ВЦ «Археологія», 1996. – С. 318–338.
152. Кулатова І.М. Кургани скіфського часу західної округи Більського городища / І.М. Кулатова, О.Б. Супруненко. - К., 2010. - 200с.
153. Курганы Южной Херсонщины / [отв ред.: Е.В.Черненко]. – К.: « Наукова думка», 1977. – 144с.
154. Курганы степной Скифии/ [отв. ред.: Ю.В. Болтрик, Е.П. Бунятян]. – К.: «Наукова думка»,1991. – 140 с.
155. Курганные могильники Рясные могилы и Носаки / [отв. ред.: В.И.Бидзиля]. – К.: «Наукова думка», 1977. – 160с.
156. Лаппо-Данилевский А. Курган Карагодеуашх / А. Лаппо-Данилевский, В. Мальмберг // МАР. – № 13. – 1894. – 120с.
157. Лаппо-Данилевский А. Скифские древности / А. Лаппо-Данилевский. – СПб., 1887. – 193с.
158. Латышев В.В. Известия древних писателей греческих и латинских о Скифии и Кавказе/ В.В. Латышев // ВДИ. – № 4. – 1948 – С.225-298.
159. Лелеков Л.А. О символизме погребальных облачений («золотые люди» скифо-сакского мира) / Л.А. Лелеков // Скифо-сибирский мир. Искусство и идеология / [отв. ред. А.И. Мартынов, В.И. Молодин] – Новосибирск: Издательство «Наука», 1987. – С.25–37.
160. Лесков А.М. Новые сокровища курганов Украины / А.М. Лесков. – Л.: «Аврора», 1972. – 152с.
161. Лесков А.М. Курганы: находки, проблемы / А.М. Лесков. – Л.: «Наука», 1981. – 168с.

162. Лесков О. Скарби курганів Херсонщини / О. Лесков. – К.: «Мистецтво», 1974. – 121с.
163. Литвинский Б.А. «Золотые люди» в древних погребениях Центральной Азии (опыт истолкования в свете истории религии) / Б.А. Литвинский // Советская этнография. – №4. – 1982. – С.34–43.
164. Литвинский Б.А. Кангюйско-сарматский фарн (к историко-культурным связям племен южной России и Средней Азии) / Б.А. Литвинский. – Душанбе: Издательство «Дониш», 1968. – 109с.
165. Лифантий О.В. Золотые украшения одежды из Мельгуновского кургана / О.В. Лифантий // Наукові записки. Серія: Історичні науки. – Випуск 21: Актуальні проблеми археології та історії раннього залізного віку. – Кіровоград, 2014. – С.52–60.
166. Лифантий О.В. Орнитоморфные изображения на золотых аппликативных украшениях одежды скифов / О.В. Лифантий // Stratum plus. Археология и культурная антропология. – №3. – 2015. – С.167–182.
167. Лифантий О.В. Золоті платівки скіфського одягу з зображенням птахів / О.В. Лифантий // Проблемы истории и археологии Украины: Материалы IX Международной научной конференции (Харьков, 30–31 октября 2014г.). – Харьков: ООО «НТМТ», 2014а. – С.26.
168. Лифантий О.В. Золоті прикраси одягу із ранніх скіфських комплексів / О.В. Лифантий // Боспорские исследования. – Вып. XXX. – Симферополь–Керчь, 2014b. – С.39–53.
169. Лифантий О.В. Два типи довгих пластин головних уборів скіфів із зображеннями комах / О.В. Лифантий // Магістеріум. – Випуск 60. – 2015а. – Археологічні студії. – С.71-75.
170. Лифантий О.В. Дрібні пластинки одягу скіфів із зображеннями членистоногих / О.В. Лифантий // Музейні читання. Матеріали наукової конференції “Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки” 10–12 листопада 2014 р. – К., 2015b. – С.100–106.
171. Лифантий О.В. Зображення птахів на довгих пластинах головних уборів / О.В. Лифантий // Археологія і давня історія України. – Вип. 2 (15). – К., 2015с. – С.96–102.
172. Макаренко Н.Е. Первый Мордвиновский курган / Н.Е. Макаренко // Гермес. – № 12. – Петrorад, 1916. – С.267–272.
173. Маннай-Оол М.Х. Тува в скифское время (уюкская культура). – М.: Наука, 1970. – 117с.
174. Манцевич А.П. Курган Солоха. (Публикация одной коллекции). / А.П. Манцевич. – Л., 1987. – 144с.
175. Манцевич А.П. О скифских поясах / А.П. Манцевич // СА. – VII. – 1941. - С.19-30.
176. Масленицына Е.С. Некоторые стилистические группы памятников в искусстве Прикубанья в конце V – IV в. до н.э. Скифии // Граковские чтения на кафедре

- археологии МГУ 1989–1990 гг. / [Ред. Ю.Л. Щаповой, И.В. Яценко]. – М., 1992. – С.57–68.
177. Марченко И.Д. Материалы по металлообработке и металлургии Пантикапея / И.Д. Марченко // МИА. – №56. – 1957. – С.160–173.
178. Мелюкова А.И. Краснокутский курган / А.И. Мелюкова. – М.: «Издательство «Наука», 1981. – 110 с.
179. Мелюкова А.И. Скифские курганы возле Солохи (раскопки 1961-1962 гг.) / А.И. Мелюкова // Евразийские древности. 100 лет Б.Н. Гракову: архивные материалы, публикации, статьи. – М.: ИА РАН, 1999. – С.60–97.
180. Минасян Р.С. Техника изготовления золотых и серебряных вещей из Чертомлыцкого кургана / Чертомлык (Скифский царский курган IV в. до н.э.). – Киев, 1991 – С.378–389.
181. Минасян Р.С. О роли технической терминологии в археологической литературе/ Р.С. Минасян, Е.А.Шаблавина // Гунны, готы и сарматы между Волгой и Дунаем / [отв. ред.: Г. Фурасьев]. – СПб., 2009 – С.236-261.
182. Минасян Р.С. Матрица – «формер» / Р.С.Минасян // АСГЭ. – №38. – 2010. – С.180–195.
183. Минасян Р.С. Металлообработка в древности и Средневековье / Р.С.Минасян. – СПб: Изд-во Гос. Эрмитажа, 2014. – 472с.
184. Мирошина Т.В. Об одном типе скифских головных уборов / Т.В. Мирошина // СА. – №3. – 1977. – С.79–94.
185. Мирошина Т.В. Скифские калафы / Т.В. Мирошина // СА. – №1. – 1980. – С.30–44.
186. Мирошина Т.В. Некоторые типы скифских женских головных уборов IV–III вв. до н.э. / Т.В. Мирошина // СА. – №4. – 1981. – С.46–69.
187. Мифы народов мира. В 2 т. – Т.2. – М, 1991–1992. – 719с.
188. Мінжулін О. Реставрація творів з металу / О. Мінжулін. – К.: Спалах, 1998. – 232с.
189. Могилев О.Д. Спорядження коня скіфської доби у Лісостепу Східної Європи / О.Д. Могилев. – Київ–Кам'янець-Подільський: Інститут археології НАН України, 2008. – 439с.
190. Мозолевский Б.Н. Скифские погребения у с.Нагорное близ г.Орджоникидзе на Днепропетровщине / Б.Н. Мозолевский // Скифские древности. – К.: «Наукова думка», 1973 - С. 187–234.
191. Мозолевский Б.Н. Скифские курганы в окрестностях г.Орджоникидзе на Днепропетровщине (1972-1975) / Б.Н. Мозолевский // Скифия и Кавказ. – К.: «Наукова думка», 1980. – С.70–154.
192. Мозолевский Б.Н. Скифский «царский» курган Желтокаменка / Б.Н. Мозолевский // Древности Степной Скифии. – К.: «Наукова думка», 1982. – С.179–222.

193. Мозолевский Б.Н. Малый Чертомлык / Б. М. Мозолевський // Скифы Северного Причерноморья. – К.: "Наукова думка", 1987. – С.63–73.
194. Мозолевский Б.Н. Курганы скифского Герроса IV в. до н.э. (Бабина, Водяна, Соболева могилы) / Б.Н. Мозолевский, С.В. Полин. – К.: Изд. дом «Стилос», 2005. – 600с.
195. Мозолевський Б.М. Товста Могила / Б. М. Мозолевський. – К.: «Наукова думка», 1979. – 255с.
196. Молев Е.А. История исследования семантики образа зайца в греко-скифской торовитике / Е.А. Молев // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2015 – №2. – Нижний Новгород. – С.57–65.
197. Мордвинцева В.И. Древнее золото Поволжья / В.И. Мордвинцева, Н.В. Хабарова. – Симферополь, 2006. – 139с.
198. Мурзин В.Ю. Скифская архаика Северного Причерноморья / В.Ю. Мурзин; АН УССР ИА. – К.: Наукова думка, 1984. – 134с.
199. Мурзин В.Ю. Бердянський курган (Погребальний комплекс скифського аристократа IV в. до н.э. / В.Ю. Мурзин, Ю.А. Белан, Е.П. Подвысоцкая. – К.: Видавець Олег Філюк, Центр учебной литературы, 2017. – 136с.
200. Нарты. Осетинский героический эпос/ Сост. Т.А. Хамицаева, А.Х. Бязыров; вступ. В.И. Абаев. – Кн. 2. – М.: «Наука», Гл. ред. Вост. лит., 1989. – 171с.
201. Никулин В. К вопросу о наличии на Боспоре центара по штамповке изделий из золота и серебра / В. Никулин // МАСП. – Вып. 1. – Одесса, 1957. – С.85–89.
202. ОАК за 1865г. – СПб.: Типографія Императорской академии наук, 1866. – 233с.
203. ОАК за 1876г. – СПб.: Типографія Императорской академии наук, 1878. – 270с.
204. ОАК за 1877г. – СПб.: Типографія Императорской академии наук, 1880. – 270с.
205. ОАК за 1889г. – СПб.: Типографія Императорской академии наук, 1892. – 127с.
206. ОАК за 1890г. – СПб.: Типографія Императорской академии наук, 1893. – 151с.
207. ОАК за 1892г. – СПб.: Типографія Императорской академии наук, 1894. – 173с.
208. ОАК за 1896г. – СПб.: Типографія Императорской академии наук, 1898. – 251с.
209. ОАК за 1897г. – СПб.: Типографія Императорской академии наук, 1900. – 251с.
210. ОАК за 1898г. – СПб.: Типографія Императорской академии наук, 1901. – 191с.
211. ОАК за 1909 и 1910 годы. – СПб.: Типографія главноаго управления уделов, 1913. – 289с.
212. ОАК за 1912 г. – СПб.: Типографія главноаго управления уделов, 1916. – 130с.
213. ОАК за 1913-1915годы. – Петроград: Девятая государственная типография, 1918. – 295с.

214. Ольховский В.С. Скифские изваяния VII-III вв. до н.э. / В.С.Ольховский, Г.Л. Евдокимов. – М., 1994. – 188с.
215. Онайко Н.А. О центрах производства золотых обкладок и рукояток ранних скифских мечей, найденных в Приднепровье/ Н.А. Онайко // Культура античного мира. – М., 1966. – С.159–174.
216. Онайко Н.А. Античный импорт в Приднесторовье и Побужье в IV–II вв. до н.э./ Н.А. Онайко // САИ. – 1970. – Вып. Д1–27. – 212с.
217. Онайко Н.А. Заметки о технике боспорской торевтики / Н.А. Онайко // СА. – 1974. – №3. – С.78–86.
218. Онайко Н.А. О воздействии греческого искусства на меото–скифский звериный стиль (К постановке вопроса) / Н.А. Онайко // СА. – 1976. – №3. – С.76–86.
219. Островерхов А.С. Образ птицы в искусстве ольвийской школы «звериного» стиля / А.С.Островерхов // Ранний железный век Северо–Западного Причерноморья / [отв. ред И.Т. Черняков]. –К.: Наукова думка, 1984. – С.62–77.
220. Островерхов А.С. О некоторых мотивах звериного стиля на памятниках из собрания Одесского археологического музея/ А.С.Островерхов, С.Б. Охотников // ВДИ. – 1989. – №2. – С.50–67.
221. Островерхов А.С. Стекланные подвески–голуби на Юге Восточной Европы (V–III вв. до н. э.)/ А.С. Островерхов // Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья. Материалы международной конференции. Кишинев 10–14 декабря 1990г. –К., 1991. – С.174–175.
222. Переводчикова Е.В. Воспроизведение вида животного в скифском зверином стиле / Е.В. Переводчикова// КСИА. – 1986. – Вып.186. – С. 8-14.
223. Переводчикова Е.В. Язык звериных образов. Очерки искусства евразийских степей скифской эпохи / Е.В. Переводчикова. – М.: «Восточная литература», 1994. – 210с.
224. Погребова М.Н. К вопросу о происхождении шедевров торевтики из скифских курганов / М.Н. Погребова // СА. – XVII. – 1953. – С.285–291.
225. Погребова М.Н. Ранние скифы и древний Восток. К истории становления скифской культуры / М.Н. Погребова, Д.С. Раевский. – М.: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1992. – 264с.
226. Погребова Н.Н. Грифон в искусстве Северного Причерноморья в эпоху архаики/ Н.Н. Погребова // КСИИМК. – Вып. 22. – 1948. – С.62–67.
227. Полидович Ю.Б. Композиция с оленем из Куль-Обы / Ю.Б. Полидович// Проблемы археологии Юго-Восточной Европы. Тез. докл. VII Донской археолог. конференции. – Ростов-на-Дону, 1998. – С.111-112.

228. Полидович Ю.Б. Образ зайца в скифском искусстве/ Ю.Б. Полидович, Г.Н. Вольная // Древности Евразии: от ранней бронзы до раннего средневековья. Памяти Валерия Сергеевича Ольховского. – М., 2005. – С.415–436.
229. Полидович Ю.Б. Хищник и его жертва: выражение круговорота жизни и смерти средствами скифского зооморфного кода / Ю.Б. Полидович // Структурно-семиотическое исследование в археологии. – Том 3. – Донецк, 2006. – С.355–398.
230. Полидович Ю.Б. Боспорские терракотовые статуэтки со сценой охоты на зайца / Ю.Б. Полидович // Боспорский феномен: сакральный смысл региона, памятников, находок. – СПб., 2007. – Ч. 1. – С.93–99.
231. Полидович Ю.Б. Мельгуновский тип изображения птиц в скифском искусстве (к вопросу о начальном этапе формирования «звериного стиля»/ Ю.Б. Полидович // Иранский мир II I тыс.до н.э. Материалы международной научной конференции, посвященной памяти Эдвина Арвидовича Грантовского и Дмитрия Сергеевича Раевского. 2 – 3 декабря 2013 года. – Вып. VI. – М., 2013. – С.89–100.
232. Полидович Ю.Б. Основные группы изображений оленей раннескифского времени (из восточных регионов Евразии) / Ю.Б. Полидович// Архаическое и традиционное искусство: проблемы научной и художественной интерпретации: материалы Всероссийской научной конференции. – Новосибирск: Изд-во Ин-та археологии и этнографии СО РАН, 2014. – С.73–76.
233. Полідович Ю.Б. Зображення хижих птахів з Литоого (Мельгуновського) кургану/ Ю.Б. Полідович // Наукові записки. Серія: Історичні науки. – Вип. 21: Актуальні проблеми археології та історії раннього залізного віку. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2014. – С. 61-72.
234. Полин С.В. Скифские курганы Утлюкского междуречья (в северо-западном Приазовье) /С.В. Полин, А.И. Кубышев. – Киев, Типография федерации профсоюзов, 1997. – 87с.
235. Полин С.В. Работы на Александропольском кургане в 2008 г./ С.В. Полин, М.Н. Дараган // СΥΜΒΟΛΑ. – Вып. 1. – М, 2010. – С.187–205.
236. Полин С.В. Скифский Золотобалковский курганный могильник V–IV вв. до н. э. на Херсонщине /С.В. Полин. – К.: ФОП «Видавець Олег Філюк», 2014. – 776с.
237. Полосьмак Н.В. Костюм и текстиль пазырыкцев Алтая (IV –III вв. до н.э.) / Н.В. Полосьмак, Л.Л. Баркова. – Новосибирск: «Инфолио», 2005. – 232с.
238. Придик Е.М. Мельгуновский клад 1763 года / Е.М. Придик // МАР – №31 – 1911. – 24с.
239. Прилипко Я.П. Опыт реконструкции скифского костюма на материалах погребения скифянки из Вишневой Могилы / Я.П. Прилипко, Ю.В. Болтрик // Курганы степной Скифии. – К.: «Наукова думка», 1991. – С.18–33.

240. Прохоров В.А. Материалы по истории русских одежд и обстановки жизни народной, издаваемые по высочайшему соизволению / В.А. Прохоров. – Том 1. – СПб: Типография императорской академии наук, 1881. – 86с.
241. Раевский Д.С. О семантике одного из образов скифского искусства / Д.С.Раевский // Новое в археологии. Сб. ст., посвящ. 70-летию А. В. Арциховского / [отв. ред. В.Л. Янина]. – М.: Изд-во МГУ, 1972. – С.63–68.
242. Раевский Д.С. Очерки идеологии скифо-сакских племен / Д.С.Раевский. – М., 1977. – 216с.
243. Раевский Д.С. Эллинские боги в Скифии? (К семантической характеристике греко-скифского искусства) / Д.С.Раевский // ВДИ. – 1980. – № 1. – С.49–71.
244. Раевский Д.С. Модель мира скифской культуры / Д.С.Раевский. – М.: Наука, 1985. – 255с.
245. Раевский Д.С. Мир скифской культуры / Д.С.Раевский. – М., 2006. – 601с.
246. Раевский Д.С. Визуальный фольклор. Поэтика скифского звериного стиля / Д.С. Раевский, С.В. Кулланда, М.Н. Погребова. – М.: Институт востоковедения РАН, 2013. – 274с.
247. Рапопорт Ю.А. Из истории религии древнего Хорезма (оссуарии) / Ю.А. Рапопорт // Труды Хорезмской археолого-этнографической экспедиции. – Т.6. – М.: Наука, 1971. – 128с.
248. Ростовцев М.И. Представление о монархической власти в Скифии и на Боспоре / М.И. Ростовцев // ИАК. – Вып. 49. – 1913. – С.1–62.
249. Ростовцев М.И. Эллино-скифский головной убор / М.И. Ростовцев, П.К. Степанов // ИАК. – Вып. 63. – 1917. – С.69–101.
250. Ростовцев М.И. Скифия и Боспор / М.И. Ростовцев. – Л.: Типография I Ленинградской трудовой артели печатников, 1925. – 621с.
251. Русяева А.С. Символіка та художні особливості монет з ольвії пізньоархаїчного та класичного часів / А.С. Русяєва, М.В. Русяєва // Археологія. – №4. – 1997. – С.29-37.
252. Русяева М.В. Изображение пальметт и аканта на памятниках торевтики из скифских курганов в IV в. до н.э. / М.В. Русяева // Музейні читання. Матеріали наук. конф. 24 грудня 1999р. – К., 2000. – С.41–44.
253. Русяева М.В. Горгонейоны на произведениях торевтики из скифских курганов / М.В. Русяева // Боспор Киммерийский, Понт и варварский мир в период античности и средневековья (Боспорские чтения – 3). – Керчь, 2002. – С.216–218.
254. Русяева М.В. Золоті прикраси у вигляді голови Гери / М.В. Русяєва // Археологія. – №1. – 1994. – С.104–109.

255. Русяева М.В. Образ Горгони Медузы за памятками торевтики із скіфських курганів / М.В. Русяева // Музейні читання 1993. – 1995а. – С.16–18.
256. Русяева М.В. Діонісійські сюжети на пам'ятках торевтики із скіфських курганів / М.В. Русяева // Археологія. – 1995b.– № 1. – С.22–34.
257. Русяева М.В. Багатофігурні композиції на чаші з кургану Гайманова Могила / М.В. Русяева // Музейні читання. Матеріали наукової конференції, присвяченої 30-річчю з дня відкриття Музею історичних коштовностей України. 16 лютого 1999 р. – К., 1999. – С.49–55.
258. Русяева М.В. Образ Геракла на пам'ятках ювелірного мистецтва IV ст. до н. е. з Північного Причорномор'я / М.В. Русяева // Музейні читання. Матеріали наук. конф. – К., 2001. – С.53–62.
259. Русяева М.В. Іконографія образу Геракла за пам'ятками торевтики зі скіфських курганів IV ст. до н.е. / М.В. Русяева// Художня культура. Актуальні проблеми. – К., 2007. – Вип. 4. – С.296–306.
260. Савостина Е.А. «Змееногая богиня» – «прорастающая дева» (двусторонний антропоморфный акротерий из Патникапея) / Е.А. Савостина// Историко-археологический альманах. – Вып. 2 – Армавир, Москва, 1996. – С.72–82.
261. Савостина Е.А. Греческая торевтика на «скифские» темы: заметки о стиле скульптурного декора/ Е.А. Савостина // Боспорский феномен: греческая культура на периферии античного мира. Материалы международной научной конференции. – СПб., 1999. – С.199–204.
262. Силантьева Л.Ф. Некрополь Нимфея / Л.Ф. Силантьева // МИА. – №69. – 1959. – С.5–107.
263. Скифские курганы Никопольщины/ А.И. Тереножкин, В.А. Ильинская, Е.В. Черненко, Б.Н. Мозолевский// Скифские древности.– К., 1973. – С.113–186.
264. Скорий С.А. Курган Переп'ятиха (до етнокультурної історії Дніпровського Лісостепоного Правобережжя) / С.А Скорий; [відп. ред. Є.В. Черненко]. – К.: Наукова думка, 1990. – 124 с.
265. Скржинская М.В. Скифия глазами эллинов/ М.В. Скржинская. – СПб.: Алетейя, 2001. – 304с.
266. Скржинская М.В. Культурные традиции Эллады в античных государствах Северного Причерноморья / М.В. Скржинская. – К.: Институт истории Украины НАН Украины, 2010. – 324с.
267. Скуднова В.М. Терракоты из Нимфея/ В.М. Скуднова // Терракоты Северного Причерноморья.САИ. – Г1-11.– М., 1970. – С.83–89.

268. Словник української мови: в 11 т. / [гол. ред. колег. І. К. Білодід та ін.]; Акад. наук Укр. РСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 1: А – В [ред. П. Й. Горещкий та ін.]. – К.: Наукова думка, 1970. – 799с.
269. Словник української мови: в 11 т. / [гол. ред. колег. І. К. Білодід та ін.]; Акад. наук Укр. РСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні.– К.: Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 6 : П-Поїти / [ред. А. В. Лагутіна, К. В. Ленець]. – К.: Наукова думка, 1975. – 832с.
270. Сокольский Н.И. Античные деревянные саркофаги Северного Причерноморья/ Н.И. Сокольский// САИ. – Г1-17. – 1969. – 192с.
271. Спицын А.А. Раскопки, произведенные в 1987 г. близ д.Башмачки Екатеринославского уезда/ А.А. Спицын // ИАК. – Вып. 1.– СПб.:Типография Главного Управления Уделов, 1901. – С.69–79.
272. Спицын А.А. Серогозские курганы / А.А. Спицын // ИАК. – Вып. 19.– СПб.:Типография Главного Управления Уделов, 1906. – с.157–174.
273. Степанов П.К. История русской одежды / П.К. Степанов. – Вып. 1. – Петроград, 1915. – 345с.
274. Стефани Л. Объяснение нескольких древностей, найденных в 1864г. в Южной России / Л.Стефани // ОАК за 1865г. – СПб., 1866. – С.3–222.
275. Субботин Л.В. Курганы у села Огородное Белгородского района Одесской области / Л.В. Субботин, А.Г. Загинайло, Н. М. Шмаглий // МАСП.– 1970. – Вып. 6. – С.130–155.
276. Тереножкин А.И. Скифский курганный могильник Гайманово поле (раскопки 1968г.)/ А.И. Тереножкин, В.А. Ильинская, Б.Н. Мозолевский // Скифы и сарматы / [отв.ред. В.А. Ильинская]. – К., 1977. – С.152–199.
277. Тереножкин А.И. Мелитопольский курган / А.И. Тереножкин, Б.Н. Мозолевский. – К., 1988. – 263с.
278. Толстой И.И. Русские древности в памятниках искусства/ И.И. Толстой, Н.П. Кондаков. – СПб., 1889. – Вып. 2. Древности скифо-сарматские. – 161с.
279. Трейстер М.Ю. Об изделиях торевтики из скифского кургана Бабина Могила/ М.Ю. Трейстер // Курганы скифского Герроса IV в. до н.э. (Бабина, Водяна и Соболева Могилы). – К., 2005. – С.502–512.
280. Трейстер М.Ю. Синкретические женские божества на ювелирных изделиях из Фанагории и Горгиппии первых веков н.э. и некоторые наблюдения об иконографии Афродиты Урании на Боспоре / М.Ю. Трейстер // ПИФК. – 1 (47). – 2015. – С.308–337.
281. Трехбратние курганы. Курганный группа второй половины IV – III вв до н.э. в Восточном Крыму/ [ред. М.Ю. Трейстер]. – Симферополь–Бонн: Универсум, 2008. – 288с.

282. Триколенко О.В. Ажурні золоті платівки із зображенням маленьких степових істот (до вивчення знахідок з Мелітопольського кургану) / О.В. Триколенко // Музейні читання. Матеріали наукової конференції грудень 2000р. – К., 2001. – С.63–71.
283. Триколенко О.В. Про центр виготовлення пластинок із зображенням кмах та тварин із скифських курганів Північного Причорномор'я / О.В. Триколенко, С.Т. Триколенко // Музейні читання. Матеріали наукової конференції "Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки" 15–17 листопада 2010 року – К., 2011. – С.113–120.
284. Триколенко С.Т. Изображение осы с пауком золотых пластинок из Мелитопольского кургана и его связь с реальностью / С.Т. Триколенко, О.В. Триколенко // Музейні читання. Матеріали наукової конференції "Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки" 14–16 листопада 2011 року. – К., 2012. – С.137–145.
285. Уильямс Д. Греческое золото. Ювелирное искусство классической эпохи. V–IV вв. до н. э. / Д. Уильямс, Дж. Огден. – СПб, Государственный Эрмитаж. – 1995. – 272с.
286. Фармаковский Б.В. Золотые обивки налучий (горитов) из Чертомлыцкого кургана и из кургана в м. Ильинцах / Б.В. Фармаковский // Сборник архелогических статей поднесенных графу А.А. Бобринскому в день 25-летия председательства его в Императорской археологической комиссии, 1866–1911.– СПб.: Типография В.Ф. Киршбаума, 1911. – С.45–118.
287. Фёдоров-Давыдов Г.А. Искусство кочевников и Золотой Орды. Очерки культуры и искусства народов Евразийских степей и золотоордынских городов / Г.А. Фёдоров-Давыдов. – М.: «Искусство», 1976. – 228 с.
288. Фиалко Е.Е. Символика образа птицы на скифских деревянных чашах / Е.Е. Фиалко // Скифы, хазары, славяне, Древняя Русь. Материалы международной научной конференции. К 100-летию со дня рождения М.И. Артамонова / [отв. ред. Г.В. Вилинбахов, А.Д. Столяр] – СПб.: Издательство Государственного Эрмитажа, 1998. – С.82–83.
289. Фиалко Е.Е. Греческие калафы из скифских могил / Е.Е. Фиалко // Международные отношения в бассейне Черного моря в древности и средние века. Материалы X международной научной конференции 29 мая – 3 июня 2001 г. – Ростов–на–Дону: Издательство Ростовского педагогического университета, 2002. – С.83–85.
290. Фиалко Е.Е. Золотые бляшки из кургана Огуз /Е.Е. Фиалко // РА. – 2003. – № 1. – С.124–133.
291. Фиалко Е.Е. Аппликация в декоре лепной посуды раннего железного века / Е.Е. Фиалко // РА. – 2008. – № 1. – С.28–34.

292. Фиалко Е.Е. Амазонки причерноморский степей / Е.Е. Фиалко // Восточноевропейские древности скифской эпохи: сборник научных трудов. – Воронеж: ИПЦ «Научная книга», 2011. – С.23–36.
293. Фиалко Е.Е. Украшения в костюме скифских амазонок / Е.Е. Фиалко // Причерноморье в античное и раннесредневековое время. Сборник научных трудов, посвященных 65-летию профессора В.П. Копылова. – Ростов-на-Дону, 2013. – С.231–241.
294. Фиалко Е.Е. Золотой декор костюмов из Бердянского кургана / Е.Е. Фиалко // Боспорские исследования. – Вып. XXX – Симферополь–Керчь, 2014а. – С.54–76.
295. Фиалко Е.Е. Происхождение и эволюция одного из типов золотых аппликаций скифского времени/ Е.Е. Фиалко // Старожитності степового Причорномор'я і Криму. – XVII. – Київ: Видавець Олег Філюк, 2014b. – С.154–175.
296. Фіалко О.Є. Золоті аплікації з Бердянського кургану/ О.Є. Фіалко // Вісник Київського інституту «Слов'янський університет». – Вип. 11. – К., 2001. – С.292–303.
297. Форнасье Й. К семантике мотива «охота на зайца» в скифском искусстве/ Й. Форнасье // Чтения посвященные 100-летию деятельности Василия Алексеевича Городцова в Государственном Историческом музее. Тезисы конференции. – Часть II. – М., 2003. – С.29–30.
298. Ханенко Б.Н. Древности Приднепровья. Эпоха предшествующая Великому переселению народов/ Б.Н. Ханенко, В.І. Ханенко. – Вып. II. – Часть 1 – К.: Типография Кульженко С.В., 1899. – 84с.
299. Ханенко Б.Н. Древности Приднепровья. Эпоха предшествующая Великому переселению народов/ Б.Н. Ханенко, В.І. Ханенко. – Выпуск III. – Часть 2. – К.: Типография Кульженко С.В., 1900. – 62с.
300. Ханенко Б.Н. Древности Приднепровья Древности Приднепровья и побережья Черного моря/ Б.Н. Ханенко, В.І. Ханенко. – Вып. VI. – К.: Типография Кульженко С.В., 1907.– 90с.
301. Харко Л.П. К вопросу о производстве золотых бляшек в Черноморье / Л.П. Харко / МИА. – №96. – 1966. – С.223–224.
302. Хельмут-Крамбергер А. Хронология и распространение золотых нашивных бляшек в раннескифское время (VIII–VII вв. до н.э.)/ А. Хельмут-Крамбергер // Stratum plus. Археология и культурная антропология. – №3. – 2015. – С.167–182.
303. Хотівське городище (новітні дослідження) / Е.А. Кравченко, С.А. Горбаненко, О.П. Журавльов [та ін]; [ред. Е.А. Кравченко]. – К.: Інститут археології НАН України, 2017. – 162с.

304. Чемякин Ю.П. Металлические орнитоморфные изображения эпохи раннего железа Восточной Европы и Урала / Ю.П. Чемякин, С.В. Кузьминых // У истоков археологии Волго–Камья (к 150–летию открытия Ананьинского могильника). – Вып. 8. – Елабуга, 2009. – С.216–237.
305. Чередниченко Н.Н. Погребение жрицы из Бердянского кургана / Н.Н. Чередниченко, Е.Е. Фиалко // СА. – 1988. – № 2. – С.149–166.
306. Черненко Е.В. Скифский доспех / Е.В. Черненко. – К.: «Наукова думка», 1968. – 189с.
307. Черников С.С. Загадка Золотого кургана. Где и когда зародилось «скифское искусство» / С.С. Черников. – М., 1965. – 190 с.
308. Шауб И.Ю. Культ Великой богини у местного населения Северного Причерноморья / И.Ю. Шауб // Stratum plus. – № 3. – 1999. – С.207–224.
309. Шауб И.Ю. Из истории языческих верований в Северном Причерноморье: культ фарна у скифов / И.Ю. Шауб // Вестник Православного Свято-Тихоновского Богословского института. – № 2. – 2004. – С.149–158.
310. Шауб И.Ю. Черты дионисийского мифа в новелле Геродота о скифском царе Скиле / И.Ю. Шауб // Античный мир и археология. – Вып. 12. – Саратов, 2006. – С.345–350.
311. Шауб И. Ю. Образ «Владыки зверей» на Боспоре и в Скифии / И.Ю. Шауб // Боспорский феномен: сакральный смысл региона, памятников, находок. Материалы междунар. науч. конф. – Ч. 1. – СПб, 2007. – С. 27-30.
312. Шауб И.Ю. Эллинские традиции и варварские влияния в религиозной жизни греческих колоний Северного Причерноморья (VI–IV вв. до н.э.): автореф. дис.на получения науч. степени. доктора ист. наук: спец. 07.00.04 «Археология» / И.Ю. Шауб. – СПб, 2010. – 35с.
313. Шемаханская М.С. Моделирование процессов изготовления нашивных бляшек / М.С. Шемаханская, Н.С. Яковлев // Ювелирные изделия из кургана Куль–Оба в собрании Исторического музея. Историко–технологическое исследование. – М.: Исторический музей, 2014. – С.183–190.
314. Шемаханская М.С. Химико–технологическое исследование ювелирных изделий из Куль–Обы / М.С.Шемаханская // Ювелирные изделия из кургана Куль–Оба в собрании Исторического музея. Историко–технологическое исследование. – М.: Исторический музей, 2014. – С.170–182.
315. Шкурко А.И. Звериный стиль в искусстве и культуре Лесостепной Скифии (VII–III вв. до н.э.): автореф. дис.на получения науч. степени. канд. ист. наук: спец. 07.00.06. «Археология» / А.И. Шкурко. – М., 1975. – 15с.

316. Шрамко Б.А. Об изготовлении золотых украшений ремесленниками Скифии / Б.А. Шрамко // СА. – 1970. – №2. – С.217–221.
317. Эрлих В.Р. Украшения из золоченой терракоты в меотских памятниках Прикубанья (к проблеме культурных контактов в раннеэллинистическое время) / В.Р. Эрлих // Евразия в скифо-сарматское время. Памяти Ирины Ивановны Гущиной. Труды ГИМ / [отв. ред. Д.В. Журавлев, К.Б. Фирсов]. – Вып. 191. – М., 2012. – С.467–491.
318. Яковенко Э.В. Погребение богатой скифянки на Темир-Горе / Э.В. Яковенко // Скифы и сарматы / [отв. ред. В.А. Ильинская]. –К.: «Наукова дум», 1977. – С.140-145.
319. Яценко С.А. Костюм ираноязычных народов древности и методы его историко-культурной реконструкции: дис.на получения науч. степени. док. ист. наук: спец. 24.00.01. «Теория и история культуры» / С.А. Яценко. – М.: Росс.гос.гуманитарный ун-тет, 2002. – 582с.
320. Яценко С.А. Костюм древней Евразии: ираноязычные народы / С.А. Яценко; Рос.гос.гуманитарный ун-т. – М.: Вост. лит., 2006. – 664с.
321. Beazley J.D. Attic Red-Figure Vase-Painters // J.D. Beazley. – 2nd edition. – Oxford: Clarendon Press, 1963. – 329p.
322. Bill A. Studien zu den Gräbern des 6. bis 1. Jahrhunderts v. Chr. in Georgien : unter besonderer Berücksichtigung der Beziehungen zu den Steppenvölkern/ A. Bill // Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie. – Bd. 96. – Bonn : In Kommission bei Habelt, 2003. – 193s.
323. Blümner H. Technologie und Terminologie der Gewerbe und Künste bei Griechen und Römern/ H. Blümner. – Band 4. – Leipzig, 1886. – 631s.
324. Buisikh A. On the Question of the Stylistic Influences reflected in the Architecture and Art of Chersonesos: ‘Snake-legged Goddess’ or Rankenfrau/ A. Buisikh // Ancient Civilizations from Scythia to Siberia. – 13. – 2007. – P.157–181.
325. Carpenter T.H. Art and Myth in Ancient Greece// T.H. Carpenter. – London: Thames & Hudson, 1991. – 256p.
326. Clements J.F. The Clements Checklist of Birds of the World // J.F. Clements – 6th Edition. – Ithaca: Comstock Pub. Associates/Cornell University Press, 2007. – 843p.
327. Damerji M.S.B. Gräber assyrischer Königinnen aus Nimrud/ M.S.B. Damerji// Sonderdruck aus Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums 45, 1998. – Mainz, 1999. – 84s.
328. Destree M. Repousse, Stamping, Chasing, Punching/ M. Destree // Gold Jewelry. – 1983. – P.971–980.

- 329.** Eluere C. Les secrets de l'or antique Collection joaillerie/ C. Eluere. – Paris: Edité par La Bibliotheque des Arts, 1990. – 239p.
- 330.** Geiger A. Treibverzierte Bronzerundschilde der italischen Eisenzeit aus Italien und Griechenland / A. Geiger // Prähistorische Bronzefunde. – III. 1. – Stuttgart: Steiner, 1994. – 131s.
- 331.** Ghirshman R. Iran. Protoiranier, Meder, Achämeniden. Universum der Kunst/ R. Ghirshman. – München : C.H. Beck, 1964. – 445p.
- 332.** Gold der Steppe. Archäologie der Ukraine [Ed. by Rolle R., Muller-Wille M., Schietzel K.] – Neumünster, Wachholtz, 1991. – 423s.
- 333.** Higgins R.A. Greek and roman jewellery / R.A. Higgis. – London: Methuen and co Ltd, 1961. – 236p.
- 334.** Higgins R.A. Jewellery from classical lands / R.A. Higgis. – London: The Trustees of the British museum, 1965. – 32p.
- 335.** Higgins R.A. Jewellery from Classical Lands / R.A. Higgis. – London: British Museum Publications, 1976. – 32p.
- 336.** Kent Hill K. D. Ancient Metal Reliefs // Hesperia. – 12. – 1943. – P. 97–115.
- 337.** Koch H. Es kündigt Dareios der König / H. Koch // Vom Leben im persischen Großreich. Mainz am Rhein: Philipp von Zabern, 1992. – 309s.
- 338.** Kolkowna S. Antike Werkzeuge zur Produktion metallener Juweliererzeugnisse aus der nördlichen und westlichen Schwarzmeerküste/ S. Kolkowna // Archeologia. – 29. – 1978. – S.46–98.
- 339.** Kull B. Die Siedlung Oprisor bei Turnu Severin (Rumänien) und ihre Bedeutung für die thrakische Toreutik/ B. Kull // Germania 75. – 1997.– S.551–584.
- 340.** Laffineur R. Polychrysos Mykene/ R. Laffineur // Ancient Jewellry. –1996. – P.89–116.
- 341.** Laffineur R. Bronze Age traditions in Dark Age and Orientalising Jewellery/ R. Laffineur // Greek Goldsmith. – 1998. – P.9–13.
- 342.** Leskov A.M. The Maikop treasure/ A.M. Leskov. – Philadelphia, 2008. – 284p.
- 343.** Maryon H. Metal Working in the Ancient World/ H. Maryon// AJA. – LIII. – 1949. – P.93-125.
- 344.** Marshall F.H. Catalogue of the Jewellery Greek, Etruscan and Roman in the Departments of the Antiquities British Museum/ F.H. Marshall. – London, 1969. Reprint.– 399 p.
- 345.** Nilsson M.P. Geschichte der griechischen Religion/ M.P. Nilsson.– 4th ed. – Bd. 1.– München, 1976. – 709s.
- 346.** Ogden J. Jewellery of Ancient World / J. Ogden. – N.Y.: Rizzoli, 1982. – 185p.

347. Ogden J. Casting doubt: economic and technological considerations regarding metal casting in the ancient world / J. Ogden // *Material Issues in Art and Archaeology II. Symposium held April 17-21, 1990, San Francisco, California, USA.* / [Ed.: P.B.Vandiver, J. Druzik, G.S. Wheeler]. – Pittsburg: Materials Research Society, 1991. – P.713–717.
348. Ogden J. *Ancient Jewellery: Interpreting The Past*/ J. Ogden. – British Museum, University of California Press, 1992. – 64p.
349. Oppenheim A. Leo The Golden Garments of the Gods// *Journal of Near Eastern Studies.* – 1949. – Vol.8. – No.3.– P.172–193. Режим доступа: <http://www.jstor.org/stable/542839> (18/01/2010) (Дата звернення 15.11.2016)
350. Polin S. Das Prunkgrab Alexandropol'-Kurgan. Vorbericht über die Untersuchungen in den Jahren 2004–2009/ S. Polin, M. Daragan // *Eurasia Antiqua. Zeitschrift für Archäologie Eurasiens.* – Band 17. – 2011a. – S.189–214.
351. Polin S. A new type of gold application with the image of a dragon from the Aleksandropol'sky royal Scythian kurgan/ S. Polin, M. Daragan // *Der Schwarzmeerraum vom Aneolithikum bis in die Fruheisenzeit (5000-500 v. Chr.).* – Band 2: Globale Entwicklung versus Lokalgeschehen Internationale Fachtagung von Humboldtianern für Humboldtianerim Humboldt-Kolleg in Chişinău, Moldavien (4. – 8. Oktober 2010). – Leidorf, 2011b.– S.273–278.
352. Pfrommer M. *Metalwork from the Hellenized East: catalogue of the collections, the J.Paul Getty Museum*/ M. Pfrommer. – Malibu, California, 1993. – 259p.
353. Raines B.K. The Family Pectinidae / B.K. Raines, G.T. Poppe // *A Conchological Iconography* / [Ed.: G.T. Poppe, K.Groh]. – 2006. – P.162–163.
354. Richter G. M.A. Greek Fifth-century Silverware and later Imitations / G. M.A. Richter// *AJA.* – LIV. – 1950, p. 357-370.
355. Rostowzew M.I. *Skythien und der Bosphorus.* – Band I. – Berlin, 1931. – 651s.
356. Schiltz V. *Die Skythen und andere Steppenvölker*/ V. Schiltz [C.H. Beck Verlag]. – München, 1994. – 473s.
357. Schroeder E. An aquamanile and some implications/ E. Schroeder // *Ars Islamica.* – V. – №1. – 1938. – P.8–20.
358. Schreiber T. *Die alexandrinische toreutik; untersuchungen über die griechische goldschmiedekunst im Ptolemaeerreiche* / T. Schreibe // *Abhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Philologisch-Historische Klasse.* – Bd.14. – No.5.– Leipzig, 1894. – p. 273–479.
359. *Scythian Gold. Museum of Historic Treasures of Ukraine.* – Tokyo: Japan Broadcasting Corporation, NHK Promotion Co., Ltd, 1992. – 1993 p.

- 360.** Scythian Gold: treasures from ancient Ukraine / [Ed. by E. Reeder]. – N.Y.: Harry N. Abrams, Inc., 1999. – 352 p.
- 361.** Sear D. Greek Coins and Their Values / D. Sear. – Vol. 1: Europe. – London, 1978. – 317p.
- 362.** Skarby znad morza Czarnego / [Red. nauk. Jaroslaw Boozek]. – Krakow: Muzeum Narodowe w Krakowie, 2006. – 388s.
- 363.** Teržan B. Noch einmal zum goldenen Diadem aus Stična / B. Teržan, A. Hellmuth // Gabrovec S., Teržan B. Stična II/2. grabhügel aus der älteren eisenzeit. – Ljubljana, 2008 (2010). – P.173–188.
- 364.** The Golden Deer of Eurasia: Scythian and Sarmatian Treasures from the Russian Steppes. The State Hermitage, Saint Petersburg, and the Archaeological Museum, Ufa / [Ed. J.Aruz]. – New York: Metropolitan Museum of Art, 2000. – 303p.
- 365.** Treister M.Yu. Hammering Techniques in Greek and Roman Jewellery and Toreutics / M.Yu. Treister. // Coloquia pontica. – Vol. 8.– Leiden; Boston; Koln; Brill, 2001. – 617 p.
- 366.** Ustinova Y. Snake-Limbed and Tendril-Limbed Goddesses in the Art and Mythology of the Mediterranean and Black Sea / Y. Ustinova // Scythians and Greeks. Cultural Interactions in Scythia, Athens and the Early Roman Empire (sixth century BC – first century AD) / [Ed. David Braund]. – Exeter, 2005. – P.64–79.
- 367.** Wedel E. Die geschichtliche Entwicklung des Umformens in Gesenken/ E. Wedel. – Düsseldorf: VDI-Verlag, 1960. – 218s.

Архівні матеріали

1. Науковий архів Інституту археології НАН України

Ф. експедиції

№ 1965/72. Кирилин Д.С. Отчет об археологических работах Ортельской античной экспедиции у д. Огоньки и на территории 2-го Черноморского рудника ЖРК в 1965 г., 35 с.

2. Науковий архів Інституту археології НАН України

Ф. експедиції

№ 1969 /22. Лесков А.М., Кубышев А.И., Черненко Е.В., Тереножкин А.И., Ильинская В.А., Болдин Л.И., Зарайская Н.П., Ястребова С.Б., Отрощенко В.В. Отчет о работе Каховской экспедиции в 1969 г., 112 с.+28 табл.

3. Науковий архів Інституту археології НАН України

Ф. експедиції

№ 1968/15 Лесков А.М. Отчет о раскопках Каховской экспедиции в 1968 г., 383с.

- 4. Науковий архів Інституту археології НАН України**
Ф. експедиції
№ 1970/36. Лесков А.М., Кубишев А.І., Болдин Я.І., Зарайская Н.П., Отрощенко В.В., Чередниченко Н.Н., Румянцев А.Н., Ястребова С.Б. Отчет о работе Каховской экспедиции в 1970 г., 99 с.+568 рис.
- 5. Науковий архів Інституту археології НАН України**
Ф. експедиції
№ 1970-1972/36 Бидзиля В.И., Болтрик Ю.В. Отчет о работе Запорожской постоянно действующей экспедиции в 1970, 1972 гг., 19с.
- 6. Науковий архів Інституту археології НАН України**
Ф. експедиції
№ 1971/26. Шмаглий М.М., Черняков И.Т., Алексеева И.Л. Отчет о работе Днестро-Дунайской археологической экспедиции ИА АН УССР и Одесского археологического музея ИА АН УССР за 1971 г., 27 с.+ 46 табл.
- 7. Науковий архів Інституту археології НАН України**
Ф. експедиції
№ 1973/7. Бидзиля В.И., Болтрик Ю.В., Круц В.А., Ляшко С.Н., Отрощенко В.В., Савовский И.П., Томашевский В.А. Отчет Запорожской экспедиции за 1973 г., 183 с.
- 8. Науковий архів Інституту археології НАН України**
Ф. експедиції
№1974/10. Бидзиля В.И., Ляшко С.Н., Никитенко М.М., Отрощенко В.В., Савовский И.П., Томашевский В.А. Отчет о работах Запорожской экспедиции за 1974 г., 142с.
- 9. Науковий архів Інституту археології НАН України**
Ф. експедиції
№ 1974/12. Шапошникова О.Г, Фоменко В.М. Отчет Ингульской экспедиции за 1974 г., 251 с.
- 10. Науковий архів Інституту археології НАН України**
Ф. експедиції
№ 1975/3. Шапошникова О.Г., Фоменко В.М., Балущкин А.М., Гребенников Ю.С. Отчет о работе Ингульской экспедиции за 1975 г., 412с.+ 158 табл.
- 11. Науковий архів Інституту археології НАН України**
Ф. експедиції
№ 1975 /11. Чередниченко Н.Н., Бессонова С.С., Болдин Я.И, Бунятян Е.П., Ковалева Л.Г., Козловський А.А., Орлов Р.С., Пустовалов С.Ж., Орлов К.К., Рассамакин Ю.Я.,

Шевченко Н.П., Бобыр И.Г. Отчет о работе Верхне-Тарасовской экспедиции в 1975 г., 296 с.+ 57 табл

12. Науковий архів Інституту археології НАН України

Ф. експедиції

№ 1977/14. Болтрик Ю.В., Савовский И.П., Болдин Я.И., Ляшко С.Н., Никитенко М.М., Рябова В.А., Пустовалов С.Ж. Отчет о работе Запорожской экспедиции в 1977 г., 113 с.

13. Науковий архів Інституту археології НАН України

Ф. експедиції

№ 1978/11. Шапошникова О.Г. Отчет о работе Ингульской археологической экспедиции за 1978 г., 178 с.

14. Науковий архів Інституту археології НАН України

Ф. експедиції

№1978/43-а. Волкобой С.С. Отчет об исследованиях археологических памятников в зоне строительства о/с в совхозе им.Ильича и колхозе им. Жданова Апостоловского района в 1978г., 62с.

15. Науковий архів Інституту археології НАН України

Ф. експедиції

№ 1979/4-а. Отрощенко В.В. Отчет о раскопках Белозерского отряда Запорожской экспедиции в 1979 г., 85 с.+ 64 табл.

16. Науковий архів Інституту археології НАН України

Ф. експедиції

№ 1980/15. Кубышев А.И. , Дорофеев В.В., Шилов Ю.А., Полин С.В., Шевченко Н.П., Черных Л.А., Марченко И.Л., Солтыс О.Б., Сердюков В.В., Якунов С.А. Отчет о работах Херсонской археологической экспедиции ИА АН УССРС. Волчанск, Владимировка, Красное Акимовского р-на Запорожской обл., 237 с.+134 табл.

17. Науковий архів Інституту археології НАН України

Ф. експедиції

№ 1980-81/22. Болтрик Ю.В. Отчет о раскопках кургана Огуз в 1980-1981 г., 58с.+270 фото.

18. Науковий архів Інституту археології НАН України

Ф. експедиції

№1981/6а. Мозолевський Б.Н., Николова А.В. Отчет о работе Чкаловского отряда Орджоникидзевской экспедиции Института археологии АН УССР за 1981 г., 38с.

19. Науковий архів Інституту археології НАН України

Ф. експедиції

№ 1982/4. Кубышев А.И., Дорофеев В.В., Шилов Ю.А., Куприй С.А., Полин С.В., Николова А.В., Нечитайло А.Л., Шевченко Н.П., Шилова Т.П. Отчет об исследованиях Херсонской археологической экспедиции в 1982г. Работа Приазовского, Присивашского и Золотобалковского отрядов., 197 с.

20. Науковий архів Інституту археології НАН України

Ф. експедиції

№ 1982/6. Гудкова А.В. Тацев Г.Н., Фокеев М.М. Отчет о работе Измаильской экспедиции ИА АН УССР в 1982 г., 56с.+ 61 табл.

21. Науковий архів Інституту археології НАН України

Ф. експедиції

№ 1983/26. Кубышев А.И., Дорофеев В.В., Шилов Ю.А., Нечитайло А.Л., Куприй С.А., Шевченко Н.П., Толкачов Ю.И., Амирханов А.Ш., Абикулова М.И. Отчет о работах Херсонской Археологической экспедиции в зоне с-ва Каховской оросительной системы в Херсонской и Запорожской обл. в 1983 г., 226 с.

22. Науковий архів Інституту археології НАН України

Ф. експедиції

№ 1984/9. Шапошникова О.Г., Балушкин О.М., Гребенников Ю.С., Загребельный О.М., Товкайло М.Т., Фоменко В.М. Отчет о работе Николаевской экспедиции в 1984 г., 372 с.

23. Науковий архів Інституту археології НАН України

Ф. експедиції

№ 1984/10. Отрощенко В.В., Рассемакин Ю.Я., Константинеску Л.Ф., Нор Е.В., Покляцкий О.В., Савовский И.П. Отчет о раскопках Запорожской экспедиции в 1984 г., 98 с.

24. Науковий архів Інституту археології НАН України

Ф. експедиції

№ 1984/17. Болтрик Ю.В., Фиалко Е.Е., Гаврилюк Н.О., Буйских С.Б. Отчет о работе Приазовской новостроечной экспедиции в 1984 г., 101 с.

25. Науковий архів Інституту археології НАН України

Ф. експедиції

№ 1985/24. Мурзин В.Ю., Ролле Р., Полин С.В. Николова А.В., Махортих С.В. Отчет о работе Чертомлыкской экспедиции в 1985 г., 33 с.+ 23 табл.

26. Науковий архів Інституту археології НАН України

Ф. експедиції

№ 1986/3. Мурзин В.Ю., Ролле Р., Иевлев М.М., Покляцкий О.В., Херц В. Отчет о работе Чертомлыкской археологической экспедиции в 1986 г., 23 с.+ 17 табл.

27. Науковий архів Інституту археології НАН України

Ф. експедиції

№ 1986/11. Отрощенко В.В., Рассемакин Ю.Я., Ляшко С.М., Пустовалов С.Ж., Черных Л.А., Кудрявцева О.В. Отчет о раскопках Запорожской экспедиции в 1986 г., 132 с.+ 39 табл.

28. Науковий архів Інституту археології НАН України

Ф. експедиції

№ 1986/15. Мозолевский В.Н., Полин С.В., Николова А.В., Левченко В.Н. Отчет о работе Ордженикидзеvской экспедиции в 1986 г., 104с.+ 94 табл.

29. Науковий архів Інституту археології НАН України

Ф. експедиції

№1987/17. Болтрик Ю.В., Левченко В.Н., Фиалко О.Є. Отчет о работе Приазовской новостроечной экспедиции в 1987 г., 54с.

30. Науковий архів Інституту археології НАН України

Ф. експедиції

№ 1988/20. Кубышев А.И., Шилов Ю.А., Симоненко А.В., Ковалев Н.В., Куприй С.А., Седов Е.А., Лысенко С.И. Отчет о раскопках Херсонской археологической экспедиции в зоне строительства орошаемых участков в Херсонской обл. в 1988 г., 191 с.

31. Науковий архів Інституту археології НАН України

Ф. експедиції

№ 1990/11. Болтрик Ю.В. Отчет о работе Приазовской экспедиции в 1990 г., 54 с.

32. Науковий архів Інституту археології НАН України

Ф. експедиції

№ 1990/12. Евдокимов Г.Л., Генинг В.В., Куприй Н.М., Солтыс О.Б. Отчет о раскопках курганов Крсанознаменской экспедицией в зоне строительства ОС Херсонской области в 1990 г., 94с.

33. Науковий архів Інституту археології НАН України

Ф. експедиції

№ 2006/77. Полин С.В., Дараган М.Н. Отчет о работе Скифской Украинско-американской экспедиции ИА НАНУ и университета штата Флорида в 2006 г. (American-Ukrainian Scythian Kurhan Project – 200600)., 77 с.+ 120 рис.

34. Науковий архів Інституту археології НАН України

Ф. експедиції

№ 2007/108. Полин С.В., Дараган М.Н. Отчет о работе Скифской Степной экспедиции ИА НАНУ в 2007 г. Раскопки Александропольского кургана у с.Петриковка Солонянского р-на Днепропетровской обл., 62 с.+ 113 рис.

35. Науковий архів Інституту археології НАН України

Ф. експедиції

№ 2008/45. Полин С.В., Дараган М.Н. Отчет о работе Скифской Степной экспедиции ИА НАНУ в 2008 г. Раскопки Александропольского кургана у с. Петриковка Солонянского р-на Днепропетровской обл., 22 с.+102 рис.

36. Науковий архів Інституту археології НАН України

Ф. експедиції

№ 2009/298. Полин С.В., Дараган М.Н., Разумов С.Н. Отчет о работе Скифской Степной экспедиции ИА НАНУ в 2009 г. Раскопки Александропольского кургана у с.Петриковка Солонянского р-на Днепропетровской обл., 143 с.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- АО – Археологические открытия
- АСГЭ – Археологический сборник Государственного Эрмитажа
- ВДИ – Вестник древней истории
- ДБК – Древности Боспора Киммерийского
- ДГС – Древности Геродотовой Скифии
- ИА РАН – Институт археологии Российской Академии наук
- ИАК – Известия Археологической комиссии
- ИРАИМК – Известия Русского Археологического Института в Константинополе
- ИТУАК – Известия Таврической Ученой Архивной Комиссии
- ІА НАНУ – Інститут археології Національної академії наук України
- КСИИМК – Краткие сообщения Института истории материальной культуры
- МАР – Материалы по археологии России
- МАСП – Материалы по археологии Северного Причерноморья
- МИА – Материалы и исследования по археологии
- МКУ – Музей історичних коштовностей України
- НаУКМА – Національний університет «Києво-Могилянська академія»
- ОАК – Отчет Императорской Археологической Комиссии
- СА – Советская археология
- САИ – Свод археологических источников
- СГЭ – Сборник Государственного Эрмитажа
- Ф.е. – фонд експедиції
- ХНУ – Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна
- AJA – American Journal of Archaeology

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

КАТАЛОГ ДОВГИХ ПЛАСТИН²

тип ІА Куль-Оби 1

Назва комплексу	К-кість платівок	Тип пластини	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Куль-Оба	1	діадема	?	3	основне	на черепі жіночого скелету	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Полінім 350-300 за Алексєєвим

тип ІВ Товстї Могили

Назва комплексу	К-кість платівок	Тип пластини	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Гайманова Могила ПнГ.№1п.3	4 фр	проста	120-140×28	3, 500, 375	впускне	у гробовищі? Ж	8×75-85	Ж	365-350 за Полінім 360-325/
Чортмлик ЦПС кам.2 (ПнСх)	4	проста	360×40 (2 фр) + 59×38+ 70×39	3	супровідне	біля ПдСх стінки камери скупчення	19,5×120	Ч?	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим
Товста Могила БПС	1	метопіда	320×42	3	бокове	на чолі зміщеного обвалом черепу	8,6×60	Ж-30р	365-350 за Полінім 350-320 за Мозолєвським/ 350/340-320 за Алексєєвим

тип ІС Вільної України 1

Назва комплексу	К-кість платівок	Тип пластини	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Вільна Україна к.2 п.2 (радгосп ім Блюхера)	1	метопіда	?	3	бокове	на голові Ж скелету	1,5×?	Ж	375-350 за Полінім
Новомиколаївка к.11 п.3	2 фр	?	20×13 та 16×10	3	основне	у ПнСх куці камери	1,63×48-45	Ч? та Ж?	375-350 за Полінім

тип ІD Чортмлика 1

Назва комплексу	К-кість платівок	Тип пластини	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Чортмлик ЦПС кам.1 (ПдСх)	1	метопіда	360×49	3, 375-900	супровідне	біля ПнСх Стінки камери	19,5×120	-	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим
Чортмлик ЦПС кам.2 (ПнСх)	2+2 фр	проста	245×37, 247×38 + 2 фр - 47×13	3, 292-583	супровідне	біля ПдСх стінки камери скупчення	19,5×120	Ч?	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим

тип ІЕ Чортмлика 2

Назва комплексу	К-кість платівок	Тип пластини	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Чортмлик ЦПС кам.1 (ПдСх)	1	метопіда	329×36	3, 375-583	супровідне	біля ПнСх Стінки камери	19,5×120	-	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим

тип ІF Чортмлика 3

Назва комплексу	К-кість платівок	Тип пластини	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Чортмлик ЦПС кам.1 (ПдСх)	4	проста	147,152, 197, 203	3, 375-900	супровідне	біля ПнСх Стінки камери	19,5×120	-	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим

² Датування у Додатках А та Б наведено за наступними роботами дослідників: Яковенко, 1977; Мурзин [Науковий архів...ф.е. №1984/17]; Мозолєвський, 1980, 1982, 1987; Алексєєв, 2003; Бессонова, Кубышев, Ковалєв, 2005; Мозолєвський, Полин, 2005; Болтрик, Фіалко, 2007, 2010; Трехбратние кургани, 2008; Гречко, 2012; Бидзиля, Полин, 2012; Полин, 2014; Болтрик, 2016.

тип І G Вільної України 2

Назва комплексу	К-кість платівок	Тип пластини	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Вільна Україна к.22 п.1 (Червоний Перекоп 4)	4	ажурна пластина	170×630, ?	3	бокове	на голові та в районі грудей – залишки головного убору	2,5×54	Ж	350 за Полінім

тип І Н Куль-Оби 2

Назва комплексу	К-кість платівок	Тип пластини	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Куль-Оба	1	?	–	3	основне	на черепі чоловічого скелету	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Полінім/ 350-300 за Алексєєвим

тип ІІ А Вільної України

Назва комплексу	К-кість платівок	Тип пластини	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Вільна Україна к.22 п.1 (Червоний Перекоп 4)	2	ажурна пластина	200×22	3	бокове	на голові та в районі грудей – залишки головного убору	2,5×54	Ж	350 за Полінім
Вільна Україна к.22 п.1 (Червоний Перекоп 4)	4	стленгіда	140×25	3	бокове	на голові та в районі грудей – залишки головного убору	2,5×54	Ж	350 за Полінім
Куль-Оба	1	метопіда	–	3	основне	на черепі чоловічого скелету	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Полінім/ 350-300 за Алексєєвим
Ольгине к.1 п.4 (група Братолюбівського)	1фр	–	27×10×7,5	3	впускне	у заповненні камери	2,2×28	Ж	350 за Бессоною/ 385-365 за Полінім
Товста Могила БПС	7	проста	130×22, 100, 85, 105, 97	3	бокове	в районі черепа	8,6×60	Ж-30р	365-350 за Полінім 350-320 за Мозолевським/ 350/340-320 за Алексєєвим
Чортмлик ЦПС кам.2 (ПнСх)	1	метопіда	310×36	Е	супровідне	біля ПдСх стінки камери скупчення	19,5×120	Ч?	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим

тип ІІ В Водославки

Назва комплексу	К-кість платівок	Тип пластини	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Велика Білозерка к.2 п.3 (Суворова радгосп)	1фр	проста?	–	3	основне	–	1,7×25	–	–
Вільна Україна к.22 п.2 (Червоний Перекоп 4)	4	проста	–	3	бокове	–	2,5×54	Ж	375-325 за Полінім
Водославка к.бп.2	2	проста	105×21, 40×21	3	підзахоронення до основного?	на голові та грудній клітині жіночого скелету	1,4×?	Ч та Ж	–

тип ІІ С Товстої Могили

Назва комплексу	К-кість платівок	Тип пластини	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Товста Могила БПС	8+6фр	проста	160х32, ??х30	3	бокове	в районі черепа	8,6×60	Ж-30р	365-350 за Полінім 350-320 за Мозолевським/ 350/340-320 за Алексєєвим
Чортмлик ЦПС кам.2 (ПнСх)	14	проста	168-163×31-32	3	супровідне	біля ПдСх стінки камери скупчення	19,5×120	Ч?	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим

тип П D Львового

Назва комплексу	К-кість платівок	Тип пластини	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Львове к.18 п.1	1	метопіда	340×40	3	впускне	на лобі, зі зворотньої сторони вкрита шаром окислу срібла	3×28	Ж -60-70 р.	400-370 за Полінім
Носаки к.4 гр2 ПнП	1фр	метопіда?	—	3	впускне	у вхідній ямі	4×45	Ж?	400-390 за Полінім

тип П E Чортомлика 1

Назва комплексу	К-кість платівок	Тип пластини	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Чортомлик ЦПС кам.1 (ПдСх)	10	проста	71-201×17-30	3, 375-900	супровідне	біля ПнСх стінки камери	19,5×120	—	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексеевим

тип П F Чортомлика 2

Назва комплексу	К-кість платівок	Тип пластини	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Чортомлик ЦПС кам.2 (ПнСх)	1	метопіда	363×45	3	супровідне	біля ПдСх стінки камери скупчени	19,5×120	Ч?	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексеевим

тип П G Чортомлика 3

Назва комплексу	К-кість платівок	Тип пластини	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Чортомлик ЦПС кам.2 (ПнСх)	14	ажурна пластина	найбільш 108×27	3	супровідне	біля ПдСх стінки камери скупчення	19,5×120	Ч?	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексеевим
Чортомлик ЦПС кам.2 (ПнСх)	4	проста	102-150×30-31	3	супровідне	біля ПдСх стінки камери скупчення	19,5×120	Ч?	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексеевим

тип П H Чортомлика 4

Назва комплексу	К-кість платівок	Тип пластини	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Чортомлик ЦПС кам.1 (ПдСх)	14 частин стрічки та 2 малих фр	проста, один фр-т ажурний	31-168×22-23	3	супровідне	біля ПнСх стінки камери	19,5×120	—	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексеевим

тип П I Старшого Трьохбрятнього

Назва комплексу	К-кість платівок	Тип пластини	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Старший Трьохбрятній гр.1	1	діадема	50×510×570	3, 958	основне	перевернуто у район горлянки та грудей	8,6×45,6	Ж та Ж	350-340 за Полінім та Трейстером (для юв. вироб) / 330-315 за Кірілінім/ 330-300- за Трейстером (за посудом)

тип П J Кам'янки-Дніпровської

Назва комплексу	К-кість платівок	Тип пластини	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Кам'янка-Дніпровська к.1 п.9	1	метопіда	400×40	3	впускне	на черепі	3,5×54-58	Ж	375-350 за Полінім

тип П K Діва кургану

Назва комплексу	К-кість платівок	Тип пластини	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Діва ВП	1	метопіда	—	3	впускне	—	4×150	Ж?	350-340 за

Назва комплексу	К-кість платівок	Тип пластини	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
									Полінім

тип II L Великої Білозірки

Назва комплексу	К-кість платівок	Тип пластини	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Велика Білозерка к.2 п.3 (Суворова радгосп)	1фр	ажурна пластина	–	3	основне	–	1,7×25	–	–

тип II M Кам'янки

Назва комплексу	К-кість платівок	Тип пластини	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Кам'янка к.21 п.2	стрічка? з 8 фр-тів	ажурна пластина	60×64×42, 40×45×42, 50×55×42, 60×69×42, 86×95×38, 54×60×42, 62×65×42, 51×57×42	3	впускне	тлін від головного убору - повстяного? На черепі - склепіння впало і розчавило його	2,2×40	Ж	400-350 за Полінім

тип II N Литого кургану

Назва комплексу	К-кість платівок	Тип пластини	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Литий (Мельгуновський)	1фр	метопіда?	110×26	3	впускне?	–	–	Ч?	650-600 за Алексєєвим

тип III A Тетянинної Могили

Назва комплексу	К-кість платівок	Тип пластини	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Вільна Україна к.22 п.2 (Червоний Перекоп 4)	1	метопіда	320×24	3	бокове	–	2,5×54	Ж	375-325 за Полінім
Золота Балка к.15 п.3	1	метопіда	310×21	3, 375	друге впускне	серед кісток людини та в придонному шарі на вході з дромосу	6×60	Ж -20-22р	350-325 за Полінім
Тетянина Могила (к.46 п.2)	1	метопіда	350×22	3, 750	впускне	у 0,3 м на Сх від скупчення пластинок одягу під ПнЗх стінкоб золоті деталі головного убору - діам верхньої площини конуса 20 см	2,1×?	–	350-300 за Мурзінім

тип III B Золотої Балки

Назва комплексу	К-кість платівок	Тип пластини	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Золота Балка к.17 п.2	1	метопіда	–	3	впускне	на вході з дромосу в камеру була згорнута в рулончик	1,3×20	Ж	375-350 за Полінім

тип III C Чортомлика

Назва комплексу	К-кість платівок	Тип пластини	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Чортомлик ЦПС кам.4 (ПнЗх)	1	метопіда	213×27	3, 292	основне у камері	–	19,5×120	Ж	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим

тип III D Вільної України

Назва комплексу	К-кість платівок	Тип пластини	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Вільна Україна к.22 п.1 (Червоний Перекоп 4)	1	метопіда	340×22	3	бокове	–	2,5×54	Ж	350 за Полінім

тип III E Водославки

Назва комплексу	К-кість платівок	Тип пластини	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Вільна Україна к.22 п.2 (Червоний Перекоп 4)	3	ажурна пластинка	—	3	бокове	—	2,5×54	Ж	375-325 за Поліним
Вільна Україна к.22 п.2 (Червоний Перекоп 4)	4 фр	ажурна стленгидка	—	3	бокове	—	2,5×54	Ж	375-325 за Поліним
Водославка к.6п.2	3 фр	стленгидка	110×20×7, 94×25, 100×24	3, 500	підзахоронення до основного?	—	1,4×?	Ч та Ж	—
Дїв ВП	6 фр	стленгидка	—	3	впускне	—	4×150	Ж?	350-340 за Поліним
Лугова Могила (Олександрополь) ЦПС	4 фр	ажурна	45×62, 73×35, 72×30 та 25×30	3	основне	1 фр у грабоду, інші – у заповненні камери	21×101	—	340-330 за Поліним/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолєвським
Мелітопольський Г1	3 фр	ажурна	55×30, 35×15, 25×15	3, 990	бокове	—	4-6?×40	Ж	350-340 за Поліним/ 350-320 за Алексєєвим
Тетянина Могила (к.46 п.2)	7 фр	ажурна пластинка	—	3, 583	впускне	у 0,3 м на Сх від скупчення пластинок одягу під ПнЗх стінкоб золоті деталі головного убору -діам верхньої площини конуса 20см	2,1×?	—	350-300 за Мурзіним
Тетянина Могила (к.46 п.2)	4 фр	ажурна стленгидка	—	3, 750	впускне	у 0,3 м на Сх від скупчення пластинок одягу під ПнЗх стінкоб золоті деталі головного убору -діам верхньої площини конуса 20см	2,1×?	—	350-300 за Мурзіним

тип III F Рахманівки

Назва комплексу	К-кість платівок	Тип пластини	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Рахманівка к.1	1	ажурна	—	3	—	—	—	—	—

тип III G Касперівки

Назва комплексу	К-кість платівок	Тип пластини	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Кам'янка к.21 п.2	1	метопіда	333×23	3	впускне	тлін від головного убору - повстяного? На черепі - склепіння впало і розчавило його	2,2×40	Ж	400-350 за Поліним
Касперівка к 5	1 фр	метопіда	—	3	основне	біля кисті правий Ж	1×22	Ч та Ж	—

тип IV A Мелітопольського кургану

Назва комплексу	К-кість платівок	Тип пластини	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Златопіль к.5 п.5	1	метопіда	300×21	3	впускне	на тліні від головного убору	0,3×20	Ж	375-325 за Поліним
Мелітопольський Г1	1	метопіда	354×21	3, 600	бокове	у вх ямі	4-6?×40	Ж	350-340 за Поліним / 350-320 за Алексєєвим

тип IV B Казенної Могили

Назва комплексу	К-кість платівок	Тип пластини	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Казенна Могила п.3	1	метопіда	332×26	3	впускне	лобна частина черепа, довкола черепа	5,1×55-65	Ж > 50 p	400-375 за Поліним

тип IV C Кута

Назва комплексу	К-кість платівок	Тип пластини	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Кут к.7 п.9	1	метопіда	224×23	3	впускне	на лобних кістках черепу Ж	1,2×18-20	Ж	—

КАТАЛОГ ДРІБНИХ ПЛАСТИН

тип І 1 А Голова Діоніса, варіант а

Назва комплексу	К-ть платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Геремесів курган	?	–	3	–	–	6,5×55	–	–
Куль-Оба	69 ³	35-40	3	основне	розкидані пластинки по всій камері - можливо частково впали з одягу, що висів на крюках на стінах	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Полінім/ 350-300 за Алексєєвим
Лугова Могила (Олександрополь) граб хід	1+3 ⁴	36	3	–	–	21×101	–	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолєвським
Огуз ПМ	3	36	3	бокове	–	21×100-110	Ж	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексєєвим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
Чортмлик ЦПС кам.5	69	36-39	3, 916	основне	–	19,5×120	Ч	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим

тип І 1 А Голова Діоніса, варіант б

Назва комплексу	К-ть платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Велика Білозерка к.2 п.3 (Суворова радгосп)	2	?	3	основне	–	1,7×25	–	–
Гайманова Могила ПдГ №4 п.3	3	40-41	3, 500	впускне	–	8×75-85	–	365-350 за Полінім 360-325
Гайманова Могила ПдГ №1 п.3	2	17,5×17,5; 17,5×19	3, 500	впускне	–	8×75-85	Ж	365-350 за Полінім 360-325

тип І 1 В Голова жіночого божества, варіант а

Назва комплексу	К-ть платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Лугова Могила тризна ⁵	33	19×24	3	поза похованням	3х частина рову, біля проходу	21×101	–	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолєвським

тип І 1 В Голова жіночого божества, варіант б

Назва комплексу	К-ть платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Огуз ПМ	1	36×34	3, 583	бокове	–	21×100-110	Ж	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексєєвим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко

тип І 1 В Голова жіночого божества, варіант с

Назва комплексу	К-ть платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Акимівка к.2 п.2	8	21	3	впускне	серед кісток Ч та Д	1,1×38	Ж -20-25р	400-350 за Полінім
Башмачка к.6	9	–	3	основне	–	7,2×44	Ч (?), Ж(?) та Д (?)	375-350 за Полінім
Вишнева Могила ЦП	13	–	3	основне	–	4,5×52	–	375-325 за Болтриком та Фіалко/ 375-350 за Полінім
Водославка к.1	18	–	3	основне	–	2,6×50	пограбоване скупчення кісток Ч, Ч, Ж	–
Золота Балка к.15 п.2	7	22	3, 375	впускне	–	6×60	Ч -40-45р	375-350 за Полінім

тип І 1 В Голова жіночого божества, варіант д

Назва комплексу	К-ть платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Геремесів курган	?	–	3	–	–	6,5×55	–	–

³ У випадках з аплікаціями з Куль-Оби, було враховано всі пластинки з Ермітажу, Державного Історичного музею та Британського музею, які, вірогідно, походять з цього поховання [Копейкіна, 1986; Журавлев 2014, с.78].

⁴ Прикраси кінської вузди (?) з камери 7 кургану Чортмлик.

⁵ Розкопки 2006-2008 рр. під керівництвом С.В. Поліна [2006-2009, 2010].

Перший Мордвинівський БП	2	29	3	бокове	–	7×?	Ж - 15-17р	350-300
-----------------------------	---	----	---	--------	---	-----	------------	---------

тип ІІ В Голова жіночого божества, варіант е

Назва комплексу	К-ть платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Водославка к.1	22	24	3	основне	серед кісток	2,6×50	пограбоване скупчення кісток Ч, Ч, Ж	–
Водославка к.6п.2	2	23	3	підзахоронення ?до основного	на грудній клітині скелету Ж	1,4×?	Ч та Ж	–
Гайманове Поле к.11	3	–	3	основне	–	2×36	–	–
Дїв ВП	18+82	–	3	впускне	–	4×150	Ж?	350-340 за Поліним

тип ІІ В Голова жіночого божества, варіант ф

Назва комплексу	К-ть платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Акимівка к.2 п.2	7	36×33	3	впускне	–	1,1×38	Ж -20-25р	400-350 за Поліним
Петрівка к.2 п.1 (Мар'янівський радгосп)	1	12-14×15	3	основне	на грудній клітині Ч	0,7×24	Ч	–

тип ІІ В Голова жіночого божества, варіант г

Назва комплексу	К-ть платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Бердянський СМ	2	23×28	3	бокове	вхідна яма	8,4×70	Ж	380-370 за Бидзиля, Полін / 380-365 за Алексеев
Бердянський ЦМ	10+3	23×28	3	основне	на дні камери на площі розмірами 1,5×1м та у ровіку	8,4×70	Ч	380-370 за Бидзиля, Полін / 380-365 за Алексеев

тип ІІ В Голова жіночого божества, варіант h

Назва комплексу	К-ть платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Володимирівка к.1 п.2	18+39+5	18×13	3, 583	впускне	–	1,3×45	Ж	400-350 за Поліним, Кубишевим

тип ІІ В Голова жіночого божества, варіант і

Назва комплексу	К-ть платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Водославка к.1	69	12	3	основне	серед скупчення кісток	2,6×50	пограбоване скупчення кісток Ч, Ч, Ж	–
Куль-Оба	7	15	3	основне	–	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Поліним/ 350-300 за Алексеевим

тип ІІ С Голова горгони Медузи, варіант а

Назва комплексу	К-ть платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Німфейський к.17 8/1876	?	?	3	–	–	–	–	475-425 за Алексеевим

тип ІІ С Голова горгони Медузи, варіант б

Назва комплексу	К-ть платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Зафіксовано in situ	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Німфейський к.17 8/1876	?	?	3	–	–	–	–	475-425 за Алексеевим
Німфейський к.24 19/1876	1	?	3	–	навколо голови	2,5×172	Ч	475-425 за Алексеевим
Німфейський к.24 19/1876	1	?	3	–	навколо голови	2,5×172	Ч	475-425 за Алексеевим

тип ІІ С Голова горгони Медузи, варіант с

Назва комплексу	К-ть платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Кара-Тюбе ЦПС	3	12	3, 750	основне	–	3,6×65	–	375-350 за Болтриком
Лугова Могила ЦПС	14	9-10	3	основне	–	21×101	Ч (?)	320-300 за Алексеевим / 340-330 за Поліним/ 310-290 за Мозолецьким
Малій Огуз	7	–	3	основне	–	5×21	Ч (?)	350-340 за Поліним
Огуз ЦПС	1	8-9	3	основне	–	21×100-110	Ч (?)	350-345 за Поліним/ 330-325 за Алексеевим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко

Назва комплексу	К-ть платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Чортотлик ЦПС кам.2	2	8-9	3, 916	супровідне в основному	біля ПдСх стінки камери скупчення	19,5×120	Ч	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим

тип І1 С Голова горгони Медузи, варіант d

Назва комплексу	К-ть платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Зафіксовано in situ	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Гермесів курган	?	–	3	–	–	6,5×55	–	–
Денисова Могила (група Лисячої Могили к.6)	4	19-20	3	основне	–	2×40	Ч (?) та Ж(?)	350-320 за Болтриком/ 310-290 за Мозолєвським
Куль-Оба	1	19	3	основне	розкидані пластинки по всій камері - можливо частково впали з одягу, що висів на кроках на стінах	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Полінім/ 350-300 за Алексєєвим
Малий Огуз	7	–	3	основне	–	5×21	Ч (?)	350-340 за Полінім
Шульгівка ЦП ⁶	?	–	3	основне?	–	4,26×127,8	Ч? та Ж? ⁷	після 330 за Алексєєвим, 2006

тип І1 С Голова горгони Медузи, варіант e

Назва комплексу	К-ть платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Гайманове Поле к.11	14	–	3	основне	–	2×36	–	–
Малий Огуз	2	–	3	основне	–	5×21	Ч (?)	350-340 за Полінім
Огуз ПМ	29	11-12	3, 958	бокове	–	21×100-110	Ж	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексєєвим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
Огуз ЦПС	3	10	3	основне	–	21×100-110	Ч (?)	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексєєвим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
Рахманівка к.1	6	–	3	–	–	–	–	–
Тетяніна Могила (к.46 п.2)	34	10-12	3	впускне	24 – скупчення зі 116 пластинок на місці помосту, 8 – скупчення бляшок у вх ямі біля пд ті стінок на площі 1,5×1 м + одна в скупченні пластинок у ПнЗх куті камери - ін сїту від одягу. Що висів на кроках на ПнЗх стінці, 1 – скупчення пластинок у 0,3м на Пд від головного убору на дні камери - 46 золотих бляшок, 1 – у заповненні камери у ПдСх частині	2,1×?	–	350-300 за Мурзінім

тип І1 С Голова горгони Медузи, варіант f

Назва комплексу	К-ть платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Бабина Могила Г1	1	28	3	основне	–	8,15×60	Ж	350-340 за Полінім
Верхній Рогачик к.11 п.2	6	25	3	основне	–	2×46	–	375-350 за Полінім 325-300 за Болтриком
Гайманова Могила ПдГ№4 п.3	1	25	3, 500	впускне	у заповненні камери	8×75-85	–	360-325/ 380-365 за Полінім
Куль-Оба	1	48	3	основне	розкидані пластинки по всій камері - можливо частково впали з одягу, що висів на кроках на стінах	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Полінім/ 350-300 за Алексєєвим
Мелітопольський	18	22-23	3, 958	бокове	біля Зх стінки камери	4-6?×40	Ж	350-340 за Полінім

⁶ Питання щодо того, яка з двох могил кургану біля с.Шульгівка (Новомиколаївка) є основною, а яка боковою, чи можливо якась з них є впускною, дискусійне [Див.напр.: Скорый, 1998; Алексєєв, 1994, 2006]. Авторка використовує термінологію першовідкривача М.І.Веселовського, за яким перша розкопана ним могила розташована «під центром кургану» [ОАК аз 1980, с. 14], вона в таблицях дана під назвою «Шульгівка ЦП», розкопана наступного року могила дана під назвою «Шульгівка БП».

⁷ Приймаємо до уваги інтерпретацію щодо похованих у цьому кургані, зроблену Б.М. Мозолєвським [Тереножкін, Мозолєвський, 1988, табл. на с. 246].

Назва комплексу	К-ть платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Г1								/ 350-320 за Алексєєвим
Огуз ПМ	4	24×26	3, 900	бокове	у заповненні камери	21×100-110	Ж	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексєєвим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
Тетянина Могила (к.46 п.2)	10	25	3	впускне	скупчення пластинок у ПнЗх кути камери - від одягу, що висів на крюках на ПнЗх стінці	2,1×?	—	350-300 за Мурзінім
Тетянина Могила (к.46 п.2)	19	10	3	впускне	скупчення бляшок у вх ямі біля пд її стінк на площі 1,5×1 м	2,1×?	—	350-300 за Мурзінім
Товста Могила ЦПС	8	25-27	3	основне	купа платівок на місці стоп ніг небіжчика, 2 у грабіжницькому ходу	8,6×60	Ч – 45 р	375-365 за Полінім/ 350-320 за Мозолєвським 350/340-320 за Алексєєвим
Хомина Могила п.3 (Нагірне к.13 п.3)	1	—	3	впускне	у Зх кінці другого скупчення бляшок	3,2×34-44	Ж (?)	350-325 за Полінім/ 310-290 за Мозолєвським 300-275 за Скорим
Чмирева Могила БП	6	—	3	бокове	—	5,7×70-57	Ж	375-350 за Полінім 360-325 за Алексєєвим
Чортмлик ЦПС кам.2	24	—	3	супровідне в основному	біля ПдСх стінки камери скупчення	19,5×120	Ч	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим

тип ІІ С Голова горгони Медузи, варіант g

Назва комплексу	К-ть платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Водославка к.1	16	20	3	основне	серед скупчення кісток	2,6×50	пограбоване скупчення кісток Ч, Ч, Ж	—
Денисова Могила	2	25	3	основне	—	2×40	Ч (?) та Ж(?)	350-320 за Болтриком/ 310-290 за Мозолєвським
Куль-Оба	18	23-24	3	основне	розкидані пластинки по всій камері - можливо частково впали з одягу, що висів на крюках на стінах	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Полінім/ 350-300 за Алексєєвим
Чортмлик ЦПС кам.2	19	22-24	3, 583	супровідне в основному	біля ПдСх стінки камери скупчення	19,5×120	Ч	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим
Чортмлик ЦПС кам.5	1	23	3, 958	основне	—	19,5×120	Ч	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим

тип ІІ С Голова горгони Медузи, варіант h

Назва комплексу	К-ть платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Куль-Оба	6	23-24	3	основне	розкидані пластинки по всій камері - можливо частково впали з одягу, що висів на крюках на стінах	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Полінім/ 350-300 за Алексєєвим
Ташенак БМ	?	?	3	бокове	?	4,2 (6) ×53	Ж?+ Д	400-375 за Полінім/ 310-300 за Болтриком
Чортмлик ЦПС кам.2	6	24-25	3, 583	супровідне в основному	біля ПдСх стінки камери скупчення	19,5×120	Ч	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим
Чортмлик ЦПС кам.3	1	19	3, 292	супровідне в основному	під черепом	19,5×120	Ч та Ч	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим

тип ІІ С Голова горгони Медузи, варіант i

Назва комплексу	К-ть платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Куль-Оба	6	54	3	основне	розкидані пластинки по всій камері - можливо частково впали з одягу, що висів на крюках на стінах	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Полінім/ 350-300 за Алексєєвим

тип І І D Голова «сатира»

Назва комплексу	К-ть платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Зафіксовано in situ	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Огуз ПМ	13	17	3	бокове	–	21×100-110	Ж	350-345 за Поліним/ 330-325 за Алексєєвим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко

тип І І E Голова-маска, варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Верхній Рогачик к.10	32	–	3	основне	–	1,4×48	–	–
Верхній Рогачик к.11 п. 2	14	9,5	3	основне	–	2×46	Ч (?) та Ж(?)	325-300 за Болтриком / 375-350 за Поліним
Вовчанське к.8, п.1	1	–	3	центральне	–	2,4×35	Ч (?) та Ж(?)	450-400 за Поліним
Водославка к.6 п.2	95	8	3	підзахоронення до основного?	на грудній клітині скелету Ж	1,4×?	Ч та Ж	–
Гайманова Могила ПдГ№4 п.2	1+92+11	9,5	3	супровідне у дромосі впускного	у заповненні вх. ями та дромосу та камери	8×75-85	–	360-325 за Алексєєвим вцілому для кургану / 380-365 за Поліним
Денисова Могила	95+2 з підвісками	9-10	3	основне	–	2×40	Ч (?) та Ж (?)	350-320 за Болтриком/ 310-290 за Мозолєвським
Лугова Могила ЦПС+ граб хід	51+ 3 з підвісками	9-10	3	основне	–	21×101	–	320-300 за Алексєєвим / 340-330 за Поліним/ 310-290 за Мозолєвським
Лугова Могила тризна	95	12×14,5	3	поза похованням	Зх частина рову, біля проходу	21×101	–	320-300 за Алексєєвим / 340-330 за Поліним/ 310-290 за Мозолєвським
Петрівка к.4 п.2	1	11×34	3	основне	скинута з кістками під Пд стінку камери	1,8×40	Ч (?) та Ж(?)	–
Страшної Могили к.4 п.2	41	–	3	впускне	дві на голові, інші - на обшлагах рукавів та на грудні Ж	2,5×30	Ч та Ж	375-325 за Поліним
Мелітопольський Г1	18	11-12	3, 958	бокове	2 у вх. ямі, інші – у заповненні камери	4-6?×40	Ж	350-340 за Поліним / 350-320 за Алексєєвим
Тетянина Могила (к.46 п.2)	11	6-7	3	впускне	скупчення пластинок у ПнЗх куті камери - від одягу, що висів на кроках на ПнЗх стінці	2,1×?	пограбоване, залишки від двох скелетів	350-300 за Мурзіним

тип І І E Голова-маска, варіант б

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Бабина Могила Г2	1	8	3, 750	впускне	–	8,15×60	–	340-330 за Поліним
Бабина Могила Г2	1	11	3, 375	впускне	–	8,15×60	–	340-330 за Поліним
Вільна Україна к.22 п.2 (Червоний Перекоп 4)	41	10	3	бокове	–	1,5×?	Ж	375-350 за Поліним
Володимирівка к.4 п.1	16	9-11	3, 500	основне	–	2×35	Ж	–
Гайманова Могила ПдГ№4 п.2	92	9	3, 500, 300	супровідне у дромосі впускного	у заповненні вх. ями, дромосу та камери	8×75-85	–	380-365 за Поліним
Гайманова Могила ПдГ№4 п.2	11	11-12	3, 500	супровідне у дромосі впускного	у заповненні вх. ями, дромосу та камери	8×75-85	–	380-365 за Поліним
Геремесів курган	?	–	3	–	–	6,5×55	–	–
Діів ВП	30	–	3	впускне	–	4×150	Ж??- по інвентарю	350-340 за Поліним

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Кара-Тюбе ЦПС	2	12-13	3, 500	основне	–	3,6×65	–	375-350 за Болтриком
Мелітопольський Г1	32	13-15	3, 583-700	бокове	?	4-6?×40	Ж	350-340 за Полнім 350-320 за Алексеевим
Мелітопольський Г1	46	8	3, 500-550, 958	бокове	?	4-6?×40	Ж	350-340 за Полнім 350-320 за Алексеевим
Новомиколаївка к.11 п.3	79	8-9	3	основне	більшість біля кісток рук Ч чи Ж?, декілька у ПнСх куті камери	1,63×48-45	Ч? та Ж?	375-350 за Полнім
Перший Мордвинівський БП	33	10	3	бокове	–	7×?	Ж - 15-17р	
Перший Мордвинівський БП	32	9	3	бокове	–			
Первомайська П к.1 п.2	8	–	Е	основне	у затьоку камери	3,5×54	Ч та Ж	375-350 за Полнім
Петрівка к.2 п.1 (Мар'янівський радгосп)	4	9-11	3	основне	на грудній клітині Ч	0,7×24	Ч	
Піски к.9 п.2	9	–	3	основне	у камері біля Пд стінки	2,5 (4) × 35	Ч?	320-310 за Монаховим/ 350-325 за Полнім
Шульгівка ЦП	?	–	3	основне?	у більшості в лівій від входу стороні	4,26×127,8	Ч? та Ж? (за Мозолецьким, 1988)	після 330 за Алексеевим, 2006

тип І І Е Голова-маска, варіант с

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Бабина Могила Г1	1	12	3, 375	основне	у мішаному заповненні камери	8,15×60	Ж	350-340 за Полнім
Башмачка к.6	27	–	3	основне	серед кісток Ч та Д	7,1×44,7	Ч?- скелет 1 та Ж?- скелет 2 +Д?скелет3	375-350 за Полнім
Башмачка к.6	2	–	3	основне	серед кісток Ч та Д	7,1×44,7	Ч?- скелет 1 та Ж?- скелет 2 +Д?скелет3	375-350 за Полнім
Верхній Рогачик кХVІ п.2	2	8×10	3	–	–	–	–	365-355 за Монаховим та Полнім
Верхній Рогачик кХVІ п.2	1	6×8	3	–	–	–	–	365-355 за Монаховим та Полнім
Гайманова Могила ПдГ№4 п.2 та п.3(?)	29	9-10,5	3, 500	супровідне у дромосі впускного	у заповненні вх. ями, дромосу та камери	8×75-85	–	360-325/ 380-365 за Полнім
Зобільне к.3 п.2	1	9-10	3	основне	у заповненні камери	0,65×22	Ж	–
Калькова Могила п.2	22	9-10, 10-11	3, 500	підзахоронення до основного	у нижній частині поховальної камери	2,5×25	–	–
Малий Огуз	1	–	3	основне	–	5×21	–	350-340 за Полнім
Мелітопольський Г1	22	8×10	3, 750, 958	бокове	у ніші	4-6?×40	Ж	350-340 за Полнім / 350-320 за Алексеевим
Огуз ПМ	10	8×12	3, 500, 583	бокове	у заповненні камери	21×100-110	Ж	350-345 за Полнім/ 330-325 за Алексеевим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
Огуз ПМ	2	11×12	3, 500, 583	бокове	у заповненні камери	21×100-110	Ж	350-345 за Полнім/ 330-325 за Алексеевим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
Огуз ЦПС	2	10×11	3	основне	–	21×100-110	Ч?	330 за Алексеевим/ 350-345 за Полнім
Ташенак БМ	?	?	?	бокове	?	4,2 (6) ×53	Ж?+ Д	400-375 за Полнім/ 310-300 за

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
								Болтриком
Тетянина Могила (к.46 п.2)	33	11	3	впускне	у 0,3 м на Сх від скупчення пластинок одягу під ПнЗх стінкою золоті деталі головного убору - діаметр верхньої площини конуса 20см, голова людини на ребрі вздовж верхнього кіляця ажурних пластин, а 3 в центрі площини верхньої частини	2,1×?	–	350-300 за Мурзінім
Тетянина Могила (к.46 п.2)	8	11	3	впускне	скупчення пластинок у ПнЗх куті камери - ін сіту від одягу. Що висів на крюках на ПнЗх стінці	2,1×?	–	350-300 за Мурзінім
Тетянина Могила (к.46 п.2)	1	11	3	впускне	скупчення пластинок у 0,3м на Пд від головного убору на дні камери	2,1×?	–	350-300 за Мурзінім
Товста Могила БПС	60	9-10×5-6	3	бокове	у районі рукавів та грудної клітини	8,6×60	Д	365-350 за Полнім 350-320 за Мозолевським/ 350/340-320 за Алексєєвим
Чмирева Могила БП	1	–	3	бокове	–	5,7×70-57	Ж	360-325 за Алексєєвим/ 375-350 за Полнім

тип І І Е Голова-маска, варіант d

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Богданівка к.3 п.2	35	14×15	3	впускне	біля голови	0,8×36	Ж	410-400 за Полнім
Велика Знам'янка к.2 п.1	9	9×20		основне	по середині камери під лопаткою тварини	2×60	Ч та Ж	375-325 за Полнім
Верхній Рогачик к.10	18	–	3	основне	у заповненні камери	1,4×48	–	
Верхній Рогачик к.19 п.4	1	17×20	3	основне	у заповненні камери	насіп знищено прокладкою ґрунт. дороги - 0,6- 0,7×25м (по ровику)	–	400-375 за О.Л. 400-300 за Полнім
Вишнева Могила п.4	4		3	впускне	в центральній частині камери	4,5×52	Ж та Д - середніх літ - уламки черепа у камері+ черепна кришка немовля	–
Володимирівка к.1 п.2	16 (у звіті 19)	?	?	впускне	–	1,3×45	Ж	400-350 за Полнім, Кубишевим
Казенна Могила п.2	5	–	3+С	впускне	у вх ямі	5,1×55-65	–	
Казенна Могила п.3	11	–	3	впускне	V-образно на грудах та на плечових кістках	5,1×55-65	Ж – більше 50 р	400-375 за Полнім
Мар'янське к.5 п.1	9	–	3	?	?	?	?	?
Солоха ЦП	3	21- 22×17-18		основне	Пн камера	18×?	Ч	400 за Полнім/ 420/410-400 за Алексєєвим

тип І І Е Голова-маска, варіант e

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Куль-Оба	3+2	7×10	3	основне	розкидані пластинки по всій камері - можливо частково впали з одягу, що висів на крюках на стінах	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Полнім/ 350- 300 за Алексєєвим
Огуз ПМ	23+103+21 з підвіскою	7×9, 35-довж разом з підвіскою	3, 750, 900	бокове	у заповненні камери	21×100-110	Ж	350-345 за Полнім/ 330-325 за Алексєєвим/

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
								330-310 за Болтриком, Фіалко
Чортотлик ЦПС кам.2 (ПнСх)	4	10	3, 292	супровідне	біля ПдСх стінки камери скупчення	19,5×120	Ч?	350-340 за Поліним/ 350-325 (329/328?) за Алексеевим
Чортотлик ЦПС кам.2 (ПнСх)	15	9	3, 958	супровідне	біля ПдСх стінки камери скупчення	19,5×120	Ч?	350-340 за Поліним/ 350-325 (329/328?) за Алексеевим
Чортотлик ЦПС кам.5	1	17×10	3, 500	основне	—	19,5×120	Ч	350-340 за Поліним/ 350-325 (329/328?) за Алексеевим

тип І2 А Голова «Афіни», варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Вільна Україна к.29 п.1 (група радгоспу Червоний Перекоп 4)	12	—	3	основне	1 у заповненні граб ходу, 11 у заповненні камери	2,3×46	—	
Козел	1	—	3	основне	у заповненні пограбованої камери	14×320	Ч?	350-300 за Лесковим
Куль-Оба	15+1	23	3	основне	розкидані пластинки по всій камері - можливо частково впали з одягу, що висів на кроках на стінах	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Поліним/ 350-300 за Алексеевим
Мелітопольський Г1	103	24-25	3, 600, 750	бокове	одна з вхідної ями, дві - знайдено у дромосі, біля 3х стінки камери - інші, одна з двома розетками по бокам біля місця, де мала бути голова покійниці, у переміщеному положенні на місці голови покійниці - 8 голів Афіни з 13-ма пронизками. 3 -грушепод підвіками, 1 аканфом та 1 - два лотоси	4-6?×40	Ж	350-340 за Поліним / 350-320 за Алексеевим
Огуз ЦПС	2	24	3	основне	у заповненні камери	21×100-110	Ж	350-345 за Поліним/ 330-325 за Алексеевим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
Чмирева Могила БП	2	—	3	бокове	у 3х стінки камери	5,7×70-57	Ж	360-325 за Алексеевим/ 375-350 за Поліним
Чортотлик ЦПС кам.2 (ПнСх)	3	24	3, 583	супровідне	біля ПдСх стінки камери скупчення	19,5×120	Ч?	350-340 за Поліним/ 350-325 (329/328?) за Алексеевим

тип І2 А Голова «Афіни», варіант б

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Німфейський к.17 8/1876	1	—	3	основне	—	точні не вказані	—	475-425 за Алексеевим

тип І2 В Чоловіча голова, варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Виводове к.92 п.4	9	17	3	впускне	серед кісток тварини	2,5×60	—	375-350 за Поліним
Золота Балка к.22п.1	1	18	3, 500	основне	у заповненні камери	5,15×40	Ж	350-340 за Поліним
Малий Огуз	6	—	3	основне	—	5×21	—	350-340 за Поліним
Носаки к.2 п.2	6	18	3	основне	у вх ямі на місці граб точку	3,7×50	—	
Огуз ЦПС	1	17	3		у заповненні камери	21×100-110	Ж	350-345 за Поліним/ 330-325 за Алексеевим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
Перший Мордвинівський ЦП	13	13	3	основне	—	7×?	—	375-325 за Поліним
Перший Мордвинівський ЦП	47	18-19	3	основне	—	7×?	—	375-325 за Поліним
Першого	2	18	3	основне	—	0,4×16	Ж -підліток	350-300

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насищу, м	Стать похованого, вік	Датування
Мордвинівського к.4								
Петрівка к.4 п.1 (Мар'янівський радгосп)	2	13	3	впускне	у заповненні камери	1,8×40	Ж	–
Чортмлик ЦПС кам.2 (ПнСх)	1	–	3, 958	супровідне	біля ПдСх стінки камери скупчення	19,5×120	Ч?	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим

тип І2 В Чоловіча голова, варіант b

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насищу, м	Стать похованого, вік	Датування
Водославка к.1	3	20	3	основне	серед скупчення кісток	2,6×50	ЧЧЖ скупчення кісток у ПнЗх куті - чоловіка юного, чоловіка та жінки середнього віку	–
Денисова Могила (група Лисячої Могили к.6)	43	17	3	основне	–	2×40	Ч? та Ж?	350-320 за Болтриком/ 310-290 за Мозолевським
Дїв ВП	178	–	3	впускне	–	4×150	Ж??- по інвентарю	350-340 за Полінім
Мелітопольський Г1	52	23-24	3, 500- 550, 750, 900	бокове	7 у вх ямі, решта – у заповненні камери	4-6?×40	Ж	350-340 за Полінім / 350-320 за Алексєєвим
Огуз ПМ	24	17	3, 583, 750	бокове	у заповненні камери	21×100- 110	Ж	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексєєвим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
Перший Мордвинівський ЦП	16	18-19	3	основне	–	7×?	–	375-325 за Полінім
Ташенак БМ	?	?	?	бокове	?	4,2 (6) ×53	Ж?+ Д	400-375 за Полінім/ 310-300 за Болтриком
Тетянина Могила (к.46 п.2)	16	18, 17	3	впускне	1 – у заповненні камери серед людських кісток над виїмкою помосту, 12 - скупчення зі 116 пластинок на місті помосту, 3 – у заповненні камер біля втоку списа	2,1×?	–	350-300 за Мурзінім
Чортмлик ЦПС кам.2 (ПнСх)	129	–	3, 958	супровідне	біля ПдСх стінки камери скупчення	19,5×120	Ч?	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим

тип І2 В Чоловіча голова, варіант с

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насищу, м	Стать похованого, вік	Датування
Мелітопольський Г1	7	25-26	3, 500- 550, 900	бокове	одна у вх. ямі, решта у заповненні камери	4-6?×40	Ж	350-340 за Полінім / 350-320 за Алексєєвим

тип І2 В Чоловіча голова, варіант d

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насищу, м	Стать похованого, вік	Датування
Верхній Рогачик «БП» ⁸	1	–	3	основне	–	11×?	–	
Верхній Рогачик «ЦП»	1	–	3	бокове	–	11×?	Ж?	375-350 за Полінім
Лугова Могила	9+1	17	3	основне	у мішаному	21×101	–	320-300 за

⁸ Нещодавно було наведено переконливі аргументи на користь того, що першовідкривач помилився у інтерпретації могил Верхнього Рогачику. Крім того, виникла плутанина у публікації коштовних аплікацій з поховань цього кургану [Бабенко, 2015]. Авторка залишила назву комплексів такими, які були наведені М.І. Веселовським, проте, статус поховання був врахований на основі зауважень Л.І. Бабенко [Бабенко, 2015, с. 67-68]. Так само було прийнято до уваги його розробки щодо того, які пластинки дійсно походять з цього кургану, а які потрапили до першопублікації матеріалу випадково.

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
ЦПС					шарі камери			Алексеевим / 340-330 за Поліним/ 310-290 за Мозолевським
Новомиколаївка к.11 п.3	19	17	3	основне	біля кісток рук Ч чи Ж	1,63×48-45	Ч? та Ж?	375-350 за Поліним

тип І 2 В Чоловіча голова, варіант е

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Башмачка к.б	1	—	3	основне	—	7,1×44,7	Ч?- скелет 1 та Ж? -скелет 2 +Д?скелет3	375-350 за Поліним
Куль-Оба	13+2	12	3	основне	розкидані пластинки по всій камері - можливо частково впали з одягу, що висів на кроках на стінах	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Поліним/ 350-300 за Алексеевим
Малий Огуз	1	—	3	основне	—	5×21	—	350-340 за Поліним
Мелітопольський Г1	236	10	3	бокове	5 у вх. ямі, скупчення на площі 10×15 см за межами настилу+ з дрібні розетки; 85 у підвищеному стані у підсобній ніші	4-6?×40	Ж	350-340 за Поліним / 350-320 за Алексеевим
Носаки к.2 п.2	17+5фр.	10, 11	3	основне	у вх. ямі на місці граб точку	3,7×50	—	
Шульгівка ЦП	88	—	3	основне?	у більшості в лівій від входу стороні	4,26×127,8	Ч? та Ж?	після 330 за Алексеевим, 2006

тип І 2 В Чоловіча голова, варіант ф

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Куль-Оба	1	16	3	основне	—	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Поліним/ 350-300 за Алексеевим

тип І 2 В чоловіча голова, варіант г

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Первомайська П к.1 п.2	1	—	Е	основне	у затьоку камери	3,5×54	Ч та Ж	375-350 за Поліним

тип І 2 С Жіноча голова, варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Каїри к.2п.3	24	19×15	3, 375	впускне	у нижній частині тулуба Ж біля хребця	4,2×45	Ж -40-45р	—

тип І 2 С Жіноча голова, варіант б

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Бердянський ЦМ	12	18-21×22-24	3, 375	основне	на дні камери на площі розмірами 1,5×1м	8,4×70	Ч	380-370 за Поліним/ 380-365 за Алексеевим

тип І 2 С Жіноча голова, варіант с

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Куль-Оба	1	22	3	основне	—	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Поліним/ 350-300 за Алексеевим
Куль-Оба	4+2	14	3	основне	розкидані пластинки по всій камері - можливо частково впали з одягу, що висів на кроках на стінах	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Поліним/ 350-300 за Алексеевим
Мелітопольський Г1	17	17	3, 958	бокове	одна у вх. ямі, інші біля 3х стінки камери	4-6?×40	Ж	350-340 за Поліним / 350-320 за Алексеевим
Ташенак БМ	?	?	?	бокове	?	4,2 (6) ×53	Ж?+ Д	400-375 за Поліним/ 310-300 за Болтриком

тип І 3 А «Геракл»

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
-----------------	------------------	-------------	--------------	------------------	----------------	-----------------------------	-----------------------	-----------

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Архангельська слобода к.5 п.1	65	20×25	3	бокове (впускне?)	в районі грудної клітини	2,5×52	Ч	410-400 за Полінім
Куль-Оба	13+2+4	24	3	основне	розкидані пластинки по всій камері - можливо частково впали з одягу, що висів на кроках на стінах	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Полінім/ 350-300 за Алексєєвим

тип І3 В Богиня, варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Куль-Оба	4+1	30×35	3	основне	розкидані пластинки по всій камері - можливо частково впали з одягу, що висів на кроках на стінах	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Полінім/ 350-300 за Алексєєвим

тип І3 В Богиня, варіант б

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Бабина Могила Г2	1	47-62×76	3	впускне	у ПдСх куті камери	8,15×60	–	340-330 за Полінім

тип І3 В Богиня, варіант с

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Старший Трьохбратній гр.1	7	26×25-26×10-11	3, 985	основне	у районі черепу	8,6×45,6	Ж та Ж	350-340 за Полінім та Трейстером (для юв. вироб) / 330-315 за Кірілінім/ 330-300- за Трейстером (за посудом)

тип І3 С Скіф, варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Казенна Могила п.3	12	25×35	3	впускне	за головою та 1 на плечовій кістці правіці	5,1×55-65	Ж > 50 р	400-375 за Полінім

тип І3 С Скіф, варіант б

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Казенна Могила п.3	9	30×31	3	впускне	за головою	5,1×55-65	Ж > 50 р	400-375 за Полінім

тип І3 С Скіф, варіант с

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Куль-Оба	10	58-63×31-32×6×8	Е	основне	чотири за головою Ч	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Полінім/ 350-300 за Алексєєвим

тип І4 А Інвеститура, варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Верхній Рогачик «ЦП»	1	–	3	бокове	–	11×?	Ж?	375-350 за Полінім
Куль-Оба	18	38×38	3	основне	розкидані пластинки по всій камері - можливо частково впали з одягу, що висів на кроках на стінах	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Полінім/ 350-300 за Алексєєвим
Мелітопольський Г2	51	35×37	3, 500	основне	у схованці на гориті	4-6?×40	Ч	350 за Полінім/ 350-320 за Алексєєвим
Носаки к.4 гр1 ЦП	4	34×40	3	основне з двома вх ямами – первинне та вторинне поховання?	у мішаному заповненні камери у підвищеному стані	4×45	–	400-390 за Полінім
Огуз ПМ	3	34×38	3, 583, 750	бокове	у заповненні камери	21×100-110	Ж	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексєєвим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
Перший Мордвинівський	10	31,5×31,5	3	бокове	по п'ять біля кистей рук	7×?	Ж - 15-17р	350-300/

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
БП								
Ташенак БМ	?	?	?	бокове	?	4,2 (6) ×53	Ж?+ Д	400-375 за Полінім/ 310-300 за Болтриком
Чортмлик ЦПС кам.5	20	36×38	3, 916	основне	—	19,5×120	Ч	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим

тип І 4 А Інвестира, варіант b

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Чортмлик ЦПС кам.4 (ПнЗх)	56	30×30	3, 292	основне у камері	трикутником над черепом	19,5×120	Ж	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим

тип І 4 В Велика Богиня з тваринами

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Чмирева Могила БП	12	—	3	бокове	у Пд куті камери поряд із входом у Зх стінки камери	5,7×70-57	Ж	375-350 за Полінім/ 360-325 за Алексєєвим

тип І 4 С Людина верхи на тварині, варіант a

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Товста Могила БПС	9	17×21	3	бокове	рукави нижче ліктя концентричним поясками ліва- 4, права - 5	8,6×60	Ж-30р	365-350 за Полінім/ 350-320 за Мозолєвським/ 350/340-320 за Алексєєвим

тип І 4 С Людина верхи на тварині, варіант b

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Куль-Оба	1	34	3	основне	—	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Полінім/ 350-300 за Алексєєвим

тип І 4 D Боротьба Геракла з левом

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Жовтокам'янка ЦПС	5	22	3	основне	на початку грабходу	9,2×76	Ч 50-55 та Ж - 50-55	330 за Мозолєвським/ 350-340 за Полінім
Куль-Оба	6+5	21	3	основне	розкидані пластинки по всій камері - можливо частково впали з одягу, що висів на крюках на стінах	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Полінім/ 350-300 за Алексєєвим
Чмирева Могила БП	4	—	3	бокове	у Зх стінки камери	5,7×70-57	Ж	360-325 за Алексєєвим/ 375-350 за Полінім
Чмирева Могила ЦП	1	—	3	основне	у заповненні камери	5,7×70-57	—	360-325 за Алексєєвим / 375-350 за Полінім
Чортмлик ЦПС кам.2 (ПнСх)	32	21	3, 916	супровідне	біля ПдСх стінки камери скупчення пластинок	19,5×120	Ч?	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим
Шульгівка БП	1	—	3	бокове?	на підлозі камери	4,26×127,8	Ж? (за Мозолєвським, 1988)	до ? 330 за Алексєєвим, 2006

тип І 4 Е Боротьба скіфа з грифоном, варіант a

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Чортмлик ЦПС кам.2 (ПнСх)	10	24×25	3, 583	супровідне	біля ПдСх стінки камери скупчення пластинок	19,5×120	Ч?	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим

тип І 4 Е Боротьба скіфа з грифоном, варіант b

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Бердянський ЦМ	134	27-30×26-29	3, 375, 500	основне	на дні камери	8,4×70	Ч	380-370 за Полінім/

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
								380-365 за Алексєєвим

тип I 4 F Ритуали, варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Бердянський ЦМ	21+16	27×28	3	основне	на дні камери на площі розмірами 1,5×1м	8,4×70	Ч	380-370 за Поліним/ 380-365 за Алексєєвим
Куль-Оба	1	—	3	основне	за гооловою Ч	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Поліним/ 350-300 за Алексєєвим
Солоха БП	17+114	29-32×29-33, 27×27	3	впускне	вздовж ніг скелету Ч	18×?	Ч	390-380 за Поліним / 400-375 за Алексєєвим

тип I 4 F Ритуали, варіант б

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Чмирева Могила БП	2	—	3	бокове	у Пд кутуку камери поряд із входом та у 3х стінки камери	5,7×70-57	Ж	375-350 за Поліним 360-325 за Алексєєвим

тип I 4 F Ритуали, варіант с⁹

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Куль-Оба	2	43×52	3	основне	розкидані пластинки по всій камері - можливо частково впали з одягу, що висів на кроках на стінах	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Поліним/ 350-300 за Алексєєвим
Куль-Оба	1	38×46	3	основне	розкидані пластинки по всій камері - можливо частково впали з одягу, що висів на кроках на стінах	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Поліним/ 350-300 за Алексєєвим

тип I 4 F Ритуали, варіант d

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Велика Білозерка к.3 п.2 (Суворова радгосп)	3	—	3	основне	у заповненні камери	2,5×30	—	—

тип I 4 F Ритуали, варіант е

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Куль-Оба	3	29×43	3	основне	розкидані пластинки по всій камері - можливо частково впали з одягу, що висів на кроках на стінах	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Поліним/ 350-300 за Алексєєвим

тип I 4 G Танок, варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Верхній Рогачик к.12 п.1	1фр	—	3	основне	—	3,2×54	—	350-325 за Болтрик, Фіалко/ 375-350 за Поліним
Верхній Рогачик к.14 ЦМ	1	25×43	3	основне	у зх частині камери	4,9*58×65	—	375-350 за Болтриком, Фіалко
Водославка к.бп.2	2+3	30×46, 25×42	3, 500	підзахоронення до основного?	на грудній клітині скелету Ж	1,4×?	Ч та Ж	—
Гайманова Могила ПдГ№4 п.3	2+1	48×36, 49,5×34, 48×33	3, 583	впускне	залишки головного убору на помості	8×75-85	—	360-325/ 380-365 за Поліним
Денисова Могила (група Лисячої Могили к.6)	1+1фр	46×?	3	основне	—	2×40	Ч? та Ж?	350-320 за Болтриком/ 310-290 за

⁹ Слід зауважити, що подібні пластинки у Луговій Могили зафіксовані у якості прикрас кінської збруї. З огляду на ненадійну фіксацію і не просту історію знахідок з Куль-Оби, цілком можливо, що пластинки цього варіанту прикрашали не одяг людини, а, наприклад кінську збрую. Хоча, на користь можливості їх використання у якості прикрас одягу людини свідчать пластинки наступного варіанту I 4 F d, які зафіксовані у могилі без кінських поховань чи збруї.

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Діїв ВП	13+10	—	3	впускне	—	4×150	Ж??- по інвентарю	Мозолевським 350-340 за Полінім

тип І 4 G Танок, варіант b

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Куль-Оба	5	46×46	3	основне	розкидані пластинки по всій камері - можливо частково впали з одягу, що висів на крюках на стінах	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Полінім/ 350- 300 за Алексєєвим

тип І 4 G Танок, варіант с

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Огуз ПМ	2+3фр	22×49	3, 750	бокове	у заповненні камери	21×100-110	Ж	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексєєвим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко

тип І 4 G Танок, варіант d

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Огуз ПМ	2	33×16, 33×19	3, 750	бокове	у заповненні камери	21×100-110	Ж	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексєєвим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко

тип П 1 А Рогатий грифон, варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Бердянський СМ	1	30×30	3	бокове	винесені грабінниками у вх. яму	8,4×70	Ж	380-370 за Полінім/ 380-365 за Алексєєвим
Товста Могила БПС	25	21×23	3	бокове	рукави концентричними поясками вздовж плечових кісток - зліва 13, справа - 12	8,6×60	Ж-30р	365-350 за Полінім 350-320 за Мозолевським/ 350/340-320 за Алексєєвим

тип П 1 А Рогатий грифон, варіант b

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Водославка к.бп.2	6	25	3	підзахоронення до основного?	на скелеті Ж	1,4×?	Ч та Ж	—
Малий Огуз	3	—	3	основне	—	5×21	—	350-340 за Полінім
Тетянина Могила (к.46 п.2)	14	25	3	впускне	одна - у заповненні камери серед людських кісток над виймою помосту; шість - скупчення зі 116 пластинок на місті помосту	2,1×?	—	350-300 за Мурзінім

тип П 1 В Грифон стоїть, варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Жовтокам'янка ЦПС	1	26×28	3	основне	на початку грабходу більша частина платівок	9,2×76	Ч 50-55 та Ж - 50-55	330 за Мозолевським/ 350-340 за Полінім
Лугова Могила ЦПС	23	14×15, 13×15, 14×14	3	основне	5 - у граб ході, 17 у мішаному шарі камери, 1 - у камері при дослідженнях 2006- 2008	21×101	—	320-300 за Алексєєвим / 340- 330 за Полінім/ 310-290 за Мозолевським
Мар'янське к.5 п.1	1	—	3	?	—	?	?	—
Ташенак БМ	?	?	?	бокове	—	4,2 (6) ×53	Ж?+ Д	400-375 за Полінім/ 310-300 за Болтриком
Чортмлик ЦПС кам.3 (ПдЗх)	28	29×29	3, 292	супровідне	на черепі та навколо нього Ч 1 напіввалом	19,5×120	Ч та Ч	350-340 за Полінім/

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
					на 4 верхки від нього вгору			350-325 (329/328?) за Алексеевим

тип II В Грифон стоїть, варіант б

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Ташенак БМ	?	?	?	бокове	—	4,2 (6) × 53	Ж?+ Д	400-375 за Полнім/ 310-300 за Болтриком

тип II В Грифон стоїть, варіант с

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Вільна Україна к.2 п.2 (радгосп ім Блюхера)	13	23×30	3	бокове	—	1,5×?	Ж	375-350 за Полнім
Гайманова Могила ПдГ№4 п.3	1	36×52	3, 583	впускне	у заповненні камери	8×75-85	—	360-325/ 380-365 за Полнім
Кут к.18 п.2	1	—	3	впускне	у заповненні камери	1,4×20	—	—
Огуз ПМ	3	30×42×48	3, 500	бокове	у заповненні камери	21×100-110	Ж	350-345 за Полнім/ 330-325 за Алексеевим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко

тип II С Грифон лежить, варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Бердянський ЦМ	87+1	—	3	основне	на дні камери	8,4×70	Ч	380-370 за Полнім/ 380-365 за Алексеевим
Братолубівський к.4 п.5	12	32×32	3, 385	впускне	—	6×63-65	Ч?	375-350 за Бессоновою/ 400-375 за Полнім
Вільна Україна к.22 п.2 (Червоний Перекоп 4)	54	20×22	3	бокове	—	2,5×54	Ж	375-325 за Полнім
Лугова Могила граб хід	1+32 ¹⁰	14×15	3	—	—	21×101	—	320-300 за Алексеевим / 340-330 за Полнім/ 310-290 за Мозолевським
Лугова Могила ЦПС	13	15×18	3	основне	у мішаному шарі камери	21×101	—	320-300 за Алексеевим / 340-330 за Полнім/ 310-290 за Мозолевським
Солохи к.75 п.3	23	25×27	3	впускне	на скелеті : 1 - у лівій очниці, 1 у правій скроні, 5 під підборіддям (вздовж), 7 на ребрах у лівій половині грудиної клітини, 4 на хребці біля тазу, 1 на крижі, 4 біля стегнової кістки правої ноги з внутрішнього боку	0,8×30	Ж	??? за Мелковою/ 380 за Полнім
Товста Могила БПС	1	18×19	3	бокове	вставлена у "прогалину" на верхньому поясу на ліктьових кістках- облямуванні правого рукава	8,6×60	Ж-30р	365-350 за Полнім 350-320 за Мозолевським/ 350/340-320 за Алексеевим

тип II С Грифон лежить, варіант б

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Бердянський ЦМ	10+5	21×25	3, 583	основне	на дні камери, у ровіку камери	8,4×70	Ч	380-370 за Полнім/ 380-365 за

¹⁰ 3 кінських поховань [ДГС]

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Бердянський ЦМ	75+1фр.	20×22	3, 375, 500	основне	на дні камери	8,4×70	Ч	Алексєєвим 380-370 за Полінім/ 380-365 за Алексєєвим
Велика Знам'янка к.2 п.1	2	22×27	3	основне	по центру камери під лопаткою тварини	2×60	Ч та Ж	375-325 за Полінім
Вільна Україна к.22 п.1 (Червоний Перекоп 4)	59	22×28	3	бокове	—	2,5×54	Ж	350 за Полінім
Жовтокам'янка ЦПС	13	17×20	3	основне	на початку грабходу більша частина платівок	9,2×76	Ч 50-55 та Ж - 50-55	330 за Мозолєвським/ 350-340 за Полінім
Златопіль к.23 п.1	1	—	3	основне	на дні камери	0,75×45	—	—
Малий Огуз	4	—	3	основне	—	5×21	—	350-340 за Полінім
Огуз ПМ	109	8,5-9×11- 12	3, 375, 500, 583	бокове	у заповненні камери	21×100-110	Ж	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексєєвим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
Огуз ЦПС	1	10×13	3	основне	у заповненні камери	21×100-110	Ч?	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексєєвим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
Товста Могила БПС	1	15×21	3	бокове	вставлена у "прогалину" на середньому пояску на ліктювих кістках- облямуванні правого рукава	8,6×60	Ж-30р	365-350 за Полінім 350-320 за Мозолєвським/ 350/340-320 за Алексєєвим
Чортмлик ЦПС кам.2 (ПнСх)	31	?	3	супровідне	біля ПдСх стінки камери скупчення	19,5×120	Ч?	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим

тип П 1 С Грифон лежить, варіант с

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Казенна Могила п.3	22	—	3	впускне	за головою та на манжетах рукавів	5,1×55-65	Ж > 50 р	400-375 за Полінім
Бердянський ЦМ	4	—	3	основне	на дні камери	8,4×70	Ч	380-370 за Полінім/ 380-365 за Алексєєвим
Богданівка к.3 п.2	1	11×15	3	впускне	біля черепу	0,8×36	Ж	410-400 за Полінім

тип П 1 С Грифон лежить, варіант d

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Велика Знам'янка к.13 ЦПС	50	12×15	3	основне	у грабходу	3,6×32	Ч та Ж	450 за Полінім/ 460-450 за Алексєєвим
Велика Знам'янка к.13 ЦПС	9	18×22	3	основне	у грабходу	3,6×32	Ч та Ж	450 за Полінім/ 460-450 за Алексєєвим
Казенна Могила п.3	13	—	3	впускне	на плечових кістках	5,1×55-65	Ж > 50 р	400-375 за Полінім
Корнійівка к.2 п.3	18	43×55	3	друге впускне	від підборіддя до тазу	1,7×40	Ж	425-400 за Полінім
Малий Чортмлик	15	12×15	3	основне	підвішений стан на місці можливого розташування голови	1,9×30	Ж?	450-425 за Полінім / 450-400 за Мозолєвським

тип П 1 D Грифон-химера, варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Мала Лепетиха к.9 п.4	2	44×47-48	3, 375	впускне	у ніші 2	висота останців 4,9×70м	Ж -30-35	400-370 за Полінім/ 375-350 за Вітрик, Данилко/ 380-370 за Бессоновою

тип II D Грифон-химера, варіант b

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Дорт-Оба к.2 (курган Пастака)	18	—	3	основне	—	?	Ж	400-300
Солоха БП	2	32×32	3	впускне	вздовж ніг скелету Ч	18×?	Ч	390-380 за Полінім / 400-375 за Алексеевим

тип II D Грифон-химера, варіант c

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Німфейський к.17 8/1876	?	—	3	основне	—	точні не вказані	—	475-425 за Алексеевим

тип II E Грифон сидить, варіант a

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Куль-Оба	18+2+8	28×38, 28×37, 35×?	3	основне	розкидані пластинки по всій камері - можливо частково впали з одягу, що висів на кроках на стінах	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Полінім/ 350- 300 за Алексеевим

тип II E Грифон сидить, варіант b

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Куль-Оба	66+2	?×17	3	основне	розкидані пластинки по всій камері - можливо частково впали з одягу, що висів на кроках на стінах	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Полінім/ 350-300 за Алексеевим
Носаки к.13 п.3	9	12×16	3	основне	8 у купі кісток людських у вх ямі, одна у дромосі	3,45×48-50	—	400-375 за Бидзиля и др 1977 с63-64/ 390-380 за Бидзиля, Полін 2012 с517
Солоха БП	17	6×8	3	впускне	вздовж ніг скелету Ч	18×?	Ч	390-380 за Полінім / 400-375 за Алексеевим

тип II F Грифон у позі нападу, варіант a

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Солоха БП	19	22×31	3	впускне	вздовж ніг скелету Ч	18×?	Ч	390-380 за Полінім / 400-375 за Алексеевим

тип II F Грифон у позі нападу, варіант b

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Плавні (Нагірне) к.11 п.2	2	40×23, 40×25	3	основне	у заповненні камери	0,6×28	—	400-300 за Редіною не пізніше 390 за Канторовичем

тип II G Стилізований грифон

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Зелене к.5 п.3	6	12×16	3	основне	на черепі стрічка з бляшок - вони чергувалися	0,8×31	Ж - підліток	—

тип II A Шматування копитного, варіант a

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Верхній Рогачик «ІІІ»	1	—	3	бокове	у заповненні камери	11×?	Ж?	375-350 за Полінім
Товста Могила БПС	94	32×36	3	бокове	розміщені трикутником над головою, та рядами біля хребта – прикраси покривала	8,6×60	Ж-30р	365-350 за Полінім 350-320 за Мозолевським/ 350/340-320 за Алексеевим

тип II A Шматування копитного, варіант b

0	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датува ння
Златопіль к.16 гр2	1	25×31	3	основне	—	2,65×44	—	—

тип П 2 В Протистояння грифонів, варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Гайманова Могила ПнГ №1 п.2	1	53×55,5	3	супровідне у впускному похованні	біля жертвового мяса на полу при вході в нішу (може перенесено грабіжниками з камери з п.3)	8×75-85	Ж?	360-325/ 365-350 за Полнім
Гайманова Могила ПнГ №1 п.3	2	53×55,553×55,5	3	впускне	1 у районі де мала бути голова п.3	8×75-85	Ж	360-325/ 365-350 за Полнім
Гайманова Могила ПнГ №1 п.4	1	53×55,5	3	впускне	у гробовищі п.4 в районі попереку - не порушене грабіжниками	8×75-85	—	360-325/ 365-350 за Полнім
Чмирева Могила БП	1	—	3	бокове	у Пд кутку камери поряд із входом	5,7×70-57	Ж	360-325 за Алексеевим/ 375-350 за Полнім

тип П 2 В Протистояння грифонів б

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Куль-Оба	1	27×33	3	основне	розкидані пластинки по всій камері - можливо частково впали з одягу, що висів на крюках на стінах	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Полнім/ 350-300 за Алексеевим

тип П 3 А Гіпокамп, варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Собольова Могила П.2 (група Завадських Могили)	107	27×28	3	впускне	залишки одягу (тканина простого плетіння), що впав зі стіни з нашитими золотими платівками, розташованими біля настилу	6×50	Ч?	350-340 за Полнім

тип П 3 А Гіпокамп, варіант б

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Чортмлик ЦПС кам.2 (ПнСх)	62	25×30	3, 750	супровідне	біля ПдСх стінки камери скупчення	19,5×120	Ч?	350-340 за Полнім/ 350-325 (329/328?) за Алексеевим

тип П 3 А Гіпокамп, варіант с

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Куль-Оба	2	45×47	3	основне	розкидані пластинки по всій камері - можливо частково впали з одягу, що висів на крюках на стінах	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Полнім/ 350-300 за Алексеевим

тип П 3 А Гіпокамп, варіант д

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Верхній Рогачик «ЦП»	5	—	3	бокове	—	11×?	Ж?	375-350 за Полнім
Лугова Могила ЦПС 2006-2008	1	31×31	3	основне	—	21×101	—	340-330 за Полнім/ 320-300 за Алексеевим/ 310-290 за Мозольським
Піски к.9 п.1	75	30×40	3	впускне	на одязі	2,5 (4) × 35	Ч?	350-300 за???/ 350-325 за Полнім
Пришиб к.40	27	40×40	3	основне	у Пд кутку овалом лежало 25 шт+ 2 дістали з кротовини у цьому ж куті	1×16	Ч? та Ж?	—

тип П 3 В Протистояння гіпокампів

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Бабина Могила Г2	1	45	3	впускне	у Пд-Сх куті камери	8,15×60	—	340-330 за Полнім
Верхній Рогачик к.11 п.2	1	—	3	основне	у заповненні камери	2×46	—	375-350 за Полнім/ 375-325 за Болтриком, Фіалко/

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
								325-300 за Болтриком
Золота Балка к.15 п.3	1	31-32	3, 500	друге впускне	серед кісток людини	6×60	Ж -20-22р	350-325 за Полінім
Лугова Могила ЦПС	4	28	3	основне	у мішаному шарі камери, а також можливо у дромосі	21×101	–	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексєєвим / 310-290 за Мозолєвським
Орел	1		3					350

тип II 4 А Двотілий сфінкс, варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Вовчанське к.8п.2	19	38×40	3	впускне	–	2,4×35	Ж	400-350 за Полінім, Кубишевим
Куль-Оба	8	39×40, 39×42	3	основне		4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Полінім/ 350-300 за Алексєєвим
Мала Лепетиха к.9 п.4	1	40×42	3, 583	впускне	у ніші 2	висота останців 4,9×70м	Ж -30-35	400-370 за Полінім/ 375-350 за Вітрик, Данилко/ 380-370 за Бессоновою
Солоха ЦП	3	31×33	3	основне	у Пн камері	18×?	Ч	400 за Полінім/ 420/410-400 за Алексєєвим
Червоний Поділ I (Мирне) к.2 п.1	15	16×20	3	основне	у заповненні камери	1,25×35	Ч	380 за Полінім

тип II 4 А Двотілий сфінкс б

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Вовчанське к.8п.2	5	27-29×33-35	3, 583	впускне	–	2,4×35	Ж	400-350 за Полінім, Кубишевим
Куль-Оба	3	30-33×30-39	3	основне	розкидані пластинки по всій камері - можливо частково впали з одягу, що висів на крюках на стінах	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Полінім/ 350-300 за Алексєєвим

тип II 4 В Сфінкс іде/стойть

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Мала Лепетиха к.9 п.4	44	23×30	3, 700	впускне	у ніші 2	висота останців 4,9×70м	Ж -30-35	400-370 за Полінім/ 375-350 за Вітрик, Данилко/ 380-370 за Бессоновою
Німфейський к.17 8/1876	?	–	3	основне	–	точні не вказані	–	475-425 за Алексєєвим
Первомайка II к.1 п.2	7	21×29	Е	основне	у затьоку камери та у грабході	3,5×54	Ч та Ж	375-350 за Полінім

тип II 4 С Сфінкс, що сидить

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Бердянський СМ	1	27×27	3	бокове	винесений грабіжниками у вхідну яму	8,4×70	Ж	380-370 за Полінім/ 365-350 за Алексєєвим
Дорт-Оба к.2 (курган Пастака)	9	–	3	основне	–	?	Ж	400-300
Німфейський к.17 8/1876	2	–	3	основне	–	точні не вказані	–	475-425 за Алексєєвим
Німфейський к.24 19/1876	4	–	3	основне	навколо голови	2,5×172	Ч	475-425 за Алексєєвим
Товста Могила БПС	6	16×25	3	бокове	рукави нижче ліктя концентричним поясками, ліва - 3, права - 3	8,6×60	Ж-30р	365-350 за Полінім 350-320 за Мозолєвським/ 350/340-320 за Алексєєвим

тип II 4 D Сцени зі сфінксами, варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
-----------------	------------------	-------------	--------------	------------------	----------------	-----------------------------	-----------------------	-----------

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Німфейський к.17 8/1876	1	–	3	основне	–	точні не вказані	–	475-425 за Алексєєвим

тип II 4 D Сцени зі сфінксами, варіант b

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Чортмлик ЦПС (ПнСх) кам.2	1	–	3	супровідне	біля ПдСх стінки камери скупчення	19,5×120	Ч?	350-340 за Поліним/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим

тип II 5 А Кабано-птах

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Куль-Оба	2	24×24	3	основне	розкидані пластинки по всій камері - можливо частково впали з одягу, що висів на криюках на стінах	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Поліним/ 350-300 за Алексєєвим

тип III 1 А Голова котячого, варіант a

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Казенна Могила п.1	5	25×25	3	основне	з центральної частини камери	5,1×55-65	Ч?	–
Казенна Могила п.3	12	25×25	3	впускне	–	5,1×55-65	Ж > 50 р	400-375 за Поліним

тип III 1 А Голова котячого, варіант b

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Німфейський к.17 8/1876	?	–	3	основне	–	точні не вказані	–	475-425 за Алексєєвим
Німфейський к.24 19/1876	1	–	3	основне	навколо голови	2,5×172	Ч	475-425 за Алексєєвим

тип III 1 А Голова котячого, варіант c

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Огуз ПМ	17	17,5	3, 375	бокове	у заповненні камери	21×100-110	Ж	350-345 за Поліним/ 330-325 за Алексєєвим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко

тип III 1 А Голова котячого, варіант d

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Лугова Могила ЦПС	3	26-29	3	основне	у мішаному шарі камери	21×101	–	340-330 за Поліним/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолєвським

тип III 1 А Голова котячого, варіант e

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Бабина Могила Г2	2	11	3	впускне	–	8,15×60	–	340-330 за Поліним
Золота Балка к.15 п.3	92	9	3, 500	друге впускне	серед кісток людини та в придонному шарі на вході з дромосу	6×60	Ж -20-22р	350-325 за Поліним
Лугова Могила ЦПС	12	12	3	основне	одна у грабході, 11 - у мішаному шарі камери	21×101	–	340-330 за Поліним/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолєвським
Тетянина Могила (к.46 п.2)	31	5	3	впускне	у 0,3 м на Сх від скупчення пластинок одягу під ПнЗх стінкою золоті деталі головного убору – діаметр верхньої площини конуса 20см, голова людини на ребрі вздовж верхнього кільця ажурних пластин, а 3 в центрі площини верхньої частини	2,1×?	–	350-300 за Мурзіним

тип III 1 В Котячий хижак, варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Акимівка к.11 п.3	64	7×9,5	3 та С	основне	4 з них біля правої сторони нижньої щелепи від вуха до ший в ряд вище ряду прямокутних бляшок від вуха до середини плеча стрічка гудзиків, а далі до хребта гудзики чергуються з бляшками зображеннями догори та донизу, декілька бляшок в районі лівоюю ключиці та вище лівого плеча	1,1×45-50	Ч та Ж	–
Баби	2	–	3	основне	у ПдСх ніші	3,5×115	–	470-450 за Алексеевим
Бердянський СМ	6	9×15	3	бокове	винесена грабіжниками у вх. яму	8,4×70	Ж	380-370 за Полінім/ 380-365 за Алексеевим
Бердянський ЦМ	65+5	9×14-15	3	основне	на дні камери на площі розмірами 1,5×1м, у ровіку камери	8,4×70	Ч	380-370 за Полінім/ 380-365 за Алексеевим
Бердянський ЦМ	14	22-23×18-20	3	основне	на дні камери	8,4×70	Ч	380-370 за Полінім/ 380-365 за Алексеевим
Велика Знам'янка к.13 ЦПС	24	12×20	3	основне	у граб ходу	3,6×32	Ч та Ж	450 за Полінім/ 460-450 за Алексеевим
Велика Знам'янка к.13 ЦПС	5	10×16	3	основне	у граб ходу	3,6×32	Ч та Ж	450 за Полінім/ 460-450 за Алексеевим
Вовчанське к.8п.2	38+2 фр	10×15	3	впускне	–	2,4×35	Ж	400-350 за Полінім, Кубишевим
Дорт-Оба к.2 (курган Пастака)	2	–	3	основне	–	?	Ж	400-300
Любимівка к.45п.1	27	–	3	основне	–	0,8×18	Ж?	–
Малий Чортомлик	5+1 фр	12×15	3	основне	у підвішеному стані на місці можливого розташування голови	1,9×30	Ж?	450-425 за Полінім / 450-400 за Мозолевським
Німфейський к.17 8/1876	?	–	3	основне	–	точні не вказані	–	475-425 за Алексеевим
Чортомлик ЦПС кам.1 (ПдСх)	24	9×15	3, 958	супровідне	біля ПнСх Стінки камери	19,5×120	–	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексеевим
Чортомлика к.31	29	10×15	3	основне	на черепі Ж	0×8 - розораний	Ж	475-450 за Полінім
Чортомлика к.31	1	10×15	3	основне	на черепі Ж	0×8 - розораний	Ж	475-450 за Полінім
Чортомлика к.40	1	5×10	3	основне	у заповненні граб ходу	1,5×35	–	450-425 за Полінім

тип III 1 В Котячий хижак, варіант б

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Куль-Оба	1	14×30	3	основне	–	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Полінім/ 350-300 за Алексеевим
Лугова Могила тризна	78	10×19	3	поза похованням	Зх частина рову, біля проходу	21×101	–	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексеевим/ 310-290 за Мозолевським
Лугова Могила ЦПС	1	27×65	3	основне	у мішаному шарі камери	21×101	–	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексеевим/ 310-290 за Мозолевським
Лугова Могила ЦПС	2	11×22	3	основне	у мішаному шарі камери	21×101	–	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексеевим/ 310-290 за Мозолевським
Перший Мордвинівський БП	16	16×?	3	бокове	–	7×?	Ж - 15-17р	350-300/

тип III 1 В Котячий хижак, варіант с

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насищу, м	Стать похованого, вік	Датування
Бердянський ЦМ	102	35×25	3, 583	основне	на дні камери	8,4×70	Ч	380-370 за Полінім/ 380-365 за Алексеевим
Куль-Оба	2+1+1	18×30	3	основне	розкидані пластинки по всій камері - можливо частково впали з одягу, що висів на крюках на стінах	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Полінім/ 350- 300 за Алексеевим
Мелітопольський Г1	51	20- 22×38-40	3, 700- 750	бокове	5 у вх ямі, 3 - на місці відсутніх хребців, та взовж нижнього ребра правої сторони Ж	4-6?×40	Ж	350-340 за Полінім / 350-320 за Алексеевим
Шульгівка ЦП	21	—	3	основне?	по середині камери	4,26×127,8	Ч? та Ж? (за Мозолевським, 1988)	після 330 за Алексеевим, 2006

тип III 1 В Котячий хижак, варіант d

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насищу, м	Стать похованого, вік	Датування
Лугова Могила ЦПС	4	12×21	3	основне	у мішаному шарі камери	21×101	—	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексеевим/ 310-290 за Мозолевським
Лугова Могила ЦПС	2	13×21	3	основне	у мішаному шарі камери	21×101	—	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексеевим/ 310-290 за Мозолевським

тип III 1 В Котячий хижак, варіант e

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насищу, м	Стать похованого, вік	Датування
Володимирівка к.4 п.1	4+8 фр	10-12×22	3, 375	основне		2×35	Ж	
Мелітопольський Г1	35	12- 18×40-48	3, 600- 650	бокове	6 у вх ямі, біля ПдСх стінки камери	4-6?×40	Ж	350-340 за Полінім / 350-320 за Алексеевим
Петрівка к.4 п.1 (Мар'янівський радгосп)	1	12×19	3	впускне	у заповненні камери	1,8×40	Ж	—
Рахманівка к.1	1	—	3					

тип III 1 С Образ хижак, варіант a

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насищу, м	Стать похованого, вік	Датування
Гайманова Могила ПнГ №1 п.3	8	16,5×22	3, 375	впускне	5 екз - частково у шарі над похованням частково на дні у гробовищі П.3	8×75-85	Ж	360-325/ 365-350 за Полінім
Гайманова Могила ПнГ №1 п.3	27	14×19,5	3, 500	впускне	7 у дромосі вх ями 1	8×75-85	Ж	360-325/ 365-350 за Полінім
Товста Могила ЦПС	6	17×21	3	основне	купка платівок на місці ступнів ніг небіжчика	8,6×60	Ч -45-50р	375-365 за Полінім/ 350-320 за Мозолевським 350/340-320 за Алексеевим

тип III 1 С Образ хижак, варіант b

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насищу, м	Стать похованого, вік	Датування
Велика Знам'янка к.13 ЦПС	46	15	3	основне	у граб ходу	3,6×32	Ч та Ж	450 за Полінім/ 460-450 за Алексеевим
Вовчанське к.8п.1	7	8×10	3, 750	основне	—	2,4×35	Ч? та Ж?	500-400 за Полінім

тип III 1 D Шматування, варіант a

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насищу, м	Стать похованого, вік	Датування
Чмирева Могила БП	3	—	3	бокове	у Пд кутку камери поряд із	5,7×70-57	Ж	375-350 за Полінім/

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
					входом			360-325 за Алексєєвим

тип III 1 D Шматування, варіант b

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Архангельська слобода к.5 п.1	105	19×29,5	3	бокове (впускне?)	в районі грудної клітини	2,5×52	Ч	410-400 за Полінім

тип III 1 D Шматування, варіант c

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування	
Велика Білозерка к.2 п.3 (Суворова радгосп)	2	–	3	основне	–	1,7×25	–	–	
Златопіль к.16 гр2	5	20×25	3	основне	навколо черепу	2,65×44			
Златопіль к.16 гр4 ПС2 п.3	26	22×26	3	впускне?	навколо черепу	2,65×44	Ж	400-375 за Полінім	
Мала Ленетиха к.9 п.4	21+11з підвісками	23×28	3, 585	впускне	ніша 2	висота останців 4,9×70м	Ж -30-35 р.	400-370 за Полінім/ 375-350 за Вітрик, Данилко/ 380-370 за Бессоноюво	
Носаки к.4 гр1 ЦП	7	20×25	3	основне з двома в'язами - первинне та вторинне поховання?	у мішаному заповненні камери у підвищеному стані	4×45	–	400-390 за Полінім	
Ольгине к.1 п.4 (група Братолобівського)	52	21-23×26-28	3, 375	впускне	від черепа до стегнових кісток простягалися ряди платівок	2,2×28	Ж	350 за Бессоноюво/ 385-365 за Полінім	
Товста Могила БПС	33	32×37	3	бокове	рукави нижче ліктя концентричним поясками, ліва - 19. права - 14	8,6×60	Ж-30р	365-350 за Полінім 350-320 за Мозолевським/ 350/340-320 за Алексєєвим	
Чортмлик кам.2 (ПнСх)	ЦПС	6	24×29	3, 292	супровідне	біля ПдСх стінки камери скупчення	19,5×120	Ч?	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим

тип III 1 D Шматування, варіант d

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Солоха БП	17	31×32-33	3	впускне	вздовж ніг скелету Ч	18×?	Ч	400-375 за Алексєєвим/ 390-380 за Полінім

тип III 1 D Шматування, варіант e

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Гайманова Могила ПдГ №4 п.3	10	27,5-28,5	3, 583	впускне	у дромосі розкидані	8×75-85	–	380-365 за Полінім
Геремесів курган	?	–	3	–	–	6,5×55	–	–
Кам'янка к.21 п.2	6	28-30	Е	впускне	тлін від головної убору - повстяного? На черепі - склепіння впало і розчавило його	2,2×40	Ж	400-350 за Полінім

тип III 2 A Голова хижого птаха

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Архангельська слобода к.5 п.1	5	20×23	3	бокове (впускне?)	в районі грудної клітини	2,5×52	Ч	410-400 за Полінім
Велика Знам'янка к.13 ЦПС	2	17×25	3	основне	у граб ходу	3,6×32	Ч та Ж	460-450 за Алексєєвим/ 450 за Полінім
Ізобільне к.12	1	8×12	3	основне	справа від відкинутого черепа	0,35×12	Ж?	350-325 за Полінім

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Малий Чортомлик гр№1	32+6фр	9×10	3	основне	підвішений стан на місці можливого розташування голови	1,9×30	Ж?	450-425 за Полінім/ 450-400 за Мозолевським

тип III 2 В Хижий птах, варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Бабина Могила Г2	1	24×42	3, 900	впускне	—	8,15×60	—	340-330 за Полінім
Жовтокам'янка ЦПС	6	—	3	основне	на початку грабходу більша частина з бляшек	9,2×76	Ч 50-55 та Ж - 50-55	330 за Мозолевським/ 350-340 за Полінім
Жовтокам'янка ЦПС	1	—	3	основне	—	9,2×76	Ч 50-55 та Ж - 50-55	330 за Мозолевським/ 350-340 за Полінім
Литий (Мельгуновський)	17	60×?	3	впускне?	—	—	Ч?	650-600 за Алексеевим
Лугова Могила ЦПС	6	21×23	3	основне	у мішаному шарі камери	21×101	—	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексеевим/ 310-290 за Мозолевським
Лугова Могила ЦПС	2	42×47	3	основне	у мішаному шарі камери	21×101	—	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексеевим/ 310-290 за Мозолевським
Огуз ЦПС	1	21×22	3	основне	—	21×100-110	Ч?	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексеевим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
Орел	4	—	3	—	—	—	—	350

тип III 2 В Хижий птах, варіант б

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Лугова Могила ЦПС	3	21×27, 24×26	3	основне	1 - у мішаному шарі камери, 2 - у грабходу	21×101	—	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексеевим/ 310-290 за Мозолевським
Німфейський к.17 8/1876	1	—	3	основне	над черепом та на шії	точні не вказані	—	475-425 за Алексеевим
Німфейський к.24 19/1876	4	—	3	основне	навколо черепу	2,5×172	Ч	475-425 за Алексеевим

тип III 2 В Хижий птах, варіант с

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Солоха ЦП	13	25×26, 27×28	3	основне	у Пн камері	18×?	Ч	420/410-400 за Алексеевим 400 за Полінім/

тип III 2 В Хижий птах, варіант d

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Куль-Оба	8+1+1	29×35	3	основне	розкидані пластинки по всій камері - можливо частково впали з одягу, що висів на крюках на стінах	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Полінім/ 350- 300 за Алексеевим

тип III 2 С Гусеподібне, варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Велика Білозерка к.20 п.2	20	—	3	основне	нашиті на шматку тканини чи м'якої шкіри, який зотлів розташ у Сх куті камери на 20 см вище дна	1×50	—	380-340
Малий Чортомлик	9	15×17	3	основне	підвішений стан на місці можливого розташування	1,9×30	Ж?	450-425 за Полінім /

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
гр.№1					голови			450-400 за Мозолецьким

тип III 2 С Гусеподібне, варіант b

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Лугова Могила ЦПС	2	17×19, 19×21	3	основне	у мішаному шарі камери	21×101	–	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолецьким

тип III 2 С Гусеподібне, варіант с

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Водославка к.бп.2	7 з підвісками	15×24	3	підзахоронення до основного?	на грудній клітині Ж	1,4×?	Ч та Ж	–
Гайманова Могила ПнГ№1п.3	4	14,5×25	3, 500, 375	впускне	біля попереку скелету у гробовищі П.3	8×75-85	Ж	365-350 за Полінім
Перший Мордвинівський БП	1	–	3	бокове	–	7×?	Ж - 15-17р	350-300/

тип III 2 D Голубоподібне

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Носаки к.4 гр2 ПнП	1	15×20	3	впускне	у вх ямі	4×45	Ж?	400-390 за Полінім/ 340-310

тип III 2 E Куроподібне

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Німфейський к.17/8/1876	5	–	3	основне	–	точні не вказані	–	475-425 за Алексєєвим

тип III 3 A Голова барана

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Німфейський к.24/19/1876	2	–	3	основне	навколо голови	2,5×172	Ч	475-425 за Алексєєвим

тип III 3 B Голова бика

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Огуз ПМ	2	24×29	3, 958	бокове	у заповненні камери	21×100-110	Ж	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексєєвим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко

тип III 3 C Голова кабана

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Діів ВП	7	–	3	впускне	–	4×150	Ж?	350-340 за Полінім
Лугова Могила ЦПС	7	13×52	3	основне	у мішаному шарі камери	21×101	–	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолецьким
Лугова Могила ЦПС	2	9×25	3	основне	у мішаному шарі камери	21×101	–	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолецьким
Мелітопольський Г1	50	11-15×28-32	3, 800	бокове	2 у вх ямі, біля ПдСх стінки камери	4-6?×40	Ж	350-340 за Полінім / 350-320 за Алексєєвим

тип III 3 D Голова оленя

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Лугова Могила ЦПС	1	17×40	3	основне	у мішаному шарі камери	21×101	–	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолєвським
Огуз ЦПС	1	–	3	основне	–	21×100-110	Ч?	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексєєвим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко

тип III 3 E Бик лежить

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Вишнева Могила ЦП	2	–	3	основне	–	4,5×52	–	375-350 за Полінім/ 375-325 за Болтриком та Фіалко
Товста Могила БПС	11	–	3	бокове	комір одягу	8,6×60	Д	365-350 за Полінім 350-320 за Мозолєвським/ 350/340-320 за Алексєєвим
Товста Могила ЦПС	13	17×20	3	основне	купа платівок на місці стоп ніг	8,6×60	Ч -45-50р	375-365 за Полінім/ 350-320 за Мозолєвським 350/340-320 за Алексєєвим
Чортмлик ЦПС кам.2 (ШнСх)	1	16×19	3, 375	супровідне	біля ПдСх стінки камери скупчення	19,5×120	Ч?	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим

тип III 3 F Олень, варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Акимівка к.2 п.2	4	33×36	3	впускне	перенесено грабіжниками до п 1 або у грабході	1,1×38	Ж -20-25р	400-350 за Полінім
Акимівка к.2 п.2	9	21×26	3	впускне	перенесено грабіжниками до п 1 або у грабході	1,1×38	Ж -20-25р	400-350 за Полінім

тип III 3 F Олень, варіант б

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Володимирівка к.12 п.1	2	15×15	3	основне	розкидані у центрі камери	5 (7)×50	–	350-345 за Полінім
Діїв ЦП	1	–	3	основне	–	4×150	–	330 за Алексєєвим
Каїри к.2п.3	16	19×20	3, 375	впускне	знайдено у нижній частині тулуба Ж біля хребця	4,2×45	Ж 40-45р	–
Кам'янка-Дніпровська к.1 п.9	18	15×23	3, 500	впускне	ряд над рядом трикутних в районі черепу	3,5×54-58	Ж	375-350 за Полінім
Лугова Могила ЦПС	14	26×28	3	основне	13 - у мішаному шарі камери, 1 – у грабході	21×101	–	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолєвським
Мала Лепетиха к.9 п.4	8	51-53×60	3, 375	впускне	у ніші 2	висота останців 4,9×70м	Ж -30-35 р.	400-370 за Полінім/ 375-350 за Вітрик, Данилко/ 380-370 за Бессоново
Німфейський к.17 8/1876	?	–	3	основне	–	точні не вказані	–	475-425 за Алексєєвим
Солоха БП	60	23×25-26, 23×44	3	впускне	біля ніг чоловічого скелету	18×?	Ч	390-380 за Полінім / 400-375 за Алексєєвим
Шолохове к.4	4	–	3	впускне	у граб ходу під скелетом грабіжника	3,98×42-38	–	350 за Полінім

тип III 3 G Лосекозел, варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Корнійвка к.2 п.3	8	45	3	друге впускне	на черепі	1,7×40	Ж	425-400 за Полінім
Німфейський к.17 8/1876	3	–	3	основне	–	точні не вказані	–	475-425 за Алексєєвим
Солоха БП	31	34×36	3	впускне	ліворуч від ший скелету Ч у напрямку Пн стінки	18×?	Ч	390-380 за Полнім 400-375 за Алексєєвим

тип III 3 G Лосекозел, варіант б

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Бердянський ЦМ	1	20×24	3, 583	основне	граб хід ЦМ	8,4×70	Ч	380-370 за Полнім/ 380-365 за Алексєєвим

тип III 3 H Козеня

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Володимирівка к.1 п.2	28+2фр	20×30	3, 500	впускне	–	1,3×45	Ж	400-350 за Полнім

тип III 4 A Засць, що біжить

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Казенна Могила п.3	18	25×30	3	впускне	–	5,1×55-65	Ж > 50 р	400-375 за Полнім
Куль-Оба	18+4+2+1 ¹¹	16×20	3	основне	розкидані пластинки по всій камері	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Полнім/ 350-300 за Алексєєвим
Носаки к.4 гр1 ЦП	1	21×29	3	основне з двома в'язами - первинне та вторинне поховання ?	у вх. ямі 2 на точку	4×45	–	400-390 за Полнім

тип III 4 B Засць, що лежить, варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Баби	3	–	3	основне	1 у центрі камери, 2 у грабшурфі	3,5×115	–	470-450 за Алексєєвим
Баби	8	–	3	основне	у ПдСх ніші	3,5×115	–	470-450 за Алексєєвим
Велика Знам'янка к.13 ЦПС	36	12×13	3	основне	у граб ходу	3,6×32	Ч та Ж	460-450 за Алексєєвим 450 за Полнім
Верхній Рогачик к.19 п.4	3	8×11	3	основне	у заповненні камери	насіп знищено прокладкою ґрунт дороги - 0,6-0,7×25м (по ровику)	–	400-375 за О.Л. 400-300 за Полнім
Дідової Могили к.4 п.1 (Орджонікідзе)	31+47 фр	9-10×12-14	3	впускне	навколо голови	0,8×23	Ж	450-425 за Полнім
Казенна Могила п.3	11	–	3	впускне	на правій плеч кістці 11 шт в ряд : лотоси та грифон що сидить	5,1×55-65	Ж > 50 р	400-375 за Полнім
Новокам'янка к.4 п.2	4	9×15	3	основне	на скелеті	0,1×20	Ж	400-375 за О.Л. 400-350 за Редіною
Орджонікідзе к.11 (група Шахти 22)	1	8×13	3	основне	приблизно на місці грудної клітини	0,8×24	Ж	–

тип III 4 B Засць, що лежить, варіант б

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Башмачка к.6	19	–	3	основне	серед кісток Ч та Д	7,1×44,7	Ч? - скелет 1 та Ж? - скелет 2 +Д?скелет3	375-350 за Полнім

¹¹ 18 походять безпосередньо із розкопок кургану, одна предана на зберігання до Державного Ермітажу з колекції Строганова у 1926 році. Ще дві анлогічні бляшки зберігаються у Берліні та у Лондонському Британському музеї [Копейкіна, 1986, с. 42]. Ще чотири походять із зібрання Державного історичного музею у Москві та, вірогідно, походять з цього ж кургану [Журавлев, 2014, с. 120]

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Вишнева Могила ЦП	2	–	3	основне	–	4,5×52	–	375-325 за Болтриком та Фіалко/ 375-350 за Поліним
Зелене к.5 п.3	5	14-15×16-17	3	основне	на черепі стрічка з бляшок - вони чергувалися	0,8×31	Ж - підліток	–
Кам'янка ??	1	15×9	3	?	?	?	?	400-300 за Редіною?
Нововасилівка к 17 п 3 (радгосп Комінтерн)	22	–	3	впускне	навколо голови від правого до лівого плеча дугою	1,8×20,5	Ж?	430-400 за Поліним
Носаки к.4 гр1 ЦП	5	15×20	3	основне з двома вх ямами - первинне та вторинне поховання ?	у вх ямі 2 на точку	4×45	–	400-390 за Поліним
Огуз ПМ	19		3, 583, 750	бокове	у заповненні камери	21×100-110	Ж	350-345 за Поліним/ 330-325 за Алексєєвим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
Чортмлик ЦПС кам.2 (ПнСх)	46	16×21	3, 958	супровідне	біля ПдСх стінки камери скупчення	19,5×120	Ч?	350-340 за Поліним/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим
Шульгівка БП	3	–	3	бокове?	1 - у граб шурфі з БП, 1 - біля входу до камери, 1 - на підлозі камери	4,26×127,8	Ж? (за Мозолецьким, 1988)	до ? 330 за Алексєєвим, 2006

тип III 4 С Протистояння зайців

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Вишнева Могила п.4	1	–	3	впускне	у вх. ямі	4,5×52	Ж та Д - середніх літ - уламки черепа у камері + черепна кришка немовля	–
Шульгівка ЦП	1	–	3	основне?	–	4,26×127,8	Ч? та Ж? (за Мозолецьким, 1988)	після 330 за Алексєєвим, 2006

тип III 5 А Павук

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Лугова Могила ЦПС	2	18-19	3	основне	у мішаному шарі камери	21×101	–	340-330 за Поліним/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолецьким
Огуз ПМ	8	18	3, 500	бокове	у заповненні камери	21×100-110	Ж	350-345 за Поліним/ 330-325 за Алексєєвим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко

тип III 5 В Муха

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Гайманова Могила ПнГ №1 п.3	6	10-10,5×20-21	3, 500	впускне	1 екз - у шарі над гробовищем п.1	8×75-85	Ж	360-325/ 365-350 за Поліним
Огуз ПМ	1	20-23	3	бокове	у заповненні камери	21×100-110	Ж	330-325 за Алексєєвим/ 350-345 за Поліним / 330-310 за Болтриком та Фіалко

тип III 5 С Протистояння мухи та павука

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Вишнева Могила п.4	1	–	3	впускне	в центральній частині камери	4,5×52	Ж та Д - середніх літ - уламки черепа у	–

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
							камери + черепна кришка немовля	
Володимирівка к.4 п.1	1	10×35	3	основне	–	2×35	Ж	–
Мелітопольський Г1	24	11- 15×35-43	3, 600- 650	бокове	2 у вх.ямі, одна знайдена у дромосі, решта - ???	4-6?×40	Ж	350-340 за Полінім / 350-320 за Алексєєвим

тип III 6 А «Морський гребінець»

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Гайманова Могила ПДГ.№4 п.3	5	13×20	3, 500	впускне	у заповненні камери	8×75-85	–	380-365 за Полінім
Калькова Могила п.2	1	14×21	3	підзахоронення до основного	у нижній частині поховальної камери	2,5×25	–	–
Кам'янка- Дніпровська к.1 п.9	8	15	3+С	впускне	на грудній клітині під намістом	3,5×54-58	Ж	375-350 за Полінім
Огуз ПМ	11	7	3	бокове	у заповненні камери	21×100-110	Ж	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексєєвим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
Пришиб к.29 п.1	9	–	3	бокове	на комірці в р-ні ключиць	1,7×22-21	Ж?	375-350 за Полінім
Чортомлика к.29	9	12×15	3	впускне	поряд із черепом у вх.ямі та у заповненні біля dna камери	1,9×40	Ж?	365-360 за Полінім

тип III 6 В Видовжена мушля

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Чортомлика к.35	34	5×15	3	основне	у заповненні граб ходу та камери	0,3×?	Ж?	380-360 за Полінім

тип IV 1 А Класичний акант

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Бабина Могила Г2	3	30- 31×37- 38	3, 583	впускне	у дромосі 1	8,15×60	–	340-330 за Полінім
Гайманова Могила ПДГ.№4 п.3	3	33×40- 41,5	3, 375	впускне	у заповненні камери	8×75-85	–	360-325/ 380-365 за Полінім
Золота Балка к.15 п.1	4	19- 20×23- 24	3, 375, 500	основне	у районі зруйнованої верхньої частини скелету	6×60	Ж -22-25р	375-350 за Полінім
Лугова Могила ЦПС	7	9×10-11	3	основне	6 – у заповненні камери, 1 – у граб ходу	21×101	–	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолєвським
Мелітопольський Г1	7	30×40	3	бокове	три лежали навкіс згор грудної клітини	4-6?×40	Ж	350-340 за Полінім / 350-320 за Алексєєвим
Ташенак БМ	?	?	?	бокове	?	4,2 (6) ×53	Ж?+ Д	400-375 за Полінім/ 310-300 за Болтриком
Шульгівка ЦП	39	–	3	основне?	по центру камери	4,26×127,8	Ч? та Ж? (за Мозолєвським, 1988)	після 330 за Алексєєвим, 2006

тип IV 1 В Підтрикутний акант

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Велика Знам'янка к.2 п.1	1	25×45	3	основне	поряд з кістками ніг чоловіка	2×60	Ч та Ж	375-325 за Полінім
Велика Знам'янка к.2 п.1	1	13×21	3	основне	поряд з кістками ніг чоловіка	2×60	Ч та Ж	375-325 за Полінім
Казенна Могила п.3	11	–	3	впускне	на плечовій кістці правиці	5,1×55-65	Ж > 50 р	400-375 за Полінім
Мелітопольський	1	29×32	3, 583	бокове		4-6?×40	Ж	350-340 за

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Г1								Полінім / 350-320 за Алексєєвим
Носаки к.4 гр1 ЦП	1	–	3	основне з двома в'язами - первинне та вторинне поховання ?	у заповненні камери	4×45	–	400-390 за Полінім
Старший Трьохбратній гр.1	8	25×28	3, 958	основне	на скелеті Ж – покривало головного убору?	8,6×45,6	Ж та Ж	350-340 за Полінім та Трейстером (для юв. вироб) / 330-315 за Кірілінім/ 330-300- за Трейстером (за посудом)

тип IV 2 А Пальмета

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Гостра Томаківська Могила	1	–	3	впускне	–	6×60	–	510-490 за Алексєєвим
Страшна Могила ЦП	1	–	3	основне	у глині над місцем поховання на різних рівнях	7×50	Ч	375-340 за Полінім

тип IV 3 А Одношарова розетка, варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Златопіль к.5 п.5	28	15	3	впускне	на тліні від головного убору	0,3×20	Ж	375-325 за Полінім
Гайманова Могила ПдГ№4 п.3	18	16-17	3, 500	впускне	–	8×75-85	–	360-325/ 380-365 за Полінім
Жовтокам'янка ЦПС	1	15	3	основне	на початку грабходу більша частина з бляшек	9,2×76	Ч 50-55 та Ж - 50-55	330 за Мозолєвським/ 350-340 за Полінім
Златопіль к.3 п.3	6	16	3	впускне	під 3х стінкою камери у шарі затьочного ґрунту	2,3×28	–	–
Каїри к.2п.3	5	16	3	впускне	біля щелепи Ж	4,2×45	Ж 40-45р	–
Кара-Тюбе ЦПС	3	11	3	основне	–	3,6×65	–	375-350 за Болтриком
Лугова Могила ЦПС	24	16-17	3	основне	23 – у мішаному заповненні камери, 1 – у грабході	21×101	–	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолєвським
Малий Огуз	?	–	–	основне	–	5×21	–	350-340 за Полінім
Огуз ЦПС	8+фр-ти	8-21	3	основне	у заповненні камери	21×100-110	Ч?	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексєєвим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
Ольгине к.3 п.4 (група Братолобівського)	3	18	3, 375	основне	у заповненні камери	3×35	Ж?	350-325 за Бессоновою
Чортмлик ЦПС кам.1 (ПдСх)	9	16	3, 500	супровідне	біля ПнСх Стінки камери	19,5×120	–	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим
Чортмлик ЦПС кам.2 (ПнСх)	5	18	3, 375	супровідне	біля ПдСх стінки камери скупчення	19,5×120	–	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим
Чортмлик ЦПС кам.2 (ПнСх)	9	16	3, 500	супровідне	біля ПдСх стінки камери скупчення	19,5×120	Ч?	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим
Чортмлик ЦПС кам.5	7	16	3, 375	основне	–	19,5×120	Ч	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим

тип IV 3 А Одношарова розетка, варіант b

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насищу, м	Стать похованого, вік	Датування
Вільна Україна к.4 п.4 (Червоний Перекоп 4 група I)	7	–	3	впускне	–	–	Ж	350-325 за Полінім
Володимирівка к.12 п.1	4	10	3	основне	три екз. розкидані у центрі камери, 1 екз. - у грабходу	5 (7)×50	–	350-345 за Полінім
Давидівка к.Зп.3	18	11	3, 583	впускне	у граб ході	1,35×60	Ж?	
Жовтокам'янка ЦПС	3	11	3	основне	на початку грабходу більша частина з бляшек	9,2×76	Ч 50-55 та Ж - 50-55	330 за Мозолевським/ 350-340 за Полінім
Жовтокам'янка ЦПС	2	10	3	основне	на початку грабходу більша частина з бляшек	9,2×76	Ч 50-55 та Ж - 50-55	330 за Мозолевським/ 350-340 за Полінім
Золота Балка к.15 п.2	18	14	3	перше впускне	у заповненні камери від п.1 та п.2	6×60	Ч -40-45р	375-350 за Полінім
Золота Балка к.15 п.2	12	10	3	перше впускне	у заповненні камери від п.1 та п.2	6×60	Ч -40-45р	375-350 за Полінім
Золота Балка к.22п.1	5	10	3	основне	у заповненні камери	5,15×40	Ж	350-340 за Полінім
Зобільне к.3 п.2	4	19	3	основне	у заповненні камери	0,65×22	Ж	–
Кара-Тюбе ЦПС	2	8	3	основне	–	3,6×65	–	375-350 за Болтриком
Огуз ЦПС	7	8-11	3	основне	у заповненні камери	21×100-110	Ч?	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексеевим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
Пришиб к.40	2	8		основне	в центрі овалу серед прямокутних пластин	1×16	Ч? та Ж?	–
Рахманівка к.1	3		3					
Ташенак БМ	?	?	?	бокове	–	4,2 (6) ×53	Ж?+ Д	400-375 за Полінім/ 310-300 за Болтриком
Товста Могила БПС	147	–	3	бокове	рукави та грудна клітина	8,6×60	Д	365-350 за Полінім 350-320 за Мозолевським/ 350/340-320 за Алексеевим
Чортмлик ЦПС кам.2 (ПнСх)	64	13	3, 583	супровідне	біля ПдСх стінки камери скупчення	19,5×120	Ч?	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексеевим
Чортмлик ЦПС кам.4 (ПнЗх)	20	11	3, 375	основне у камері	–	19,5×120	Ж	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексеевим
Чортмлик ЦПС кам.5	13	9-13	3, 958, 375, 750, 583	основне	–	19,5×120	Ч	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексеевим

тип IV 3 А Одношарова розетка, варіант c

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насищу, м	Стать похованого, вік	Датування
Лугова Могила ЦПС	10	19-20	3	основне	у мішаному шарі камери	21×101	–	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексеевим/ 310-290 за Мозолевським
Німфейський к.24 19/1876	2	–	3	основне	навколо голови	2,5×172	Ч	475-425 за Алексеевим

тип IV 3 А Одношарова розетка, варіант d

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насищу, м	Стать похованого, вік	Датування
Акимівка к.2 п.2	60	8	3	впускне	перенесено	1,1×38	Ж -20-25р	400-350 за Полінім

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
					грабіжниками до п 1 або у грабході			
Вишнева Могила ЦП	4	–	3	основне	–	4,5×52	–	375-325 за Болтриком та Фіалко/ 375-350 за Полінім
Вишнева Могила ЦП	1	–	3	основне	–	4,5×52	–	375-325 за Болтриком та Фіалко/ 375-350 за Полінім
Денисова Могила (група Лисячої Могили к.6)	14	10	3	основне	–	2×40	Ч? та Ж?	350-320 за Болтриком/ 310-290 за Мозолецьким
Куль-Оба	1	19	3	основне	розкидані пластинки по всій камері	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Полінім/ 350- 300 за Алексеевим
Мелітопольський Г1	137	8-9	3	бокове	–	4-6?×40	Ж	350-340 за Полінім / 350-320 за Алексеевим
Огуз ПМ	5	20	3	бокове	у заповненні камери	21×100-110	Ж	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексеевим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
Петрівка к.2 п.1 (Мар'янівський радгосп)	4	11		основне	на грудній клітині Ч	0,7×24	Ч	–
Пришиб к.40	14	8	3	основне	в центрі овалу серед прямокутних пластин	1×16	Ч? та Ж?	–
Чортмлик кам.2 (ПнСх)	ЦПС 116		3, 375	супровідне	біля ПдСх стінки камери скупчення	19,5×120	Ч?	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексеевим
Чортмлик кам.5	ЦПС 4	7	3, 375- 583, 585	основне	2 – у ніші L, 2 – у ніші K	19,5×120	Ч	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексеевим

тип IV 3 А Одношарова розетка, варіант е

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Верхній Рогачик «ЦП»	3	–	3	бокове	–	11×?	Ж?	375-350 за Полінім
Гайманова Могила ПдГ №4 п.3	3	30	3, 375	впускне	розкидані пластинки по всій камері	8×75-85	–	360-325/ 380-365 за Полінім
Куль-Оба	106+1	28-29	3	основне	розкидані пластинки по всій камері	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Полінім/ 350- 300 за Алексеевим
Лугова Могила ЦПС	6	24	3	основне	у мішаному шарі камери	21×101	–	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексеевим/ 310-290 за Мозолецьким
Огуз ПМ	98+13фр	28-29	3, 600, 750	бокове	у заповненні камери	21×100- 110	Ж	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексеевим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
Соболева Могила П.2 (група Завадських Могили)	30+4фр	26	3, 750	впускне	–	6×50	Ч?	350-340 за Полінім
Тетянина Могила (к.46 п.2)	33	25	3	впускне	14 - скупчення бляшок у вх ямі біля пд її стінок на площі 1,5×1 м, 10 - скупчення зі 116 пластинок на місті помосту, 7 - у заповненні камери серед людських кісток надвійською помосту, 2 - у заповненні камери біля втоку списа	2,1×?	–	350-300 за Мурзінім
Чмирева Могила БП	1	–	3	бокове	у Пд кутуку камери поряд із входом	5,7×70-57	Ж	360-325 за Алексеевим/ 375- 350 за Полінім
Чортмлик ЦПС кам.5	103	29	3, 916	основне	–	19,5×120	Ч	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексеевим

тип IV 3 А Одношарова розетка, варіант f

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Гайманова Могила ПнГ №1 п.3	12	19-22×20- 22	3, 500	впускне	у гробовищі	8×75-85	Ж	360-325/ 365-350 за Полінім
Лугова Могила ЦПС	11	19-20, 24	3	основне	у мішаному шарі камери	21×101	–	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолєвським
Огуз ПМ	3	28	3	бокове	у заповненні камери	21×100-110	Ж	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексєєвим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко

тип IV 3 В Двошарова розетка

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Верхній Рогачик к.11 п.2	7	20	3	основне	–	2×46	–	375-350 за Полінім/ 375-325 за Болтриком, Фіалко
Мелітопольський Г1	36	20	3	бокове	–	4-6?×40	Ж	350-340 за Полінім / 350-320 за Алексєєвим
Мелітопольський Г1	3	31	3	бокове	–	4-6?×40	Ж	350-340 за Полінім / 350-320 за Алексєєвим
Огуз ПМ	3	25	3	бокове	у заповненні камери	21×100-110	Ж	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексєєвим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
Орел	2		3					
Перший Мордвинівський БП	65	18	3	бокове	–	7×?	Ж - 15-17р	350-300/
Чортомлик ЦПС кам.2 (ПнСх)	20+2фр	10	3, 583- 958	супровідне	біля ПдСх стілки камери скупчення	19,5×120	Ч?	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим

тип IV 3 С Розетка у високому рельєфі

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Бабина Могила Г2	1	25	3	впускне	у дромосі 1	8,15×60	–	340-330 за Полінім
Огуз ЦПС	2	28	3	основне	–	21×100-110	Ч?	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексєєвим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
Тетянина Могила (к.46 п.2)	52	20	3	впускне	51 - скупчення пластинок у ПнЗх куті камери - ін сіту від одягу. Що висів на кроках на ПнЗх стінці, 1 - скупчення пластинок у 0,3м на Пд від головного убору на дні камери - 46 золотих бляшок	2,1×?	–	350-300 за Мурзінім

тип IV 3 D Складна розетка

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Бабина Могила Г2	1	24	3, 375	впускне	–	8,15×60	–	340-330 за Полінім
Лугова Могила ЦПС	13	19-23	3	основне	11 - у мішаному шарі камери, 1 – у грабході	21×101	–	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолєвським

тип IV 3 Е Квітка арації

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Мелітопольський Г1	68	20×22-23	3	бокове	на місті стоп Ж	4-6?×40	Ж	350-340 за Полінім / 350-320 за Алексєєвим
Огуз ПМ	4	20	3, 375, 500	бокове	–	21×100-110	Ж	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексєєвим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко

тип IV 3 F Стилїзована розетка, варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Огуз ЦПС	1	13	3	основне	–	21×100-110	Ч?	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексєєвим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
Чортмлик ЦПС кам.5	3	7-8	3, 900, 958	основне	–	19,5×120	Ч	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим

тип IV 3 F Стилїзована розетка, варіант б

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Бабина Могила Г2	1	18	3	впускне	у дромосі 1	8,15×60	–	340-330 за Полінім
Башмачка к.6	14	–	3	основне	серед кісток Ч та Д	7,1×44,7	Ч?- скелет 1 та Ж?- скелет 2 +Д?скелет3	375-350 за Полінім
Верхній Рогачик к.10	6	8	3	основне	–	1,4×48	–	–
Вільна Україна к.22 п.2 (Червоний Перекоп 4)	18	7	3	бокове	–	2,5×54	Ж	375-325 за Полінім
Геремєєв курган	?	–	3	–	–	6,5×55	–	–
Городєєв к.3 гр1	3	7	3	основне	–	0,4×26	–	400-300 за Суботінім
Золота Балка к.15 п.3	1	16	3	друге впускне	–	6×60	Ж -20-22р	350-325 за Полінім
Лугова Могила кам.11	5	12	3	бокове	в районі черепа Ч?	21×101	Ч?	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолєвським
Лугова Могила ЦПС	4	5-7	3	основне	у мішаному шарі камери	21×101	–	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолєвським
Лугова Могила ЦПС	17	11	3	основне	10 - у мішаному шарі камери, 7 – у грабходу	21×101	–	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолєвським
Чортмлик ЦПС кам.1 (ПдСх)	6	16	3, 375	супровідне	біля ПнСх стінки камери	19,5×120	–	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим
Чортмлик ЦПС кам.2 (ПнСх)	3	16	С+3	супровідне	біля ПдСх стінки камери скупченняв	19,5×120	Ч?	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим

тип IV 3 F Стилїзована розетка, варіант с

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Золота Балка к.13 п.1	3	21	3	основне	у заповненні камери	4,6×30	–	375-345 за Полінім
Кара-Тюбе ЦПС	2	22	3, 750	основне	–	3,6×65	–	375-350 за Болтриком
Носаки к.4 гр1 ЦП	2	20	3	основне з двома вх ямами - первинне та	в дромосі катакомби	4×45	–	400-390 за Полінім

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
				вторинне поховання ?				
Огуз ПМ	4	21	3	бокове	у заповненні камери	21×100-110	Ж	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексеевим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
Огуз ПМ	8	18	3	бокове	у заповненні камери	21×100-110	Ж	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексеевим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
Перший Мордвинівський БП	3	20	3	бокове	–	7×?	Ж - 15-17р	350-300/

тип IV 3 F Стилізована розетка, варіант d

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Золота Балка к.22п.1	2	16	3	основне	у заповненні камери	5,15×40м	Ж?	350-340 за Полінім
Чортмлик ЦПС кам.5	1	19	3, 958	основне	у ніші L	19,5×120	Ч	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексеевим

тип IV 3 F Стилізована розетка, варіант e

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Бабина Могила Г2	2	20	3, 583	впускне	у дромосі 1	8,15×60	–	340-330 за Полінім
Куль-Оба	2	21	3	основне	–	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Полінім/ 350- 300 за Алексеевим
Лугова Могила ЦПС	21	11-15	3	основне	20 - у мішаному шарі камери, 1 – у грабході	21×101	–	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексеевим/ 310-290 за Мозолецьким

тип IV 3 G Складена з лотосів розетка, варіант a

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Верхній Рогачик к.11 п.2	4	17	3	основне	у заповненні камери	2×46	–	325-300 за Болтриком / 375-325 за Болтриком, Фіалко/ 375-350 за Полінім
Гайманова Могила ПдГ №4 п.3	25	32	3, 500	впускне	у заповненні вх ями та дромосу та у шарі заповнення камери та середній ряд головного убору на ПдЗх поперечної балці настилу	8×75-85	–	360-325/ 380-365 за Полінім
Давидівка к.Зп.3	1	35	3, 500	впускне	у граб ходу	1,35×60	Ж?	
Калькова Могила п.2	2	31	3, 500	підзахоронення до основного	у нижній частині поховальної камери	2,5×25	–	–
Лугова Могила ЦПС	6	19	3	основне	у мішаному шарі камери	21×101	–	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексеевим/ 310-290 за Мозолецьким
Огуз ПМ	3	54-55	3, 583	бокове	у заповненні камери	21×100-110	Ж	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексеевим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко

тип IV 3 G Складена з лотосів розетка, варіант b

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Носаки к.12 гр2 п.1	1	31×33	3	основне	під гомілковою кісткою у 1 м від ЗПнЗх стінки, скоріш за все перевідкладена	2×30	–	–
Носаки к.13 п.3	1	37×37	3	основне	у купі кісток людських у вх ямі	3,45×48-50	–	400-375 за Бидзilia и др 1977 с63-64/ 390-380 за Бидзilia, Полин 2012 с517
Піски к.9 п.1	24	30×40	C+3	впускне	на поясі	2,5 (4) × 35	Ч?	350-300 за???/ 350-325 за Полиним

тип IV 3 G Складена з лотосів розетка, варіант с

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Шульгівка ЦП	1	–	3	основне?	в камері	4,26×127,8	Ч? та Ж? (за Мозолевським, 1988)	після 330 за Алексеевим, 2006

тип IV 4 A Два лотоси

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Вишнева Могила ЦП	2	–	3	основне	–	4,5×52	–	375-350 за Полиним/ 375-325 за Болтриком, Фіалко
Гайманова Могила ПдГ№4 п.3	24	16-17×19-19,5	3, 375	впускне	у заповненні вх ями та у шарі заповнення камери	8×75-85	–	360-325/ 380-365 за Полиним
Мелітопольський Г1	21	15-16×18-20	3	бокове	у переміщеному положенні на місці голови покійниці	4-6?×40	Ж	350-340 за Полиним / 350-320 за Алексеевим
Огуз ЦПС	2	16×19	3	основне	у заповненні камери	21×100-110	Ч?	350-345 за Полиним/ 330-325 за Алексеевим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
Товста Могила БПС	9	–	3	бокове	комір одягу	8,6×60	Д	365-350 за Полиним 350-320 за Мозолевським/ 350/340-320 за Алексеевим
Чортмлик кам.1 (ПдСх) ЦПС	2	19×?	3, 292, 500	супровідне	біля ПнСх Стінки камери	19,5×120	–	350-340 за Полиним/ 350-325 (329/328?) за Алексеевим
Чортмлик кам.2 (ПнСх) ЦПС	25	19×?	3, 292, 500	супровідне	біля ПдСх стінки камери скупчення	19,5×120	Ч?	350-340 за Полиним/ 350-325 (329/328?) за Алексеевим
Чортмлик кам.3 (ПдЗх) ЦПС	2	19×?	3, 292, 500	супровідне	під черепом там де башлик застьобувався	19,5×120	Ч та Ч	350-340 за Полиним/ 350-325 (329/328?) за Алексеевим

тип IV 4 B Лотос, варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Бабина Могила Г2	1	14×19	3, 583	впускне	–	8,15×60	–	340-330 за Полиним
Водославка к.1	15	–	3	основне	серед скупчення кісток	2,6×50	ЧЧЖ скупчення кісток	–
Гайманова Могила ПдГ№4 п.3	62	13-16,5×19	3, 500	впускне	у заповненні вх ями та дромосу та у шарі заповнення камери та чотири ряди по два над і під рядом ажурних розеток чергування квітки та лотосу головного убору на ПдЗх поперечної балці настилу	8×75-85	–	360-325/ 380-365 за Полиним
Казенна Могила п.3	9	–	3	впускне	на правій плеч кістці 11 шт в ряд : лотоси та грифон що сидить	5,1×55-65	Ж > 50 р	400-375 за Полиним

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Лугова Могила ЦПС	5	13×15, 16-17×19-22	3	основне	2 – у заповненні камери, 3 – у грабході	21×101	–	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексеевим/ 310-290 за Мозолевським
Лугова Могила ЦПС	4	16×20	3	основне	у заповненні камери	21×101	–	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексеевим/ 310-290 за Мозолевським
Тетянина Могила (к.46 п.2)	30	10×15	3	впускне	скупчення пластинок у ПнЗх купі камери - ін сігу від одягу. Що висів на крюках на ПнЗх стінці	2,1×?	–	350-300 за Мурзінім

тип IV 4 В Лотос, варіант б

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Златопіль к.16 гр2	1	15×16	3	основне	–	2,65×44	–	–
Казенна Могила п.2	1	10×10	3	впускне	у вх ямі	5,1×55-65	–	–
Огуз ПМ	13	19	3, 750, 900	бокове	у заповненні камери	21×100-110	Ж	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексеевим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
Огуз ЦПС	3	13×17	3	основне	у заповненні камери	21×100-110	Ч?	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексеевим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
Орел	1	?	3	–	–	–	–	350
Ташенак БМ	?	?	?	бокове	–	4,2 (6) ×53	Ж?+ Д	400-375 за Полінім/ 310-300 за Болтриком
Чортотлик ЦПС кам.4 (ПнЗх)	28	14×16	3, 292	основне у камері	–	19,5×120	Ж	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексеевим
Шульгівка ЦП	38	–	3	основне?	–	4,26×127,8	Ч? та Ж? (за Мозолевським, 1988)	після 330 за Алексеевим, 2006

тип IV 4 С Лотос з пальметою

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Солоха БП	10	25×30	3	впускне	вздовж ніг скелету Ч	18×?	Ч	400-375 за Алексеевим 390-380 за Полінім

тип IV 4 D Лотос квітне, варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Водославка к.1	15	–	3	основне	серед скупчення кісток	2,6×50	ЧЧЖ скупчення кісток	–
Гайманова Могила ПдГ.№4 п.3	62	16×17	3, 500	впускне	у заповненні вх ями та дромосу та у шарі заповнення камери та чотири ряди по два над і під рядом ажурних розеток чергування квіткі та лотосу головного убору на ПдЗх поперечної балці настилу	8×75-85	–	380-365 за Полінім
Лугова Могила ЦПС	7	9×11-13	3	основне	5 – у заповненні камери, 2 – у грабході	21×101	–	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексеевим/ 310-290 за Мозолевським
Огуз ПМ	2	15×18	3, 500	бокове	у заповненні камери	21×100-110	Ж	350-345 за Полінім/

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
								330-325 за Алексеевим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
Тетянина Могила (к.46 п.2)	15	10×15	3	впускне	скупчення пластинок у ПнЗх куті камери - ін сіту від одягу. Що висів на кроках на ПнЗх стінці	2,1×?	–	350-300 за Мурзінім

IV 4 D Лотос квітне, варіант b

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Верхній Рогачик к.11 п.2	3	15×18	С	основне	–	2×46	–	375-350 за Полінім/ 375-325 за Болтриком, Фіалко/
Лугова Могила ЦПС	7	11-14×18-20	3	основне	6 –у заповненні камери, 1 –у грабході	21×101	–	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексеевим/ 310-290 за Мозолевським

тип IV 4 Е Приквітник

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Малий Огуз	4	–	3	основне	–	5 x 21	–	350-340 за Полінім
Огуз ЦПС	2	–	3	основне	у заповненні камери	21×100-110	Ч?	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексеевим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко

тип V 1 А Трикутник з волют

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Діїв ЦП	1	–	3	основне	–	4×150	Ч?	350-340 за Полінім 330 за Алексеевим

тип V 1 В Трикутник з розеток

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Архангельська слобода к.5 п.1	1	9×9	3	бокове (впускне?)	в районі грудної клітини	2,5×52	Ч	410-400 за Полінім
Бердянський СМ	4+1фр.	18×18	3, 500	бокове	винесена грабіжниками у вх яму	8,4×70	Ж	380-370 за Полінім/ 380-365 за Алексеевим
Бердянський ЦМ	1	15×17	3, 583	основне	на дні камери	8,4×70	Ч	380-370 за Полінім/ 380-365 за Алексеевим
Богданівка к.3 п.2	34	11	3	впускне	біля голови	0,8×36	Ж	410-400 за Полінім
Золота Балка к.13 п.1	1	19×19	3	основне	у заповненні камери	4,6×30	–	375-345 за Полінім
Казенна Могила п.3	16+12фр	–	3	впускне	на плечовій кістці правниці	5,1×55-65	Ж > 50 р	400-375 за Полінім
Мар'янське к.5 п.1	12	–	3	?	?	?	?	–

тип V 1 С Трикутник з псевдозерні

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Архангельська слобода к.5 п.1	185	20-21	3	бокове (впускне?)	більшість біля хребців на грудях	2,5×52	Ч	410-400 за Полінім
Архангельська слобода к.5 п.1	101	14-15,5	3	бокове (впускне?)	більшість біля хребців на грудях	2,5×52	Ч	410-400 за Полінім
Бабина Могила Г1	1	16-19	3	основне	у дромосі 1	8,15×60	Ж	350-340 за Полінім
Бабина Могила Г1	1 з підвіскою	16-19 +24×9	3	основне	у мішаному заповненні камери	8,15×60	Ж	350-340 за Полінім
Бабина Могила Г2	1	17-22	3	впускне	у дромосі 1	8,15×60	–	340-330 за Полінім
Башмачка к.6	88	–	3	основне	серед кісток Ч та Д	7,1×44,7	Ч? -скелет 1 та Ж? -скелет 2 +Д?скелет3	375-350 за Полінім
Бердянський СМ	48	8-15	3, 583,	бокове	49- винесені	8,4×70	Ж	380-370 за Полінім/

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
			700		грабіжниками у вх яму, 3 - в схованці №3, яка сильно пограбована			380-365 за Алексєєвим
Бердянський ЦМ	1043	8-22	3, 500. 583	основне	на дні камери на площі розмірами 1,5×1м	8,4×70	Ч	380-370 за Полінім/ 380-365 за Алексєєвим
Верхній Рогачик «БП»	6	–	3	основне	–	11×?	–	
Верхній Рогачик к.12 п.1	62	14-14	3	основне	у вх ямі та дромосі та камері	3,2×54	–	350-325 за Болтрик, Фіалко/ 375-350 за Полінім
Верхній Рогачик к.19 п.4	2	9-11	3	основне	заповнення камери	насип знищено - 0,6- 0,7×25м (по ровику)	–	400-375 за О.Л. 400-300 за Полінім
Верхній Рогачик кХVІ п.2	1	–	3	–	–	–	–	365-355 за Монаховим та Полінім
Вишнева Могила ЦП	5	–	3	основне	у заповненні камери	4,5×52	–	375-325 за Болтриком та Фіалко/ 375-350 за Полінім
Вільна Україна к.22 п.3 (Червоний Перекоп 4)	6	–	3	основне	–	2,5×54	Ч	–
Водославка к.1	27	16-16	3	основне	серед скупчення кісток	2,6×50	ЧЧЖ скупчення кісток у ПнЗх куті - чоловіка юного, чоловіка та жінки середнього віку	–
Водославка к.1	30	11-13	3	основне	серед скупчення кісток	2,6×50	ЧЧЖ скупчення кісток у ПнЗх куті - чоловіка юного, чоловіка та жінки середнього віку	–
Володимирівка к.12 п.1	17	8-12	3	основне	4 шт розкидані у центрі камери, 13 шт у граб ходу	5 (7)×50	–	350-345 за Полінім
Гайманова Могила ПдГ №4 п.3	8	20-21	3, 500	впускне	у шарі заповнення камери	8×75-85	–	360-325/ 380-365 за Полінім
Гайманова Могила ПнГ №1 п.3	43	13-18	3, 500	впускне	на стопах скелету	8×75-85	Ж	360-325/ 365-350 за Полінім
Гайманове Поле к.11	2	–	3	основне	у заповненні камери	2×36	–	–
Геремесів курган	?	–	3	–	–	6,5×55	–	–
Дорт-Оба к.1	498	–	3	основне	на грудній клітині скелету	5×?	Ч	400-350 за Алексєєвим
Жовтокам'янка ЦПС	11	17-19	3	основне	на початку грабходу більша частина з бляшек	9,2×76	Ч 50-55 та Ж - 50-55	330 за Мозолєвським/ 350-340 за Полінім
Жовтокам'янка ЦПС	32	12-12	3	основне	на початку грабходу більша частина з бляшек	9,2×76	Ч 50-55 та Ж - 50-55	330 за Мозолєвським/ 350-340 за Полінім
Золота Балка к.13 п.1	2	10-10	3	основне	у заповненні камери	4,6×30	–	375-345 за Полінім
Золота Балка к.15 п.1	34	13-15	3	основне	у районі зруйнованої верхньої частини скелету	6×60	Ж -22-25р	375-350 за Полінім
Золота Балка к.15 п.1	43	10-11	3	основне	у районі зруйнованої верхньої частини скелету	6×60	Ж -22-25р	375-350 за Полінім
Золота Балка к.17 п.3	2	8	3	основне	у заповненні камери	1,3×20	Ч	??- 390 за Полінім
Золота Балка к.22п.1	1	19-20	3	основне	у заповненні камери	5,15×40	Ж	350-340 за Полінім
Золота Балка к.22п.1	2	8	3	основне	у заповненні камери	5,15×40	Ж	350-340 за Полінім
Каїри к.2п.3	80	9-12	3	впускне	37 шт знайдено у нижній частині тубула Ж біля хребця	4,2×45	Ж 40-45р	–
Кам'янка- Дніпровська к.1 п.9	38	13	3	впускне	ряд над метопідою	3,5×54- 58	Ж	375-350 за Полінім
Кара-Тюбе ЦПС	16	14	3	основне	–	3,6×65	–	375-350 за Болтриком
Куль-Оба	206	20	3	основне	розкидані пластинки по всій камері	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Полінім/ 350- 300 за Алексєєвим

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Куль-Оба	176+6	14	3	основне	розкидані пластинки по всій камері	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Полінім/ 350-300 за Алексєєвим
Лугова Могила ЦПС	58	7-10, 14-18	3	основне	10 – у грабході, 19 – невідоме походження, 29 – заповнення камери	21×101	–	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолєвським
Мала Лепетиха к.9 п.4	144	10-11	3, 700	впускне	у ніші 2	висота останців 4,9×70м	Ж -30-35 р.	400-370 за Полінім/ 375-350 за Вітрик, Данилко/ 380-370 за Бессоновою
Малий Огуз	29	–	3	основне	–	5×21	–	350-340 за Полінім
Мар'янське к.5 п.1	16	–	3	?	–	?	?	–
Мелітопольський Г1	809	11-17	3, 700-720, 500-550, 750	бокове	55 у вх ямі, один у дромосі; багато трикутників та гудзиків лежали купкою на площі до 0,7м в діам в шарі завтовшки 10см посередині дромосу - викинуті грабіжниками, 15 у вх ямі	4-6?×40	Ж	350-340 за Полінім / 350-320 за Алексєєвим
Носаки к.2 п.2	14	16	3	основне	у вх ямі на місці граб точку	3,7×50	–	–
Носаки к.2 п.3	1	16	3	впускне	у дромосі поховання 2	3,7×50	–	–
Носаки к.4 гр1 ЦП	1	–	3	основне з двома вх ямами - первинне та вторинне поховання ?	у заповненні камери	4×45	–	400-390 за Полінім
Огуз ПМ	1257	18-22	3	бокове	у заповненні камери	21×100-110	Ж	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексєєвим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
Огуз ЦПС	25	18-22	3	основне	–	21×100-110	Ч?	330 за Алексєєвим/ 350-345 за Полінім
Орел	1	–	3	–	–	–	–	350
Перший Мордвинівський ЦП	2	18	3	основне	–	7×?	–	375-325 за Полінім
Петрівка к.2 п.1 (Мар'янівський радгосп)	5	10	3	основне	на грудній клітині Ч	0,7×24	Ч	–
Петрівка к.4 п.2 (Мар'янівський радгосп)	7	11	3	основне	у центрі камери	1,8×40	Ч? та Ж?	–
Сахнова Могила п.3 (к.29 Велика Білозерзка)	20	9-10	3	впускне	на голові на залишках шкіри по периметру трикутника	4,5×62-68	Ж -30-35 р	360-
Солоха БП	95	15×18	3	впускне	вздовж ніг скелету	18×?	Ч	390-380 за Полінім / 400-375 за Алексєєвим
Страшна Могила ЦП	19	–	3	основне	у глині над місцем поховання на різних рівнях	7×50	Ч	375-340 за Полінім
Ташенак БМ	?	?	3	бокове	?	4,2 (6) ×53	Ж?+ Д	400-375 за Полінім/ 310-300 за Болтриком
Товста Могила ЦПС	60	16,5	3	основне	купа платівок на місці ступнів ніг небіжчика	8,6×60	Ч -45-50р	350-320 за Мозолєвським/ 375-365 за Полінім/ 350/340-320 за Алексєєвим
Чмирева Могила БП	26	–	3	бокове	у Пд кутуку камери поряд із входом	5,7×70-57	Ж	360-325 за Алексєєвим/ 375-350 за Полінім
Чортомлик ЦПС кам.1 (ПдСх)	88	–	3, 292,500	супровідн е	біля ПнСх Стінки камери	19,5×120	–	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим
Чортомлик ЦПС кам.2 (ПнСх)	316	–	3, 292, 375, 900	супровідн е	біля ПдСх стінки камери скупчення	19,5×120	Ч?	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насищу, м	Стать похованого, вік	Датування
Чортомлик ЦПС кам.5	18+3фр	—	3, 292, 900	основне	—	19,5×120	Ч	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим
Шолохове к.4	10	—	3	впускне	у граб ходу під скелетом грабіжника	3,98×42- 38	—	350 за Полінім
Шульгівка БП	2	—	3	бокове?	на підлозі камери	4,26×127 ,8	Ж? (за Мозолєвським, 1988)	до ? 330 за Алексєєвим, 2006
Шульгівка ЦП	32	—	3	основне?	—	4,26×127 ,8	Ч? та Ж? (за Мозолєвським, 1988)	після 330 за Алексєєвим, 2006

тип V 2 АХрестоподібна з 5 волют, варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розмір и, мм	Мет ал, проб а	Статус похован ня	Місце фіксації	Висота та діаметр насищу, м	Стать похованого, вік	Датування
Архангельська слобода к.5 п.1	18	16×17	3	бокове (впускн е?)	більшість біля лівої руки похованого	2,5×52	Ч	410-400 за Полінім
Бабина Могила Г1	1	24×25	3	основне	у мішаному заповненні камери	8,15×60	Ж	350-340 за Полінім
Бабина Могила Г2	2	14×14	3	впускне	у дромосі 1	8,15×60	—	340-330 за Полінім
Башмачка к.6	8	—	3	основне	серед кісток Ч та Д	7,1×44,7	Ч?- скелет 1 та Ж? - скелет 2 +Д?скелет3	375-350 за Полінім
Бердянський СМ	1	18×18	3, 500	бокове	винесена грабіжниками у вх. яму	8,4×70	Ж	380-370 за Полінім/ 380-365 за Алексєєвим
Бердянський ЦМ	3+566+35	17×18	3, 500, 583	основне	на дні камери на площі розмірами 1,5×1м, у ровіку	8,4×70	Ж	380-370 за Полінім/ 380-365 за Алексєєвим
Вишнева Могила ЦП	23	—	3	основне	у заповненні камери	4,5×52	—	375-325 за Болтриком та Фіалко/ 375-350 за Полінім
Вільна Україна к.22 п.2 (Червоний Перекоп 4)	6	—	3	бокове	—	2,5×54	Ж	375-325 за Полінім
Вовчанське к.8п.2	22+30фр	18×22, 12×16	3	впускне	—	2,4×35	Ж	400-350 за Полінім, Кубишевим
Гайманова Могила ПдГ№4 п.3	13	15,5- 17×16, 5-18	3, 500	впускне	у заповненні дромосу, у шарі заповнення камери	8×75-85	—	360-325/ 380-365 за Полінім
Гайманова Могила ПнГ№1п.3	8	13×13, 5	3, 500	впускне	—	8×75-85	Ж	360-325/ 365-350 за Полінім
Денисова Могила (група Лисячої Могили к.6)	27	20×20	3	впускне	—	0,8×23	Ж	450-425 за Полінім
Жовтокам'янка ЦПС	2	23×23	3	основне	на початку грабходу більша частина з бляшек	9,2×76	Ч 50-55 та Ж - 50-55	330 за Мозолєвським/ 350-340 за Полінім
Золота Балка к.15 п.2	1	20×20	3	перше впускне	у заповненні камери від п.1 та п.2	6×60	Ч -40-45р	375-350 за Полінім
Ізобільне к.1	1	21×21	3	основне	—	1,7×25	Ж?	—
Лугова Могила кам.11	1	13×13	—	бокове?	у районі черепа	21×101	Ч?	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолєвським
Лугова Могила ЦПС	17	7×8, 13×13, 16×16, 20×20	3	основне	у мішаному шарі камери	21×101	—	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолєвським
Перший Мордвинівський БП	1	33×33	3	бокове	—	7×?	Ж - 15-17р	350-300/ —
Первомайівка П к.1 п.2	15	20×20	Е	основне	у затьоку камери та у грабході	3,5×54	Ч та Ж	375-350 за Полінім
Тетянина Могила	112	16×18	3	впускне	56 - скупчення зі 116 плстинок на	2,1×?	—	350-300 за

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
(к.46 п.2)					місті помосту, 45 - скупчення бляшок у в'язі біля під'ї стінки на площі 1,5×1 м, 2 - у заповненні камери серед людських кісток надвійською помосту, 8 - у заповненні камер біля втоку списа, 1 - скупчення пластинок у 0,3м на Під від головного убору на дні камери - 46 золотих			Мурзінім
Товста Могила БПС	16	21×21	3	бокове	по 8 на передній частині взуття	8,6×60	Ж-30р	365-350 за Полінім 350-320 за Мозолевським/ 350/340-320 за Алексєєвим
Чортомлик кам.5 ЦПС	1	21×21	3, 958	основне	—	19,5×120	Ч	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим

тип V 2 А АХрестоподібна з 5 волют, варіант b

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Архангельська слобода к.5 п.1	5	26×28	3	бокове (впускне?)	більшість біля лівої руки похованого	2,5×52	Ч	410-400 за Полінім
Вовчанське к.8п.2	12	18×22, 12×16	3	впускне	—	2,4×35	Ж	400-350 за Полінім, Кубишевим
Гайманова Могила ПнГ №1п.3	4	17-17,5×17-18	3, 500	впускне	1 у дромосі в'язі 1	8×75-85	Ж	365-350 за Полінім
Лугова Могила ЦПС	27	15×15, 16×16, 17×17	3	основне	у мішаному шарі камери	21×101	—	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолевським
Солоха ЦП	2	25×25	С	основне	у Пн камері	18×?	Ч	400 за Полінім/ 420/410-400 за Алексєєвим

тип V 2 В Хрестоподібна з 4 волют

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Старший Трьохбратній гр.1	29	8×8	3	основне	вздовж хребта та кісток тазу	8,6×45,6	Ж та Ж	350-340 за Полінім та Трейстером (для юв. вироб) / 330-315 за Кірілінім/ 330-300- за Трейстером (за посудом)

тип V 3 А Солярний меандр

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Куль-Оба	1	20×20	3	основне	розкидані пластинки по всій камері	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Полінім/ 350-300 за Алексєєвим

тип V 4 А Зооморфна вісімкоподібна, варіант a

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Нововасилівка к 10 п 1 (радгосп Комінтерн)	30	—	С	основне	на основі шкіряній у центрі камери	1,7×28	Ч?	325-290 за Шапошніковою
Хоміна Могила п.2 (Нагірне к.13 п.2)	?	8×24	С	впускне	на шкіряну основу нашиті через 2,5-3см срібні бляшки, більшість розсипалась від корозії	3,2×34-44	Ч	350-325 за Полінім/ 310-290 за Мозолевським

тип V 4 А Зооморфна вісімкоподібна, варіант b

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Геремесів курган	?	—	3	—	—	6,5×55	—	—
Лугова	7	7×15	3	супровідне	в районі	21×101	Ч	340-330 за

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Могила кам.11					черепа			Полінім/ 320-300 за Алексеевим/ 310-290 за Мозолецьким
Лугова Могила ЦПС	10	8×34; 17×36	3	основне	у мішаному шарі камери	21×101	–	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексеевим/ 310-290 за Мозолецьким

тип V 4 В Складна вісімкоподіна, варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Вільна Україна к.22 п.1 (Червоний Перекоп 4)	33	?×22	3	бокове	–	2,5×54	Ж	350 за Полінім
Гайманова Могила ПнГ №1п.3	22	5,5- 6,5×29,5- 30,5	3, 500	впускне	2 екз у дромосі вх ями 1, 6 у шарі над п.3	8×75-85	Ж	365-350 за Полінім
Чортмлик кам.1 (ПдСх) ЦПС	7	8×22	3, 500	супровідне	біля ПнСх Стінки камери	19,5×120	–	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексеевим
Чортмлик кам.2 (ПнСх) ЦПС	8	8×22	3, 500	супровідне	біля ПдСх стінки камери скупчення	19,5×120	Ч?- охоронець?	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексеевим

тип V 4 В Складна вісімкоподіна, варіант б

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Золота Балка к.17 п.2	27	7×15	3	впускне	на грудній клітині та зап'ястках	1,3×20	Ж	375-350 за Полінім
Куль-Оба	12+1	?×22	3	основне	–	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Полінім/ 350- 300 за Алексеевим
Лисячої Могили к.1 п.2	1	5-7×18	3	впускне	–	1,2×32	–	350-325 за Полінім
Малий Огуз	33	–	–	основне	–	5×21	–	350-340 за Полінім

тип V 4 В Складна вісімкоподіна, варіант с

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Вишнева Могила п.4	7	–	3	впускне	в центральній частині камери	4,5×52	Ж та Д - середніх літ - уламки черепа у камері + черепна кришка немовля	–
Кара-Тюбе ЦПС	9	–	С	основне	–	3,6×65	–	375-350 за Болтриком
Страшної Могили к.4 п.2	120	–	С+3	впускне	2 на грудні Ж, інші на місці зотлілого поясу доволка тазових кісток Ч	2,5×30	Ч та Ж	375-325 за Полінім

тип V 4 С Бантоподібна, варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Бабина Могила Г2	2	6×14	3	впускне	–	8,15×60	–	340-330 за Полінім
Геремесів курган	?	–	3	–	–	6,5×55	–	–
Володимирівка к.4 п.1	126+фр	5×11	С	основне	–	2×35	Ж	–
Володимирівка к.4 п.1	51	5×11	3	основне	–	2×35	Ж	–
Калькова Могила п.2	1	6×12	3	впускне	у нижній частині поховальної камери	5,1×55-65	–	–
Лугова Могила тризна	61	2-5×12	3	–	3х частина рову біля проходу скупчення	21×101	–	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексеевим/ 310-290 за Мозолецьким
Лугова Могила ЦПС	4	7×15, 5×8	3	–	у мішаному шарі камери	21×101	–	340-330 за Полінім/ 320-300 за

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
								Алексеевим/ 310-290 за Мозольським

тип V 4 С Бантоподібна, варіант б

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Страшної Могили к.4 п.2	60	—	3	впускне	на обшлагах рукавів Ж по 30 шт на кожному	2,5×30	Ч та Ж	375-325 за Полінім

тип V 5 А Круглий гудзик, варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Акимівка к.11 п.3	619	2,5-3	3	основне	вище ряду прямокутних бляшок від вуха до середини плеча стрічка гудзиків, а далі до хребта гудзики чергуються з бляшками зображеннями догори та донизу	1,1×45-50	Ч та Ж	—
Акимівка к.2 п.2	46	6-7	3	впускне	перенесено грабіжниками до п 1 або у грабході	1,1×38	Ж -20-25р	400-350 за Полінім
Бабина Могила Г2	11	7-9	3	впускне	у дромосі 1	8,15×60	—	340-330 за Полінім
Башмачка к.6	31	—	3	основне	серед кісток Ч та Д	7,1×44,7	Ч?- скелет 1 та Ж?-скелет 2 +Д?скелет3	375-350 за Полінім
Бердянський ЦМ	56	7	3, 583	основне	на дні камери	8,4×70	Ч	380-370 за Полінім/ 380-365 за Алексеевим
БОФ к.13 п.2	?	5-6	3	впускне	на голові та скронях	8×15	Ж	—
Велика Знам'янка к.13 ЦПС	8261	2, 4	3	основне	у граб ходу	3,6×32	Ч та Ж	450 за Полінім/ 460-450 за Алексеевим
Верхній Рогачик «ЦП»	251	—	3	бокове	—	11×?	Ж?	375-350 за Полінім
Верхній Рогачик к.10	47	8	3	основне	—	1,4×48	—	—
Верхній Рогачик к.11 п.2	115	5, 7, 8-9, 9-10	3	основне	у вх ямі, у заповненні камери	2×46	—	325-300 за Болтриком / 375-325 за Болтриком, Фіалко/ 375-350 за Полінім
Верхній Рогачик к.12 п.1	32	6	3	основне	у вх ямі та дромосі та камері	3,2×54	—	350-325 за Болтрик, Фіалко/ 375-350 за Полінім
Вишнева Могила п.4	10	—	3	впускне	в центральній частині камери	4,5×52	Ж та Д - середніх літ - уламки черепа у камері + черепна кришка немовля	—
Вишнева Могила ЦП	193	—	3	основне	у заповненні камери та у вхідній ямі №2	4,5×52	—	375-325 за Болтриком та Фіалко/ 375-350 за Полінім
Вільна Україна к.14 п.2 (Червоний Перекоп 4 група II)	1	5	3	основне	біля черепу переміщеного	1,3×20	—	375-350 за Полінім
Вільна Україна к.2 п.2 (радгосп ім Блюхера)	60	—	3	бокове	—	1,5×?	Ж	375-350 за Полінім
Вільна Україна к.5 п.1 (Червоний Перекоп 4 група I)	2	6	3	основне	—	0,6×23	Ч	—
Володимирівка к.12 п.1	21	2-5	3	основне	10 шт розкидані у центрі камери, 11 шт у граб ходу	5 (7)×50	—	350-345 за Полінім
Володимирівка к.4 п.1	70	6-7	3	основне	—	2×35	Ж	—
Гайманова Могила ПдГ №4 п.2	179	7,5-8,5	3, 500	супровідне у дромосі впускного	три ряди витягнуті перпендикулярно до рядів з личинами	8×75-85	—	380-365 за Полінім
Гайманова Могила ПдГ №1 п.3	35	5	3, 500	впускне	2 у дромосі вх ямі 1	8×75-85	Ж	365-350 за Полінім
Гайманове Поле к.11	3	—	3	основне	у заповненні камери	2×36	—	—

Назва комплексу	К- кість платів ок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Геремесів курган	?	–	3	–	–	6,5×55	–	–
Давидівка к.Зп.3	10	5-6	3	впускне	у граб ходу	1,35×60	Ж?	–
Денисова Могила (група Лисячої Могили к.6)	50	–	3	основне	–	2×40	Ч? та Ж?	350-320 за Болтриком/ 310-290 за Мозолевським
Діїв ВП	76	–	–	впускне	–	4×150	Ж?	350-340 за Полнім
Жовтокам'янка ЦПС	255	4, 4,5- 6,5, 7-8, 13	3	основне	на початку грабходу більша частина з бляшек	9,2×76	Ч 50-55 та Ж - 50-55	330 за Мозолевським/ 350-340 за Полнім
Златопіль к.3 п.3	5	16	3	впускне	під 3х стінкою камери у шарі заґоючого ґрунту	2,3×28	–	–
Златопіль к.5 п.5	22	6	–	впускне	на тліні від головного убору	0,3×20	Ж	375-325 за Полнім
Золота Балка к.13 п.1	3	8	3	основне	у заповненні камери	4,6×30	–	375-345 за Полнім
Золота Балка к.15 п.1	191	7, 9	3	основне	у районі зруйнованої верхньої частини скелету	6×60	Ж -22-25р	375-350 за Полнім
Золота Балка к.15 п.1	59	5	3	супровідне	слуга у дромосі - в районі ніг від тазу до п'яток	6×60	–	375-350 за Полнім
Золота Балка к.17 п.2	65	7	3	впускне	на грудній клітині та зап'ястках	1,3×20	Ж	375-350 за Полнім
Золотий курган	25	–	3	впускне	у районі поясу	3,1×95,8	Ч	475 за Алексеевим
Зобільне к.1	24	5-8	3	основне	по обидві сторони від ймовірної грудної клітинки	1,7×25	Ж?	–
Казенна Могила п.3	639	1-2	3	впускне	навколо голови та спускалися до плеч	5,1×55-65	Ж > 50 р	400-375 за Полнім
Кайри к.2п.3	185	7	3	впускне	біля Пн 3х куту камери вище залишків шкатулки та щелепи жінки на залишках повстяної підстилки петлями до низу та утворювали два округлих скупчення діам 20 см - расшивка зотлілої тканини -86шт, 46 шт при хребцях та ребрах нижньої частини тулуба Ж	4,2×45	Ж 40-45р	–
Калькова Могила п.2	10	8	3	підзахороне ння до основного	у нижній частині поховальної камери	2,5×25	–	–
Кара-Тюбе ЦПС	80	4,5-5,5, 5-7	3	основне	заповнення камери та дромосу	3,6×65	–	375-350 за Болтриком
Козел	?	–	3	основне	у заповненні пограбованої камери	14×320	Ч?	350-300 за Лєсковим
Лугова Могила кам.11	3	10	3	–	у районі черепа	21×101	Ч?	340-330 за Полнім/ 320-300 за Алексеевим/ 310-290 за Мозолевським
Лугова Могила ЦПС	543	6-9, 10, 11	3	основне	382 – у грабході, 33 – невідоме походження, 128 – заповнення камери	21×101	–	340-330 за Полнім/ 320-300 за Алексеевим/ 310-290 за Мозолевським
Львове к.18 п.1	14	7-8	3	бокове?	на стрічці шкіряній на чолі під метопідою	21×101	Ч?	320-300 за Алексеевим Алексеевим/ 340-330 за Полнім/ 310-290 за Мозолевським
Малий Огуз	357	–	3	основне	–	5×21	–	350-340 за Полнім
Малий Чортмлик гр.№1	386	–	3	основне	підвішений стан на місці можливого розташування голови	1,9×30	Ж?	450-425 за Полнім / 450-400 за Мозолевським
Мелітопольський Г1	1076	4-11	3, 700- 720, 750	бокове	4 дрібні та 62 крупніші у вх ямі, скупчення на настилі 22 гудзиків середнього розміру на площі 10×15 см; 14 екз ін сіту - три радіальні полоси - біля коробочки з голками	4-6?×40	Ж	350-340 за Полнім / 350-320 за Алексеевим
Мелітопольський Г2	1	6×8	3	основне	у камері	4-6?×40	Ч	350 за Полнім/ 350-320 за Алексеевим
Носаки к.2 п.2	25	5-8	3	основне	у вх ямі на місці граб точку	3,7×50	–	–

Назва комплексу	К- кість платів ок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Носаки к.4 гр1 ЦП	3	–	3	впускне	у вх ямі 1 ближче до дромосу та у заповненні камери	3,7×50	–	–
Носаки к.4 гр3 ПнЗх	18	–	3	впускне	по обидва боки від голови, можливо були нашиті на стрічку + на рукавах	4×45	Д – дівч. 6-7р	390-380 за Полнім/ 340-310
Огуз насип	5	–	3	–	у насипі кургану	21×100- 110	Ч?	350-345 за Полнім/ 330-325 за Алексеевим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
Огуз ПМ	3975	3-4, 5-7, 8	3	бокове	у заповненні камери	21×100- 110	Ж	350-345 за Полнім/ 330-325 за Алексеевим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
Огуз ЦПС	378	–	3	основне	–	21×100- 110	Ч?	350-345 за Полнім/ 330-325 за Алексеевим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
Орел	6	–	3	–	–	–	–	–
Первомайвка П к.1 п.2	784	3-5	Е та 3	основне	у затьоку камери	3,5×54	Ч та Ж	375-350 за Полнім
Петрівка к.4 п.2 (Мар'янівський радгосп)	2	6	3	основне	у центрі камери	1,8×40	Ч? та Ж?	–
Рахманівка к.1	28	–	3	–	–	–	–	–
Сахнова Могила п.3 (к.29 Велика Білозерзка)	78	6	Е	впускне	на голові на залишках шкіри по периметру трикутника	4,5×62-68	Ж -30-35 р	360-
Соболева Могила п.3 (група Завадських Могили)	86	10	3	впускне	–	6×50	Ж	–
Страшної Могили к.4 п.2	78	–	С+3	впускне	на обшлагах рукавів та на грудні Ж	2,5×30	Ч та Ж	375-325 за Полнім
Ташенак БМ	?	?	3	бокове	?	4,2 (6) ×53	Ж?+ Д	400-375 за Полнім/ 310-300 за Болтриком
Тетянина Могила (к.46 п.2)	101	8	3	впускне	21 - скупчення зі 116 плстинок на місті помосту, 1 - у заповненні камери біля втоку списа, 1 - у заповненні камери серед людських кісток над виїмкою помосту	2,1×?	–	350-300 за Мурзінім
Товста Могила БПС	34	8	3	бокове	рукави концентричним поясками на плечових кістках - на лівій 19, на правій - 15	8,6×60	Ж-30р	365-350 за Полнім 350-320 за Мозолецьким/ 350/340-320 за Алексеевим
Товста Могила БПС	50	6	3	бокове	нашиті на стрічку? що розміщена біля скелету – від кисті правниці догори вздовж гробовища	8,6×60	Д	365-350 за Полнім 350-320 за Мозолецьким/ 350/340-320 за Алексеевим
Товста Могила ЦПС	398	3,5-5, 6, 8	3	основне	кілька на рівні грудної клітини, розсип у ПдСх кутку камери, де вони були перемішані із дугоподібними бр платівками від наборного поясу	8,6×60	Ч -45-50р	350-320 за Мозолецьким/ 375-365 за Полнім/ 350/340-320 за Алексеевим
Хоміна Могила п.3 (Нагірне к.13 п.3)	94	8	3	впускне	по центру камери розсип напісф бляшок та інші золотих прикрас	3,2×34-44	Ж	300-275 за Скорим/ 350-325 за Полнім/ 310-290 за Мозолецьким
Чмирева Могила БП	6?	–	3	бокове	–	5,7×70-57	Ж	360-325 за Алексеевим/ 375-350 за Полнім
Чортюмлик ЦПС кам.1 (ПдСх)	36	–	3, 583	супровідне	біля ПнСх Стінки камери	19,5×120	–	350-340 за Полнім/

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
								350-325 (329/328?) за Алексєєвим
Чортмлик кам.2 (ПнСх)	ЦПС 561	7-8, 9-10	3, 375	супровідне	біля ПдСх стінки камери скупчення	19,5×120	Ч?	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим
Чортмлик кам.4 (ПнЗх)	ЦПС 7	8	3, 375	основне у камері	–	19,5×120	Ж	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим
Шолохове к.4	4	–	3	впускне	1 у першому відділені камери у граб ходу під скелетом грабіжника	3,98×42-38	–	350 за Полінім
Шульгівка БП	11	–	3	бокове?	на підлозі камери	4,26×127, 8	Ж? (за Мозолєвським, 1988)	до ? 330 за Алексєєвим, 2006
Шульгівка ЦП	1079	–	3	основне?	по центру камери	4,26×127, 8	Ч? та Ж? (за Мозолєвським, 1988)	після 330 за Алексєєвим, 2006

тип V 5 А Круглий гудзик, варіант b

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Золотий курган	3	–	3	впускне	у районі поясу	3,1×95,8	Ч	475 за Алексєєвим
Темир-Гора №83	1	–	3	впускне	–	8×84	Ж?	425-400 за Яковенко

тип V 5 В Видовжений гудзик

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Жовтокам'янка ЦПС	1	–	3	основне	на початку грабходу більша частина з бляшек	9,2×76	Ч 50-55 та Ж - 50-55	330 за Мозолєвським/ 350-340 за Полінім

тип V 6 А Сферична бусина, варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Башмачка к.6	10	–	3	основне	серед кісток Ч та Д	7,1×44,7	Ч?- скелет 1 та Ж? - скелет 2 +Д?скелет3	375-350 за Полінім
Велика Знам'янка к.13 ЦПС	1091	2	3	основне	у граб ходу	3,6×32	Ч та Ж	450 за Полінім/ 460-450 за Алексєєвим
Вовчанське к.8п.1	1	4×6	3	основне	–	2,4×35	Ч? та Ж?	500-400 за Полінім
Гайманова Могила ПнГ№1п.3	21	7	3, 500	впускне	3 у шарі над п.3	8×75-85	Ж	360-325/ 365-350 за Полінім
Дідової Могили к.4 п.1 (Орджонікідзе)	354	2,5-4	3	впускне	навколо голови	0,8×23	Ж	450-425 за Полінім
Золота Балка к.15 п.3	1	7×8	3	друге впускне	серед кісток людини та в придонному шарі на вході з дромосу	6×60	Ж -20-22р	350-325 за Полінім
Калькова Могила п.2	3	–	3	підзахоронення до основного	у нижній частині поховальної камери	2,5×25	–	–
Кам'янка-Дніпровська к.1 п.9	49	–	3	впускне	на грудях під намистом чергування подвійних кілець та плтинок у вигляді жука??	3,5×54-58	Ж	375-350 за Полінім
Кара-Тюбе ЦПС	2	8×9	3	основне	–	3,6×65	–	375-350 за Болтриком
Лугова Могила ЦПС	148	9×10, 10×10	3 та С	основне	6 – невідомого походження, інші - у мішаному шарі камери	21×101	–	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолєвським
Малий Огуз	5	–	3	основне	–	5×21	–	350-340 за Полінім
Носаки к.4 гр1 ЦП	3	–	3	основне з двома вх ямами -	1 - у дромосі вх ями 1 пере входом до камери, 1	4×45	–	400-390 за Полінім

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
				первинне та вторинне поховання ?	-у вх ямі 1 на точку, 1 - у вх ямі 1 блжче до дромосу			
Огуз ПМ	86	3-4	3	бокове	у заповненні камери	21×100-110	Ж	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексеевим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
Пришиб к.29 п.1	34	—	3	бокове	на комір в р-ні ключиць	1,7×22-21	Ж?	375-350 за Полінім
Хомина Могила п.3 (Нагірне к.13 п.3)	3	8	3	впускне	по центру камери розсип напісф бляшок та інш золотих прикрас	3,2×34-44	Ж	300-275 за Скорим/ 350-325 за Полінім/ 310-290 за Мозолевським
Чортмлик к.29	13	5	3	впускне	поряд із черепом у вх ямі та у заповненні біля дна камери	1,9×40	Ж?	365-360 за Полінім
Чортмлика к.35	21	2	3	основне	у заповненні граб ходу та камери	0,3×?	Ж?	380-360 за Полінім
Шолохове к.4	3	8	3	впускне	у граб ходу під скелетом грабіжника	3,98×42-38	—	350 за Полінім

тип V 6 А Сферична бусина, варіант b

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Кара-Тюбе ЦПС	1	6×8	3	основне	—	3,6×65	—	375-350 за Болтриком
Малій Огуз	1	—	3	основне	—	5×21	—	350-340 за Полінім

тип V 6 А Сферична бусина, варіант с

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Дідової Могили к.4 п.1 (Орджонікідзе)	2	5×6-9	3	впускне	навколо голови	0,8×23	Ж	450-425 за Полінім
Лугова Могила ЦПС	2	6×8	3	основне	у заповненні камери	21×101	—	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексеевим/ 310-290 за Мозолевським

тип V 6 В Рурочка, варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Бабина Могила Г2	2	3×9, 3×23	3	впускне	—	8,15×60	—	340-330 за Полінім
Бабина Могила Г3	1	3×28	3	впускне	—	8,15×60	—	340-325 за Полінім
Башмачка к.6	32	—	3	основне	серед кісток Ч та Д	7,1×44,7	Ч?- скелет 1 та Ж? -скелет 2 +Д?скелет3	375-350 за Полінім
Бердянський СМ	12	2-3×20-22	3, 500	бокове	винесена грабіжниками у вх яму	8,4×70	Ж	380-370 за Полінім/ 380-365 за Алексеевим
Верхній Рогачик к.11 п.2	5	3×5	3	основне	у дромосі	2×46	—	325-300 за Болтриком 375-325 за Болтриком, Фіалко/ 375-350 за Полінім
Вишнева Могила ЦП	57	—	3	основне	у вхідній ямі №2	4,5×52	—	375-325 за Болтриком та Фіалко/ 375-350 за Полінім
Володимирівка к.1 п.2	38	3×15	3	впускне	—	1,3×45	Ж	400-350 за Полінім, Кубишевим
Гермесів курган	?	—	3	—	—	6,5×55	—	—
Лугова Могила	164	4×5-7,	3	—	164 – граб хід	21×101	—	340-330 за

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
		3×6-31, 3×17-18						Полінім/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолєвським
Малий Огуз	8	—	3	основне	—	5×21	—	350-340 за Полінім
Носаки к.13 п.3	5	2,5×17-18	3	основне	у купі кісток людських у вх ямі	3,45×48- 50	—	400-375 за Бидзиля и др 1977 с63-64/ 390-380 за Бидзиля, Полін 2012 с517
Носаки к.2 п.2	13	2-3×8,5-9	3	основне	у вх ямі на місці граб точку	3,7×50	—	—
Носаки к.4 гр1 ЦП	2	—	3	основне з двома вх ямами - первинне та вторинне поховання ?	у вх ямі 1 на точку та у заповненні камери	4×45	—	400-390 за Полінім
Перший Мордвинівський БП	?	—	3	бокове	—	7×?	Ж - 15-17р	350-300/
Сахнова Могила п.3 (к.29 Велика Білозерзка)	50	2-6×10	3	впускне	на голові на залишках шкіри по периметру трикутника	4,5×62-68	Ж -30-35 р	—
Страшної Могили к.4 п.2	28	—	С	впускне	на обшлагах рукавів скелету Ж по 14 шт на кожному	2,5×30	Ч та Ж	375-325 за Полінім
Хомина Могила п.3 (Нагірне к.13 п.3)	18	2,5×28	3	впускне	друге скупчення бляшок та пронизок у камері	3,2×34-44	Ж	300-275 за Скорим/ 350-325 за Полінім/ 310-290 за Мозолєвським
Шолохове к.4	10	2,5×27	3	впускне	пронизки у другому відділенні камери	3,98×42- 38	—	350 за Полінім

тип V 6 В Рурочка, варіант b

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Лугова Могила ЦПС	2	8×96	3	основне	у мішаному шарі камери	21×101	—	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолєвським
Лугова Могила ЦПС	1	8×80	3	основне	у мішаному шарі камери	21×101	—	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолєвським
Носаки к.2 п.3	1	5×43	3	впускне	у дромосі поховання 2	3,7×50	—	—
Піски к.3	6	10×45	3	основне	4 понизки на викиді із грабіжницького лазу	3,9×46	—	—
Товста Могила ЦПС	3	5,5×37- 42	3	основне	у безладному стані приіржавіли до уламків панцира	8,6×60	Ч -45-50р	350-320 за Мозолєвським/ 375-365 за Полінім/ 350/340-320 за Алексєєвим
Чортмлик ЦПС кам.3 (ПдЗх)	2	9×40-48	3, 292	супровідне	—	19,5×120	Ч та Ч	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим

тип V 6 С Укорочена рурочка, варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Кара-Тюбе ЦПС	2	3×5-7	3	основне	—	3,6×65	—	375-350 за Болтриком
Лугова Могила кам.11	3	5-7×6-7	С	бокове?	у районі черепа	21×101	Ч?	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолєвським
Лугова	65	4-8×4-6,	3	основне	у мішаному	21×101	—	340-330 за

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Могила ЦПС		10×11, 3-4×8			шарі камери			Полінім/ 320-300 за Алексеевим/ 310-290 за Мозолецьким
Лугова Могила ЦПС	35	7×5-7, 5×5	3	основне	у мішаному шарі камери	21×101	—	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексеевим/ 310-290 за Мозолецьким

тип V 6 С Укорочена рурочка, варіант b

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Вовчанське к.8п.1	1	4×7	3	основне	—	2,4×35	Ч? та Ж?	500-400 за Полінім

тип V 6 С Укорочена рурочка, варіант c

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Носаки к.4 гр3 ПнЗх	4	—	3	впускне	по обидва боки від голови, можливо були нашиті на стрічку	4×45	Д - дівч. 6-7р	390-380 за Полінім/ 340-310

тип V 6 С Укорочена рурочка, варіант d

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Носаки к.4 гр3 ПнЗх	2	—	3	впускне	по обидва боки від голови, можливо були нашиті на стрічку	4×45	Д - дівч. 6-7р	390-380 за Полінім/ 340-310

тип V 7 А Афмороподібна, варіант a

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування	
Бабина Могила Г2	Івінчик з 17 підвісками	195×6, вис стойок 29, розміри підвісок - 29×11-12	3	впускне	у Пд-Сх куті камери	8,15×60	—	340-330 за Полінім	
Башмачка к.6	1	—	3	основне	серед кісток Ч та Д	7,1×44,7	Ч?- скелет 1 та Ж? -скелет 2 +Д?скелет3	375-350 за Полінім	
Бердянський ЦМ	10 із ланцюжк.	13×24, 17×34, 14×13	3, 500, 583	основне	на дні камери на площі розмірами 1,5×1м	8,4×70	Ч?	380-370 за Полінім/ 380-365 за Алексеевим	
Верхній Рогачик к.19 п.4	1	?×18	3	основне	у заповненні камери	насіп знищено 0,6- 0,7×25м (по ровику)	—	400-375 за О.Л. 400-300 за Полінім	
Володимирівка к.1 п.2	18	8×22, 9×24	3	впускне	—	1,3×45	Ж	400-350 за Полінім, Кубишевим	
Діїв ВП	1 віничик з 11? підвісками	—	3	впускне	—	4×150	Ж?	350-340 за Полінім	
Золота Балка к.15 п.3	1	?×21	3	друге впускне	серед кісток людини та в придонному шарі на вході з дромосу	6×60	Ж -20-22р	350-325 за Полінім	
Мелітопольський Г1	28	8-8,5×30	3, 500	бокове	—	4-6?×40	Ж	350-340 за Полінім / 350-320 за Алексеевим	
Носаки к.4 гр2 ПнП	1	—	3	впускне	у вх ямі	4×45	Ж?	400-390 за Полінім/ 340-310	
Тетянина Могила (к.46 п.2)	4			впускне	2 - скупчення бляшок у вх ямі біля під її стінк на площі 1,5×1 м, 2 - скупчення зі 116 плстинок на місті помосту	2,1×?	—	350-300 за Мурзінім	
Чортмлик кам.1 (ПдСх)	ЦПС	1 віничик з ? підвісками	190×33	3, 375- 900	супровідн е	біля ПнСх Стінки камери	19,5×120	—	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексеевим
Чортмлик	ЦПС	1 фр віничку	12-132×20		супровідн	біля ПдСх стінки	19,5×120	Ч?	350-340 за

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
кам.2 (ПнСх)	з 24 підвісками на стойках			е	камери скупчення			Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим

тип V 7 А Афмороподібна, варіант б

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Велика Білозерка к.2 п.3 (Суворова радгосп)	3	—	3	основне	—	1,7×25	—	—
Лугова Могила ЦПС	4	5×19, 7×15, 5×12, 8×20	3	основне	2 - у мішаному шарі камери, 2 – у грабходу	21×101	—	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолєвським

тип V 7 В Горішок

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Башмачка к.б	2	—	3	основне	серед кісток Ч та Д	7,1×44,7	Ч?- скелет 1 та Ж? -скелет 2 +Д?скелет3	375-350 за Полінім
Верхній Рогачик к.14 ЦМ	2	—	3	основне	у заповненні камери	4,9×58-65м	—	375-350 за Болтриком, Фіалко
Мелітопольський Г1	1	—	3	бокове	—	4-6?×40	Ж	350-340 за Полінім / 350-320 за Алексєєвим
Чортомлик ЦПС кам.2 (ПнСх)	5 фр. вінчика з 49 підвісками	95-53	3	супровідне	біля ПдСх стілки камери скупчення	19,5×120	Ч?	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим

тип V 7 С Неорнаментована підвіска, варіант а

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого , вік	Датування
Бабина Могила Г2	1	8×20	3	впускне	у ніші 2	8,15×60	—	340-330 за Полінім
Велика Білозерка к.2 п.3 (Суворова радгосп)	3	—	3	основне	—	1,7×25	—	—
Верхній Рогачик к.14 ЦМ	1	—	3	основне	у заповненні камери	4,9×58- 65м	—	375-350 за Болтриком, Фіалко
Вишнева Могила п.4	1	—	3	впускне	в центральній частині камери	4,5×52	Ж та Д - середніх літ - уламки черепи у камері + черепна кришка немовля	—
Вишнева Могила ЦП	?	—	3	основне	у вх ямі №2	4,5×52	—	375-325 за Болтриком та Фіалко/ 375-350 за Полінім
Гайманова Могила ПдГ №4 п.3	2	6-7×19	3, 750	супровідне у дромосі впускного	у заповненні камери	8×75-85	—	360-325/ 380-365 за Полінім
Гайманова Могила ПнГ №1 п.3	4	19,5×22	3, 500	впускне	у дромосі вх ями 1	8×75-85	Ж	360-325/ 365-350 за Полінім
Дїв ВП	7 фр стрічки з ? підвісками	—	3	впускне	—	4×150	Ж?	350-340 за Полінім
Зобільне к.1	2	6×21	3	основне	в різних частинах заповнення	1,7×25	Ж?	—
Зобільне к.3 п.2	1 вінчик з 3 підвісками	80-50×26	3	основне	у заповненні камери	0,65×22	Ж	—
Лугова Могила ЦПС	9	5×18	3	основне	у мішаному шарі камери	21×101	—	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолєвським
Лугова Могила	2 фр стрічки з ?	91×25,	3	основне	1 фр у грабходу, 1	21×101	—	340-330 за

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
ЦПС	підвісками	40×25			– у заповненні камери			Полінім/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолєвським
Новомиколаївка к.11 п.3	Фр-ти стрічки з ? підвісками	–	3	основне	у ПнСх куті камери	1,63×48-45	Ч? та Ж?	375-350 за Полінім
Носаки к.13 п.3	1	5×17	3	основне	у купі кісток людських у вх ямі	3,45×48-50	–	400-375 за Бидзиля и др./ 390-380 за Бидзиля, Полін
Огуз ПМ	1	–	3	бокове	у заповненні камери	21×100-110	Ж	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексєєвим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
Перший Мордвинівський БП	?	–	–	бокове	–	7×?	Ж - 15-17р	–
Сахнова Могила п.3 (к.29 Велика Білозерзка)	35	5×16	3	впускне	на голові на залишках шкіри по периметру трикутника	4,5×62-68	Ж -30-35 р	–
Темир-Гора №83	1	–	3	впускне	–	8×84	Ж?	425-400 за Яковенко
Тетянина Могила (к.46 п.2)	1 фр вінчика з ? підвісками	–	3	впускне	скупчення зі 116 плстинок на місті помосту	2,1×?	–	350-300 за Мурзінім
Чортмлик кам.1 (ПдСх)	4 фр стрічки з ? підвісками., 1 фр з ? підвісками. 2 фр з 18 підвісками, 5 фр з 33 підвісками	48-151×25, 11-30×26, 32 - 189×25, 33-183×22	3, 375-583	супровідне	біля ПнСх Стінки камери	19,5×120	–	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим

тип V 7 C Неорнаментована підвіска, варіант b

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Огуз ПМ	1	10	3	бокове	у заповненні камери	21×100-110	Ж	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексєєвим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко

тип V 7 D Краплеподібна, варіант a

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Вишнева Могила п.4	1	–	3	впускне	в центральній частині камери	4,5×52	Ж та Д - середніх літ - уламки черепа у камері + черепна кришка немовля	–
Лугова Могила ЦПС	2	9×17	3	основне	у мішаному шарі камери	21×101	–	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолєвським
Мелітопольський Г1	47	–	3	бокове	3 у переміщеному положенні на місці голови покійниці	4-6?×40	Ж	350-340 за Полінім / 350-320 за Алексєєвим

тип V 7 D Краплеподібна, варіант b

Назва комплексу	К-кість платівок	Розміри, мм	Метал, проба	Статус поховання	Місце фіксації	Висота та діаметр насипу, м	Стать похованого, вік	Датування
Лугова Могила ЦПС	10	18×50, 18×33	3	основне	у мішаному шарі камери	21×101	–	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолєвським
Лугова Могила ЦПС	22	17×33	3	основне	у мішаному шарі камери	21×101	–	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолєвським

ДОДАТОК Б

Таблиці

Табл.1. Розподіл дрібних пластини по комплексах.

№ кургану	№ комплексу/ поховання	Назва комплексу	Розташування	кількість платівок	деталь костюму	стать носія, вік	література та архівні джерела
1.	1.	Акимівка к.11 п.3	смт Акимівка, Акимівський р-н Запорізька обл.	683	одяг?		Науковий архів...ф.е. №1984/17, альбом
2.	2.	Акимівка к.2 п.2	смт Акимівка, Акимівський район Запорізька обл.	134	головний убір	Ж	Науковий архів...ф.е. №1984/17, альбом
3.	3.	Архангельська слобода к.5 п.1	с Архангельська слобода, Каховський р- н, Херсонська обл.	485		Ч	Лесков, 1972, кат.33-34; Грібкова 2009, с.103-110
4.	4.	Баби	м. Апостолове (с. Михайлово- Апостолове), Дніпропетровська обл.	13	-	-	ОАК, 1897, с. 133., рис. 257-269.
5.	5.	Бабина Могила Г1	с. Тарасо-Григоріївка, Апостолівський р-н, Дніпропетровська обл.	5	-	Ж	Мозолевский, Полин, 2005, табл.12
	6.	Бабина Могила Г2	с.Тарасо-Григоріївка, Апостолівський р-н, Дніпропетровська обл.	56	головний убір, одяг	Ж?	Мозолевский, Полин, 2005, табл.12
	7.	Бабина Могила Г3	с. Тарасо-Григоріївка, Апостолівський р-н, Дніпропетровська обл.	1	-	-	Мозолевский, Полин, 2005, табл.12
6.	8.	Башмачка к.6	с. Башмачка, Солонянський р-н, Дніпропетровська обл.	246	-	Ч? Ж?Д?	Спицын, 1901, с.76, рис.13-16.
7.	9.	Бердянський СМ	с.Нововасилівка, Бердянський р-н, Запорізька обл.	75 (чи 63+12)	-	Ж	Чередниченко, Фіалко, 1988, рис.3
	10.	Бердянський ЦМ	с.Нововасилівка, Бердянський р-н, Запорізька обл.	2279	2 головних убори	Ж у чоловічом у похованні	Фіалко, 2001, с.300; Фіалко, 2014, с.1-9.
8.	11.	Богданівка к.3 п.2	с. Богданівка, Каховський р-н, Херсонська обл.	70	головний убір	Ж	Битковский, Полин, 1987, с.74; Полин, 2014, рис.182
9.	12.	БОФ к.13 п.2	м. Орджонікідзе, Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл.	не вказано	головний убір	Ж	Скифские курганы Никопольщины, 1973; Клочко, 1982а
10.	13.	Братолюбівський к.4 п.5	с. Братолюбівка, Горностаївський р-н, Херсонська обл.	12	-		Кубышев, 2009 , фото 27
11.	14.	Велика Білозерка к.2 п.3 (Суворова радгосп)	с. Велика Білозерка, Кам'янсько- Дніпровський р-н, Запорізька обл.	11	головний убір	Ж?	Науковий архів...ф.е. №1970-1972/36, табл.5
12.	15.	Велика Білозерка к.3 п.2 (Суворова радгосп)	с. Велика Білозерка, Кам'янсько- Дніпровський р-н, Запорізька обл.	3	-	-	Науковий архів...ф.е. №1970-1972/36, табл.6
13.	16.	Велика Білозерка к.20 п.2	с. Велика Білозерка, Кам'янсько- Дніпровський р-н, Запорізька обл.	20	головний убір	Ж	Науковий архів...ф.е. 1977/14, альбом
14.	17.	Велика Знам'янка к.13 ЦПС	с. Велика Знам'янка, Кам'янсько- Дніпровський р-н, Запорізька обл.	9524	одяг, покривало голови?	Ч та Ж	Науковий архів...ф.е. №1984/10, табл.10-11
15.	18.	Велика Знам'янка к.2 п.1	с. Велика Знам'янка, Кам'янсько- Дніпровський р-н, Запорізька обл.	13	одяг, взуття?	Ч та Ж	Науковий архів...ф.е. №1979/4-а, табл.37
16.	19.	Верхній Рогачик «БП»	с. Верхній Рогачик, Кам'янсько- Дніпровський р-н,	7	-	-	ОАК, 1913-1915, стр. 132 сл., рис. 218-221

№ кургану	№ комплексу/ поховання	Назва комплексу	Розташування	кількість платівок	деталь костюму	стать носія, вік	література та архівні джерела
			Запорізька обл.				
	20.	Верхній Рогачик «ЦП»	с. Верхній Рогачик, Верхньорогачицький р- н, Херсонська обл.	263	головний убір?	Ж?	ОАК, 1913-1915, стр. 132 сл., рис. 218-221
17.	21.	Верхній Рогачик к.10	с.Гюнівка Великобілозерський р- н, Запорізька обл.	131	-	—	Болтрик, Фіалко, 2007, рис.1
	22.	Верхній Рогачик к.11 п.2	с.Гюнівка Великобілозерський р- н, Запорізька обл.	162	головний убір	—	Болтрик, Фіалко, 2007, рис.1-2
	23.	Верхній Рогачик к.12 п.1	с.Гюнівка Великобілозерський р- н, Запорізька обл.	114		—	Болтрик, Фіалко, 2007, рис.1
	24.	Верхній Рогачик к.19 п.4	с.Гюнівка Великобілозерський р- н, Запорізька обл.	7		—	Болтрик, Фіалко, 2007, рис.1
	25.	Верхній Рогачик к.14 ЦМ	с.Гюнівка Великобілозерський р- н, Запорізька обл.	8	головний убір?	—	Болтрик, Фіалко, 2007, рис.1
	26.	Верхній Рогачик к. XVI п.2	с.Верхній Рогачик, Верхньорогачицький р- н, Херсонська обл.	4		—	Науковий архів...ф.е. №1990/12; фото Ліфантій О.В.
	27.	Виводове к.92? п.2	с. Виводове, Томаківський р-н, Дніпропетровська обл.	9		—	Науковий архів...ф.е. №1975/11, рис.52; фото Клочко Д.В.
	28.	Вишнева Могила п.4	с.Гюнівка Великобілозерський р- н, Запорізька обл.	25	головний убір?, пояс?	Ж та Д	Болтрик, Фіалко, 2007, рис.1-2
	29.	Вишнева Могила ЦП	с.Гюнівка Великобілозерський р- н, Запорізька обл.	308+?		—	Болтрик, Фіалко, 2007, рис.1-2
	30.	Вільна Україна к.14 п.2 (Червоний Перекоп 4 група II)	с. Вільна Україна, Каховський р-н, Херсонська обл.	1	—	—	Науковий архів...ф.е. №1969/22, с.72-74
	31.	Вільна Україна к.2 п.2 (радгосп ім Блюхера)	с. Вільна Україна, Каховський р-н, Херсонська обл.	73	метопіда	Ж	Лесков, 1974, рис.65; рис. та фото Ліфантій О.В.
	32.	Вільна Україна к.22 п.1 (Червоний Перекоп)	с. Вільна Україна, Каховський р-н, Херсонська обл.	92	головний убір	Ж	Науковий архів...ф.е. №1970/36, кадр 201-223
	33.	Вільна Україна к.22 п.2 (Червоний Перекоп)	с. Вільна Україна, Каховський р-н, Херсонська обл.	188	головний убір	Ж	Науковий архів...ф.е. №1970/36, кадр 201-223
	34.	Вільна Україна к.22 п.3 (Червоний Перекоп)	с. Вільна Україна, Каховський р-н, Херсонська обл.	6	—	Ч	Науковий архів...ф.е. №1970/36, кадр 201-223
	35.	Вільна Україна к.29 п.1 (група радгоспу Червоний Перекоп 4)	с. Вільна Україна, Каховський р-н, Херсонська обл.	18	-	Ч?	Лесков, 1974, рис.75
	36.	Вільна Україна к.4 п.4 (Червоний Перекоп 4 група I)	с. Вільна Україна, Каховський р-н, Херсонська обл.	7	—	Ж	Науковий архів...ф.е. №1969/22, табл.9
	37.	Вільна Україна к.5 п.1 (Червоний Перекоп 4 група I)	с. Вільна Україна, Каховський р-н, Херсонська обл.	2	—	Ч	Лесков, 1969, с.50
	38.	Вовчанське к.8 п.1	с. Вовчанськ, Акимівський р-н, Запорізька обл.	10		Ж та Ч	Полин, Кубышев, 1997, рис.6; Науковий архів...ф.е. №1980/15; фото Ліфантій О.В.
	39.	Вовчанське к.8 п.2	с. Вовчанськ, Акимівський р-н, Запорізька обл.	74	головний убір	Ж	Полин, Кубышев, 1997, рис.9; Науковий архів...ф.е. №1980/15; фото Ліфантій О.В.
	40.	Водославка к.1	с. Водославка, Новотроїцький р-н, Херсонська обл.	216+?		ЧЧЖ	Науковий архів...ф.е. №1983/26; фото Ліфантій О.В.
	41.	Водославка к.6 п.2	с. Водославка, Новотроїцький р-н, Херсонська обл.	181	головний убір, комір сукні	Ж	Науковий архів...ф.е. №1983/26; фото Ліфантій О.В.
	42.	Володимирівка к.1	с. Володимирівка,	157		Ж	Полин, Кубышев, 1997,

№ кургану	№ комплексу/ поховання	Назва комплексу	Розташування	кількість платівок	деталь костюму	стать носія, вік	література та архівні джерела
		п.2	Запорізька обл.				рис.19; фото Ліфантій О.В.
35.	43.	Володимирівка к.12 п.1	с. Володимирівка, Запорізька обл.	44	–	–	Науковий архів...ф.е. №1975/11, с.269, рис.52; фото Клочко Д.В.
36.	44.	Володимирівка к.4 п.1	с. Володимирівка, Запорізька обл.	268+?	головний убір	Ж	Полин, Кубышев, 1997, рис.24; фото Ліфантій О.В.
37.	45.	Гайманова Могила ПдГ№4	с. Балки, Василівський р-н, Запорізька обл.	556	два головних убори	Ж?	Бидзиля, Полин, 2012, кат.112 - 316
	46.	Гайманова Могила ПнГ№1	с. Балки, Василівський р-н, Запорізька обл.	200	взуття, головний убір	Ж?	Бидзиля, Полин, 2012, кат.112 - 316
38.	47.	Гайманове Поле к.11	с. Балки, Василівський р-н, Запорізька обл.	22	головний убір?	–	Тереножкин, 1977, рис.13
39.	48.	Геремесів курган	с. Мар'ївка (Геремесів Хутір), Запорізький р-н, Запорізька обл.	?	–	–	ДГС, Вип.2, с.29-49
40.	49.	Городис к.3 гр.1	с. Городис, Болградський р-н, Одеська обл.	3	–	–	Субботин, 1970, рис.17,19
41.	50.	Гостра Томаківська Могила	с. Томаківка, Томаківський р-н, Дніпропетровська обл.	1	–	–	ДГС, Вип.2, с.59–63.
42.	51.	Давидівка к.3 п.3	с. Давидівка, Якимівський р-н, Запорізька обл.	29			Науковий архів...ф.е. №1982/4; фото Ліфантій О.В.
43.	52.	Денисова Могила (група Лисячої Могили к.6)	м. Покров (м.Орджонікідзе), Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл.	209		Ч та Ж?	Мозолевский, 1980; фото Клочко Д.В.
44.	53.	Дідової Могили к.4 п.1 (Орджонікідзе)	м. Покров (м.Орджонікідзе), Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл.	387	головний убір	Ж	Науковий архів...ф.е. №1980/11; фото Клочко Д.В.
45.	54.	Дійв ВП	смт. Нижні Сірогози, Нижньосірогозький р-н, Херсонська обл.	430	головний убір	Ж	Спицын, 1906, с.168-172, рис.41
	55.	Дійв ЦП	смт. Нижні Сірогози, Нижньосірогозький р-н, Херсонська обл.	2	-		Спицын, 1906, с.168-172, рис.41
46.	56.	Дорт-Оба (курган Пастака) к.2	с. Мирне, Сімферопольський р-н, АРК	67	сукня	Ж	ОАК за 1892, стр. 6 сл., рис. 4, 5, 6; Артамонов, 1966, рис.135–137
47.	57.	Дорт-Оба к.1	с. Мирне, Сімферопольський р-н, АРК	539	комір та рукави сорочки	Ч	ОАК за 1892, стр. 6 сл., рис. 4, 5, 6
48.	58.	Жовтокам'янка (Драна Кохта) ЦПС	с.Тарасо-Григоріївка, Апостолівський р-н, Дніпропетровська обл.	333		Ч та Ж	Мозолевский, 1982; фото Клочко Д.В.
49.	59.	Зелене к.5	с.Зелене, Верхньорогачицький р-н, Херсонська обл.	11	головний убір	Д	Фиалко, 2011, рис.5
50.	60.	Златопіль к.16 гр2	с. Златопіль, Василівський р-н, Запорізька обл.	7	–	–	Науковий архів...ф.е. №1974/10, табл.28
	61.	Златопіль к.16 гр4 ПС2 п.3	с. Златопіль, Василівський р-н, Запорізька обл.	26	головний убір	Ж	Науковий архів...ф.е. №1974/10, табл.28
51.	62.	Златопіль к.23 п.1	с. Златопіль, Василівський р-н, Запорізька обл.	1	–	–	Науковий архів...ф.е. №1974/10, табл.28
52.	63.	Златопіль к.3 п.3	с. Златопіль, Василівський р-н, Запорізька обл.	11	–	–	Науковий архів...ф.е. №1973/7, табл.67
53.	64.	Златопіль к.5 п.5	с. Златопіль, Василівський р-н, Запорізька обл.	50	головний убір	Ж	Науковий архів...ф.е. №1973/7, табл.70
54.	65.	Золота Балка к.13 п.1	с. Шевченківка, Нововоронцовський р-н, Херсонська обл.	9			Полин, 2014, рис.36-а; фото Ліфантій О.В.

№ кургану	№ комплексу/ поховання	Назва комплексу	Розташування	кількість платівок	деталь костюму	стать носія, вік	література та архівні джерела
55.	66.	Золота Балка к.15 п.1	с. Шевченківка, Нововоронцовський р-н, Херсонська обл.	254+77(у п.1 та п.2) всього у 2 пох 369		Ж 20-25р	Полин, 2014, рис.77-а; фото Ліфантій О.В.
	67.	Золота Балка к.15 п.2	с. Шевченківка, Нововоронцовський р-н, Херсонська обл.	38 всього у 2 пох 369		Ч 40-45 р	Полин, 2014, рис.77-а; фото Ліфантій О.В.
	68.	Золота Балка к.15 п.3	с. Шевченківка, Нововоронцовський р-н, Херсонська обл.	96		Ж 20-22 р	Полин, 2014, рис.77-а; фото Ліфантій О.В.
56.	69.	Золота Балка к.17 п.2	с. Шевченківка, Нововоронцовський р-н, Херсонська обл.	92	метопіда та бляшки одягу	Ж	Полин, 2014, рис.84-а; фото Ліфантій О.В.
	70.	Золота Балка к.17 п.3	с. Шевченківка, Нововоронцовський р-н, Херсонська обл.	2		Ч	Полин, 2014, рис.84-а; фото Ліфантій О.В.
57.	71.	Золота Балка к.22п.1	с. Шевченківка, Нововоронцовський р-н, Херсонська обл.	19		Ж	Полин, 2014, рис.106-а; фото Ліфантій О.В.
58.	72.	Золотий курган	м.Сімферополь, АРК	28	пояс	Ч	МАР, 37, стр. 40; табл. IX; Артамонов, 1966, рис.23
59.	73.	Ізобільне к.1	с. Ізобільне (не існує з 1989 року), Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл.	27		Ж?	Науковий архів...ф.е. №1980/11; фото Клочко Д.В.
60.	74.	Ізобільне к.12	с. Ізобільне (не існує з 1989 року), Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл.	1			Науковий архів...ф.е. №1981/6а; фото Клочко Д.В.
61.	75.	Ізобільне к.3 п.2	с. Ізобільне (не існує з 1989 року), Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл.	8	головний убір, одяг	Ж?	Науковий архів...ф.е. №1980/11; фото Клочко Д.В.
62.	76.	Казенна Могила п.1	с. Тополине (с. Шмальки), Василівський р-н, Запорізька обл.	5		Ч?	Науковий архів...ф.е. №1973/7, табл.59, 64, 72–73
	77.	Казенна Могила п.2	с. Тополине (с. Шмальки), Василівський р-н, Запорізька обл.	6		–	Науковий архів...ф.е. №1973/7, табл.59, 64, 72–73
	78.	Казенна Могила п.3	с. Тополине (с. Шмальки), Василівський р-н, Запорізька обл.	904	головний убір	Ж	Науковий архів...ф.е. №1973/7, табл.59, 64, 72–73
63.	79.	Каїри к.2п.3	с. Каїри, Горностаївський р-н, Херсонська обл.	310	взуття?, одяг	Ж 40-45р	Науковий архів...ф.е. №1988/20; фото Ліфантій О.В.
64.	80.	Калькова Могила п.2	с Кам'янка, Апостолівський р-н, Дніпропетровська обл.	39	–	–	Науковий архів...ф.е. №1986/15; фото Ліфантій О.В.
65.	81.	Кам'янка ?	с. Новокам'янка, Ізмаїльський р-н, Одеська обл.	1	?	?	Skarby znad morza Czarnego, 2006, s.121
66.	82.	Кам'янка к.21 п.2	с. Кам'янка, Очаківський р-н, Миколаївська обл.	6	головний убір	Ж	Науковий архів...ф.е. №1978/11, табл.51
67.	83.	Кам'янка-Дніпровська к.1 п.9	м. Кам'янка-Дніпровська, Кам'янсько-Дніпровський р-н, Запорізька обл.	121	головний убір, одяг	Ж	Науковий архів...ф.е. №1986/11; фото Ліфантій О.В.
68.	84.	Кара-Тюбе	с. Костянтинівка, Мелітопольський р-н, Запорізька обл.	122		–	Болтрик, 1989; 1993, с.183-197; фото Ліфантій О.В.
69.	85.	Касперівка к.5	с. Касперівка (р-н м. Нова Одеса, Баштанський (Новоодеський) р-н, Миколаївська обл.	1	метопіда	Ж	Науковий архів...ф.е. №1974/12
70.	86.	Козел	с. Новоолександрівка Нижньосірогозький р-н, Херсонська обл.	1+?	–	Ч?	ОАК за 1865, с.X

№ кургану	№ комплексу/ поховання	Назва комплексу	Розташування	кількість платівок	деталь костюму	стать носія, вік	література та архівні джерела
71.	87.	Корніївка к.2 п.3	с. Корніївка, Веселівський р-н, Запорізька обл.	26	головний убір, одяг		Полин, 2014, рис.117
72.	88.	Куль-Оба	с. Куль-Оба (зникло у XIX ст.), м. Керч, АРК	892	два головні убори, одяг	Ч та Ж	ДБК, табл. II та наступні; Артамонов, 1966; Копейкина, 1986; Дюбрюкс, 2010b
73.	89.	Кут к.18	с. Кут (ліквідовано), Апостолівський р-н, Дніпропетровська обл.	1	одягу		Березовец, 1960 фото Клочко Д.В.
74.	90.	Лисячої Могили к.1 п.2	м. Покров (м.Орджонікідзе), Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл.	1	-	-	Мозолевский, 1980, рис.55: фото Клочко Д.В.
75.	91.	Литий (Мельгуновський) курган	с. Кучерівка, Знам'янський р-н, Кіровоградська обл.	17	пояс, метопіда	Ч	Придик, 1911; Алексеев, 2012, с.120
76.	92.	Лугова Могила (Олександропіль) тризна (2006– 2008рр.)	с. Петриківка, Солонянський р-н, Дніпропетровська обл.	267	Покривало голови?		Polin, Daragan, 2011 abb.22–24, Полин, Дараган 2010, рис.7, Науковий архів...ф.е. №2006/77, №2007/108, №2008/45.
	93.	Лугова Могила (Олександропіль) кам.11	с. Петриківка, Солонянський р-н, Дніпропетровська обл.	19	головний убір	Ч?	ДГС, I, табл. I-XXI
	94.	Лугова Могила (Олександропіль) ЦПС+граб хід+невідоме пох	с. Петриківка, Солонянський р-н, Дніпропетровська обл.	969+516 =1485	сітка, головний убір	Ч та Ж?	ДГС, I, табл. I-XXI Науковий архів...ф.е. №2009/298
77.	95.	Любимівка к.45п.1	с. Любимівка, Іванівський р-н, Херсонська обл.	27	головний убір	Ж?	Науковий архів...ф.е. №1968/15
78.	96.	Львовє к.18 п.1	с. Львовє, Бериславський р-н, Херсонська обл.	14	головний убір	Ж -60-70 років	Кубышев, Николова, Полин, 1982, рис.7
79.	97.	Мала Лепетиха к.9 п.4	с. Мала Лепетиха, Великолепетиський р-н, Херсонська обл.	231	головний убір, покривало голови, сітка, пояс?	Ж	Клочко, Васіна, 2002, с.150-168; фото Ліфантій О.В.
80.	98.	Малий Огуз	с. Верхні Сірогози, Нижньосірогозький р- н,Херсонська обл.	479+?	-	-	Спицын, 1906, табл.14
81.	99.	Малий Чортгомлик	м. Покров (м.Орджонікідзе), Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл.	454	головний убір	Ж	Мозолевский, 1987, с.63– 73; фото Клочко Д.В.
82.	100.	Мар'янське к.5 п.1	с. Мар'янське, Апостолівський р-н, Дніпропетровська обл.	38			Науковий архів...ф.е. №1978/43а; фото Клочко Д.В.
83.	101.	Мелітопольський Г1	м. Мелітополь, Мелітопольський р-н, Запорізька обл.	2945	головний убір, взуття, сукня	Ж	Тереножкин, Мозолевський, 1988
	102.	Мелітопольський Г2	м. Мелітополь, Мелітопольський р-н, Запорізька обл.	52	пояс	Ч	Тереножкин, Мозолевський, 1988
84.	103.	Німфейський к.17 8/1876	сел. Ельтіген (Героевське), м. Керч, АРК	104	головний убір	Ч	Силантьєва, 1959, с. 5- 107, рис. 1-51; Артамонов, 1966, рис.94–106
85.	104.	Німфейський к.24 19/1876	сел. Ельтіген (Героевське), м. Керч, АРК	15	головний убір	Ч	Силантьєва,1959, с. 5- 107, рис. 1-51; Артамонов, 1966, рис.94–106
86.	105.	Нововасилівка к.10 п.1 (радгосп Комінтерн)	с. Нововасилівка, Снігурівський р-н, Миколаївська обл.	30	пояс	Ч?	Науковий архів...ф.е. №1975/3
87.	106.	Нововасилівка к.17 п.3	с. Нововасилівка, Снігурівський р-н, Миколаївська обл.	22	головний убір, пояс		Науковий архів...ф.е. №1975/3

№ кургану	№ комплексу/ поховання	Назва комплексу	Розташування	кількість платівок	деталь костюму	стать носія, вік	література та архівні джерела
88.	107.	Новокам'янка к.4 п.2	с. Новокам'янка, Ізмаїльський р-н, Одеська обл.	4	?	?	Науковий архів...ф.е. №1971/26; Островерхов, Охотников, 1989; рис.2,3; Skarby znad morza Czarnego, 2006, s.121
89.	108.	Новомиколаївка к.11 п.3	с. Новомиколаївка, Мелітопольський р-н, Запорізька обл.	102	головний убір, рукави одягу	Ч та Ж	Науковий архів...ф.е. №1987/17
90.	109.	Носаки к.12 гр.2 п.1	с. Балки, уроч. Носаки, Васильківський р-н, Запорізька обл.	1	-	-	Бидзиля, 1977, с.61-158
91.	110.	Носаки к.13 п.3	с. Балки, уроч. Носаки, Васильківський р-н, Запорізька обл.	17	-	-	Бидзиля, 1977, с.61-158
92.	111.	Носаки к.2 п.2	с. Балки, уроч. Носаки, Васильківський р-н, Запорізька обл.	80	-	-	Бидзиля, 1977, с.61-158
	112.	Носаки к.2 п.3	с. Балки, уроч. Носаки, Васильківський р-н, Запорізька обл.	2	-	-	Бидзиля, 1977, с.61
93.	113.	Носаки к.4 гр.1	с. Балки, уроч. Носаки, Васильківський р-н, Запорізька обл.	29	-	-	Бидзиля, 1977, с.61
	114.	Носаки к.4 гр.2	с. Балки, уроч. Носаки, Васильківський р-н, Запорізька обл.	2	фр. метопіди	Ж ?	Бидзиля, 1977, с.61
	115.	Носаки к.4 гр.3	с. Балки, уроч. Носаки, Васильківський р-н, Запорізька обл.	24	головний убір	Дівчинка 6-7р	Бидзиля, 1977, с.61
94.	116.	Огуз насип	смт Нижні Сірогози, Нижньосірогозький р-н, Херсонська обл.	6	-	-	Науковий архів...ф.е. №1980-81/22; Фиалко, 2003, рис.1-3
	117.	Огуз ПМ	смт Нижні Сірогози, Нижньосірогозький р-н, Херсонська обл.	5889	головний убір	Ж	Болтрик, 1982, ф.о. 1980-81/22; Болтрик, 2001а; Фиалко, 2003, рис.1-3
	118.	Огуз ЦПС	смт Нижні Сірогози, Нижньосірогозький р-н, Херсонська обл.	445	-	Ч?	ДГС, II, табл.; Фиалко, 2003, рис.1-3
95.	119.	Ольгине к.1 п.4	с. Ольгине, Горностаївський р-н, Херсонська обл.	52	покривало	Ж	Кубышев, 1991, ф.о. 1990/; Бессонова, 2005, с. 38-51; фото Ліфантій О.В.
96.	120.	Ольгине к.3 п.4	с. Ольгине, Горностаївський р-н, Херсонська обл.	3	-	Ж?	Кубышев, 1991, ф.о. 1990/; Бессонова, 2005, с. 38-51; фото Ліфантій О.В.
97.	121.	Орджоникідзе (група Шахти 22) к.11	м. Покров (м.Орджоникідзе), Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл.	1	?	?	Тереножкин, 1973, рис.19,23; фото Клочко Д.В.
98.	122.	Орел	с. Велиа Білозерка, Великобілозерський р-н, Запорізька обл.	16	-	-	ОАК за 1909-1910, с.135 та наст.
99.	123.	Первомайська II к.1 п.2	с. Першотравневе, Верхньорогачицький р-н, Херсонська обл.	815	-	Ч та Ж	Евдокимов, Фридман, 1987, рис.8
100	124.	Перший Мордвинівський БП	м. Каховка, Каховський р-н, Херсонська обл.	163+?	головний убір, сітка	Ж	Макаренко, 1916, рис.5; Лесков, 1974, рис.36-41
	125.	Перший Мордвинівський ЦП	м. Каховка, Каховський р-н, Херсонська обл.	78	-	-	Макаренко, 1916, рис.5; Лесков, 1974, рис.36-41
101	126.	Першого Мордвинівського кургану к.4	м. Каховка, Каховський р-н, Херсонська обл.	2	-	Ж	Науковий архів...ф.е. №1970/36
102	127.	Петрівка к.2 п.1 (Мар'янівський радгосп)	с. Петрівка, Маловисківський р-н, Кіровоградська обл.	14	одягу	Ч	Бокий, 1977, рис.3
103	128.	Петрівка к.4 п.1 (Мар'янівський радгосп)	с. Петрівка, Маловисківський р-н, Кіровоградська обл.	3	-	Ж	Бокий, 1977, рис.3
	129.	Петрівка к.4 п.2 (Мар'янівський)	с. Петрівка, Маловисківський р-н,	11	-	Ч та Ж	Бокий, 1977, рис.3

№ кургану	№ комплексу/ поховання	Назва комплексу	Розташування	кількість платівок	деталь костюму	стать носія, вік	література та архівні джерела
		радгосп)	Кіровоградська обл.				
104	130.	Піски к.3	с. Піски, Баштанський р-н, Миколаївська обл.	6	–	–	Гребенников, 1987, рис.1
105	131.	Піски к.9 п.1	с. Піски, Баштанський р-н, Миколаївська обл.	99	одяг, пояс	Ч	Гребенников, 1987, рис.3
	132.	Піски к.9 п.2	с. Піски, Баштанський р-н, Миколаївська обл.	9	–	Ч?	Гребенников, 1987, рис.3
106	133.	Плавні (Нагірне) к.11 п.2	с.Нагірне, Ренійський р-н, Одеська обл.	2	?	?	Науковий архів...ф.е. №1982/6, Skarby znad morza Czarnego, 2006, s.122
107	134.	Пришиб к.29 п.1	с. Пришиб, Березнегуватський р-н, Миколаївська обл.	43	комір одягу	Ж?	Науковий архів...ф.е. №1984/9, табл.69
108	135.	Пришиб к.40	с. Пришиб, Березнегуватський р-н, Миколаївська обл.	43	–	парне?	Науковий архів...ф.е. №1984/9, табл. 78
109	136.	Рахманівка к.1	м. Кривий Ріг (с.Рахманівка), Криворізький р-н, Дніпропетровська обл.	38	головний убір	Ж?	фото Ключко Д.В.
110	137.	Сахнова Могила п.3 (к.29 Велика Білозерзка)	с. Велика Білозерка, Кам'янсько-Дніпровський р-н, Запорізька обл.	183+?	головний убір	Ж	Науковий архів...ф.е. №1979/4-а, табл.17
111	138.	Соболєва Могила п.2 та п.3 (група Завадських Могил)	смт Гірницьке, Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл.	223	одяг	Ч?	Мозолевский, Полин, 2005, табл.18
112	139.	Солоха БП	між сс. Велика Знам'янка та Верхній Рогачик, Кам'янсько-Дніпровський р-н, Запорізька обл.	382	штани, одяг, сітка	Ч	ОАК за 1912, стр. 40 сл., рис. 54-64; Манцевич, 1987
	140.	Солоха ЦП	між сс. Велика Знам'янка та Верхній Рогачик, Кам'янсько-Дніпровський р-н, Запорізька обл.	21	одяг		ОАК за 1912, стр. 40 сл., рис. 54-64; Манцевич, 1987
113	141.	Солохи к.75 п.3	с. Велика Знам'янка, Кам'янсько-Дніпровський р-н, Запорізька обл.	23	одяг	Ж	Мелюкова, 1999
114	142.	Старший Трьохбратній курган гр.1	с. Огоньки, Ленінський р-н, АРК	52	головний убір, взуття	Ж	Науковий архів...ф.е. №1965/72, альбом; Ключко, Березова 1998, с.151-154; Трьохбратні кургани, 2008, табл.54-58
115	143.	Страшна Могила ЦП	м. Покров (м.Орджонікідзе), Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл.	20	–	Ч	Тереножкин , 1973, рис.19; фото Ключко Д.В.
116	144.	Страшної Могили к.4 п.2	м. Покров (м.Орджонікідзе), Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл.	118	пояс	Ч	Тереножкин , 1973, рис.26;
	145.	Страшної Могили к.4 п.2	м. Покров (м.Орджонікідзе), Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл.	237	головний убір, одяг	Ж	Тереножкин ,1 973, рис. 29;
117	146.	Ташенак БМ	с. Новомиколаївка, Мелітопольський р-н, Запорізька обл.	?близько 200-300??	–	–	Науковий архів...ф.е. №1990/11
118	147.	Темир-Гора №83	м.Керч, Ленінський р-н, АРК	6+?	–	Ж?	Яковенко, 1977, рис.2
119	148.	Тетянина Могила (к.46 п.2)	с. Чкалове (с. Новомиколаївка), Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл.	527	головний убір, взуття	Ж	Науковий архів...ф.е. №1986/3, рис.4, 10– 13
120	149.	Товста Могила БПС	м. Покров (м.Орджонікідзе), Нікопольський р-н,	310/277		Д	Мозолевський, 1979; фото Ключко Д.В.

№ кургану	№ комплексу/ поховання	Назва комплексу	Розташування	кількість платівок	деталь костюму	стать носія, вік	література та архівні джерела
			Дніпропетровська обл.				
	150.	Товста Могила БПС	м. Покров (м.Орджонікідзе), Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл.	226/194	головний убір, одяг, взуття	Ж	Мозолевський, 1979; фото Ключко Д.В.
	151.	Товста Могила ЦПС	м. Покров (м.Орджонікідзе), Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл.	498	одяг	Ч -45- 50 років	Мозолевський, 1979; фото Ключко Д.В.
121	152.	Хомина Могила п.2 (Нагірне к.13 п.2)	с. Нагірне, Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл.	? не вказано	пояс	Ч - підлітк	Мозолевский, 1973, рис.34
	153.	Хомина Могила п.3 (Нагірне к.13 п.3)	с. Нагірне, Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл.	116	—	Ж?	Мозолевский, 1973, рис.37, 38; фото Ключко Д.В.
122	154.	Червоний Поділ I (Мирне) к.2 п.1	с. Мирне (с. Червоний Поділ), Білозерський р- н, Херсонська обл.	15	—	Ж	Полин, 2014, рис.187
123	155.	Чмирева Могила БП	с. Велика Білозерка, Великобілозерський р- н, Запорізька	64	одяг	Ж?	ОАК за 1898, стр. 26 сл., рис. 24-41, 143; 144; 1909- 1910, стр. 127 сл., рис. 190- 202
	156.	Чмирева Могила ЦП	с. Велика Білозерка, Великобілозерський р- н, Запорізька	1	—	—	ОАК за 1898, стр. 26 сл., рис. 24-41, 143; 144; 1909- 1910, стр. 127 сл., рис. 190- 202
124	157.	Чортомлик ЦПС кам.1 (ПдСх)	м.Нікополь, Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл.	252+?	головний убір, комір	—	ДГС, 2, с. 74 сл., рис. на с. 81, 82, 92, 108, 109, 114, 118, табл. XXVII сл.; Алексеев, Мурзин, Ролле, 1991
	158.	Чортомлик ЦПС кам.2 (ПнСх)	м.Нікополь, Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл.	1669	одяг	Ч?	ДГС, 2, с. 74 сл., рис. на с. 81, 82, 92, 108, 109, 114, 118, табл. XXVII сл.; Алексеев, Мурзин, Ролле, 1991
	159.	Чортомлик ЦПС кам.3 (ПдЗх)	м.Нікополь, Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл.	33	одяг	Ч та Ч	ДГС, 2, с. 74 сл., рис. на с. 81, 82, 92, 108, 109, 114, 118, табл. XXVII сл.; Алексеев, Мурзин, Ролле, 1991
	160.	Чортомлик ЦПС кам.4 (ПнЗх)	м.Нікополь, Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл.	111	одяг	Ж	ДГС, 2, с. 74 сл., рис. на с. 81, 82, 92, 108, 109, 114, 118, табл. XXVII сл.; Алексеев, Мурзин, Ролле, 1991
	161.	Чортомлик ЦПС кам.5	м.Нікополь, Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл.	251	одяг	Ч	ДГС, 2, с. 74 сл., рис. на с. 81, 82, 92, 108, 109, 114, 118, табл. XXVII сл.; Алексеев, Мурзин, Ролле, 1991
125	162.	Чортомлика к.29	м. Покров (м.Орджонікідзе), Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл.	22	одяг – комір?	Ж?	Науковий архів...ф.е. №1985/24; фото Ключко Д.В.
126	163.	Чортомлика к.31	м. Покров (м.Орджонікідзе), Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл.	30	?	Ж	Науковий архів...ф.е. №1985/24
127	164.	Чортомлика к.35	м. Покров (м.Орджонікідзе), Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл.	55	?	Ж?	Науковий архів...ф.е. №1985/24
128	165.	Чортомлика к.40	м. Покров (м.Орджонікідзе), Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл.	1	?	?	Науковий архів...ф.е. №1985/24
129	166.	Шолохове к.4	с. Шолохове, Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл.	31	?	?	фото Ключко Д.В.
130	167.	Шульгівка БП	с. Новмиколаївка (с. Шульгівка),	17	одяг	Ж?	ОАК за 1889, с.17 -19

№ кургану	№ комплексу/ поховання	Назва комплексу	Розташування	кількість платівок	деталь костюму	стать носія, вік	література та архівні джерела
			Мелітопольський р-н, Запорізька обл.				
	168.	Шульгівка ЦП	с. Новмиколаївка (с. Шульгівка), Мелітопольський р-н, Запорізька обл.	1358	одяг, головний убір	Ч? та Ж?	ОАК за 1889, с.17 -19
Всього 48858, з яких ДРІБНІ, ЩО РОЗПОДІЛЕНІ ПО ТИПАМ-ВАРІАНТАМ 48295							

Табл. 2. Розподіл довгих пластин по комплексах.

Групи	Типи	Комплекси	Кількість пластинок, форма
I. Світове дерево	А. Куль-Оби 1	Куль-Оба	1 діадема
	В.Товстої Могили	Товста Могила	1 метопіда
		Гайманова Могила Пн Г№1п.3	4 фр пластин
		Чортмлик ЦПС кам.2 (ПнСх) кат 113	4 пластини
	С.Вільної України 1	Вільна Україна к 2 БП	1 метопіда
		Новомиколаївка к 11 п.3	2 фр
	Д.Чортмлика 1	Чортмлик ЦПС кам.2 (ПнСх) кат 122	2 +2 фр пластини
		Чортмлик ЦПС кам.1 (ПдСх) кат 128	1 метопіда
	Е. Чортмлика 2	Чортмлик ЦПС кам.1 (ПдСх) кат 136	1 метопіда
	Ф. Чортмлика 3	Чортмлик ЦПС кам.1 (ПдСх) кат 128	4 пластини
Г. Вільної України 2	Вільна Україна к.22 п.1 (Червоний Перекоп 4)	4 пластини	
Н. Куль-Оби 2	Куль-Оба	1 пластина	
II. Протистояння	А. Вільної України	Вільна Україна к.22 п.1 (Червоний Перекоп 4)	2 пластини, стленгіда з 4 пластин
		Куль-Оба	1 метопіда
		Товста Могила БПС	7(?) пластин
		Чортмлик ЦПС кам.2 (ПнСх) кат 122	1 метопіда
		Ольгине к.1 п.4 (група Братолюбівського)	1 фр. пластини
	В. Водославки	Водославка к.6 п.2	2 пластини
		Вільна Україна к.22 п.2 (Червоний Перекоп 4)	4 пластини
		Велика Білозерка к.2 п.3 (Суворова радгосп)	1 пластина
	С. Товстої Могили	Товста Могила БПС	8 пластин
		Чортмлик ЦПС кам.2 (ПнСх) кат 113	14 пластин у фр.
	Д. Львового	Львове к.18 п.1	1 метопіда
		Носаки к.4 гр2 ПнП	1 фр. метопіди
	Е. Чортмлика 1	Чортмлик ЦПС кам.1 (ПдСх) кат 128	10 пластин у фр.
	Ф. Чортмлика 2	Чортмлик ЦПС кам.2 (ПнСх) кат 113	1 метопіда
	Г. Чортмлика 3	Чортмлик ЦПС кам.2 (ПнСх) кат 122	4 пластини, ?? пластин у 14 фр.
	Н. Чортмлика 4	Чортмлик ЦПС кам.1 (ПдСх) кат 136	?? пластин у 14 фр.
	І. Старшого Брата	Старший Брат	1 діадема

Групи	Типи	Комплекси	Кількість пластинок, форма
	J. Кам'янки-Дніпровської	Кам'янка-Дніпровська к.1 п.9	1 метопіда
	K. Діва кургану	Діів ВП	1 метопіда
	L. Великої Білозерки	Велика Білозерка к.2 п.3	1 фр. ажурної пластини
	M. Кам'янки	Кам'янка к.21 п.2	8 фр пластин
	N. Литого кургану	Литий курган	1 пластина
III. Рослинні мотиви	A. Тетяниної Могили	Тетянина Могила к.46	1 метопіда
		Золота Балка к.15 п.3	1 метопіда
		Вільна Україна к.22 п.2 (Червоний Перекоп 4)	1 метопіда
	B. Золотої Балки	Золота Балка к.17 п.2	1 метопіда
	C. Чортомлика	Чортомлик ЦПС кам.4 (ПнЗх)	1 метопіда
	D. Вільної України	Вільна Україна к.22 п.1 (Червоний Перекоп 4)	1 метопіда
	E. Водославки	Вільна Україна к.22 п.2 (Червоний Перекоп 4)	стленгіда з 2 пластин, 3 пластини
		Водославка к.6п.2	стленгіда з 3 пластин
		Діів Вп	стенгіда з 6 пластин
		Лугова Могила ЦПС 2006-2008+ граб хід	стленгіда з 4 фр.
		Мелітопольський Г1	1 фр. ажурної пластини
		Тетянина Могила к.46	стленгіда з 4 пластин, 7 пластин
	F. Рахманівки	Рахманівка к.1	1 пластина
G. Касперівки	Кам'янка к.21 п.2	1 метопіда	
	Касперівка к.5	1 метопіда	
IV. Геометричні мотиви	A. Мелітопольського кургану	Мелітопольський Г1	1 метопіда
		Златопіль к.5 п.5	1 метопіда
	B. Казенної Могили	Казенна Могила п.3	1 метопіда
C. Кута	Кут к.7 п.9	1 метопіда	
Всього: 116+? екз.		30 комплексів у 27 курганах	2 діадеми, 24 метопіди, 6 стленгід, 84+? пластин

Табл. 3. Хронологічний розподіл комплексів.

№	№ групи	назва комплексу	статус поховання	розміри насипу	стать похованого	датування
	1	Литий (Мельгуновський)	впускне?	–	Ч?	650-600 за Алексеевим
1.	2	Гостра Томаківська Могила	впускне	6×60	–	510-490 за Алексеевим 500-480 за Гречком
2.		Золотий курган	впускне	3,1×95,8	Ч	500-480 за Гречко 475 за Алексеевим
3.	3	Чортomla к.31	основне	0×8 - розораний	Ж	475-450 за Полінім
4.		Баби	основне	3,5×115	–	470-450 за Алексеевим
5.		Велика Знам'янка к.13 ЦПС	основне	3,6×32	Ч та Ж	460-450 за Алексеевим / 450 за Полінім
6.	4	Німфейський к.17 8/1876	основне	точні не вказані	Ч?	475-425 за Алексеевим 450-410 за Силантьєвою 450-425 за О.Л.
7.		Німфейський к.24 19/1876	основне	2,5×172	Ч	475-425 за Алексеевим 460-450 за Силантьєвою 450-425 за О.Л.
8.		Дідової Могили к.4 п.1 (Орджонікідзе)	впускне	0,8×23	Ж	450-425 за Полінім
9.		Чортomla к.40	основне	1,5×35	–	450-425 за Полінім
10.		Малий Чортomla гр.№1	основне	1,9×30	Ж?	450-425 за Полінім/ 450-400 за Мозолевським
11.	5	Нововасилівка к 17 п 3 (радгосп Комінтерн)	впускне	1,8×20,5	Ж?	430-400 за Полінім
12.		Корнійка к.2 п.3	друге впускне	1,7×40	Ж	425-400 за Полінім
13.		Орджонікідзе к.11 (група Шахти 22)	основне	0,8×24	Ж	425-400 за Полінім
14.		Темір-Гора №83	впускне	8×84	Ж?	425-400 за Яковенко
15.		Архангельська слобода к.5 п.1	бокове (впускне?)	2,5×52	Ч	410-400 за Полінім
16.		Богданівка к.3 п.2	впускне	0,8×36	Ж	410-400 за Полінім
17.		Солоха ЦП	основне	18×?	Ч	420/410-400 за Алексеевим 400 за Полінім
18.	6	Носаки к.4 гр1 ЦП	основне з двома вх ямами - первинне та вторинне поховання?	4×45	–	400-390 за Полінім
19.		Носаки к.4 гр2 ПнП	впускне	4×45	Ж?	400-390 за Полінім
20.		Золота Балка к.17 п.3	основне	1,3×20	Ч	до 390 за Полінім
21.		Носаки к.4 гр3 ПнЗх	впускне	4×45	Д – дівч. 6-7р	390-380 за Полінім
22.		Солохи к.75 п.3	впускне	0,8×30	Ж	380 за Полінім
23.		Солоха БП	впускне	18×?	Ч	400-375 за Алексеевим/ 390-380 за Полінім
24.		Златопіль к.16 гр4 ПС2 п.3	впускне?	2,65×44	Ж	400-375 за Полінім
25.		Казенна Могила п.1	основне	5,1×55-65	Ч?	400-375 за О.Л.
26.		Казенна Могила п.3	впускне	5,1×55-65	Ж > 50 р	400-375 за Полінім
27.		Новокам'янка к.4 п.2	основне	0,1×20	Ж	400-375 за О.Л. 400-350 за Редіною
28.		Львове к.18 п.1	впускне	3×28	Ж -60-70 р.	400-370 за Полінім
29.		Мала Ленетиха к.9 п.4	впускне	висота останців 4,9×70м	Ж -30-35 р.	380-370 за Бессоновою 375-350 за Вітрик, Данилко

№	№ групи	назва комплексу	статус поховання	розміри насипу	стать похованого	датування
30.		Мар'янське к.5 п.1	–	–	–	400–375 за <i>О.Л.</i>
31.		Носаки к.13 п.3	основне	3,45×48-50	–	400-375 за Бідзілею 390-380 за Бідзілею та Полінім
32.		Верхній Рогачик к.19 п.4	основне	насип знищено прокладкою ґрунт. дороги - 0,6-0,7×25м (по ровику)	–	400-375 за <i>О.Л.</i> 400-300 за Полінім
33.		Червоний Поділ I (Мирне) к.2 п.1	основне	1,25×35	Ч	380 за Полінім
34.		Братолобівський к.4 п.5	впускне	6×63-65	Ч?	400-375 за Полінім/ 375-350 за Бессоновою
35.		Бердянський СМ	бокове	8,4×70	Ж	380-370 за Полінім/ 380-365 за Алексєєвим, Болтриком
36.		Бердянський ЦМ	основне	8,4×70	Ч	380-370 за Полінім/ 380-365 за Алексєєвим, Болтриком
37.		Чортomla к.35	основне	0,3×?	Ж?	380-360 за Полінім
38.		Гайманова Могила ПдГ №4 п.2	супровідне у дромосі впускного	8×75-85	–	380-365 за Полінім
39.		Гайманова Могила ПдГ №4 п.3	впускне	8×75-85	–	380-365 за Полінім
40.		Вовчанське к.8п.2	впускне	2,4×35	Ж	400-350 за Полінім, Кубишевим 400-375 за <i>О.Л.</i>
41.	7	Володимирівка к.1 п.2	впускне	1,3×45	Ж	400-350 за Полінім, Кубишевим 375–350 за <i>О.Л.</i>
42.		Акимівка к.2 п.2	впускне	1,1×38	Ж -20-25р	400-350 за Полінім 375–350 за <i>О.Л.</i>
43.		Кам'янка к.21 п.2	впускне	2,2×40	Ж	400-350 за Полінім 375–350 за <i>О.Л.</i>
44.		Башмачка к.6	основне	7,1×44,7	Ч?- скелет 1 та Ж? - скелет 2 +Д?скелет3	375-350 за Полінім
45.		Верхній Рогачик «ЦШ» (за Веселовським)	бокове	11×?	Ж?	375-350 за Полінім
46.		Верхній Рогачик к.14 ЦМ	основне	4,9×58-65м	–	375-350 за Болтриком, Фіалко 375-350 за Полінім
47.		Виводове к.92 п.2	впускне	2,5×60	–	375-350 за Полінім
48.		Вільна Україна к.14 п.2 (Червоний Перекоп 4 група II)	основне	1,3×20	–	375-350 за Полінім
49.		Вільна Україна к.2 п.2 (радгосп ім Блюхера)	бокове	1,5×?	Ж	375-350 за Полінім
50.		Водославка к.6п.2	підзахоронення до основного?	1,4×?	Ч та Ж	375–350 за <i>О.Л.</i>
51.		Велика Білозерка к.2 п.3 (Суворова радгосп)	основне	1,7×25	–	375–350 за <i>О.Л.</i>
52.		Золота Балка к.15 п.1	основне	6×60	Ж -22-25р	375-350 за Полінім
53.		Золота Балка к.15 п.2	перше впускне	6×60	Ч -40-45р	375-350 за Полінім
54.		Золота Балка к.17 п.2	впускне	1,3×20	Ж	375-350 за Полінім
55.		Кам'янка-Дніпровська к.1 п.9	впускне	3,5×54-58	Ж	375-350 за Полінім
56.		Кара-Тюбе ЦПС	основне	3,6×65	–	375-350 за Болтриком
57.		Первомайівка II к.1 п.2	основне	3,5×54	Ч та Ж	375-350 за Полінім
58.		Пришиб к.29 п.1	бокове	1,7×22-21	Ж?	375-350 за Полінім
59.		Золота Балка к.13 п.1	основне	4,6×30	–	375-345 за Полінім

№	№ групи	назва комплексу	статус поховання	розміри насипу	стать похованого	датування
60.		Страшна Могила ЦП	основне	7×50	Ч	375-340 за Поліним
61.		Чортomla к.29	впускне	1,9×40	Ж?	365-360 за Поліним
62.		Верхній Рогачик к.XVI п.2	немає звіту	немає звіту	немає звіту	365-355 за Монаховим та Поліним
63.		Новомиколаївка к.11 п.3	основне	1,63×48-45	Ч? та Ж?	375-350 за Поліним
64.		Гайманова Могила ПнГ №1 п.2	супровідне у впускному похованні	8×75-85	Ж?	365-350 за Поліним
65.		Гайманова Могила ПнГ №1 п.3	впускне	8×75-85	Ж	365-350 за Поліним
66.		Гайманова Могила ПнГ №1 п.4	впускне	8×75-85	–	365-350 за Поліним
67.		Ольгине к.1 п.4 (група Братолюбівського)	впускне	2,2×28	Ж	385-365 за Поліним/ 350 за Бессоновою
68.		Шолохове к.4	впускне	3,98×42-38	–	350 за Поліним
69.		Вільна Україна к.22 п.2 (Червоний Перекоп)	бокове	2,5×54	Ж	375-325 за Поліним 375-350 за О.Л.
70.		Страшної Могили к.4 п.2	впускне	2,5×30	Ч та Ж	375-325 за Поліним
71.	8	Вільна Україна к.22 п.1 (Червоний Перекоп)	бокове	2,5×54	Ж	350 за Поліним 350-330 за О.Л.
72.		Велика Знам'янка к.2 п.1	основне	2×60	Ч та Ж	375-325 за Поліним 350-325 за О.Л.
73.		Златопіль к.5 п.5	впускне	0,3×20	Ж	375-325 за Поліним 350-325 за О.Л.
74.		Перший Мордвинівський ЦП	основне	7×?	–	375-325 за Поліним 350-330 за О.Л.
75.		Перший Мордвинівський БП	бокове	7×?	Ж - 15-17р	350-330 за О.Л.
76.		Вишнева Могила ЦП	основне	4,5×52	–	375-350 за Поліним/ 375-325 за Болтриком та Фіалко 350-325 за О.Л.
77.		Вишнева Могила п.4	впускне	4,5×52	Ж та Д (немовля)	350-325 за О.Л.
78.		Чмирева Могила БП	бокове	5,7×70-57	Ж	375-350 за Поліним 360-325 за Алексеевим 350-325 за О.Л.
79.		Чмирева Могила ЦП	основне	5,7×70-57	–	375-350 за Поліним/ 360-325 за Алексеевим 350-325 за О.Л.
80.		Володимирівка к.12 п.1	основне	5 (7)×50	–	350-345 за Поліним
81.		Володимирівка к.4 п.1	основне	2×35	Ж	350 за Поліним, Кубишевим 350-325 за О.Л.
82.		Діїв ВП	впускне	4×150	Ж?	350-340 за Поліним
83.		Гайманове Поле к.11	основне	2×36	–	350-340 за О.Л.
84.		Золота Балка к.22п.1	основне	5,15×40	Ж	350-340 за Поліним
85.		Бабина Могила Г1	основне	8,15×60	Ж	350-340 за Поліним
86.		Малий Огуз	основне	5×21	–	350-340 за Поліним
87.		Собольова Могила п.2 (група Завадських Могил)	впускне	6×50	Ч?	350-340 за Поліним
88.		Бабина Могила Г2	впускне	8,15×60	–	340-330 за Поліним
89.		Бабина Могила Г3	впускне	8,15×60	–	340-325 за Поліним

№	№ групи	назва комплексу	статус поховання	розміри насипу	стать похованого	датування
90.		Вільна Україна к.4 п.4 (Червоний Перекоп 4 група I)	впускне	–	Ж	350-330 за Поліним
91.		Золота Балка к.15 п.3	друге впускне	6×60	Ж -20-22р	350-325 за Поліним
92.		Ізобільне к.12	основне	0,35×12	Ж?	350-325 за Поліним
93.		Лисячої Могили к.1 п.2	впускне	1,2×32	–	350-325 за Поліним
94.		Ольгине к.3п.4 (група Братолюбівського)	основне	3×35	Ж?	350-325 за Бессоновою
95.		Піски к.9 п.1	впускне	2,5 (4) × 35	Ч?	350-325 за Поліним
96.		Мелітопольський Г2	основне	4-6?×40	Ч	350 за Поліним/ 350-320 за Алексєєвим
97.		Мелітопольський Г1	бокове	4-6?×40	Ж	350-340 за Поліним 350-320 за Алексєєвим
98.		Шульгівка БП (за Веселовським)	бокове?	4,26×127,8	Ж? (за Мозолецьким, 1988)	до 330 за Алексєєвим
99.		Верхній Рогачик к.12 п.1	основне	3,2×54	–	375-350 за Поліним/ 350-325 за Болтриком, Фіалко
100.		Куль-Оба	основне	4,26×53	Ч та Ж	350-340 за Поліним/ 350-300 за Алексєєвим 340–330 за О.Л.
101.		Жовтокам'янка ЦПС	основне	9,2×76	Ч 50-55 та Ж - 50-55	350-340 за Поліним 330 за Мозолецьким
102.		Діїв ЦП	основне	4×150	–	330 за Алексєєвим
103.		Шульгівка ЦП (за Веселовським)	основне?	4,26×127,8	Ч? та Ж? (за Мозолецьким, 1988)	після 330 за Алексєєвим
104.		Чортмлик ЦПС кам.1 (ПдСх)	супровідне	19,5×120	–	350-340 за Поліним/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим
105.		Чортмлик ЦПС кам.2 (ПнСх)	супровідне	19,5×120	Ч?	350-340 за Поліним/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим
106.		Чортмлик ЦПС кам.3 (ПдЗх)	супровідне	19,5×120	Ч та Ч	350-340 за Поліним/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим
107.		Чортмлик ЦПС кам.4 (ПнЗх)	основне у камері	19,5×120	Ж	350-340 за Поліним/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим
108.		Чортмлик ЦПС кам.5	основне	19,5×120	Ч	350-340 за Поліним/ 350-325 (329/328?) за Алексєєвим
109.		Товста Могила ЦПС	основне	8,6×60	Ч -45-50р	375-365 за Поліним/ 350-320 за Мозолецьким 350/340-320 за Алексєєвим
110.		Товста Могила БПС	бокове	8,6×60	Ж-30р та Д	365-350 за Поліним 350-320 за Мозолецьким/ 350/340-320 за Алексєєвим
111.		Тетянина Могила (к.46 п.2)	впускне	2,1×?	–	350-300 за Мурзіним 350–330 за О.Л.
112.		Денисова Могила (група Лисячої Могили к.6)	основне	2×40	Ч? та Ж?	350-320 за Болтриком/ 310-290 за Мозолецьким 350-330 за О.Л.
113.		Огуз ЦПС	основне	21×100-110	Ч?	350-345 за Поліним/ 330 за Алексєєвим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
114.		Огуз ПМ	бокове	21×100-110	Ж	350-345 за Поліним/ 330 за Алексєєвим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко
115.		Козел	основне	14×320	Ч?	350-300 за Лєсковим 350–325 за О.Л.
116.		Піски к.9 п.2	основне	2,5 (4) × 35	Ч?	350-325 за Поліним 320-310 за Монаховим

№	№ групи	назва комплексу	статус поховання	розміри насипу	стать похованого	датування
117.	9	Ташенак БМ	бокове	4,2 (6) ×53	Ж?+ Д	400-375 за Поліним/ 310-300 за Болтриком
118.		Верхній Рогачик к.11 п.2	основне	2×46	–	375-325 за Болтриком, Фіалко 325-300 за Болтриком
119.		Старший Трьохбратній гр.1	основне	8,6×45,6	Ж та Ж	350-340 за Поліним та Трейстером (для юв. вироб) 330-315 за Кіріліним/ 330-300- за Трейстером (за посудом)
120.		Хомина Могила п.2 (Нагірне к.13 п.2)	впускне	3,2×34-44	Ч	350-325 за Поліним/ 310-290 за Мозолевським
121.		Лугова Могила тризна	–	21×101	–	340-330 за Поліним/ 320-300 за Алексеевим / 310-290 за Мозолевським
122.		Лугова Могила кам.11	бокове?	21×101	Ч?	340-330 за Поліним/ 320-300 за Алексеевим / 310-290 за Мозолевським
123.		Лугова Могила ЦПС + граб хід + невідоме походження	основне	21×101	–	340-330 за Поліним/ 320- 300 за Алексеевим / 310-290 за Мозолевським
124.		Нововасилівка к 10 п 1 (радгосп Комінтерн)	основне	1,7×28	Ч?	325-290 за Шапошніковою
125.		Хомина Могила п.3 (Нагірне к.13 п.3)	впускне	3,2×34-44	Ж	350-325 за Поліним/ 310-290 за Мозолевським 300-275 за Скорим

Табл.4. Статистичні показники по довгим пластинам одягу.

Код	к-кість екз. типу	% типу у групі	к-ть екз. у групі	% О.З. у групі	% О.З. від загального числа	к-ть О.З	к-ть курганів	к-ть комплексів	вид пластини
І А	1	0,86	22	18,96%	10	1	1	1	«діадема»
І В	6	5,17				3	3	3	пластини, метопіда
І С	2	1,72				1	2	2	метопіда
І D	3	2,59				1	1	2	метопіда, пластина
І Е	1	0,86				1	1	1	метопіда
І F	4	3,45				1	1	1	пластина
І G	4	3,45				1	1	1	пластина
І H	1	0,86				1	1	1	пластина
ІІ А	13	11,21	65	56,01%	16	3	5	5	пластина, метопіда, стленгіда
ІІ В	7	6,03				1	3	3	пластина
ІІ С	22	18,96				1	2	2	пластина
ІІ D	2	1,72				1	2	2	метопіда
ІІ Е	10	8,62				1	1	1	пластина
ІІ F	1	0,86				1	1	1	метопіда
ІІ G	4+?	3,45				1	1	2	пластина
ІІ H	?	?				1	1	1	пластини
ІІ І	1	0,86				1	1	1	діадема
ІІ J	1	0,86				1	1	1	метопіда

П К	1	0,86				1	1	1	метопіда
П L	1	0,86				1	1	1	пластина
П М	8фр	0,86				1	1	1	пластина
П N	1	0,86				1	1	1	пластина
Ш А	3	2,59	25	21,54%	13	3	3	3	метопіда
Ш В	1	0,86				1	1	1	метопіда
Ш С	1	0,86				1	1	1	метопіда
Ш D	1	0,86				1	1	1	метопіда
Ш E	16	13,79				4	6	6	пластина, стленгіда
Ш F	1	0,86				1	1	1	пластина
Ш G	2	1,72				2	2	2	метопіда
IV A	2	1,72	4	3,44%	4	2	2	2	метопіда
IV B	1	0,86				2	2	1	метопіда
IV C	1	0,86							метопіда
ВСЬ ОГО	116					43			

Табл. 5. Статистичні показники по дрібним пластинам одягу групи «Антропоморфні».

Код	к-кість загальна	% ТИПУ У ГРУПІ	к-ть О.З	% О.З. у ГРУПІ	к-ть курганів	к-ть комплексів
I 1 A a	145+?	3,67	1	2,03%	5	5
I 1 A b	7		3		2	3
I 1 B a	33	9,03	1	7,61%	1	1
I 1 B b	1		1		1	1
I 1 B c	55		2		5	5
I 1 B d	2+?		2		2	2
I 1 B e	127		1		4	4
I 1 B f	8		2		2	2
I 1 B g	15		1		1	2
I 1 B h	57		2		1	1
I 1 B i	76		3		2	2
I 1 C a	?	7,31	1	20,81%	1	1
I 1 C b	2+?		2		2	2
I 1 C c	27		5		5	5
I 1 C d	12+?		5		5	5
I 1 C e	88		4		5	6
I 1 C f	99		12		11	11
I 1 C g	56		7		4	5
I 1 C h	13+?		4		3	4

Код	к-кість загальна	% ТИШУ У ГРУПІ	к-ть О.З	% О.З. у ГРУПІ	к-ть курганів	к-ть комплексів
I1Ci	6		1		1	1
I1D	13	0,31	1	0,51%	1	1
I1Ea	460	34,25	14	31,98%	11	12
I1Eb	437+?		19		14	14
I1Ec	239		16		13	14
I1Ed	111		10		9	10
I1Ee	172		4		3	4
I2Aa	139	3,38	4	2,54%	7	7
I2Ab	1		1		1	1
I2Ba	88	22,86	10	13,71%	9	9
I2Bb	461		5		8	8
I2Bc	7		1		1	1
I2Bd	31		2		4	4
I2Be	358		7		6	6
I2Bf	1		1		1	1
I2Bg	1		1		1	1
I2Ca	24	1,45	1	3,05%	1	1
I2Cb	12		1		1	1
I2Cc	24		4		3	3
I3A	84	2,03	1	0,51%	2	2
I3Ba	5	0,31	1	1,52%	1	1
I3Bb	1		1		1	1
I3Bc	7		1		1	1
I3Ca	12	0,75	1	1,52%	1	1
I3Cb	9		1		1	1
I3Cc	10		1		1	1
I4Aa	107	3,93	6	3,55%	8	8
I4Ab	56		1		1	1
I4B	12	0,29	1	0,51%	1	1
I4Ca	9	0,24	1	1,02%	1	1
I4Cb	1		1		1	1
I4D	54	1,3	4	2,03%	5	6
I4Ea	10	3,48	1	1,02%	1	1
I4Eb	134		1		1	1
I4Fa	169	4,34	2	3,55%	1	1
I4Fb	2		1		1	1

Код	к-кість загальна	% ТИПУ У ГРУПІ	к-ть О.З	% О.З. у ГРУПІ	к-ть курганів	к-ть комплексів
I 4 F c	3		2		1	1
I 4 F d	3		1		1	1
I 4 F e	3		1		1	1
I 4 G a	35	1,06	2	2,54%	6	6
I 4 G b	5		1		1	1
I 4 G c	2		1		1	1
I 4 G d	2		1		1	1
ВСЬОГО	4143 9,76%		197			

Табл.6. Статистичні показники по дрібним пластинам одягу групи «Поліморфні».

Код	к-ть загальна	% ТИПУ У ГРУПІ	к-ть О.З.	% О.З. у ГРУПІ	к-ть курганів	к-ть комплексів
П 1 A a	26	3,32%	2	5,81%	2	2
П 1 A b	23		3		3	3
П 1 B a	52+?	4,74%	6	11,63%	3	3
П 1 B b	?		1		1	1
П 1 B c	18		3		4	4
П 1 C a	225+?	45,20%	9	27,91%	8	8
П 1 C b	311+?		9		9	10
П 1 C c	27		3		3	3
П 1 C d	105		3		4	4
П 1 D a	2	1,49%	1	4,65%	2	2
П 1 D b	20		2		2	2
П 1 D c	?		1			
П 1 E a	28	8,25%	1	4,65%	1	1
П 1 E b	94		3		3	3
П 1 F a	19	1,42%	1	2,33%	1	1
П 1 F b	2		1		1	1
П 1 G	6	0,41%	1	1,16%	1	1
П 2 A a	95	6,50%	1	2,33%	2	2
П 2 A b	1		1		1	1
П 2 B a	5	0,41%	2	3,49%	2	3
П 2 B b	1		1		1	1
П 3 A a	107	18,88%	2	9,30%	1	1
П 3 A b	62		1		1	1
П 3 A c	2		1		1	1

П 3 А d	108		4		4	4
П 3 В	8	0,54%	5	5,81%	5	5
П 4 А a	46	3,65%	5	8,14%	5	5
П 4 А b	8		2		2	2
П 4 В	51+?	3,45%	3	3,49%	3	3
П 4 С	22	1,49%	5	5,81%	5	5
П 4 D a	1	0,14%	1	2,33%	1	1
П 4 D b	1		1		1	1
П 5 А	2	0,14%	1	1,16%	1	1
ВСЬОГО	1478 3,48%		92			

Табл.7. Статистичні показники по дрібним пластинам одягу групи «Зооморфні».

Код	к-ть екз.	% типу у групі	к-ть О.З.	% О.З. у ГРУПІ	к-ть курганів	к-ть комплексів
Ш 1 А a	17	8,51%	1	6,20%	1	2
Ш 1 А b	1		1		2	2
Ш 1 А c	17		1		1	1
Ш 1 А d	3		1		1	1
Ш 1 А e	137		4		4	4
Ш 1 В a	312+?	30,87%	15	23,26%	12	13
Ш 1 В b	98		6		3	4
Ш 1 В c	178+?		3		4	4
Ш 1 В d	6		2		1	1
Ш 1 В e	41+?		4		4	4
Ш 1 С a	41	4,57%	3	3,88%	2	2
Ш 1 С b	53		2		2	2
Ш 1 D a	3	14,78%	1	5,43%	1	1
Ш 1 D b	105		1		1	1
Ш 1 D c	163		2		7	8
Ш 1 D d	17		1		1	1
Ш 1 D e	16+?		2		3	3
Ш 2 А	40+?	1,94%	4	3,10%	4	4
Ш 2 В a	38	3,35%	8	10,08%	6	6
Ш 2 В b	8		3		3	3
Ш 2 В c	13		1		1	1
Ш 2 В d	10		1		1	1
Ш 2 С a	29	2,09%	1	4,65%	2	2

Код	к-ть екз.	% типу у групі	к-ть О.З.	% О.З. у ГРУПІ	к-ть курганів	к-ть комплексів
III 2 C б	2		2		1	1
III 2 C с	12		3		3	3
III 2 D	1	0,05%	1	0,78%	1	1
III 2 E	5	0,24%	1	0,78%	1	1
III 3 A	2	0,10%	1	0,78%	1	1
III 3 B	2	0,10%	1	0,78%	1	1
III 3 C	66	3,21%	4	3,10%	3	3
III 3 D	2	0,10%	2	1,55%	2	2
III 3 E	27	1,31%	1	0,78%	3	4
III 3 F a	13	6,61%	2	7,75%	1	1
III 3 F б	123+?		8		9	9
III 3 G a	42	2,09%	2	2,33%	3	3
III 3 G б	1		1		1	1
III 3 H	28+?	1,36%	2	1,55%	1	1
III 4 A	44	2,14%	3	2,33%	3	3
III 4 B a	97+?	10,65%	8	10,85%	7	7
III 4 B б	122		6		9	9
III 4 C	2	0,10%	2	1,55%	2	2
III 5 A	10	0,49%	1	0,78%	2	2
III 5 B	7	0,34%	2	1,55%	2	2
III 5 C	26	1,26%	2	1,55%	3	3
III 6 A	43	2,09%	5	3,88%	6	6
III 6 B	34	1,65%	1	0,78%	1	1
ВСЬОГО	2057 4,26%		129			

Табл.8. Статистичні показники по дрібним пластинам одягу групи «Рослинні».

Код	к-ть екз.	% ТИПУ У ГРУПІ	к-ть О.З.	% О.З. у ГРУПІ	к-ть курганів	к-ть комплексів
IV 1 A	63+?	2,83%	7	5,83%	7	7
IV 1 B	23	1,03%	5	4,17%	5	5
IV 2 A	2	0,09%	2	1,67%	2	2
IV 3 A a	126+?	55,59%	12	40,83%	11	14
IV 3 A б	331		17		14	16
IV 3 A с	12		2		2	2
IV 3 A d	360		10		9	10
IV 3 A e	384+?		5		9	9

Код	к-ть екз.	% ТИПУ У ГРУПІ	к-ть О.З.	% О.З. у ГРУПІ	к-ть курганів	к-ть комплексів
IV 3 A f	26		3		3	3
IV 3 B	136+?	6,10%	5	4,17%	6	6
IV 3 C	55	2,47%	2	1,67%	3	3
IV 3 D	14	0,63%	1	0,83%	2	2
IV 3 E	72	3,23%	1	0,83%	2	2
IV 3 F a	4	5,92%	2	13,33%	2	2
IV 3 F b	78+?		8		9	11
IV 3 F c	22		2		5	5
IV 3 F d	3		2		2	2
IV 3 F e	25		2		3	3
IV 3 G a	41	3,05%	6	8,33%	6	6
IV 3 G b	26		3		3	3
IV 3 G c	1		1		1	1
IV 4 A	87	3,90%	1	0,83%	6	8
IV 4 B a	126	9,47%	7	10,00%	6	6
IV 4 B b	85		5		7	8
IV 4 C	10	0,45%	1	0,83%		
IV 4 D a	101	4,98%	5	5,83%	1	1
IV 4 D b	10		2		5	5
IV 4 E	6	0,27%	1	0,83%	2	2
ВСЬОГО	2229 4,61%		120			

Табл.9. Статистичні показники по дрібним пластинам одягу групи «Геометричні».

Код	к-ть екз.	% ТИПУ У ГРУПІ	к-ть О.З.	% О.З. у ГРУПІ	к-ть курганів	к-ть комплексів
V 1 A	1	0,003%	1	0,72%	1	1
V 1 B	69+?	0,21%	4	2,88%	6	7
V 1 C	5898+?	18,13%	61	36,69%	47	54
V 2 A a	871	2,79%	9	8,63%	18	21
V 2 A b	38		3		4	4
V 2 B	29	0,09%	1	0,72%	1	1
V 3 A	1	0,003%	1	0,72%	1	1
V 4 A a	30+?	0,14%	2	2,88%	2	2
V 4 A b	17+?		2		2	3
V 4 B a	70	0,86%	3	7,19%	3	4
V 4 B b	74		4		4	4

V 4 B c	136		3		3	3
V 4 C a	245+?	0,94%	5	4,32%	5	6
V 4 C b	60		1		1	1
V 5 A a	22100+?	67,96%	1	2,16%	58	69
V 5 A b	4		2		2	2
V 5 B	1	0,003%	1	0,72%	1	1
V 6 A a	1798	5,55%	3	5,04%	21	23
V 6 A b	2		2		2	2
V 6 A c	4		2		3	3
V 6 B a	445	1,41%	4	7,19%	25	28
V 6 B b	15		6		5	5
V 6 C a	115	0,38%	3	4,32%	2	3
V 6 C b	1		1		1	1
V 6 C c	4		1		1	1
V 6 C d	2		1		1	1
V 7 A a	213+?	0,68%	8	7,19%	12	14
V 7 A b	7		2		2	2
V 7 B	54	0,17%	4	2,88%	4	4
V 7 C a	136	0,42%	1	1,44%	16	18
V 7 C b	1		1		1	1
V 7 D a	50	0,25%	4	4,32%	3	4
V 7 D b	32		2		1	1
ВСЬОГО	38389	79,49%	149+?			

Табл.10. Головні убори

№.	Назва комплексу	Тип головного убору	Тип/варіант, к-ть	Стать носія, вік	Датування	Місце фіксації
1.	Акимівка к.11 п.3	-	Дрібні: III 1 B a – 64 екз., V 5 A a – 619 екз.	Ж	-	4 пластинки біля правої сторони нижньої щелепи від вуха до шиї в ряд вище ряду прямокутних бляшок від вуха до середини плеча стрічка гудзиків, а далі до хребта гудзики чергуються з бляшками зображеннями догори та донизу, декілька бляшок в районі лівої ключиці та вище лівого плеча жіночого скелету
2.	Бабина Могила Г2	каркасний – калаф?	Дрібні: I 3 B b – 1 екз., V 7 A a (вінчик з підвісками) V 7 C a – 1 екз.	Ж?	340-330 за Полінім	у Пд-Сх куті камери
3.	Бердянський ЦМ	два конусоподібних, покривало	Дрібні: I 1 B g – 10 екз., I 2 C b – 12 екз., I 4 F a – 37 екз., II 1 C a – 87 екз., III 3 G b – 1 екз., V 1 C	Ж (у похованні Ч?)	380-370 за Полінім/ 380-365 за Алексеевим	на дні камери на площі розмірами 1,5×1м
4.	Богданівка к.3 п.2		Дрібні: I 1 E d – 35 екз.,	Ж	410-400 за Полінім	пластинки розміщені біля голови. V 1 B – за Ключко Л.В. розташовані на налобній

№.	Назва комплексу	Тип головного убору	Тип/варіант, к-ть	Стать носія, вік	Датування	Місце фіксації
			II 1 C c – 1 екз., V 1 B – 34 екз.			стрічці чергуванням вершиною догори та донизу
5.	БОФ к.13 п.2	башлик?	Дрібні: V 5 A a	Ж	–	на голові та скронях
6.	Велика Білозерка к.2 п.3 (Суворова радгосп)	головний убір, покривало	Довгі: II B – фр. II L – фр. Дрібні: I 1 A b – 3 екз., III 1 D c – 2 екз., V 7 A b – 3 екз., V 7 C a – 3 екз.	Ж?	–	у Пн-Зх кути камери у мішаному заповненні камери
7.	Велика Білозерка к.20 п.1	конусоподібний	Дрібні: III 2 C a – 20 екз.	Ж	–	нашиті на шматку тканини чи м'якої шкіри, який зотлів розташований у Сх кути камери на 20 см вище дна
8.	Верхній Рогачик «ЦП» (за Веселоським)		Дрібні: V 7 – (вінчик з підвісками)	Ж?	375-350 за Полінім	
9.	Верхній Рогачик к.11 п.2	головний убір	Дрібні: V 7 – фр. вінчика	Ж?	375-350 за Полінім 375-325 за Болтриком, Фіалко 325-300 за Болтриком	фрагменти у вхідній ямі та мішаному заповненні камери
10.	Верхній Рогачик к.12 п.1	головний убір	Дрібні: I 4 G a – 1 фр.	Ж?	375-350 за Полінім/ 350-325 за Болтриком, Фіалко	пластинки у вхідній ямі та дромосі та камері
11.	Верхній Рогачик к.14 ЦМ	головний убір	Дрібні: I 4 G a – 1 екз. V 7 B -2 екз.,	–	375-350 за Болтриком, Фіалко 375-350 за Полінім	у заповненні камери, переважно у пд. частині
12.	Вишнева Могила п.4	головний убір	III 4 C – 1 екз., III 5 C – 1 екз., V 7 C a – 1 екз., V 7 D a – 1 екз.	Ж	–	в центральній частині камери
13.	Вільна Україна к 2 БП	головний убір, покривало	Довгі: I C – 1 метопіда Дрібні: II 1 B c – 13 екз., V 5 A a – 60 екз.	Ж	375-350 за Полінім	
14.	Вільна Україна к.22 п.1 (Червоний Перекоп 4)	головний убір, покривало	Довгі I G–4 аж. пл., II A–2 аж. пл., 4 пл., III A – 1 метопіда, III E – аж. стленгіда, 3 аж. пл. Дрібні: II 1 C b – 59 екз.	Ж	350 за Полінім	навколо черепа та за ним
15.	Вільна Україна к.22 п.2 (Червоний Перекоп 4)	головний убір, покривало	Довгі II B – 4 пл., II A–2 аж. пл., 4 пл., III D – 1 метопіда Дрібні: II 1 C a – 54 екз V 7 – 4 фр. вінчики з 55 підвісками.	Ж	375-325 за Полінім	навколо черепа та за ним
16.	Вовчанське к.8п.2	Головний убір	дрібні II 4 A a – 19 екз., II 4 A b – 5 екз., III 1 B a – 38 екз., V 2 A a – 12 + 30 фр.	Ж	–	в районі черепа знайдені нашівні бляшки що прикрашали головний убір
17.	Водославка к.6п.2	Головний убір	Довгі: II B – 2 екз., III E – фр. стленгіди Дрібні: I 1 B e – 2 екз., I 1 E a – 95 екз., I 4 G a – 5 екз. V 7 – фр. вінчика	Ж	–	на грудній клітині скелету Ж
18.	Володимирівка к.1 п.2	Головний убір	Дрібні: III 3 H – 28 екз.	Ж	400-350 за Полінім, Кубишевим	у заповненні камери
19.	Володимирівка к.4 п.1	головний убір	Дрібні: III 1 B e – 4 екз., III 5 C – 1 екз. V 4 C a – 177 екз.	Ж	350 за Полінім, Кубишевим	у заповненні камери
20.	Гайманова Могила ПдГ№4 п.2	головний убір	Дрібні: V 5 A a – 179 екз.	–	380-365 за Полінім	три ряди витягнуті перпендикулярно до рядів з личинами
21.	Гайманова Могила ПдГ№4 п.3	два головні убори?	Дрібні: I 4 G a – 3 екз., V 7 – 1 фр. IV 3 G a – 25 екз., IV 4 D a – 62 екз.	Ж?	380-365 за Полінім	I 4 G a – у глинистому завалі катакомби у Пн стінки та центр часини камери, V 7 – у заповненні камери; інші – у заповненні вхідної ями та дромосу та у шарі заповнення камери: чотири ряди по два над і під рядом ажурних розеток чергування квітки та лотосу головного убору на Пд-Зх поперечній балці настилу
22.	Гайманова Могила ПнГ№1п.3	головний убір	Довгі: I B – 4 фр.	Ж	365-350 за Полінім	I B – у грибовищі п.3, II 2 B a – 1 екз. у районі де мала бути

№.	Назва комплексу	Тип головного убору	Тип/варіант, к-ть	Стать носія, вік	Датування	Місце фіксації
			Дрібні: II 2 B a – 2 екз., V 7 C a – 4 екз.			голова п.3
23.	Гайманове Поле к.11	головний убір?	Довгі: фр. пластини не визначається тип	Ж?	–	у заповненні камери
24.	Денисова Могила (група Лисячої Могили к.6)	головний убір	Дрібні: I 4 G a – 1 екз+1 фр	Ж?	350-320 за Болтриком/ 310-290 за Мозолецьким	у заповненні камери
25.	Дідової Могили к.4 п.1 (Орджонікідзе)	головний убір	Дрібні: III 4 B a – 31+47 фр., V 6 A a – 354 екз., V 6 A c – 2 екз.	Ж	450-425 за Полінім	навколо голови
26.	Діів ВП		Довгі: II K – 1 метопіда, III E – повна стленгіда з 6 вел. фр. Дрібні: I 4 G a – 23 екз., V 7 A a – вінчик з 9 підвісками V 7 C a – стрічка з підвісками у 7 фр.	Ж?	350-340 за Полінім	у заповненні камери
27.	Дорт-Оба к.1	башлик?	Дрібні: «гладкі накладки» – 4 екз, «узорчасті накладки» – 2 екз.	Ч	400-350 за Алексеевим	«на голові надягнута шапка з золотими накладками, прикріпленними срібними гвіздками із золотими головками»
28.	Зелене к.5 п.3	налобна стрічка?	Дрібні: II 1 G – 6 екз., III 4 B b – 5 екз.	Д, дівчинка 10–12р.	–	на черепі стрічка з бляшок - вони чергувалися
29.	Златопіль к.16 гр2	налобна стрічка?	Дрібні: III 1 D c – 5 екз.	Ж	–	навколо черепу
30.	Златопіль к.16 гр4 ПС2 п.3	калаф?	Дрібні: III 1 D c – 26 екз.,	Ж	400-375 за Полінім	навколо голови
31.	Златопіль к.5 п.5		Довгі: IV A – 1 метопіда Дрібні: IV 3 A a – 28 екз., V 5 A a – 22 екз	Ж	375-325 за Полінім	на тліні від головного убору
32.	Золота Балка к.15 п.3		Довгі: III A – 1 метопіда	Ж	350-325 за Полінім	серед кісток людини та в придонному шарі на вході з дромосу
33.	Золота Балка к.17 п.2		Довгі: III B – 1 метопіда	Ж	375-350 за Полінім	метопіда – на вході з дромосу в камеру була згорнута в рулончик
34.	Ізобільне к.1		V 7 C a – фр. вінчика з підвіскою	Ж?	–	в різних частинах заповнення камери
35.	Ізобільне к.3 п.2		V 7 C a – фр. вінчика з 3 підвісками	Ж?	–	у заповненні камери
36.	Ізобільне к.12		III 2 A – 1 екз.	Ж?	–	справа від відкинutoго черепа
37.	Казенна Могила п.3	головний убір з покривалом	Довгі: IV B – 1 метопіда, Дрібні: I 3 C a – 11 екз., I 3 C b – 9 екз., II 1 C c – 1 екз., III 1 A a – 12 екз., III 4 A – 18 екз., V 5 A a – 760 екз.	Ж, >50р.	400-375 за Полінім	більшість – за головою навколо голови та спускалися до плечей V 5 A a – навколо голови та спускалися до плечей
38.	Кам'янка к 21 п 2		Довгі: II M – стрічка з 8 фр. III G – 1 метопіда Дрібні: III 1 D e – 6 екз. V 7 – вінчик з 4 стрічок із ? підвісками	Ж	400-350 за Полінім	тлін від головного убору – повстяного(?) на черепі - склепіння впало і розчавило його
39.	Кам'янка-Дніпровська к.1 п.9	головний убір з покривалом	Довгі: II J – 1 метопіда, Дрібні: III 3 F b – 18 екз., V 1 C – 38 екз.	Ж	375-350 за Полінім	метопіда на черепі, V 1 C – ряд над метопі дою, III 3 F b – ряд над рядом трикутних
40.	Касперівка к.5		Довгі: III G – фр. метопіди	Ж	–	біля кисті правиці Ж
41.	Корнійвка к.2 п.3		Дрібні: III 3 G a – 8 екз.	Ж	425-400 за Полінім	на черепі
42.	Куль-Оба	башлик	Довгі: II A – метопіда, II H – 1 пластина Дрібні: I 3 C c – 10 екз., I 4 F a – 1 екз.	Ч	350-340 за Полінім/ 350-300 за Алексеевим	довгі – на черепі чоловічого скелету дрібні – за головою Ч
43.	Куль-Оба		Довгі: I A – діадема, Дрібні: V 7 – вінчик та стрічка з підвісками	Ж	350-340 за Полінім/ 350-300 за Алексеевим	на черепі жіночого скелету

№.	Назва комплексу	Тип головного убору	Тип/варіант, к-ть	Стать носія, вік	Датування	Місце фіксації
44.	Кут к.7 п.9		Довгі: IV C – 1 метопіда	Ж	–	на лобних кістках черепу Ж
45.	Литий курган	начільна стрічка?	Довгі: II N – фр. пластини	Ч?	650-600 за Алексєєвим	у кам'яному ящику - скарб?
46.	Лугова Могила тризна (2006–2008рр.)	покривало від головного убору?	Дрібні: I 1 B a – 33 екз., I 1 E a – 95 екз., III 1 B b – 78 екз., V 4 C a – 61 екз.	Ж?	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолєвським	скупчення пластинок біля 3х частина рову, біля проходу, поза похованням – частина тризни?
47.	Лугова Могила кам.11	башлик?	Дрібні: IV 3 F b – 5 екз., V 2 A a – 1 екз., V 4 A b – 7 екз., V 5 A a – 3 екз.,	Ч	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолєвським	у похованні з амфорами в районі черепа
48.	Лугова Могила ЦПС+граб хід	головний убір	Довгі: III E – 1 фр. ажурної пластини Дрібні: III 3 D – 1 екз. V 7 C a – стрічка з підвісками	Ж?	340-330 за Полінім/ 320-300 за Алексєєвим/ 310-290 за Мозолєвським	у мішаному шарі камери та у грабіжницькому лазі
49.	Любимівка к.45п.1		Дрібні: III 1 B a – 27 екз.	Ж?	–	3 екз. на черепі
50.	Львове к.18 п.1		Довгі: II D – 1 метопіда, Дрібні: V 5 A a – 14 екз.	Ж	400-370 за Полінім	метопіда – на лобі, зі зворотної сторони вкрита шаром окислу срібла, V 5 A a – на стрічці шкіряній на лобі під метопідою
51.	Мала Лепетиха к.9 п.4	головний убір з покривалом	Дрібні: II 4 A a – 1 екз., II 4 B – 44 екз. на вузьких стрічках, III 1 D c – 32 екз., V 1 C – 144 екз.	Ж 30-35р	400-370 за Полінім/ 375-350 за Вітрик, Данилко/ 380-370 за Бессоновою	у ніші №2
52.	Малій Чортмлик гр№1		Дрібні: II 1 C d – 15 екз., III 1 B a – 5+1 фр., III 2 A – 32+6 фр., III 2 C a – 9 екз., V 5 A a – 386 екз.	Ж	450-425 за Полінім 450-400 за Мозолєвським	підвішений стан на місці можливого розташування голови Ж
53.	Мелітопольський Г1		Довгі: III E – фр. ажурної пластини, IV A – 1 метопіда Дрібні: I 2 A a – 103 екз., III 1 B e – 35 екз., III 5 C – 24 екз., V 7 A a – 28 екз.	Ж	350-340 за Полінім 350-320 за Алексєєвим	I 2 A a – одна з вхідної ями, дві - знайдено у дромосі, біля 3х стінки камери - інші, одна з вдова розетками по бокам in situ біля місця, де мала бути голова покійниці, у переміщеному положенні на місці голови покійниці - вісім «голів Афіни» з 13-ма пронізками, трьома грушеподібними підвісками, одним акантом та 1 «два лотоси», III 1 B e – 6 у вх ямі, біля ПдСх стінки камери, III 5 C – 2 у вхідній ямі, одна знайдена у дромосі
54.	Німфейський к.17 8/1876	башлик?	Дрібні (всього 104 екз.): I 1 C a – ? екз., I 1 C b – ? екз., I 2 A b – 1 екз., II 1 D a – ? екз., II 4 B – 2 екз., II 4 C – 2 екз., II 4 D a – 1 екз., III 1 A b – 7 екз., III 1 B a – ? екз., III 2 B b – 1 екз., III 2 E – 5 екз., III 3 F b – ? екз., III 3 G a – 3 екз.	Ч?	475-425 за Алексєєвим	на черепі
55.	Німфейський к.24 19/1876	башлик?	Дрібні: I 1 C b – 2 екз., II 4 C – 4 екз., III 1 A b – 1 екз., III 2 B b – 4 екз., III 3 A – 2 екз., IV 3 A c – 2 екз.	Ч	475-425 за Алексєєвим	навколо голови
56.	Нововасилівка к 17 п 3 (радгосп Комінтерн)		дрібні: III 4 B b – 22 екз.	Ж?	430-400 за Полінім	навколо голови від правого до лівого плеча дугою
57.	Новокам'янка к.4 п.2		III 4 B a – 4 екз.	Ж	400-350 за Редіною	на скелеті
58.	Ново-Миколаївка к.11 п.3		Довгі: I C – фр. метопіди Дрібні: V 7 C a – фр. стрічки з 4-ма підвісками	Ж?	475-450 за Полінім	у ПнСх куті камери

№.	Назва комплексу	Тип головного убору	Тип/варіант, к-ть	Стать носія, вік	Датування	Місце фіксації
59.	Носаки к.4 гр2 ПнП		Довгі: II D - 1 фр. метопіди, Дрібні: V 7 A a – 1 підвіска з кріпленням до вінчика?	Ж?	400-390 за Полінім/ 340-310	у вхідній ямі
60.	Носаки к.4 гр3 ПнЗх	сферичний за Л.С. Клочко	Дрібні: V 5 A a – 18 екз., V 6 C c – 4 екз., V 6 C d – 2 екз	Д, 6-7р.	390-380 за Полінім	по обидва боки від голови, можливо були нашиті на стрічку
61.	Огуз ПнМ		Дрібні: I 4 G c – 2 екз., I 4 G d – 2 екз.	Ж	330-325 за Алексеевим/ 350-345 за Полінім/ 330-310 Болтриком, Фіалко	у заповненні камери
62.	Огуз ЦПС		Дрібні: III 3 D – 1 екз.	Ч?	330-325 за Алексеевим/ 350-345 за Полінім/ 330-310 Болтриком, Фіалко	не відомо
63.	Ольгине к.1 п.4 (група Братолюбівського)		Довгі: II A – 1 фр. пластини, Дрібні: III 1 D c – 52 екз.	Ж	385-365 за Полінім/ 350 за Бессоною	II A – у заповненні камери, від черепа до стегнових кісток простягалися ряди платівок
64.	Перший Мордвинівський БП		Дрібні: III 2 C c – 1 екз.	Ж	350-300	не відомо
65.	Пришиб к.40		Дрібні: II 3 A d – 27 екз., IV 3 A b – 2 екз., IV 3 A d – 14 екз.	?	–	II 3 A d – у під кутку овалом лежало 25 шт+ 2 дістали з кротовини у цьому ж купі, IV 3 A b та IV 3 A d – в центрі овалу серед прямокутних пластин
66.	Рахманівка к.1		Довгі: III F – 1 ажурна пластини, Дрібні: III 1 B e – 1 фр.	Ж?	–	не відомо
67.	Сахнова Могила п.3 (к.29 Велика Білозерка)		Дрібні: V 1 C – 20 екз., V 5 A a – 78 екз., V 6 B a – 50 екз., V 7 C a – вінчик з 35 підвісками	Ж, 30–35р.		на голові на залишках шкіри по периметру трикутника
68.	Солоха БП	башлик?	Дрібні: III 3 G a – 31 екз.	Ч?	400-375 за Алексеевим / 390-380 за Полінім	зліва від ший скелету у напрямку до Пн стінки
69.	Старший Брат	калаф з покривалом	Довгі: II 1 – 1 діадема Дрібні: I 3 B c – 7 екз., IV 1 B – 8 екз., V 2 B – 29 екз.,	Ж	350-340 за Полінім та Трейстером (для юв. вироб) / 330-315 за Кірілінім/ 330-300- за Трейстером (за посудом)	II 1 – стягнута на потилиці за допомогою бронзових застібок, перевернуто у районі горлянки та грудей, I 3 B c – у районі черепа, V 2 B – вздовж хребта та кісток тазу
70.	Страшна Могила к.4 п.2		Дрібні: I 1 E a – 2 екз.	Ж	375-325 за Полінім	дві на голові, інші - на обшлагах рукавів та на грудні
71.	Тетянина Могила к.46		Довгі: III A – 1метопіда, III E – стленгіда, ажурні пластини Дрібні: I 1 E c – 33 екз., III 1 A e – 31 екз., V 7 A a – 4 екз., V 7 C a – 1 фр. вінчика з підвіскою	Ж	350-300 за Мурзінім	у 0,3 м на Сх від скупчення пластинок одягу під ПнЗх стінкою золоті деталі головного убору – діаметр верхньої площини конуса 20см, голова людини на ребрі вздовж верхнього кільця ажурних пластин, а 3 в центрі площини верхньої частини, V 7 A a та V 7 C a – скупчення зі 116 пластинок на місці помосту
72.	Товста Могила БПС	калаф з покривалом	Довгі: I B – 1 метопіда, II A – 7пластин, II C – 8+6 фр. пластин Дрібні: II 2 A a – 94 екз.	Ж, 30р	365-350 за Полінім / 350/340-320 за Алексеевим/ 350-320 за Мозолевським	довгі – на чолі зміщеного обвалом черепа, II 2 A a – розміщені трикутником над головою та спускаються вниз по грудній клітині
73.	Чмирева Могила БП		Дрібні V 7 – стрічки від вінчиків	Ж	375-350 за Полінім / 360-325 за Алексеевим	біля Зх стінки камери
74.	Чортмлик ЦПС кам.1 (ПдСх) кат 128		Довгі: I D – 1метопіда, I F – 4 фр. пластин, II E – 10 фр. пластин, Дрібні: III 1 B a – 24 екз., IV 4 A – 2 екз., V 1 C – 88 екз., V 7 A a – стрічка з 21 підвіскою, V 7 C a – вінчик з підвісками	Ж?	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексеевим	скупчення біля Пн-Сх стінки камери
75.	Чортмлик ЦПС кам.1 (ПдСх) кат 136		Довгі: I E – 1 метопіда,	Ж?	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за	скупчення біля Пн-Сх стінки камери

№.	Назва комплексу	Тип головного убору	Тип/варіант, к-ть	Стать носія, вік	Датування	Місце фіксації
			II H – 14 фр. пластин, Дрібні: V 7 C a – стрічка з підвісками, V 7 C a – вінчик з підвісками		Алексеевим	
76.	Чортмлик ЦПС кам.2 (ПнСх) кат 113		Довгі: I B – 4 пластини, II C – 14 фр. пластин, II F – 1 метопіда, Дрібні: V 7 A a – стрічка з 22 підвісками, V 7 B – вінчик з 49 підвісками	Ж?	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексеевим	біля Пд-Сх стінки камери скупчення
77.	Чортмлик ЦПС кам.2 (ПнСх) кат 122		Довгі: I D – 2 (4?) фр. пластин, II A – 1 метопіда, II G – 14 фр. ажурних пластин, II G – 4 пластини, Дрібні: V 7 A a – вінчик з 24 підвісками, V 7 A a – стрічка з 55 підвісками	Ж?	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексеевим	біля Пд-Сх стінки камери скупчення
78.	Чортмлик ЦПС кам.3 (ПдЗх)	башлик	Дрібні: I I C h – 1 екз., II I C a – 26 екз., IV 4 A – 2 екз.,	Ч	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексеевим	I I C h та IV 4 A – під черепом там де башлик застьобувався, II I C a – на черепі та навколо нього Ч1 напіввалом на 4 вершки від нього вгору
79.	Чортмлик ЦПС кам.4 (ПнЗх)	конусовидний, покривало	Довгі: III C – 1 метопіда Дрібні: I 4 A b – 56 екз.	Ж	350-340 за Полінім/ 350-325 (329/328?) за Алексеевим	I 4 A b – трикутником над черепом
80.	Чортмлика к.31		Дрібні: III I B a – 30 екз.	Ж	475-450 за Полінім	на черепі
81 головний убір				9 Ч, 70 Ж 2 Д		

Табл.11. Каптани (?)

№.	Назва комплексу	Тип/варіант, к-ть	Стать носія, вік	Датування	Місце фіксації
1.	Архангельська слобода к.5 п.1	I 3 A – 65 екз. III 1 D b – 105 екз., III 2 A – 5 екз., VI B – 1 екз., VI C – 285 екз. V 2 A a – 18 екз., V 2 A b – 5 екз.	Ч	410-400 за Полінім	пластинки розташовані біля хребців на грудній клітині скелету, V 2 A – біля лівці
2.	Бердянський ЦМ	V 1 C V 2 A a	Ч чи Ж?(за Л.С. Ключко)	380-370 за Полінім/ 380-365 за Алексеевим	на дні камери на площі розмірами 1,5×1м
3.	Вільна Україна к.5 п.1 (Червоний Перекоп 4 група I)	V 5 A a – 2 екз.	Ч	–	розташовані на шії
4.	Дорт-Оба к.1	V 1 C – 498 екз.	Ч	400-350 за Алексеевим	одяг до паску обшитий трикутними та ромбічними золотими бляшками
5.	Корнівка к.2 п.3	III C d – 18 екз.	Ж	425-400 за Полінім	від підборіддя до газу
6.	Петрівка к.2 п.1 (Мар'янівський радгосп)	II B f – 4 екз., II E b – 4 екз., IV 3 A d – 4 екз., VI C – 4 екз.	Ч	–	на грудній клітині Ч
7.	Піски к.9 п.1	II 3 A d – 75 екз.	Ч?	350-325 за Полінім	на скелеті
8.	Соболева Могила II.2 (група Завадських Могил)	II 3 A a – 104 екз.	Ч?	350-340 за Полінім	1,0*0,4м скупчення біля північної стінки поряд з носилками - вірогідно від одягу що висів на стіні
9.	Товста Могила БПС	II E c – 60 екз., III 3 E – 11 екз., IV 3 A b – 147 екз.	Д, хлопчик?	365-350 за Полінім/ 350/340-320 за Алексеевим/ 350-320 за Мозолевським	III 3 E – на місці комору на грудній клітині, IV 3 A b – рукави та грудна клітина

Табл.12. Сукні

№.	Назва комплексу	прикрашена частина сукні	Тип/варіант, к-ть	Стать носія, вік	Датування	Місце фіксації
1.	Водославка к.6п.2	комору	III 2 C c – 7 екз.	Ж	–	на грудній клітині скелету Ж
2.	Володимирівка к.1 п.2	комору	I 1 B h – 57 екз.	Ж	400-350 за Поліним, Кубишевим	
3.	Гайманова Могила ПнГ №1 п.3		III 2 C c – 4 екз.	Ж	365-350 за Поліним	біля попереку скелету у гробовищі П.3
4.	Золота Балка к.17 п.2	комір та рукави	V 4 B b – 27 екз., V 5 A a – 65 екз.,	Ж	375-350 за Поліним	на грудній клітині та зап'ястках - розташовані на рис 86 в книзі Поліна
5.	Зобільне к.1	рукави?	V 5 A a – 24 екз.	Ж?	–	по обидві сторони від ймовірної грудної клітини
6.	Казенна Могила п.3	комір та рукави	I 1 E d – 11 екз. I 3 C a – 1 екз., II 1 C c – 21 екз. III 4 B a – 11 екз., IV 1 B – 11 екз., IV 4 B a – 9 екз., V 1 B – 16+12 фр.	Ж	400-375 за Поліним	I 1 E d – V-образно на грудях та на плечових кістках, I 3 C a – 1 на плечовій кістці правіці, II 1 C c – на манжетах рукавів, III 4 B a та IV 4 B a – на правій плечовій кістці 11 екз. в ряд : лотоси та грифон що сидить IV 1 B та V 1 B – на плечовій кістці правіці
7.	Каїри к.2п.3		I 2 C a – 24 екз., III 3 F b – 16 екз., IV 3 A a – 5 екз., V 1 C – 80 екз., V 5 A a – 185 екз.	Ж	–	I 2 C a та III 3 F b – у нижній частині тулуба Ж біля хребця, IV 3 A a – біля щелепи Ж, V 1 C – 37 екз. знайдено у нижній частині тулуба Ж біля хребця, V 5 A a – біля Пн-3х куту камери вище залишків шкатулки та щелепи жінки на залишках повсякденної підстилки петлями до низу та утворювали два округлих скупчення діам. 20 см - розшивка зоглілої тканини -86 екз., 46 екз. при хребцях та ребрах нижньої частини тулуба Ж
8.	Кам'янка-Дніпровська к.1 п.9	комору?	III 6 A – 8 екз., «подвійне кільце» – 8 екз., V 6 A a – 49 екз.	Ж	375-350 за Поліним	на грудях під намистом чергування подвійних кілець та пластинок III 6 A
9.	Мелітопольський Г1		III 1 B c – 51 екз., IV 1 A – 7 екз.	Ж	350-340 за Поліним 350-320 за Алексєєвим	III 1 B c – 5 у вх ямі, 3 - на місці відсутніх хребців, та вздовж нижнього ребра правої сторони Ж, IV 1 A – три лежали навскіє згори грудної клітини
10.	Новомиколаївка к.11 п.3	рукавів	I 1 E b – 79 екз., I 2 B d – 19 екз.	Ж?	475-450 за Поліним	I 1 E b – більшість біля кісток рук, декілька у ПнХх куті камери, I 2 B d – біля кісток рук
11.	Перший Мордвинівський БП	рукавів	I 4 A a – 10 екз.	Ж	350-300	по 5 біля кистей рук
12.	Пришиб к.29 п.1	комору	III 6 A – 9 екз., V 6 A a – 34 екз.	Ж?	375-350 за Поліним	на коморі в районі ключиць
13.	Солохи к.75 п.3		II 1 C a – 23 екз.	Ж	380 за Поліним	на скелеті : 1 - у лівій очниці, 1 у правої скроні, 5 під підборіддям (вздовж), 7 на ребрах у лівій половині грудної клітини, 4 на хребцях біля таза, 1 на крижі, 4 біля стегнової кістки правої ноги з внутрішнього боку
14.	Страшної Могили к.4 п.2	комір, рукави	I 1 E a – 39 екз. V 4 B c – 2 екз., V 4 C b – 60 екз., V 5 A a – 78 екз., V 6 B a – 28 екз., V 7 – 28 екз.	Ж	375-325 за Поліним	V 4 B c – на грудні, інші – на обшлагах рукавів та на грудні
15.	Тетянина Могила (к.46 п.2)		I 1 E c – 8 екз., IV 4 B a – 30 екз., IV 4 D a – 15 екз.,	Ж	350-300 за Мурзіним	скупчення пластинок у Пн3х куті камери – in situ від одягу, що висів на кроках на Пн3х стінці
16.	Товста Могила БПС		I 1 E c – 60 екз., I 4 C a – 9 екз., II 1 A a – 25 екз., II 1 C a – 1 екз., II 1 C b – 1 екз., II 4 C – 6 екз., III 1 D c – 33 екз., V 5 A a – 34 екз.,	Ж	365-350 за Поліним / 350/340-320 за Алексєєвим/ 350-320 за Мозолецьким	I 1 E c – рукави та грудна клітина. I 4 C a – рукави нижче ліктія концентричним поясками ліва- 4, права – 5, II 1 A a – рукави концентричними поясками вздовж плечових кісток - ліва 13, справа – 12, II 1 C a – вставлена у "прогалину" на верхньому пояску на ліктьових кістках- облямуванні правого рукава, II 1 C b – вставлена у "прогалину" на середньому пояску на ліктьових кістках- облямуванні правого рукава, II 4 C – рукави нижче ліктія концентричним поясками, ліва - 3, права – 3, III 1 D c – рукави нижче ліктія концентричним поясками, ліва - 19, права – 14, V 5 A a – рукави концентричним поясками на плечових кістках - на лівій 19, на правій – 15, II 2 A a – розміщені трикутником над головою, а також прикрашали одяг-сукню
17.	Чортomla к.29	комір	V 6 A a – 13 екз., III 6 A – 9 екз.	Ж	365-360 за Поліним	поряд із черепом у вх ямі та у заповненні біля дна камери

Табл.13. Пояси

№.	Назва комплексу	Тип/варіант, к-ть	Стать носія, вік	Датування	Місце фіксації
1.	Золотий курган	V5Aa – 25 екз., V5Ab – 3 екз.	Ч	500-480 за Гречко 475 за Алексєєвим	у районі поясу
2.	Литий курган	III2Ba – 17 екз.	Ч?	650-600 за Алексєєвим	у кам'яному ящику - скарб?
3.	Мала Лепетиха к.9 п.4	III1Da – 2 екз., III3Fb – 8 екз	Ж, 30- 35р.	400-370 за Полінім/ 375-350 за Вітрик, Данилко/ 380-370 за Бессоновою	у ніші №2
4.	Мелітопольський Г2	I 4 A a – 51 екз.	Ч	350 за Полінім/ 350-320 за Алексєєвим	у схованці на гориті
5.	Нововасилівка к 10 п 1 (радгосп Комінтерн)	V4Aa – 30 екз., срібні	Ч	325-290 за Шапошніковою	на основі шкіряній у центрі камери
6.	Піски к.9 п.1	IV3Gb – 24 екз.	Ч	350-325 за Полінім	на поясі
7.	Страшна Могила к.4 п.2	V4Bc – 118 екз., срібні з позолотою	Ч	375-325 за Полінім	на місці зоглілого поясу довкола тазових кісток Ч
8.	Товста Могила ЦПС	V5Aa – 398 екз.	Ч, 45- 50р.	375-365 за Полінім/ 350-320 за Мозолєвським/ 350/340-320 за Алексєєвим	кілька на рівні грудної клітини, розсип у ПдСх кутку камери, де вони були перемішані із дугоподібними бронзовими платівками від наборного поясу
9.	Хомина Могила п.2 (Нагірне к.13 п.2)	V4Aa – ? екз., срібні	Ч	350-325 за Полінім	на шкіряну основу нашиті через 2,5-3см срібні бляшки , більшість розсипалась від корозії

Табл.14. Штани

№.	Назва комплексу	Тип/варіант, к-ть	Стать носія, вік	Датування	Місце фіксації
1.	Солоха БП	I 4 F a – 131 екз., II 1 D b – 2 екз., II 1 E b – 17 екз., II 1 F a – 19 екз., III 1 D d – 17 екз., III 3 F b – 60 екз., IV 4 C – 10 екз., V 1 C – 95 екз.	Ч?	400-375 за Алексєєвим / 390-380 за Полінім	вздовж ніг скелету

Табл.15. Взуття

№	Назва комплексу	Тип взуття	Тип/варіант, к-ть	Стать носія, вік	Датування	Місце фіксації
1.	Гайманова Могила ПнГ №1п.3	8×75-85	VIC – 43екз.	Ж	365-350 за Полінім	на стопах
2.	Каїри к.2п.3	4,2×45	V 1 C – 43екз.	Ж, 40-45р.	–	??
3.	Мелітопольський Г1	4-6?×40	IV 3 E – 68 екз.	Ж	350-340 за Полінім / 350-320 за Алексєєвим	на стопах
4.	Огуз ПМ (?)	21×100- 110	IV 3 E – 4 екз.	Ж	350-345 за Полінім/ 330-325 за Алексєєвим/ 330-310 за Болтриком, Фіалко	пограбоване –у заповненні камери
5.	Старший Трьохбратній гр.1	8,6×45,6	II 4 (можливе визначення лише до підгрупи) – 8 екз.	Ж	350-340 за Полінім та Трейстером (для юв. вироб.) 330-315 за Кірілінім/ 330-300- за Трейстером (за посудом)	по чотири екз. на стопах
6.	Тетянина Могила (к.46 п.2)	2,1×?	V 2 A a – 45 екз.	Ж	350-300 за Мурзінім	скупчення бляшок у вх ямі біля Пд її стінки на площі 1,5*1 м
7.	Товста Могила БПС	8,6×60	V 2 A a – 16 екз.	Ж,30р	365-350 за Полінім 350-320 за Мозолєвським/ 350/340-320 за Алексєєвим	по вісім екз. на передній частині взуття

Додаток В. Ілюстрації

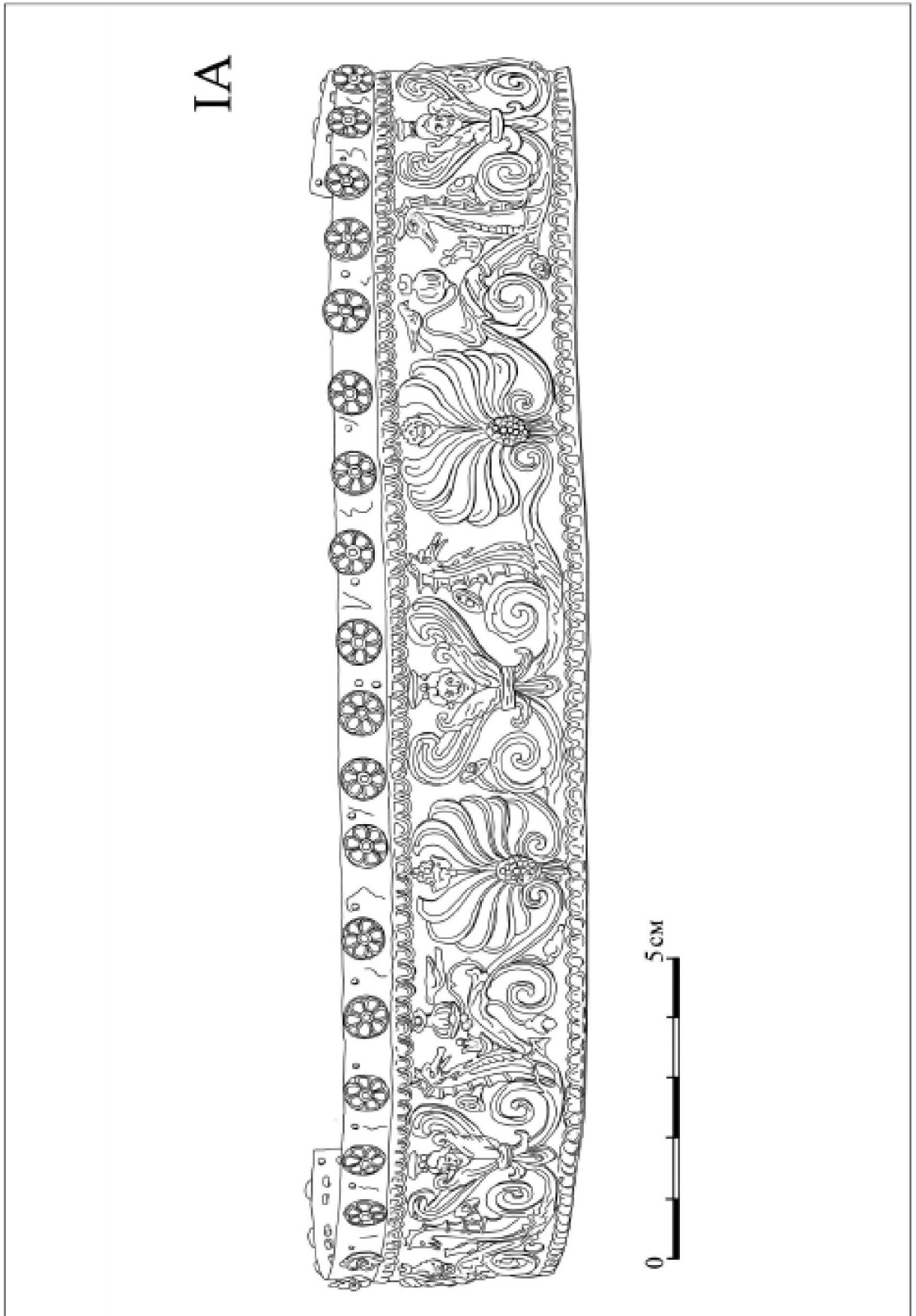

Рис. 1.1. Виріб типу ІА: Куль-Оба.

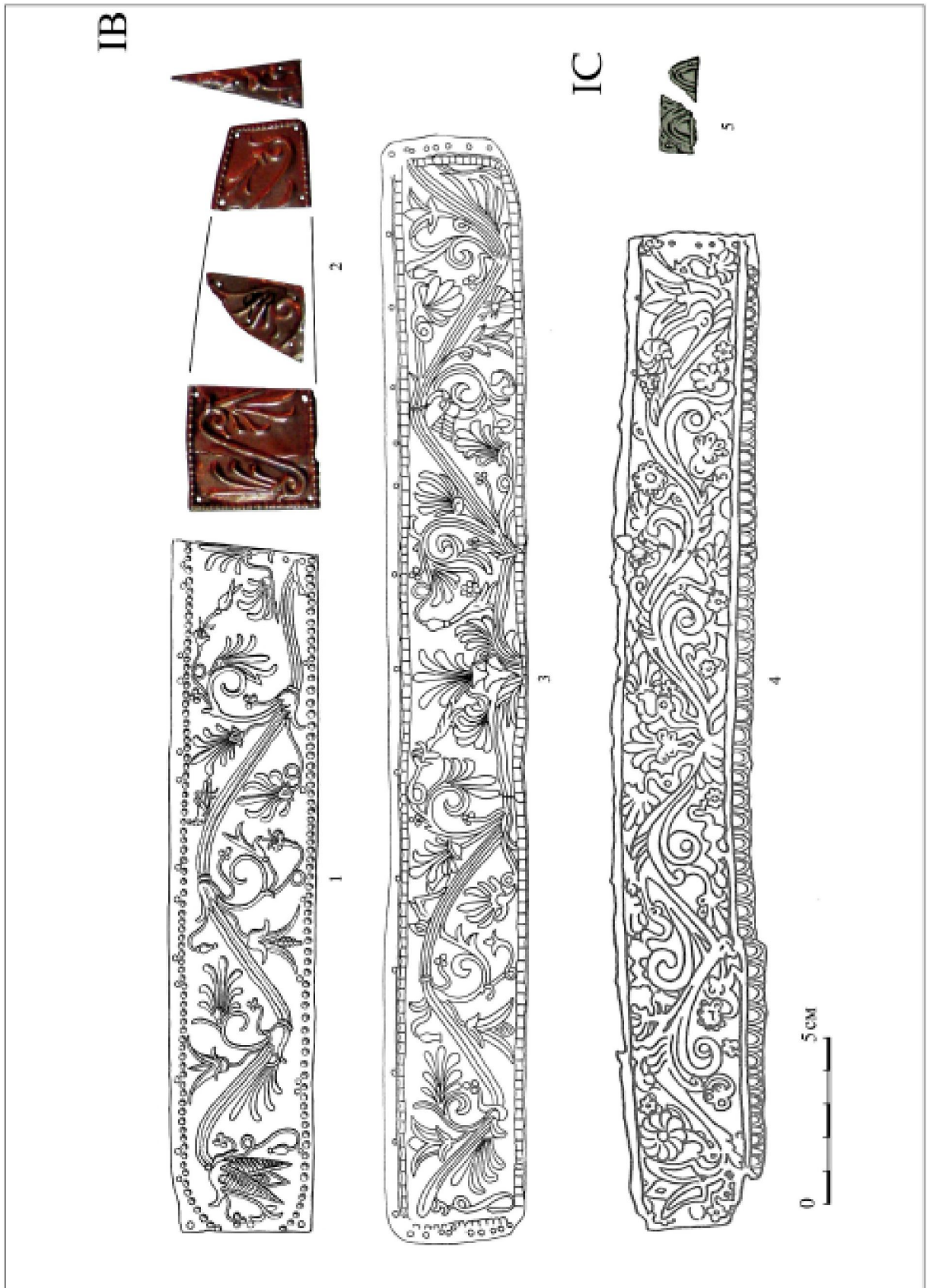

Рис. 1.2. Вироби типів ІВ та ІС: 1 – Чортомлик ЦПС, кам. 2 (ПнСх) кат. 113; 2 – Гайманова Могила Пн.Г. №1, п.3; 3 – Товста Могила БПС; 4 – Вільна Україна к. 2, п. 2 (радгосп ім. Блюхера); 5 – Ново-Миколаївка к. 11, п. 3.

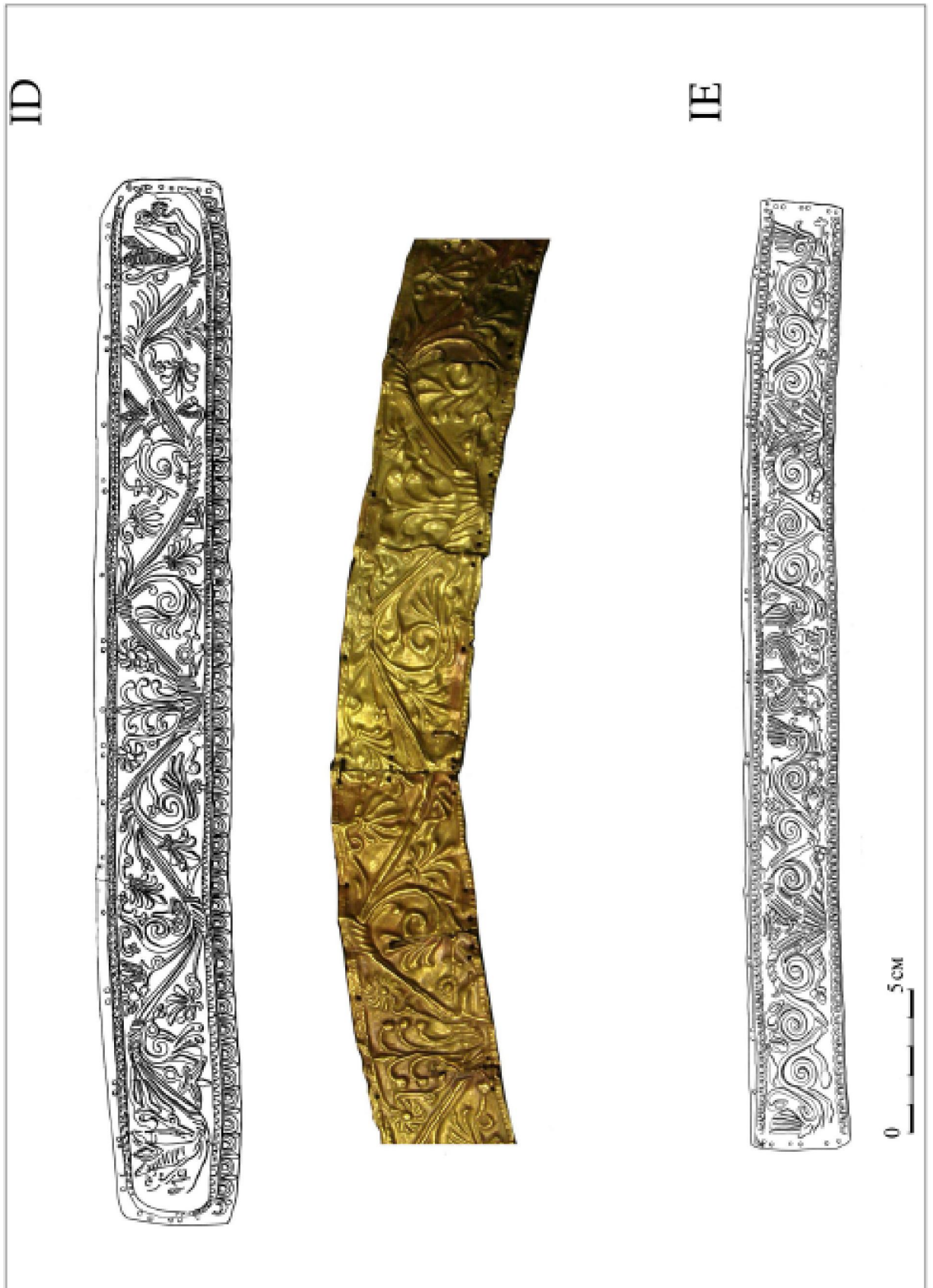

Рис. 1.3. Вироби типів ID та IE: 1. – Чортмлик ЦПС, кам. 1 (ПдСх) кат. 128; 2 – Чортмлик ЦПС, кам. 2 (ПнСх) кат. 122; 3 – Чортмлик ЦПС, кам. 1 (ПдСх) кат. 136.

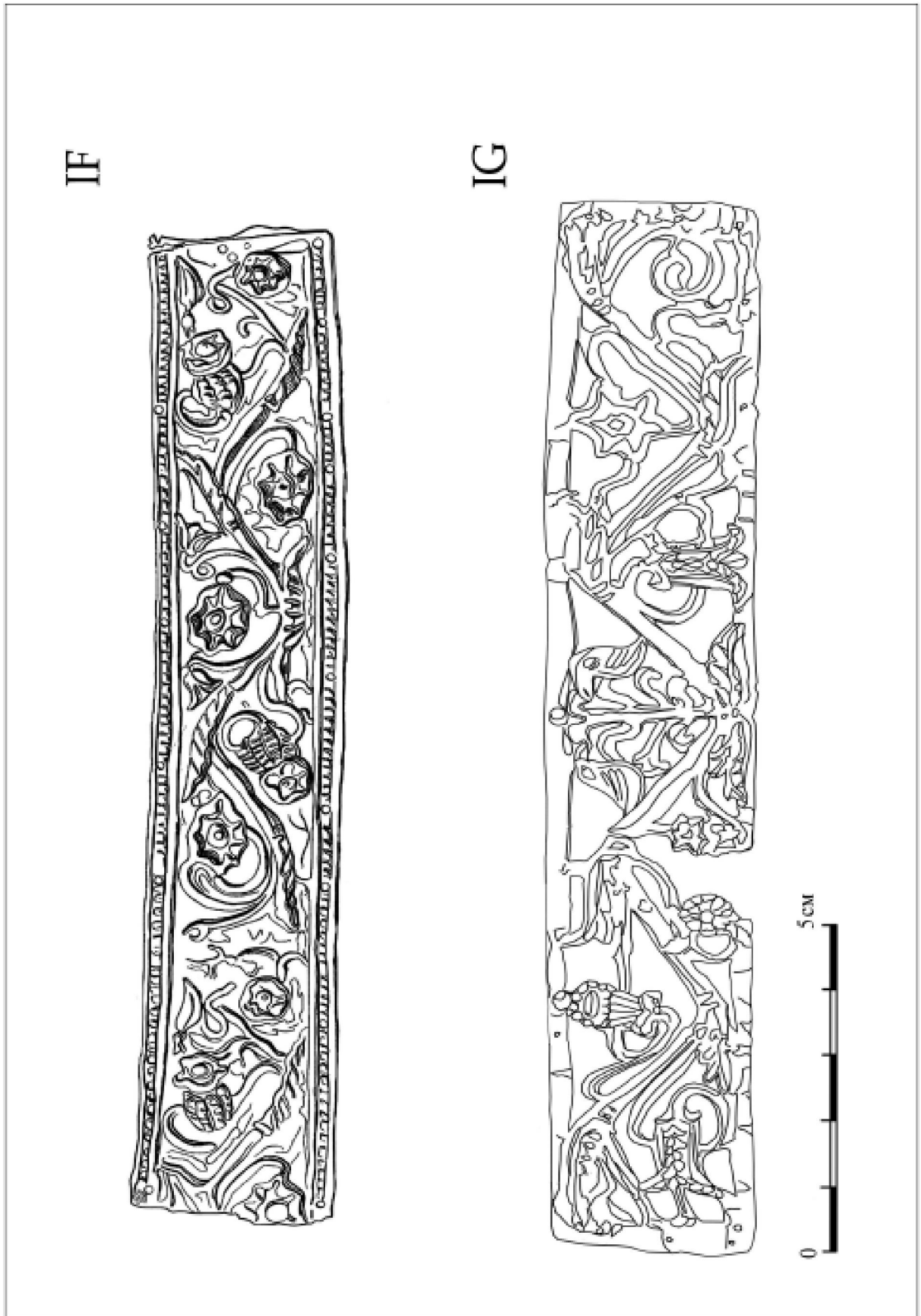

Рис. 1.4. Вироби типів IF та IG: 1 – Чортотлик ЦПС, кам. 1 (ПдСх) кат. 128; 2 – Вільна Україна к. 22, п. 1, (Червоний Перекоп).

III

Рис. 1.5. Виріб типу ІІІ: Куль–Оба.

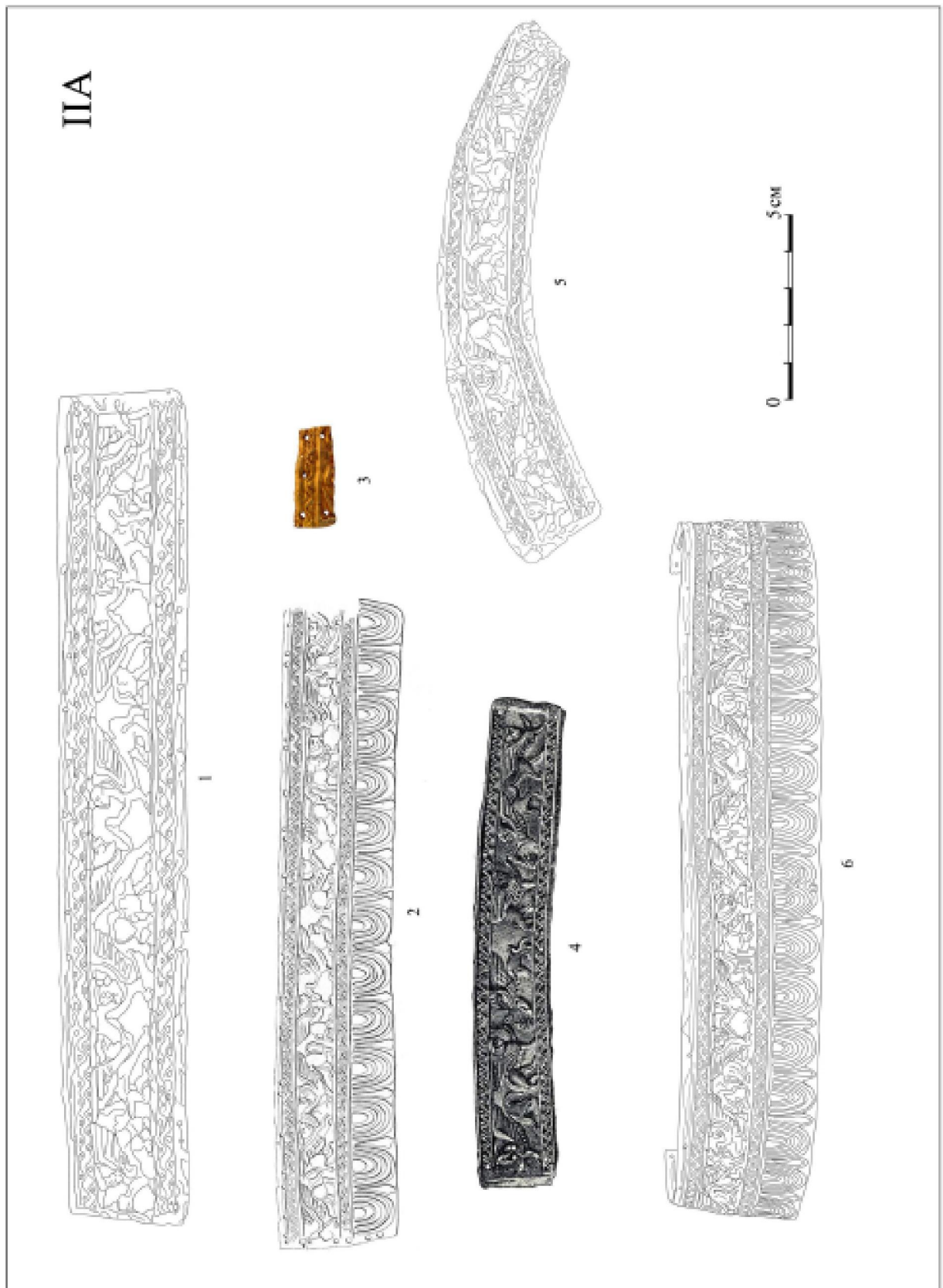

Рис. 1.6. Вироби типу ІІА: 1 – Вільна Україна к. 22, п. 1, (Червоний Перекоп); 2 – Чортомлик ЦПС, кам. 2 (ПнСх); 3 – Ольгине к.1п.4; 4 – Товста Могила БПС; 5 – Вільна Україна к. 22, п. 1, (Червоний Перекоп); 6 – Куль-Оба.

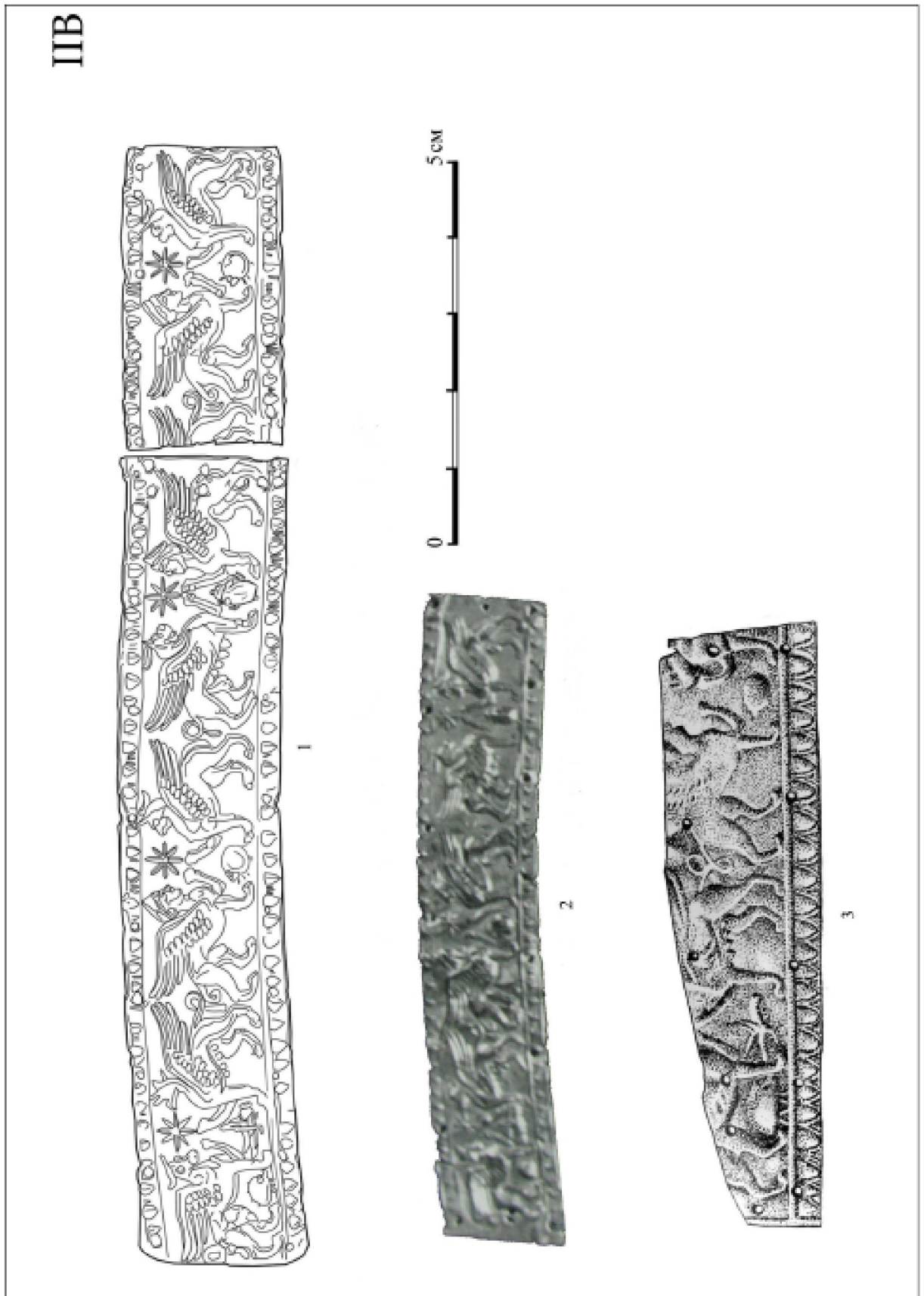

Рис. 1.7. Вироби типу IIВ: 1 – Водославка к. 6, п. 2; 2 – Вільна Україна к. 22, п. 2 (Червоний Перекоп); 3 – Велика Білозерка к. 2, п. 3 (Суворова радгосп).

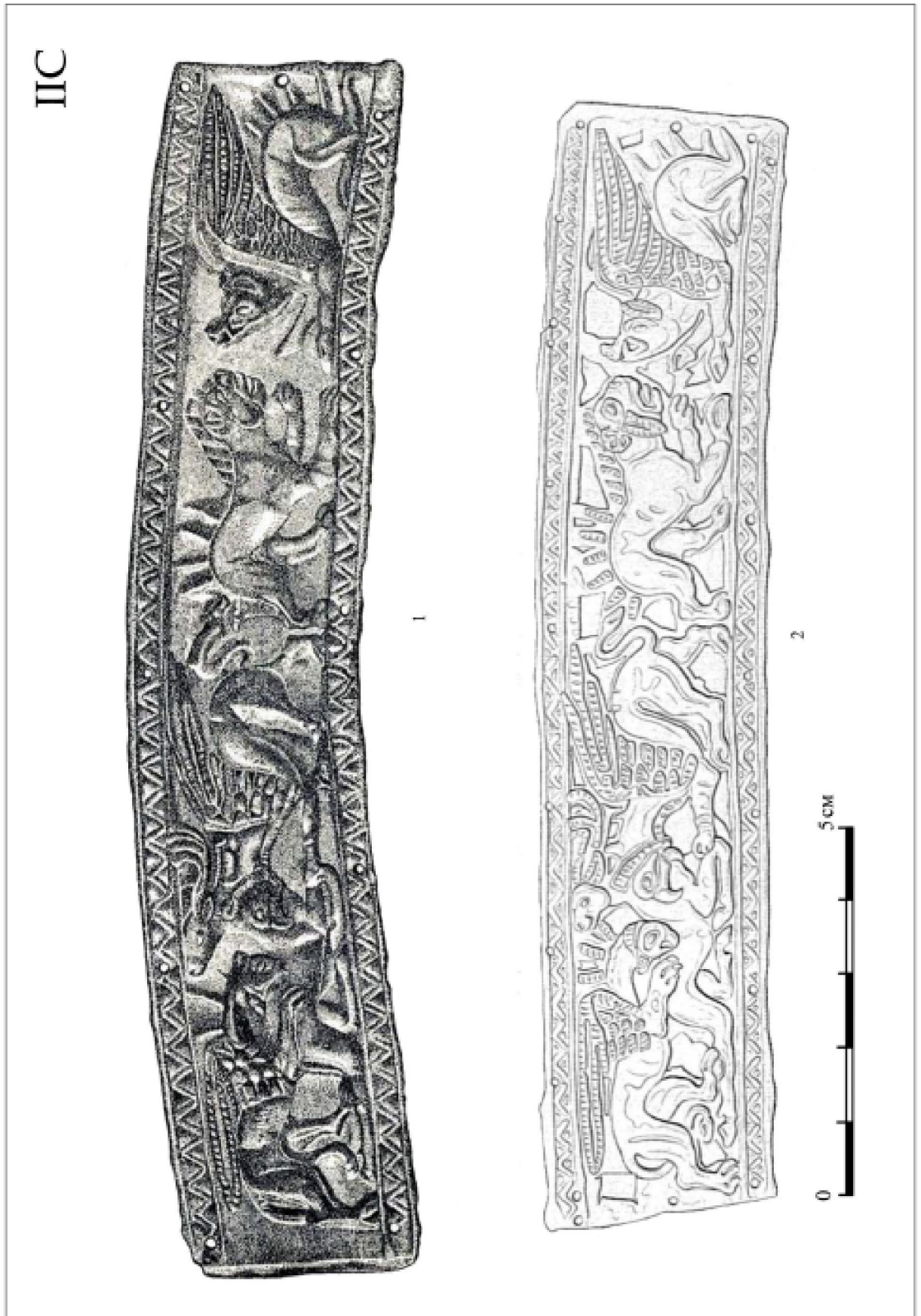

Рис. 1.8. Вироби типу IIС: 1 – Товста Могила БПС; 2 – Чортюмлик ЦПС, кам. 2 (ПнСх).

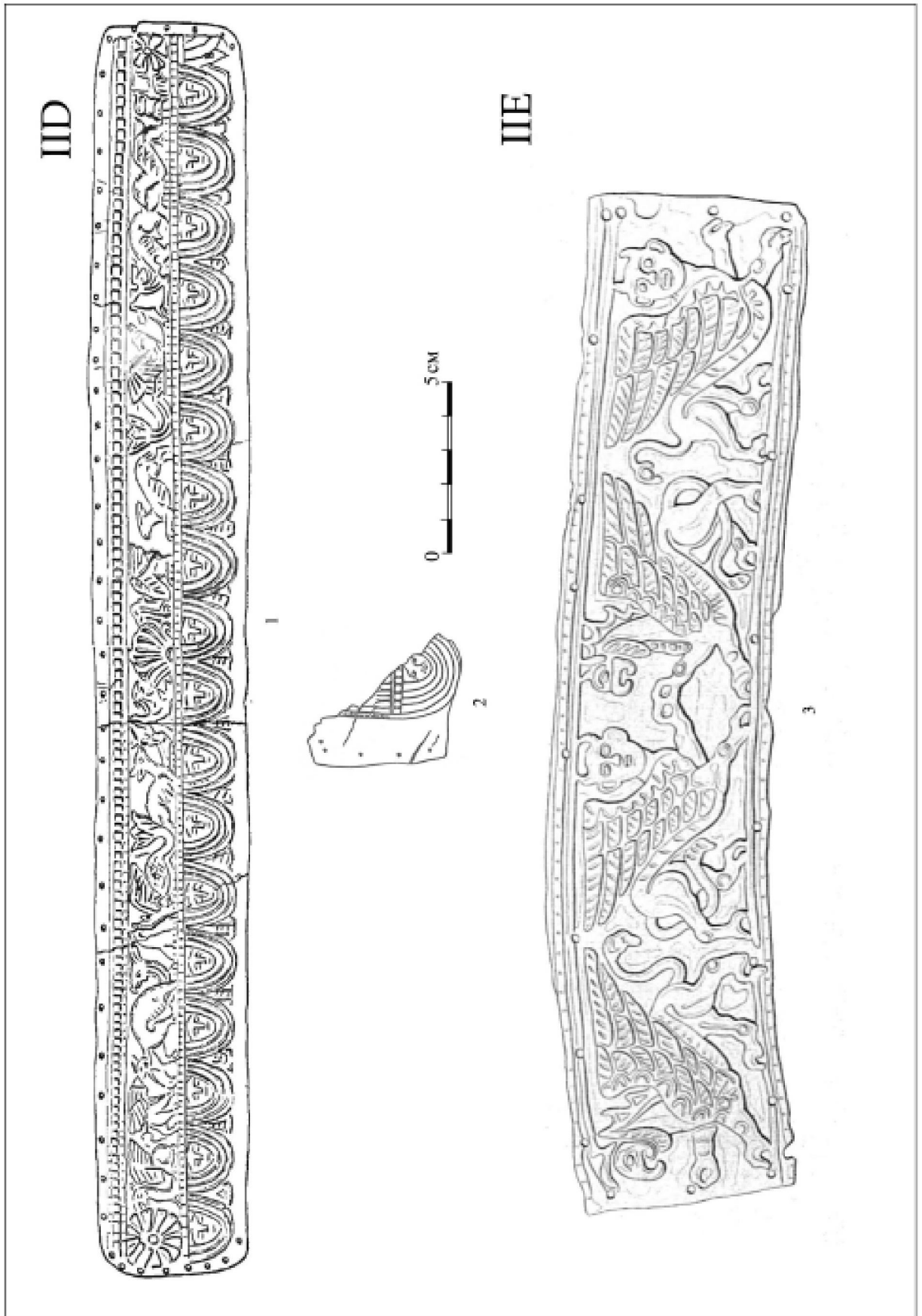

Рис. 1.9. Вироби типу IID та IIE: 1 – Львове к. 18, п. 1; 2 – Носаки к. 4, гр.. 2; 3 – Чортюмлик ЦПС, кам. 1 (ПдСх) кат. 128.

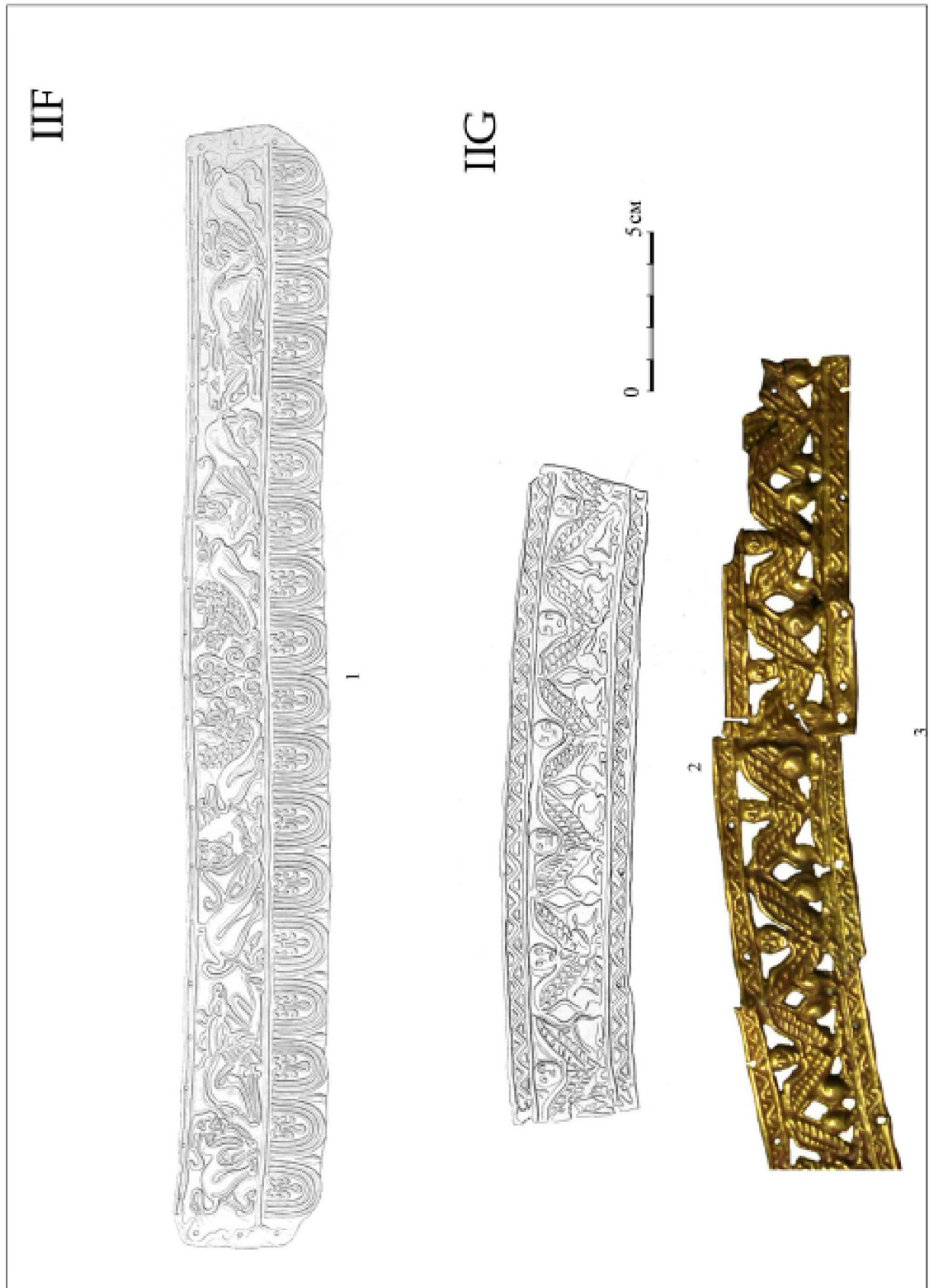

Рис. 1.10. Вироби типів IIF та IIG: 1 – Чортюмлик ЦПС, кам. 2 (ПнСх) кат.113; 2 – Чортюмлик ЦПС, кам. 2 (ПнСх) кат. 122; 3 – Чортюмлик ЦПС, кам. 2 (ПнСх) кат. 122. 113.

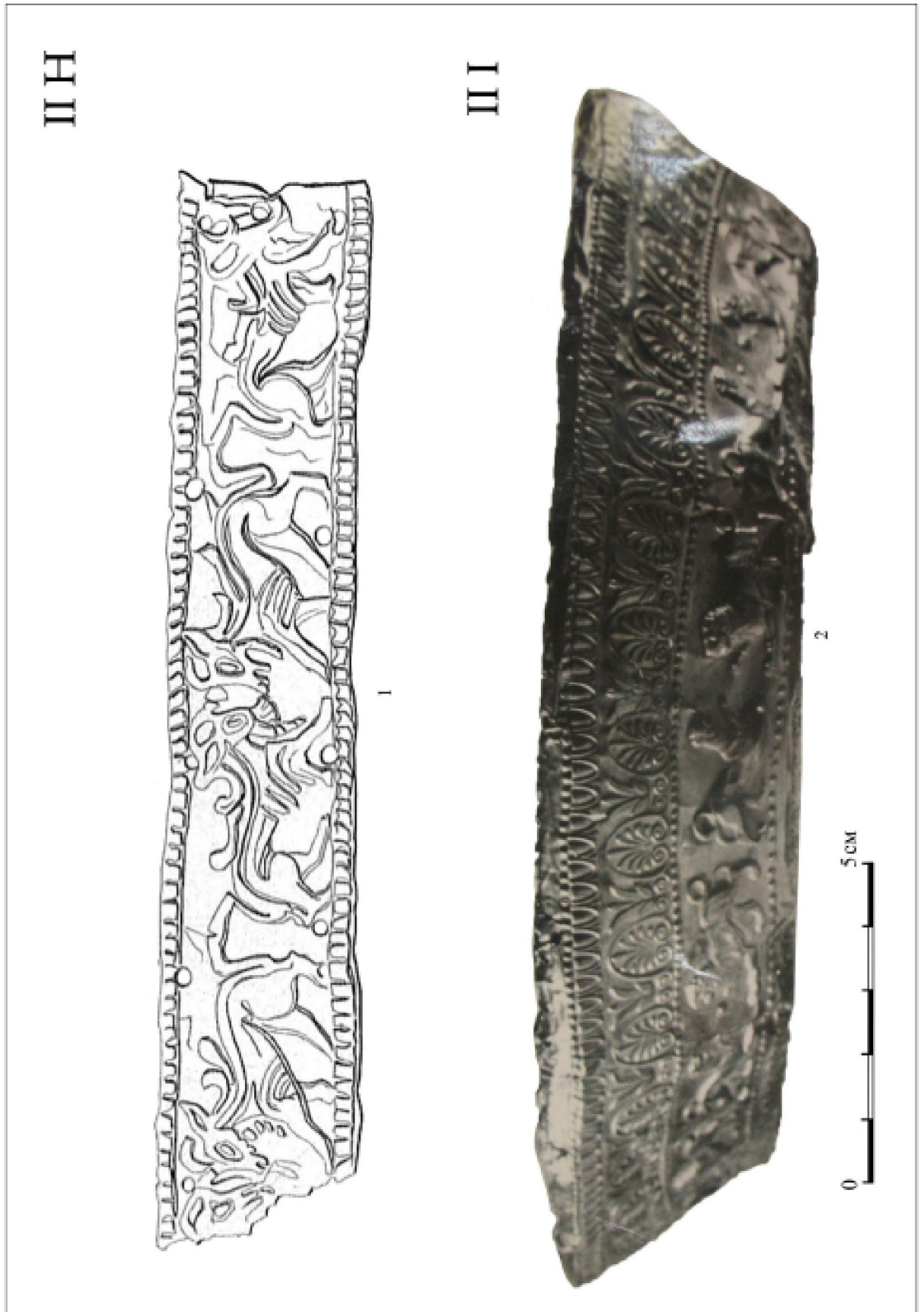

Рис. 1.11. Вироби типів ІІІ та ІІ І: 1 – Чортотлик ЦПС, кам. 1 (ПдСх) кат. 136; 2 – Старший Брат гр. 1.

Рис. 1.12. Вироби типів IIIJ та IIIK: 1 – Кам'янка-Дніпровська к. 1, п. 9; 2 – Діїв ВП.

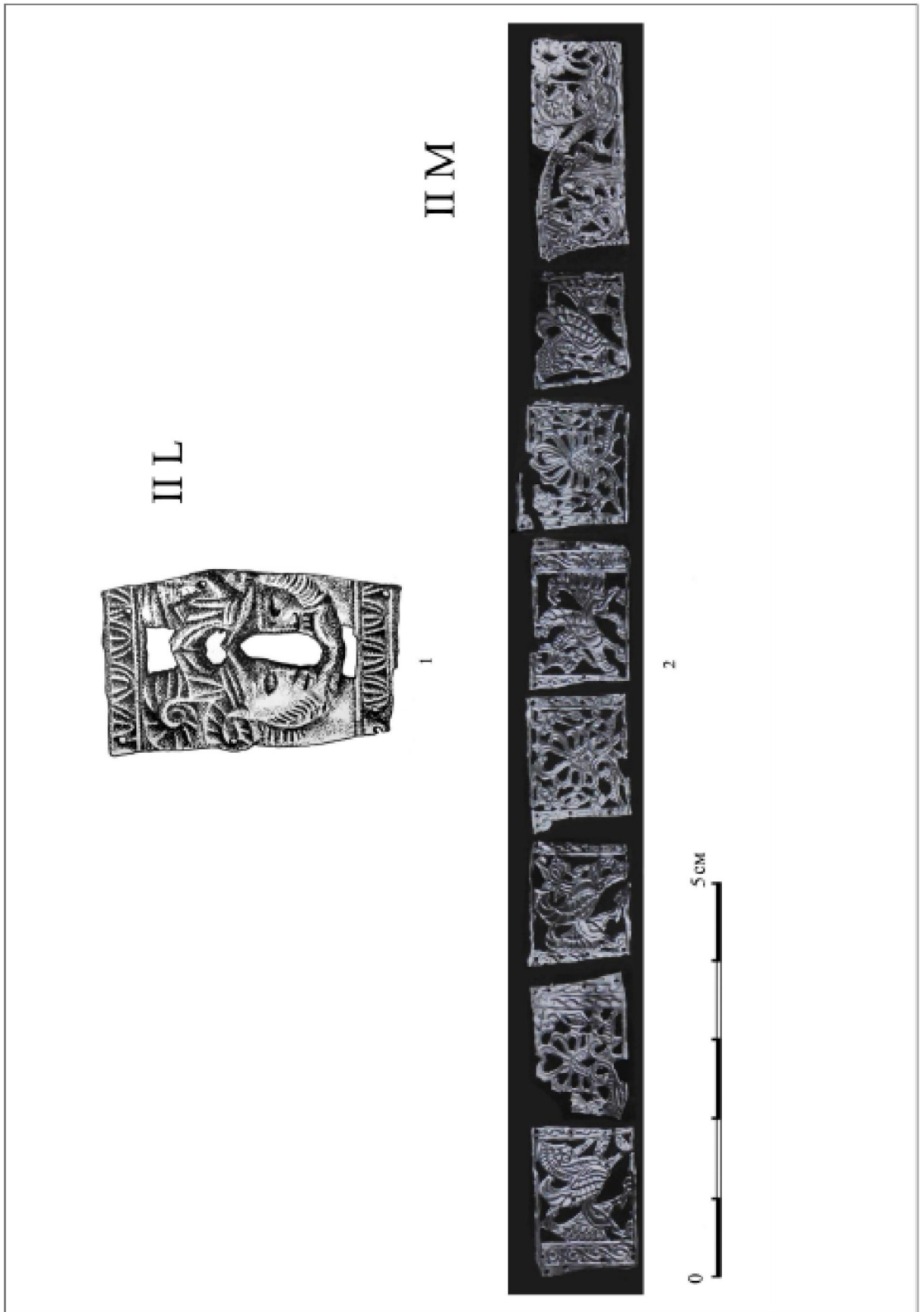

Рис. 1.13. Вироби типів III та IIИ: 1 – Велика Білозерка к. 2, п. 3 (Суворова радгосп); 2 – Кам'янка к 21, п. 2.

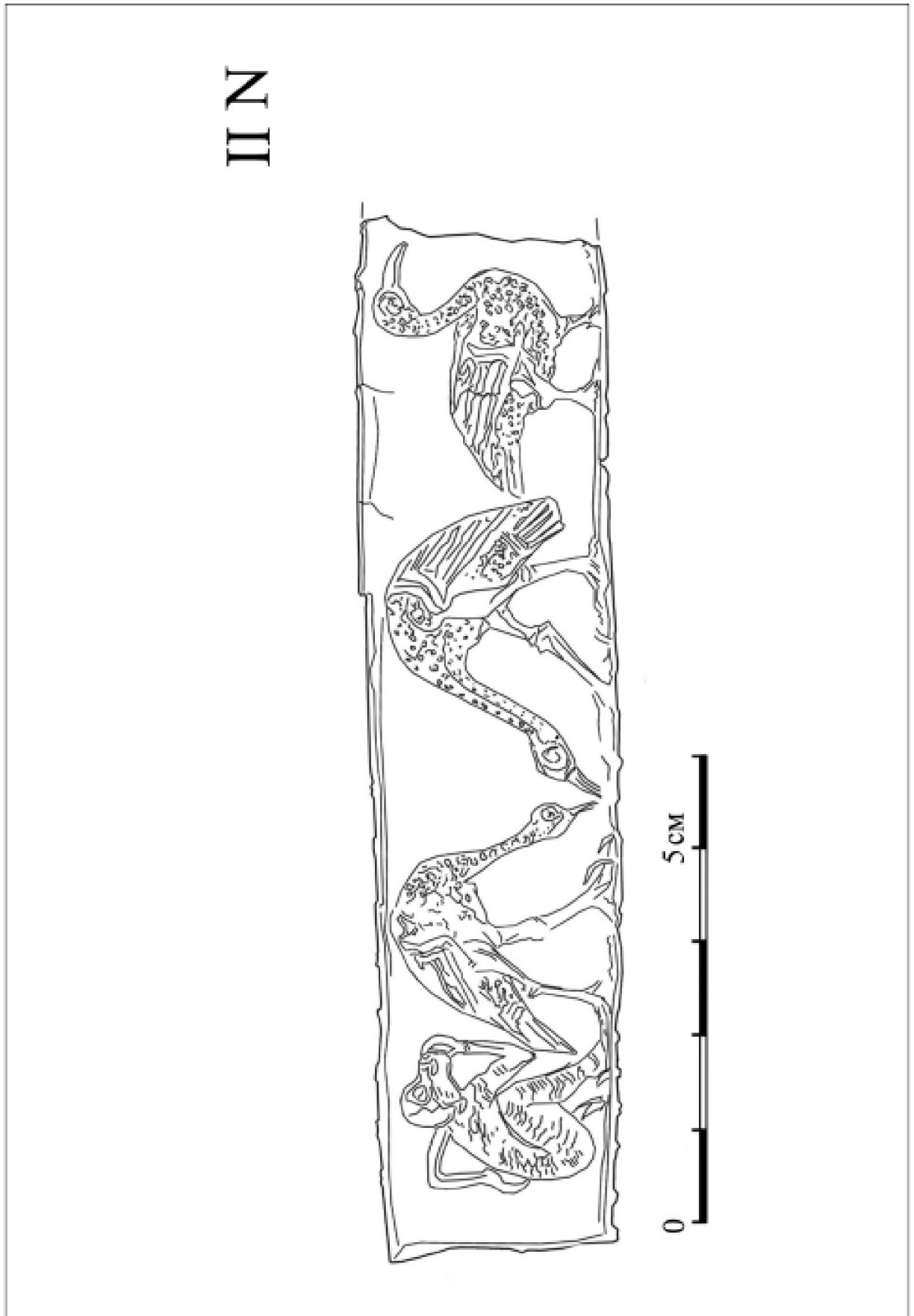

Рис. 1.14. Виріб типу ІІN: Літгий курган.

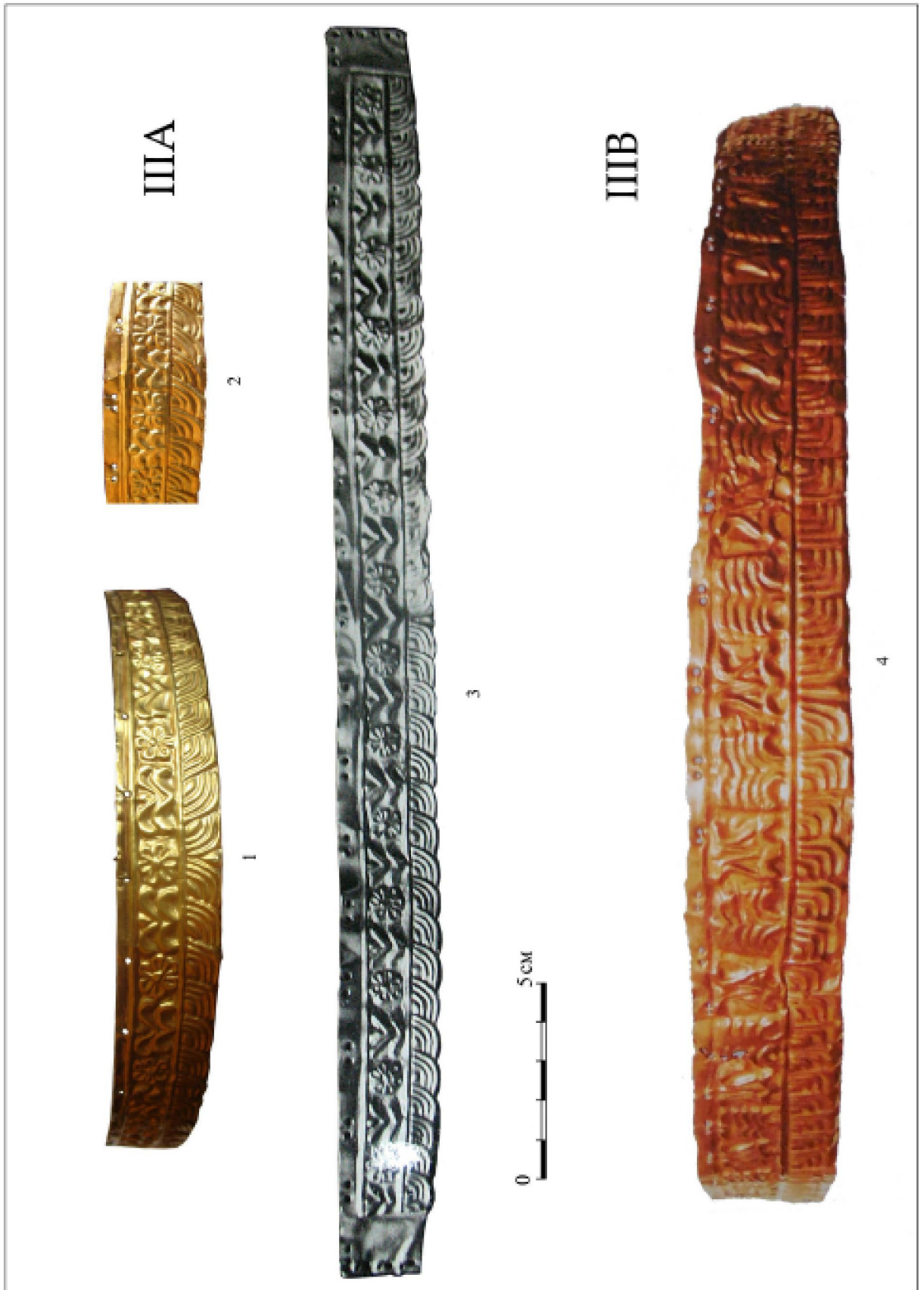

Рис. 1.15. Вироби типів IIIA та IIIB: 1 – Золота Балка к. 15, п. 1; 2 – Тетянина Могила (к. 46, п. 2); 3 – Вільна Україна к. 22, п. 2 (Червоний Перекоп); 4 – Золота Балка к. 17, п. 2.

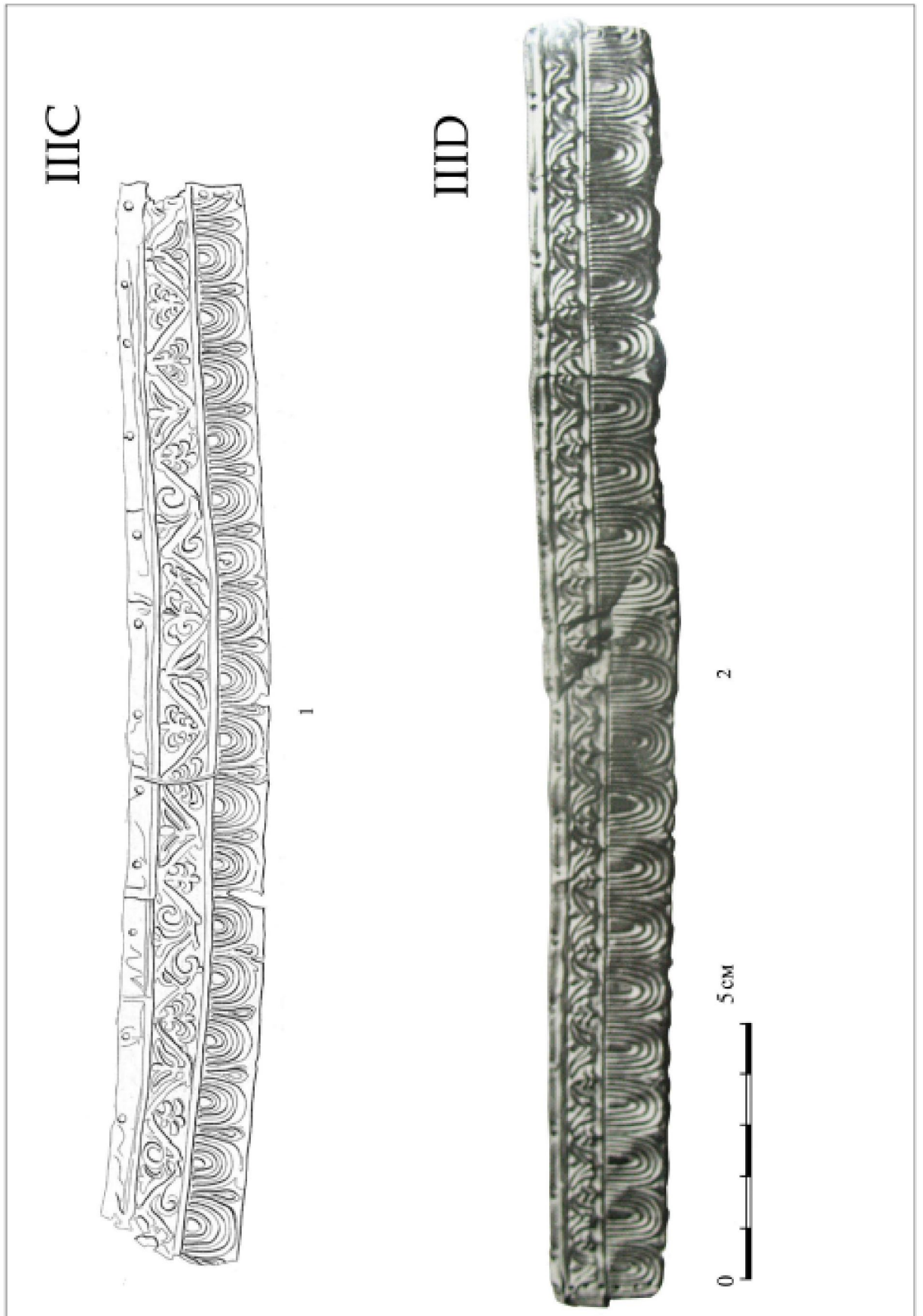

Рис. 1.16. Вироби типів III C та III D: 1 – Чортомлик ЦПС, кам.4 (ПнЗх); 2 – Вільна Україна к. 22, п. 1, (Червоний Перекоп).

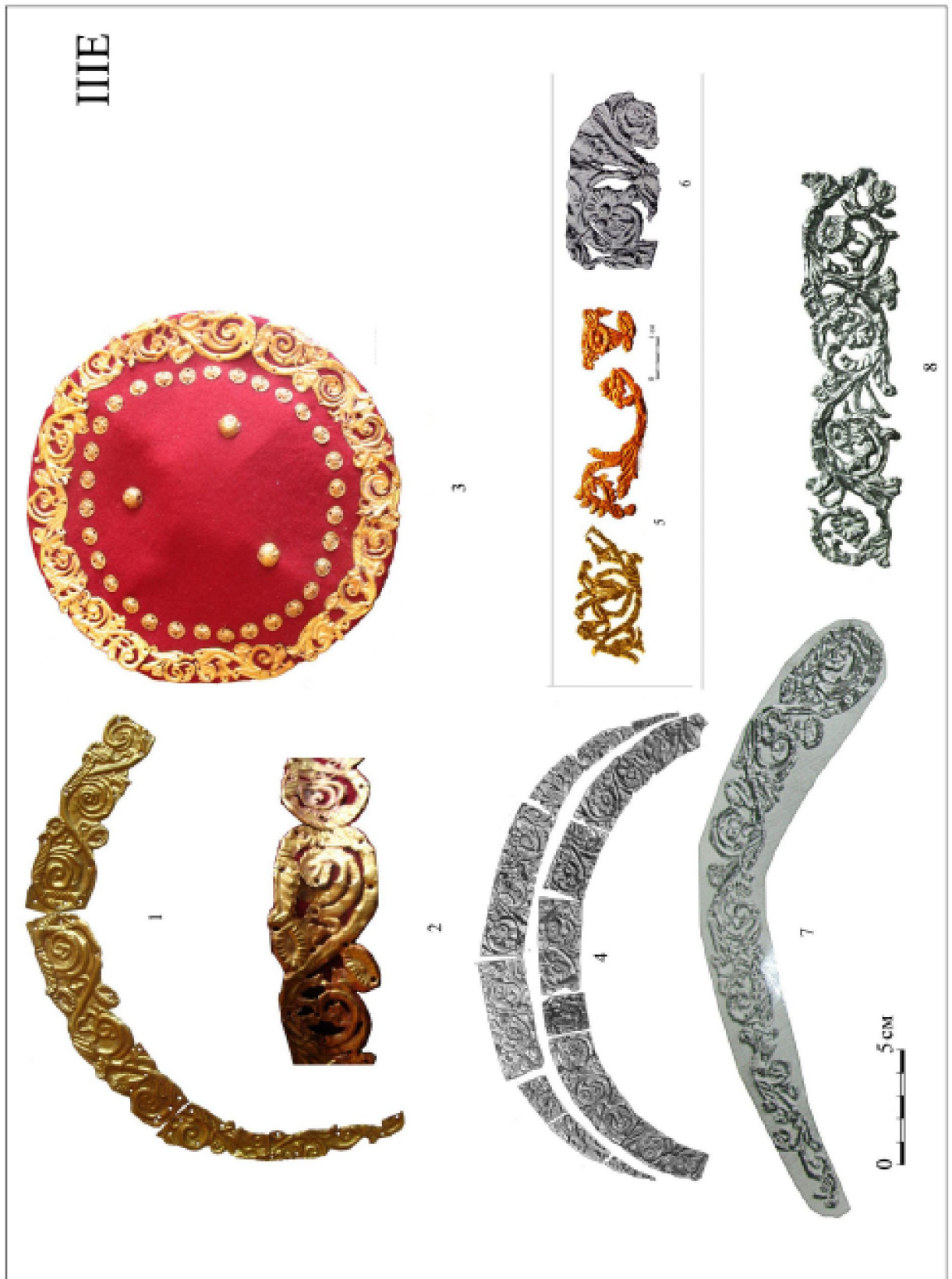

Рис. 1.17. Вироби типів III E: 1 – Водославка к. 6, п. 2; 2 – Тетянина Могила (к. 46, п. 2); 3 – Тетянина Могила (к. 46, п. 2); 4 – Діїв ВП; 5 – Лугова Могила ЦПС; 6 – Мелітопольський Г1; 7 – Вільна Україна к. 22, п. 2 (Червоний Перекоп); 8 – Вільна Україна к. 22, п. 2 (Червоний Перекоп).

Рис. 1.18. Виріб типу III F: Рахманівка к. 1.

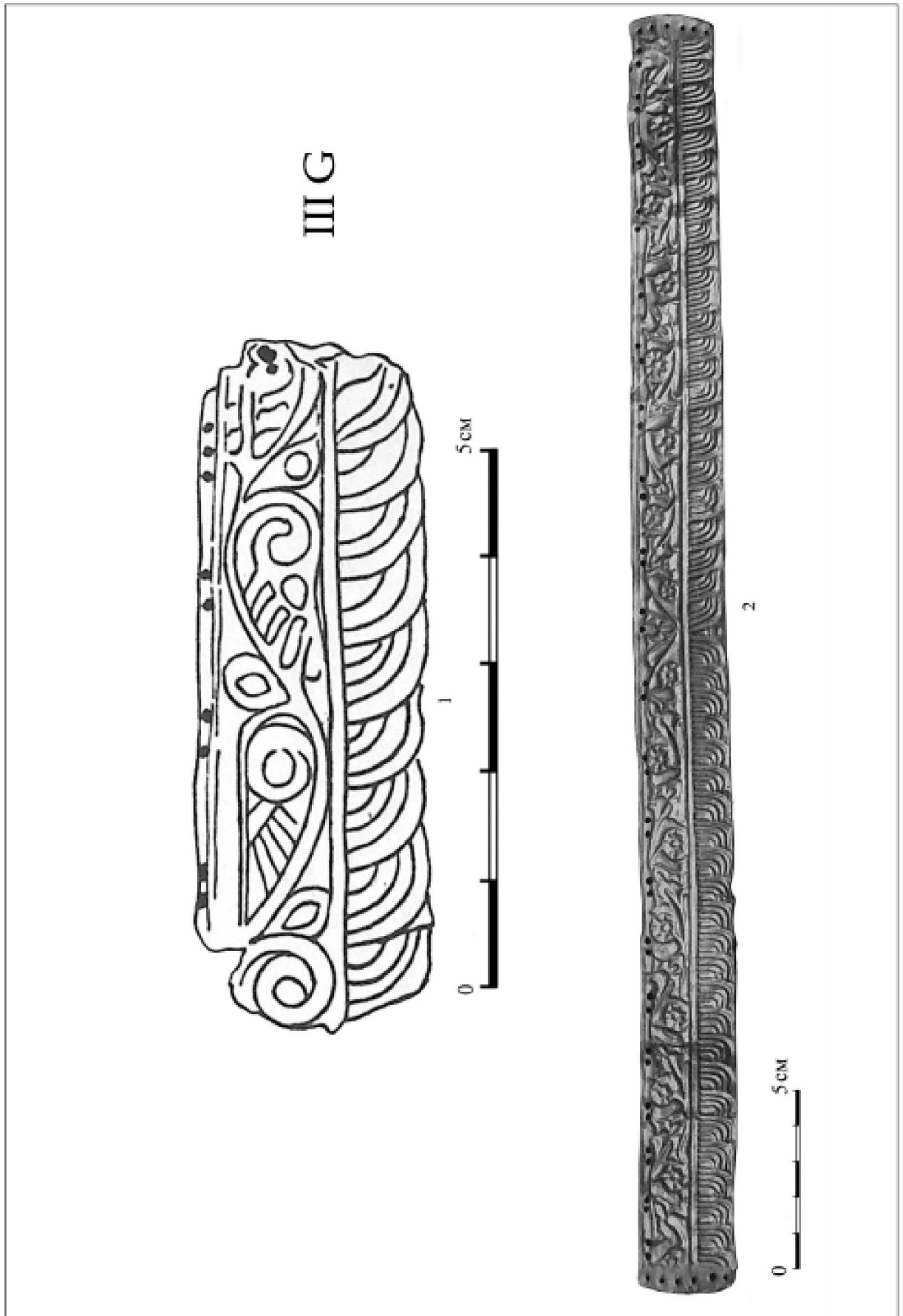

Рис. 1.19. Вироби групи III G: 1. – Касперівка к. 5; 2 – Кам’янка к. 21, п. 2.

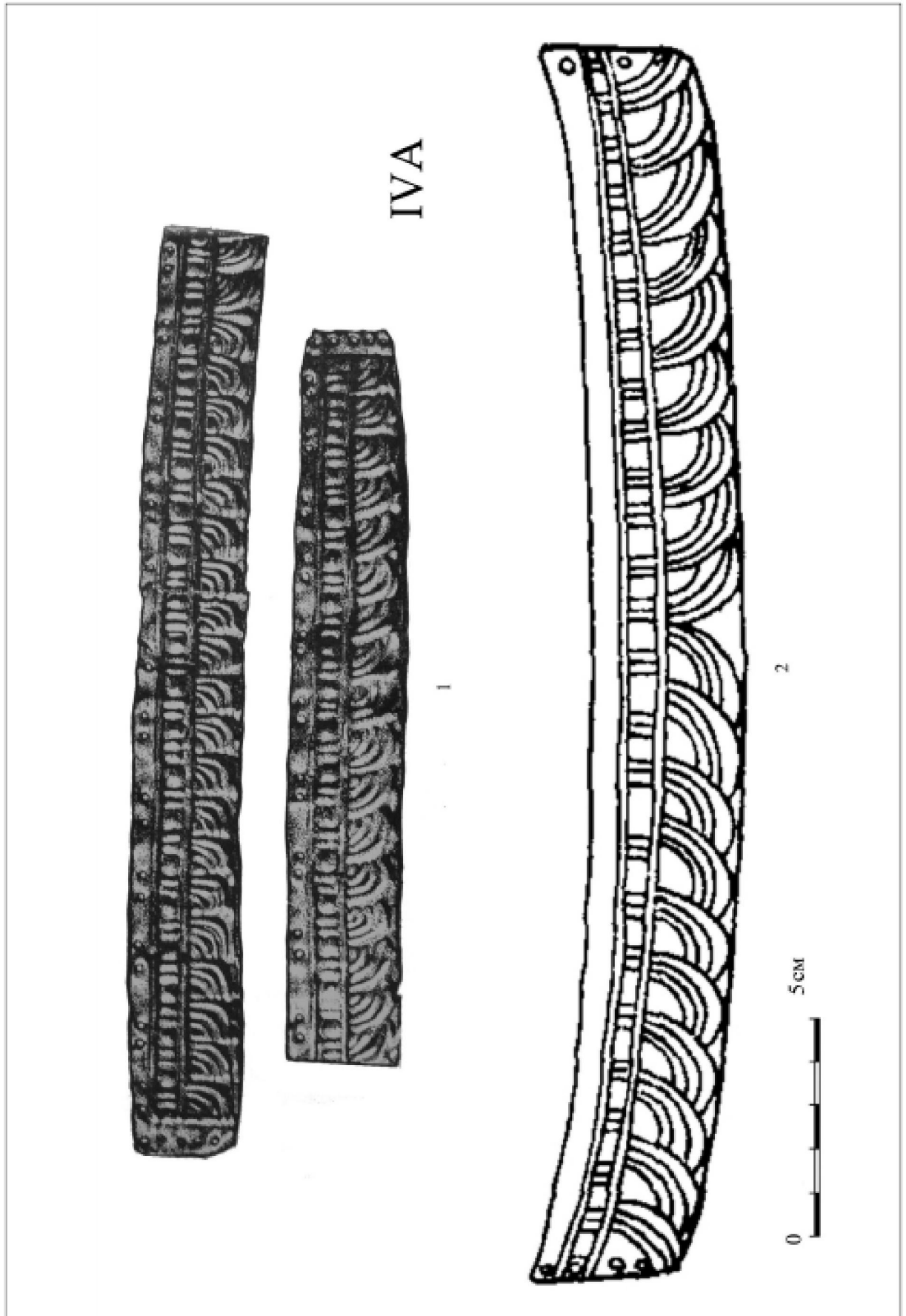

Рис. 1.20. Вироби групи IVA: 1. – Мелітопольський Г1; 2 – Златопіль к. 5, п. 5.

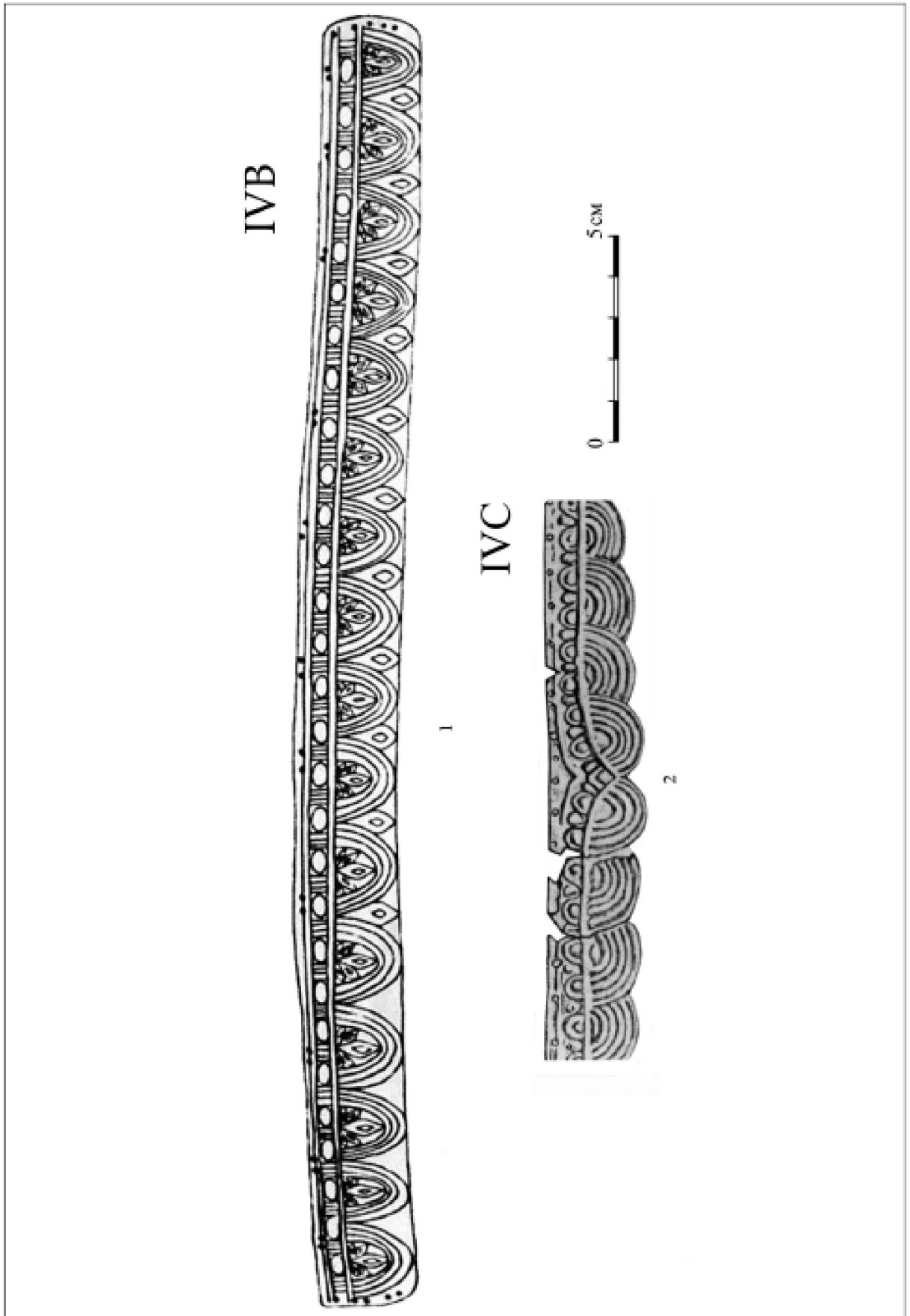

Рис. 1.21. Вироби групи IVB: 1 – Казенна Могила п. 3; 2 – Кут к. 7, п. 9.

Рис. 2.1. Вироби варіанту I1A та I1Ab: 1 – Лугова Могила кам. 7; 2 – Огуз ПМ; 3 – Чортюмлик ЦПС кам.3 (ПдЗх); 4 – Куль-Оба; 5 – Гайманова Могила ПдГ№4; 6 – Гайманова Могила ПнГ№1 п.3; 7 – Велика Білозерка к.2 п.3 (Суворова радгосп).

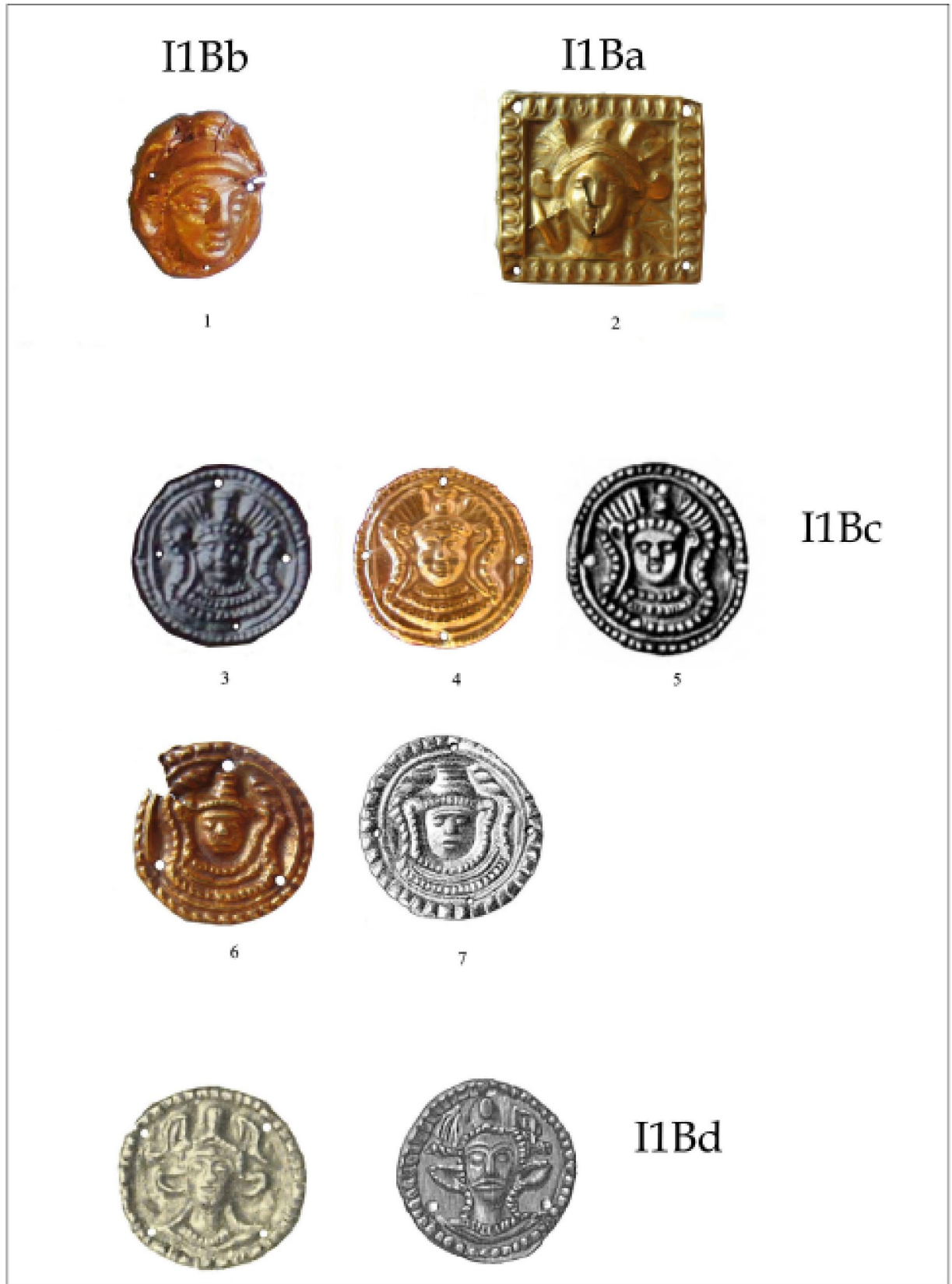

Рис. 2.2. Вироби варіантів I1Bb, I1Ba, I1Bc, I1Bd: 1 – Лугова Могила 3х частина рову, біля проходу 2006-2008; 2 – Огуз ПМ; 3 – Акимівка к.2 п.2; 4 – Водославка к.1; 5 – Башмачка к.6; 6 – Золота Балка к.15 п.1; 7 – Вишнева Могила ЦП; 8 – Перший Мордвинівський ЦП; 9 – Гермесів курган.

Рис. 2.3. Вироби варіантів I1Be, I1Bf, I1Bg, I1Bh, I1Bi: 1 – Водославка к.6п.2; 2 – Діїв ВП; 3 – Гайманове Поле к.11; 4 – Акимівка к.2 п.2; 5 – Петрівка к.2 п.1 (Мар'янівський радгосп); 6 – Бердянський ЦМ СхМ; 7-8 – Володимирівка к.1 п.2; 9 – Куль-Оба; 10 – Водославка к.1.

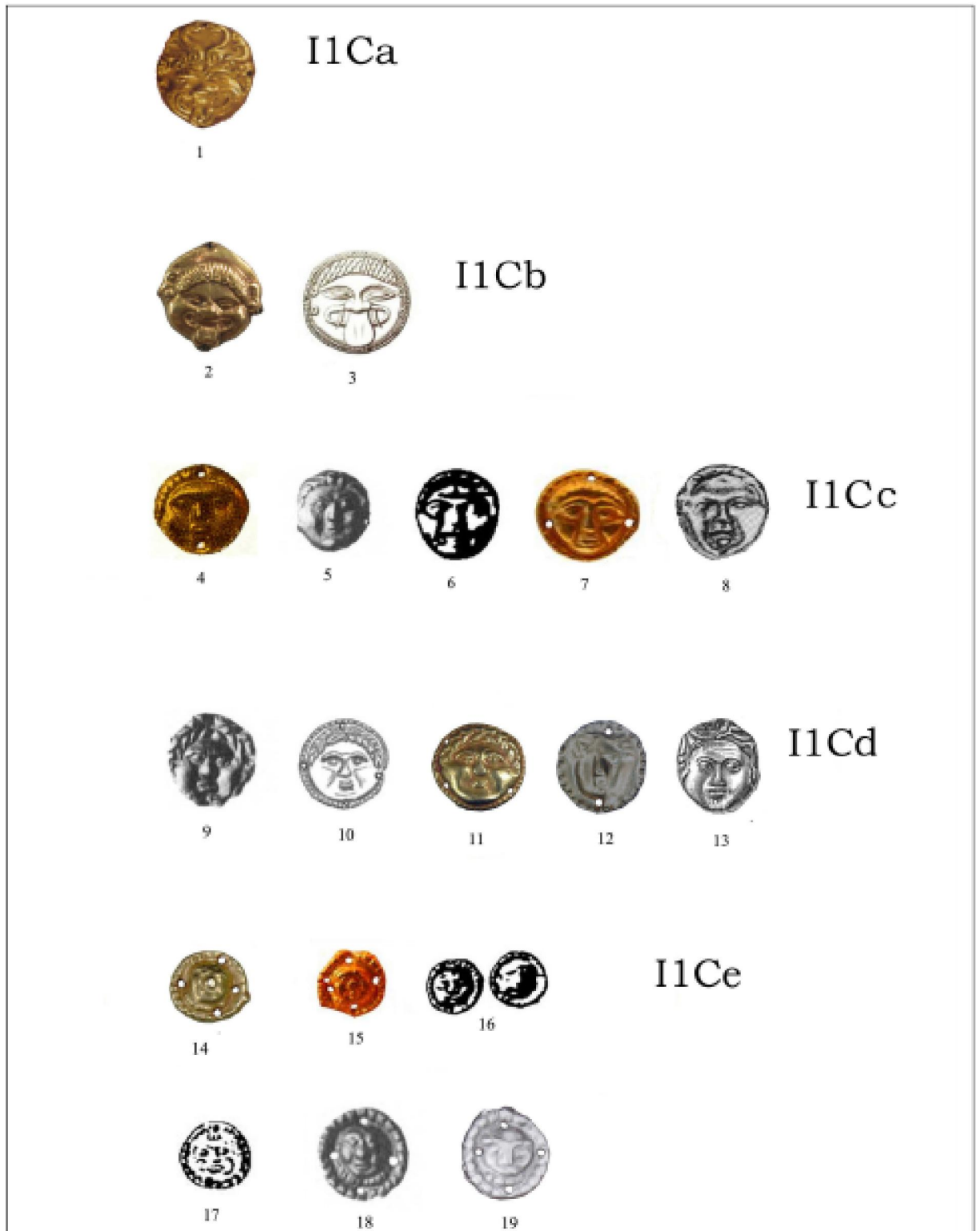

Рис. 2.4. Вироби варіантів ПСа, ПСб, ПСс, ПСд, ПСе: 1 – Німфейський к.17 8/1876; 2 – Німфейський к.24 19/1876; Німфейський к.17 8/1876; 3 – Німфейський к.24 19/1876; 4 – Лугова Могила ЦПС; 5 – Малий Огуз; 6 – Огуз ЦПС; 7 – Кара-Тюбе; 8 – Чортмлик ЦПС кам.2 (ПнСх); 9 – Малий Огуз; 10 – Шульговка ЦП; 11 – Денисова Могила (група Лисячої Могили к.6); 12 – Куль-Оба; 13 – Гермесів курган; 14 – Рахманівка к.1; 15 – Огуз ПМ; 16 – Огуз ЦПС; 17 – Гайманове Поле к.11; 18 – Малий Огуз; 19 – Тетянина Могила (к.46 п.2).

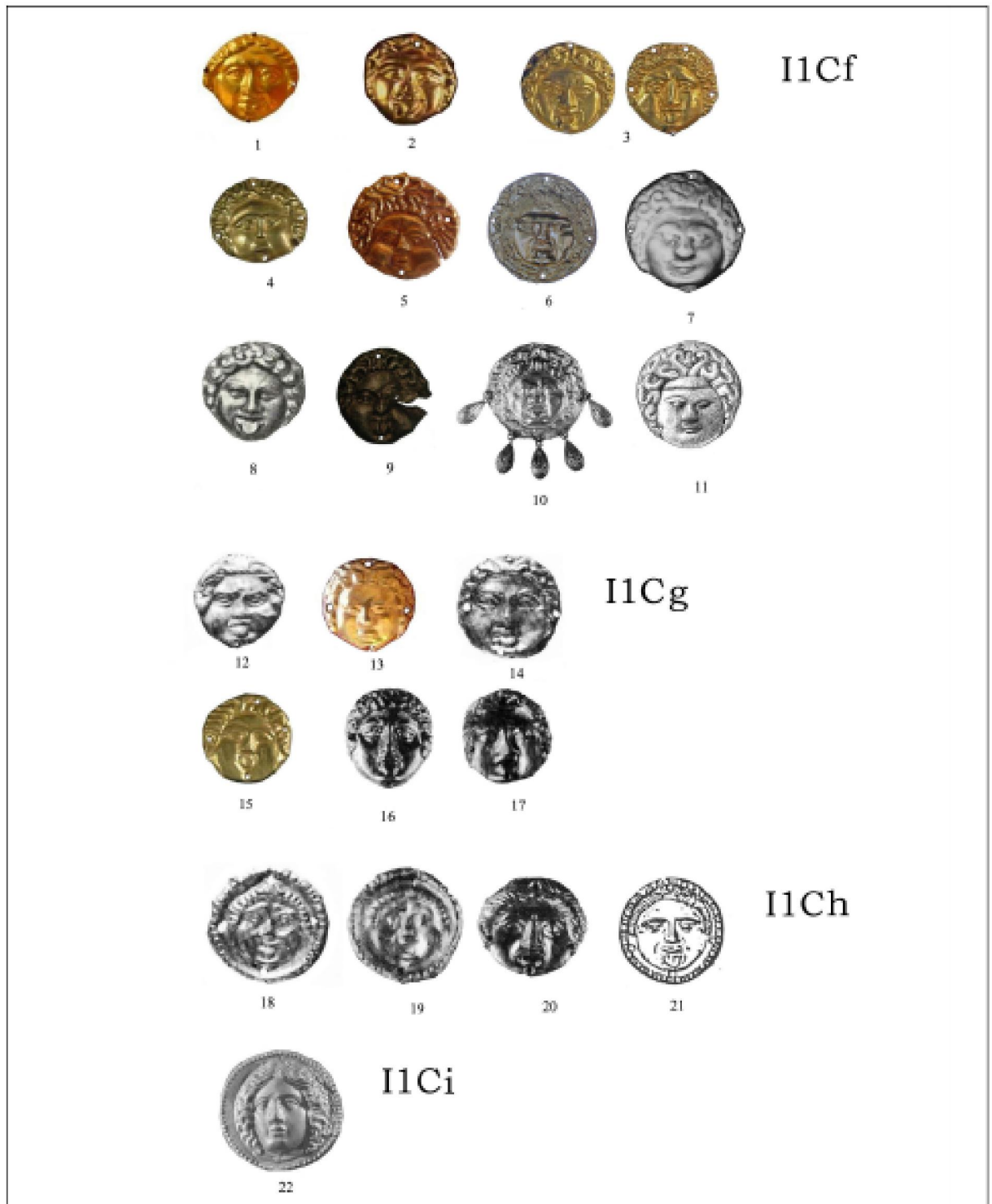

Рис. 2.5. Вироби варіантів I1Cf, I1Cg, I1Ch, I1Ci: 1 – Огуз ПМ; 2 – Мелітопольський Г1; 3 – Товста Могила БПС; 4 – Хомина Могила п.3 (Нагірне к.13 п.3); 5 – Бабина Могила Г1; 6 – Куль-Оба; 7 – Тетянина Могила (к.46 п.2); 8 – Чмирева Могила БП; 9 – Гайманова Могила ПдГ№4; 10 – Чортомлик ЦПС кам.2 (ПнСх); 11 – Верхній Рогачик к.11 п.2; 12 – Куль-Оба; 13 – Водославка к.1; 14 – Куль-Оба; 15 – Денисова Могила (група Лисячої Могили к.6); 16 – Чортомлик ЦПС кам.2 (ПнСх); 17 – Чортомлик ЦПС кам.5; 18 – Куль-Оба; 19 – Чортомлик ЦПС кам.3 (ПдЗх); 20 – Чортомлик ЦПС кам.2 (ПнСх); 21 – Тащенак БМ; 22 – Куль-Оба.

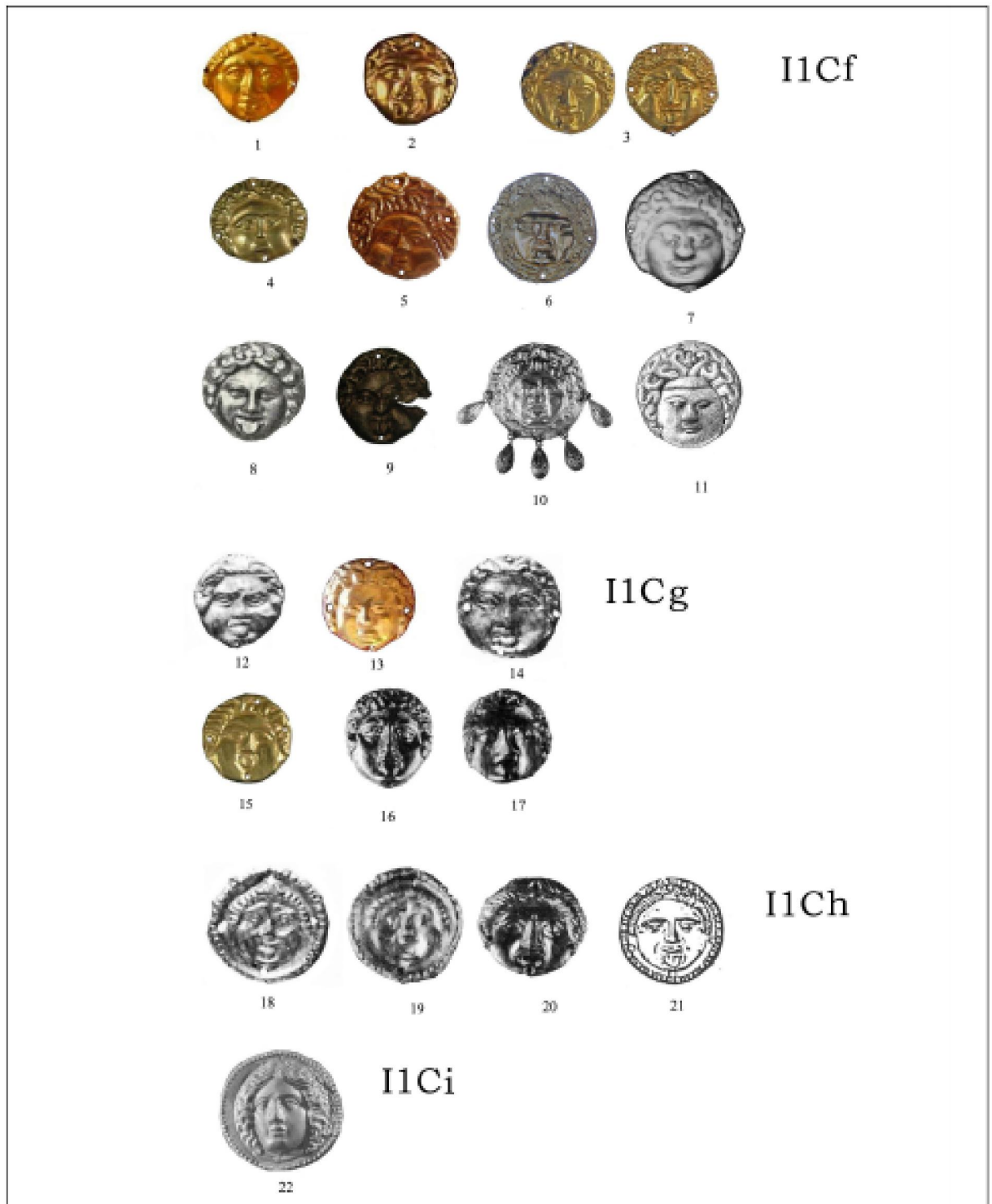

Рис. 2.5. Вироби варіантів I1Cf, I1Cg, I1Ch, I1Ci: 1 – Огуз ПМ; 2 – Мелітопольський Г1; 3 – Товста Могила БПС; 4 – Хомина Могила п.3 (Нагірне к.13 п.3); 5 – Бабина Могила Г1; 6 – Куль-Оба; 7 – Тетянина Могила (к.46 п.2); 8 – Чмирева Могила БП; 9 – Гайманова Могила ПдГ№4; 10 – Чортомлик ЦПС кам.2 (ПнСх); 11 – Верхній Рогачик к.11 п.2; 12 – Куль-Оба; 13 – Водославка к.1; 14 – Куль-Оба; 15 – Денисова Могила (група Лисячої Могили к.6); 16 – Чортомлик ЦПС кам.2 (ПнСх); 17 – Чортомлик ЦПС кам.5; 18 – Куль-Оба; 19 – Чортомлик ЦПС кам.3 (ПдЗх); 20 – Чортомлик ЦПС кам.2 (ПнСх); 21 – Тащенак БМ; 22 – Куль-Оба.

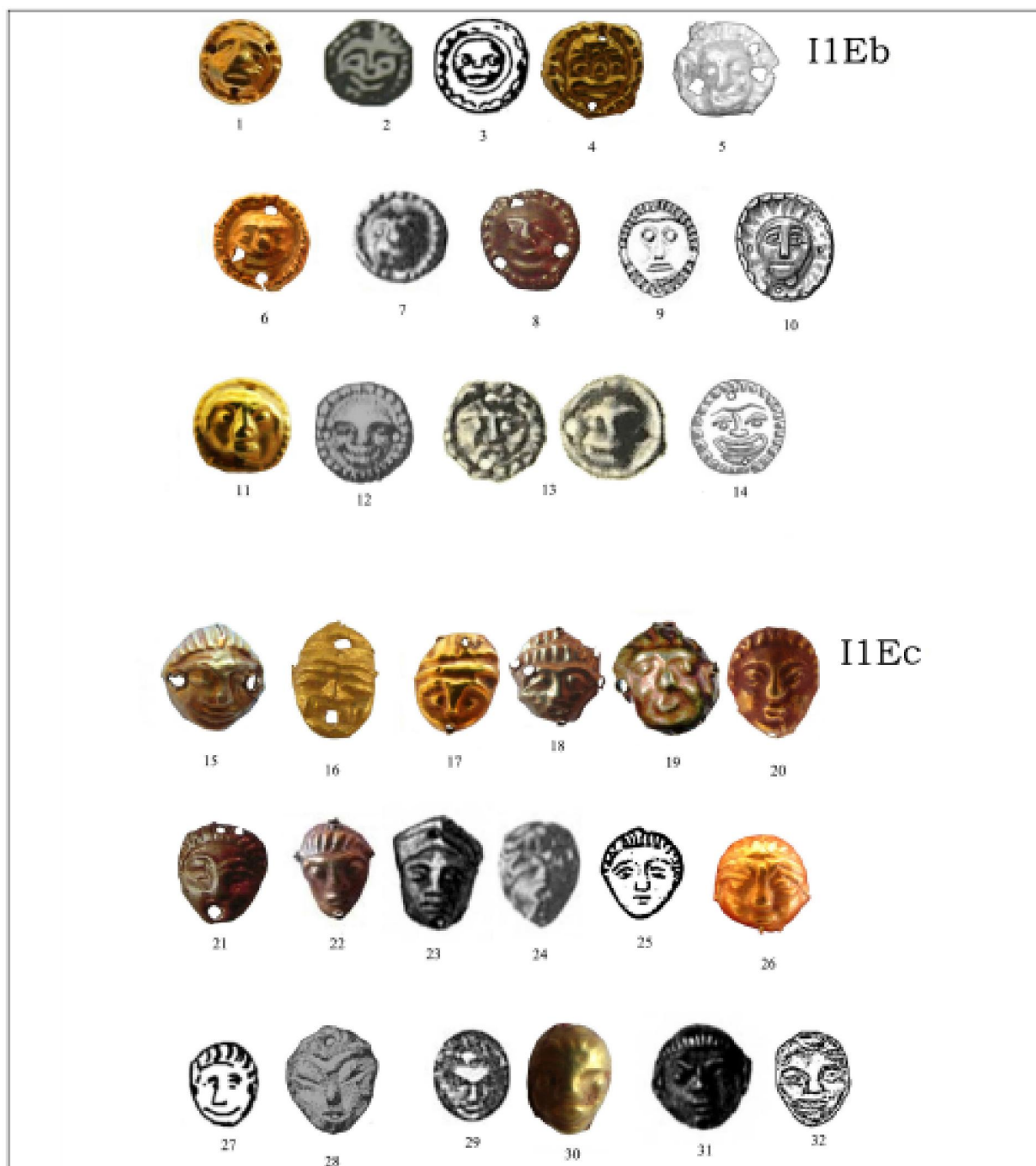

Рис. 2.7. Вироби варіантів IIЕb та IIЕc: 1 – Кара-Тюбе; 2 – Ново-Миколаївка к.11 п.3; 3 – Піски к.9 п.2; 4 – Бабина Могила Г2; 5 – Тетянина Могила (к.46 п.2); 6 – Володимирівка к.4 п.1; 7 – Діїв ВП; 8 – Гайманова Могила ПдГ№4; 9 – **Первомайівка II** к.1 п.2; 10 – Гермесів курган; 11 – Бабина Могила Г2; 12 – Мелітопольський Г1; 13 – Перший Мордвинівський ЦП; 14 – Шутьговка ЦП; 15 – Бабина Могила Г1; 16 – Товста Могила БПС; 17 – Калькова Могила п.2; 18 – Огуз ПМ; 19 – Ізобільне к.3 п.2; 20 – Верхній Рогачик кXVI п.2; 21 – Гайманова Могила ПдГ№4; 22 – Огуз ПМ; 23 – Башмачка к.6; 24 – Малий Огуз; 25 – Огуз ЦПС; 26 – Тетянина Могила (к.46 п.2); 27 – Піски к.9 п.2; 28 – Мелітопольський Г1; 29 – Чмирева Могила БП; 30 – Верхній Рогачик к.XVI п.2; 31 – Башмачка к.6; 32 – Ташенак БМ.

Рис. 2.8. Вироби варіантів I1Ed та I1Ee: 1 – Казенна Могила п.3; 2 – Мар’янське к.5 п.1; 3 – Володимирівка к.1 п.2; 4- Верхній Рогачик к.19 п.4; 5 – Богданівка к.3 п.2; 6 – Солоха ЦП; 7 – Казенна Могила п.2; 8 – Солоха ЦП; 9 – Вишнева Могила п.4; 10- Верхній Рогачик к.10; 11 – Велика Знам’янка к.2 п.1; 12 – Куль-Оба; 13 – Огуз ПМ; 14 – Огуз ЦПС; 15 – Огуз ПМ.

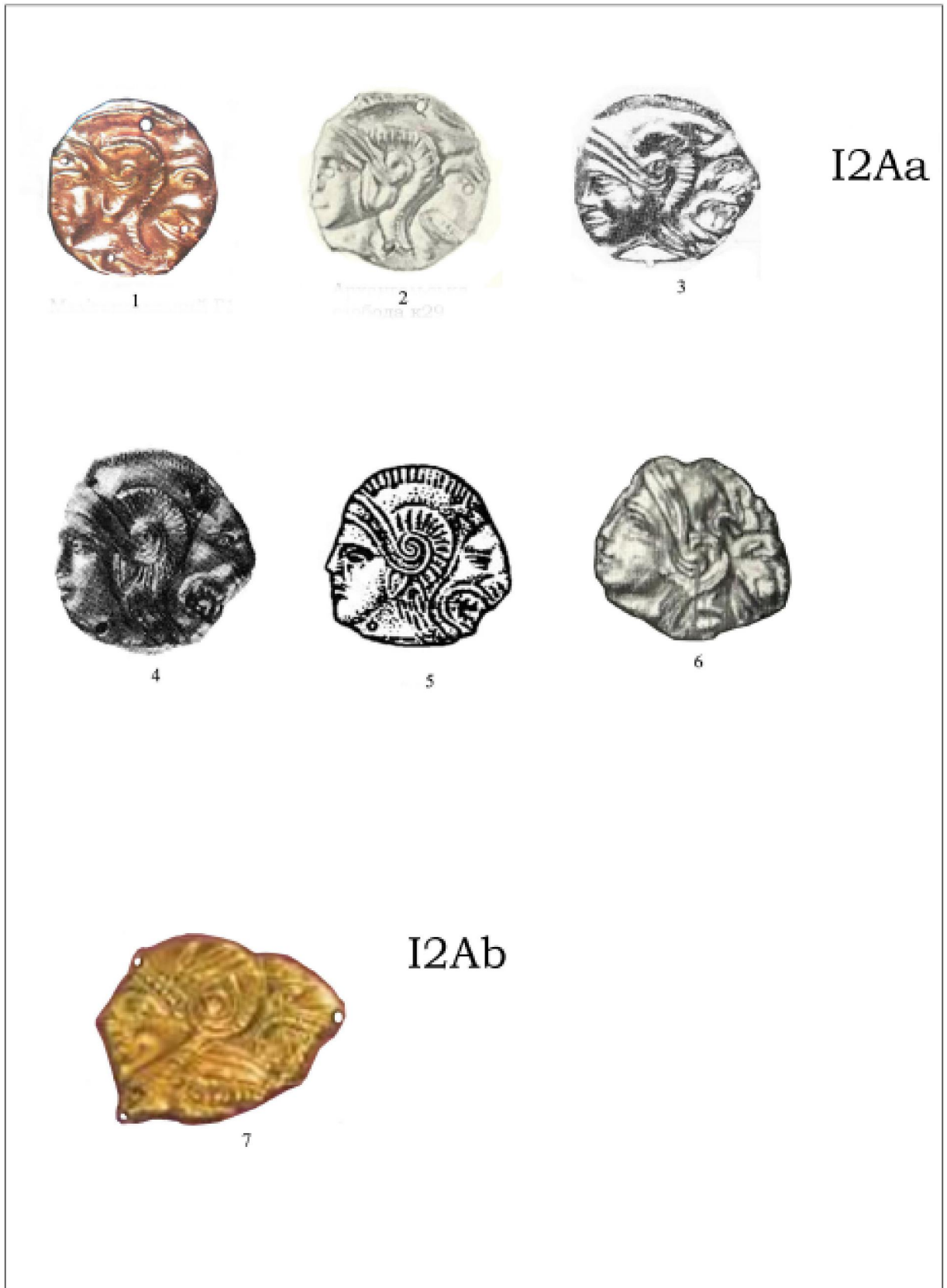

Рис. 2.9. Вироби варіантів I2Aa та I2Ab: 1 – Мелітопольський Г1; 2 – Вільна Україна к.29 п.1 (група радгоспу Червоний Перекоп 4); 3 – Куль-Оба; 4 – Чортюмлик ЦПС кам.2 (ПнСх); 5 – Огуз ЦПС; 6 – Чмирева Могила БП; 7 – Німфейський к.17 8/1876.

Рис. 2.9. Вироби варіантів I2Aa та I2Ab: 1 – Мелітопольський Г1; 2 – Вільна Україна к.29 п.1 (група радгоспу Червоний Перекоп 4); 3 – Куль-Оба; 4 – Чортюмлик ЦПС кам.2 (ПнСх); 5 – Огуз ЦПС; 6 – Чмирева Могила БП; 7 – Німфейський к.17 8/1876.

Рис. 2.11. Вироби варіантів I2Be, I2Bf, I2Bg: 1 – Шульговка ЦП; 2 – Носаки к.2 п.2; 3 – Малий Огуз; 4 – Мелітопольський Г1; 5 – Куль-Оба; 6 – Носаки к.2 п.2; 7 – Башмачка к.6; 8 – Куль-Оба; 9 – Первомаївка II к.1 п.2.

Рис. 2.11. Вироби варіантів I2Be, I2Bf, I2Bg: 1 – Шульговка ЦП; 2 – Носаки к.2 п.2; 3 – Малий Огуз; 4 – Мелітопольський Г1; 5 – Куль-Оба; 6 – Носаки к.2 п.2; 7 – Башмачка к.6; 8 – Куль-Оба; 9 – Первомаївка II к.1 п.2.

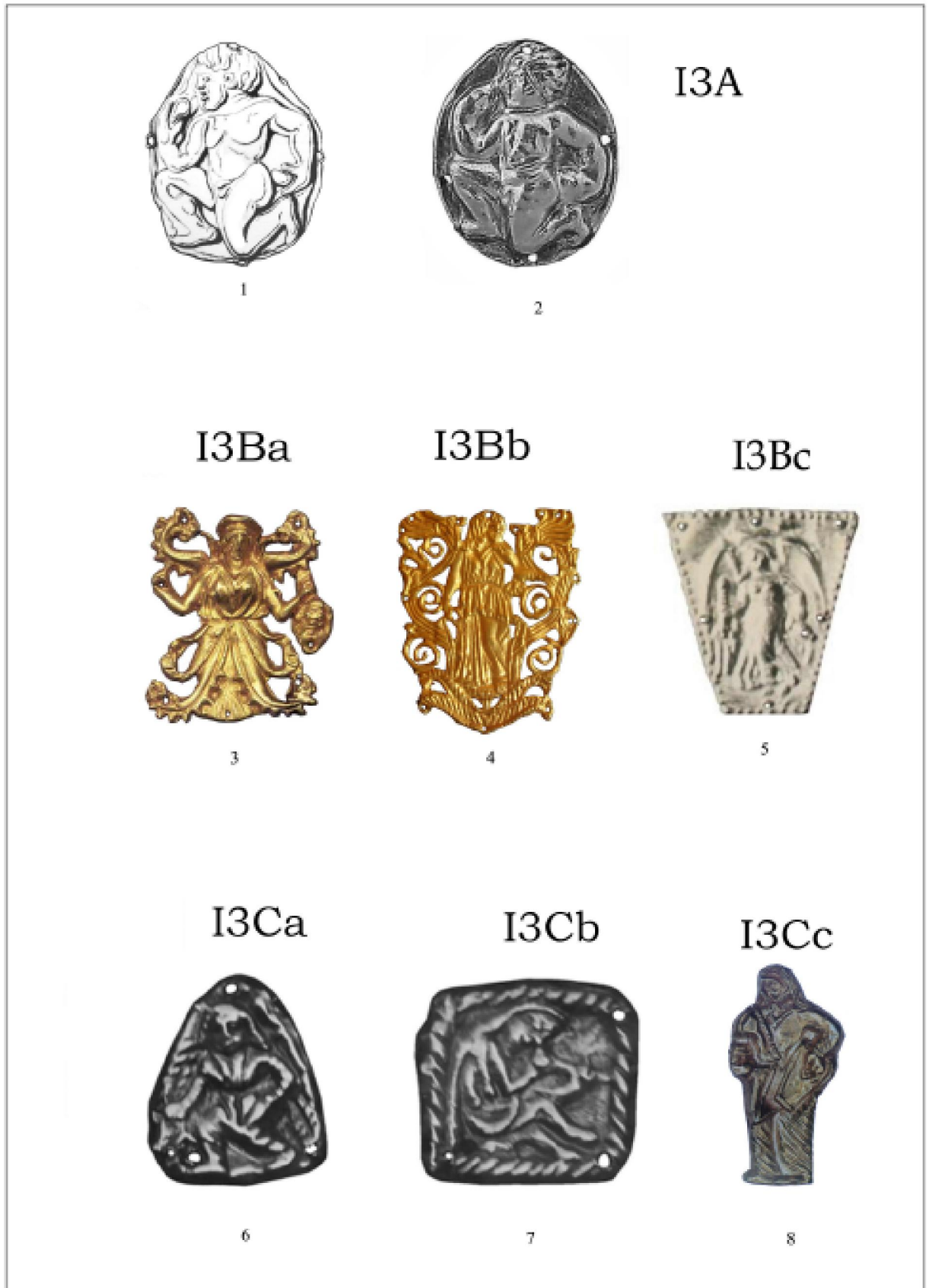

Рис. 2.13. Вироби типів І3А, І3В, І3С: 1 – Куль-Оба; 2 – Архангельська слобода к.5 п.1; 3 – Куль-Оба; 4 – Бабина Могила Г2; 5 – Старший Брат гр1; 6 – 8 – Казенна Могила п.3; 8 – Куль-Оба.

Рис. 2.14. Вироби типів I4A, I4B, I4C: 1 – Верхній Рогачик ЦП; 2 – Куль-Оба; 3 – Мелітопольський Г2; 4 – Ташенак БМ; 5 – Огуз ПМ; 6 – Чортюмлик ЦПС кам.5; 7 – Носаки к.4 гр1; 8 – Перший Мордвинівський БП; 9 – Чортюмлик ЦПС кам.4 (ПнЗх); 10 – Чмирева Могила БП; 11 – Товста Могила БПС; 12 – Куль-Оба.

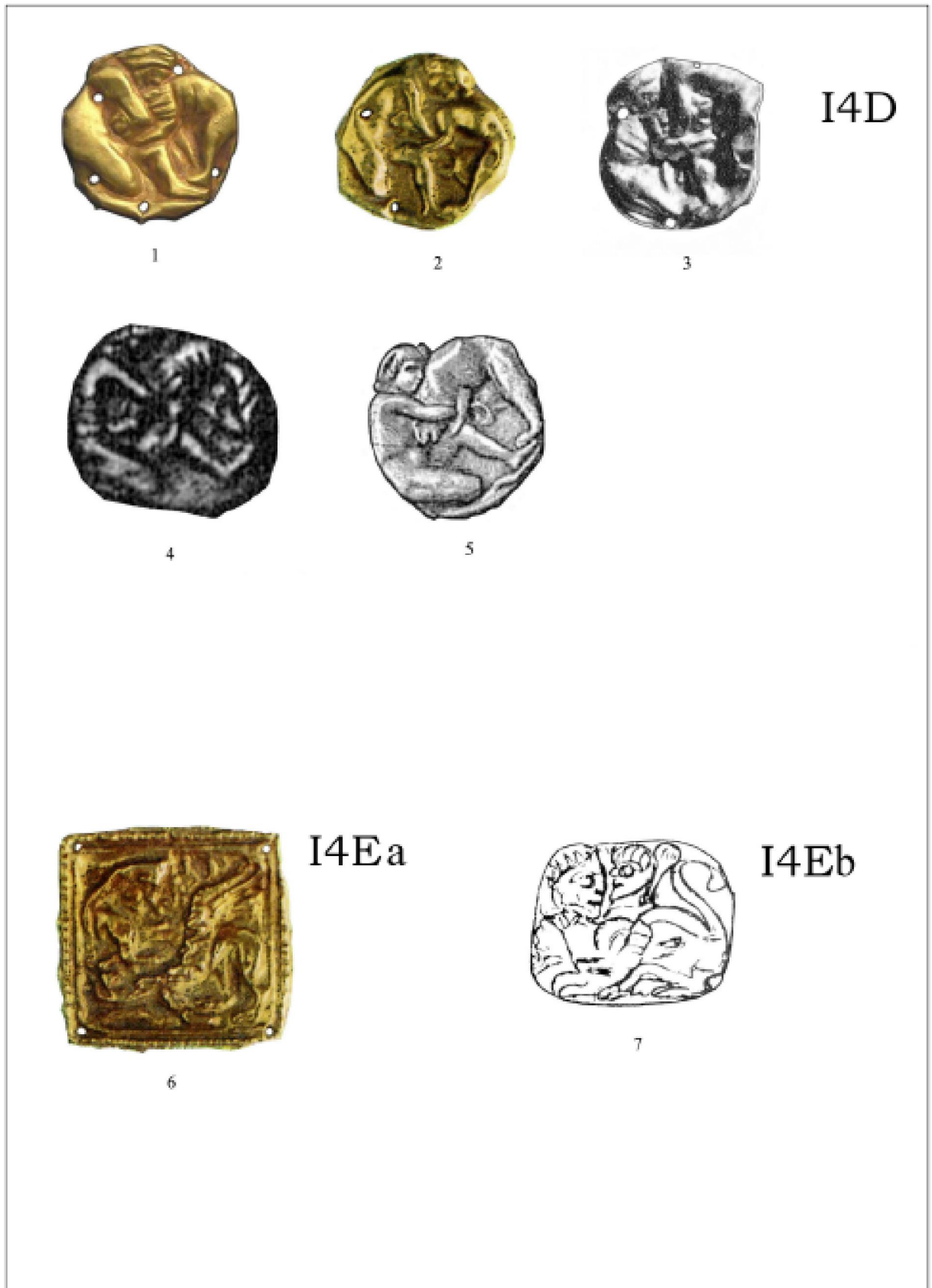

Рис. 2.15. Вироби типів I4D та I4E: 1 – Жовтокам'янка ЦПС; 2 – Чортюмлик ЦПС кам.2 (ПнСх); 3 – Куль-Оба; 4 – Чмирева Могила БП та ЦП; 5 – Шульговка БП; 6 – Чортюмлик ЦПС кам.2 (ПнСх); 7 – Бердянський ЦМ.

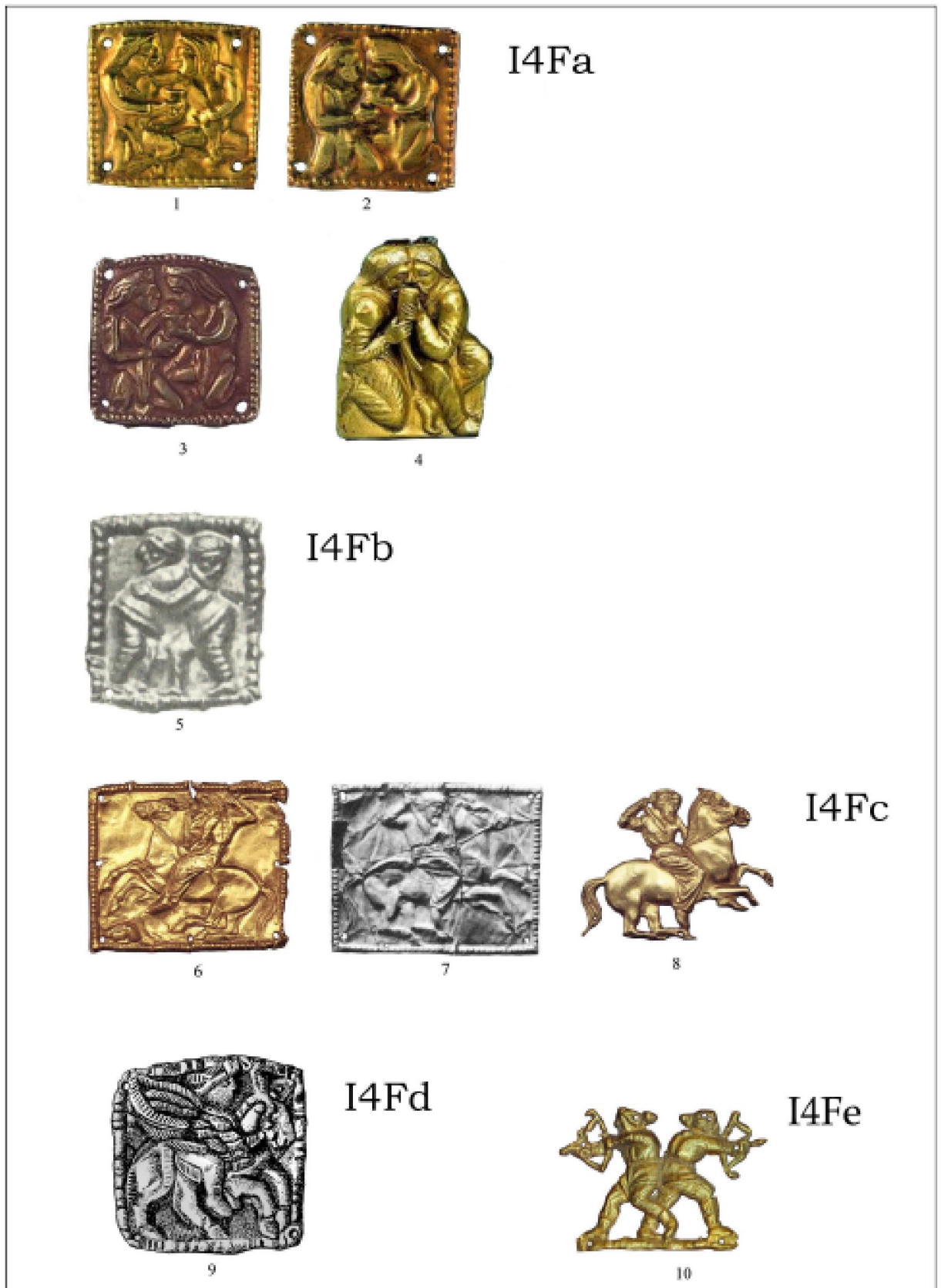

Рис. 2.16. Вироби типу I4F: 1 – Бердянський ЦМ; 2 – Бердянський ЦМ; 3 – Солоха БП; 4 – Куль-Оба; 5 – Чмирева Могила БП; 6 – Куль-Оба; 7 – Куль-Оба; 8 – Куль-Оба; 9 – Велика Білозерка к.3 п.2 (Суворова радгосп); 10 – Куль-Оба.

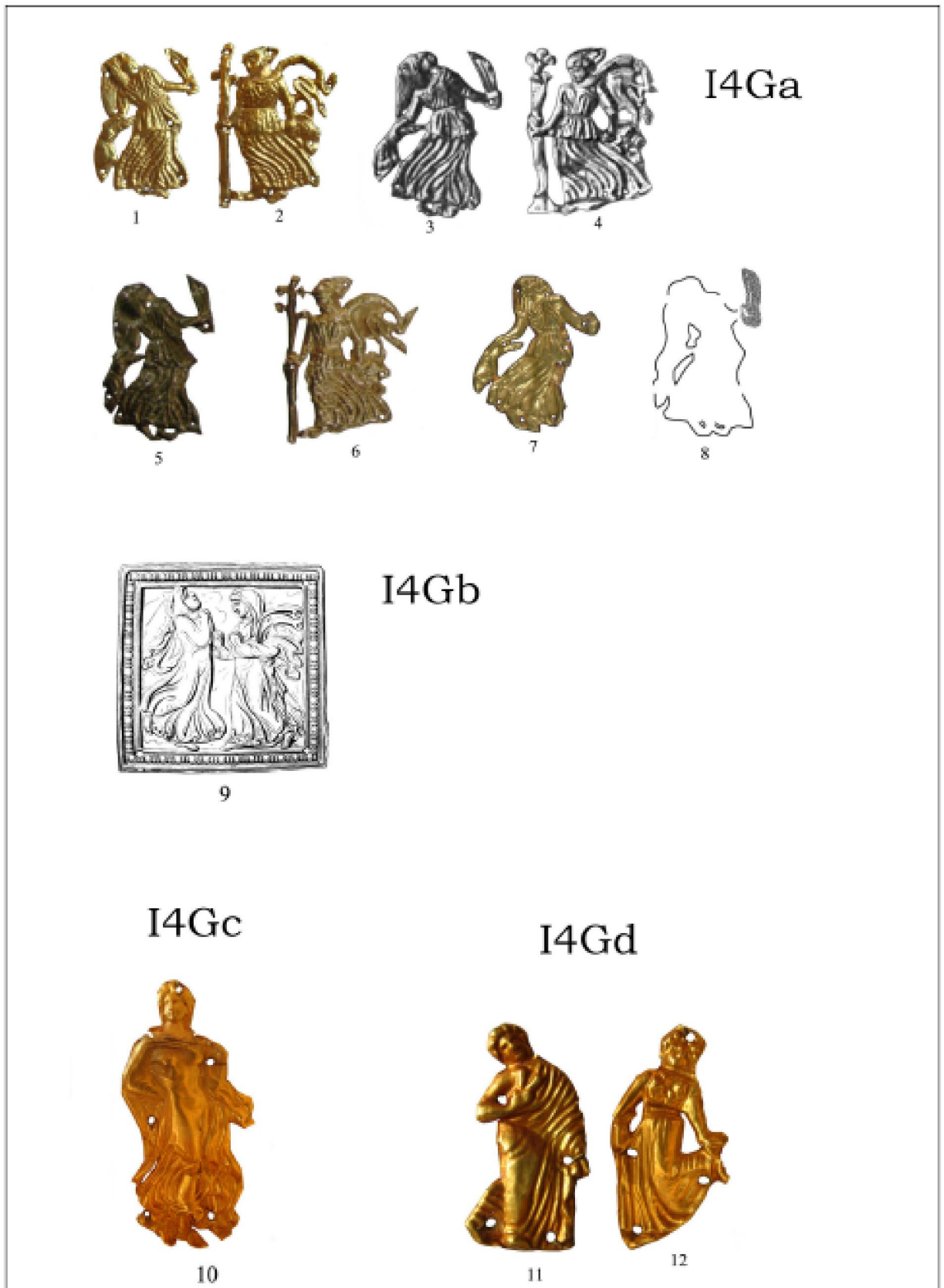

Рис. 2.17. Вироби типу I4G: 1 – Водославка к.6п.2; 2 – Водославка к.6п.2; 3 – Діїв ВП; 4 – Діїв ВП; 5 – Гайманова Могила ПдГ№4; 6 – Гайманова Могила ПдГ№4; 7 – Денисова Могила (група Лисячої Могили к.6); 8 – Верхній Рогачик к.12 п.1; 9 – Куль-Оба; 10 – Огуз ПМ; 11 – Огуз ПМ.

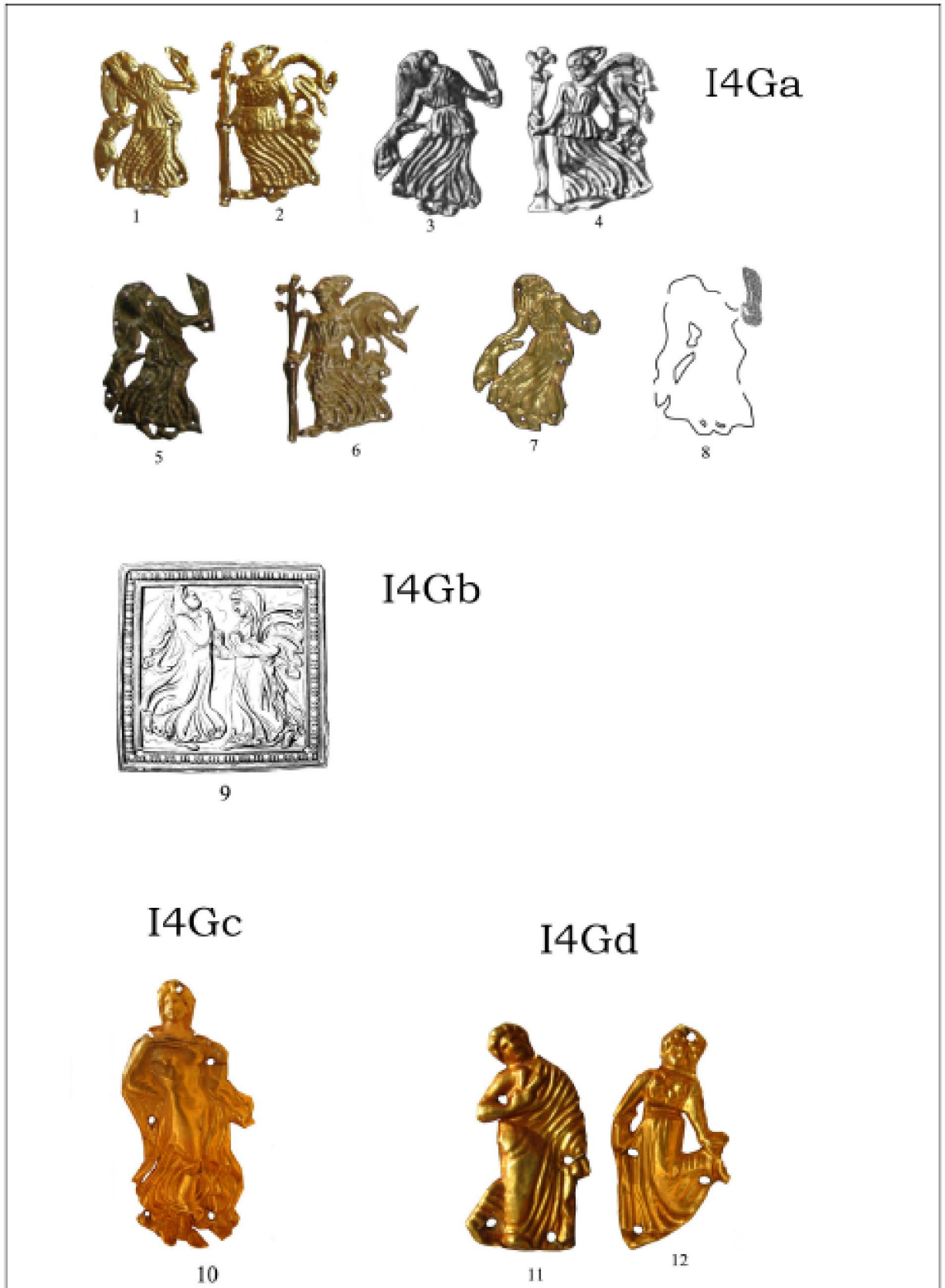

Рис. 2.17. Вироби типу I4G: 1 – Водославка к.6п.2; 2 – Водославка к.6п.2; 3 – Діїв ВП; 4 – Діїв ВП; 5 – Гайманова Могила ПдГ№4; 6 – Гайманова Могила ПдГ№4; 7 – Денисова Могила (група Лисячої Могили к.6); 8 – Верхній Рогачик к.12 п.1; 9 – Куль-Оба; 10 – Огуз ПМ; 11 – Огуз ПМ.

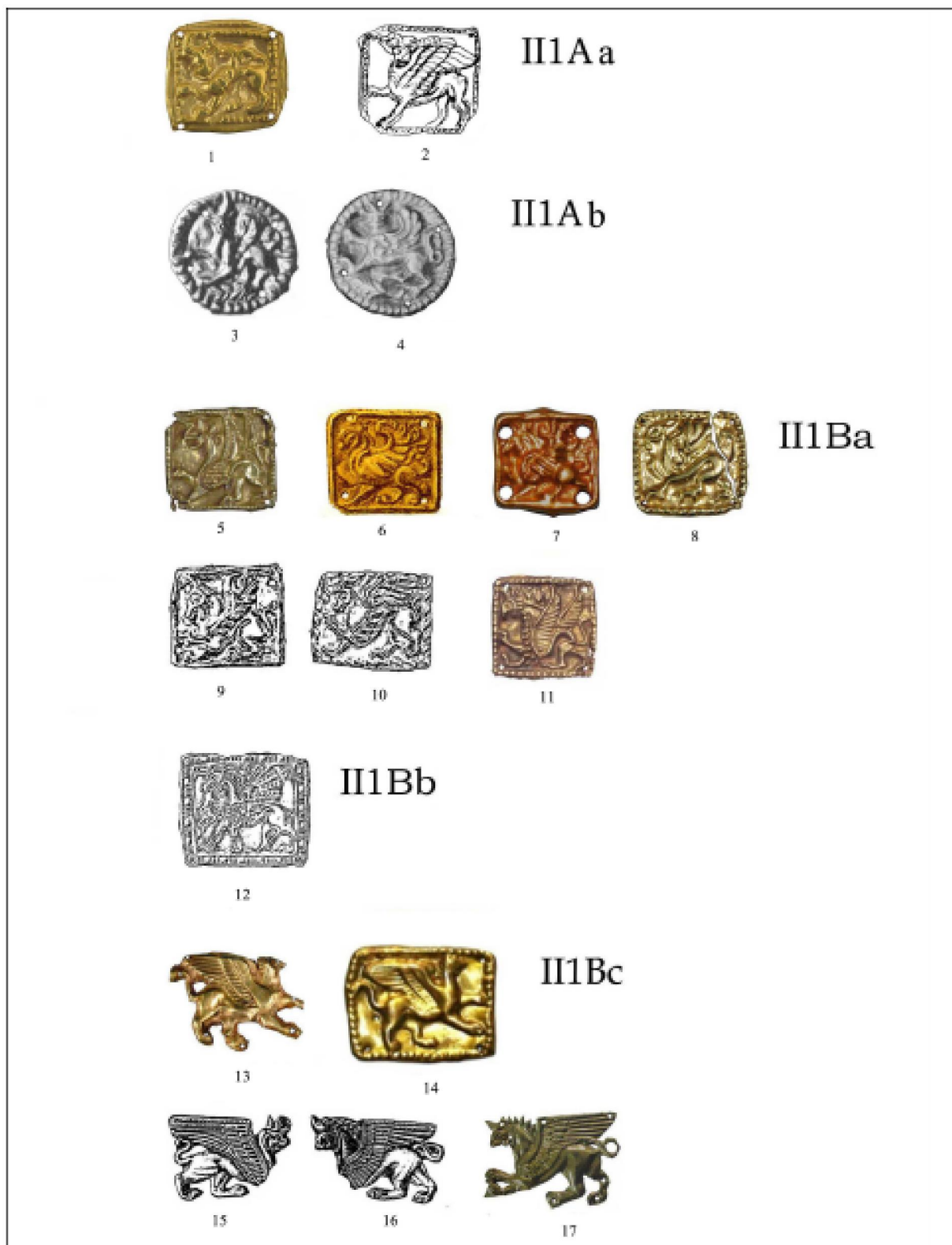

Рис. 2.18. Вироби типу IIIA та IIIB: 1 – Товста Могила БПС; 2 – Бердянський СМ; 3 – Малий Огуз; 4 – Тетянина Могила (к.46 п.2); 5 – Жовтокам'янка ЦПС; 6 – Лугова Могила ЦПС; 8 – Мар'янське к.5 п.1; 9 – Ташенак БМ; 10 – Ташенак БМ; 11 – Чортомлик ЦПС кам.3 (ПдЗх); 12 – Ташенак БМ; 13 – Кут к.18; 14 – Вільна Україна к.2 п.2 (радгосп ім Блюхера); 15 – Огуз ПМ; 16 – Огуз ПМ; 17 – Гайманова Могила ПдГ№4 п.3.

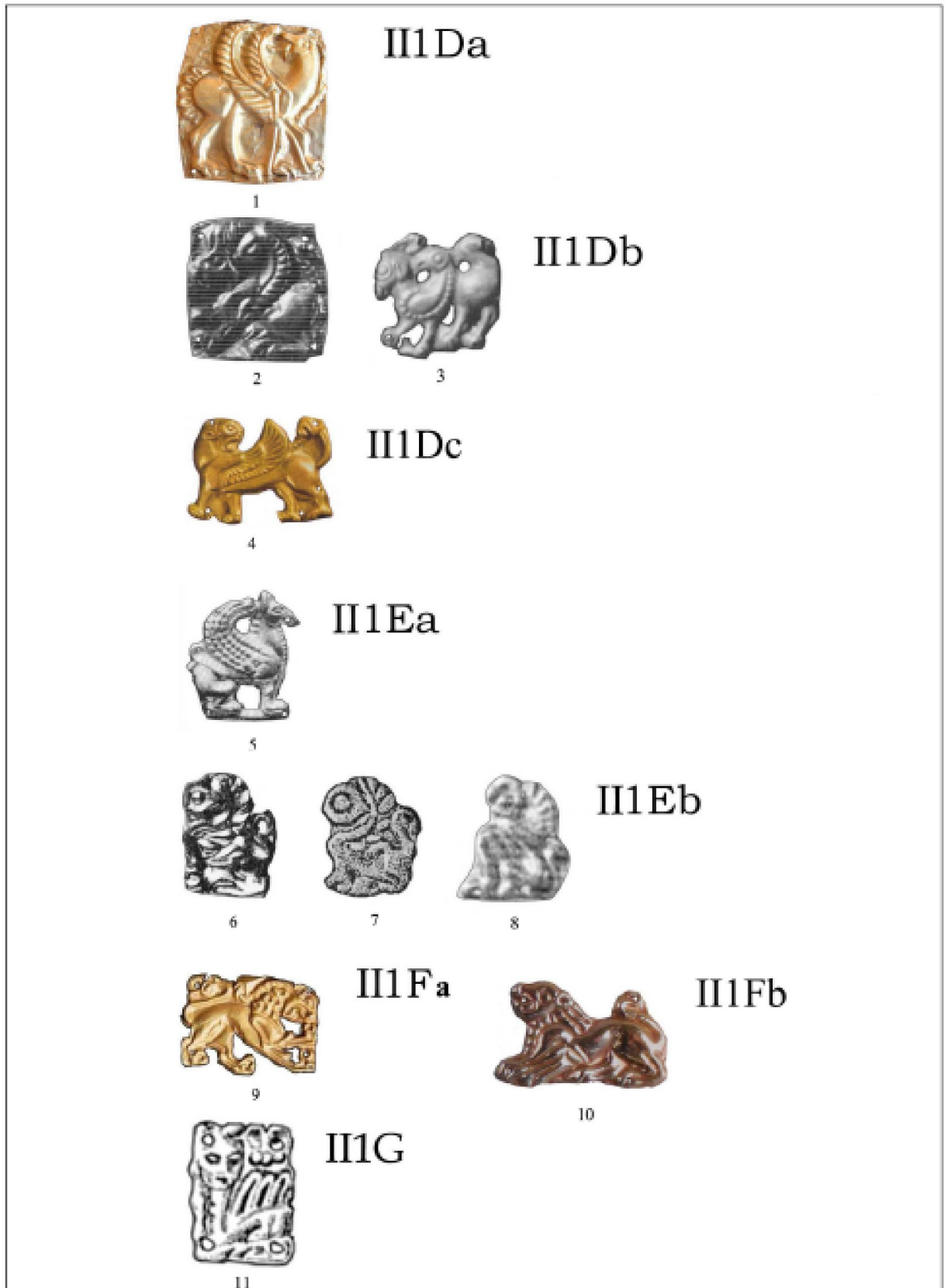

Рис. 2.20. Вироби типів II1D, II1E, II1F та II1G: 1 – Мала Лепетиха к.9 п.4; 2 – Німфейський к.17 8/1876; 3 – Солоха БП; 4 – Дорт-Оба (курган Пастака) к.2; 5 – Куль-Оба; 6 – Куль-Оба; 7 – Носаки к.13 п.3; 8 – Солоха БП; 9 – Солоха БП; 10 – Плавні (Нагірне) к.11 п.2; 11 – Зелене к.5.

Рис. 2.21. Вироби типів II2A та II2B: 1 – Верхній Рогачик ЦП; 2 – Товста Могила БПС; 3 – Златопіль к.16 гр2; 4 – Чмирева Могила БП; 5 – Гайманова Могила ПнГ№1 п.3; 6 – Куль-Оба.

Рис. 2.22. Вироби типів II3A та II3B: 1 – Соболева Могила П.2 (група Завадських Могил); 2 – Чортюлик ЦПС кам.2 (ПнСх); 3 – Куль-Оба; 4 – Пришиб к.40; 5 – Верхній Рогачик ЦП; 6 – Піски к.9 п.1; 7 – Лугова Могила ЦПС; 8 – Лугова Могила ЦПС; 9 – Бабина Могила Г2; 10 – Верхній Рогачик к.11 п.2; 11 – Золота Балка к.15 п.1; 12 – Орел.

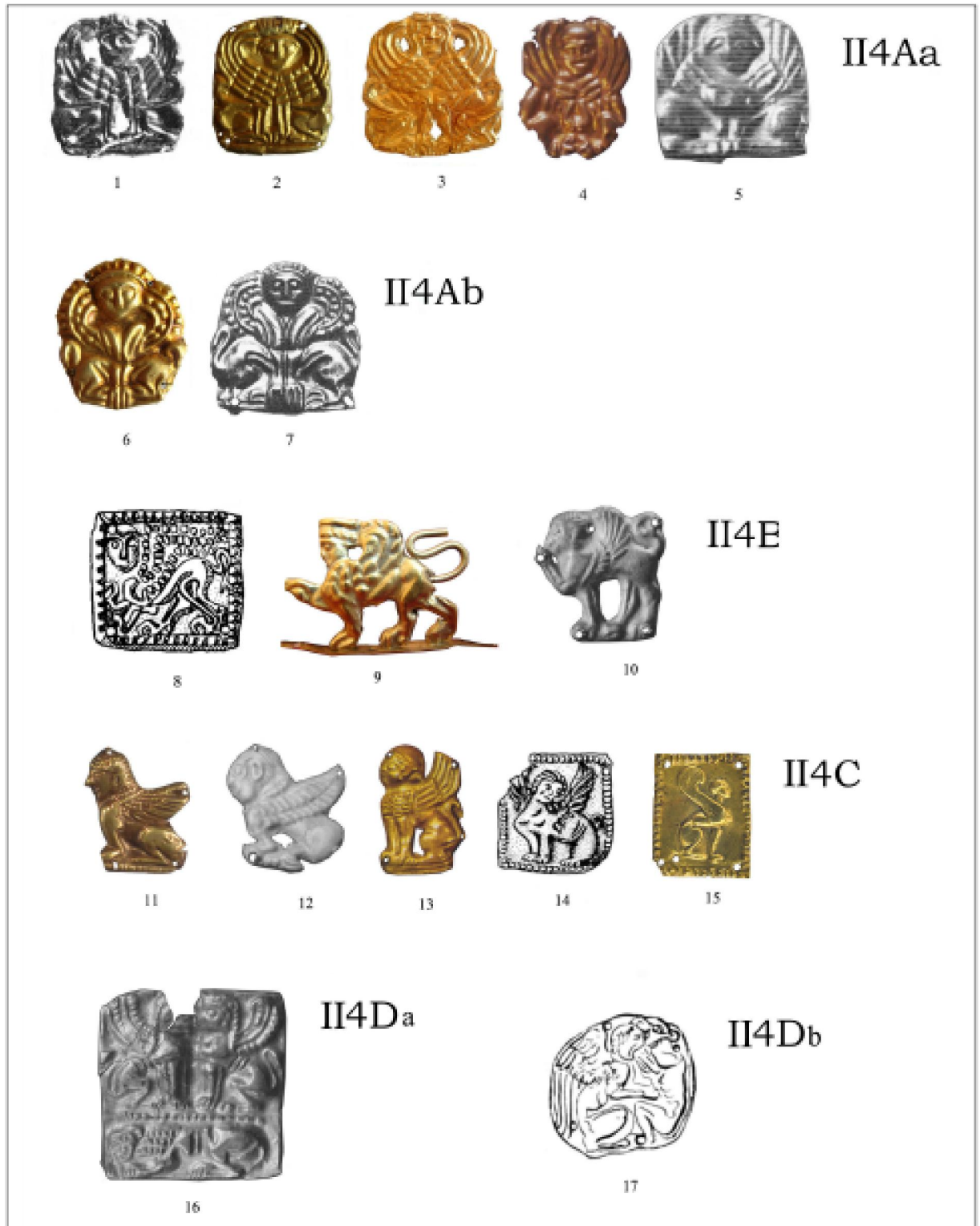

Рис. 2.23. Вироби типів II4A, II4B, II4C та II4D: 1 – Куль-Оба; 2 – Вовчанське к.8 п.2; 3 – Мала Лепетиха к.9 п.4; 4 – Червоний Поділ I (Мирне) к.2 п.1; 5 – Солоха ЦП; 6 – Вовчанське к.8 п.2; 7 – Куль-Оба; 8 – **Первомайівка II** к.1 п.2; 9 – Мала Лепетиха к.9 п.4; 10 – Німфейський к.17 8/1876; 11 – Німфейський к.24 19/1876; 12 – Дорт-Оба (курган Пастака) к.2; 13 – Німфейський к.17 8/1876; 14 – Бердянський СМ; 15 – Товста Могила БПС; 16 – Німфейський к.17 8/1876; 17 – Чортмлик ЦПС кам.2 (ПнСх).

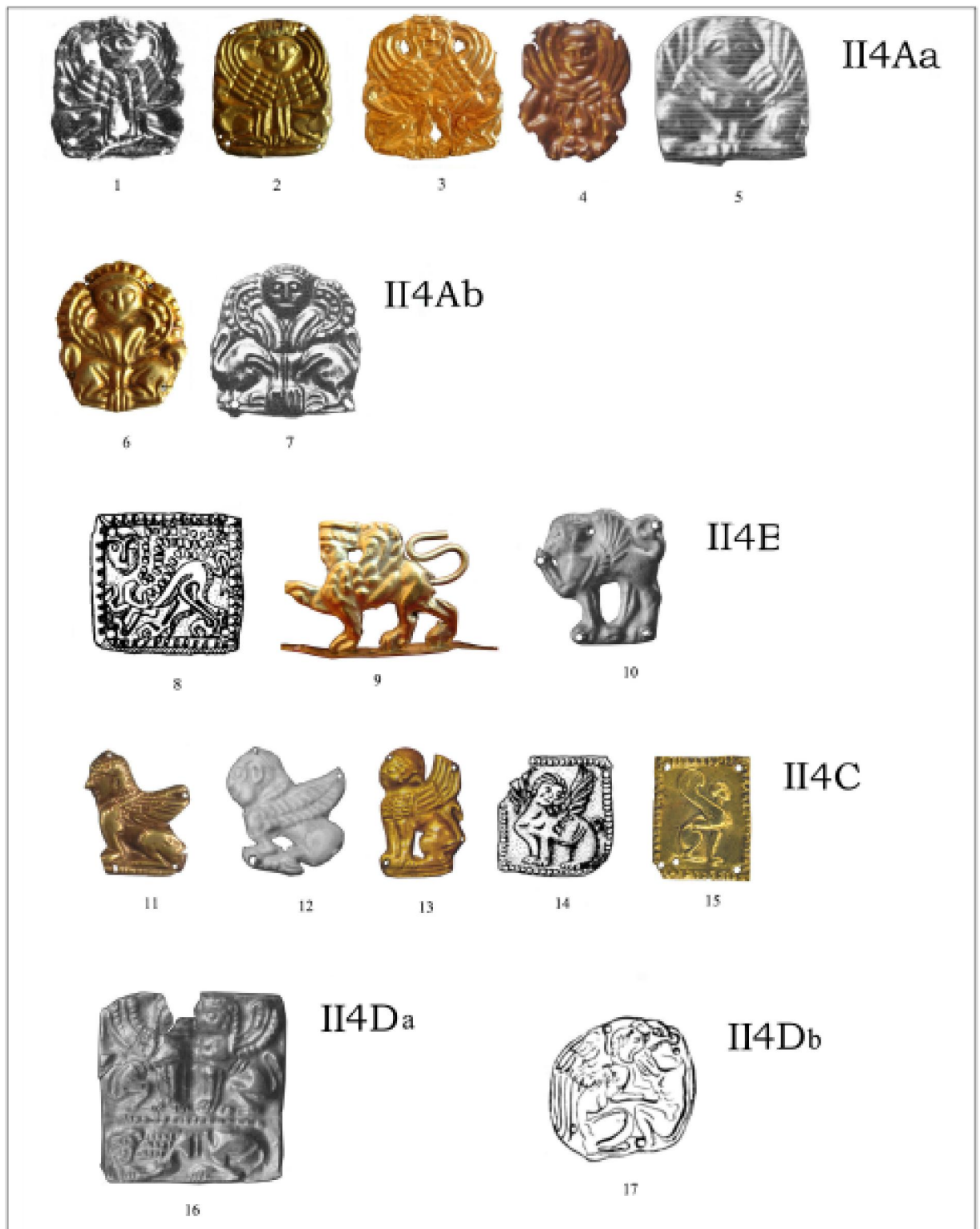

Рис. 2.23. Вироби типів II4A, II4B, II4C та II4D: 1 – Куль-Оба; 2 – Вовчанське к.8 п.2; 3 – Мала Лепетиха к.9 п.4; 4 – Червоний Поділ I (Мирне) к.2 п.1; 5 – Солоха ЦП; 6 – Вовчанське к.8 п.2; 7 – Куль-Оба; 8 – **Первомайівка II** к.1 п.2; 9 – Мала Лепетиха к.9 п.4; 10 – Німфейський к.17 8/1876; 11 – Німфейський к.24 19/1876; 12 – Дорт-Оба (курган Пастака) к.2; 13 – Німфейський к.17 8/1876; 14 – Бердянський СМ; 15 – Товста Могила БПС; 16 – Німфейський к.17 8/1876; 17 – Чортмлик ЦПС кам.2 (ПнСх).

Рис. 2.25. Вироби варіантів III1Ba та III1Bb: 1 – Чортomlaка к.40; 2 – Баби; 3 – Вовчанське к.8 п.2; 4 – Малий Чортomlaк; 5 – Чортomlaк ЦПС кам.1 (ПдСх); 6 – Чортomlaка к.31; 7 – Чортomlaка к.31; 8 – Німфейський к.17 8/1876; 9 – Акимівка к.11 п.3; 10 – Любимівка к.45п.1; 11 – Велика Знам'янка к.13 ЦПС; 12 – Велика Знам'янка к.13 ЦПС; 13 – Бердянський СМ та ЦМ; 14 – Дорт-Оба (курган Пастака) к.2; 15 – Бердянський ЦМ; 16 – Лугова Могила 3х частина рову, біля проходу 2006-2008; 17 – Лугова Могила ЦПС; 18 – Лугова Могила ЦПС; 19 – Куль-Оба; 20 – Перший Мордвинівський ЦП; 21 – Перший Мордвинівський ЦП.

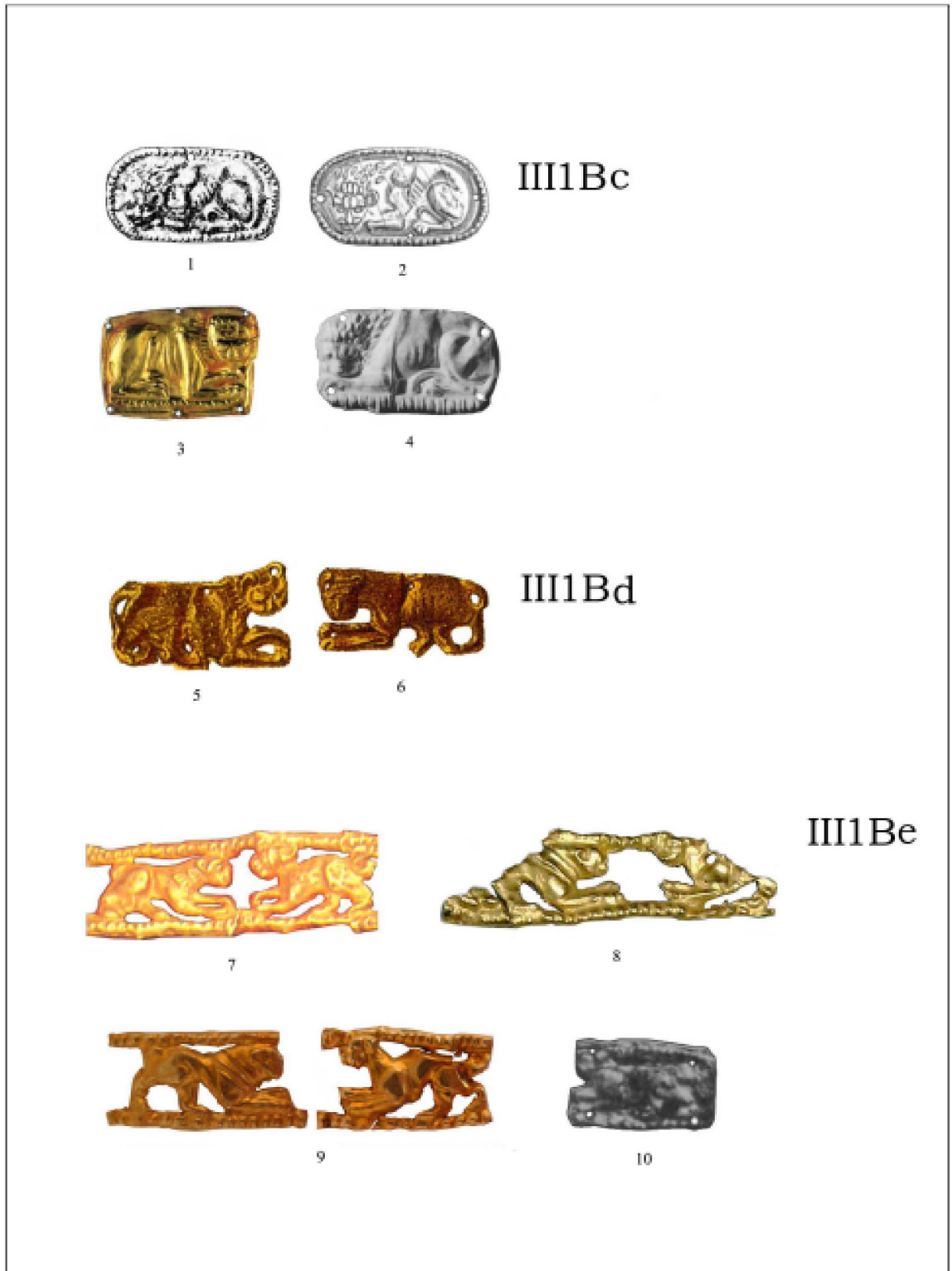

Рис. 2.26. Вироби варіантів III1Bc, III1Bd, та III1Be: 1 – Мелітопольський Г1; 2 – Шувьговка ЦП; 3 – Бердянський ЦМ; 4 – Куль-Оба; 5 – Лугова Могила ЦПС; 6 – Лугова Могила ЦПС; 7 – Мелітопольський Г1; 8 – Рахманівка к.1; 9 – Володимирівка к.4 п.1; 10 – Петрівка к.4 п.1 (Мар'янівський радгосп).

Рис. 2.27. Вироби типу III1C: 1 – Гайманова Могила ПнГ№1 п.3; 2 – Гайманова Могила ПнГ№1 п.3; 3 – Товста Могила ЦПС; 4 – Вовчанське к.8 п.1; 5 – Велика Знам'янка к.13 ЦПС.

Рис. 2.28. Вироби типу III1D: 1 – Чмирева Могила БП; 2 – Архангельська слобода к.5 п.1; 3 – Ольгине к.1 п.4 (група Братолюбівського); 4 – Златопіль к.16 гр2; 5 – Мала Лепетиха к.9 п.4; 6 – Златопіль к.16 гр4 ПС2 п.3; 7 – Товста Могила ЦПС; 8 – Чортюлик ЦПС кам.2 (ПнСх); 9 – Велика Білозерка к.2 п.3 (Суворова радгосп); 10 – Носаки к.4 гр1; 11 – Солоха БП; 12 – Гайманова Могила ПдГ№4; 13 – Кам'янка к 21 п 2; 14 – Гермесів курган.

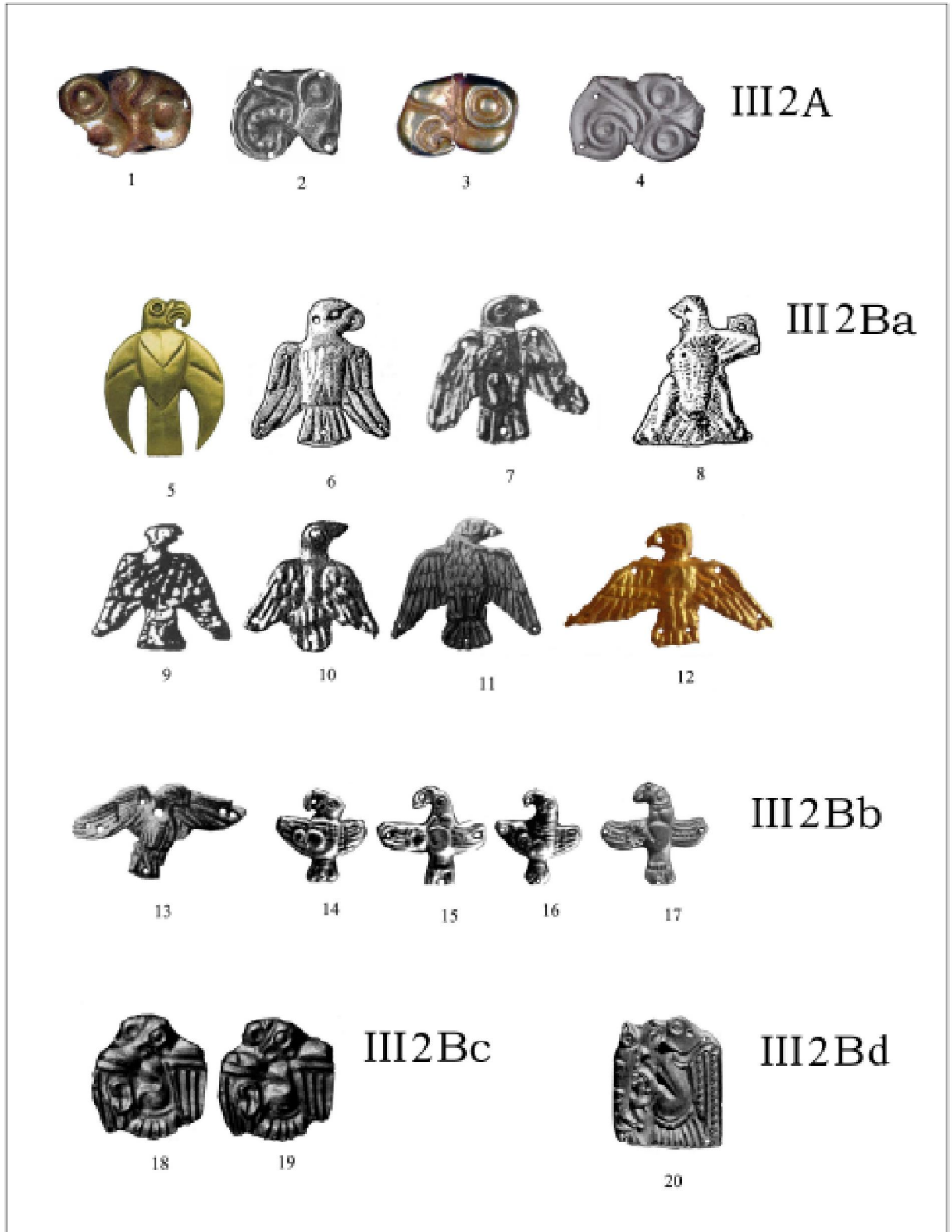

Рис. 2.29. Вироби типів III2A та III2B: 1 – Малий Чортотлик; 2 – Архангельська слобода к.5 п.1; 3 – Ізобільне к.12; 4 – Велика Знам'янка к.13 ЦПС; 5 – Литий курган; 6 – Жовтокам'янка ЦПС; 7 – Лугова Могила ЦПС; 8 – Жовтокам'янка ЦПС; 9 – Огуз ЦПС; 10 – Орел; 11 – Лугова Могила ЦПС; 12 – Бабина Могила Г2; 13 – Лугова Могила ЦПС; 14-16 – Німфейський к.24 19/1876; 17 – Німфейський к.17 8/1876; 18 – Солоха ЦП; 19 – Солоха ЦП; 20 – Куль-Оба.

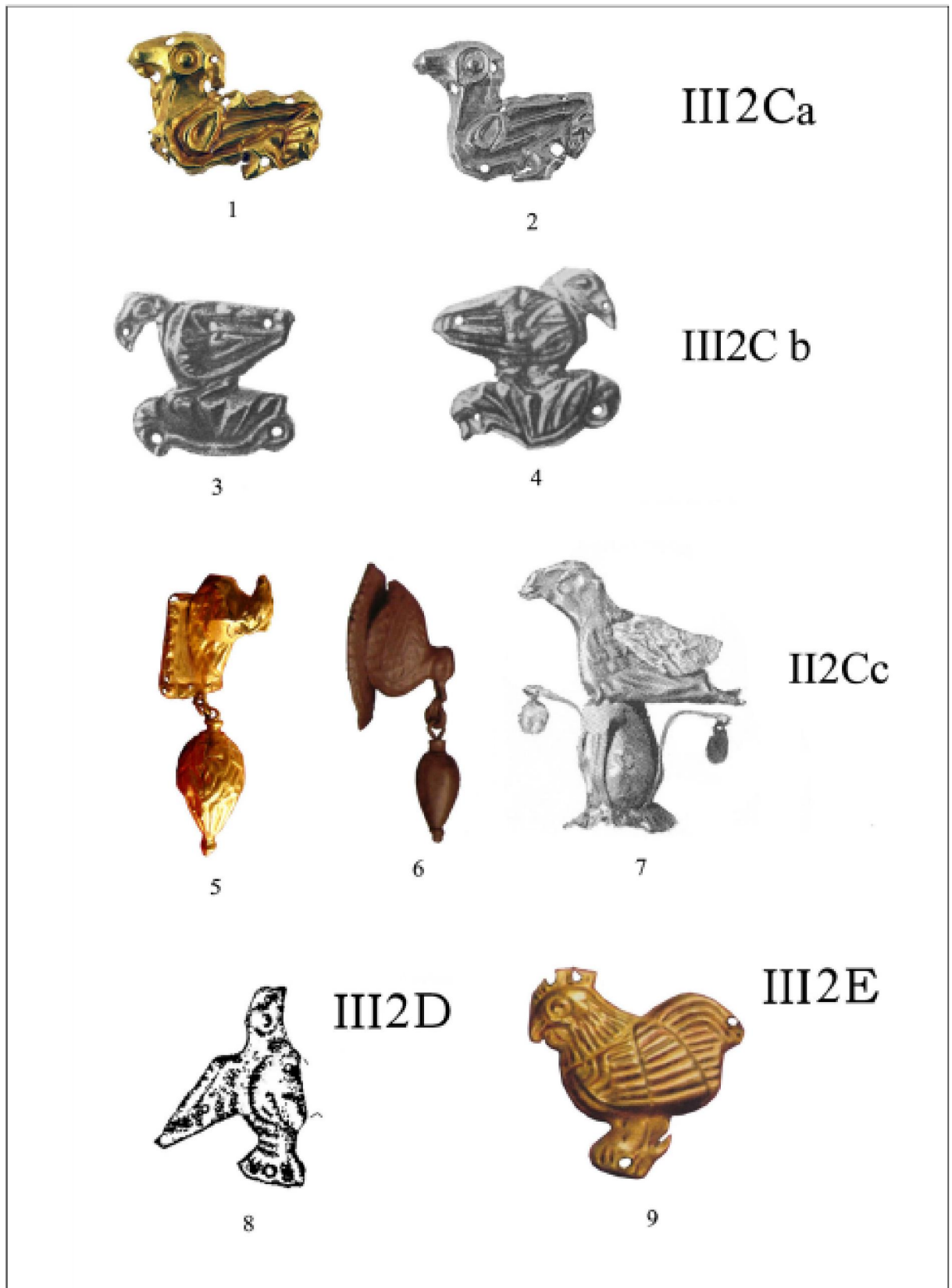

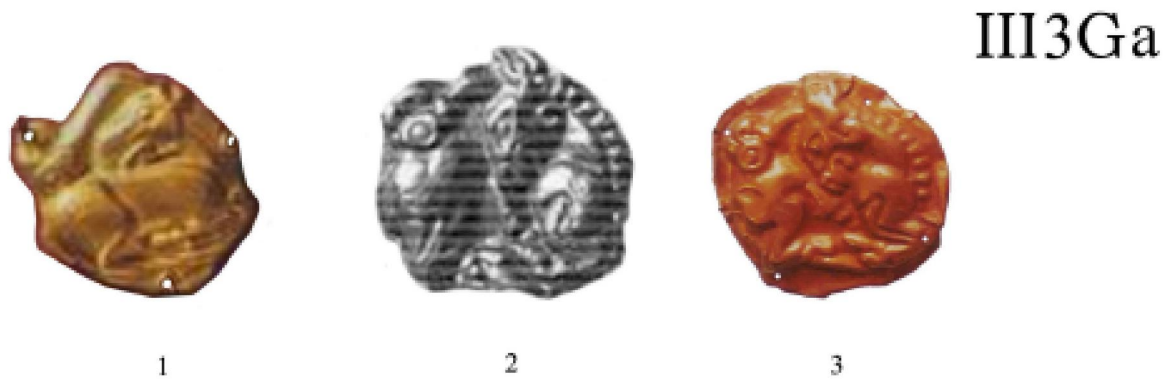
Рис. 2.30. Вироби типів III2C, III2D та III2E: 1 – Малий Чортмлик; 2 – Велика Білозерка к.20 п.2; 3 – Лугова Могила ЦПС; 4 – Лугова Могила ЦПС; 5 – Водославка к.6п.2; 6 – Гайманова Могила ПнГ№1 п.3; 7 – Перший Мордвинівський БП; 8 – Носаки к.4 гр2; 9 – Німфейський к.17 8/1876.

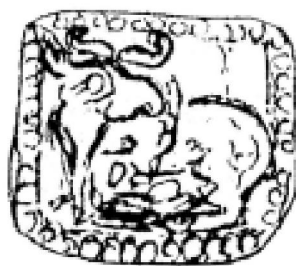
Рис. 2.31. Вироби типів III3A, III3B, III3C та III3D: 1 – Німфейський к.24 19/1876; 2 – Огуз ПМ; 3 – Лугова Могила ЦПС; 4 – Діїв ВП; 5 – Мелітопольський Г1; 6 – Лугова Могила ЦПС; 7 – Лугова Могила ЦПС; 8 – Аджі-Мушкай 1840 р.; 9 – Огуз ЦПС.

Рис. 2.32. Вироби типів III 3E, III 3F та III 3G: 1 – Товста Могила ЦПС; 2 – Товста Могила БПС; 3 – Чортюлик ЦПС кам.2 (ПнСх); 4 – Вишнева Могила ЦП; 5 – Володимирівка к.1 п.2; 6 – Німфейський к.17 8/1876; 7 – Солоха БП; 8 – Корніївка к.2 п.3; 9 – Бердянський ЦМ.

III3Ga

III3Gb

4

III3H

5

Рис. 2.33. Вироби варіантів III3Ha та III2Hb: 1 – Акимівка к.2 п.2; 2 – Акимівка к.2 п.2; 3 – Володимирівка к.12 п.1; 4 – Діїв ЦП; 5 – Кам'янка-Дніпровська к.1 п.9; 6 – Лугова Могила ЦПС; 7 – Каїри к.2п.3; 8 – Шолохове к.4; 9 – Солоха БП; 10 – Німфейський к.17 8/1876; 11 – Мала Лепетиха к.9 п.4.

Рис. 2.34. Вироби типів III4A, III4D та III4C: 1 – Казенна Могила п.3; 2 – Куль-Оба; 3 – Носаки к.4 гр1; 4 – Дідової Могили к.4 п.1 (Орджонікідзе); 5 – Баби; 6 – Новокам'янка???: 7 – Верхній Рогачик к.19 п.4; 8 – Орджонікідзе (група Шахти 22) к.11; 9 – Велика Знам'янка к.13 ЦПС; 10 – Чортомлик ЦПС кам.2 (ПнСх); 11 – Огуз ПМ; 12 – Кам'янка; 13 – Зелене к.5; 14 – Башмачка к.6; 15 – Носаки к.4 гр1; 16 – Вишнева Могила ЦП; 17 – Шульговка БП; 18 – Шульговка ЦП; 19 – Вишнева Могила п.4.

Рис. 2.35. Вироби типів III5A, III5B, III5C, III6A та III6B: 1 – Лугова Могила ЦПС; 2 – Огуз ПМ; 3 – Гайманова Могила ПнГ№1 п.3; 4 – Огуз ЦПС; 5 – Мелітопольський Г1; 6 – Володимирівка к.4 п.1; 7 – Вишнева Могила п.4; 8 – Калькова Могила п.2; 9 – Пришиб к.40; 10 – Чортomla к.29; 11 – Кам'янка-Дніпровська к.1 п.9; 12 – Огуз ПМ; 13 – Гайманова Могила ПдГ№4 п.3; 14 – Чортomla к.35.

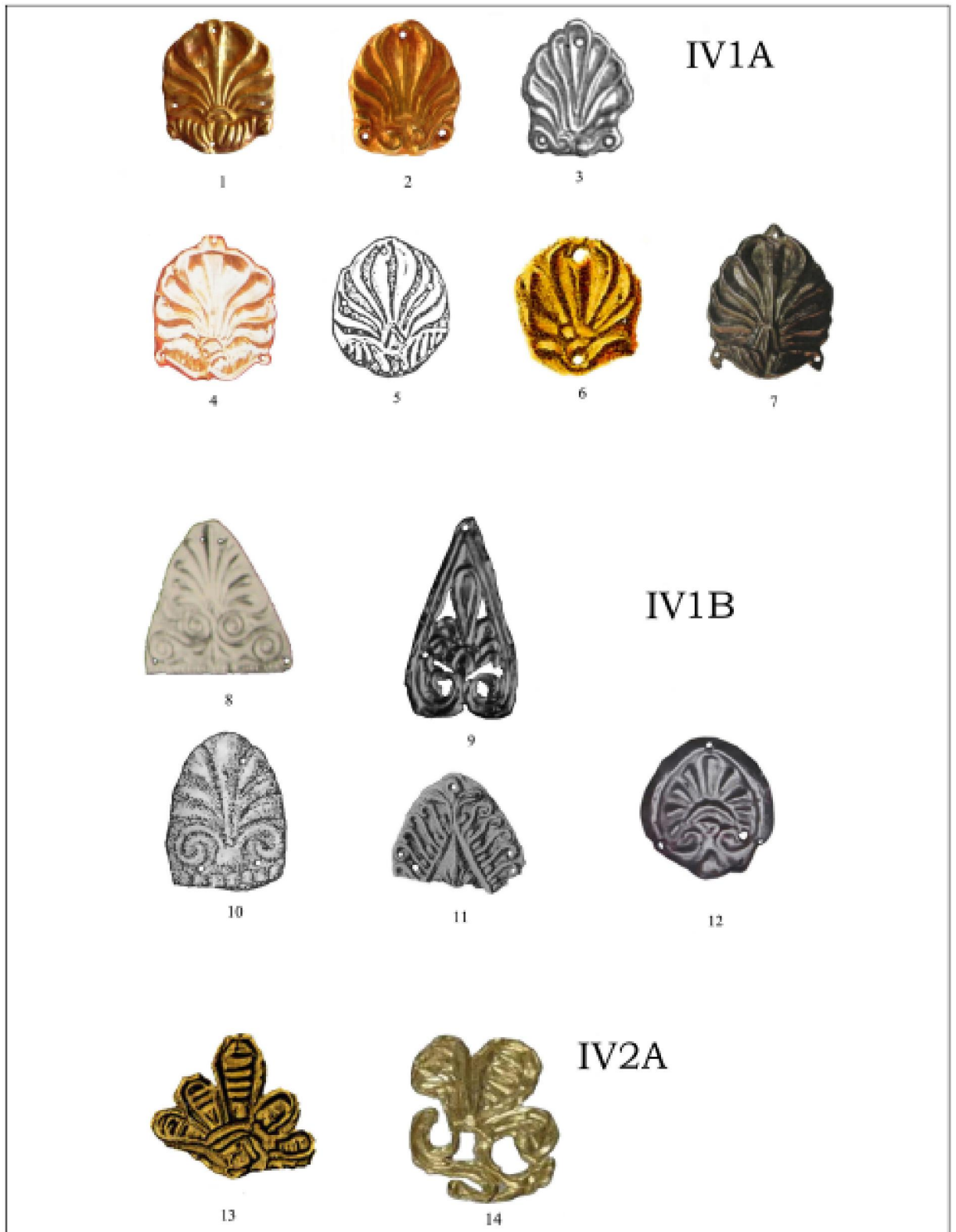

Рис. 2.36. Вироби типів IV1A, IV1B та IV2A: 1 – Бабина Могила Г2; 2 – Золота Балка к.15 п.1; 3 – Шульговка ЦП; 4 – Мелітопольський Г1; 5 – Ташенак БМ; 6 – Лугова Могила ЦПС+граб хід; 7 – Гайманова Могила ПдГ№4 п.3; 8 – Старший Брат гр1; 9 – Велика Знам'янка к.2 п.1; 10 – Носаки к.4 гр1; 11 – Мелітопольський Г1; 12 – Казенна Могила п.3; 13 – Гостра Томаківська Могила; 14 – Страшна Могила ЦП.

Рис. 2.37. Вироби варіантів IV3Aa, IV2Ab, IV3Ac та IV3Ad: 1 – Лугова Могила ЦПС; 2 – Малий Огуз; 3 – Ольгине к.3п.4; 4 – Каїри к.2п.3; 5 – Жовтокам'янка ЦПС; 6 – Кара-Тюбе; 7 – Пришиб к.40; 8 – Рахманівка к.1; 9 – Кара-Тюбе; 10 – Золота Балка к.22п.1; 11 – Володимирівка к.12 п.1; 12 – Жовтокам'янка ЦПС; 13 – Товста Могила БПС; 14 – Ташенак БМ; 15 – Німфейський к.24 19/1876; 16 – Лугова Могила ЦПС; 17 – Денисова Могила (група Лисячої Могили к.6); 18 – Куль-Оба; 19 – Огуз ПМ; 20 – Пришиб к.40.

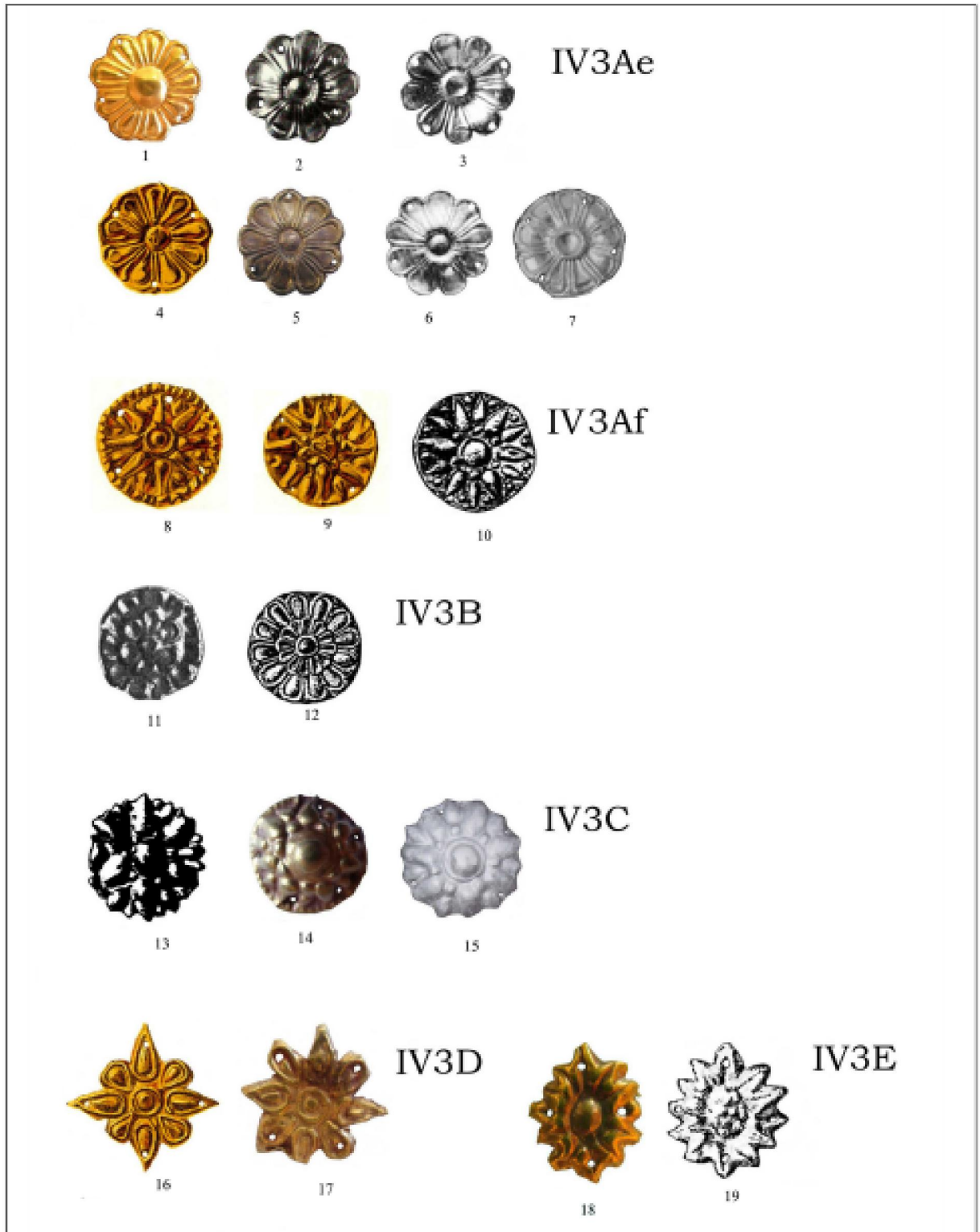

Рис. 2.38. Вироби варіантів IV3Ae, IV3Af та типів IV3B, IV3C, IV3D та IV3E: 1 – Соболева Могила П.2 (група Завадських Могил); 2 – Чортюмлик ЦПС кам.5; 3 – Куль-Оба; 4 – Лугова Могила ЦПС; 5 – Гайманова Могила ПдГ№4; 6 – Куль-Оба; 7 – Тетянина Могила (к.46 п.2); 8 – Лугова Могила ЦПС; 9 – Лугова Могила ЦПС; 10 – Огуз ПМ; 11 – Орел; 12 – Огуз ПМ; 13 – Огуз ЦПС; 14 – Бабина Могила Г2; 15 – Тетянина Могила (к.46 п.2); 16 – Лугова Могила ЦПС; 17 – Бабина Могила Г2; 18 – Огуз ПМ; 19 – Мелітопольський Г1.

Рис. 2.39. Вироби типу IV3F: 1 – Огуз ЦПС; 2 – Лугова Могила кам.11; 3 – Бабина Могила Г2; 4 – Золота Балка к.15 п.1; 5 – Огуз ПМ; 6 – Кара-Тюбе; 7 – Носаки к.4 гр1; 8 – Золота Балка к.13 п.1; 9 – Золота Балка к.22п.1; 10 – Чортомлик ЦПС кам.5; 11 – Бабина Могила Г2; 12 – Лугова Могила ЦПС; 13 – Куль-Оба.

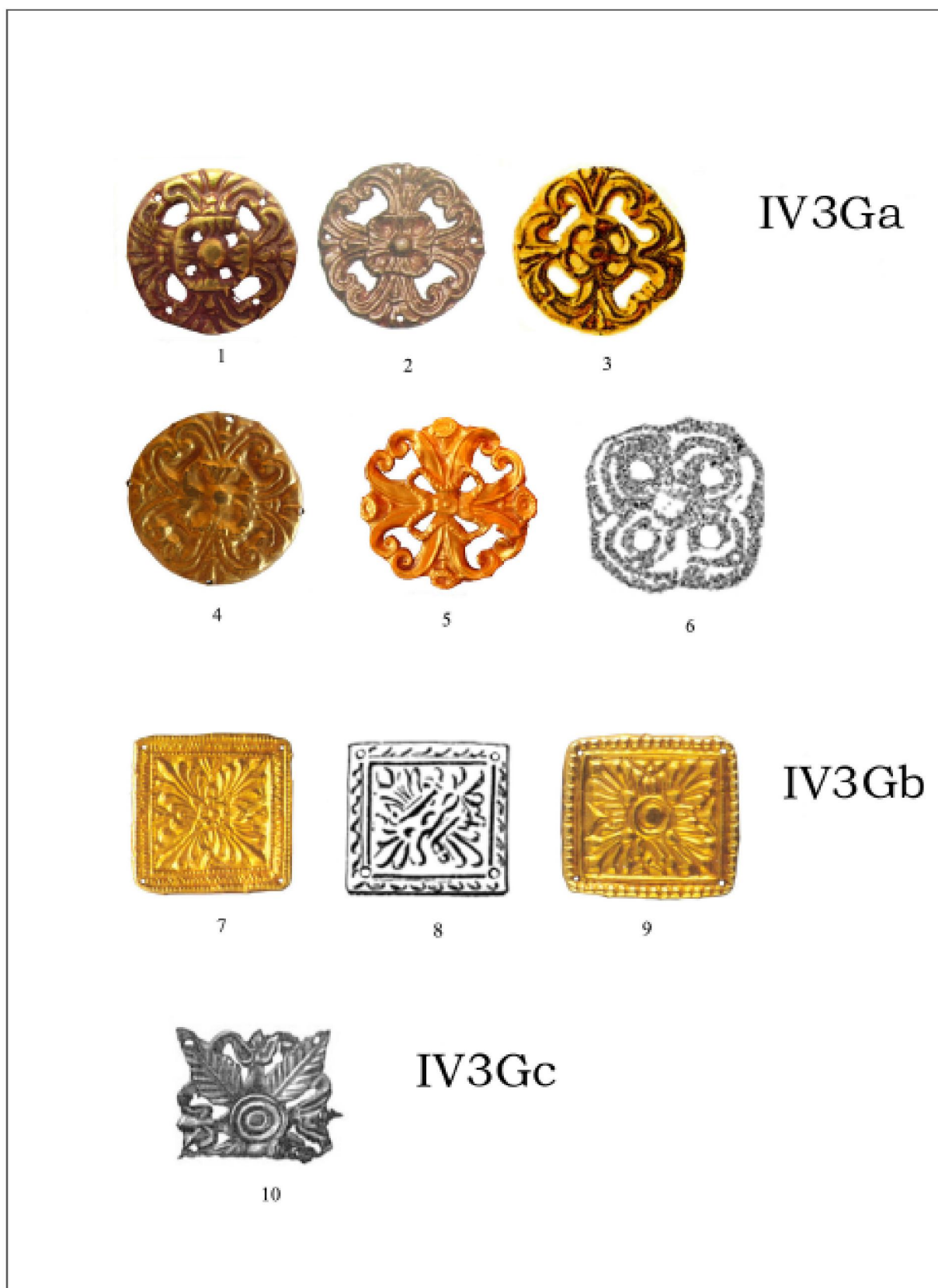

Рис. 2.40. Вироби типу IV3G: 1 – Калькова Могила п.2; 2 – Гайманова Могила ПдГ№4; 3 – Лугова Могила ЦПС; 4 – Давидівка к.3п.3; 5 – Огуз ПМ; 6 – Верхній Рогачик к.11 п.2; 7 – Носаки к.13 п.3; 8 – Піски к.9 п.1; 9 – Носаки к.12 гр2 п.1; 10 – Шувльговка ЦП.

Рис. 2.41. Вироби типів IV4A та IV4B: 1 – Гайманова Могила ПдГ№4; 2 – Огуз ЦПС; 3 – Вишнева Могила ЦП; 4 – Товста Могила БПС; 5 – Чортмлик ЦПС кам.1 (ПдСх); 6 – Мелітопольський Г1; 7 – Бабина Могила Г2; 8- Гайманова Могила ПдГ№4 п.3; 9 – Казенна Могила п.3; 10 – Лугова Могила ЦПС+граб хід+невідоме пох; 11 – Лугова Могила ЦПС+граб хід; 12 – Водославка к.1; 13 – Тетянина Могила (к.46 п.2); 11 – Огуз ПМ; 15 – Огуз ЦПС; 16 – Орел; 17 – Ташенак БМ; 18 – Чортмлик ЦПС кам.4 (ПнЗх); 19 – Шутьговка ЦП; 20 – Златопіль к.16 гр2.

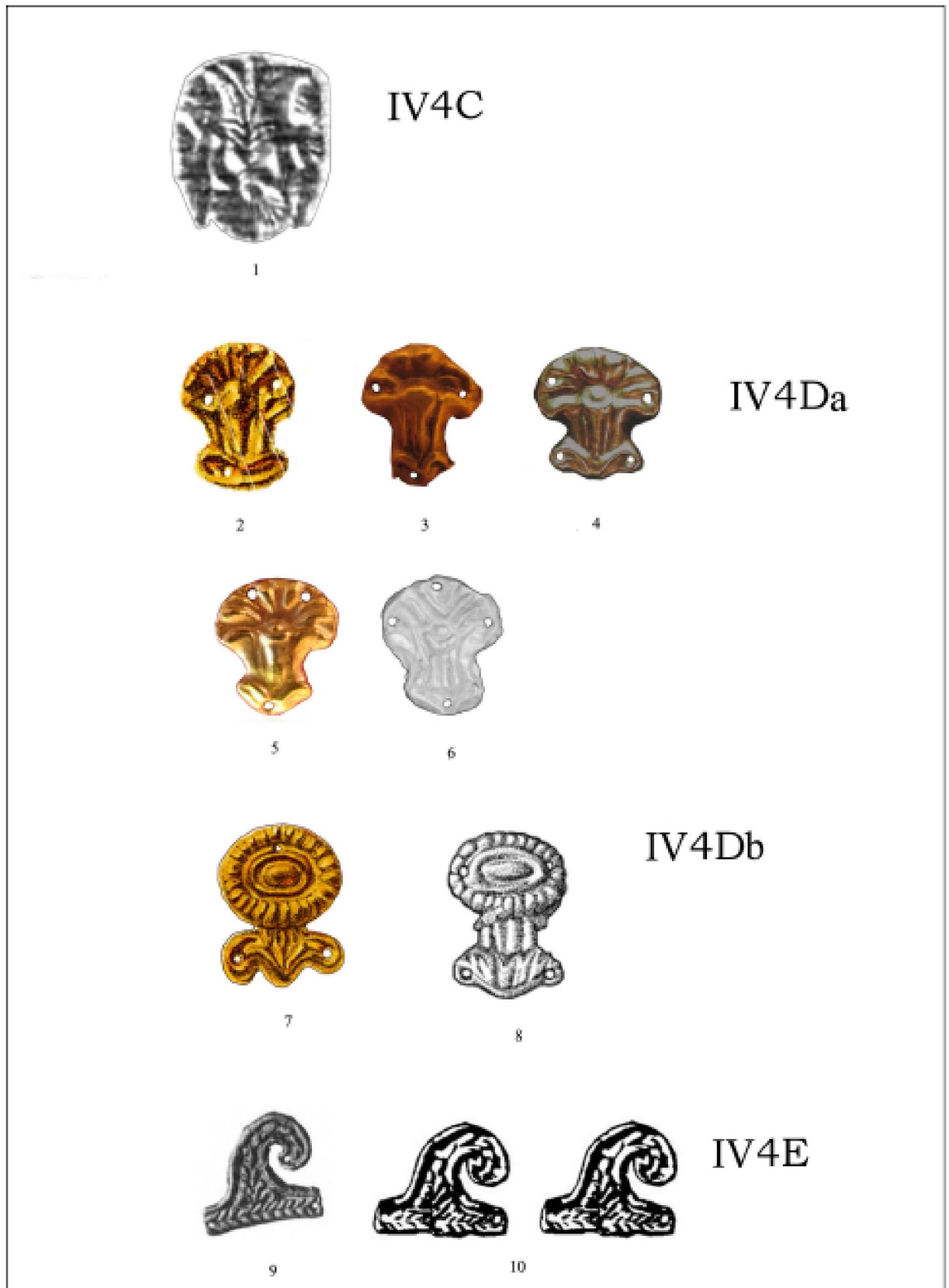

Рис. 2.42. Вироби типів IV4C, IV4D та IV4E: 1 – Солоха БП; 2 – Лугова Могила ЦПС+граб хід; 3 – Огуз ПМ; 4 – Гайманова Могила ПдГ№4 п.3; 5 – Водославка к.1; 6 – Тетянина Могила (к.46 п.2); 7 – Лугова Могила ЦПС+граб хід; 8 – Верхній Рогачик к.11 п.2; 9 – Малий Огуз; 10 – Огуз ЦПС.

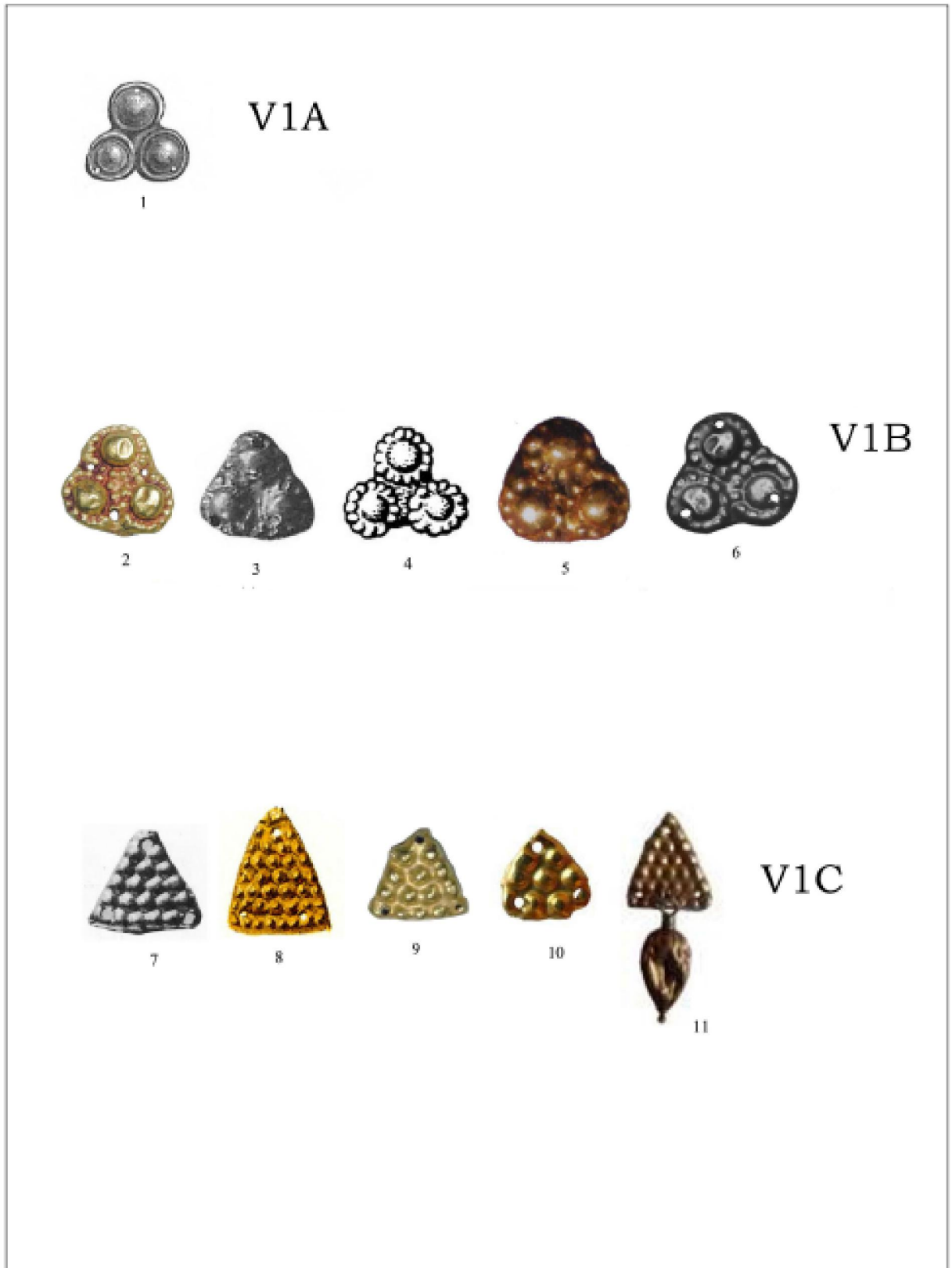

Рис. 2.43. Вироби типів V1A, V1B, V1C: 1 – Діїв ЦП; 2 – Мар'янське к.5 п.1; 3 – Архангельська слобода к.5 п.1; 4 – Бердянський СМ; 5 – Богданівка к.3 п.2; 6 – Казенна Могила п.3; 7-11 – приклади виробів типу V1C вибірково: 7 – Куль-Оба; 8 – Лугова Могила ЦПС; 9 – Мар'янське к.5 п.1; 10 – Золота Балка к.13 п.1; 11 – Бабина Могила Г1.

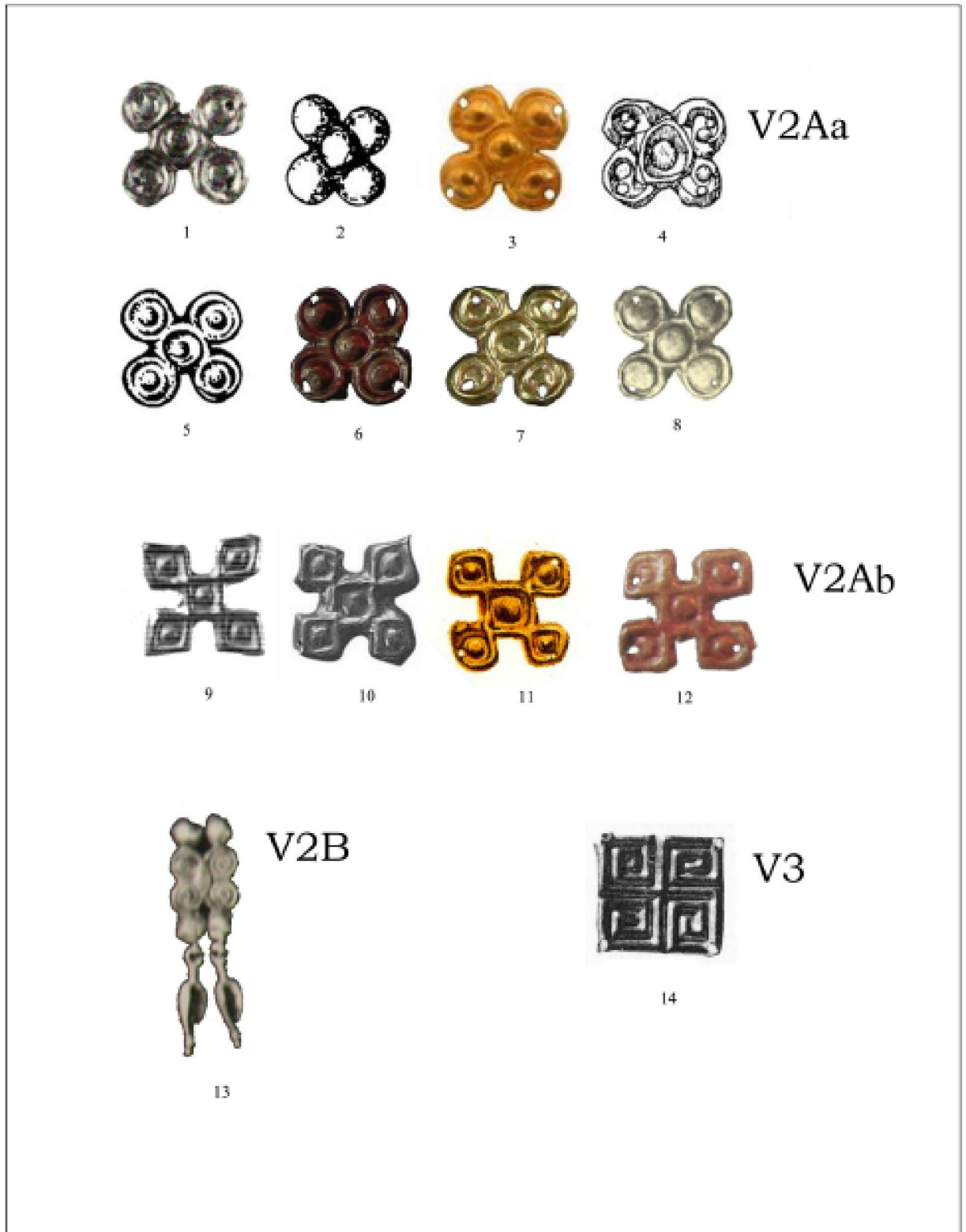

Рис. 2.44. Вироби типів V2A, V2B та підгрупи V3: 1 – Чортомлик ЦПС кам.5; 2 – Огуз ЦПС; 3 – Тетянина Могила (к.46 п.2); 4 – **Первомайівка II** к.1 п.2; 5 – Бердянський СМ; 6 – Гайманова Могила ПдГ№4 п.3; 7 – Денисова Могила (група Лисячої Могили к.6); 8 – Перший Мордвинівський БП; 9 – Солоха ЦП; 10 – Архангельська слобода к.5 п.1; 11 – Лугова Могила ЦПС; 12 – Гайманова Могила ПнГ№1 п.3; 13 – Старший Брат гр1; 14 – Куль-Оба.

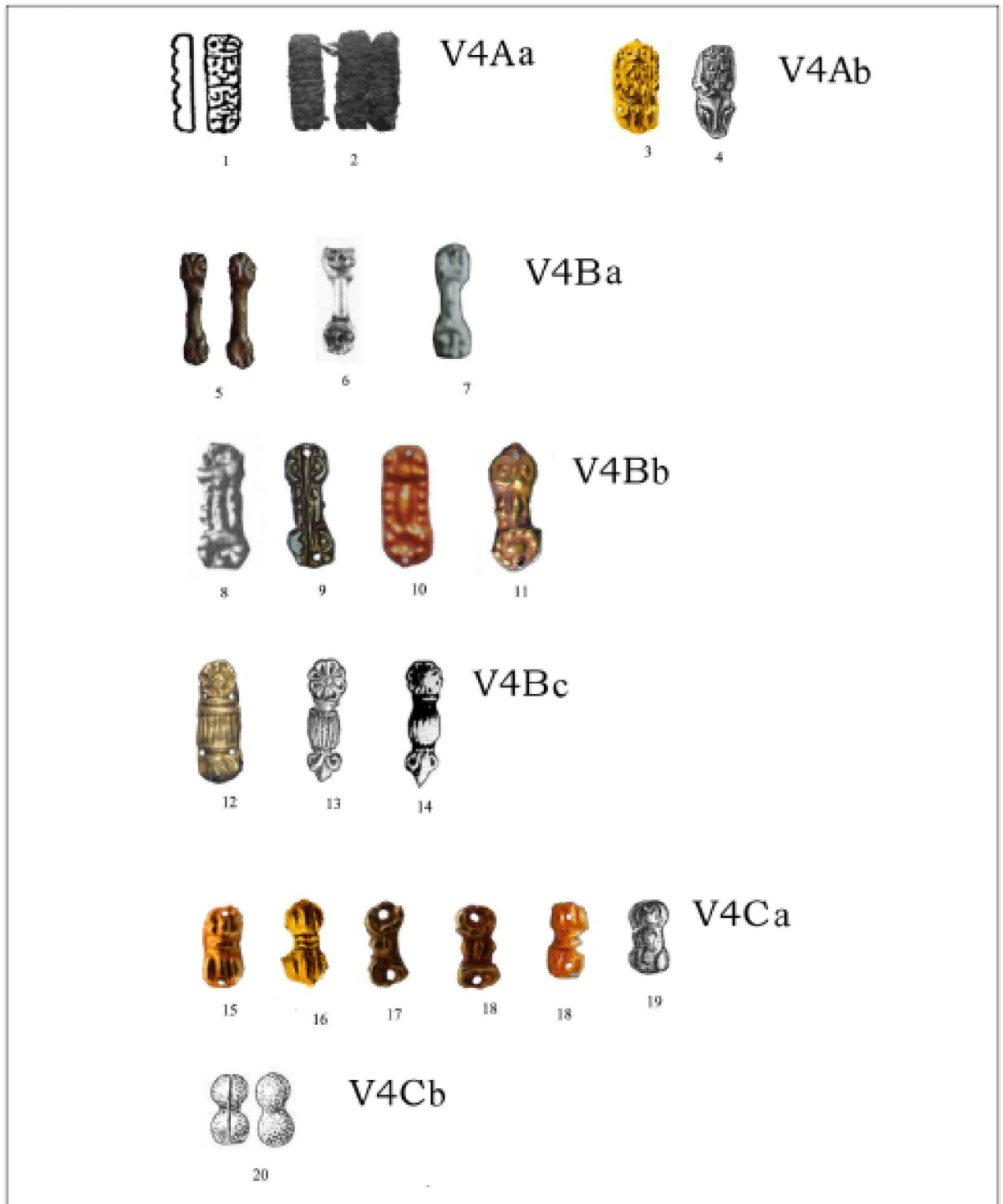

Рис. 2.45. Вироби типів V4A, V4B та V4C: 1 – Хомина Могила п.2 (Нагірне к.13 п.2); 2 – Нововасилівка к 10 п 1 (радгосп Комінтерн); 3 – Лугова Могила кам.11; 4 – Гермесів курган; 5 – Гайманова Могила ПнГ№1 п.3; 6 – Чортюмлик ЦПС кам.1 та кам.2(ПдСх); 7 – Вільна Україна к.22 п.1 (Червоний Перекоп); 8 – Малий Огуз; 9 – Куль-Оба; 10 – Золота Балка к.17 п.2; 11 – Лисячої Могили к.1 п.2; 12 – Страшної Могили к.4 п.2; 13 – Вишнева Могила п.4; 14 – Кара-Тюбе; 15 – Володимирівка к.4 п.1; 16 – Лугова Могила ЦПС; 17 – Бабина Могила Г2; 18 – Калькова Могила п.2; 19 – Гермесів курган; 20 – Страшної Могили к.4 п.2.

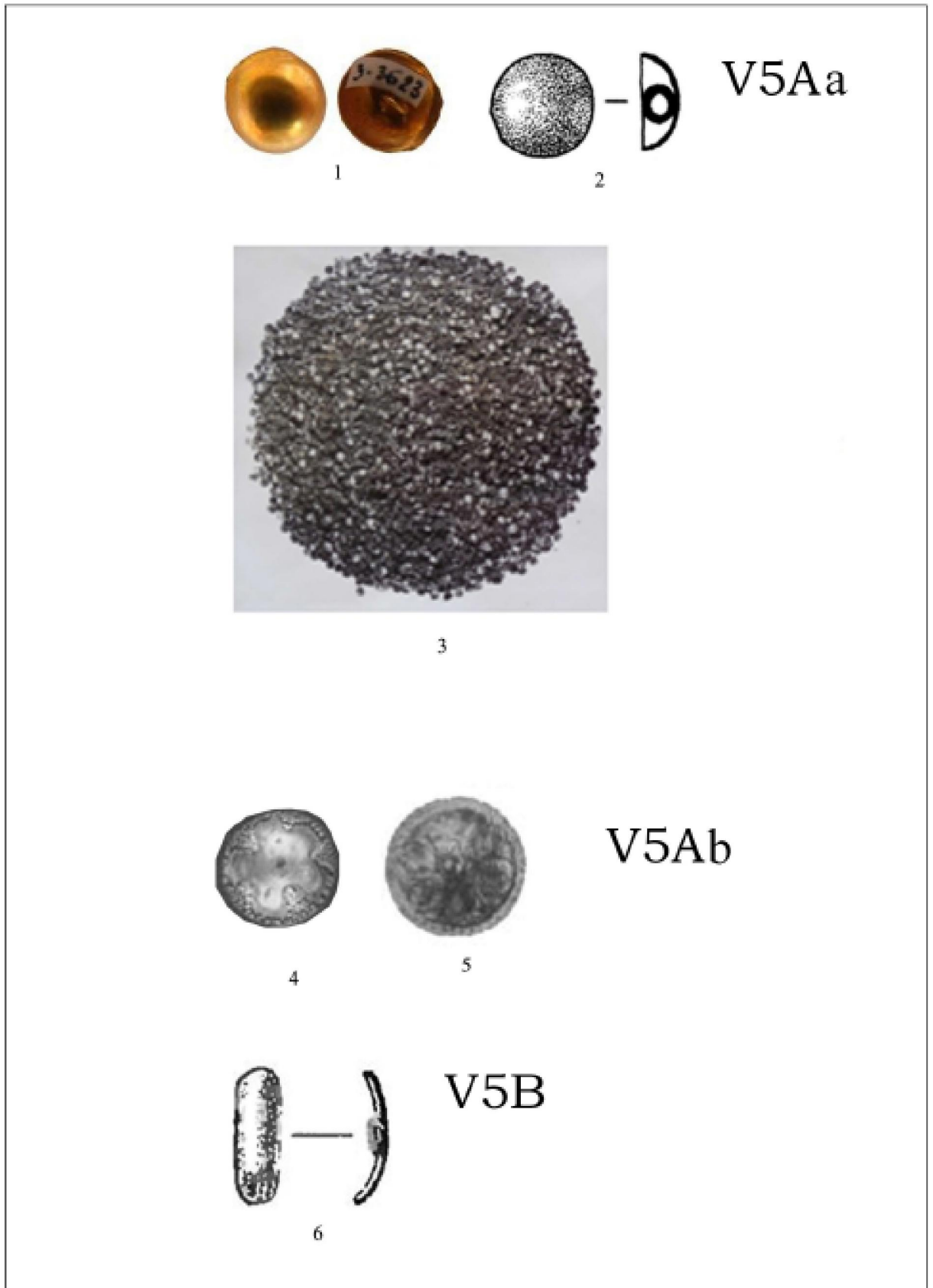

Рис. 2.46. Вироби типів V5A та V5b: 1 – Давидівка к.3п.3; 2 – Верхній Рогачик к.10; 3 – Велика Знам'янка к.13 ЦПС; 4 – Золотий курган; 5- Темир-Гора №83; 6 – Жовтокам'янка ЦПС.

Рис. 2.47. Вироби типів V6A, V6B та V6C: 1 – Калькова Могила п.2; 2 – Дідової Могили к.4 п.1 (Орджонікідзе); 3 – Кара-Тюбе ЦПС; 4 – Кара-Тюбе ЦПС; 5 – Дідової Могили к.4 п.1 (Орджонікідзе); 6 – Лугова Могила ЦПС; 7 – Бабина Могила Г2; 8 – Носаки к.4 гр1; 9 – Хомина Могила п.3 (Нагірне к.13 п.3); 10 – Лугова Могила граб хід; 11 – Лугова Могила ЦПС; 12 – Носаки к.2 п.3; 13 – Товста Могила ЦПС; 14 – Піски к.3; 15 – Товста Могила ЦПС; 16 – Чортмлик ЦПС кам.3 (ПдЗх); 17 – Кара-Тюбе ЦПС; 18 – Лугова Могила ЦПС; 19 – Лугова Могила ЦПС; 20 – Вовчанське к.8 п.1; 21 – Носаки к.4 гр3; 22 – Носаки к.4 гр3.

Рис. 2.48. Вироби типів V7A, V7B, V7C та V7D: 1 – 2 – Мелітопольський Г1; 3 – Носаки к.4 гр2; 4 – Золота Балка к.15 п.3; 5 – Діїв ВП; 6 – Бердянський ЦМ; 7– Лугова Могила ЦПС; 8 – Велика Білозерка к.2 п.3 (Суворова радгосп); 9 – Чортюмлик ЦПС кам.1 (ПдСх); 10 – Мелітопольський Г1; 11 – Верхній Рогачик к.14 ЦМ; 12 – Чортюмлик ЦПС кам.2 (ПнСх); 13 – Діїв ВП; 14 – Ізобільне к.3 п.2; 15 – Носаки к.13 п.3; 16 – Лугова Могила ЦПС; 17 – Перший Мордвинівський БП; 18 – Гайманова Могила ПнГ№4 п.3; 19 – Гайманова Могила ПнГ№1 п.3; 20 – Огуз ПМ; 21 – Мелітопольський Г1; 22-24 – Лугова Могила ЦПС.

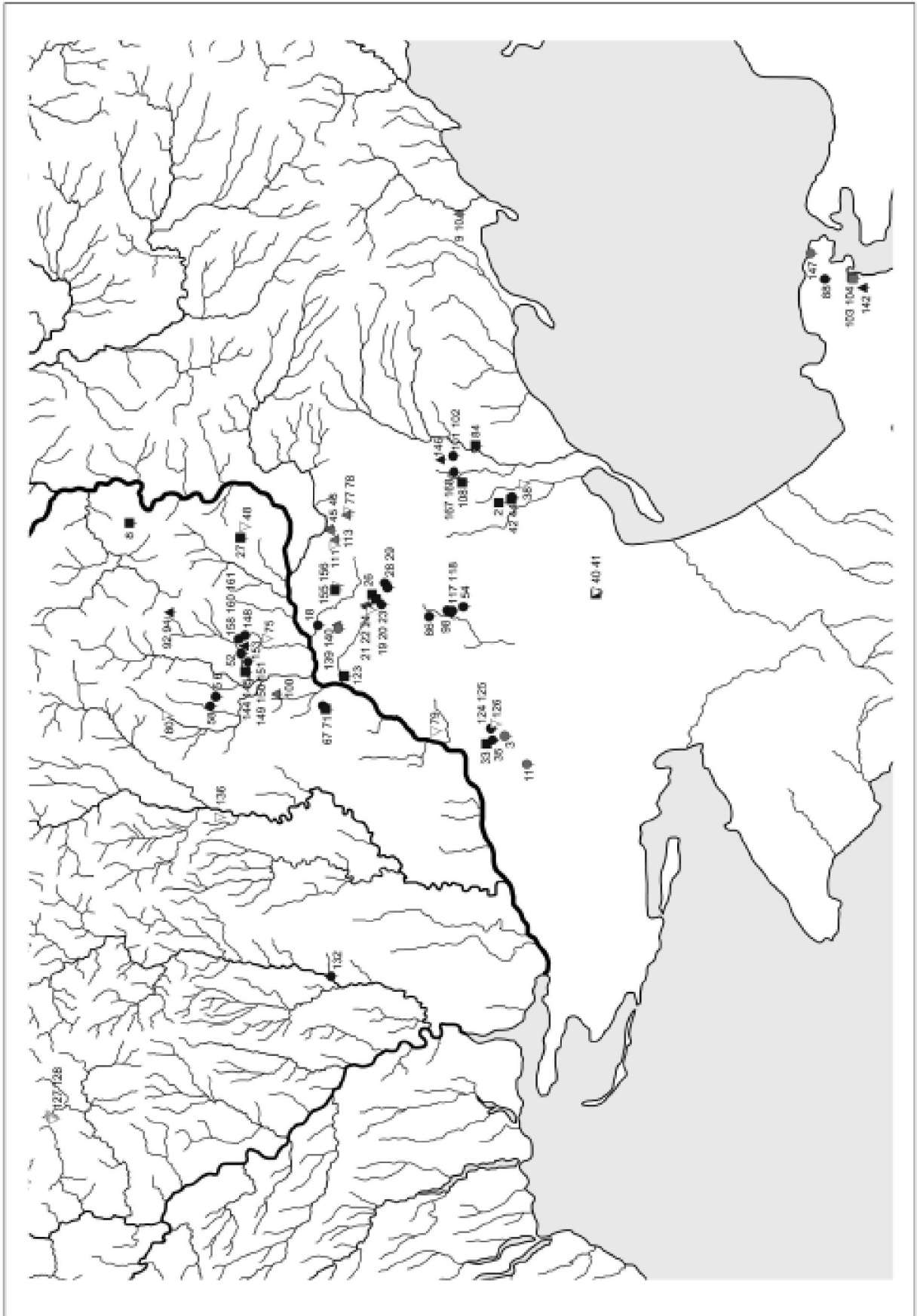

Рис. 3.1. Поширення вмиробів групи I (антропоморфні).

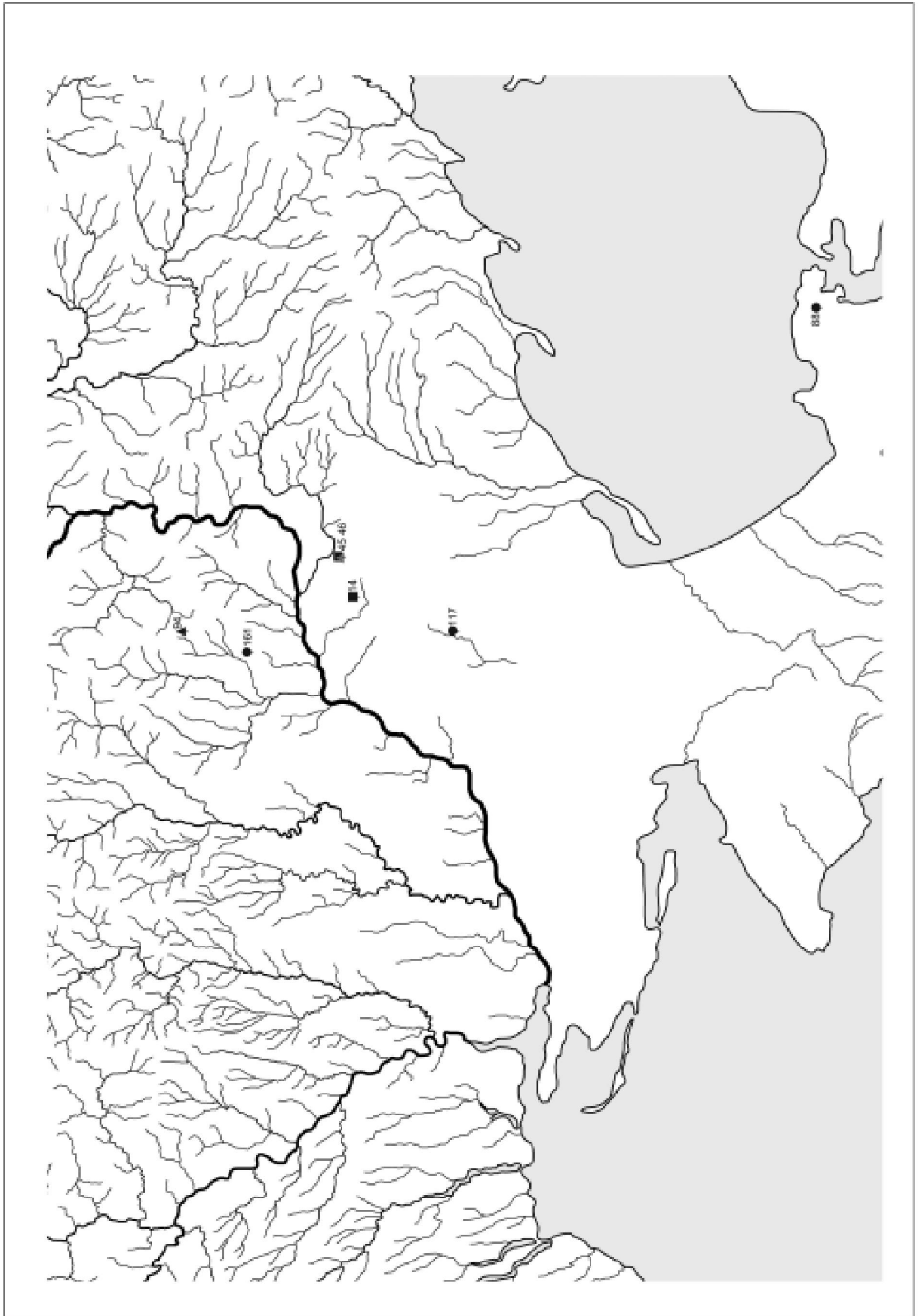

Рис. 3.2. Поширення виробів типу ПА.

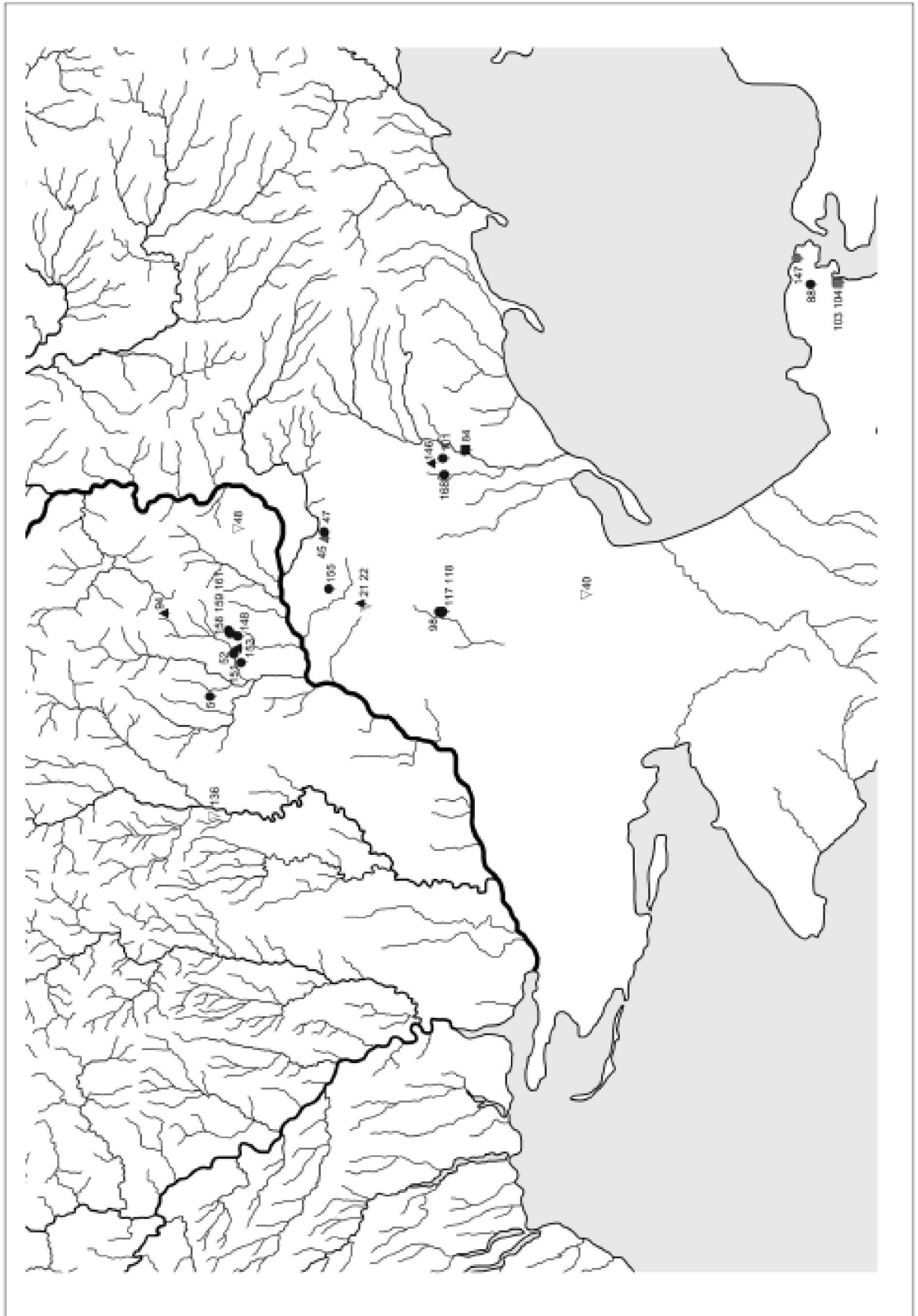

Рис. 3.3. Поширення виробів типу ІІС.

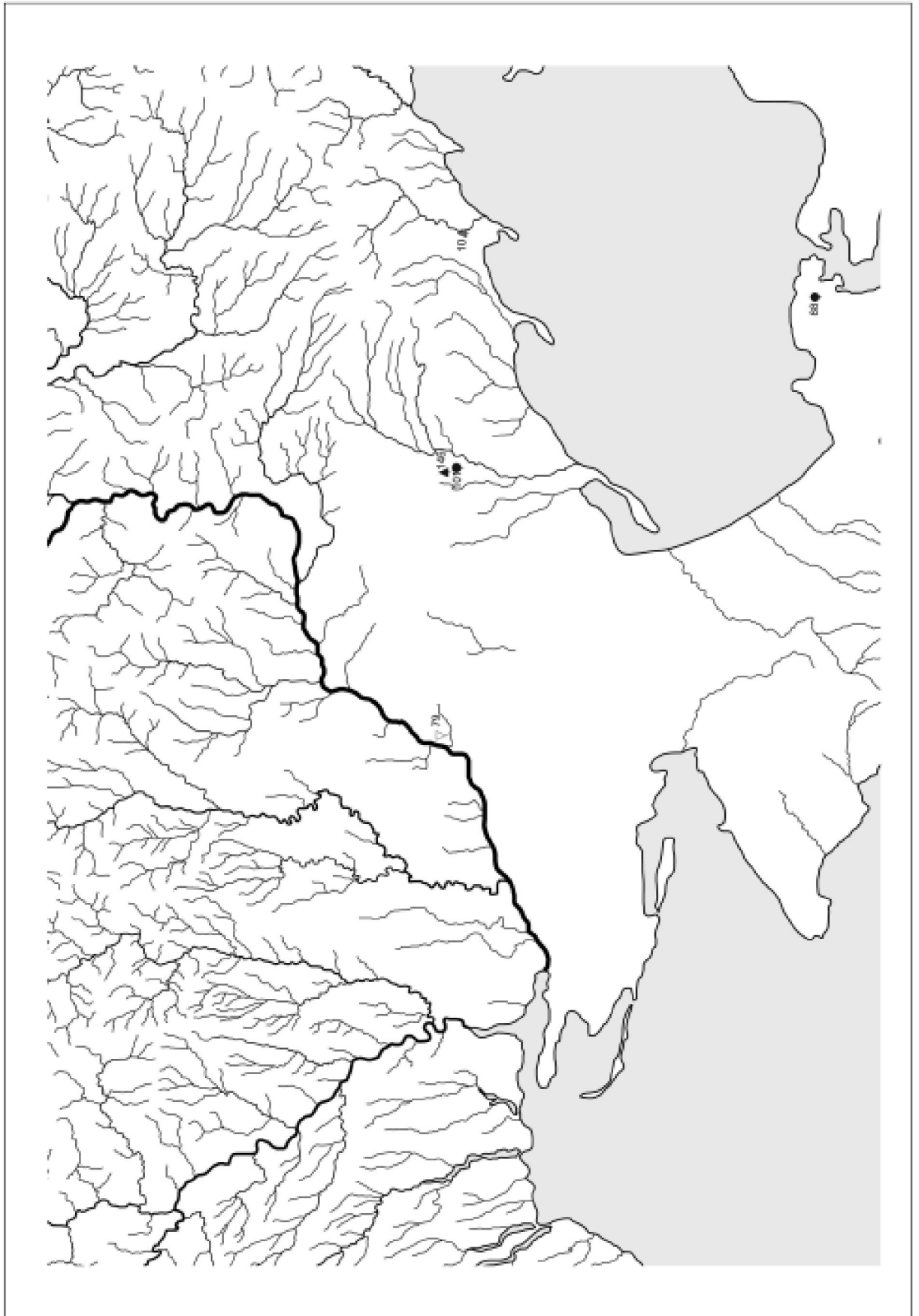

Рис. 3.4. Поширення виробів типу І2С.

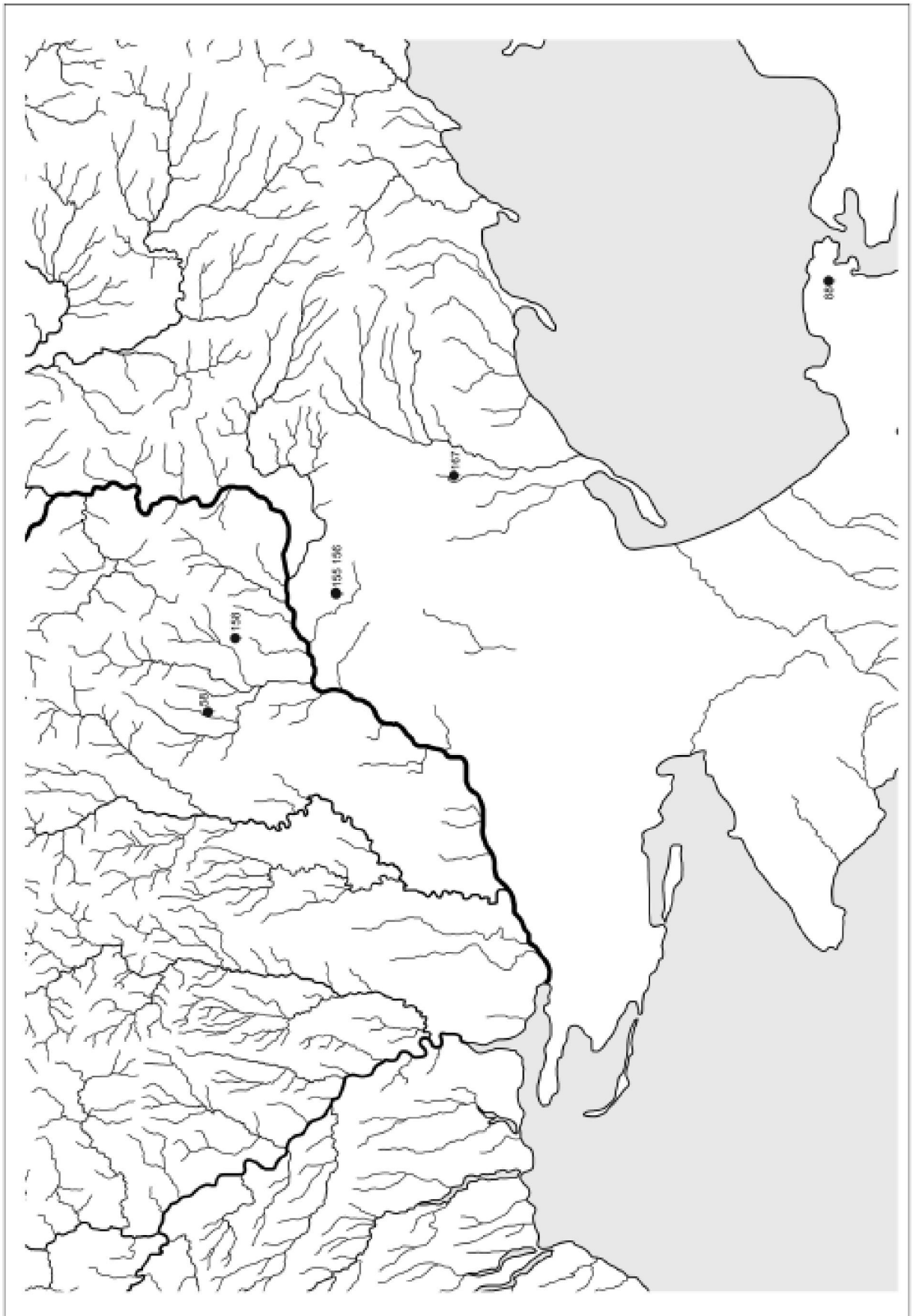

Рис. 3.5. Поширення виробів типу I4D.

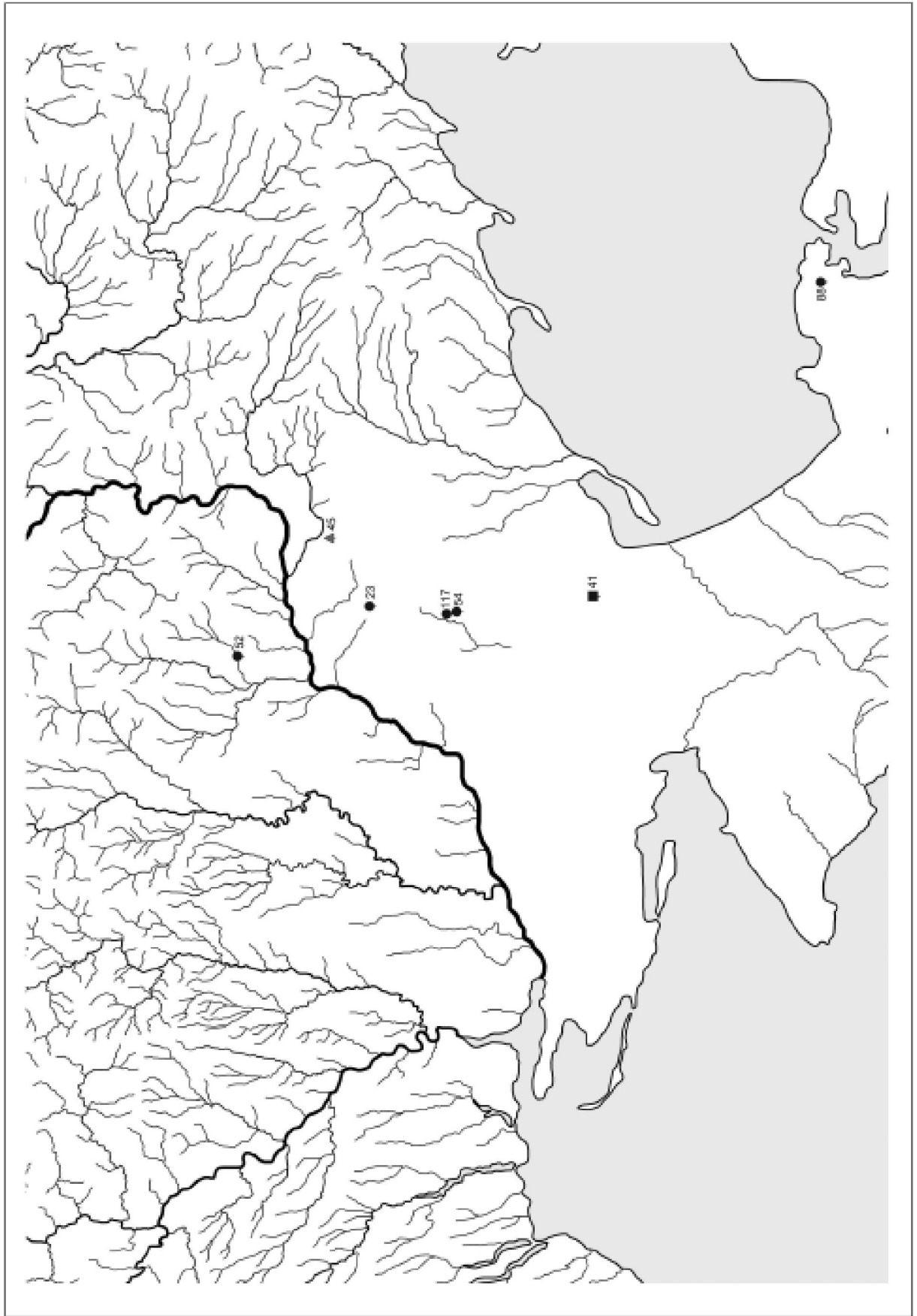

Рис. 3.6. Поширення виробів типу I4G.

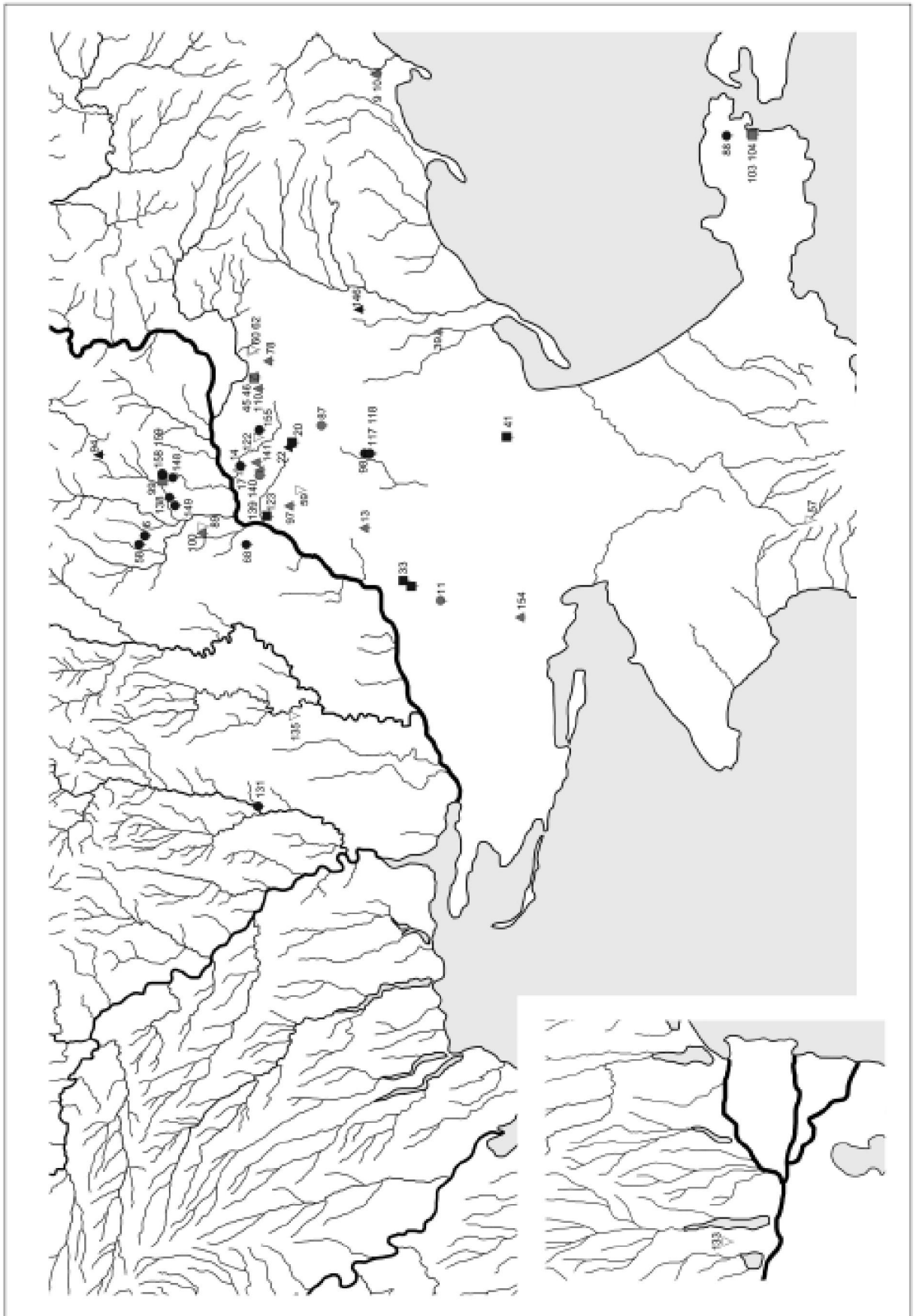

Рис. 3.7. Поширення виробів групи II (поліморфні).

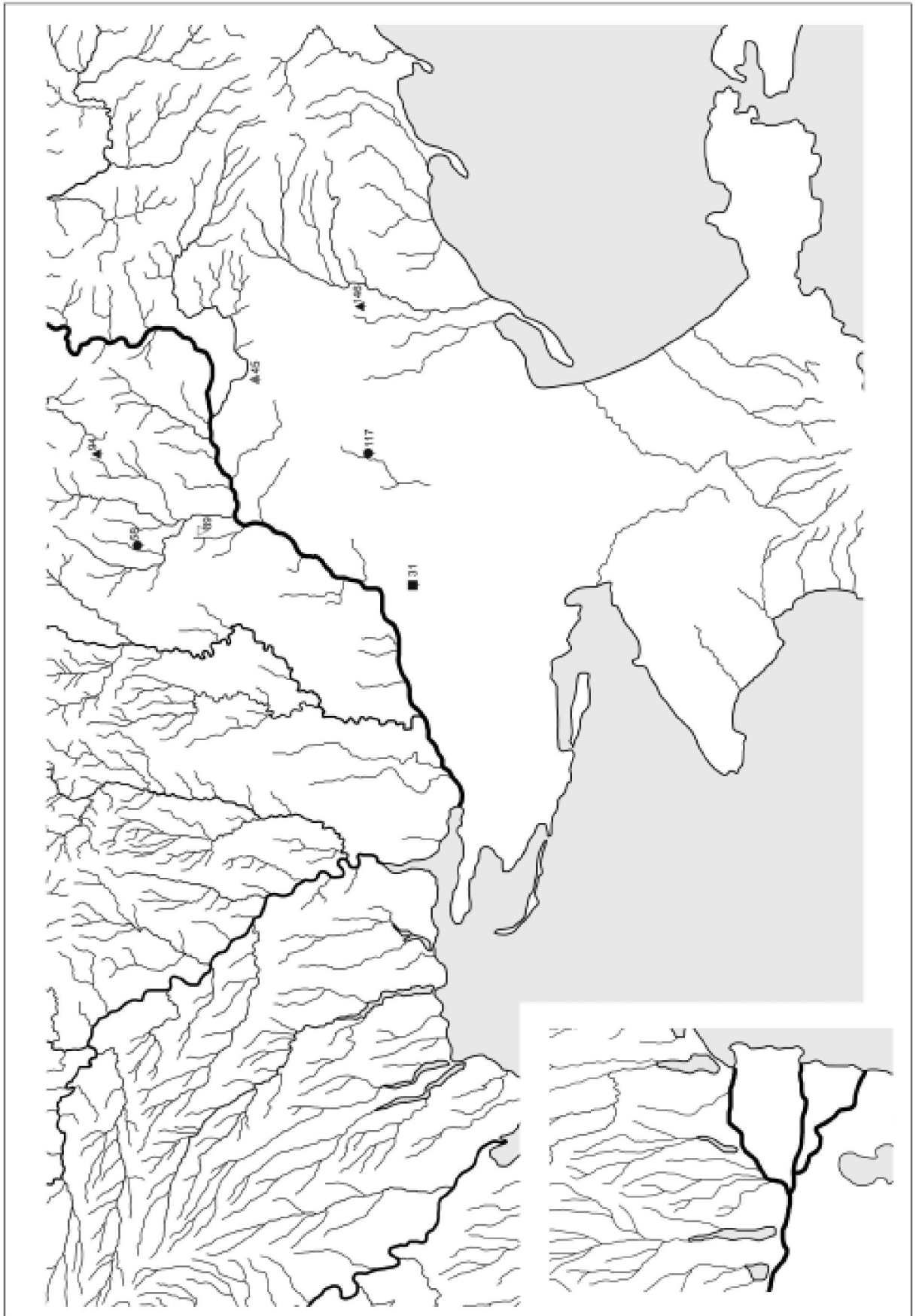

Рис. 3.8. Поширення виробів типу ІІВ.

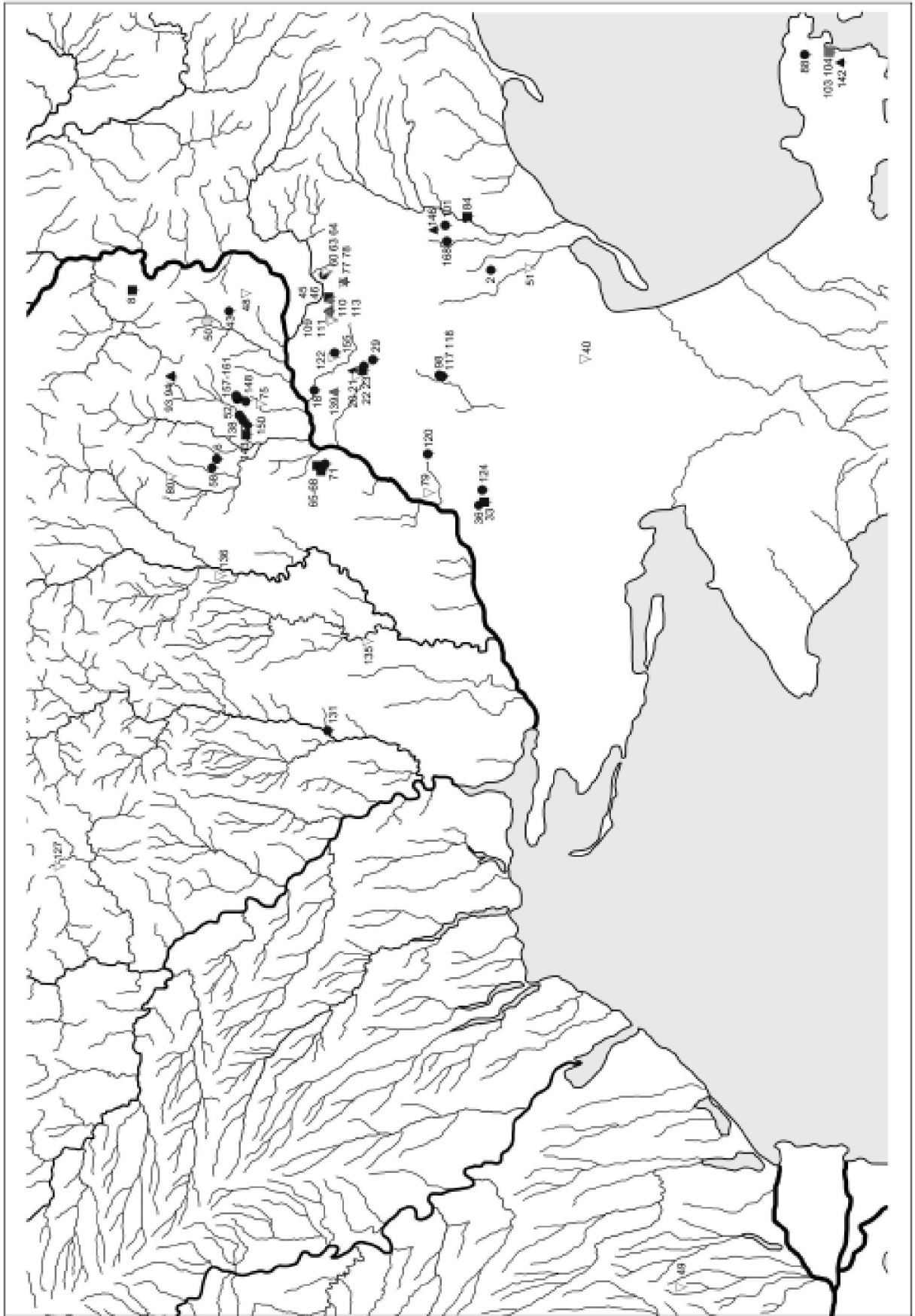

Рис. 3.9. Поширення виробів групи IV (рослини).

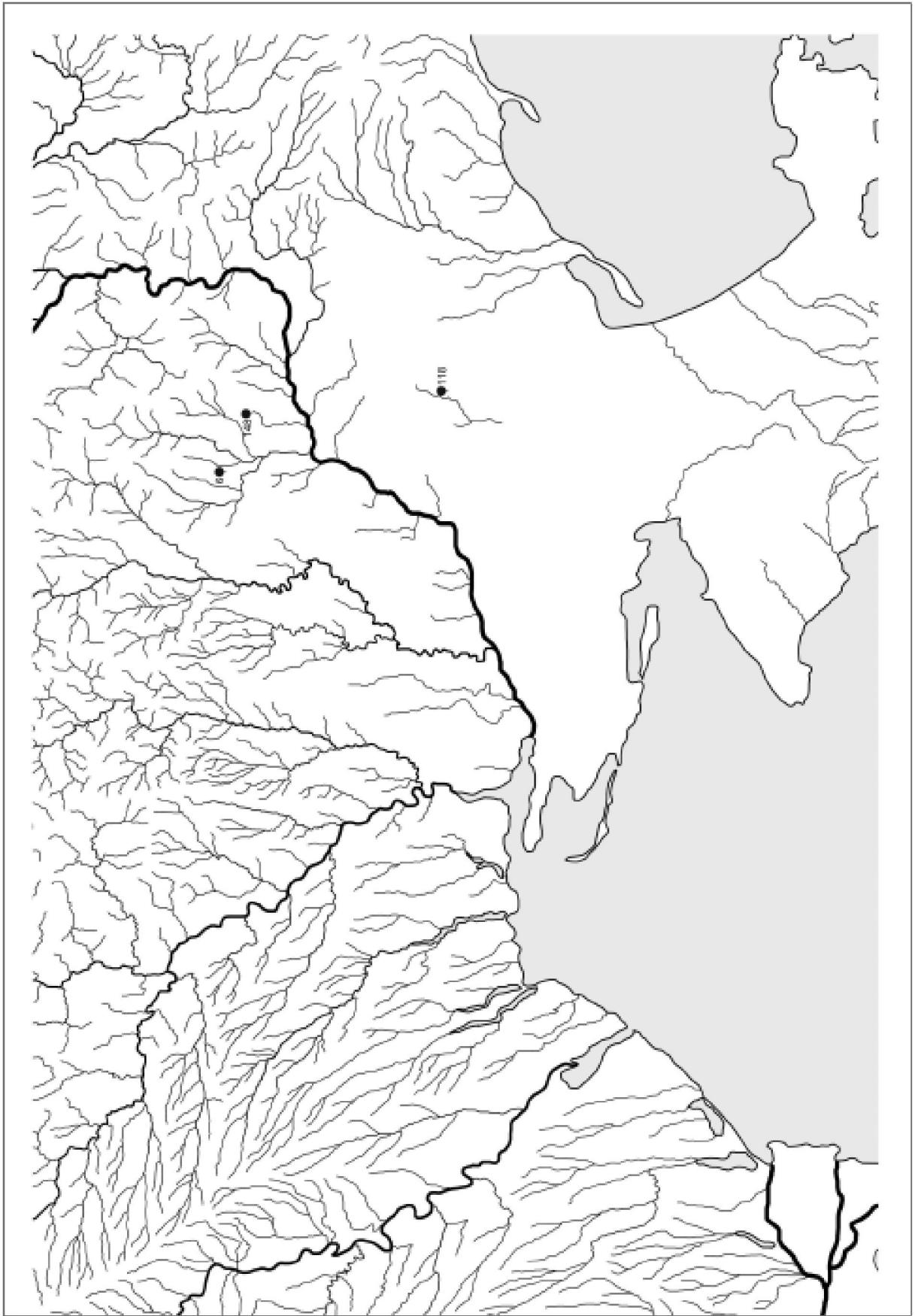

Рис. 3.10. Поширення виробів типу IV3С.

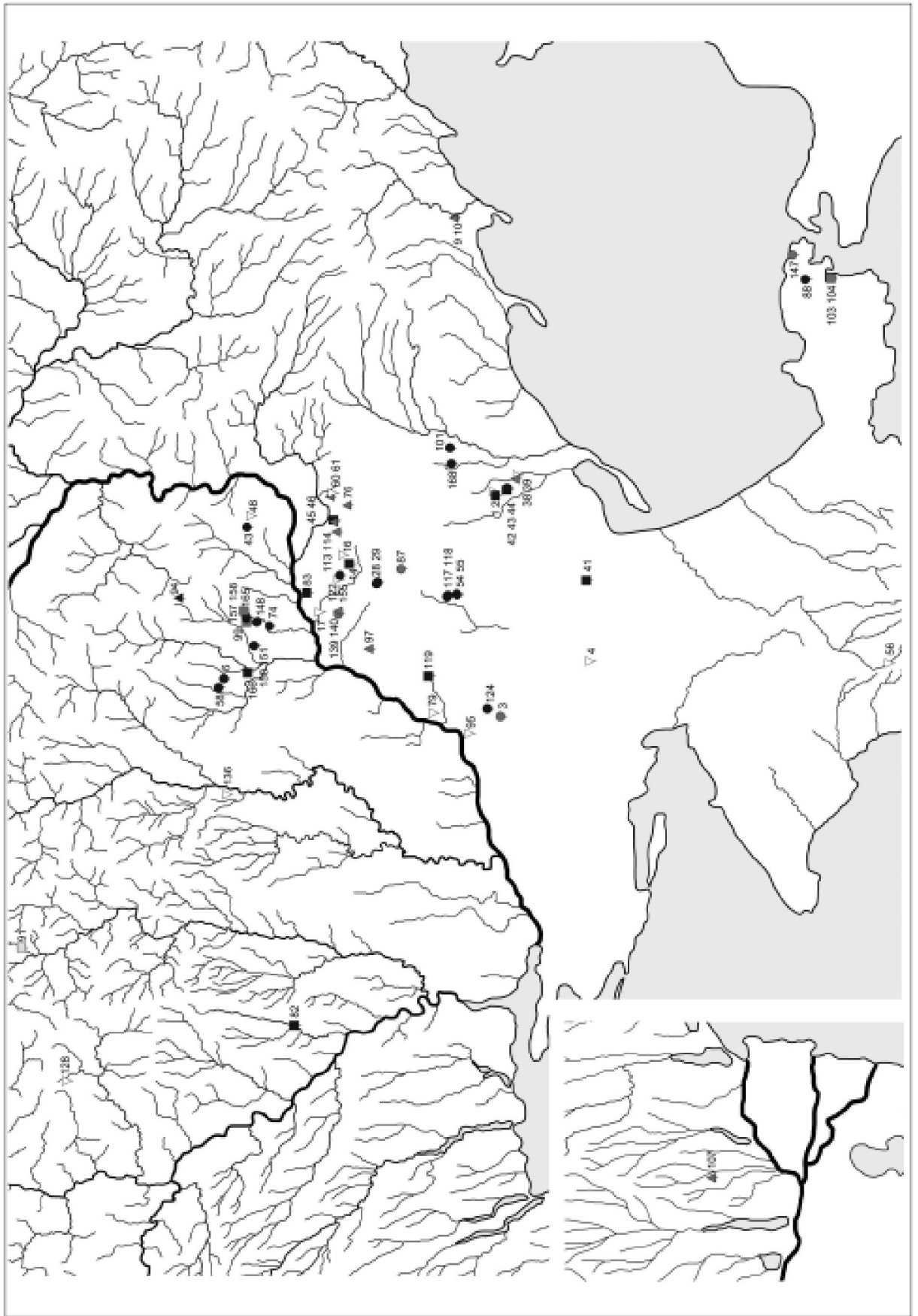

Рис. 3.11. Поширення виробів групи III (зооморфні).

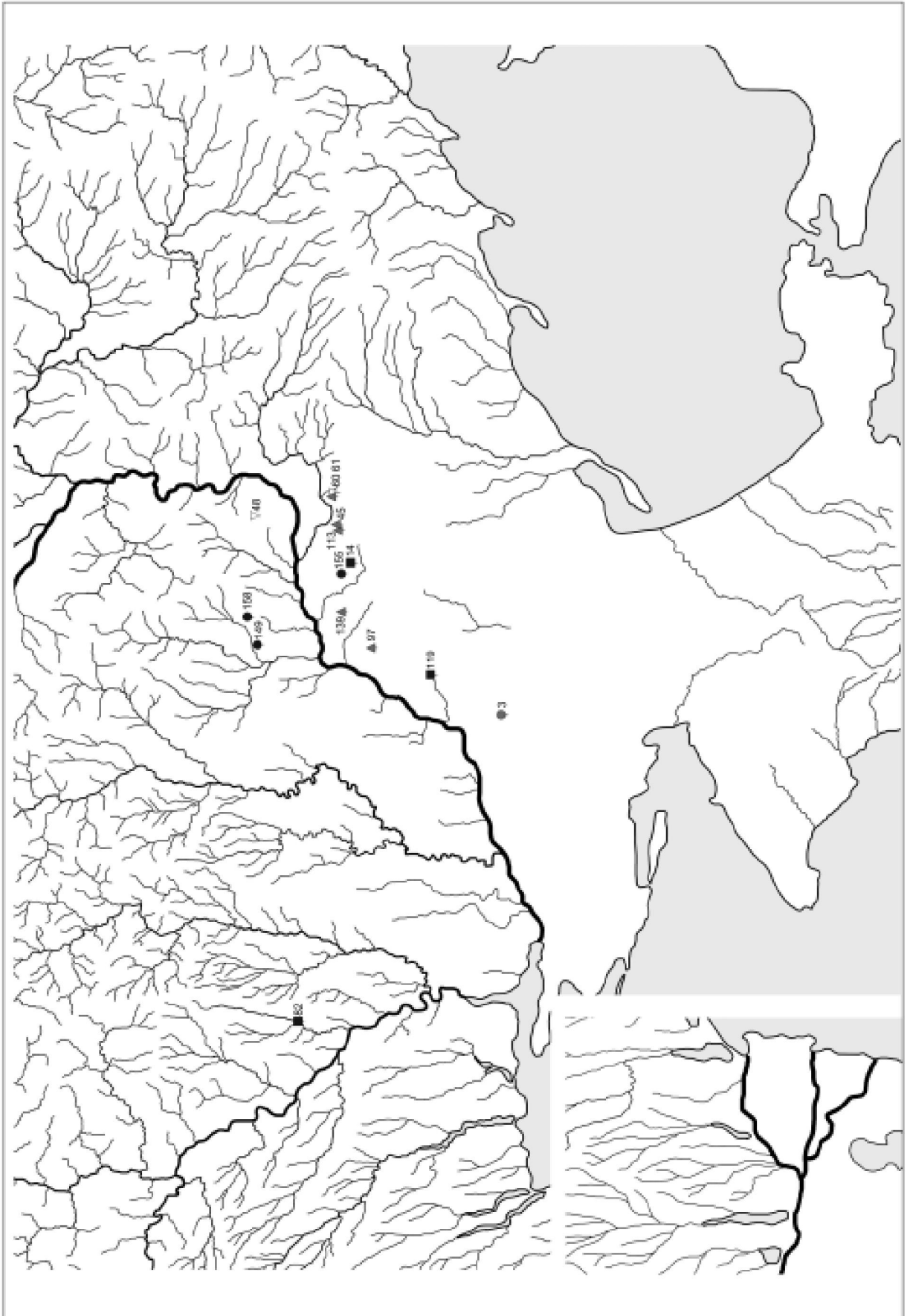

Рис. 3.12. Поширення виробів типу III1D.

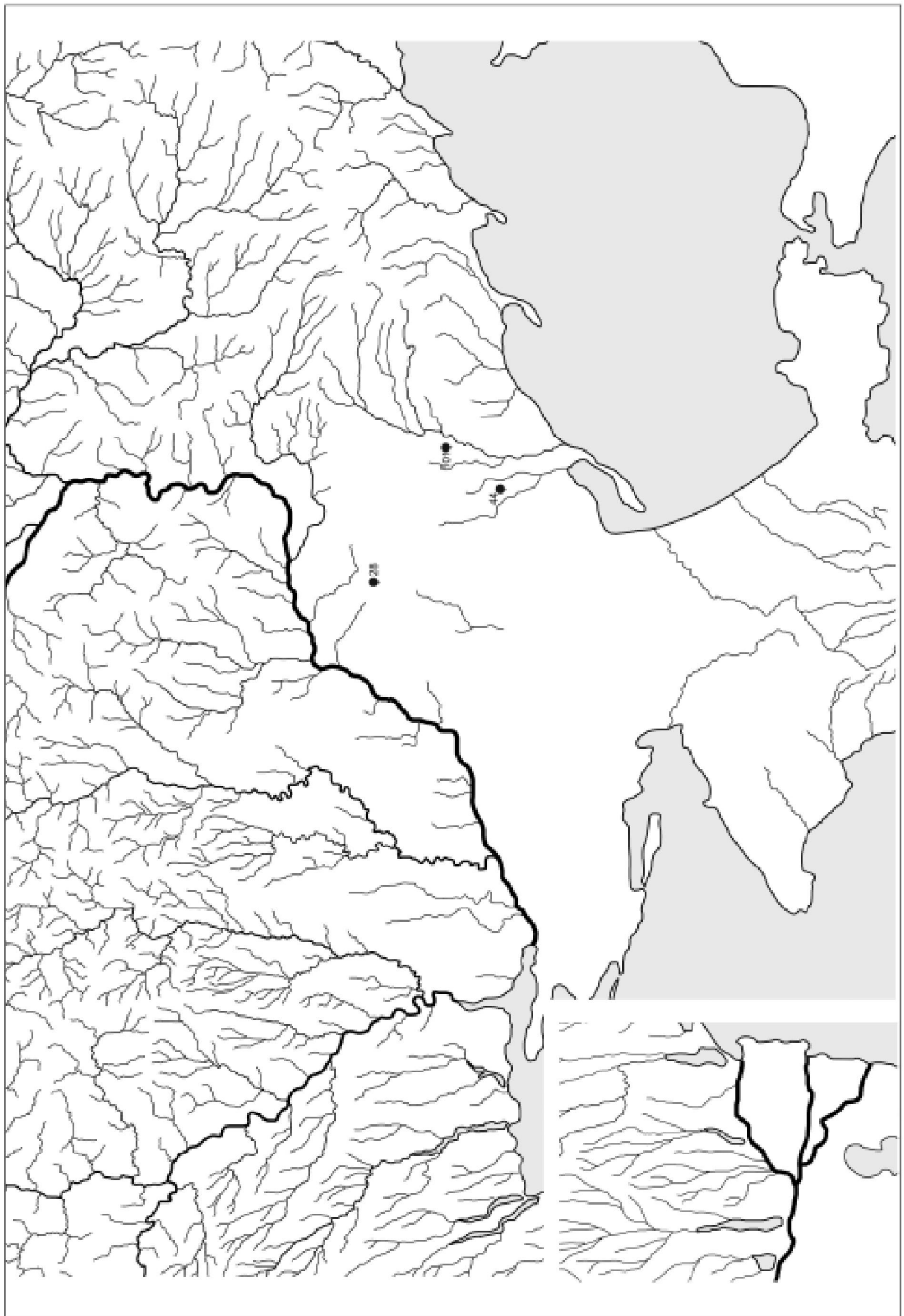

Рис. 3.13. Поширення виробів типу III5С.

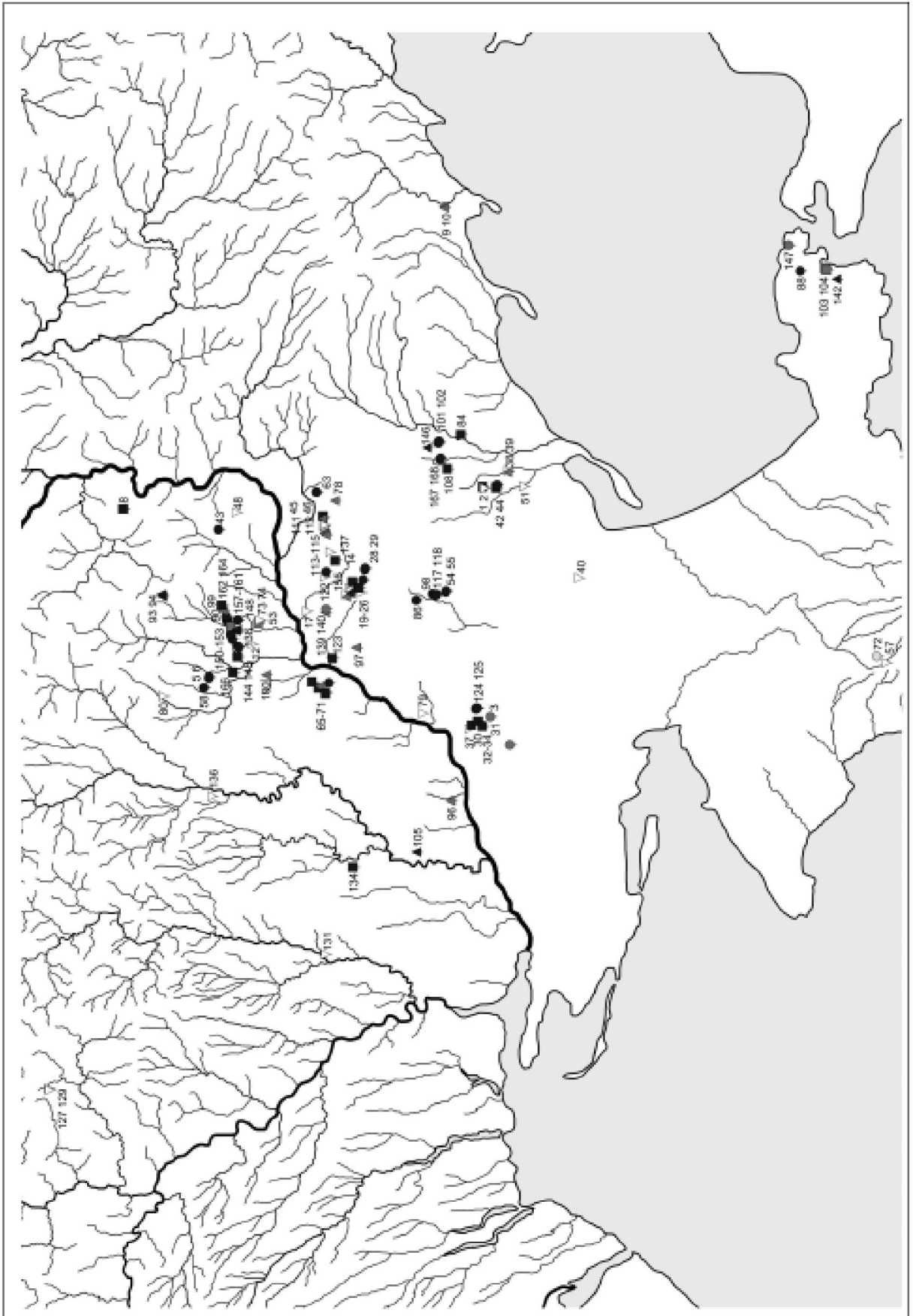

Рис. 3.14. Поширення виробів групи V (геометричні).

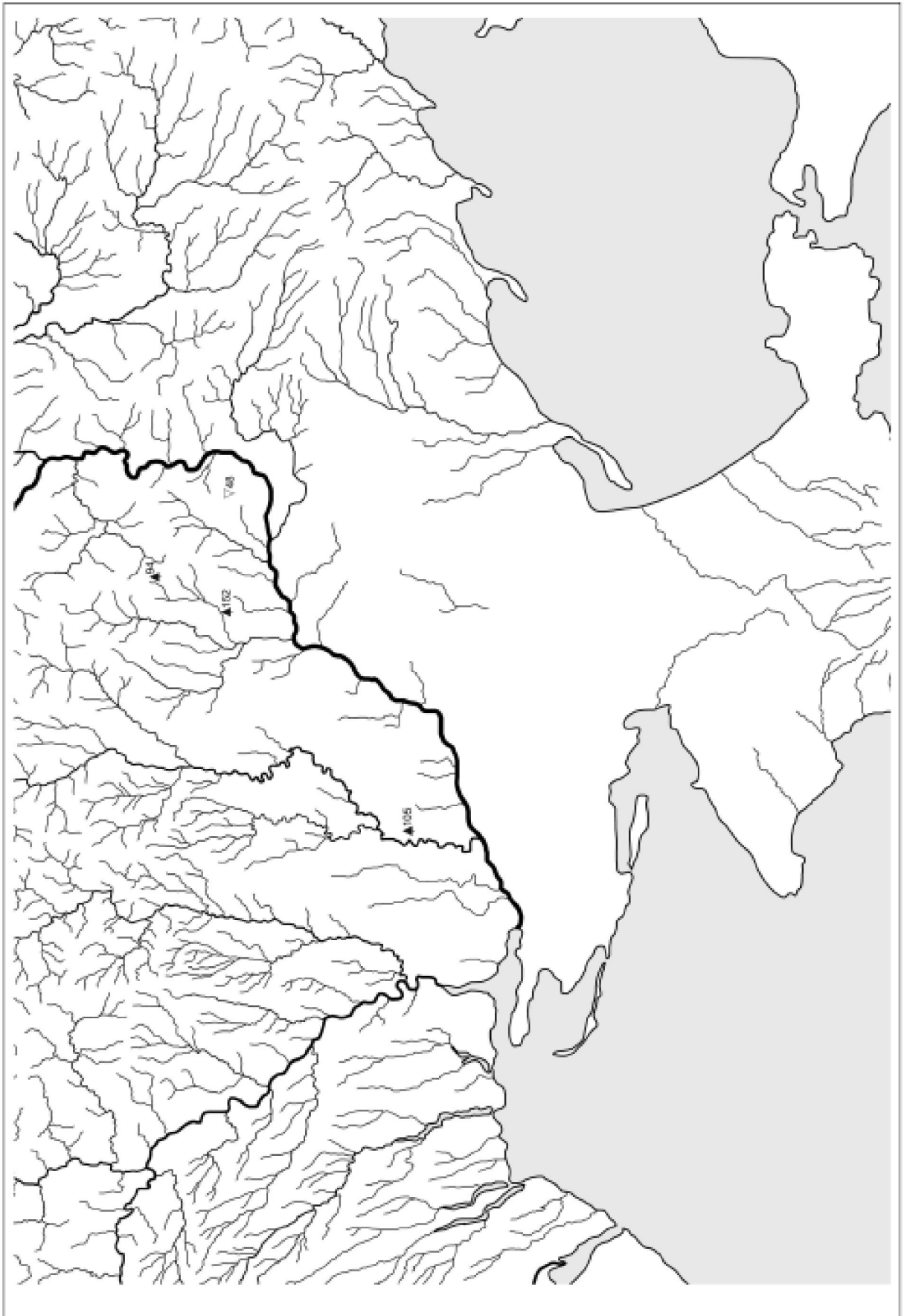

Рис. 3.15. Поширення виробів типу V4A.

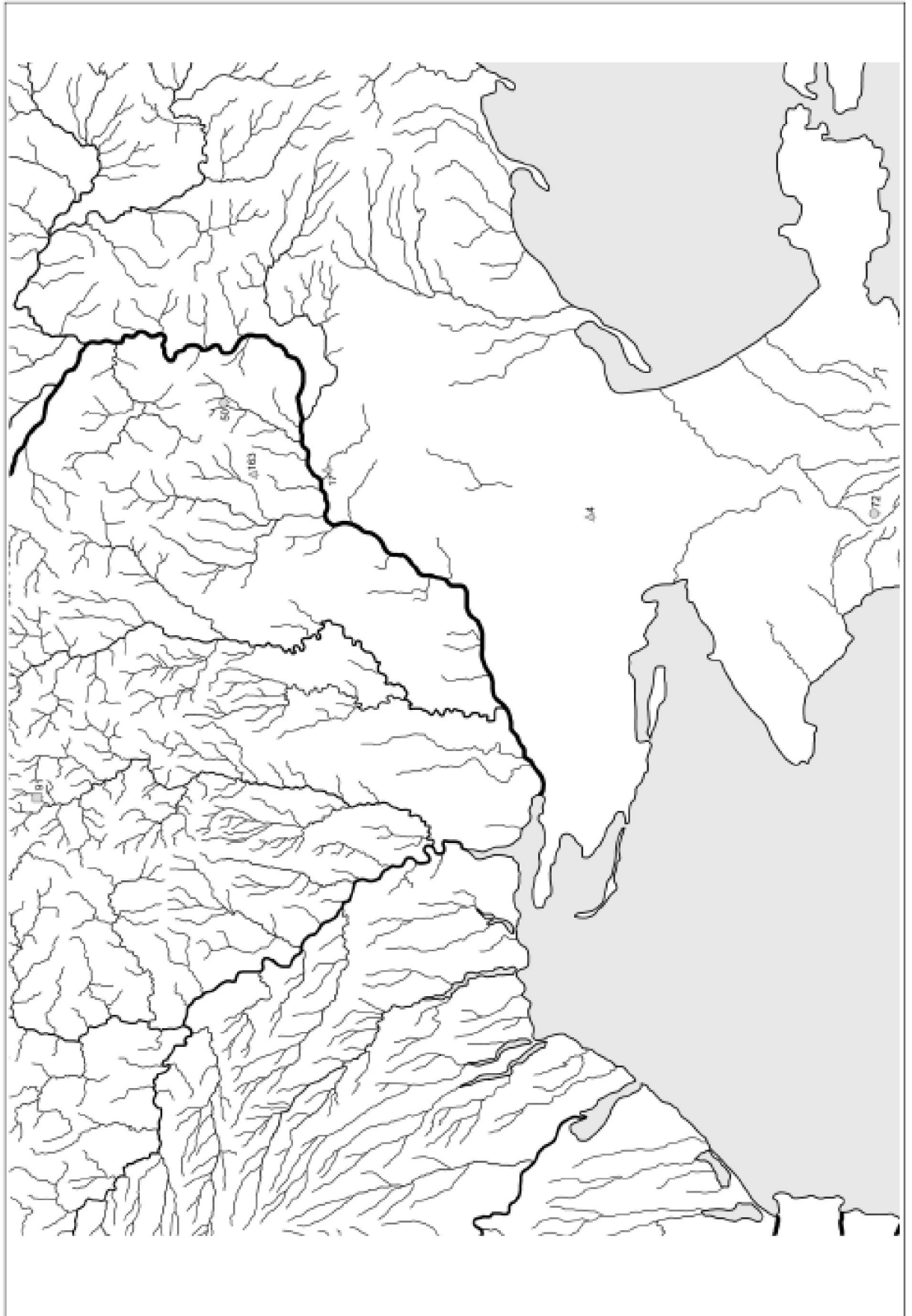

Рис. 3.16. Поширення виробів першої, другої та третьої хронологічних груп.

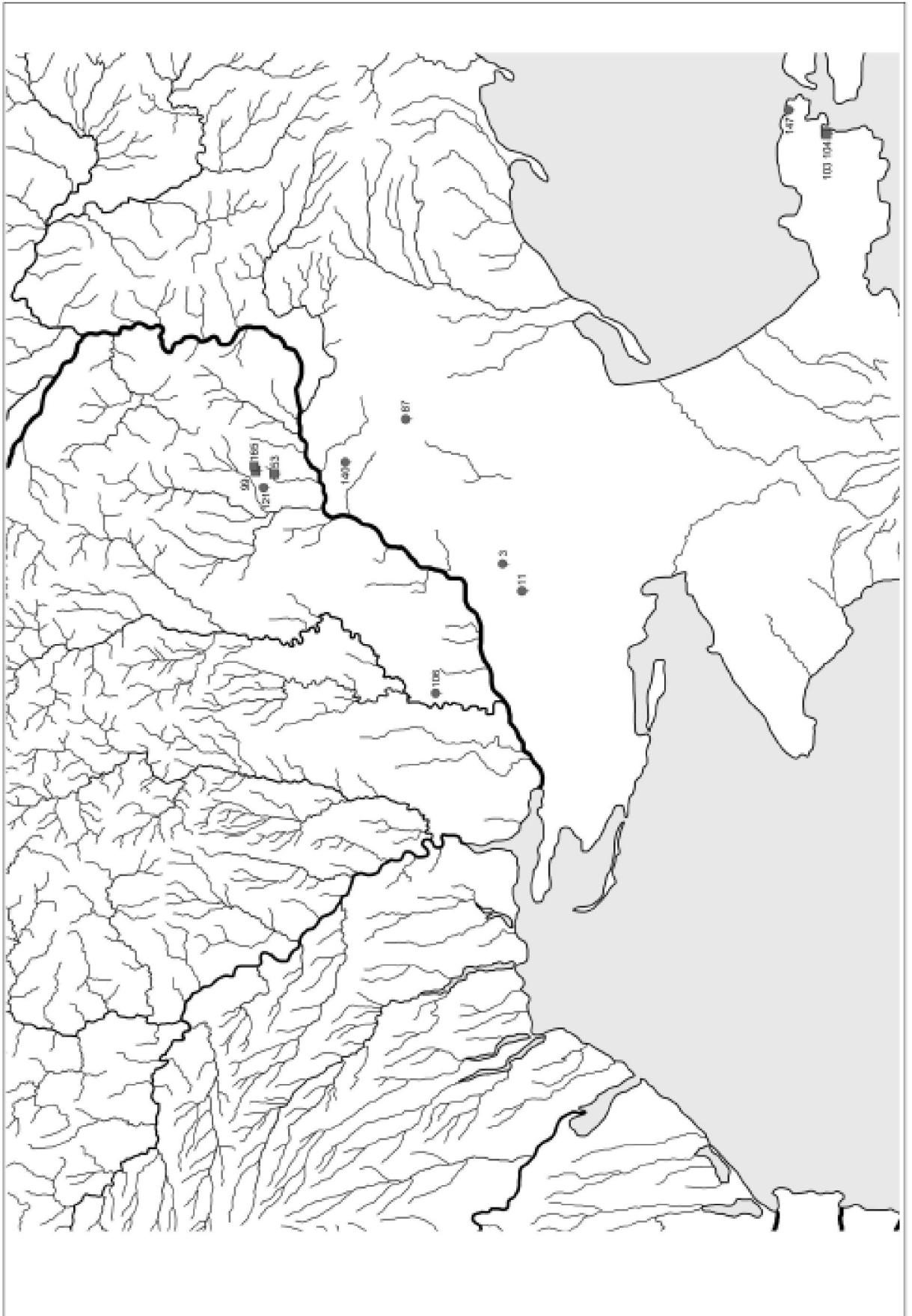

Рис. 3.17. Поширення виробів четвертої та п'ятої хронологічних груп.

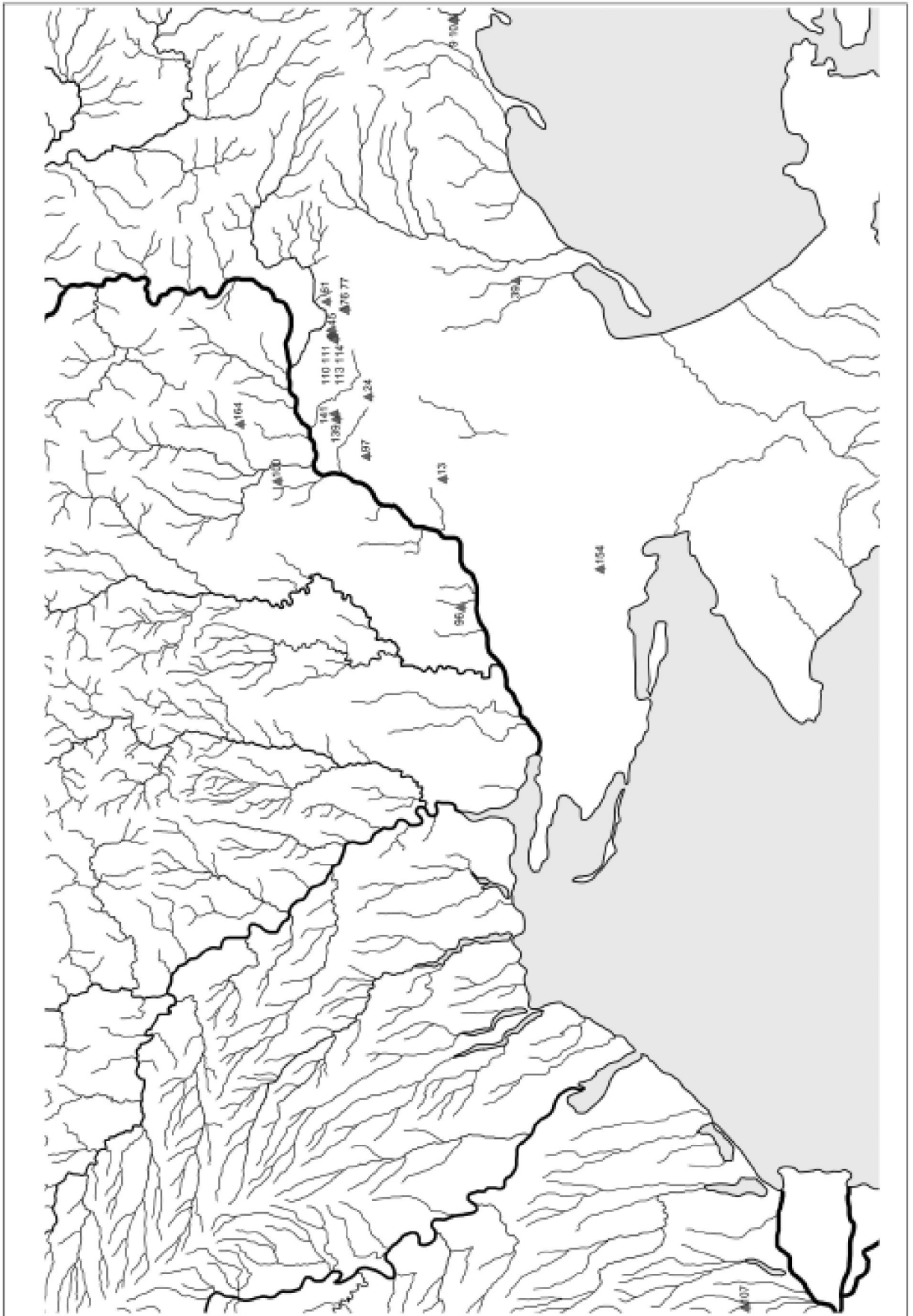

Рис. 3.18. Поширення виробів шостої хронологічної групи.

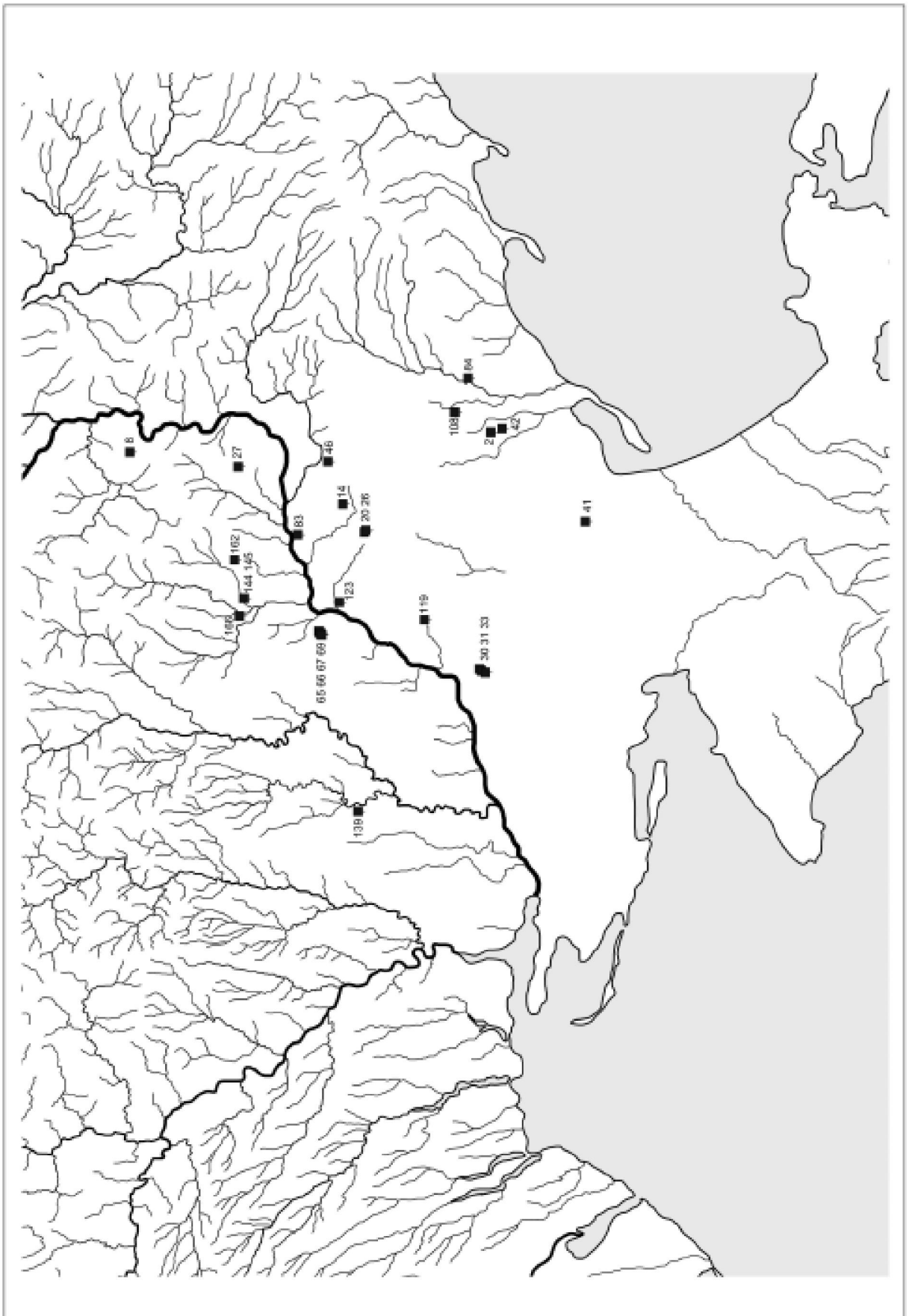

Рис. 3.19. Поширення виробів сьомої хронологічної групи.

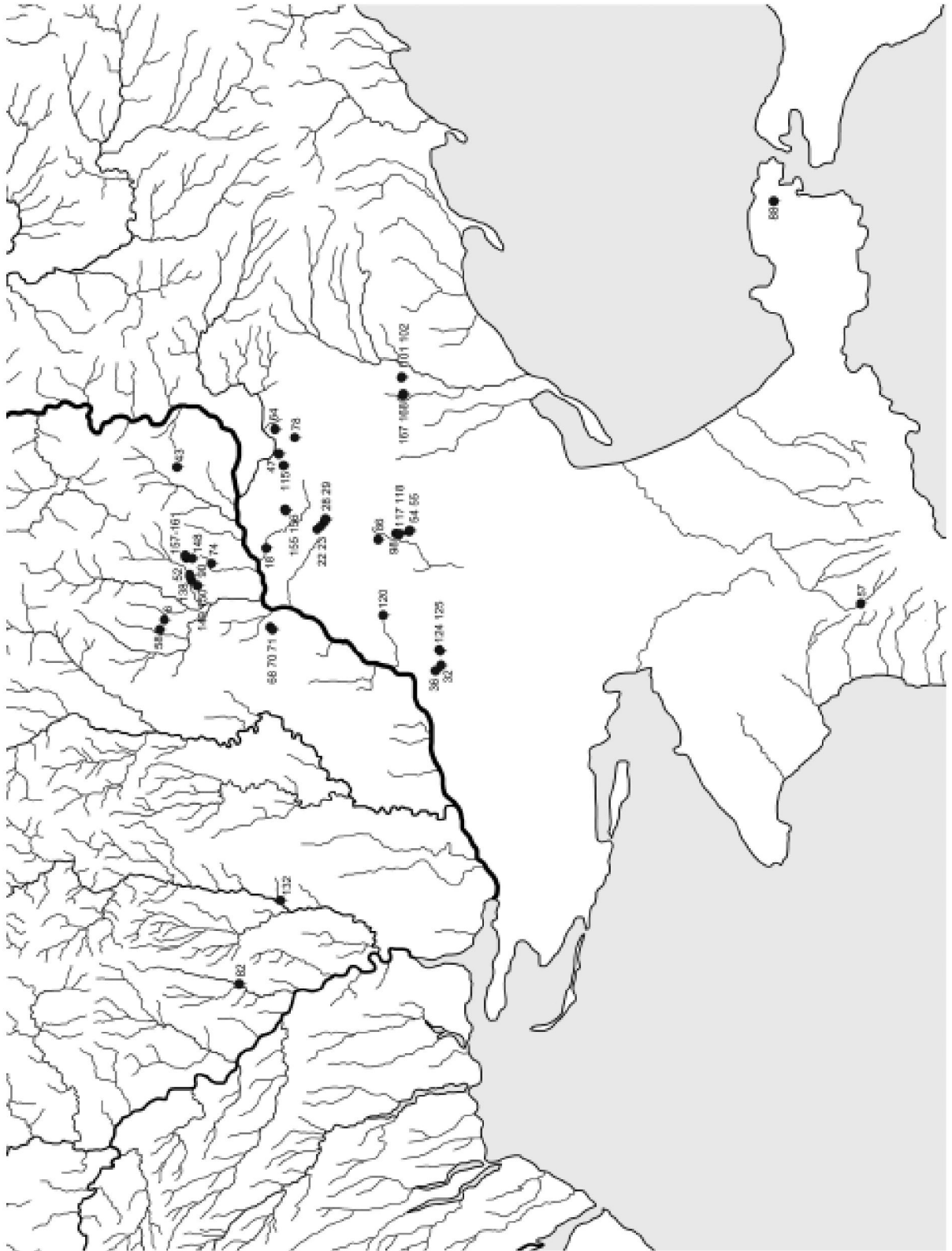

Рис. 3.20. Поширення виробів восьмої хронологічної групи.

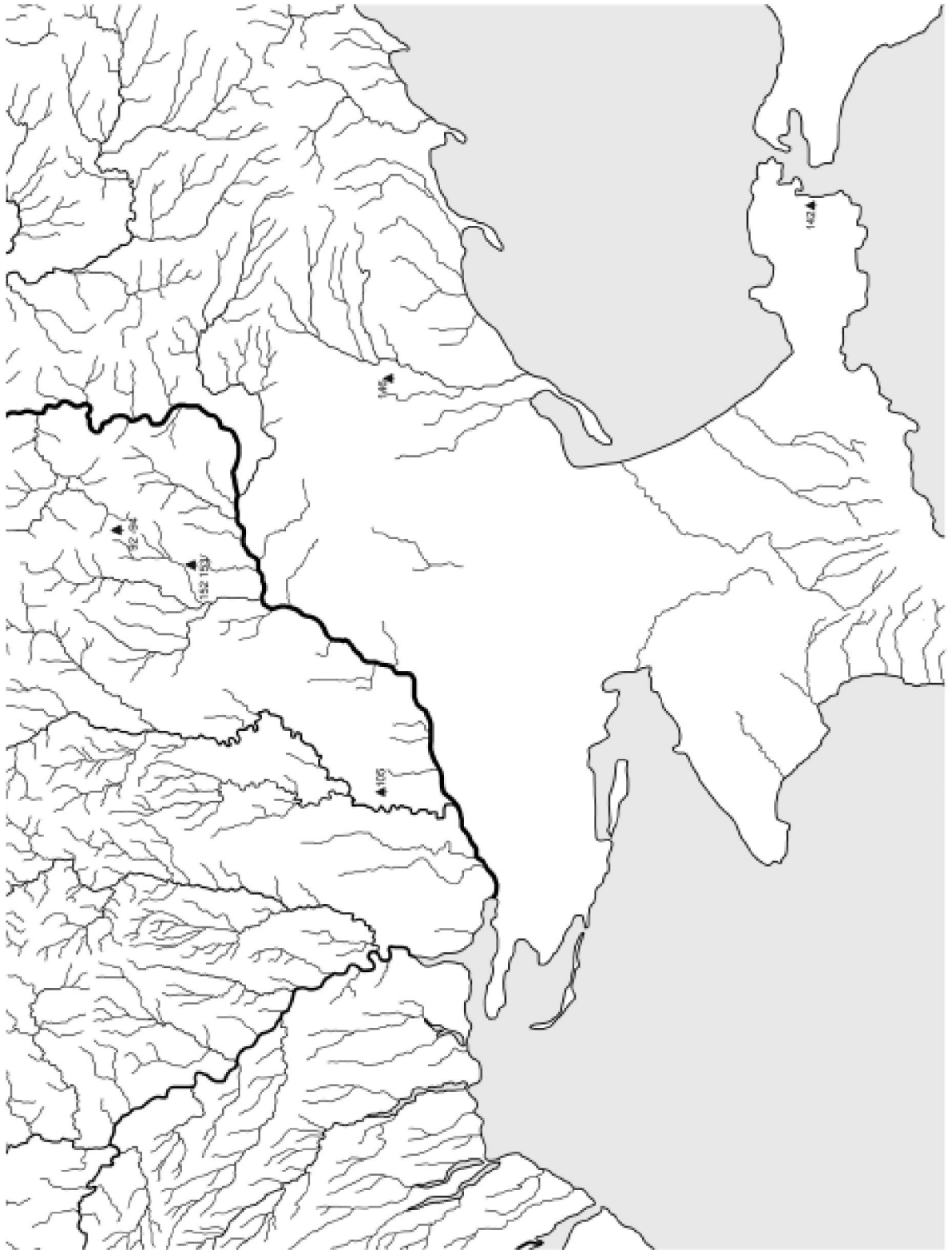

Рис. 3.21. Поширення виробів дев'ятої хронологічної групи.

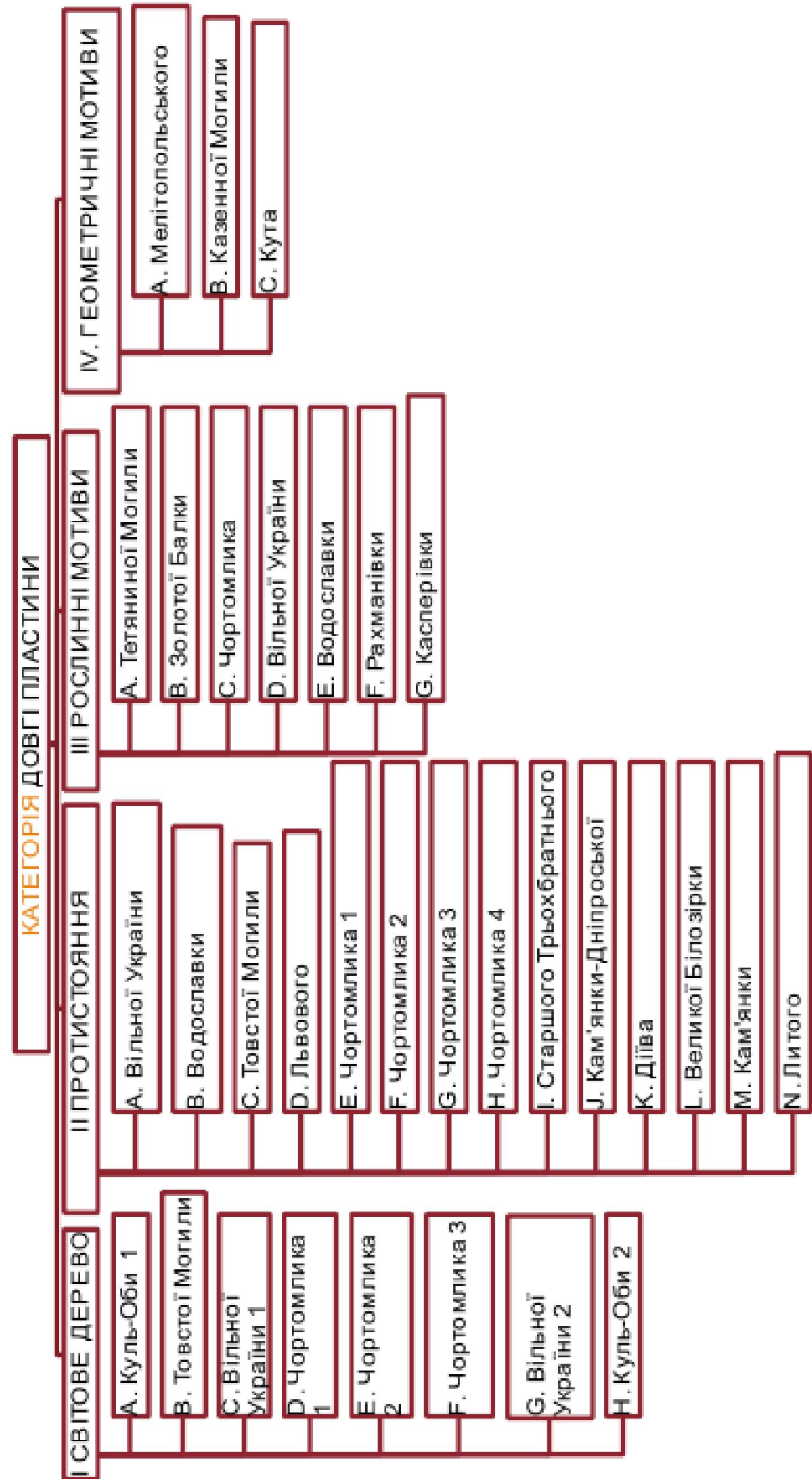

Рис. 4.1. Типологія довгих пластин головних уборів.

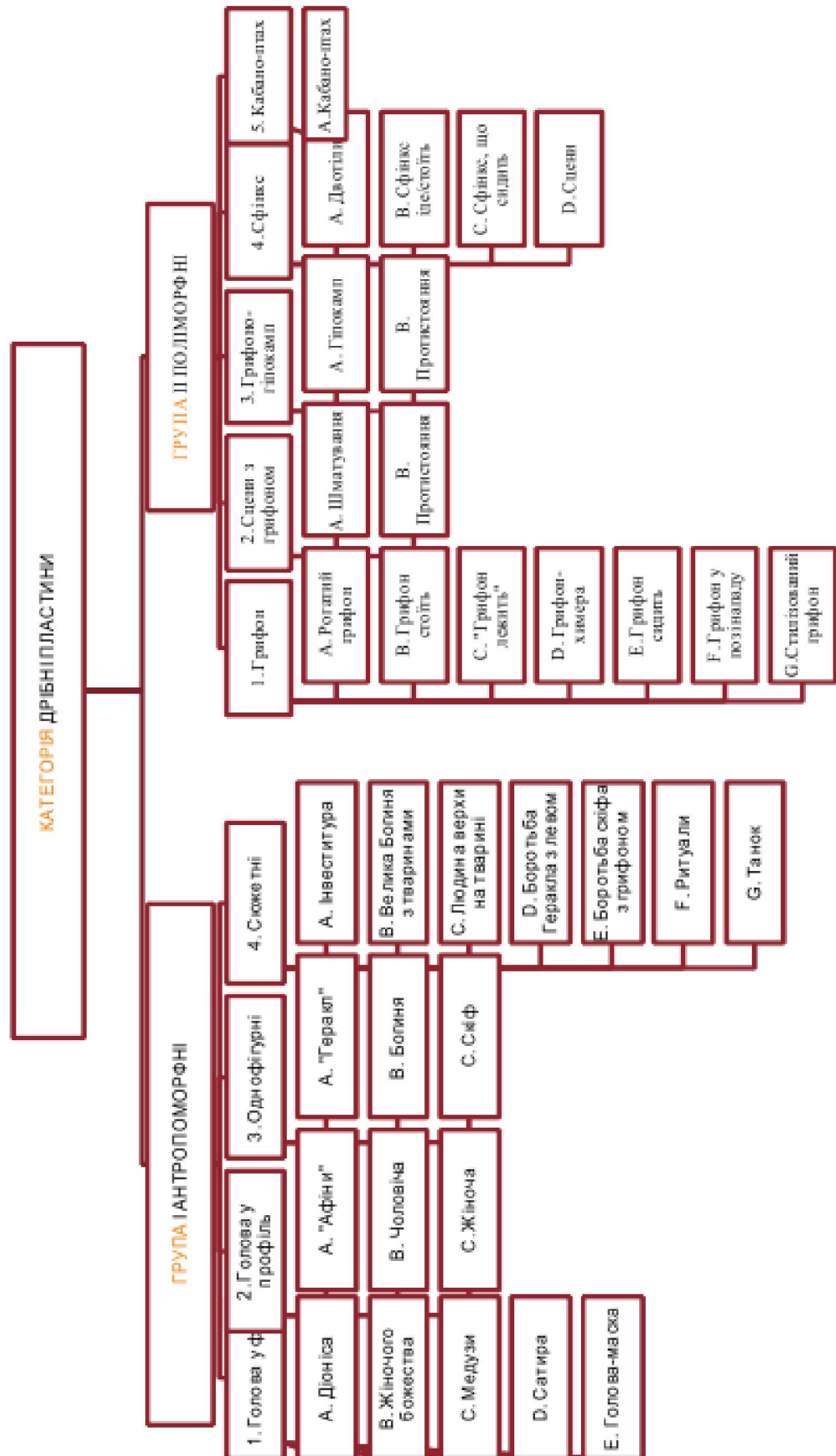

Рис. 4.2. Типологія дрібних пластин одягу. Групи I та II.

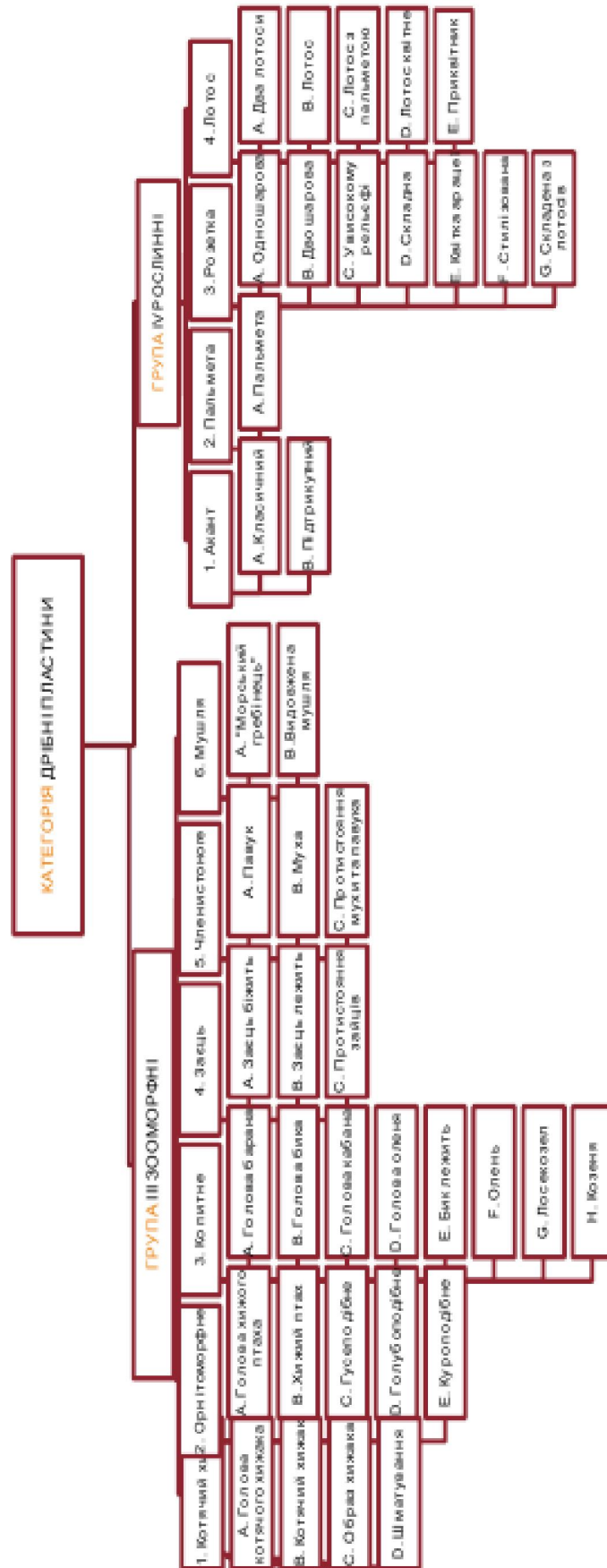

Рис. 4.3. Типологія дрібних пластин одягу. Групи III та IV.

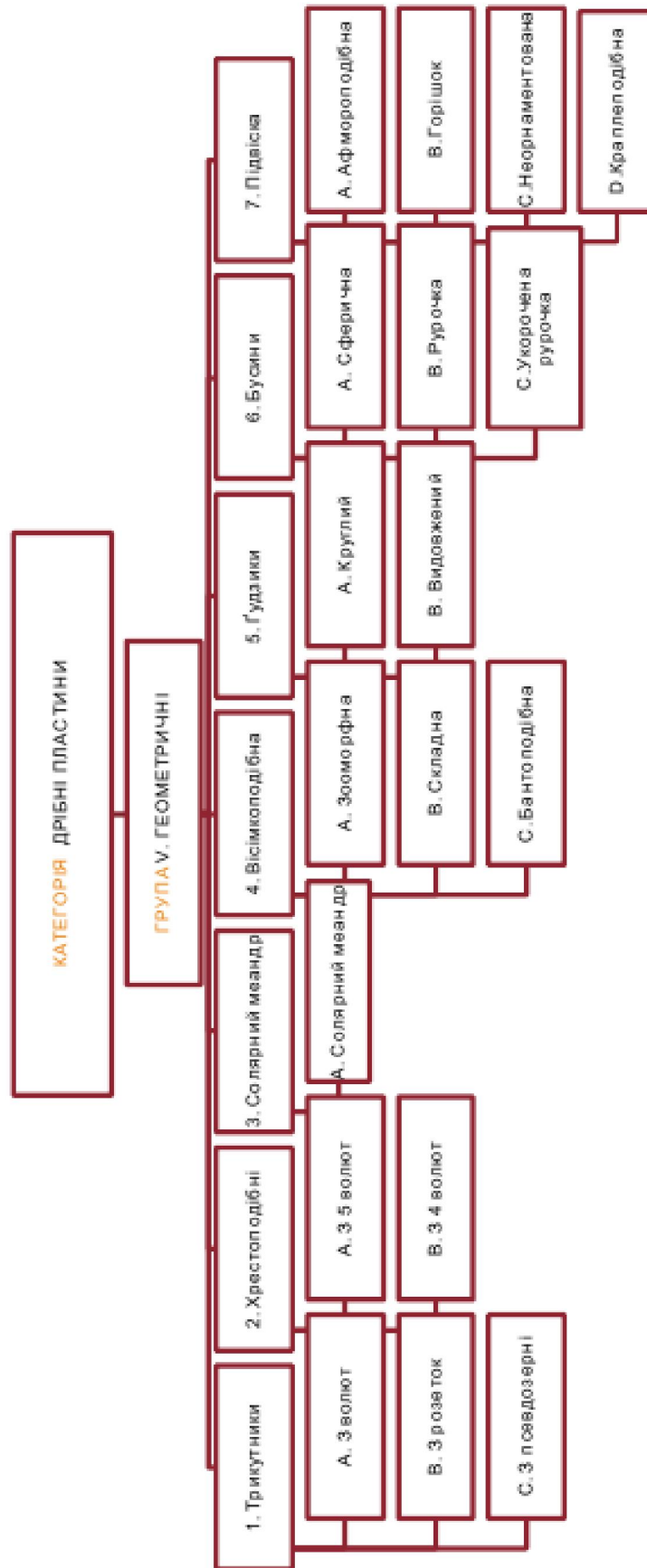

Рис. 4.4. Типологія дрібних пластин одягу. Група V.

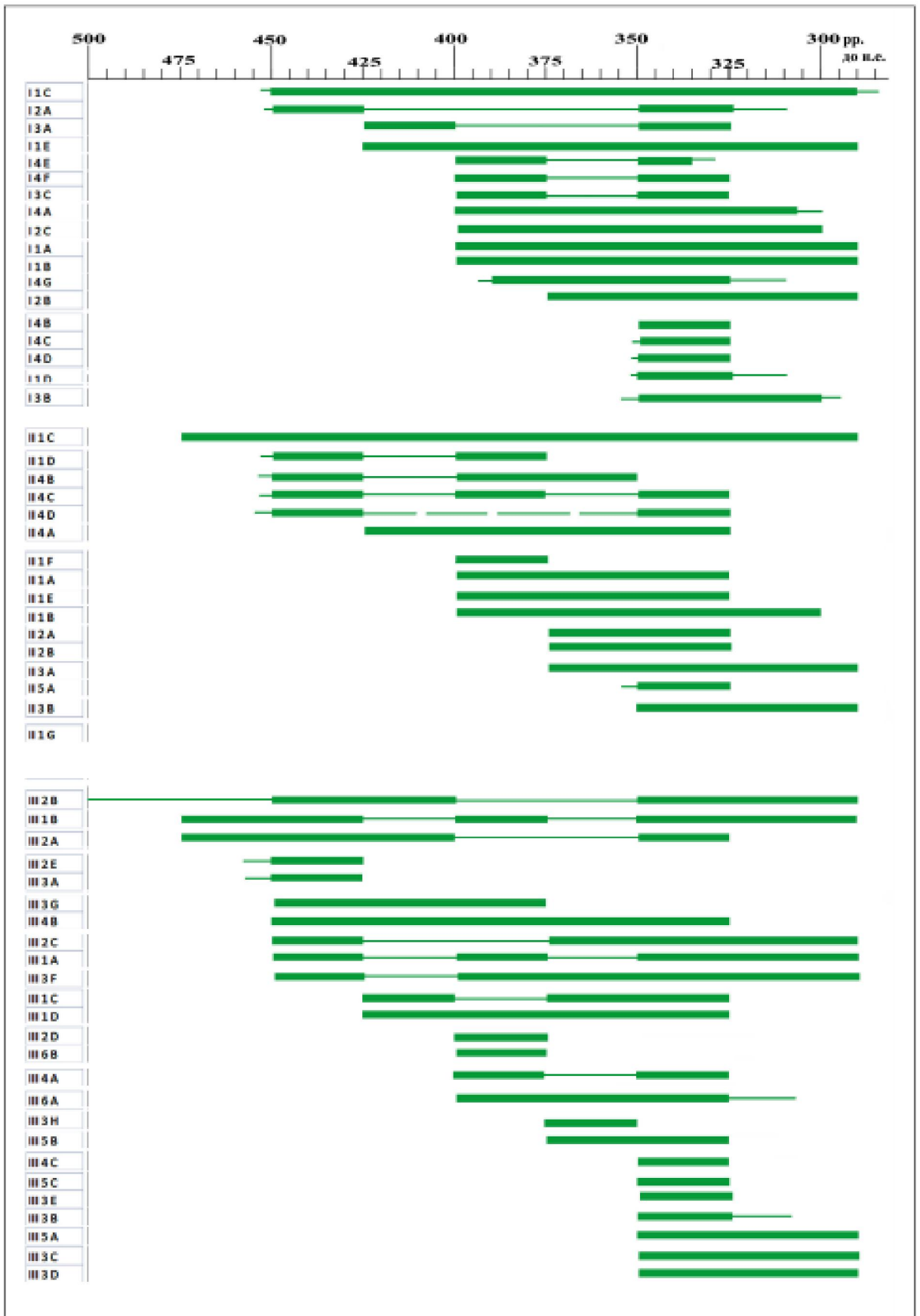

Рис. 4.5. Хронологічний розподіл типів дрібних пластин груп Антропоморфні, Зооморфні та Поліморфні.

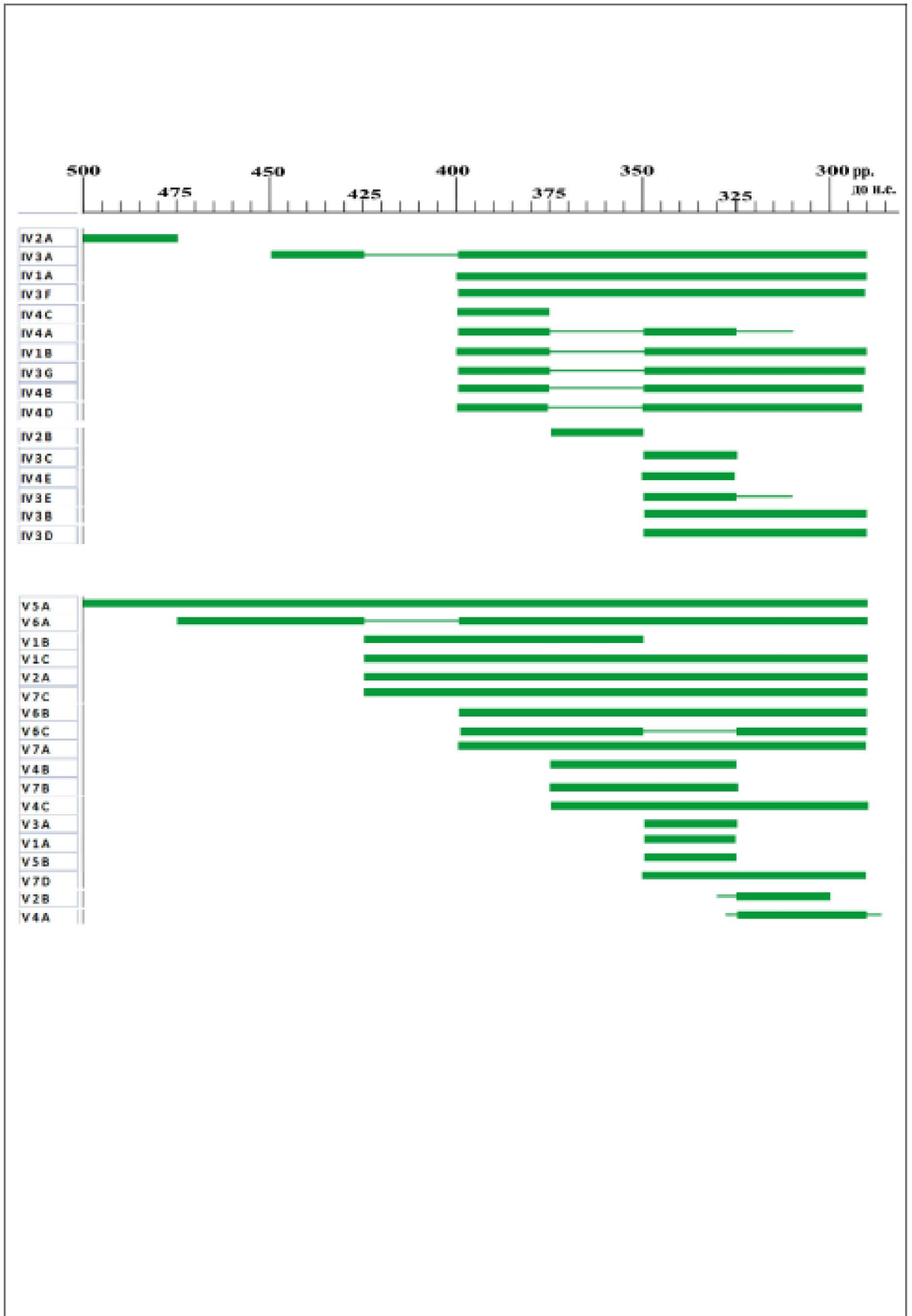

Рис. 4.6. Хронологічний розподіл типів дрібних пластин груп Рослинні та Геометричні.